
SIGILLUM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV ANG
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE RI TAS

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM

LIBRI XX

EX RECENSIONE

MARTINI HERTZ.

EDITIO MINOR ALTERA.

VOLVMEN PRIVS.

LIPSIAE
IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI
MDCCCLXXXVI.

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEVBNERI

SODALIBVS SVAVISSIMIS PARISINIS ET ROMANIS

A. MDCCCXLVI ET MDCCCXLVII

SINGVLARI PROVIDENTIAE GRATIA MECVM SVPERSTITIBVS

HENRICO DE BRVNN

RVDOLPHO DARESTE

GVILELMO HENZEN

THEODORO MOMMSEN

TYCHONI MOMMSEN

F. MAXIMILIANO MVELLER

CVRTIO DE SCHLOEZER

SACRVM

PRAEFATIO.

A. Gellii Noctes Atticae ex recensione mea librorum optimorum antea aut non satis aut omnino non adhibitorum fundamento superstructa in ipsa hac scriptorum Graecorum et Romanorum bibliotheca anno MDCCCLIII editae atque me ne certiore quidem facto sola fere anni notatione in indice mutata a redemptore aliquotiens repetitae sunt. At nunc iam non simplici iteratione, sed correctione et emendatione illius editionis opus est. Nam tum fidae quantum fieri posset imagini optimae quae dicitur traditionis proponendae maxime intentus, sciens multa intacta reliqui, quae non nisi artificiosiore atque haud raro satis contorta interpretatione vel inter Gellii, hominis archaicae Latinitatis ac singularis sententiarum linguaeque figurationis studiosi, verba locum obtinere posse ne tum quidem ignorabam. Iam vero librorum illorum scripturis in editione Berolinensi (*h*[b]) a. MDCCCLXXXIII et MDCCCLXXXV patefactis non est, cur timiditati illi protinus indulgeatur. Exhibeo igitur nunc etiam in hac editione minore altera Noctes Atticas multo emendatiores quam in priore illa factum est, adiutus et iis virorum doctorum studiis, de quibus *h*[b] II p. CXXXVI sqq. et CXLIV dictum est, et prudentibus consiliis nuper mecum communicatis tum publice a benivolis ac gnaris editionis illius Berolinensis censoribus Adamo Eussner*),

---

*) Wochenschr. f. klass. Philol. 1886, 13, 389 sqq.; litt. Centralbl. 1886, 14, 474 sqq.

Luciano Mueller*), Oscaro Seyffert**), Theodoro Vogel***), tum privatim a collega sagacissimo atque officiosissimo Guilelmo Studemund. Raro inde, etsi paulo saepius quam in h^b, iis locis, ubi emendatio probabilis nondum inventa esse videbatur, corruptelas crucibus additis intactas reliqui, ut lectoribus, quibus critici apparatus inspiciendi facultas deesset, optimorum certe librorum scriptura innotesceret. Cruces iis etiam locis, quos aliunde, imprimis ex poetis, Gellius excerpsit, tum addidi, si mihi ab eo quidem memoriter eos afferente ita ut a libris traduntur positi esse, sed corruptelae notam vitiis praesertim metricis deformati prae se ferre videbantur (ut II 23, 10 v. 16; III 3, 5 v. 9; 18, 9; IV 9, 11; V 6, 12; VII 8, 5; 16, 10; IX 12, 11; X 16, 14; XIII 23, 16; 30, 6; XVI 6, 7; 7, 8 et 12; XVII 6, 7; XVIII 2, 7; 11, 4; 12, 2; XIX 11, 4 v. 16). Eorundem autem lectorum illorum commodis inserviturus uncinorum ex h^b fere expulsorum usum hic eatenus fere servavi, ut a singulis quidem nonnullisve litteris ad unum idemque vocabulum pertinentibus abessent, adponerentur vero totis vocabulis et sententiis; atque ea quidem, quae in codicibus tradita delenda esse videntur rotundis, ea quae citra librorum fidem addenda esse censui quadratis uncinis circumclusa sunt.

Apparatum criticum in h^b propositum hic recentioribus inventis omnibus tum hominum doctorum, quos supra nominavi, tum aliorum supplere non huius loci esse arbitror; ea tantum inde afferam cum meis noviciis paucis, quae in ipsum verborum ordinem mihi recipienda esse visa sunt aut iam nunc fere videntur;

---

*) Philol. Rundschau 1884, 9, 276 sqq.; n. philol. Rundschau 1886, 7, 107 sqq.

**) Berl. philol. Wochenschr. 1884, 6, 173 sqq.

***) Philol. Anz. 1884, 442 sqq.; n. Jahrb. f. Philol. 133, 70 sqq. Ea quae ex his censuris ad volumen alterum pertinent partim tantum iusto tempore adhibere poteram.

reliquarum mutationum, quas in recognoscendo Gellio admisi, diiudicandarum materia ex apparatu illo editionis maioris hauriri potest. Ad alterum vero illud genus pertinent fere haec: I 9, 3 addidi 'declaratus' ante 'fuerat'; 23, 10 inter 'a(s)' et '(p)er' syllabas proxime praecedente 'ad' 'adfert' excidisse ratus duce Macrobio scripsi 'adfert. Pervenit'; II 23, 17 'decem' fortasse inter syllabas 'da' et 'men' excidit cf. *h*[b] adn.; IV 14 lemm. 'aedilium' per se rectum tamen fortasse ad proxime sequens 'tribunorum' aptatum est, ut 'aedili' restituendum sit; VI 9, 7 'in' in versu ex Plauti Trigeminis petito addidi ex emendatione Franc. Winter Plauti fab. deperd. fragm., Bonn. 1885, p. 3 et 48; 16, 4 pro 'quae Varro' fortasse 'quaeque Varro' scribendum erat; VII 17 lemm. correxi 'publicis', 'publicorum' male ad 'librorum' aptatum esse opinans; XI 10, 6 scripsi 'Item' (pro 'Idem') 'nunc isti'; XI 13, 10 suo tempore ignorabam Eussneri emendationem, ex qua 'gressibus quoque ipsis oratoris' (pro 'orationis') 'et gestibus' scribendum erat; XII 1, 23 cum eodem nunc scripserim 'adfectio animi amoris consuetudine'; XIII 24, 2 vocc. 'et habendo' pro insiticiis habenda esse iam fere existimo; 26, 4 'tum ante i [i] scribendum erit' scripsi Eussnerum fere secutus, qui alterum i post 'tum' addiderat; ibidem paulo post lacunae notam addidi, quia in libris exemplum mancum est; 28, 4 propono 'etiam in sollicitis'; XIV 1, 18 non sine dubitatione D. W. Trillero quadamtenus praeeunte scripsi 'cum eodem abitu simul omnes profectae sint, [reverti]'; XV 16, 1 cum Eduardo Lübbert de Pindari poetae et Hieronis regis amicitiae primordiis et progressu, Bonn. 1886, p. XXII; XXVIII 'Olympiade prima' in libris traditum mutavi in 'Olympiade LXII primum'; XVIII 8, 2 vix dubito, quin recte 'Σκληρῶδεςque simul' scribi iubeat Studemundus; 12, 3 versum Plautinum distinxi et inter duas personas distribui secundum Buechelerum apud Winterum l. l. inc. fab. fr. XXXIII

p. 69; XIX 12, 3 Madvigii vestigia paulo minus presse secutus sum quam in *h*[b], ubi addere debebam etiam 'et' pro 'ut' ab eo proponi; XX 1, 7 'ob rem ducendam' teste Studemundo O. Karlowa, quod fere recipiendum esse arbitror; ib. § 28 post 'veteres' pro 'enim' addidi 'scilicet', i. e. 'sc.', quod post 'veteres' facilius excidere poterat (possis etiam de 'videlicet' cogitare); ib. § 34 'rumpenda' scribendum esse docuit Vogelius.

Quodsi addenda addendorum ad *h*[b] hic proponere vix aptum esse videbatur, nullum tamen locum aptiorem invenio, cui aliquot corrigenda ad eandem editionem pertinentia inseram, quae quamvis summae accurationi studeas in tam amplo opere et conscribendo et a typothetarum vitiis purgando vix omnino vitari poterunt. Corrigenda igitur quae adhuc in illa editione inveni quoad ad textum q. v. pertinent sunt haec: vol. I *p.* 62 I 7, 11 *l.* 52 *leg.* Cásina gladium (*v. Bergkium opusc.* I 415) ‖ 115 I 26, 10 *lin.* 35 *ad mg. cum Longolio addas* 11 ‖ *vol.* II p. 10 X 3, 17 *l.* 104 *leg.* Set ‖ 46 X 24, 8 *l.* 32 litteris ‖ 99 XII 3, 3 *l.* 15 enim ‖ 172 XIII 24, 8 *l.* 40 pluribusve ‖ 197 XIV 1, 33 *l.* 179 pedetemptim ‖ 233 XV 7 3 *l.* 20 Set ‖ 260 XV 27 *l.* 25 *ad mg. cum Longolio addas* 5 *a λ om.* ‖ 280 XVI 7, 2 *l.* 5 *leg.* dicit ‖ 321 XVII 5, 8 *l.* 52 inquit ‖ 339 XVII 11, 6 *l.* 44 obice ‖ 413 XIX 7, 10 *l.* 29 fiere ‖

In adnotationibus vol. I emendanda sunt haec: *p.* 6 *ad praef.* § 19 *l.* 96 *leg. lin.* 92; 95 ‖ *p.* 41 I 2, 6 *l.* 45 *leg.* seque in . . delectantes ‖ *p.* 51 I 3, 31 *p.* 141 *l.* *AVPRς* ‖ *p.* 65 I 8, 5 *in mg.* *μυρίασ δραχμάσ*) ‖ 89 I 16, 2 *l.* 8 mille a porta est, *distinxit xv* ‖ *p.* 100 I 21, 4 *l.* 24 *leg. vg.* ‖ 128 II 6, 11 *l.* 56 malitiae ς ‖ 406 VII 17, 3 *l.* 14 *post* aliquot, *add. Isid. l. l., ubi* duo *al.* ‖ *p.* 413 IX 2 *init. post TY add.*; § 1—4 *in cod. Bern.* 633 *v. praef.* II *p.* XLVIII; LI ‖ *p.* 448 *l.* 16 I 22, 5 *lin.* 15 ‖

In praefatione vol. II: *p.* VII *l.* 17 *leg.* Thubursicensem ‖

CXXIIII *l.* 11 lucernas ‖ In adnotationibus vol. II: p. 33 X 8, 5 *l.* 15 *leg.* dis manibus, ‖ 54 X 28, 1 *l.* 4 Tubero] = *e* ‖ 71 XI 9, 1 *l.* 4 (*ex* — *Thysius*); *equidem primum* — 1537 ‖ 99 XII 3, 4 *l.* 21 a viendo vitor *iam Lachmannus tacite ad Lucr.* I 805 *cf. C. E. Geppert üb. d. Aussprache des Lat. etc. p.* 26 (*G. Studemund*) ‖ 165 XIII 23, 3 *l.* 11 *cf. praef. p.* LXIX *coll. p.* LXVII sqq. ‖ 176 XIII 25, 21 *l.* 115 *leg.* ingenio sit *QXII* ‖ 178 XIII 26, 1 *l.* 11 *extr. XIIq* ‖ 206 XIV 3, 4 *l.* 18 *om. Q* ‖ 248 XV 18 *lemm. l.* 3 *comparabantur* ‖ 275 XVI 4, 5 *l.* 48 *proxime praecedit syllabae* no *uno tantum* s *intermisso littera* n ‖ 281 XVI 7, 2 *l.* 5 (*p.* 280) adn. *l.* 5 mendicimonium dicit ‖ 287 XVI 8, 14 *l.* 51 *post* se *QZ excidit* tū *QZ* ‖ 321 XVII 5, 10 *l.* 59 *leg.* citata *q* ‖ 333 XVII 10, 3 *l.* 14 *add.* iis] his *Π* ‖ 355 XVII 21, 9 *l.* 48 *leg.* obiit] = *x*: obit *XOΠN* ‖ 353 XVII 21, 3 *l.* 28 (*adn. p.* 354 *l.* 2) *pro* 28 *leg.* 15 (*G. Studemund*) ‖ 369 XVIII 2, 8 *l.* 36 fortissimisq. *Q* ‖ 408 XIX 4, 5 *l.* 5 aluum et *Πqx* ‖ 416 XIX 8, 6 *l.* 42 *om. Q* ‖ 431 XIX 12, 3 *l.* 16 *add.* ut] et *μ* ‖ Add. II *p.* 528 *ad* I *p.* 77 : ponendum est pro) ‖ 532 *ad* II *p.* 68 *leg.* XI 7, 3 *lin.* 16 et 6 *lin.* 22 floces ‖

Indices auctorum, monumentorum, rerum ex *h*[b] integri fere hic repetiti sunt; lectorum commodis id quoque condonandum videbatur, ut servarentur ii loci, quibus ad adnotationes illius editionis inspiciendas invitatur.

Vitia denique tum a me tum a typographis, hominibus sollertissimis, in ipsa hac editione relicta adhuc observavi haec: I *p.* 146, 32 *leg.* quasi ‖ 169, 12 língua ‖ II *p.* 27, 27 item ‖ *p.* 179, 34 'a ‖

Scr. Vratislaviae d. XXIX. m. Maii a. MDCCCLXXXVI.

[A. GELLII
NOCTIVM ATTICARVM PRAEFATIO.]

*** iucundiora alia reperiri queunt, ad hoc ut liberis 1
quoque meis partae istiusmodi remissiones essent, quando
animus eorum interstitione aliqua negotiorum data
laxari indulgerique potuisset. Vsi autem sumus ordine 2
rerum fortuito, quem antea in excerpendo feceramus.
Nam proinde ut librum quemque in manus ceperam
seu Graecum seu Latinum vel quid memoratu dignum
audieram, ita quae libitum erat, cuius generis cumque
erant, indistincte atque promisce annotabam eaque mihi
ad subsidium memoriae quasi quoddam litterarum penus
recondebam, ut, quando usus venisset aut rei aut verbi,
cuius me repens forte oblivio tenuisset, et libri, ex
quibus ea sumpseram, non adessent, facile inde nobis
inventu atque depromptu foret.

Facta igitur est in his quoque commentariis eadem 3
rerum disparilitas, quae fuit in illis annotationibus pri-
stinis, quas breviter et indigeste et incondite [ex] erudi-
tionibus lectionibusque variis feceramus. Sed quoniam 4
longinquis per hiemem noctibus in agro, sicuti dixi,
terrae Atticae commentationes hasce ludere ac facere
exorsi sumus, idcirco eas inscripsimus noctium esse
Atticarum, nihil imitati festivitates inscriptionum,
quas plerique alii utriusque linguae scriptores in id
genus libris fecerunt. Nam quia variam et miscellam 5

et quasi confusaneam doctrinam conquisiverant, eo titu-
los quoque ad eam sententiam exquisitissimos indiderunt.
6 Namque alii Musarum inscripserunt, alii silvarum,
ille πέπλον, hic Ἀμαλθείας κέρας, alius κηρία,
partim λειμῶνας, quidam lectionis suae, alius anti-
quarum lectionum atque alius ἀνθηρῶν et item
7 alius εὑρημάτων. Sunt etiam, qui λύχνους inscripse-
rint, sunt item, qui στρωματεῖς, sunt adeo, qui
πανδέκτας et Ἑλικῶνα et προβλήματα et ἐγχει-
8 ρίδια et παραξιφίδας. Est qui memoriales titu-
lum fecerit, est qui πραγματικὰ et πάρεργα et δι-
δασκαλικά, est item qui historiae naturalis, est
παντοδαπῆς ἱστορίας, est praeterea qui pratum,
est itidem qui πάγκαρπον, est qui τόπων scripsit;
9 sunt item multi, qui coniectanea, neque item non
sunt, qui indices libris suis fecerint aut epistularum
moralium aut epistolicarum quaestionum aut
confusarum et quaedam alia inscripta nimis lepida
10 multasque prorsum concinnitates redolentia. Nos vero,
ut captus noster est, incuriose et inmeditate ac prope
etiam subrustice ex ipso loco ac tempore hibernarum
vigiliarum Atticas noctes inscripsimus, tantum ce-
teris omnibus in ipsius quoque inscriptionis laude ce-
dentes, quantum cessimus in cura et elegantia scriptionis.

11 Sed ne consilium quidem in excerpendis notandis-
que rebus idem mihi, quod plerisque illis, fuit. Nam-
que illi omnes et eorum maxime Graeci, multa et varia
lectitantes, in quas res cumque inciderant, 'alba', ut
dicitur, 'linea' sine cura discriminis solam copiam sec-
tati converrebant, quibus in legendis ante animus senio
ac taedio languebit quam unum alterumve reppererit,
quod sit aut voluptati legere aut cultui legisse aut
12 usui meminisse. Ego vero, cum illud Ephesii viri
summe nobilis verbum cordi haberem, quod profecto
ita est 'πολυμαθίη νόον οὐ διδάσκει', ipse quidem
volvendis transeundisque multis admodum voluminibus
per omnia semper negotiorum intervalla, in quibus

furari otium potui, exercitus defessusque sum, sed modica ex his eaque sola accepi, quae aut ingenia prompta expeditaque ad honestae eruditionis cupidinem utiliumque artium contemplationem celeri facilique compendio ducerent aut homines aliis iam vitae negotiis occupatos a turpi certe agrestique rerum atque verborum imperitia vindicarent.

Quod erunt autem in his commentariis pauca quae- 13
dam scrupulosa et anxia, vel ex grammatica vel ex
dialectica vel etiam ex geometria, quodque erunt item
paucula remotiora super augurio iure et pontificio, non
oportet ea defugere, quasi aut cognitu non utilia aut
perceptu difficilia. Non enim fecimus altos nimis et
obscuros in his rebus quaestionum sinus, sed primitias
quasdam et quasi libamenta ingenuarum artium dedi-
mus, quae virum civiliter eruditum neque audisse um-
quam neque attigisse, si non inutile, at quidem certe
indecorum est. Ab his igitur, si cui forte nonnum- 14
quam tempus voluptasque erit lucubratiunculas istas
cognoscere, petitum impetratumque volumus, ut in le-
gendo quae pridem scierint non aspernentur quasi nota
invulgataque. Nam ecquid tam remotum in litteris 15
est, quin id tamen complusculi sciant? et satis hoc
blandum est, non esse haec neque in scholis decantata
neque in commentariis protrita. Quae porro nova 16
sibi ignotaque offenderint, aequum esse puto, ut sine
vano obtrectatu considerent, an minutae istae admoni-
tiones et pauxillulae nequaquam tamen sint vel ad alen-
dum studium vescae vel ad oblectandum fovendumque
animum frigidae, sed eius seminis generisque sint, ex
quo facile adolescant aut ingenia hominum vegetiora
aut memoria adminiculatior aut oratio sollertior aut
sermo incorruptior aut delectatio in otio atque in ludo
liberalior. Quae autem parum plana videbuntur aut 17
minus plena instructaque, petimus, inquam, ut ea non
docendi magis quam admonendi gratia scripta existi-
ment et, quasi demonstratione vestigiorum contenti,

persequantur ea post, si libebit, vel libris repertis vel
18 magistris. Quae vero putaverint reprehendenda, his,
si audebunt, succenseant, unde ea nos accepimus; sed
enim, quae aliter apud alium scripta legerint, ne iam
statim, tempere obstrepant, sed et rationes rerum et
auctoritates hominum pensitent, quos illi quosque nos
secuti sumus.

19 Erit autem id longe optimum, ut qui in lectitando,
percontando, scribendo, commentando, numquam voluptates,
numquam labores ceperunt, nullas hoc genus
vigilias vigilarunt neque ullis inter eiusdem Musae
aemulos certationibus disceptationibusque elimati sunt,
sed intemperiarum negotiorumque pleni sunt, abeant
a noctibus his procul, atque alia sibi oblectamenta
quaerant. Vetus adagium est:

Nil cum fidibus graculost, nihil cum amaracino sui.

20 Atque etiam, quo sit quorundam male doctorum hominum
scaevitas et invidentia irritatior, mutuabor ex
Aristophanae choro anapaesta pauca et quam ille
homo festivissimus fabulae suae spectandae legem dedit,
eandem ego commentariis his legendis dabo, ut ea ne
attingat neve adeat profestum et profanum vulgus, a
21 ludo musico diversum. Versus legis datae hi sunt:

Εὐφημεῖν χρὴ κἀξίστασθαι τοῖς ἡμετέροισι χοροῖσιν
Ὅστις ἄπειρος τοιῶνδε λόγων ἢ γνώμῃ μὴ καθαρεύει
Ἢ γενναίων ὄργια Μουσῶν μήτ' εἶδεν μήτ' ἐχόρευσεν,
Τούτοις αὐδῶ, καὖθις ἀπαυδῶ, καὖθις τὸ τρίτον μάλ' ἀπαυδῶ
Ἐξίστασθαι μύσταισι χοροῖς, ὑμεῖς δ' ἀνεγείρετε μολπὴν
Καὶ παννυχίδας τὰς ἡμετέρας, αἳ τῇδε πρέπουσιν ἑορτῇ.

Volumina commentariorum ad hunc diem viginti 22
iam facta sunt. Quantum autem vitae mihi deinceps 23
deum voluntate erit quantumque a tuenda re familiari
procurandoque cultu liberorum meorum dabitur otium,
ea omnia subsiciva et subsecundaria tempora ad colli-
gendas huiuscemodi memoriarum delectatiunculas con-
feram. Progredietur ergo numerus librorum diis bene 24
iuvantibus cum ipsius vitae quantuli quique fuerint
progressibus, neque longiora mihi dari spatia vivendi
volo quam dum ero ad hanc quoque facultatem scri-
bendi commentandique idoneus.

Capita rerum, quae cuique commentario insunt, ex- 25
posuimus hic universa, ut iam statim declaretur, quid
quo in libro quaeri invenirique possit.

CAPITVLA LIBRI PRIMI.

I. Quali proportione quibusque collectionibus Plutarchus ratiocinatum esse Pythagoram philosophum dixerit de comprehendenda corporis proceritate, qua fuit Hercules, cum vitam inter homines viveret.

II. Ab Herode Attico C. V. tempestive deprompta in quendam iactantem et gloriosum adulescentem, specie tantum philosophiae sectatorem, verba Epicteti Stoici, quibus festiviter a vero Stoico seiunxit vulgus loquacium nebulonum, qui se Stoicos nuncuparent.

III. Quod Chilo Lacedaemonius consilium anceps pro salute amici cepit; quodque est circumspecte et anxie considerandum, an pro utilitatibus amicorum delinquendum aliquando sit; notataque inibi et relata, quae et Theophrastus et M. Cicero super ea re scripserunt.

IV. Quam tenuiter curioseque exploraverit Antonius Iulianus in oratione M. Tullii verbi ab eo mutati argutiam.

V. Quod Demosthenes rhetor cultu corporis atque vestitu probris obnoxio infamique munditia fuit; quodque

item Hortensius orator ob eiusmodi munditias gestumque in agendo histrionicum Dionysiae saltatriculae cognomento compellatus est.

VI. Verba ex oratione Metelli Numidici, quam dixit in censura ad populum, cum eum ad uxores ducendas adhortaretur; eaque oratio quam ob causam reprehensa et quo contra modo defensa sit.

VII. In hisce verbis Ciceronis ex oratione quinta in Verrem 'hanc sibi rem praesidio sperant futurum' neque mendum esse neque vitium, errareque istos, qui bonos libros violant et 'futuram' scribunt; atque ibi de quodam alio Ciceronis verbo dictum, quod probe scriptum perperam mutatur; et aspersa pauca de modulis numerisque orationis, quos Cicero avide sectatus est.

VIII. Historia in libris Sotionis philosophi reperta super Laide meretrice et Demosthene rhetore.

IX. Quis modus fuerit, quis ordo disciplinae Pythagoricae quantumque temporis imperatum observatumque sit discendi simul ac tacendi.

X. Quibus verbis compellaverit Favorinus philosophus adulescentem casce nimis et prisce loquentem.

XI. Quod Thucydides scriptor inclitus Lacedaemonios in acie non tuba, sed tibiis esse usos dicit, verbaque eius super ea re posita; quodque Herodotus Alyattem regem fidicinas in procinctu habuisse tradit; atque inibi quaedam notata de Gracchi fistula contionaria.

XII. Virgo Vestae quid aetatis et ex quali familia et quo ritu quibusque caerimoniis et religionibus ac quo nomine a pontifice maximo capiatur et quo statim iure esse incipiat simul atque capta est; quodque, ut Labeo dicit, nec intestato cuiquam nec eius intestatae quisquam iure heres est.

XIII. Quaesitum esse in philosophia, quidnam foret in recepto mandato rectius, idne omnino facere quod mandatum est, an nonnumquam etiam contra, si id speres ei qui mandavit utilius fore; superque ea quaestione expositae diversae sententiae.

XIV. Quid dixerit feceritque C. Fabricius, magna vir gloria magnisque rebus gestis, sed familiae pecuniaeque inops, cum ei Samnites tamquam indigenti grave aurum donarent.

XV. Quam inportunum vitium plenumque odii sit futtilis inanisque loquacitas; et quam multis in locis a principibus utriusque linguae viris detestatione iusta culpata sit.

XVI. Quod verba istaec Quadrigari ex annali tertio 'ibi mille hominum occiditur', non licenter neque de poetarum figura, sed ratione certa et proba grammaticae disciplinae dicta sunt.

XVII. Quanta cum animi aequitate toleraverit Socrates uxoris ingenium intractabile; atque inibi, quid M. Varro in quadam satura de officio mariti scripserit.

XVIII. Quod M. Varro in quarto decimo humanarum L. Aelium magistrum suum (et) in *ἐτυμολογίᾳ* falsa reprehendit; quodque idem Varro in eodem libro falsum furis *ἔτυμον* dicit.

XIX. Historia super libris Sibyllinis ac de Tarquinio Superbo rege.

XX. Quid geometrae dicant *ἐπίπεδον*, quid *στερεόν*, quid *κύβον*, quid *γραμμήν*; quibusque ista omnia Latinis vocabulis appellentur.

XXI. Quod Iulius Hyginus affirmatissime contendit, legisse se librum P. Vergilii domesticum, [ubi] scriptum esset 'et ora Tristia temptantum sensus torquebit amaror', non quod vulgus legeret 'sensu torquebit amaro'.

XXII. An qui causas defendit, recte Latineque dicat 'superesse se' is, quos defendit; et 'superesse' proprie quid sit.

XXIII. Quis fuerit Papirius Praetextatus; quae istius causa cognomenti sit; historiaque ista omnis super eodem Papirio cognitu iucunda.

XXIV. Tria epigrammata trium veterum poetarum, Naevii, Plauti, Pacuvii, quae facta ab ipsis sepulcris eorum incisa sunt.

XXV. Quibus verbis M. Varro indutias definierit; quaesitumque inibi curiosius, quaenam ratio sit vocabuli indutiarum.

XXVI. Quem in modum mihi Taurus philosophus responderit percontanti, an sapiens irasceretur.

CAPITVLA LIBRI SECVNDI.

I. Quo genere solitus sit philosophus Socrates exercere patientiam corporis; deque eiusdem viri temperantia.

II. Quae ratio observatioque officiorum esse debeat inter patres filiosque in discumbendo sedendoque atque id genus rebus domi forisque, si filii magistratus sunt et patres privati; superque ea re Tauri philosophi dissertatio et exemplum ex historia Romana petitum.

III. Qua ratione verbis quibusdam vocabulisque veteres immiserint h litterae spiritum.

IV. Quam ob causam Gavius Bassus genus quoddam iudicii 'divinationem' appellari scripserit; et quam alii causam esse eiusdem vocabuli dixerint.

V. Quam lepide signateque dixerit Favorinus philosophus, quid intersit inter Platonis et Lysiae orationem.

VI. Quibus verbis ignaviter et abiecte Vergilius usus esse dicatur; et quid his, qui improbe [id] dicunt, respondeatur.

VII. De officio erga patres liberorum; deque ea re ex philosophiae libris, in quibus scriptum quaesitumque est, an omnibus patris iussis obsequendum sit.

VIII. Quod parum aequa reprehensio Epicuri a Plutarcho facta sit in synlogismi disciplina.

IX. Quod idem Plutarchus evidenti calumnia verbum ab Epicuro dictum insectatus sit.

X. Quid sint favisae Capitolinae; et quid super eo verbo M. Varro Servio Sulpicio quaerenti rescripserit.

XI. De Sicinio Dentato egregio bellatore multa memoratu digna.

XII. Considerata perpensaque lex quaedam Solonis,

speciem habens primorem iniquae iniustaeque legis, sed ad usum et emolumentum salubritatis penitus reperta.

XIII. Liberos in multitudinis numero etiam unum filium filiamve veteres dixisse.

XIV. Quod M. Cato in libro, qui inscriptus est contra Tiberium exulem, 'stitisses vadimonium' per i litteram dicit, non 'stetisses'; eiusque verbi ratio reddita.

XV. Quod antiquitus aetati senectae potissimum habiti sint ampli honores; et cur postea ad maritos et ad patres idem isti honores delati sint; atque ibi de capite quaedam legis Iuliae septimo.

XVI. Quod Caesellius Vindex a Sulpicio Apollinari reprehensus est in sensus Vergiliani enarratione.

XVII. Cuiusmodi esse naturam quarundam praepositionum M. Cicero animadverterit; disceptatumque ibi super eo ipso, quod Cicero observaverat.

XVIII. Quod Phaedon Socraticus servus fuit; quodque item alii complusculi servitutem servierunt.

XIX. 'Rescire' verbum quid sit; et quam habeat veram atque propriam significationem.

XX. Quae volgo dicuntur 'vivaria', id vocabulum veteres non dixisse; et quid pro eo P. Scipio in oratione ad populum, quid postea M. Varro in libris de re rustica dixerit. * * *

XXI. Super eo sidere, quod Graeci 'ἅμαξαν', nos 'septentriones' vocamus; ac de utriusque vocabuli ratione et origine.

XXII. De vento iapyge deque aliorum ventorum vocabulis regionibusque accepta ex Favorini sermonibus.

XXIII. Consultatio diiudicatioque locorum facta ex comoedia Menandri et Caecilii, quae Plocium inscripta est.

XXIV. De vetere parsimonia; deque antiquis legibus sumptuariis.

XXV. Quid Graeci *ἀναλογίαν*, quid contra *ἀνωμαλίαν* vocent.

XXVI. Sermones M. Frontonis et Favorini philosophi de generibus colorum vocabulisque eorum Graecis et Latinis; atque inibi color spadix cuiusmodi sit.

XXVII. Quid T. Castricius existimarit super Sallustii verbis et Demosthenis, quibus alter Philippum descripsit, alter Sertorium.

XXVIII. Non esse compertum, cui deo rem divinam fieri oporteat, cum terra movet.

XXIX. Apologus Aesopi Phrygis memoratu non inutilis.

XXX. Quid observatum sit in undarum motibus, quae in mari alio atque alio modo fiunt austris flantibus aquilonibusque.

CAPITVLA LIBRI TERTII.

I. Quaesitum atque tractatum, quam ob causam Sallustius avaritiam dixerit non animum modo virilem, sed corpus quoque ipsum effeminare.

II. Quemnam esse natalem diem M. Varro dicat, qui ante noctis horam sextam postve eam nati sunt; atque inibi de temporibus terminisque dierum, qui civiles nominantur et usquequaque gentium varie observantur; et praeterea quid Q. Mucius scripserit super ea muliere, quae a marito non iure se usurpavisset, quod rationem civilis anni non habuerit.

III. De noscendis explorandisque Plauti comoediis, quoniam promisce verae atque falsae nomine eius inscriptae feruntur; atque inibi, quod Plautus et Naevius in carcere fabulas scriptitarint.

IV. Quod P. Africano et aliis tunc viris nobilibus ante aetatem senectam barbam et genas radere mos patrius fuit.

V. Deliciarum vitium et mollities oculorum et corporis ab Arcesila philosopho cuidam obprobrata acerbe simul et festiviter.

VI. De vi atque natura palmae arboris, quod lignum ex ea ponderibus positis renitatur.

VII. Historia ex annalibus sumpta de Q. Caedicio tribuno militum; verbaque ex originibus M. Catonis apposita, quibus Caedici virtutem cum Spartano Leonida aequiperat.

VIII. Litterae eximiae consulum C. Fabricii et Q. Aemilii ad regem Pyrrum a Q. Claudio scriptore historiarum in memoriam datae.

IX. Quis et cuiusmodi fuerit qui in proverbio fertur equus Seianus; et qualis color equorum sit, qui 'spadices' vocantur; deque stius vocabuli ratione.

X. Quod est quaedam septenarii numeri vis et facultas in multis naturae rebus animadversa, de qua M. Varro in hebdomadibus disserit copiose.

XI. Quibus et quam frivolis argumentis Accius in didascalicis utatur, quibus docere nititur, Hesiodum esse quam Homerum natu antiquiorem.

XII. Largum atque avidum bibendi a P. Nigidio, doctissimo viro, nova et prope absurda vocabuli figura 'bibosum' dictum.

XIII. Quod Demosthenes etiamtum adulescens, cum Platonis philosophi discipulus foret, audito forte Callistrato rhetore in contione populi destitit a Platone et sectatus Callistratum est.

XIV. 'Dimidium librum legi' aut 'dimidiam fabulam audivi' aliaque huiuscemodi qui dicat, vitiose dicere; eiusque vitii causas reddere M. Varronem; nec quemquam veterem hisce verbis ita usum esse.

XV. Extare in litteris perque hominum memorias traditum, quod repente multis mortem attulit gaudium ingens insperatum interclusa anima et vim magni novique motus non sustinente.

XVI. Temporis varietas in puerperis mulierum quaenam sit a medicis et a philosophis tradita; atque inibi poetarum quoque veterum super eadem re opiniones multaque alia auditu atque memoratu digna; verbaque ipsa Hippocratis medici ex libro illius sumpta, qui inscriptus est *περὶ τροφῆς*.

XVII. Id quoque esse a gravissimis viris memoriae mandatum, quod tris libros Plato Philolai Pythagorici et Aristoteles pauculos Speusippi philosophi mercati sunt pretiis fidem non capientibus.

XVIII. Quid sint 'pedari senatores' et quam ob causam ita appellati; quamque habeant originem verba haec ex edicto tralaticio consulum: 'senatores quibusque in senatu sententiam dicere licet'.

XIX. Qua ratione Gavius Bassus scripserit 'parcum' hominem appellatum et quam esse eius vocabuli causam putarit; et contra, quem in modum quibusque verbis Favorinus hanc traditionem eius eluserit.

CAPITVLA LIBRI QVARTI.

I. Sermo quidam Favorini philosophi cum grammatico iactantiore factus in Socraticum modum; atque ibi in sermone dictum, quibus verbis 'penus' a Q. Scaevola definita sit; quodque eadem definitio culpata reprehensaque est.

II. Morbus et vitium quid differat et quam vim habeant vocabula ista in edicto aedilium; et an eunuchus et steriles mulieres rethiberi possint; diversaeque super ea re sententiae.

III. Quod nullae fuerint rei uxoriae actiones in urbe Roma ante Carvilianum divortium; atque inibi, quid sit proprie paelex quaeque eius vocabuli ratio sit.

IV. Quid Servius Sulpicius in libro, qui est de dotibus, scripserit de iure atque more veterum sponsaliorum.

V. Historia narrata de perfidia aruspicum Etruscorum; quodque ob eam rem versus hic a pueris Romae urbe tota cantatus est 'Malum consilium consultori pessimum est'.

VI. Verba veteris senatusconsulti, quo decretum est, hostiis maioribus expiandum, quod in sacrario hastae Martiae movissent; atque ibi enarratum, quid sint 'hostiae succidaneae', quid item 'porca praecidanea'; et quod Capito Ateius ferias quasdam 'praecidaneas' appellavit.

VII. De epistula Valerii Probi grammatica ad Marcellum scripta super accentu nominum quorundam Poenicorum.

VIII. Quid C. Fabricius de Cornelio Rufino homine avaro dixerit, quem, cum odisset inimicusque esset, designandum tamen consulem curavit.

IX. Quid significet proprie 'religiosus'; et in quae diverticula significatio istius vocabuli flexa sit; et verba Nigidii Figuli ex commentariis eius super ea re sumpta.

X. Quid observatum de ordine rogandarum in senatu sententiarum; iurgiaque in senatu C. Caesaris consulis et M. Catonis diem dicendo eximentis.

XI. Quae qualiaque sint, quae Aristoxenus quasi magis comperta de Pythagora memoriae mandavit; et quae item Plutarchus in eundem modum de eodem Pythagora scripserit.

XII. Notae et animadversiones censoriae in veteribus monumentis repertae memoria dignae.

XIII. Quod incentiones quaedam tibiarum certo modo factae ischiacis mederi possunt.

XIV. Narratur historia de Hostilio Mancino aedilium et Manilia meretrice; verbaque decreti tribunorum, ad quos a Manilia provocatum est.

XV. Defensa a culpa sententia ex historia Sallustii, quam iniqui eius cum insectatione maligni reprehenderint.

XVI. De vocabulis quibusdam a Varrone et Nigidio contra cotidiani sermonis consuetudinem declinatis; atque inibi id genus quaedam cum exemplis veterum relata.

XVII. De natura quarundam particularum, quae praepositae verbis intendi atque produci barbare et inscite videntur, exemplis rationibusque plusculis disceptatum.

XVIII. De P. Africano superiore sumpta quaedam ex annalibus memoratu dignissima.

XIX. Quid M. Varro in logistoria scripserit de moderando victu puerorum inpubium.

XX. Notati a censoribus, qui audientibus iis dixerant ioca quaedam intempestiviter; ac de eius quoque nota deliberatum, qui steterat forte apud eos oscitabundus.

CAPITVLA LIBRI QVINTI.

I. Quod Musonius philosophus reprehendit inprobavitque, laudari philosophum disserentem a vociferantibus et in laudando gestientibus.

II. Super equo Alexandri regis, qui Bucephalas appellatus et.

III. Quae causa quodque initium fuisse dicatur Protagorae ad philosophiae litteras adeundi.

IV. De verbo duovicesimo, quod vulgo incognitum est, a viris doctis multifariam in libris scriptum est.

V. Cuiusmodi ioco incavillatus sit Antiochum regem Poenus Hannibal.

VI. De coronis militaribus; quae sit earum triumphalis, quae obsidionalis, quae civica, quae muralis, quae castrensis, quae navalis, quae ovalis, quae oleaginea.

VII. 'Personae' vocabulum quam lepide interpretatus sit quamque esse vocis eius originem dixerit Gavius Bassus.

VIII. Defensus error a Vergilii versibus, quos arguerat Iulius Hyginus grammaticus; et ibidem, quid sit lituus; deque ἐτυμολογίᾳ vocis eius.

IX. Historia de Croesi filio muto ex Herodoti libris.

X. De argumentis, quae Graece ἀντιστρέφοντα appellantur, a nobis 'reciproca' dici possunt.

XI. Biantis de re uxoria syllogismum non posse videri ἀντιστρέφειν.

XII. De nominibus deorum populi Romani Diovis et Vediovis.

XIII. De officiorum gradu atque ordine moribus populi Romani observato.

XIV. Quod Apion, doctus homo, qui Plistonices appellatus est, vidisse se Romae scripsit recognitionem inter sese mutuam ex vetere notitia hominis et leonis.

XV. Corpusne sit vox an ἀσώματον, varias esse philosophorum sententias.

XVI. De vi oculorum deque videndi rationibus.

XVII. Quam ob causam dies primi post Kalendas, Nonas, Idus atri habeantur; et cur diem quoque quartum ante Kalendas vel Nonas vel Idus quasi religiosum plerique vitent.

XVIII. In quid et quantum differat historia ab annalibus; superque ea re verba posita ex libro rerum gestarum Sempronii Asellionis primo.

XIX. Quid sit adoptatio, quid item sit adrogatio, quantumque haec inter se differant; verbaque eius quae qualiaque sint, qui in liberis adrogandis super ea re populum rogat.

XX. Quod vocabulum Latinum soloecismo fecerit Capito Sinnius, quid autem id ipsum appellaverint veteres Latini; quibusque verbis soloecismum definierit idem Capito Sinnius.

XXI. 'Pluria' qui dicat et 'compluria' et 'compluriens', non barbare dicere, sed Latine.

CAPITVLA LIBRI SEXTI [VVLGO SEPTIMI].

I. Admiranda quaedam ex annalibus sumpta de P. Africano superiore.

II. De Caeselli Vindicis pudendo errore, quem offendimus in libris eius, quos inscripsit lectionum antiquarum.

III. Quid Tiro Tullius, Ciceronis libertus, reprehenderit in M. Catonis oratione, quam pro Rodiensibus in senatu dixit; et quid ad ea, quae reprehenderat, responderimus.

IV. Cuiusmodi servos et quam ob causam Caelius Sabinus, iuris civilis auctor, pilleatos venundari solitos scripserit; et quae mancipia sub corona maiorum venierint; atque id ipsum 'sub corona' quid sit.

V. Historia de Polo histrione memoratu digna.

VI. Quid de quorundam sensuum naturali defectione Aristoteles scripserit.

VII. An 'affatim', quasi 'admodum', prima acuta pronuntiandum sit; et quaedam itidem non incuriose tractata super aliarum vocum accentibus.

VIII. Res ultra fidem tradita super amatore delphino et puero amato.

IX. 'Peposci' et 'memordi', 'pepugi' et 'spepondi' et 'cecurri' plerosque veterum dixisse, non, uti postea receptum est dicere, per o aut per u litteram in prima syllaba positam, atque id eos Graecae rationis exemplo dixisse; praeterea notatum, quod viri non indocti neque

ignobiles a verbo 'descendo' non 'descendi', sed 'descendidi' dixerunt.

X. [Vt] 'ususcapio' copulate recto vocabuli casu dicitur, ita 'pignoriscapio' coniuncte eadem vocabuli forma dictum esse.

XI. Neque levitatem neque nequitiam ea significatione esse, qua in vulgi sermonibus dicuntur.

XII. De tunicis chiridotis; quod earum [usum] P. Africanus Sulpicio Gallo obiecit.

XIII. Quem 'classicum' dicat M. Cato, quem 'infra classem'.

XIV. De tribus dicendi generibus; ac de tribus philosophis, qui ab Atheniensibus ad senatum Romae legati sunt.

XV. Quam severe moribus maiorum in fures vindicatum sit; et quid scripserit Mucius Scaevola super eo, quod servandum datum commodatumve esset.

XVI. Locus exscriptus ex satura M. Varronis, quae *περὶ ἐδεσμάτων* inscripta est, de peregrinis ciborum generibus; et appositi versus Euripidi, quibus delicatorum hominum luxuriantem gulam confutavit.

XVII. Sermo habitus cum grammatico insolentiarum et inperitiarum pleno de significatione vocabuli, quod est 'obnoxius'; deque eius vocis origine.

XVIII. De observata custoditaque apud Romanos iurisiurandi sanctimonia; atque inibi de decem captivis, quos Romam Hannibal deiurio ab his accepto legavit.

XIX. Historia ex annalibus sumpta de Tiberio Graccho, Gracchorum patre, tribuno plebis; atque inibi tribunicia decreta cum ipsis verbis relata.

XX. Quod Vergilius a Nolanis ob aquam sibi non permissam sustulit e versu suo 'Nolam' et posuit 'oram'; atque ibi quaedam alia de iucunda consonantia litterarum.

XXI. 'Quoad vīvet' 'quoad'que 'morietur', cur id ipsum temporis significent, cum ex duobus sint facta contrariis.

XXII. Quod censores equum adimere soliti sunt equitibus corpulentis et praepinguibus; quaesitumque, utrum ea res cum ignominia an incolumi dignitate equitum facta sit.

CAPITVLA LIBRI SEPTIMI [VVLGO SEXTI].

I. Quem in modum responderit Chrysippus adversum eos, qui providentiam consistere negaverunt.

II. Quo itidem modo et vim necessitatemque fati constituerit et esse tamen in nobis consilii iudiciique nostri arbitrium confirmaverit.

III. Historia sumpta ex libris Tuberonis de serpente invisitatae longitudinis.

IV. Quid idem Tubero novae historiae de Atilio Regulo a Carthaginiensibus capto litteris mandaverit; quid etiam Tuditanus super eodem Regulo scripserit.

V. Quod Alfenus iureconsultus in verbis veteribus interpretandis erravit.

VI. Temere ineptequo reprehensum esse a Iulio Hygino Vergilium, quod 'praepetes' Daedali pennas dixit; atque inibi, quid sint aves praepetes et quid illae sint aves, quas Nigidius 'inferas' appellavit.

VII. De Acca Larentia et Gaia Taracia; deque origine sacerdotii fratrum arvalium.

VIII. Notata quaedam de rege Alexandro et de P. Scipione memoratu digna.

IX. Locus exemptus ex annalibus L. Pisonis historiae et orationis lepidissimae.

X. Historia super Euclida Socratico, cuius exemplo Taurus philosophus hortari adulescentes suos solitus ad philosophiam naviter sectandam.

XI. Verba ex oratione Q. Metelli Numidici, quae libuit meminisse, ad officium gravitatis dignitatisque vitae ducentia.

XII. Quod neque 'testamentum', sicuti Servius Sulpicius existimavit, neque 'sacellum', sicuti C. Trebatius, duplicia verba sunt, sed a testatione productum [alterum], alterum a sacro imminutum.

XIII. De quaestiunculis apud Taurum philosophum in convivio agitatis, quae 'sympoticae' vocantur.

XIV. Poeniendis peccatis tres esse rationes a philo-

sophis attributas; et quamobrem Plato duarum ex his meminerit, non trium.

XV. De verbo 'quiesco', an e littera corripi an produci debeat.

XVI. Verbum 'deprecor' a poeta Catullo inusitate quidem, sed apte positum et proprie; deque ratione eius verbi exemplisque veterum scriptorum.

XVII. Quis omnium primus libros publice praebuerit legendos; quantusque numerus fuerit Athenis ante clades Persicas librorum in bibliothecis publicis.

CAPITVLA LIBRI OCTAVI.

I. 'Hesterna noctu' rectene an cum vitio dicatur et quaenam super istis verbis grammatica traditio sit; item quod decemviri in XII. tabulis 'nox' pro 'noctu' dixerunt.

II. Quae mihi decem verba ediderit Favorinus, quae usurpentur quidem a Graecis, sed sint adulterina et barbara; quae item a me totidem acceperit, quae ex medio communique usu Latine loquentium minime Latina sint neque in veterum libris reperiantur.

III. Quem in modum et quam severe increpuerit audientibus nobis Peregrinus philosophus adulescentem Romanum ex equestri familia stantem segnem apud se et assidue oscitantem.

IV. Quod Herodotus, scriptor historiae memoratissimus, parum vere dixerit, unam solamque pinum arborum omnium caesam numquam denuo ex isdem radicibus pullulare; et quod item de aqua pluviali et nive rem non satis exploratam pro comperta posuerit.

V. Quid illud sit, quod Vergilius caelum 'stare pulvere' et quod Lucilius pectus 'sentibus stare' dixit.

VI. Cum post offensiunculas in gratiam redeatur expostulationes fieri mutuas minime utile esse, superque ea re et sermo Tauri expositus et verba ex Theophrasti libro sumpta; et quid M. quoque Cicero de amore amicitiae senserit, cum ipsius verbis additum.

VII. Ex Aristotelis libro, qui [περὶ μνήμης] inscriptus est, cognita acceptaque de natura memoriae et habitu; atque inibi alia quaedam de exuberantia aut interitu eius lecta auditaque.

VIII. Quid mihi usu venerit, interpretari et quasi effingere volenti locos quosdam Platonicos Latina oratione.

IX. Quod Theophrastus philosophus omnis suae aetatis facundissimus verba pauca ad populum Atheniensem facturus deturbatus verecundia obticuerit; quodque idem hoc Demostheni apud Philippum regem verba facienti evenerit.

X. Qualis mihi fuerit in oppido Eleusino disceptatio cum grammatico quodam praestigioso, tempora verborum et puerilia meditamenta ignorante, remotarum autem quaestionum nebulas et formidines capiendis imperitorum animis ostentante.

XI. Quam festive responderit Xanthippae uxori Socrates petenti, ut per Dionysia largiore sumptu cenitarent.

XII. Quid significet in veterum libris scriptum 'plerique omnes'; et quod ea verba accepta a Graecis videntur.

XIII. 'Eupsones' (?), quod homines Afri dicunt, non esse verbum Poenicum, sed Graecum.

XIV. Lepidissima altercatio Favorini philosophi adversus quendam intempestivum de ambiguitate verborum disserentem; atque inibi verba quaedam ex Naevio poeta et Cn. Gellio non usitate collocata; atque ibidem a P. Nigidio origines vocabulorum exploratae.

XV. Quibus modis ignominiatus tractatusque sit a C. Caesare Laberius poeta; atque inibi appositi versus super eadem re eiusdem Laberii.

CAPITVLA LIBRI NONI.

I. Quamobrem Quintus Claudius Quadrigarius in undevicesimo annali scripserit, rectiores certioresque ictus fieri, si sursum quid mittas quam si deorsum.

II. Qualibus verbis notarit Herodes Atticus falso quempiam cultu amictuque nomen habitumque philosophi ementientem.

III. Epistula Philippi regis ad Aristotelem philosophum super Alexandro recens nato.

IV. De barbararum gentium prodigiosis miraculis; deque diris et exitiosis effascinationibus; atque inibi de feminis repente versis in mares.

V. Diversae nobilium philosophorum sententiae de genere ac natura voluptatis; verbaque Hieroclis philosophi, quibus decreta Epicuri insectatus est.

VI. Verbum, quod est ab 'ago' frequentativum, in syllaba prima quonam sit modulo pronuntiandum.

VII. De conversione foliorum in arbore olea brumali et solstitiali die; deque fidibus id temporis ictu alieno sonantibus.

VIII. Necessum esse, qui multa habeat, multis indigere; deque ea re Favorini philosophi cum brevitate eleganti sententia.

IX. Quis modus sit vertendi verba in Graecis sententiis; deque his Homeri versibus, quos Vergilius vertisse aut bene apteque aut inprospere existimatus est.

X. Quod Annaeus Cornutus versus Vergilii, quibus Veneris et Vulcani concubitum pudice operteque dixit, reprehensione spurca et odiosa inquinavit.

XI. De Valerio Corvino; et unde Corvinus.

XII. De verbis, quae in utramque partem significatione adversa et reciproca dicuntur.

XIII. Verba ex historia Claudi Quadrigari, quibus Manli Torquati, nobilis adulescentis, et hostis Galli provocantis pugnam depinxit.

XIV. Quod idem Quadrigarius 'huius facies' patrio casu probe et Latine dixit; et quaedam alia adposita de similium vocabulorum declinationibus.

XV. De genere controversiae, quod Graece *ἄπορον* appellatur.

XVI. Quod Plinium Secundum, non hominem indoctum, fugerit latueritque vitium argumenti, quod *ἀντιστρέφον* Graeci dicunt.

CAPITVLA LIBRI DECIMI.

I. 'Tertium'ne 'consul' an 'tertio' dici oporteat; et quonam modo Cn. Pompeius, cum in theatro, quod erat dedicaturus, honores suos scriberet, quaestionem ancipitem istius verbi de consilio Ciceronis vitaverit.

II. Quid Aristoteles de numero puerperii memoriae mandaverit.

III. Locorum quorundam inlustrium conlatio contentioque facta ex orationibus C. Gracchi et M. Ciceronis et M. Catonis.

IV. Quod P. Nigidius argutissime docuit, nomina non positiva esse, sed naturalia.

V. Avarus simplexne vocabulum sit, an compositum et duplex, sicut P. Nigidio videtur.

VI. Multam dictam esse ab aedilibus plebei Appi Caeci filiae, mulieri nobili, quod locuta esset petulantius.

VII. Fluminum, quae ultra imperium Romanum fluunt, prima magnitudine esse Nilum, secunda Histrum, proxima Rodanum, sicuti M. Varronem memini scribere.

VIII. Inter ignominias militares, quibus milites exercebantur, fuisse sanguinis dimissionem; et quaenam esse videatur causa huiuscemodi castigationis.

IX. Quibus modis quoque habitu acies Romana instrui solita sit; quaeque earum instructionum sint vocabula.

X. Quae eius rei causa sit, quod et Graeci veteres et Romani anulum hoc digito gestaverint, qui est in manu sinistra minimo proximus.

XI. Verbum 'mature' quid significet quaeque vocis eius ratio sit; et quod eo verbo volgus hominum inproprie utatur; atque inibi, quod 'praecox' declinatum 'praecocis' faciat, non 'praecoquis'.

XII. De portentis fabularum, quae Plinius Secundus indignissime in Democritum philosophum confert; et ibidem de simulacro volucri columbae.

XIII. 'Cum partim hominum' qua ratione veteres dixerint.

XIV. 'Iniuria mihi factum itur' quali verborum ordine Cato dixerit.

XV. De flaminis Dialis deque flaminicae caerimonis; verbaque ex edicto praetoris apposita, quibus dicit, non coacturum se ad iurandum neque virgines Vestae neque Dialem.

XVI. Quos errores Iulius Hyginus in sexto Vergilii animadverterit in Romana historia erratos.

XVII. Quam ob causam et quali modo Democritus philosophus luminibus oculorum sese privaverit; et super ea re versus Laberii pure admodum et venuste facti.

XVIII. Historia de Artemisia; deque eo certamine, quod aput Mausoli sepulcrum a scriptoribus inclutis decertatum est.

XIX. Non purgari neque levari peccatum, cum praetenditur peccatorum, quae alii quoque peccaverunt, similitudo; atque inibi verba ex oratione super ea re Demosthenis.

XX. Quid sit 'rogatio', quid 'lex', quid 'plebisscitum', quid 'privilegium'; et quantum ista omnia differant.

XXI. Quam ob causam M. Cicero his omnino verbis 'novissime' et 'novissimus' observantissime vitarit.

XXII. Locus exemptus ex Platonis libro, qui inscribitur Gorgias, de falsae philosophiae probris, quibus philosophos temere incessunt, qui emolumenta verae philosophiae ignorant.

XXIII. Verba ex oratione M. Catonis de mulierum veterum victu et moribus; atque inibi, quod fuerit ius marito in adulterio uxorem deprehensam necare.

XXIV. 'Die pristini', 'die crastini' et 'die quarti' et 'die quinti' qui elegantius locuti sint dixisse, non ut ea nunc vulgo dicuntur.

XXV. Telorum et iaculorum gladiorumque, atque inibi navium quoque vocabula, quae scripta in veterum libris reperiuntur.

XXVI. Inscite ab Asinio Pollione reprehensum Sallustium, quod transfretationem 'transgressum' dixerit, et 'transgressos' qui transfretassent.

XXVII. Historia de populo Romano deque populo Poenico, quod pari propemodum vigore fuerint aemuli.

XXVIII. De aetatum finibus pueritiae, iuventae, senectae, ex Tuberonis historia sumptum.

XXIX. Quod particula 'atque' non complexiva tantum sit, sed vim habeat plusculam variamque.

CAPITVLA LIBRI VNDECIMI.

I. De origine vocabuli terrae Italiae; deque ea multa, quae 'suprema' appellatur, deque eius nominis ratione ac de lege Aternia; et quibus verbis antiquitus multa minima dici solita sit.

II. Quod 'elegantia' apud antiquiores non de amoeniore ingenio, sed de nitidiore cultu atque victu dicebatur, eaque in vitio ponebatur.

III. Qualis quantaque sit 'pro' particulae varietas; deque exemplis eius varietatis.

IV: Quem in modum Q. Ennius versus Euripidi aemulatus sit.

V. De Pyrronis philosophis quaedam deque Academicis strictim notata; deque inter eos differentia.

VI. Quod mulieres Romae per Herculem non iuraverint neque viri per Castorem.

VII. Verbis antiquissimis relictisque iam et desitis minime utendum.

VIII. Quid senserit dixeritque M. Cato de Albino, qui homo Romanus Graeca oratione res Romanas, venia sibi ante eius imperitiae petita, composuit.

IX. Historia de legatis Milesis ac Demosthene rhetore in libris Critolai reperta.

X. Quod C. Gracchus in oratione sua historiam supra scriptam Demadi rhetori, non Demostheni, adtribuit; verbaque ipsius C. Gracchi relata.

XI. Verba P. Nigidii, quibus differre dicit 'mentiri' et 'mendacium dicere'.

XII. Quod Chrysippus philosophus omne verbum ambi-

guum dubiumque esse dicit, Diodorus contra nullum verbum ambiguum esse putat.

XIIII. Quid Titus Castricius de verbis deque sententia quadam C. Gracchi existimarit; quodque esse eam sine ullo sensus emolumento docuerit.

XIV. Sobria et pulcherrima Romuli regis responsio circa vini usum.

XV. De 'ludibundo' et 'errabundo' atque id genus verborum productionibus; et quod Laberius sic amorabundam dixit, ut dicitur 'ludibunda' et 'errabunda'; atque inibi, quod Sisenna per huiuscemodi verbum nova figura usus est.

XVI. Quod Graecorum verborum quorundam difficillima est in Latinam linguam mutatio, velut quod Graece dicitur πολυπραγμοσύνη.

XVII. Quid significet in veteribus praetorum edictis: qui flumina retanda publice redempta habent.

XVIII. Qua poena Draco Atheniensis in legibus, quas populo Athensiensi scripsit, fures adfecerit; et qua postea Solon; et qua item decemviri nostri, qui duodecim tabulas scripserunt; atque inibi adscriptum, quod aput Aegyptios furta licita et permissa sunt, aput Lacedaemonios autem cum studio quoque adfectata et pro exercitio utili celebrata; ac praeterea M. Catonis de poeniendis furtis digna memoria sententia.

CAPITVLA LIBRI DVODECIMI.

I. Dissertatio Favorini philosophi, qua suasit nobili feminae, uti liberos, quos peperisset, non nutricum aliarum, sed sibi suo lacte aleret.

II. Quod Annaeus Seneca, iudicans de Q. Ennio deque M. Tullio, levi futtilique iudicio fuit.

III. Lictoris vocabulum qua ratione conceptum ortumque sit; et super eo diversae sententiae Valgi Rufi et Tullii Tironis.

IV. Versus accepti ex Q. Enni septimo annalium,

quibus depingitur finiturque ingenium comitasque hominis minoris erga amicum superiorem.

V. Sermo Tauri philosophi de modo atque ratione tolerandi doloris secundum Stoicorum decreta.

VI. De aenigmate.

VII. Quam ob causam Cn. Dolabella proconsul ream mulierem veneficii confitentemque ad Ariopagitas reiecerit.

VIII. Reditiones in gratiam nobilium virorum memoratu dignae.

IX. Quae dicantur vocabula ancipitia; et quod honoris quoque vocabulum ancipiti sententia fuerit.

X. Quod 'aeditumus' verbum Latinum sit.

XI. Errare istos, qui spe et fiducia latendi peccent, cum latebra peccati perpetua nulla sit; et super ea re Peregrini philosophi sermo et Sophocli poetae sententia.

XII. Faceta responsio M. Ciceronis amolientis a se crimen manifesti mendacii.

XIII. 'Intra Kalendas' cum dicitur, quid significet, utrum 'ante Kalendas' an 'Kalendis' an utrumque; atque inibi, quid sit in oratione M. Tulli 'intra oceanum' et 'intra montem Taurum' et in quadam epistula 'intra modum'.

XIV. 'Saltem' particula quam vim habeat et quam originem.

XV. Quod Sisenna in libris historiarum adverbis huiuscemodi saepenumero usus est: 'celatim', 'vellicatim', 'saltuatim'.

CAPITVLA LIBRI TERTII DECIMI.

I. Inquisitio verborum istorum M. Tulli curiosior, quae fuit in primo Antonianarum libro 'multa autem inpendere videntur praeter naturam etiam praeterque fatum'; tractatumque, an idem duo ista significent, fatum atque natura, an diversum.

II. Super poetarum Pacuvii et Accii conloquio familiari in oppido Tarentino.

III. An vocabula haec: 'necessitudo' et 'necessitas' differenti significatione sint.

IV. Descripta Alexandri [ad matrem Olympiadem epistula; et quid Olympias festive ei rescripserit].

V. De Aristotele et Theophrasto et Menedemo philosophis; deque eleganti verecundia Aristotelis successorem diatribae suae eligentis.

VI. Quid veteres Latini dixerint, quas Graeci 'προσῳδίας' appellant; item quod vocabulum barbarismi non usurpaverint neque Romani antiquiores neque Attici.

VII. Diversum de natura leonum dixisse Homerum in carminibus et Herodotum in historiis.

VIII. Quod Afranius poeta prudenter et lepide Sapientiam filiam esse Vsus et Memoriae dixit.

IX. Quid Tullius Tiro in commentariis scripserit de suculis et hyadibus, quae sunt stellarum vocabula.

X. Quid 'sororis' ἔτυμον esse dixerit Labeo Antistius et quid 'fratris' P. Nigidius.

XI. Quem M. Varro aptum iustumque esse numerum convivarum existimarit; ac de mensis secundis et de bellaris.

XII. Tribunos plebis prensionem habere, vocationem non habere.

XIII. Quod in libris humanarum M. Varronis scriptum est, aediles et quaestores populi Romani in ius a privato ad praetorem vocari posse.

XIV. Quid sit pomerium.

XV. Verba ex libro Messalae auguris, quibus docet, qui sint minores magistratus et consulem praetoremque conlegas esse; et quaedam alia de auspiciis.

XVI. (vg. XV extr.) Item verba eiusdem Messalae disserentis, aliud esse ad populum loqui, aliud cum populo agere; et qui magistratus a quibus avocent comitiatum.

XVII. (XVI.) Humanitatem non significare id, quod vulgus putat, sed eo vocabulo qui sinceriter locuti sunt magis proprie esse usos.

XVIII. (XVII.) Quid aput M. Catonem significent verba haec 'inter os atque offam'.

XIX. (XVIII.) [Platonem tribuere Euripidi Sophocli versum; et similia quaedam alia.]

XX. (XIX.) De genere atque nominibus familiae Porciae.

XXI. (XX.) Quod a scriptoribus elegantissimis maior ratio habita sit sonitus vocum atque verborum iucundioris, quae a Graecis εὐφωνία dicitur, quam regulae disciplinaeque, quae a grammaticis reperta est.

XXII. (XXI.) Verba Titi Castricii rhetoris ad discipulos adulescentes de vestitu atque calciatu non decoro.

XXIII. (XXII.) [De Neriene Martis in antiquis conprecationibus.]

XXIV. (XXIII.) [Verba M. Catonis, egere se multis rebus et nihil tamen cupere dicentis.]

XXV. (XXIV.) Quaesitum tractatumque, quid sint 'manubiae'; atque inibi dicta quaedam de ratione utendi verbis pluribus idem significantibus.

XXVI. (XXV.) Verba P. Nigidii, quibus dicit, in nomine Valeri in casu vocandi primam syllabam acuendam esse; et item alia ex eiusdem verbis ad rectam scripturam pertinentia.

XXVII. (XXVI.) De versibus, quos Vergilius sectatus videtur, Homeri ac Partheni.

XXVIII. (XXVII.) De sententia Panaetii philosophi, quam scripsit in libro de officiis secundo, qua hortatur, ut homines ad cavendas iniurias in omni loco intenti paratique sint.

XXIX. (XXVIII.) Quod Quadrigarius 'cum multis mortalibus' dixit; an quid et quantum differret, si dixisset 'cum multis hominibus'.

XXX. (XXIX.) Non hactenus esse faciem, qua vulgo dicitur.

XXXI. (XXX.) Quid sit in satura M. Varronis 'caninum prandium'.

CAPITVLA LIBRI QVARTI DECIMI.

I. Dissertatio Favorini philosophi adversus eos, qui Chaldaei appellantur et ex coetu motibusque siderum et stellarum fata hominum dicturos pollicentur.

II. Quem in modum disseruerit Favorinus consultus a me super officio iudicis.

III. An aemuli offensique inter sese fuerint Xenophon et Plato.

IV. Quod apte Chrysippus et graphice imaginem Iustitiae modulis coloribusque verborum depinxit.

V. Lis atque contentio grammaticorum Romae inlustrium enarrata super casu vocativo vocabuli, quod est 'egregius'.

VI. Cuimodi sint, quae speciem doctrinarum habeant, sed neque delectent neque utilia sint; atque inibi de vocabulis singularum urbium regionumque inmutatis.

VII. Quod M. Varro Cn. Pompeio, consuli primum designato, commentarium dedit, quem appellavit ipse 'εἰσαγωγικόν', de officio senatus habendi.

VIII. Quaesitum esse dissensumque, an praefectus Latinarum causa creatus ius senatus convocandi consulendique habeat.

CAPITVLA LIBRI QVINTI DECIMI.

I. Quod in Quinti Claudii annalibus scriptum est, lignum alumine oblitum non ardere.

II. Quod Plato in libris, quos de legibus composuit, largiores laetioresque in conviviis invitatiunculas vini non inutiles esse existimavit.

III. Quid M. Cicero de particula ista senserit scripseritque, quae praeposita est verbis 'aufugio' et 'aufero'; et an in verbo 'autumo' eadem istaec praepositio esse videri debeat.

IV. Historia de Ventidio Basso, ignobili homine, quem primum de Parthis triumphasse memoriae traditum est.

V. Verbum 'profligo' a plerisque dici inproprie insciteque.

VI. In libro M. Ciceronis de gloria secundo manifestum erratum in ea parte, in qua scriptum est super Hectore et Aiace.

VII. Observatum esse in senibus, quod annum fere aetatis tertium et sexagesimum agant aut laboribus aut interitu aut clade aliqua insignitum; atque inibi super eadem observatione exemplum adpositum epistulae divi Augusti ad Gaium filium.

VIII. Locus ex oratione Favoni, veteris oratoris, de cenarum atque luxuriae obprobratione, qua usus est, cum legem Liciniam de sumptu minuendo suasit.

IX. Quod Caecilius poeta 'frontem' genere virili non poetice, sed cum probatione et cum analogia appellavit.

X. De voluntario et admirando interitu virginum Milesiarum.

XI. Verba senatusconsulti de exigendis urbe Roma philosophis; item verba edicti censorum, quo inprobati et coerciti sunt qui disciplinam rhetoricam instituere et exercere Romae coeperant.

XII. Locus ex oratione Gracchi de parsimonia ac de pudicitia sua memoratissimus.

XIII. De verbis inopinatis, quae utroqueversum dicuntur et a grammaticis 'communia' vocantur.

XIV. Quod Metellus Numidicus figuram orationis novam ex orationibus Graecis mutuatus est.

XV. 'Passis velis' et 'passis manibus' dixisse veteres non a verbo suo, quod est 'patior', sed ab alieno, quod est 'pando'.

XVI. De novo genere interitus Crotoniensis Milonis.

XVII. Quam ob causam nobiles pueri Atheniensium tibiis canere desierint, cum patrium istum morem canendi haberent.

XVIII. Quod pugna belli civilis victoriaque Gai Caesaris, quam vicit in Pharsaliis campis, nuntiata praedictaque est per cuiuspiam remigis vaticinium eodem ipso die in Italia Patavi.

XIX. Verba M. Varronis memoria digna ex satura, quae inscribitur περὶ ἐδεσμάτων.

XX. Notata quaedam de Euripidis poetae genere, vita, moribus deque eiusdem fine vitae.

XXI. Quod a poetis Iovis filii prudentissimi humanissimique, Neptuni autem ferocissimi et inhumanissimi traduntur.

XXII. Historia de Sertorio, egregio duce, deque astu eius commenticiisque simulamentis, quibus ad barbaros milites continendos conciliandosque sibi utebatur.

XXIII. De aetatibus historicorum nobilium, Hellanici, Herodoti, Thucydidis.

XXIV. Quid Vulcacius Sedigitus in libro, quem de poetis scripsit, de comicis Latinis iudicarit.

XXV. De verbis quibusdam novis, quae in Gnaei Mati mimiambis offenderamus.

XXVI. Quibus verbis Aristoteles philosophus definierit syllogismum; eiusque definitionis interpretamentum verbis Latinis factum.

XXVII. Quid sint 'comitia calata', quid 'curiata', quid 'centuriata', quid 'tributa', quid 'concilium'; atque inibi quaedam eiusdemmodi.

XXVIII. Quod erravit Cornelius Nepos, cum scripsit Ciceronem tres et viginti annos natum causam pro Sexto Roscio dixisse.

XXIX. Quali figura orationis et quam nova L. Piso annalium scriptor usus sit.

XXX. Vehiculum, quod 'petorritum' appellatur, cuiatis linguae vocabulum sit, Graecae an Gallicae.

XXXI. Quae verba legaverint Rodii ad hostium ducem Demetrium, cum ab eo obsiderentur, super illa incluta Ialysi imagine.

CAPITVLA LIBRI SEXTI DECIMI.

I. Verba Musoni philosophi Graeca, digna atque utilia audiri observarique; eiusdemque utilitatis sententia, a M. Catone multis ante annis Numantiae ad equites dicta.

II. Cuiusmodi sit lex apud dialecticos percontandi disserendique; et quae sit eius legis reprehensio.

III. Quanam ratione effici dixerit Erasistratus medicus, si cibus forte deerit, ut tolerari aliquantisper inedia

possit et tolerari fames; verbaque ipsa Erasistrati super ea re scripta.

IV. Quo ritu quibusque verbis fetialis populi Romani bellum indicere solitus sit his, quibus populus bellum fieri iusserat; et item in quae verba conceptum fuerit iusiurandum de furtis militaribus sanciendis et uti milites scripti intra praedictum diem in loco certo frequentitarent, causis quibusdam exceptis, propter quas id iusiurandum remitti aecum esset.

V. 'Vestibulum' quid significet; deque eius vocabuli rationibus.

VI. Hostiae, quae dicuntur 'bidentes', quid sint et quam ob causam ita appellatae sint; superque ea re P. Nigidii et Iulii Hygini sententiae.

VII. Quod Laberius verba pleraque licentius petulantiusque finxit; et quod multis item verbis utitur, de quibus, an sint Latina, quaeri solet.

VIII. Quid significet et quid a nostris appellatum sit quod 'axioma' dialectici dicunt; et quaedam alia, quae prima in disciplina dialectica traduntur.

IX. Quid significet verbum in libris veterum creberrime positum 'susque deque'.

X. Quid sint 'proletarii', quid 'capite censi'; quid item sit in XII. tabulis 'adsiduus'; et quae eius vocabuli ratio sit.

XI. Historia ex Herodoti libris sumpta de Psyllorum interitu, qui in Syrtibus Africanis colebant.

XII. De his vocabulis, quae Cloatius Verus aut satis commode aut nimis absurde et inlepide ad origines linguae Graecae redigit.

XIII. Quid sit 'municipium' et quid a 'colonia' differat; et quid sint 'municipes' quaeque sit eius vocabuli ratio ac proprietas; atque inibi, quod divus Hadrianus in senatu de iure atque vocabulo municipum verba fecit.

XIV. Quod M. Cato differre dixit 'properare' et festinare'; et quam incommode Verrius Flaccus verbi, quod est 'festinat', ἔτυμον interpretatus est.

XV. Quid Theophrastus mirum de perdicibus scriptum reliquerit et quid Theopompus de leporibus.

XVI. 'Agrippas' a partus aegri et inprosperi vitio appellatos; deque his deabus, quae vocantur 'Prorsa' et 'Postuerta'.

XVII. Quae ratio vocabuli sit agri Vaticani.

XVIII. Lepida quaedam et memoratu et cognitu de parte geometriae, quae 'ὀπτικὴ' appellatur, et item alia, quae 'κανονικὴ', et tertia itidem, quae dicitur 'μετρικὴ'.

XIX. Sumpta historia ex Herodoti libro super fidicine Arione.

CAPITVLA LIBRI SEPTIMI DECIMI.

I. Quod Gallus Asinius et Largius Licinus sententiam M. Ciceronis reprehenderunt ex oratione, quam dixit pro M. Caelio; et quid adversus homines stolidissimos pro eadem sententia mere digneque dici possit.

II. Verba quaedam ex Q. Claudi annalium primo cursim in legendo notata.

III. Verba M. Varronis ex libro quinto et vicesimo humanarum, quibus contra opinionem volgariam interpretatus est Homeri versum.

IV. Quid Menander poeta Philemoni poetae dixerit, a quo saepe indigne in certaminibus comoediarum superatus est; et quod saepissime Euripides in tragoedia ab ignobilibus poetis victus est.

V. Nequaquam esse verum, quod minutis quibusdam rhetoricae artificibus videatur, M. Ciceronem in libro, quem de amicitia scripsit, vitioso argumento usum, *ἀμφισβητούμενον ἀντὶ ὁμολογουμένου* posuisse; totumque id consideratius tractatum exploratumque.

VI. Falsum esse, quod Verrius Flaccus in libro secundo, quos de obscuris M. Catonis composuit, de servo recepticio scriptum reliquit.

VII. Verba haec ex Atinia lege: 'Quod subruptum erit, eius rei aeterna auctoritas esto', P. Nigidio et Q. Scaevolae visa esse non minus de praeterito furto quam de futuro cavisse.

VIII. In sermonibus apud mensam Tauri philosophi quaeri agitarique eiusmodi solita: 'cur oleum saepe et facile, vina rarius congelascant, acetum haut fere umquam' et 'quod aquae fluviorum fontiumque durentur, mare gelu non duretur'.

IX. De notis litterarum, quae in C. Caesaris epistulis reperiuntur; deque aliis clandestinis litteris ex vetere historia petitis; et quid σκυτάλη sit Laconica.

X. Quid de versibus Vergilii Favorinus existumarit, quibus in describenda flagrantia montis Aetnae Pindarum poetam secutus est; conlataque ab eo super eadem re utriusque carmina et iudicata.

XI. Quod Plutarchus in libris symposiacis opinionem Platonis de habitu atque natura stomachi fistulaeque eius, quae τραχεῖα dicitur, adversum Erasistratum medicum tutatus est, auctoritate adhibita antiqui medici Hippocratis.

XII. De materiis infamibus, quas Graeci ἀδόξους appellant, a Favorino exercendi gratia disputatis.

XIII. 'Quin' particula quot qualesque varietates significationis habeat et quam saepe in veterum scriptis obscura sit.

XIV. Sententiae ex Publili mimis selectae lepidiores.

XV. Quod Carneades Academicus elleboro stomachum purgavit scripturus adversus Zenonis Stoici decreta; deque natura medellaque ellebori candidi et nigri.

XVI. Anates Ponticas vim habere venenis digerendis potentem; atque inibi de Mitridati regis in id genus medicamentum sollertia.

XVII. Mitridatem, Ponti regem, duarum et viginti gentium linguis locutum; Quintumque Ennium tria corda habere sese dixisse, quod tris linguas percalluisset, Graecam, Oscam, Latinam.

XVIII. Quod M. Varro C. Sallustium, historiae scriptorem, deprehensum ab Annio Milone in adulterio scribit et loris caesum pecuniaque data dimissum.

XIX. Quid Epictetus philosophus dicere solitus sit hominibus nequam et inpuris, disciplinas philosophiae

studiose tractantibus; et quae duo verba observanda praeceperit omnium rerum longe salubria.

XX. Verba sumpta ex Symposio Platonis numeris coagmentisque verborum scite modulateque apteque exercendi gratia in Latinam orationem versa.

XXI. Quibus temporibus post Romam conditam Graeci Romanique inlustres viri floruerint ante secundum bellum Carthaginensium.

CAPITVLA LIBRI OCTAVI DECIMI.

I. Disputationes a philosopho Stoico et contra a Peripatetico, arbitro Favorino, factae; quaesitumque inter eos, quantum in perficienda vita beata virtus valeret quantumque esset in his, quae dicuntur extranea.

II. Cuiusmodi quaestionum certationibus Saturnalicia ludicra Athenis agitare soliti simus; atque inibi expressa quaedam sophismatia et aenigmata oblectatoria.

III. Quid Aeschines rhetor in oratione, qua Timarchum de inpudicitia accusavit, Lacedaemonios statuisse dixerit super sententia probatissima, quam improbatissimus homo dixisset.

IV. Quod Sulpicius Apollinaris praedicantem quendam, a sese uno Sallusti historias intellegi, inlusit quaestione proposita, quid verba ista apud Sallustium significarent: 'incertum, stolidior an vanior'.

V. Quod Q. Ennius in septimo annali 'quadrupes eques' ac non 'quadrupes ecus', ut legunt multi, scriptum reliquit.

VI. Quod Aelius Melissus in libro, cui titulum fecit de loquendi proprietate, quem, cum ederet, cornum esse copiae dicebat, rem scripsit neque dictu neque auditu dignam, cum differre 'matronam' et 'matrem familias' existimavit differentia longe vanissima.

VII. Quem in modum Favorinus tractaverit intempestivum quendam de verborum ambiguitatibus quaerentem; atque ibi, quot significationes capiat 'contio'.

VIII. Ὁμοιοτέλευτα et ὁμοιόπτωτα atque alia id genus, quae ornamenta orationis putantur, inepta esse et puerilia, Lucili quoque versibus declarari.

IX. Quid significet apud M. Catonem verbum 'insecenda'; quodque 'insecenda' potius legendum sit quam, quod plerique existimant, 'insequenda'.

X. Errare istos, qui in exploranda febri venarum pulsus pertemptari putant, non arteriarum.

XI. Verba ex carminibus Furi Antiatis inscite a Caesellio Vindice reprehensa; versusque ipsi, in quibus ea verba sunt, subscripti.

XII. Morem istum veteribus nostris fuisse, verba patiendi mutare ac vertere in agendi modum.

XIII. Quali talione Diogenes philosophus usus sit, pertemptatus a dialectico quodam sophismatio inpudenti.

XIV. Quid sit numerus 'hemiolios', quid 'epitritos'; et quod vocabula ista non facile nostri ausi sunt convertere in linguam Latinam.

XV. Quod M. Varro in herois versibus observaverit rem nimis anxiae et curiosae observationis.

[CAPITVLA LIBRI NONI DECIMI.]

[I. Responsio cuiusdam philosophi interrogati, quam ob causam maris tempestate palluerit.

II. Ex quinque corporis sensibus duos esse cum beluis maxime communes; quodque turpis et improba est voluptas, quae ex auditu, visu odoratuque procedit, quae vero ex gustu tactuque est, rerum omnium foedissima est, cum hae duae bestiarum etiam sint, reliquae hominum tantum.

III. Quod turpius est, frigide laudari quam acerbius vituperari.

IV. Quamobrem venter repentino timore effluat; quare etiam ignis urinam lacessat.

V. Ex Aristotelis libris sumptum, quod nivis aqua potui pessima sit; et quod ex nive crystallus concreatur.

VI. Quod pudor sanguinem ad extera diffundit, timor vero contrahit.

VII. Quid sit 'obesum'; nonnullaque alia prisca vocabula.

VIII. Quaestio, an 'harena', 'caelum', 'triticum' pluralia inveniantur; atque inibi de 'quadrigis', 'inimicitiis', nonnullis praeterea vocabulis, an singulari numero comperiantur.

IX. Antonii Iuliani in convivio ad quosdam Graecos lepidissima responsio.

X. Verba haec 'praeter propter', in usu vulgi prodita, etiam Ennii fuisse.

XI. Ponit versus Platonis amatorios, quos admodum iuvenis lusit, dum tragoediis contendit.

XII. Dissertatio Herodis Attici super vi et natura doloris suaeque opinionis affirmatio per exemplum indocti rustici, qui cum rubis fructiferas arbores praecidit.

XIII. Quos 'pumiliones' dicimus, Graece 'νάνους' appellari.

XIV. Contemporaneos fuisse Caesari et Ciceroni M. Varronem et P. Nigidium, aetatis suae doctissimos Romanos; et quod Nigidii commentationes propter earum obscuritatem subtilitatemque in vulgus non exeunt.]

CAPITVLA LIBRI VICESIMI.

I. Disputatio Sex. Caecilii iureconsulti et Favorini philosophi de legibus duodecim tabularum.

II. Vocabulum 'siticinum' in M. Catonis oratione quid significet.

III. Quam ob causam L. Accius poeta in pragmaticis sicinnistas 'nebuloso nomine' esse dixerit.

IV. Artificum scaenicorum studium amoremque inhonestum probrosumque esse; et super ea re verba Aristotelis philosophi adscripta.

V. Exempla epistularum Alexandri regis et Aristotelis philosophi, ita uti sunt edita; eaque in linguam Latinam versa.

VI. Quaesitum atque tractatum, utrum siet rectius dicere 'habeo curam vestri', an 'vestrum'.

VII. [Quam diversae Graecorum sententiae super numero Niobae filiorum.]

VIII. De his, quae habere *συμπτωσίαν* videntur cum luna mansuescente ac senescente.

IX. Qualibus verbis delectari solitus sit Antonius Iulianus, positis in mimiambis [Cn. Matii; et quid significet M. Cato in oratione, quam] scripsit de innocentia sua, cum ita dictitat 'numquam vestimenta a populo peposci'.

[X. Quid vocabulum 'ex iure manum consertum' significet.

XI. Quid sit sculnae verbum positum apud M. Varronem.]

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER PRIMVS.

I.

Quali proportione quibusque collectionibus Plutarchus ratiocinatum esse Pythagoram philosophum dixerit de comprehendenda corporis proceritate, qua fuit Hercules, cum vitam inter homines viveret.

1 Plutarchus in libro, quem de Herculis quantum inter homines fuit animi corporisque ingenio atque virtutibus conscripsit, scite subtiliterque ratiocinatum Pythagoram philosophum dicit in reperienda modulandaque status longitudinisque eius praestantia.
2 Nam cum fere constaret, curriculum stadii, quod est Pisis apud Iovem Olympium, Herculem pedibus suis metatum idque fecisse longum pedes sescentos, cetera quoque stadia in terra Graecia ab aliis postea instituta pedum quidem esse numero sescentum, sed tamen esse aliquantulum breviora, facile intellexit, modum spatiumque plantae Herculis, ratione proportionis habita, tanto fuisse quam aliorum procerius, quanto Olympicum sta-
3 dium longius esset quam cetera. Comprehensa autem mensura Herculani pedis, quanta longinquitas corporis ei mensurae conveniret secundum naturalem membrorum omnium inter se competentiam modificatus est atque ita id collegit, quod erat consequens, tanto fuisse Herculem corpore excelsiorem quam alios, quanto Olympicum stadium ceteris pari numero factis anteiret.

II.

Ab Herode Attico C. V. tempestive deprompta in quendam iactantem et gloriosum adulescentem, specie tantum philosophiae sectatorem, verba Epicteti Stoici, quibus festiviter a vero Stoico seiunxit vulgus loquacium nebulonum, qui se Stoicos nuncuparent.

Herodes Atticus, vir et Graeca facundia et consulari honore praeditus, accersebat saepe, nos cum apud magistros Athenis essemus, in villas ei urbi proximas me et clarissimum virum Servilianum compluresque alios nostrates, qui Roma in Graeciam ad capiendum ingenii cultum concesserant. Atque ibi 2 tunc, cum essemus apud eum in villa, cui nomen est Cephisia, et aestu anni et sidere autumni flagrantissimo, propulsabamus incommoda caloris lucorum umbra ingentium, longis ambulacris et mollibus, aedium positu refrigeranti, lavacris nitidis et abundis et collucentibus totiusque villae venustate, aquis undique canoris atque avibus personante. 1

Erat ibidem nobiscum simul adulescens philosophiae 3 sectator, 'disciplinae', ut ipse dicebat, 'stoicae', sed loquacior inpendio et promptior. Is plerumque in con- 4 vivio sermonibus, qui post epulas haberi solent, multa atque inmodica de philosophiae doctrinis intempestive atque insubide disserebat praeque se uno ceteros omnes linguae Atticae principes gentemque omnem togatam, quodcumque nomen Latinum rudes esse et agrestes praedicabat atque interea vocabulis haut facile cognitis, syllogismorum captionumque dialecticarum laqueis strepebat, κυριεύοντας et ἡσυχάζοντας et σωρείτας aliosque id genus griphos neminem posse dicens nisi se dissolvere. Rem vero ethicam naturamque humani ingenii virtutumque origines officiaque earum et confinia aut contra morborum vitiorumque fraudes animorumque labes, pestilentias asseverabat nulli esse ulli magis ea omnia explorata, comperta meditataque. Cruciatibus autem doloribusque corporis et periculis 5

mortem minitantibus habitum statumque vitae beatae, quem se esse adeptum putabat, neque laedi neque inminui existimabat, ac ne oris quoque et vultus serenitatem stoici hominis umquam ulla posse aegritudine obnubilari.

6 Has ille inanes glorias cum flaret iamque omnes finem cuperent verbisque eius defetigati pertaeduissent, tum Herodes Graeca, uti plurimus ei mos fuit, oratione utens 'permitte,' inquit 'philosophorum amplissime, quoniam respondere nos tibi, quos vocas idiotas, non quimus, recitari ex libro, quid de huiuscemodi magniloquentia vestra senserit dixeritque Epictetus, Stoicorum maximus' iussitque proferri dissertationum Epicteti digestarum ab Arriano primum librum, in quo ille venerandus senex iuvenes, qui se 'Stoicos' appellabant, neque frugis neque operae probae, sed theorematis tantum nugalibus et puerilium isagogarum commentationibus deblaterantes, obiurgatione iusta incessuit.

7 Lecta igitur sunt ex libro, qui prolatus est, ea quae addidi; quibus verbis Epictetus severe simul et festiviter seiunxit atque divisit a vero atque sincero Stoico, qui esset procul dubio *ἀκώλυτος, ἀνανάγκαστος, ἀπαραπόδιστος, ἐλεύθερος, εὐπορῶν, εὐδαιμονῶν*, vulgus aliud nebulonum hominum, qui se 'Stoicos' nuncuparent atraque verborum et argutiarum fuligine ob oculos audientium iacta sanctissimae disciplinae nomen ementirentur:

8 *Εἰπέ μοι περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν. Ἄκουε.*
Ἰλιόθεν με φέρων ἄνεμος Κικόνεσσι πέλασσεν.

9 *Τῶν ὄντων τὰ μέν ἐστιν ἀγαθά, τὰ δὲ κακά, τὰ δὲ ἀδιάφορα. Ἀγαθὰ μὲν οὖν ἀρεταὶ καὶ τὰ μετέχοντα αὐτῶν, κακὰ δὲ κακία καὶ τὰ μετέχοντα κακίας, ἀδιάφορα δὲ τὰ μεταξὺ τούτων, πλοῦτος, ὑγεία, ζωή, θάνατος, ἡδονή, πόνος.*

10 *Πόθεν οἶδας; Ἑλλάνικος λέγει ἐν τοῖς Αἰγυ-*

ιῖς. Τί γὰρ διαφέρει τοῦτο εἰπεῖν, ἢ ὅτι νης ἐν τῇ ἠθικῇ ἢ Χρύσιππος ἢ Κλεάν- ϑεβασάνικας οὖν [τι] αὐτῶν καὶ δόγμα ὖ πεποίησαι. Δείκνυε πῶς εἴωθας ἐν 11
χειμάζεσθαι· μέμνησαι ταύτης τῆς διαι- ς, ὅταν ψοφήσῃ τὸ ἱστίον καὶ ἀνακραυ- Ἄν σοί τις κακόσχολός πως παραστὰς λέγε μοι, τοὺς θεούς σοι, ἃ πρῴην ἔλεγες, κακία ἐστὶν τὸ ναυαγῆσαι; μή τι κακίας ιν; οὐκ ἄρα ξύλον ἐνσείσεις αὐτῷ; τί ἡμῖν ί, ἄνθρωπε; ἀπολλύμεθα, καὶ σὺ ἐλθὼν ς. Ἐὰν δέ σε ὁ Καῖσαρ μεταπέμψηται 12
ορούμενον ***
ille auditis insolentissimus adulescens obticuit, 13
m si ea omnia non ab Epicteto in quosdam ed ab Herode in eum dicta essent.

III.

ιilo Lacedaemonius consilium anceps pro salute amici quodque est circumspecte et anxie considerandum, an ilitatibus amicorum delinquendum aliquando sit; notainibi et relata, quae et Theophrastus et M. Cicero ea re scripserunt.

edaemonium Chilonem, virum ex illo incluto 1
sapientium, scriptum est in libris eorum, qui esque gestas clarorum hominum memoriae manıt, eum Chilonem in vitae suae postremo, cum bi mors occuparet, ad circumstantis amicos sic n:
ta' inquit 'mea factaque in aetate longa ple- 2
omnia fuisse non paenitenda, fors sit ut vos sciatis. Ego quidem in hoc certe tempore non 3
e, nihil esse quicquam commissum a me, cuius a [mihi] aegritudini sit, ni illud profecto unum od rectene an perperam fecerim, nondum mihi iquet.

4 Super amici capite iudex cum duobus aliis fui.
Ita lex fuit, uti eum hominem condemnari necessum
esset. Aut amicus igitur capitis perdendus aut adhi-
5 benda fraus legi fuit. Multa cum animo meo ad ca-
sum tam ancipitem medendum consultavi. Visum est
esse id quod feci praequam erant alia toleratu faci-
6 lius: ipse tacitus ad condemnandum sententiam tuli, is
7 qui simul iudicabant, ut absolverent, persuasi. Sic
mihi et iudicis et amici officium in re tanta salvum
fuit. Hanc capio ex eo facto molestiam, quod metuo,
ne a perfidia et culpa non abhorreat, in eadem re
eodemque tempore inque communi negotio, quod mihi
optimum factu duxerim, diversum eius aliis suasisse'.

8 Et hic autem Chilo, praestabilis homo sapientiae,
quonam usque debuerit contra legem contraque ius
pro amico progredi, dubitavit eaque res in fine quoque
9 vitae ipso animum eius anxit et alii deinceps multi
philosophiae sectatores, ut in libris eorum scriptum
est, satis inquisite satisque sollicite quaesiverunt, ut
verbis, quae scripta sunt, ipsis utar, *εἰ δεῖ βοηθεῖν
τῷ φίλῳ παρὰ τὸ δίκαιον καὶ μέχρι πόσου καὶ
ποῖα.* Ea verba significant, quaesisse eos, an non-
numquam contra ius contrave morem faciendum pro
amico sit et in qualibus causis et quemnam usque
ad modum.

10 Super hac quaestione cum ab aliis, sicuti dixi,
multis, tum vel diligentissime a Theophrasto dis-
putatur, viro in philosophia peripatetica modestissimo
doctissimoque, eaque disputatio scripta est, si recte
11 meminimus, in libro eius de amicitia primo. Eum
librum M. Cicero videtur legisse, cum ipse quoque
librum de amicitia componeret. Et cetera quidem,
quae sumenda a Theophrasto existimavit, ut inge-
nium facundiaque eius fuit, sumpsit et transposuit com-
12 modissime aptissimeque; hunc autem locum, de quo
satis quaesitum esse dixi, omnium rerum aliarum diffi-
cillimum strictim atque cursim transgressus est, neque

ea, quae a Theophrasto pensiculate atque enucleate
scripta sunt, executus est, sed anxietate illa et quasi
morositate disputationis praetermissa, genus ipsum rei
tantum paucis verbis notavit. Ea verba Ciceronis, 13
si recensere quis vellet, apposui: 'His igitur finibus utendum esse arbitror, ut, cum emendati mores amicorum sunt, tum sit inter eos omnium rerum, consiliorum, voluntatum sine ulla exceptione communitas, ut etiam, si qua fortuna acciderit, ut minus iustae voluntates amicorum adiuvandae sint, in quibus eorum aut caput agatur aut fama, declinandum de via sit, modo ne summa turpitudo sequatur; est enim, quatenus amicitiae venia dari possit.'

'Cum agetur' inquit 'aut caput amici aut fama,
declinandum est de via, ut etiam iniquam voluntatem
illius adiutemus'. Sed cuiusmodi declinatio esse ista 14
debeat qualisque ad adiuvandum digressio et in quanta
voluntatis amici iniquitate, non dicit. Quid autem 15
refert scire me in eiusmodi periculis amicorum, si non
magna me turpitudo insecutura est, de via esse recta
declinandum, nisi id quoque me docuerit, quam putet
magnam turpitudinem, et cum decessero de via, quous-
que degredi debeam? 'Est enim' inquit 'quatenus
dari amicitiae venia possit'. Hoc immo ipsum est, 16
quod maxime discendum est quodque ab his, qui do-
cent, minime dicitur, quatenus quaque fini dari ami-
citiae venia debeat. Chilo ille sapiens, de quo paulo 17
ante dixi, conservandi amici causa de via declinavit.
Sed video, quousque progressus sit; falsum enim pro
amici salute consilium dedit. Id ipsum tamen in fine 18
quoque vitae, an iure posset reprehendi culparique
dubitavit.

'Contra patriam', inquit Cicero, 'arma pro amico
sumenda non sunt'. Hoc profecto nemo ignoravit, 19
et 'priusquam Theognis', quod Lucilius ait, 'nasce-
retur'. Set id quaero, id desidero: cum pro amico

contra ius, contra quam licet, salva tamen libertate
atque pace, faciendum est et cum de via, sicut ipse
ait, declinandum est, quid et quantum et in quali
20 causa et quonam usque id fieri debeat. Pericles ille
Atheniensis, vir egregio ingenio bonisque omnibus
disciplinis ornatus, in una quidem specie, set planius
tamen, quid existimaret, professus est. Nam cum
amicus eum rogaret, ut pro re causaque eius falsum
deiuraret, his ad eum verbis usus est: 'Δεῖ μὲν
συμπράττειν τοῖς φίλοις, ἀλλὰ μέχρι τῶν θεῶν'.
21 Theophrastus autem in eo, quo dixi, libro
inquisitius quidem super hac ipsa re et exactius pres-
22 siusque quam Cicero disserit. Set is quoque in do-
cendo non de unoquoque facto singillatim existimat
neque certis exemplorum documentis, set generibus
rerum summatim universimque utitur ad hunc ferme
modum:
23 'Parva' inquit 'et tenuis vel turpitudo vel infamia
subeunda est, si ea re magna utilitas amico quaeri
potest. Rependitur quippe et compensatur leve dam-
num delibatae honestatis maiore alia gravioreque
in adiuvando amico honestate, minimaque illa labes
et quasi lacuna famae munimentis partarum amico
24 utilitatium solidatur. Neque nominibus' inquit 'moveri
nos oportet, quod paria genere ipso non sunt honestas
meae famae et rei amici utilitas. Ponderibus haec
enim potestatibusque praesentibus, non vocabulorum
appellationibus neque dignitatibus generum diiudicanda
25 sunt. Nam cum in rebus aut paribus aut non longe
secus utilitas amici aut honestas nostra consistit, ho-
nestas procul dubio praeponderat; cum vero amici uti-
litas nimio est amplior, honestatis autem nostrae in
re non gravi levis iactura est, tunc quod utile amico
est, id prae illo, quod honestum nobis est, fit plenius,
sicuti est magnum pondus aeris parva lamna auri
pretiosius'.

Verba adeo ipsa Theophrasti super ea re ad-

26 scripsi: *Οὐκ, εἰ δή που τοῦτο τῷ γένει τιμιώτερον, ἤδη καὶ ὁτιοῦν ἂν ᾖ μέρος τούτου πρὸς τὸ τηλίκον θατέρου συγκρινόμενον αἱρετὸν ἔσται. Λέγω δὲ οἷον, οὐκ, εἰ χρυσίον τιμιώτερον χαλκοῦ, καὶ τηλίκον τοῦ χρυσίου πρὸς τὸ τηλίκον χαλκοῦ μέγεθος ἀντιπαραβαλλόμενον πλέον δόξει· ἀλλὰ ποιήσει τινὰ ῥοπὴν καὶ τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος.*

27 Favorinus quoque philosophus huiuscemodi indulgentiam gratiae, tempestive laxato paulum remissoque subtili iustitiae examine, his verbis definivit: *Ἡ καλουμένη χάρις παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, τοῦτό ἐστιν ὕφεσις ἀκριβείας ἐν δέοντι.*

28 Post deinde idem Theophrastus ad hanc ferme sententiam disseruit: 'Has tamen' inquit 'parvitates rerum et magnitudines atque has omnes officiorum aestimationes alia nonnumquam momenta extrinsecus atque aliae quasi appendices personarum et causarum et temporum et circumstantiae ipsius necessitates, quas includere in praecepta difficilest, moderantur et regunt et quasi gubernant et nunc ratas efficiunt, nunc inritas'.

29 Haec taliaque Theophrastus satis caute et sollicite et religiose, cum discernendi magis disceptandique diligentia quam cum decernendi sententia atque fiducia scripsit, quoniam profecto causarum ac temporum varietates discriminumque ac differentiarum tenuitates derectum atque perpetuum distinctumque in rebus singulis praeceptum, quod ego nos in prima tractatus istius parte desiderare dixeram, non capiunt.

30 Eius autem Chilonis, a quo disputatiunculae huius initium fecimus, cum alia quaedam sunt monita utilia atque prudentia, tum id maxime exploratae utilitatis est, quod duas ferocissimas adfectiones amoris atque odii intra modum cautum coercuit. 'Hac' inquit 'fini ames, tamquam forte fortuna et osurus, hac itidem tenus oderis, tamquam fortasse post amaturus'.

31 Super hoc eodem Chilone Plutarchus philosophus

in libro περὶ ψυχῆς primo verbis his ita scripsit: Χείλων ὁ παλαιός, ἀκούσας τινὸς λέγοντος, μηδένα ἔχειν ἐχθρόν, ἠρώτησεν, εἰ μηδένα φίλον ἔχει, νομίζων, ἐξ ἀνάγκης ἐπακολουθεῖν καὶ συνεμπλέκεσθαι ταῖς φιλίαις ἀπεχθείας.

IV.

Quam tenuiter curioseque exploraverit Antonius Iulianus in oratione M. Tullii verbi ab eo mutati argutiam.

1 Antonius Iulianus rhetor perquam fuit honesti
atque amoeni ingeni. Doctrina quoque ista utiliore ac
delectabili veterumque elegantiarum cura et memoria
multa fuit; ad hoc scripta omnia antiquiora tam cu-
riose spectabat et aut virtutes pensitabat aut vitia
rimabatur, ut iudicium esse factum ad amussim diceres.
2 Is Iulianus super eo enthymemate, quod est in
oratione M. Tullii, quam pro Cn. Plancio dixit,
3 ita existimavit — sed verba prius, de quibus iudicium
ab eo factum est, ipsa ponam: Quamquam dissimilis
est pecuniae debitio et gratiae. Nam qui pe-
cuniam dissolvit, statim non habet id, quod
reddidit, qui autem debet, is retinet alienum,
gratiam autem et qui refert habet, et qui habet
in eo ipso quod habet refert. Neque ego nunc
Plancio desinam debere, si hoc solvero, nec minus
ei redderem voluntate ipsa, si hoc molestiae non
4 accidisset — 'crispum sane' inquit 'agmen orationis
rotundumque ac modulo ipso numerorum venustum,
sed quod cum venia legendum sit verbi paulum ideo
5 inmutati, ut sententiae fides salva esset. Namque de-
bitio gratiae et pecuniae conlata verbum utrubique
servari postulat. Ita enim recte opposita inter sese
gratiae pecuniaeque debitio videbitur, si et pecunia
quidem deberi dicatur et gratia, sed quid eveniat in
pecunia debita solutave, quid contra in gratia debita
redditave, debitionis verbo utrimque servato, disseratur.
6 Cicero autem' inquit 'cum gratiae pecuniaeque de-

bitionem dissimilem esse dixisset eiusque sententiae
rationem redderet, verbum debet in pecunia ponit, in
gratia habet subicit pro debet; ita enim dicit:
gratiam autem et qui refert habet, et qui habet
in eo ipso quod habet refert. Sed id verbum habet 7
cum proposita comparatione non satis convenit. Debitio
enim gratiae, non habitio, cum pecunia confertur, atque
ideo consequens quidem fuerat sic dicere: 'et qui debet
in eo ipso quod debet, refert'; sed absurdum et nimis
coactum foret, si nondum redditam gratiam eo ipso
redditam diceret, quia debetur. Inmutavit ergo,' inquit 8
'subdidit verbum ei verbo, quod omiserat, finitimum,
ut videretur et sensum debitionis conlatae non reli-
quisse et concinnitatem sententiae retinuisse'. Ad hunc
modum Iulianus enodabat diiudicabatque veterum
scriptorum sententias, quae aput eum adulescentes de-
lecti lectitabant.

V.

Quod Demosthenes rhetor cultu corporis atque vestitu probris obnoxio infamique munditia fuit; quodque item Hortensius orator ob eiusmodi munditias gestumque in agendo histrionicum Dionysiae saltatriculae cognomento compellatus est.

Demosthenen traditum est vestitu ceteroque cultu 1
corporis nitido venustoque nimisque accurato fuisse.
Et hinc ei τὰ κομψὰ illa χλανίσκια et μαλακοὶ χιτω-
νίσκοι ab aemulis adversariisque probro data, hinc etiam
turpibus indignisque in eum verbis non temperatum,
quin parum vir et ore quoque polluto diceretur.

Ad eundem modum Q. Hortensius omnibus ferme 2
oratoribus aetatis suae, nisi M. Tullio, clarior, quod
multa munditia et circumspecte compositeque indutus
et amictus esset manusque eius inter agendum forent
argutae admodum et gestuosae, maledictis compellatio-
nibusque probris iactatus est multaque in eum, quasi
in histrionem, in ipsis causis atque iudiciis dicta sunt.
Sed cum L. Torquatus, subagresti homo ingenio et 3
infestivo, gravius acerbiusque apud consilium iudicum,

cum de causa Sullae quaereretur, non iam histrionem eum esse diceret, sed gesticulariam Dionysiamque eum notissimae saltatriculae nomine appellaret, tum voce molli atque demissa Hortensius 'Dionysia,' inquit 'Dionysia malo equidem esse quam quod tu, Torquate, ἄμουσος, ἀναφρόδιτος, ἀπροσδιόνυσος'.

VI.

Verba ex oratione Metelli Numidici, quam dixit in censura ad populum, cum eum ad uxores ducendas adhortaretur; eaque oratio quam ob causam reprehensa et quo contra modo defensa sit.

1 Multis et eruditis viris audientibus legebatur oratio
Metelli Numidici, gravis ac diserti viri, quam in
censura dixit ad populum de ducendis uxoribus,
cum eum ad matrimonia capessenda hortaretur. In ea
2 oratione ita scriptum fuit: Si sine uxore [vivere]
possemus, Quirites, omni ea molestia careremus;
set quoniam ita natura tradidit, ut nec cum illis
satis commode, nec sine illis ullo modo vivi
possit, saluti perpetuae potius quam brevi vo-
luptati consulendum est.
3 Videbatur quibusdam, Q. Metellum censorem, cui
consilium esset ad uxores ducendas populum hortari,
non oportuisse de molestia incommodisque perpetuis
rei uxoriae confiteri, neque id hortari magis esse quam
dissuadere absterrereque; set contra in id potius ora-
tionem debuisse sumi dicebant, ut et nullas plerumque
esse in matrimoniis molestias adseveraret et, si quae
tamen accidere nonnumquam viderentur, parvas et leves
facilesque esse toleratu diceret maioribusque eas emolu-
mentis et voluptatibus oblitterari easdemque ipsas neque
omnibus neque naturae vitio, set quorundam maritorum
4 culpa et iniustitia evenire. Titus autem Castricius
recte atque condigne Metellum esse locutum existi-
mabat. 'Aliter', inquit, 'censor loqui debet, aliter rhetor.
Rhetori concessum est, sententiis uti falsis, audacibus,

versutis, subdolis, captiosis, si veri modo similes sint et possint movendos hominum animos qualicumque astu inrepere'. Praeterea turpe esse ait rhetori, si quid in mala causa destitutum atque inpropugnatum relinquat. 'Sed 5
enim Metellum,' inquit 'sanctum virum, illa gravitate et fide praeditum cum tanta honorum atque vitae dignitate aput populum Romanum loquentem, nihil decuit aliud dicere quam quod verum esse sibi atque omnibus videbatur, praesertim cum super ea re diceret, quae cotidiana intellegentia et communi pervolgatoque vitae usu comprenderetur. De molestia igitur cunctis ho- 6
minibus notissima confessus fidem sedulitatis veritatisque commeritus, tum denique facile et procliviter, quod fuit rerum omnium validissimum atque verissimum, persuasit, civitatem salvam esse sine matrimoniorum frequentia non posse'.

Hoc quoque aliut ex eadem oratione Q. Metelli 7
dignum esse existimavimus adsidua lectione non hercle minus quam quae a gravissimis philosophis scripta sunt. Verba Metelli haec sunt: Di immortales 8
plurimum possunt; sed non plus velle nobis debent quam parentes. At parentes, si pergunt liberi errare, bonis exheredant. Quid ergo nos (ab immortalibus dis) divinitus expectemus, nisi malis rationibus finem faciamus? Is demum deos propitios esse aecum est, qui sibi adversarii non sunt. Dii immortales virtutem adprobare, non adhibere debent.

VII.

In hisce verbis Ciceronis ex oratione quinta in Verrem 'hanc sibi rem praesidio sperant futurum', neque mendum esse neque vitium errareque istos, qui bonos libros violant et 'futuram' scribunt; atque ibi de quodam alio Ciceronis verbo dictum, quod probe scriptum perperam mutatur; et aspersa pauca de modulis numerisque orationis, quos Cicero avide sectatus est.

In oratione Ciceronis quinta in Verrem, libro 1
spectatae fidei, Tironiana cura atque disciplina facto,

2 scriptum fuit: Homines tenues, obscuro loco nati,
navigant; adeunt ad ea loca, quae numquam
antea adierant. Neque noti esse iis, quo vene-
runt, neque semper cum cognitoribus esse pos-
sunt, hac una tamen fiducia civitatis, non modo
apud nostros magistratus, qui et legum et exi-
stimationis periculo continentur, neque apud
cives solum Romanos, qui et sermonis et iuris
et multarum rerum societate iuncti sunt, fore
se tutos arbitrantur, sed quocumque venerint,
hanc sibi rem praesidio sperant futurum.

3 Videbatur compluribus in extremo verbo menda
esse. Debuisse enim scribi putabant non futurum,
sed 'futuram', neque dubitabant, quin liber emendandus
esset, ne, ut in Plauti comoedia moechus, sic enim
mendae suae inludiabant, ita in Ciceronis oratione
soloecismus esset 'manifestarius'.

4 Aderat forte ibi amicus noster, homo lectione
multa exercitus, cui pleraque omnia veterum litterarum
5 quaesita, meditata evigilataque erant. Is libro inspecto
ait, nullum esse in eo verbo neque mendum neque
6 vitium et Ciceronem probe ac vetuste locutum. 'Nam
futurum' inquit 'non refertur ad rem, sicut legen-
tibus temere et incuriose videtur, neque pro participio
positum est, set verbum est indefinitum, quod Graeci
appellant 'ἀπαρέμφατον', neque numeris neque generibus
7 praeserviens, set liberum undique et inpromiscum, quali
C. Gracchus verbo usus est in oratione, cuius ti-
tulus est de P. Popilio circum conciliabula, in
qua ita scriptum est: Credo ego inimicos meos hoc
dicturum. Inimicos dicturum inquit, non 'dicturos';
8 videturne ea ratione positum esse aput Gracchum
dicturum, qua est aput Ciceronem futurum? sicut
in Graeca oratione sine ulla vitii suspicione omnibus
numeris generibusque sine discrimine tribuuntur huius-
cemodi verba: 'ἐρεῖν', 'ποιήσειν', 'ἔσεσθαι' et similia.
9 In Claudi quoque Quadrigarii tertio annali verba

haec esse dixit: I dum conciderentur, hostium copias ibi occupatas futurum; in duodevicesimo annali eiusdem Quadrigarii principium libri sic scriptum: Si pro tua bonitate et nostra voluntate tibi valitudo subpetit, est quod speremus, deos bonis bene facturum; item in Valerii Antiatis libro 10
quarto vicesimo simili modo scriptum esse: Si eae res divinae factae recteque perlitatae essent, haruspices dixerunt, omnia ex sententia processurum esse. 'Plautus etiam in Casina, cum de 11
puella loqueretur, occisurum dixit, non 'occisuram', his verbis:

[S.] [Set] etiamne habet Casina gladium?
[P.] Habét, sed duós. [S.] Quid duós? [P.]
Alteró te
Occísurum aít, alteró vilicum.

Item Laberius in Gemellis: 12

Nón putavi, inquit, hoc eám facturum.

Non ergo isti omnes, soloecismus quid esset, ignora- 13
runt, sed et Gracchus dicturum et Quadrigarius futurum et facturum et Antias processurum et Plautus occisurum et Laberius facturum indefinito modo dixerunt, qui modus neque in numeros 14
neque in personas neque in tempora neque in genera distrahitur, sed omnia istaec una eademque declinatione complectitur, sicuti M. Cicero futurum dixit non 15
virili genere neque neutro, soloecismus enim plane foret, sed verbo usus est ab omni necessitate generum absoluto'.

Idem autem ille amicus noster in eiusdem M. Tullii 16
oratione, quae est de imperio Cn. Pompei, ita scriptum esse a Cicerone dicebat atque ipse ita lectitabat: Cum vestros portus, atque eos portus, quibus vitam ac spiritum ducitis, in praedonum fuisse potestatem sciatis, neque soloecismum esse 17
aiebat 'in potestatem fuisse', ut vulgus semidoctum putat, sed ratione dictum certa et proba contendebat,

qua et Graeci ita uterentur et Plautus verborum Latinorum elegantissimus in Amphitruone dixit:

número mihi in mentém fuit,

non, ut dici solitum est, 'in mente'.

18 Sed enim praeter Plautum, cuius ille in praesens exemplo usus est, multam nos quoque apud veteres scriptores locutionum talium copiam offendimus atque
19 his vulgo adnotamentis inspersimus. Vt et rationem autem istam missam facias et auctoritates, sonus tamen et positura ipsa verborum satis declarat, id potius ἐπιμελείᾳ τῶν λέξεων modulamentisque orationis M. Tullii convenisse, ut, quoniam utrumvis dici Latine posset,
20 potestatem dicere mallet, non 'potestate'. Illud enim sic compositum iucundius ad aurem completiusque, insuavius hoc inperfectiusque est, si modo ita explorata aure homo sit, non surda nec iacenti; sicuti est hercle, quod explicavit dicere maluit quam 'explicuit', quod esse iam usitatius coeperat.

Verba sunt haec ipsius ex oratione, quam de imperio Cn. Pompei habuit: Testis est Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed consilii celeritate explicavit. At si 'explicuit' diceret, inperfecto et debili numero verborum sonus clauderet.

VIII.

Historia in libris Sotionis philosophi reperta super Laide meretrice et Demosthene rhetore.

1 Sotion ex peripatetica disciplina haut sane ignobilis vir fuit. Is librum multae variaeque historiae refertum composuit eumque inscripsit κέρας Ἀμαλθείας.
2 Ea vox hoc ferme valet, tamquam si dicas 'cornum Copiae'.
3 In eo libro super Demosthene rhetore et Laide meretrice historia haec scripta est: 'Lais' inquit 'Corinthia ob elegantiam venustatemque formae grandem

pecuniam demerebat conventusque ad eam ditiorum
hominum ex omni Graecia celebres erant, neque ad-
mittebatur nisi qui dabat quod poposcerat; poscebat
autem illa nimium quantum'. Hinc ait natum esse 4
illud frequens apud Graecos adagium:
Οὐ παντὸς ἀνδρὸς ἐς Κόρινθον ἔσθ' ὁ πλοῦς,
quod frustra iret Corinthum ad Laidem qui non qui-
ret dare quod posceretur. 'Ad hanc ille Demosthenes 5
clanculum adit et ut sibi copiam sui faceret petit.
At Lais *μυρίας δραχμὰς* poposcit', hoc facit nummi
nostratis denarium decem milia. 'Tali petulantia mu- 6
lieris atque pecuniae magnitudine ictus expavidusque
Demosthenes avertitur et discedens 'ego' inquit 'pae-
nitere tanti non emo''. Sed Graeca ipsa, quae fertur
dixisse, lepidiora sunt: '*οὐκ ὠνοῦμαι*' inquit '*μυρίων
δραχμῶν μεταμέλειαν*'.

IX.

Quis modus fuerit, quis ordo disciplinae Pythagoricae, quantumque temporis imperatum observatumque sit discendi simul ac tacendi.

Ordo atque ratio Pythagorae ac deinceps familiae 1
successionis eius recipiendi instituendique discipulos
huiuscemodi fuisse traditur: Iam a principio adule- 2
scentes, qui sese ad discendum obtulerant, '*ἐφυσιογνω-
μόνει*'. Id verbum significat, mores naturasque homi-
num coniectatione quadam de oris et vultus ingenio
deque totius corporis filo atque habitu sciscitari. Tum 3
qui exploratus ab eo idoneusque [declaratus] fuerat,
recipi in disciplinam statim iubebat et tempus certum
tacere: non omnes idem, sed alios aliud tempus pro
aestimato captu sollertiae. Is autem qui tacebat quae 4
dicebantur ab aliis audiebat, neque percontari, si parum
intellexerat, neque commentari quae audierat fas erat;
sed non minus quisquam tacuit quam biennium: hi
prorsus appellabantur intra tempus tacendi audiendique
'*ἀκουστικοί*'. Ast ubi res didicerant rerum omnium 5

difficillimas, tacere audireque, atque esse iam coeperant
silentio eruditi, cui erat nomen 'ἐχεμυθία', tum verba
facere et quaerere quaeque audissent scribere et quae
6 ipsi opinarentur expromere potestas erat; hi dicebantur
in eo tempore 'μαθηματικοί', ab his scilicet artibus,
quas iam discere atque meditari inceptaverant: quoniam
geometriam, gnomonicam, musicam ceterasque item
disciplinas altiores 'μαθήματα' veteres Graeci appellabant;
vulgus autem, quos gentilicio vocabulo 'Chal-
7 daeos' dicere oportet, 'mathematicos' dicit. Exinde his
scientiae studiis ornati ad perspicienda mundi opera
et principia naturae procedebant ac tunc denique nominabantur
'φυσικοί'.

8 Haec eadem super Pythagora noster Taurus
cum dixisset: 'nunc autem', inquit, 'isti, qui repente
pedibus inlotis ad philosophos devertunt, non est hoc
satis, quod sunt omnino ἀθεώρητοι, ἄμουσοι, ἀγεωμέτρητοι,
sed legem etiam dant, qua philosophari discant.
9 Alius ait 'hoc me primum doce', item alius 'hoc volo'
inquit 'discere, istud nolo'; hic a symposio Platonis
incipere gestit propter Alcibiadae comisationem,
10 ille a Phaedro propter Lysiae orationem. Est etiam'
inquit 'pro Iuppiter! qui Platonem legere postulet
non vitae ornandae, sed linguae orationisque comendae
11 gratia, nec ut modestior fiat, sed ut lepidior.' Haec
Taurus dicere solitus, novicios philosophorum sectatores
cum veteribus Pythagoricis pensitans.

12 Sed id quoque non praetereundum est, quod omnes,
simul atque a Pythagora in cohortem illam disciplinarum
recepti erant, quod quisque familiae, pecuniae
habebat, in medium dabat et coibatur societas inseparabilis,
tamquam illud fuit anticum consortium, quod
iure atque verbo Romano appellabatur 'ercto non cito'.

X.

Quibus verbis compellaverit Favorinus philosophus adulescentem casce nimis et prisce loquentem.

Favorinus philosophus adulescenti veterum ver- 1
borum cupidissimo et plerasque voces nimis priscas
et ignotas in cotidianis communibusque sermonibus
expromenti: 'Curius' inquit 'et Fabricius et Corun-
canius, antiquissimi viri, et his antiquiores Horatii illi
trigemini plane ac dilucide cum suis fabulati sunt ne-
que Auruncorum aut Sicanorum aut Pelasgorum, qui
primi coluisse Italiam dicuntur, sed aetatis suae ver-
bis locuti sunt; tu autem, proinde quasi cum matre 2
Euandri nunc loquare, sermone abhinc multis annis
iam desito uteris, quod scire atque intellegere neminem
vis quae dicas. Nonne, homo inepte, ut quod vis abunde
consequaris, taces? Sed antiquitatem tibi placere 3
ais, quod honesta et bona et sobria et modesta sit.
Vive ergo moribus praeteritis, loquere verbis praesen- 4
tibus atque id, quod a C. Caesare, excellentis ingenii
ac prudentiae viro, in primo de analogia libro
scriptum est, habe semper in memoria atque in pec-
tore, ut tamquam scopulum, sic fugias inau-
ditum atque insolens verbum.'

XI.

Quod Thucydides, scriptor inclitus, Lacedaemonios in acie non tuba, sed tibiis esse usos dicit verbaque eius super ea re posita; quodque Herodotus Alyattem regem fidicinas in procinctu habuisse tradit; atque inibi quaedam notata de Gracchi fistula contionaria.

Auctor historiae Graecae gravissimus Thucydides, 1
Lacedaemonios, summos bellatores, non cornuum tuba-
rumve signis, sed tibiarum modulis in proeliis esse
usos refert, non prorsus ex aliquo ritu religionum ne-
que rei divinae gratia neque autem ut excitarentur
atque evibrarentur animi, quod cornua et litui moli-

untur, sed contra, ut moderatiores modulatioresque fie-
2 rent, quod tibicinis numeris [vis] temperatur. Nihil adeo
in congrediendis hostibus atque in principiis proelio-
rum ad salutem virtutemque aptius rati quam si per-
3 mulcti sonis mitioribus non inmodice ferocirent. Cum
procinctae igitur classes erant et instructa acies coep-
tumque in hostem progredi, tibicines inter exercitum
4 positi canere inceptabant. Ea ibi praecentione tran-
quilla et delectabili atque adeo venerabili ad quandam
quasi militaris musicae disciplinam vis et impetus mi-
litum, ne sparsi dispalatique proruerent, cohibebatur.
5 Sed ipsius illius egregii scriptoris uti verbis libet, quae
et dignitate et fide graviora sunt: *Καὶ μετὰ ταῦτα
ἡ ξύνοδος ἦν· Ἀργεῖοι μὲν καὶ οἱ σύμμαχοι
ἐντόνως καὶ ὀργῇ χωροῦντες, Λακεδαιμόνιοι
δὲ βραδέως καὶ ὑπὸ αὐλητῶν πολλῶν, νόμου
ἐγκαθεστώτων, οὐ τοῦ θείου χάριν, ἀλλ' ἵνα
ὁμαλῶς μετὰ ῥυθμοῦ βαίνοντες προσέλθοιεν
καὶ μὴ διασπασθείη αὐτοῖς ἡ τάξις, ὅπερ φιλεῖ
τὰ μεγάλα στρατόπεδα ἐν ταῖς προσόδοις ποιεῖν.*
6 Cretenses quoque proelia ingredi solitos memoriae
datum est praecinente ac praemoderante cithara gres-
7 sibus; Alyattes autem, rex terrae Lydiae, more atque
luxu barbarico praeditus, cum bellum Milesiis faceret,
ut Herodotus in historiis tradit, concinentes habuit
fistulatores et fidicines atque feminas etiam tibicinas
in exercitu atque in procinctu habuit, lascivientium
8 delicias conviviorum. Sed enim Achaeos Homerus
pugnam indipisci ait non fidicularum tibiarumque, sed
mentium animorumque concentu conspiratuque tacito
nitibundos:

Οἱ δ' ἄρ' ἴσαν σιγῇ μένεα πνείοντες Ἀχαιοί,
Ἐν θυμῷ μεμαῶτες ἀλεξέμεν ἀλλήλοισιν.

9 Quid ille vult ardentissimus clamor militum Ro-
manorum, quem in congressibus proeliorum fieri soli-
tum scriptores annalium memoravere? contrane insti-

tutum fiebat antiquae disciplinae tam probabile? an
tum et gradu clementi et silentio est opus, cum ad
hostem itur in conspectu longinquo procul distantem,
cum vero prope ad manus ventum est, tum iam e pro-
pinquo hostis et impetu propulsandus et clamore ter-
rendus est?

Ecce autem per tibicinia Laconica tibiae quoque 10
illius contionariae in mentem venit, quam C. Graccho
cum populo agente praeisse ac praeministrasse modu-
los ferunt. Sed nequaquam sic est, ut a vulgo dicitur, 11
canere tibia solitum, qui pone eum loquentem staret,
et variis modis tum demulcere animum actionemque
eius, tum intendere. Quid enim foret ista re ineptius, 12
si, ut planipedi saltanti, ita Graccho contionanti nu-
meros et modos et frequentamenta quaedam varia tibicen
incineret? Sed qui hoc compertius memoriae tradi- 13
derunt, stetisse in circumstantibus dicunt occultius,
qui fistula brevi sensim graviusculum sonum inspiraret
ad reprimendum sedandumque inpetus vocis eius effer-
vescentes; namque inpulsu et instinctu extraneo natu- 14
ralis illa Gracchi vehementia indiguisse, non, opinor,
existimanda est. M. tamen Cicero fistulatorem istum 15
utrique rei adhibitum esse a Graccho putat, ut sonis
tum placidis tum citatis aut demissam iacentemque
orationem eius erigeret aut ferocientem saevientemque
cohiberet. Verba ipsius Ciceronis apposui: Itaque 16
idem Gracchus, quod potes audire, Catule, ex
Licinio cliente tuo, litterato homine, quem
servum sibi habuit ad manum, cum eburnea
solitus est habere fistula, qui staret occulte
post ipsum cum contionaretur, peritum homi-
nem, qui inflaret celeriter eum sonum, qui
illum aut remissum excitaret aut a contentione
revocaret.

Morem autem illum ingrediendi ad tibicinum mo- 17
dulos proelii institutum esse a Lacedaemonis, Aristo-
teles in libris *problematon* scripsit, quo manifestior

fieret exploratiorque militum securitas et alacritas.
18 'Nam diffidentiae' inquit 'et timori cum ingressione
huiuscemodi minime convenit et maesti atque formi-
dantes ab hac tam intrepida ac tam decora incedendi
19 modulatione alieni sunt.' Verba pauca Aristotelis
super ea re apposui: *Διὰ τί, ἐπειδὰν κινδυνεύειν
μέλλωσιν, πρὸς αὐλὸν ἐμβαίνουσιν; ἵνα τοὺς
δειλοὺς ἀσχημονοῦντας γινώσκωσιν.* ***

XII.

Virgo Vestae quid aetatis et ex quali familia et quo ritu quibusque caerimoniis et religionibus ac quo nomine a pontifice maximo capiatur et quo statim iure esse incipiat simul atque capta est; quodque, ut Labeo dicit, nec intestato cuiquam nec eius intestatae quisquam iure heres est.

1 Qui de virgine capienda scripserunt, quorum dili-
gentissime scripsit Labeo Antistius, minorem quam
annos sex, maiorem quam annos decem natam, nega-
2 verunt capi fas esse; item quae non sit patrima et
3 matrima; item quae lingua debili sensuve aurium
4 deminuta aliave qua corporis labe insignita sit; item
quae ipsa aut cuius pater emancipatus sit, etiamsi
5 vivo patre in avi potestate sit; item cuius parentes
alter ambove servitutem servierunt aut in negotiis sor-
6 didis versantur. Set [et] eam, cuius soror ad id sacer-
dotium lecta est, excusationem mereri aiunt; item cuius
pater flamen aut augur aut quindecimvirum sacris
faciundis aut septemvirum epulonum aut Salius est.
7 Sponsae quoque pontificis et tubicinis sacrorum filiae
8 vacatio a sacerdotio isto tribui solet. Praeterea Ca-
pito Ateius scriptum reliquit, neque eius legendam
filiam, qui domicilium in Italia non haberet, et excu-
sandam eius, qui liberos tres haberet.

9 Virgo autem Vestalis simul est capta atque in
atrium Vestae deducta et pontificibus tradita est, eo
statim tempore sine emancipatione ac sine capitis

minutione e patris potestate exit et ius testamenti
faciundi adipiscitur.

De more autem rituque capiundae virginis litterae 10
quidem antiquiores non extant, nisi quae capta prima
est a Numa rege esse captam. Sed Papiam legem 11
invenimus, qua cavetur, ut pontificis maximi arbitratu
virgines e populo viginti legantur sortitioque in con-
tione ex eo numero fiat et cuius virginis ducta erit,
ut eam pontifex maximus capiat eaque Vestae fiat.
Sed ea sortitio ex lege Papia non necessaria nunc 12
videri solet. Nam si quis honesto loco natus adeat
pontificem maximum atque offerat ad sacerdotium filiam
suam, cuius dumtaxat salvis religionum observationi-
bus ratio haberi possit, gratia Papiae illae legis per
senatum fit.

'Capi' autem virgo propterea dici videtur, quia 13
pontificis maximi manu prensa ab eo parente, in cuius
potestate est, veluti bello capta abducitur. In libro 14
primo Fabii Pictoris, quae verba pontificem maxi-
mum dicere oporteat, cum virginem capiat, scriptum
est. Ea verba haec sunt: Sacerdotem Vestalem,
quae sacra faciat, quae ius siet sacerdotem
Vestalem facere pro populo Romano Quiritibus,
uti quae optima lege fuit, ita te, Amata, capio.

Plerique autem 'capi' virginem solam debere dici 15
putant. Sed flamines quoque Diales, item pontifices
et augures 'capi' dicebantur. L. Sulla rerum ge- 16
starum libro secundo ita scripsit: P. Cornelius,
cui primum cognomen Sullae impositum est,
flamen Dialis captus. M. Cato de Lusitanis, 17
cum Servium Galbam accusavit: Tamen dicunt
deficere voluisse. Ego me nunc volo ius pon-
tificium optime scire; iamne ea causa pontifex
capiar? si volo augurium optime tenere, ecquis
me ob meam [augurii scientiam] augurem capiat?

Praeterea in commentariis Labeonis, quae ad 18
duodecim tabulas composuit, ita scriptum est:

Virgo Vestalis neque heres est cuiquam intestato, neque intestatae quisquam, sed bona eius in publicum redigi aiunt. Id quo iure fiat, quaeritur.

19 'Amata' inter capiendum a pontifice maximo appellatur, quoniam quae prima capta est ·hoc fuisse nomen traditum est.

XIII.

Quaesitum esse in philosophia, quidnam foret in recepto mandato rectius, idne omnino facere, quod mandatum est, an nonnumquam etiam contra, si id speres ei, qui mandavit, utilius fore; superque ea quaestione expositae diversae sententiae.

1 In officiis capiendis, censendis iudicandisque, quae
'καθήκοντα' philosophi appellant, quaeri solet, an,
negotio tibi dato et quid omnino faceres definito, contra
quid facere debeas, si eo facto videri possit res eventura prosperius exque utilitate eius, qui id tibi nego-
2 tium mandavit. Anceps quaestio et in utramque par-
3 tem a prudentibus viris arbitrata est. Sunt enim non
pauci, qui sententiam suam una in parte defixerint et
re semel statuta deliberataque ab eo, cuius id negotium pontificiumque esset, nequaquam putaverint contra
dictum eius esse faciendum, etiamsi repentinus aliqui
casus rem commodius agi posse polliceretur, ne, si spes
fefellisset, culpa inpatientiae et poena · indeprecabilis
4 subeunda esset, si res forte melius vertisset, dis quidem gratia habenda, sed exemplum tamen intromissum
videretur, quo bene consulta consilia religione mandati
5 soluta corrumperentur. Alii existimaverunt, incommoda
prius, quae metuenda essent, si res gesta aliter foret
quam imperatum est, cum emolumento spei pensitanda
esse et, si ea leviora minoraque, utilitas autem contra
gravior et amplior spe quantum potest firma ostenderetur, tum posse adversum mandata fieri censuerunt,
ne oblata divinitus rei bene gerendae occasio amitteretur,

neque timendum exemplum non parendi crediderunt, 6
si rationes dumtaxat huiuscemodi non abessent. Cum- 7
primis autem respiciendum putaverunt ingenium natu-
ramque illius, cuia res praeceptumque esset: ne ferox,
durus, indomitus inexorabilisque sit, qualia fuerunt
Postumiana imperia et Manliana. Nam si tali prae- 8
ceptori ratio reddenda sit, nihil faciendum esse monu-
erunt aliter quam praeceptum est.

Instructius deliberatiusque fore arbitramur theore- 9
matium hoc de mandatis huiuscemodi obsequendis, si
exemplum quoque P. Crassi Muciani, clari atque in-
cluti viri, apposuerimus. Is Crassus a Sempronio 10
Asellione et plerisque aliis historiae Romanae scrip-
toribus traditur habuisse quinque rerum bonarum
maxima et praecipua: quod esset ditissimus, quod no-
bilissimus, quod eloquentissimus, quod iurisconsultis-
simus, quod pontifex maximus. Is cum in consulatu 11
obtineret Asiam provinciam et circumsedere oppugna-
reque Leucas pararet opusque esset firma atque pro-
cera trabe, qui arietem faceret, quo muros eius oppidi
quateret, scripsit ad ἀρχιτέκτονα Mylattensium, soci-
orum amicorumque populi Romani, ut ex malis duo-
bus, quos apud eos vidisset, uter maior esset, eum
mittendum curaret. Tum ἀρχιτέκτων comperto, quam- 12
obrem malum desideraret, non, uti iussus erat, maio-
rem, sed quem esse magis idoneum aptioremque faciendo
arieti facilioremque portatu existimabat, minorem misit.
Crassus eum vocari iussit et, cum interrogasset, cur 13
non quem iusserat misisset, causis rationibusque quas
dictitabat spretis, vestimenta detrahi imperavit virgis-
que multum cecidit, corrumpi atque dissolvi officium
omne imperantis ratus, si quis ad id quod facere ius-
sus est non obsequio debito, sed consilio non deside-
rato respondeat.

XIV.

Quid dixerit feceritque C. Fabricius, **magna vir gloria magnisque rebus gestis, sed familiae pecuniaeque inops, cum ei Samnites tamquam indigenti grave aurum donarent.**

1 Iulius Hyginus in libro de vita rebusque inlustrium virorum sexto legatos dicit a Samnitibus ad C. Fabricium, imperatorem populi Romani, venisse et memoratis multis magnisque rebus, quae bene ac benivole post redditam pacem Samnitibus fecisset, obtulisse dono grandem pecuniam orasseque, uti acciperet utereturque, atque id facere Samnites dixisse, quod viderent multa ad splendorem domus atque victus defieri neque pro amplitudine dignitateque
2 lautum paratum esse. Tum Fabricium planas manus ab auribus ad oculos et infra deinceps ad nares et ad os et ad gulam atque inde porro ad ventrem imum deduxisse et legatis ita respondisse: dum illis omnibus membris, quae attigisset, obsistere atque imperare posset, numquam quicquam defuturum; propterea se pecuniam, qua nihil sibi esset usus, ab his, quibus eam sciret usui esse, non accipere.

XV.

Quam inportunum vitium plenumque odii sit futtilis inanisque loquacitas et quam multis in locis a principibus utriusque linguae viris detestatione iusta culpata sit.

1 Qui sunt leves et futtiles et importuni locutores quique nullo rerum pondere innixi verbis uvidis et lapsantibus diffluunt, eorum orationem bene existimatum est in ore nasci, non in pectore, linguam autem debere aiunt non esse liberam nec vagam, sed vinclis de pectore imo ac de corde aptis moveri et quasi gu-
2 bernari. Sed enim videas quosdam scatere verbis sine ullo iudicii negotio cum securitate multa et profunda, ut loquentes plerumque videantur loqui sese nescire.
3 Vlixen contra Homerus, virum sapienti facundia prae-

ditum, vocem mittere ait non ex ore, sed ex pectore,
quod scilicet non ad sonum magis habitumque vocis
quam ad sententiarum penitus conceptarum altitudinem
pertineret, petulantiaeque verborum coercendae vallum
esse oppositum dentium luculente dixit, ut loquendi
temeritas non cordis tantum custodia atque vigilia
cohibeatur, sed et quibusdam quasi excubiis in ore
positis saepiatur.

Homerica, de quibus supra dixi, haec sunt: 4

Ἀλλ’ ὅτε δὴ ὄπα τε μεγάλην ἐκ στήθεος εἵη,

et:

ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων.

M. Tullii quoque verba posui, quibus stultam et ina- 5
nem dicendi copiam graviter et vere detestatus est:
Dummodo, inquit, hoc constet, neque infantiam 6
eius, qui rem norit, sed eam explicare dicendo
non queat, neque inscientiam illius, cui res
non subpetat, verba non desint, esse laudan-
dam: quorum si alterum sit optandum, malim
equidem indisertam prudentiam quam stultam
loquacitatem. Item in libro de oratore primo 7
verba haec posuit: Quid enim est tam furiosum
quam verborum vel optimorum atque orna-
tissimorum sonitus inanis, nulla subiecta sen-
tentia nec scientia? Cumprimis autem M. Cato 8
atrocissimus huiusce vitii insectator est. Namque in 9
oratione, quae inscripta est si se Caelius tribunus
plebis appellasset, numquam, inquit, tacet,
quem morbus tenet loquendi tamquam veter-
nosum bibendi atque dormiendi. Quod si non
conveniatis, cum convocari iubet, ita cupidus
orationis conducat, qui auscultet. Itaque au-
ditis, non auscultatis, tamquam pharmacopo-
lam. Nam eius verba audiuntur, verum se [ei]
nemo committit, si aeger est. Idem Cato in eadem 10
oratione eidem M. Caelio tribuno plebi vilitatem ob-

probrans non loquendi tantum, verum etiam tacendi:
frusto, inquit, panis conduci potest, vel uti ta-
11 ceat vel uti loquatur. Neque non merito Homerus
unum ex omnibus Thersitam 'ἀμετροεπῆ' et 'ἀκριτόμυ-
θον' appellat verbaque illius multa et 'ἄκοσμα' stre-
pentium sine modo graculorum similia esse dicit. Quid
12 enim est aliud 'ἐκολῴα'? Eupolidis quoque versus
de id genus hominibus consignatissime factus est:

Λαλεῖν ἄριστος, ἀδυνατώτατος λέγειν,

13 quod Sallustius noster imitari volens sic scribit: lo-
14 quax, inquit, magis quam facundus. Quapropter
Hesiodus, poetarum prudentissimus, linguam non vul-
gandam, sed recondendam esse dicit proinde ut the-
saurum, eiusque esse in promendo gratiam plurimam,
si modesta et parca et modulata sit:

Γλώσσης τοι θησαυρὸς ἐν ἀνθρώποισιν ἄριστος,
Φειδωλῆς πλείστη δὲ χάρις κατὰ μέτρον ἰούσης.

15 Epicharmium quoque illud non inscite se habet:

Οὐ λέγειν τύγ' ἐσσὶ δεινός, ἀλλὰ σιγᾶν ἀδύνατος,

16 ex quo hoc profecto sumptum est: qui cum loqui
non posset, tacere non potuit.

17 Favorinum ego audivi dicere versus istos Euri-
pidi:

Ἀχαλίνων στομάτων
Ἀνόμου τ' ἀφροσύνας
Τὸ τέλος δυστυχία,

non de his tantum factos accipi debere, qui impia aut inlicita dicerent, sed vel maxime de hominibus quoque posse dici stulta et inmodica blaterantibus, quorum lingua tam prodiga infrenisque sit, ut fluat semper et aestuet conluvione verborum taeterrima, quod genus homines a Graecis significantissimo vocabulo 'κατά-

γλωσσοι’ appellantur. Valerium Probum, gramma- 18
ticum inlustrem, ex familiari eius, docto viro, comperi, Sallustianum illud: satis eloquentiae, sapientiae parum, brevi antequam vita decederet, sic legere coepisse et sic a Sallustio relictum affirmavisse: ‘satis loquentiae, sapientiae parum’, quod ‘loquentia’ novatori verborum Sallustio maxime congrueret, ‘eloquentia’ cum insipientia minime conveniret.

19 Huiuscemodi autem loquacitatem verborumque turbam magnitudine inani vastam facetissimus poeta Aristophanes insignibus vocabulis denotavit in his versibus:

Ἄνθρωπον ἀγριοποιόν, αὐθαδόστομον,
Ἔχοντ’ ἀχάλινον, ἀκρατές, ἀπύλωτον στόμα,
Ἀπεριλάλητον, κομποφακελορρήμονα,

20 neque minus insigniter veteres quoque nostri hoc genus homines in verba proiectos ‘locutuleios’ et ‘blaterones’ et ‘linguaces’ dixerunt.

XVI.

Quod verba istaec Quadrigari ex annali tertio ‘ibi mille hominum occiditur’, non licenter, neque de poetarum figura, sed ratione certa et proba grammaticae disciplinae dicta sunt.

1 Quadrigarius in tertio annalium ita scripsit: Ibi occiditur mille hominum. Occiditur, inquit, non ‘occiduntur’. 2 Item Lucilius in tertio satirarum:

Ad portam mille a porta est, sex inde Salernum,

mille, inquit, est, non ‘mille sunt’. 3 Varro in XVII. humanarum: Ad Romuli initium plus mille et centum annorum est. 4 M. Cato in primo originum: Inde est ferme mille passum. 5 M. Cicero in sexta in Antonium: Itane Ianus medius in L. Antonii clientela est? quis umquam in illo Iano inventus est, qui L. Antonio mille nummum ferret expensum?

6 In his atque in multis aliis 'mille' numero sin-
7 gulari dictum est; neque hoc, ut quidam putant, ve-
tustati concessum est aut per figurarum concinnitatem
8 admissum est, sed sic videtur ratio poscere. 'Mille'
enim non pro eo ponitur, quod Graece 'χίλιον' dicitur,
sed quod 'χιλιάς', et sicuti una 'χιλιὰς' et duae 'χι-
λιάδες', ita 'unum mille' et 'duo milia' certa atque
9 directa ratione dicitur. Quamobrem id quoque recte et
probabiliter dici solitum 'mille denarium in arca est'
10 et 'mille equitum in exercitu est'. Lucilius autem,
praeterquam supra posui, alio quoque in loco id mani-
11 festius demonstrat, nam in libro XV. ita dicit:

Hunc, milli passum qui vicerit atque duobus,
Campanus sonipes succussor nullus sequetur
Maiore in spatio ac diversus videbitur ire;

12 item alio libro:

Non milli nummum potes uno quaerere centum;

13 milli passum dixit pro 'mille passibus' et 'uno milli
(duo) nummum' pro 'unis mille nummis' aperteque
ostendit 'mille' et vocabulum esse et singulari numero
dici eiusque plurativum esse 'milia' et casum etiam
14 capere ablativum. Neque ceteros casus requiri oportet,
cum sint alia pleraque vocabula, quae in singulos
tantum casus, quaedam etiam, quae in nullum incli-
15 nentur. Quapropter nihil iam dubium est, quin M.
Cicero in oratione, quam scripsit pro Milone, ita
scriptum reliquerit: Ante fundum Clodi, quo in
fundo propter insanas illas substructiones fa-
cile mille hominum versabatur valentium, non
'versabantur', quod in libris minus accuratis scriptum
est; alia enim ratione 'mille [homines', alia 'mille]
hominum' dicendum est.

XVII.

Quanta cum animi aequitate toleraverit Socrates uxoris ingenium intractabile; atque inibi, quid M. Varro in quadam satura de officio mariti scripserit.

Xanthippe, Socratis philosophi uxor, morosa ad- 1
modum fuisse fertur et iurgiosa, irarumque et mo-
lestiarum muliebrium per diem perque noctem scatebat.
Has eius intemperies in maritum Alcibiades demiratus, 2
interrogavit Socraten, quaenam ratio esset, cur mu-
lierem tam acerbam domo non exigeret. 'Quoniam,' 3
inquit Socrates, 'cum illam domi talem perpetior,
insuesco et exerceor, ut ceterorum quoque foris petu-
lantiam et iniuriam facilius feram'.

Secundum hanc sententiam quoque Varro in sa- 4
tura Menippea, quam de officio mariti scripsit:
vitium, inquit, uxoris aut tollendum aut ferendum
est. Qui tollit vitium, uxorem commodiorem
praestat, qui fert, sese meliorem facit. Haec 5
verba Varronis 'tollere' et 'ferre' lepide quidem com-
posita sunt, sed 'tollere' apparet dictum pro 'corrigere'.
Id etiam apparet, eiusmodi vitium uxoris, si corrigi 6
non possit, ferendum esse Varronem censuisse, quod
ferri scilicet a viro honeste potest; vitia enim flagitiis
leviora sunt.

XVIII.

Quod M. Varro in quarto decimo humanarum L. Aelium magistrum suum (et) in ἐτυμολογίᾳ falsa reprehendit; quodque idem Varro in eodem libro falsum furis ἔτυμον dicit.

In XIV. rerum divinarum libro M. Varro doc- 1
tissimum tunc civitatis hominem L. Aelium errasse
ostendit, quod vocabulum Graecum vetus traductum
in linguam Romanam, proinde atque si primitus Latine
fictum esset, resolverit in voces Latinas ratione ety-
mologica falsa.

2 Verba ipsa super ea re Varronis posuimus: In quo
L. Aelius noster, litteris ornatissimus memoria
nostra, erravit aliquotiens. Nam aliquot ver-
borum Graecorum antiquiorum, proinde atque
essent propria nostra, reddidit causas falsas.
Non 'leporem' dicimus, ut ait, quod est levipes,
sed quod est vocabulum anticum Graecum.
Multa vetera illorum ignorantur, quod pro his
aliis nunc vocabulis utuntur; et illorum esse
plerique ignorent 'Graecum', quod nunc nominant
'Ἕλληνα', 'puteum', quod vocant 'φρέαρ', 'le-
porem', quod 'λαγωὸν' dicunt. In quo non modo
Aelii ingenium non reprehendo, sed industriam
laudo: successus enim fortunae, experientiam
laus sequitur.
3 Haec Varro in primore libro scripsit, de ratione
vocabulorum scitissime, de usu utriusque linguae pe-
4 ritissime, de ipso Aelio clementissime. Sed in poste-
riore eiusdem libri parte 'furem' dicit ex eo
dictum, quod veteres Romani 'furvum' atrum
appellaverint et fures per noctem, quae atra sit,
5 facilius furentur. Nonne sic videtur Varro de fure,
tamquam Aelius de lepore? Nam quod a Graecis
nunc 'κλέπτης' dicitur, antiquiore Graeca lingua 'φὼρ'
dictum est. Hinc per adfinitatem litterarum, qui 'φὼρ'
6 Graece, est Latine 'fur'. Sed ea res fugeritne tunc
Varronis memoriam, an contra aptius et cohaerentius
putarit, 'furem' a 'furvo', id est nigro, appellari, in
hac re de viro tam excellentis doctrinae non meum
iudicium est.

XIX.

Historia super libris Sibyllinis ac de Tarquinio Superbo rege.

1 In antiquis annalibus memoria super libris
2 Sibyllinis haec prodita est: Anus hospita atque in-
cognita ad Tarquinium Superbum regem adiit, novem
libros ferens, quos esse dicebat divina oracula; eos velle

venundare. Tarquinius pretium percontatus est. Mulier 3
nimium atque inmensum poposcit; rex, quasi anus 4
aetate desiperet, derisit. Tum illa foculum coram cum 5
igni apponit, tris libros ex novem deurit et, ecquid
reliquos sex eodem pretio emere vellet, regem inter-
rogavit. Sed enim Tarquinius id multo risit magis 6
dixitque, anum iam procul dubio delirare. Mulier ibidem 7
statim tris alios libros exussit atque id ipsum denuo
placide rogat, ut tris reliquos eodem illo pretio emat.
Tarquinius ore iam serio atque attentiore animo fit, 8
eam constantiam confidentiamque non insuper haben-
dam intellegit, libros tris reliquos mercatur nihilo
minore pretio quam quod erat petitum pro omnibus. Sed 9
eam mulierem tunc a Tarquinio digressam postea nus-
quam loci visam constitit. Libri tres, in sacrarium 10
conditi, 'Sibyllini' appellati; ad eos quasi ad oraculum 11
quindecimviri adeunt, cum di immortales publice con-
sulendi sunt.

XX.

Quid geometrae dicant *ἐπίπεδον*, quid *στερεόν*, quid *κύβον* quid *γραμμήν*; quibusque ista omnia Latinis vocabulis appellentur.

Figurarum, quae '*σχήματα*' geometrae appellant, 1
genera sunt duo, 'planum' et 'solidum'. Haec ipsi 2
vocant '*ἐπίπεδον*' *καὶ* '*στερεόν*'. 'Planum' est, quod
in duas partis solum lineas habet, qua latum est et
qua longum: qualia sunt triquetra et quadrata, quae
in area fiunt, sine altitudine. 'Solidum' est, quando 3
non longitudines modo et latitudines planas numeri
linearum efficiunt, sed etiam extollunt altitudines,
quales sunt ferme metae triangulae, quas 'pyramidas'
appellant, vel qualia sunt quadrata undique, quae '*κύ-
βους*' illi, nos 'quadrantalia' dicimus. '*Κύβος*' enim est 4
figura ex omni latere quadrata, quales sunt, inquit
M. Varro, tesserae, quibus in alveolo luditur,

5 ex quo ipsae quoque appellatae 'κύβοι'. In
numeris etiam similiter 'κύβος' dicitur, cum omne latus
eiusdem numeri aequabiliter in sese solvitur, sicuti fit,
cum ter terna ducuntur atque ipse numerus terplicatur.
6 Huius numeri cubum Pythagoras vim habere
lunaris circuli dixit, quod et luna orbem suum lustret
septem et viginti diebus et numerus ternio, qui 'τριάς'
7 Graece dicitur, tantundem efficiat in cubo. 'Linea'
autem a nostris dicitur, quam 'γραμμήν' Graeci nomi-
8 nant. Eam M. Varro ita definit: Linea est, inquit,
longitudo quaedam sine latitudine et altitu-
9 dine. Εὐκλείδης autem brevius, praetermissa alti-
tudine: γραμμή inquit est μῆκος ἀπλατές, quod
exprimere uno Latino verbo non queas, nisi audeas
dicere 'inlatabile'.

XXI.

Quod Iulius Hyginus affirmatissime contendit, legisse se librum P. Vergilii domesticum, [ubi] scriptum esset 'et ora Tristia temptantum sensus torquebit amaror', non quod vulgus legeret 'sensu torquebit amaro'.

1 Versus istos ex georgicis Vergilii plerique omnes sic legunt:

At sapor indicium faciet manifestus et ora
Tristia temptantum sensu torquebit amaro.

2 Hyginus autem, non hercle ignobilis grammaticus, in commentariis, quae in Vergilium fecit, confirmat et perseverat, non hoc a Vergilio relictum, sed quod ipse invenerit in libro, qui fuerit ex domo atque ex familia Vergilii:

et ora
Tristia temptantum sensu torquebit amaror,

3 neque id soli Hygino, sed doctis quibusdam etiam viris complacitum, quoniam videtur absurde dici 'sapor sensu amaro torquet'. 'Cum ipse' inquiunt 'sapor sensus sit, non alium in semet ipso sensum habeat ac proinde

sit quasi dicatur 'sensus sensu amaro torquet". Sed 4
enim cum Favorino Hygini commentarium legissem
atque ei statim displicita esset insolentia et insuavitas
illius sensu torquebit amaro, risit et: 'Iovem lapi-
dem' inquit 'quod sanctissimum iusiurandum habitum
est, paratus ego iurare sum, Vergilium hoc num-
quam scripsisse, sed Hyginum ego verum dicere
arbitror. Non enim primus finxit hoc verbum Ver- 5
gilius insolenter, sed in carminibus Lucreti in-
vento usus est, non aspernatus auctoritatem poetae
ingenio et facundia praecellentis'. Verba ex IV. Lu- 6
creti haec sunt:

dilutaque contra
Cum tuimur misceri absinthia, tangit amamor

Non verba autem sola, sed versus prope totos et locos 7
quoque Lucreti plurimos sectatum esse Vergilium
videmus.

XXII.

An qui causas defendit, recte Latineque dicat, 'superesse se' is, quos defendit; et 'superesse' proprie quid sit.

Inroboravit inveteravitque falsa atque aliena verbi 1
significatio, quod dicitur 'hic illi superest', cum dicen-
dum est, advocatum esse quem cuipiam causamque
eius defendere. Atque id dicitur non in compitis tan- 2
tum neque in plebe vulgaria, sed in foro, in comitio,
apud tribunalia. Qui integre autem locuti sunt, ma- 3
gnam partem 'superesse' ita dixerunt, ut eo verbo signi-
ficarent superfluere et supervacare atque esse supra
necessarium modum. Itaque M. Varro in satura, 4
quae inscripta est nescis quid vesper vehat, super-
fuisse dicit immodice et intempestive fuisse. Verba 5
ex eo libro haec sunt: In convivio legi nec omnia
debent et ea potissimum, quae simul sint βιω-
φελῆ et delectent, potius ut id quoque videatur
non defuisse magis quam superfuisse.

6 Memini ego praetoris, docti hominis, tribunali me
forte assistere atque ibi advocatum non incelebrem sic
postulare, ut extra causam diceret remque, quae agebatur, non attingeret. Tunc praetorem ei, cuia res
erat, dixisse, advocatum eum non habere, et cum is,
qui verba faciebat, reclamasset 'ego illi V. C. supersum', respondisse praetorem festiviter 'tu plane superes
non ades'.

7 M. autem Cicero in libro, qui inscriptus est de
iure civili in artem redigendo verba haec posuit: nec
vero scientia iuris maioribus suis Q. Aelius Tubero defuit, doctrina etiam superfuit. In quo loco
superfuit significare videtur 'supra fuit et praestitit
superavitque maiores suos doctrina sua, superfluenti
tamen et nimis abundanti', disciplinas enim Tubero
8 stoicas et dialecticas percalluerat. In libro quoque
de republica secundo id ipsum verbum Cicero
ponit non temere transeundum. Verba ex eo libro
haec sunt: Non gravarer, Laeli, nisi et hos velle
putarem et ipse cuperem, te quoque aliquam
partem huius nostri sermonis attingere, praesertim cum heri ipse dixeris, te nobis etiam
superfuturum. Verum id quidem fieri non potest; ne desis, omnes te rogamus.

9 Exquisite igitur et comperte Iulius Paulus dicebat, homo in nostra memoria doctissimus, 'superesse'
non simplici ratione dici tam Latine quam Graece:
Graecos enim 'περισσὸν' in utramque partem ponere,
vel quod supervacaneum esset ac non necessarium,
10 vel quod abundans nimis et afluens et exuberans; sic
nostros quoque veteres 'superesse' alias dixisse pro
superfluenti et vacivo neque admodum necessario, ita
ut supra posuimus Varronem dicere, alias ita, ut
Cicero dixit, pro eo, quod copia quidem et facultate
ceteris anteiret, super modum tamen et largius proli-
11 xiusque flueret quam esset satis. Qui dicit ergo 'superesse se' ei, quem defendit, nihil istorum vult dicere,

sed nescio quid aliud indictum inscitumque dicit ac 12
ne Vergilii quidem poterit auctoritate uti, qui in georgicis ita scripsit:

Primus ego in patriam mecum, modo vita supersit.

Hoc enim in loco Vergilius ἀκυρότερον eo verbo usus videtur, quod supersit dixit pro 'longinquius diutiusque adsit', illudque contra eiusdem Vergili 13
aliquanto est probabilius:

Florentisque secant herbas fluviosque ministrant
Farraque, ne blando nequeat superesse labori;

significat enim supra laborem esse neque opprimi a labore.

An autem 'superesse' dixerint veteres pro 'restare 14
et perficiendae rei deesse', quaerebamus. Nam Sallu- 15
stius in significatione ista non 'superesse', sed 'superare' dicit. Verba eius in Iugurtha haec sunt: Is plerumque seorsum a rege exercitum ductare et omnis res exequi solitus erat, quae Iugurthae fesso aut maioribus astricto superaverant. Sed inve- 16
nimus in tertio Enni annalium in hoc versu:

Inde sibi memorat unum super esse laborem,

id est relicum esse et restare, quod, quia id est, divise pronuntiandum est, ut non una pars orationis esse videatur, sed duae. Cicero autem in secunda An- 17
tonianarum, quod est relicum, non 'superesse', sed 'restare' dicit.

Praeter haec 'superesse' invenimus dictum pro 18
'superstitem esse'. Ita enim scriptum est in libro 19
epistularum M. Ciceronis ad L. Plancum et in epistula (M.) Asini Pollionis ad Ciceronem verbis his: Nam neque deesse reipublicae volo neque superesse, per quod significat, si respublica emoriatur

20 et pereat, nolle se vivere. In Plauti autem Asinaria manifestius id ipsum scriptum est in his versibus, qui sunt eius comoediae primi:

Sicút tuum vis únicum gnatúm tuae
Superésse vitae sóspitem et supérstitem.

21 Cavenda igitur est non inproprietas sola verbi, sed etiam pravitas ominis, si quis senior advocatus adulescenti 'superesse se' dicat.

XXIII.

Quis fuerit Papirius Praetextatus; quae istius causa cognomenti sit; historiaque ista omnis super eodem Papirio cognitu iucunda.

1 Historia de Papirio Praetextato dicta scriptaque est a. M. Catone in oratione, qua usus est ad milites contra Galbam, cum multa quidem venustate atque
2 luce atque munditia verborum. Ea Catonis verba huic prorsus commentario indidissem, si libri copia fuisset id
3 temporis, cum haec dictavi. Quod si non virtutes dignitatesque verborum, sed rem ipsam scire quaeris, res
4 ferme ad hunc modum est: Mos antea senatoribus Romae fuit, in curiam cum praetextatis filiis introire.
5 Tum, cum in senatu res maior quaepiam consultata eaque in diem posterum prolata est placuitque, ut eam rem, super qua tractavissent, ne quis enuntiaret priusquam decreta esset, mater Papirii pueri, qui cum parente suo in curia fuerat, percontata est filium, quidnam in
6 senatu patres egissent. Puer respondit, tacendum esse
7 neque id dici licere. Mulier fit audiendi cupidior; secretum rei et silentium pueri animum eius ad inquirendum everberat: quaerit igitur compressius vio-
8 lentiusque. Tum puer matre urgente lepidi atque festivi mendacii consilium capit. Actum in senatu dixit, utrum videretur utilius exque republica esse, unusne ut duas uxores haberet, an ut una apud duos nupta

esset. Hoc illa ubi audivit, animus compavescit, domo 9.10
trepidans egreditur, ad ceteras matronas [adfert]. Per-
venit ad senatum postridie matrum familias caterva.
Lacrimantes atque obsecrantes orant, una potius ut
duobus nupta fieret quam ut uni duae. Senatores in- 11
gredientes in curiam, quae illa mulierum intemperies
et quid sibi postulatio istaec vellet, mirabantur. Puer 12
Papirius in medium curiae progressus, quid mater
audire institisset, quid ipse matri dixisset, rem, sicut
fuerat, denarrat. Senatus fidem atque ingenium pueri 13
exosculatur, consultum facit, uti posthac pueri cum
patribus in curiam ne introeant, praeter ille unus Pa-
pirius, atque puero postea cognomentum honoris gratia
inditum 'Praetextatus' ob tacendi loquendique in aetate
praetextae prudentiam.)

XXIV.

Tria epigrammata trium veterum poetarum, Naevii, Plauti, Pacuvii, quae facta ab ipsis sepulcris eorum incisa sunt.

Trium poetarum inlustrium epigrammata, Cn. 1
Naevii, Plauti, M. Pacuvii, quae ipsi fecerunt et
incidenda sepulcro suo reliquerunt, nobilitatis eorum
gratia et venustatis scribenda in his commentariis
esse duxi.

Epigramma Naevi plenum superbiae Campanae, 2
quod testimonium esse iustum potuisset, nisi ab ipso
dictum esset:

Inmórtalés mortáles sí forét fas flére,
Flerént divaé Caménae Naéviúm poétam.
Itáque póstquam est Órchi tráditús thesaúro,
Oblíti súnt Romaé loquiér linguá Latína.

Epigramma Plauti, quod dubitassemus an Plauti 3
foret, nisi a M. Varrone positum esset in libro de
poetis primo:

Postquam est mortem aptus Plautus, Comoedia luget,
Scaena est deserta, dein Risus, Ludus Iocusque
Et Numeri innumeri simul omnes conlacrimarunt.

4 Epigramma Pacuvii verecundissimum et purissimum dignumque eius elegantissima gravitate:

Aduléscens, tametsi próperas, te hoc saxúm rogat,
Vt sése aspicias, deínde quod scriptum ést legas.
Hic súnt poetae Pácuvi Marcí sita
Ossa. Hóc volebam néscius ne essés. Vale.

XXV.

Quibus verbis M. Varro indutias definierit; quaesitumque inibi curiosius, quaenam ratio sit vocabuli indutiarum.

1 Duobus modis M. Varro in libro humanarum,
qui est de bello et pace, 'indutiae' quid sint, de-
finit. Indutiae sunt, inquit, pax castrensis pau-
2 corum dierum; item alio in loco: indutiae sunt,
3 inquit, belli feriae. Sed lepidae magis atque iucundae
brevitatis utraque definitio quam plana aut proba esse
4 videtur. Nam neque pax est indutiae - bellum enim
manet, pugna cessat - neque in solis castris neque
5 'paucorum' tantum 'dierum' indutiae sunt. Quid enim
dicemus, si indutiis mensum aliquot factis in oppida
castris concedatur? nonne tum quoque indutiae sunt?
6 aut rursus quid esse id dicemus, quod in primo an-
nalium Quadrigarii scriptum est, C. Pontium Sam-
nitem a dictatore Romano sex horarum indutias postu-
lasse, si indutiae 'paucorum' tantum 'dierum' appellandae
7 sunt? 'belli' autem 'ferias' festive magis dixit quam
aperte atque definite.

Graeci autem significantius consignatiusque cessa- 8
tionem istam pugnae pacticiam 'ἐκεχειρίαν' dixerunt
exempta littera una sonitus vastioris et subdita lenio-
ris. Nam quod eo tempore non pugnetur et manus 9
cohibeantur, 'ἐκεχειρίαν' appellarunt. Sed profecto 10
non id fuit Varroni negotium, ut indutias super-
stitiose definiret et legibus rationibusque omnibus de-
finitionum inserviret. Satis enim visum est, eiusmodi 11
facere demonstrationem, quod genus Graeci 'τύπους'
magis et 'ὑπογραφὰς' quam 'ὁρισμοὺς' vocant.
Indutiarum autem vocabulum qua sit ratione fac- 12
tum, iam diu est, cum quaerimus. Sed ex multis, quae 13
vel audimus vel legimus, probabilius id, quod dicam,
videtur. 'Indutias' sic dictas arbitramur, quasi tu di- 14
cas 'inde uti iam'. Pactum indutiarum eiusmodi est, 15
ut in diem certum non pugnetur nihilque incommo-
detur, sed ex eo die postea uti iam omnia belli iure
agantur. Quod igitur dies certus praefinitur pactum- 16
que fit, ut ante eum diem ne pugnetur atque is dies
ubi venit 'inde uti iam' pugnetur, idcirco ex his qui-
bus dixi vocibus, quasi per quendam coitum et copu-
lam nomen indutiarum conexum est.
Aurelius autem Opilius in primo librorum, 17
quos Musarum inscripsit, indutiae inquit dicuntur,
cum hostes inter sese utrimque utroque alteri
ad alteros inpune et sine pugna ineunt; inde
adeo inquit nomen factum videtur, quasi initiae,
hoc est initus atque introitus. Hoc ab Aurelio 18
scriptum propterea non praeterii, ne cui harum noc-
tium aemulo eo tantum nomine elegantius id vide-
retur, tamquam id nos originem verbi requirentes fu-
gisset.

XXVI.

Quem in modum mihi Taurus philosophus responderit percontanti, an sapiens irasceretur.

1 Interrogavi in diatriba Taurum, an sapiens irasce-
2 retur. Dabat enim saepe post cotidianas lectiones
3 quaerendi quod quis vellet potestatem. Is cum gra-
viter, copiose de morbo affectuve irae disseruisset, quae
et in veterum libris et in ipsius commentariis exposita
sunt, convertit ad me, qui interrogaveram, et 'haec ego'
4 inquit 'super irascendo sentio; sed, quid et Plutarchus
noster, vir doctissimus ac prudentissimus, senserit,
5 non ab re est, ut id quoque audias. Plutarchus'
inquit 'servo suo, nequam homini et contumaci, sed
libris disputationibusque philosophiae aures inbutas
habenti, tunicam detrahi ob nescio quod delictum cae-
6 dique eum loro iussit. Coeperat verberari et obloque-
batur, non meruisse, ut vapulet, nihil mali, nihil sceleris
7 admisisse. Postremo vociferari inter vapulandum in-
cipit, neque iam querimonias aut gemitus eiulatusque
facere, sed verba seria et obiurgatoria: non ita esse
Plutarchum, ut philosophum deceret; irasci turpe
esse; saepe eum de malo irae dissertavisse, librum
quoque περὶ ἀοργησίας pulcherrimum conscripsisse;
his omnibus, quae in eo libro scripta sint, nequaquam
convenire, quod provolutus effususque in iram plurimis
8 se plagis multaret. Tum Plutarchus lente et leniter
'quid autem,' inquit 'verbero, nunc ego tibi irasci
videor? ex vultune meo an ex voce an ex colore an
etiam ex verbis correptum esse me ira intellegis? mihi
quidem neque oculi, opinor, truces sunt neque os tur-
bidum neque inmaniter clamo neque in spumam rubo-
remve effervesco neque pudenda dico aut paenitenda
9 neque omnino trepido ira et gestio. Haec enim omnia,
si ignoras, signa esse irarum solent'. Et simul ad
eum, qui caedebat, conversus, 'interim,' inquit 'dum
ego atque hic disputamus, tu hoc age".

Summa autem totius sententiae T a u r i haec fuit: 10
Non idem esse existimavit *ἀοργησίαν* et *ἀναλγησίαν*
aliudque esse non iracundum animum, aliud '*ἀνάλγητον*'
et '*ἀναίσθητον*', id est hebetem et stupentem. Nam 11
sicut aliorum omnium, quos Latini philosophi 'affectus'
vel 'affectiones', Graeci '*πάθη*' appellant, ita huius quo-
que motus animi, qui cum est ulciscendi causa saevior
'ira' dicitur, non privationem esse utilem censuit, quam
Graeci '*στέρησιν*' dicunt, sed mediocritatem, quam
'*μετριότητα*' illi appellant.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER SECVNDVS.

I.

Quo genere solitus sit philosophus Socrates exercere patientiam corporis; deque eiusdem viri temperantia.

1 Inter labores voluntarios et exercitia corporis ad
fortuitas patientiae vices firmandi id quoque accepi-
2 mus Socraten facere insuevisse: stare solitus Socra-
tes dicitur pertinaci statu perdius atque pernox a
summo lucis ortu ad solem alterum orientem inconi-
vens, immobilis, isdem in vestigiis et ore atque oculis
eundem in locum directis cogitabundus, tamquam quo-
dam secessu mentis atque animi facto a corpore.
3 Quam rem cum Favorinus de fortitudine eius viri
ut pleraque disserens attigisset, 'πολλάκις' inquit 'ἐξ
ἡλίου εἰς ἥλιον εἱστήκει ἀστραβέστερος τῶν πρέμνων'.
4 Temperantia quoque fuisse eum tanta traditum
est, ut omnia fere vitae suae tempora valitudine in-
5 offensa vixerit. In illius etiam pestilentiae vastitate,
quae in belli Peloponnensiaci principis Atheniensium
civitatem internecivo genere morbi depopulata est, is
parcendi moderandique rationibus dicitur et a volup-
tatum labe cavisse et salubritates corporis retinuisse,
ut nequaquam fuerit communi omnium cladi obnoxius.

II.

Quae ratio observatioque officiorum esse debeat inter patres filiosque in discumbendo sedendoque atque id genus rebus domi forisque, si filii magistratus sunt et patres privati; superque ea re Tauri philosophi dissertatio et exemplum ex historia Romana petitum.

Ad philosophum Taurum Athenas visendi cogno- 1
scendique eius gratia venerat V. C., praeses Cretae
provinciae, et cum eo simul eiusdem praesidis pater.
Taurus sectatoribus commodum dimissis sedebat pro 2
cubiculi sui foribus et cum assistentibus nobis sermo-
cinabatur. Introivit provinciae praeses et cum eo 3
pater; assurrexit placide Taurus et post mutuam sa- 4
lutationem resedit. Allata mox una sella est, quae 5
in promptu erat, atque, dum aliae promebantur, appo-
sita est. Invitavit Taurus patrem praesidis, uti sede-
ret. Atque ille ait 'Sedeat hic potius qui populi Ro- 6
mani magistratus est'. 'Absque praeiudicio', inquit 7
Taurus, 'tu interea sede, dum inspicimus quaerimus-
que, utrum conveniat, tene potius sedere, qui pater es,
an filium, qui magistratus est'. Et, cum pater asse- 8
disset appositumque esset aliud filio quoque eius sedile,
verba super ea re Taurus facit cum summa, dii boni,
honorum atque officiorum perpensatione.

Eorum verborum sententia haec fuit: In publicis 9
locis atque muneribus atque actionibus patrum iura
cum filiorum, qui in magistratu sunt, potestatibus
collata interquiescere paululum et conivere, sed cum
extra rempublicam in domestica re atque vita sedeatur,
ambuletur, in convivio quoque familiari discumbatur,
tum inter filium magistratum et patrem privatum
publicos honores cessare, naturales et genuinos exoriri.
'Hoc igitur,' inquit 'quod ad me venistis, quod colloqui- 10
mur nunc, quod de officiis disceptamus, privata actio
est. Itaque utere apud me his honoribus prius, quibus
domi quoque vestrae te uti priorem decet'.

Haec atque alia in eandem sententiam Taurus 11

12 graviter simul et comiter disseruit. Quid autem super
huiuscemodi patris atque filii officio apud Claudium
legerimus, non esse ab re visum est, ut adscriberemus.
13 Posuimus igitur verba ipsa Quadrigarii ex annali
eius sexto transscripta: Deinde facti consules Sem-
pronius Gracchus iterum, Q. Fabius Maximus,
filius eius qui priore anno erat consul. Ei
consuli pater proconsul obviam in equo vehens
venit neque descendere voluit, quod pater erat,
et, quod inter eos sciebant maxima concordia
convenire, lictores non ausi sunt descendere
iubere. Vbi iuxta venit, tum consul ait 'quid
postea?'; lictor ille, qui apparebat, cito in-
tellexit, Maximum proconsulem descendere ius-
sit. Fabius imperio paret et filium collauda-
vit, cum imperium, quod populi esset, retineret.

III.

Qua ratione verbis quibusdam vocabulisque veteres immiserint h litterae spiritum.

1 H litteram sive illam spiritum magis quam litteram
dici oportet, inserebant eam veteres nostri plerisque
vocibus verborum firmandis roborandisque, ut sonus
earum esset viridior vegetiorque; atque id videntur
2 fecisse studio et exemplo linguae Atticae. Satis notum
est, Atticos 'ἰχθὺν' et 'ἵ' pronomen et multa itidem
alia contra morem gentium Graeciae ceterarum inspi-
3 rantis primae litterae dixisse. Sic 'lachrumas', sic 'se-
pulchrum', sic 'ahenum', sic 'vehemens', sic 'incohare',
sic 'helluari', sic 'halucinari', sic 'honera', sic 'honu-
4 stum' dixerunt. In his enim verbis omnibus litterae
seu spiritus istius nulla ratio visa est, nisi ut firmitas
et vigor vocis quasi quibusdam nervis additis inten-
deretur.

5 Sed quoniam 'aheni' quoque exemplo usi sumus,
venit nobis in memoriam, Fidum Optatum, multi

nominis Romae grammaticum, ostendisse mihi librum Aeneidos secundum mirandae vetustatis emptum in sigillariis viginti aureis, quem ipsius Vergili fuisse credebatur. In quo duo isti versus cum ita scripti forent:

Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrus
Exultat, telis et luce coruscus aena,

additam supra vidimus h litteram et 'ahena' factum.
Sic in illo quoque Vergili versu in optimis libris 6
scriptum invenimus:

Aut foliis undam trepidi despumat aheni.

IV.

Quam ob causam Gavius Bassus genus quoddam iudicii 'divinationem' appellari scripserit; et quam alii causam esse eiusdem vocabuli dixerint.

Cum de constituendo accusatore quaeritur iudicium- 1
que super ea re redditur, cuinam potissimum ex duobus pluribusque accusatio subscriptiove in reum permittatur, ea res atque iudicum cognitio 'divinatio'
appellatur. Id vocabulum quam ob causam ita factum 2
sit, quaeri solet.

Gavius Bassus in tertio librorum, quos de 3
origine vocabulorum composuit, divinatio, inquit, iudicium appellatur, quoniam divinet quodammodo iudex oportet, quam sententiam sese
ferre par sit. Nimis quidem est in verbis Gavi 4
Bassi ratio inperfecta vel magis inops et ieiuna. Sed 5
videtur tamen significare velle, idcirco dici 'divinationem', quod in aliis quidem causis iudex ea, [quae] didicit quaeque argumentis vel testibus demonstrata sunt, sequi solet, in hac autem re, cum eligendus accusator est, parva admodum et exilia sunt, quibus moveri iudex possit, et propterea, quinam magis ad accusandum idoneus sit, quasi divinandum est.

6 Haec Bassus. Sed alii quidam 'divinationem' esse appellatam putant, quoniam, cum accusator et reus duae res quasi cognatae coniunctaeque sint neque utra sine altera constare possit, in hoc tamen genere causae reus quidem iam est, sed accusator nondum est, et idcirco quod adhuc usque deest et latet divinatione supplendum est, quisnam sit accusator futurus.

V.

Quam lepide signateque dixerit Favorinus philosophus, quid intersit inter Platonis et Lysiae orationem.

1 Favorinus de Lysia et Platone solitus dicere est: 'Si ex Platonis' inquit 'oratione verbum aliquod demas mutesve atque id commodatissime facias, de elegantia tamen detraxeris; si ex Lysiae, de sententia'.

VI.

Quibus verbis ignaviter et abiecte Vergilius usus esse dicatur; et quid his, qui improbe [id] dicunt, respondeatur.

1 Nonnulli grammatici aetatis superioris, in quibus est Cornutus Annaeus, haut sane indocti neque ignobiles, qui commentaria in Vergilium composuerunt, reprehendunt quasi incuriose et abiecte verbum positum in his versibus:

Candida succinctam latrantibus inguina monstris
Dulichias vexasse rates et gurgite in alto
A! timidos nautas canibus lacerasse marinis;

2 vexasse enim putant verbum esse leve et tenuis ac parvi incommodi, nec tantae atrocitati congruere, cum homines repente a belua immanissima rapti laniatique sint.

3 Item aliud huiuscemodi reprehendunt:

Quis aut Eurysthea durum
Aut inlaudati nescit Busiridis aras?

Inlaudati parum idoneum verbum esse dicunt, neque
id satis esse ad faciendam scelerati hominis detesta-
tionem, qui, quod hospites omnium gentium immolare
solitus fuit, non laude indignus, sed detestatione exe-
crationeque totius generis humani dignus esset.

Item aliud verbum culpaverunt: 4

Per tunicam squalentem auro latus haurit apertum,

tamquam si non convenerit dicere 'auro squalentem',
quoniam nitoribus splendoribusque auri squaloris inlu-
vies sit contraria.

Sed de verbo vexasse ita responderi posse credo: 5
Vexasse grave verbum est factumque ab eo videtur,
quod est 'vehere', in quo inest vis iam quaedam alieni
arbitrii; non enim sui potens est, qui vehitur. 'Vexare'
autem, quod ex eo inclinatum est, vi atque motu pro-
cul dubio vastiorest. Nam qui fertur et rapsatur atque
huc atque illuc distrahitur, is vexari proprie dicitur,
sicuti 'taxare' pressius crebriusque est quam 'tangere',
unde id procul dubio inclinatum est, et 'iactare' multo
fusius largiusque est quam 'iacere', unde id verbum
traductum est, et 'quassare' quam 'quatere' gravius
violentiusque est. Non igitur, quia vulgo dici solet 6
'vexatum esse' quem fumo aut vento aut pulvere,
propterea debet vis vera atque natura verbi deperire,
quae a veteribus, qui proprie atque signate locuti
sunt, ita ut decuit, conservata est.

M. Catonis verba sunt ex oratione, quam de 7
Achaeis scripsit: Cumque Hannibal terram Ita-
liam laceraret atque vexaret; 'vexatam' Italiam
dixit Cato ab Hannibale, quando nullum calamitatis
aut saevitiae aut immanitatis genus reperiri queat, quod
in eo tempore Italia non perpessa sit; M. Tullius IV. 8
in Verrem: Quae ab isto sic spoliata atque di-
repta est, non, ut ab hoste aliquo, qui tamen
in bello religionem et consuetudinis iura re-

tineret, sed ut a barbaris praedonibus vexata
esse videatur.

9 De 'inlaudato' autem duo videntur responderi posse.
Vnum est eiusmodi: Nemo quisquam tam efflictis est
moribus, quin faciat aut dicat nonnumquam aliquid,
quod laudari queat. Vnde hic antiquissimus versus
vice proverbii celebratus est:

Πολλάκι [γὰρ] καὶ μωρὸς ἀνὴρ μάλα καίριον εἶπεν.

10 Sed enim qui omni in re atque omni tempore laude
omni vacat, is 'inlaudatus' est isque omnium pessimus
deterrimusque est, sicuti omnis culpae privatio 'incul-
patum' facit. 'Inculpatus' autem instar est absolutae
virtutis; 'inlaudatus' quoque igitur finis est extremae
11 malitiae. Itaque Homerus non virtutibus appellandis,
sed vitiis detrahendis laudare ampliter solet. Hoc
enim est:

τὼ δ' οὐκ ἄκοντε πετέσθην,

et item illud:

Ἔνθ' οὐκ ἂν βρίζοντα ἴδοις Ἀγαμέμνονα δῖον,
Οὐδὲ καταπτώσσοντ', οὐδ' οὐκ ἐθέλοντα μάχεσθαι.

12 Epicurus quoque simili modo maximam voluptatem
privationem detractionemque omnis doloris definivit
his verbis: *Ὅρος [τοῦ μεγέθους τῶν ἡδονῶν ἡ*
13 *παντὸς] τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξαίρεσις.* Eadem ra-
tione idem Vergilius 'inamabilem' dixit Stygiam
14 paludem. Nam sicut 'inlaudatum' *κατὰ στέρησιν*
laudis, ita 'inamabilem' *κατὰ* amoris *στέρησιν* de-
15 testatus est. Altero modo 'inlaudatus' ita defenditur:
16 'Laudare' significat prisca lingua nominare appella-
reque. Sic in actionibus civilibus auctor 'laudari' dici-
17 tur, quod est nominari. Is 'inlaudatus' autem est,
quasi inlaudabilis, qui neque mentione aut memoria
18 ulla dignus neque umquam nominandus est, sicuti

quondam a communi consilio Asiae decretum est, uti nomen eius, qui templum Dianae Ephesi incenderat, ne quis ullo in tempore nominaret.

Tertium restat ex is, quae reprehensa sunt, quod 19
tunicam squalentem auro dixit. Id autem signi- 20
ficat copiam densitatemque auri in squamarum speciem intexti. 'Squalere' enim dictum a squamarum crebritate asperitateque, quae in serpentium pisciumve coriis
visuntur. Quam rem et alii et hic quidem poeta 21
locis aliquot demonstrat:

Quem pellis, inquit, ahenis
In plumam squamis auro conserta tegebat,

et alio loco: 22

Iamque adeo rutilum thoraca indutus ahenis
Horrebat squamis.

Accius in Pelopidis ita scribit: 23

Éius serpentis squámae squalido aúro et purpurá pertextae.

Quicquid igitur nimis inculcatum obsitumque aliqua 24
re erat, ut incuteret visentibus facie nova horrorem,
id 'squalere' dicebatur. Sic in corporibus incultis 25
squamosisque alta congeries sordium 'squalor' appellabatur. Cuius significationis multo assiduoque usu totum id verbum ita contaminatum est, ut iam 'squalor' de re alia nulla quam de solis inquinamentis dici coeperit.

VII.

De officio erga patres liberorum; deque ea re ex philosophiae libris, in quibus scriptum quaesitumque est, an omnibus patris iussis obsequendum sit.

Quaeri solitum est in philosophorum disceptatio- 1
nibus, an semper inque omnibus iussis patri parendum
sit. Super ea re Graeci nostrique, qui de officiis 2
scripserunt, tres sententias esse, quae spectandae con-

siderandaeque sint, tradiderunt easque subtilissime
3 diiudicarunt. Earum una est: omnia, quae pater im-
4 perat, parendum; altera est: in quibusdam parendum,
5 quibusdam non obsequendum; tertia est: nihil necesse
esse patri obsequi et parere.

6 Haec sententia quoniam primore aspectu nimis
infamis est, super ea prius quae dicta sunt dicemus.
7 'Aut recte' inquiunt 'imperat pater aut perperam. Si
recte imperat, non quia imperat parendum, sed quo-
niam id fieri ius est, faciendum est; si perperam, ne-
quaquam scilicet faciendum quod fieri non oportet'.
8 Deinde ita concludunt: 'numquam igitur est patri
9 parendum quae imperat'. Set neque istam sententiam
probari accepimus - argutiola quippe haec, sicuti mox
10 ostendemus, frivola et inanis est - neque autem illa,
quam primo in loco diximus, vera et proba videri
11 potest, omnia esse, quae pater iusserit, parendum. Quid
enim? si proditionem patriae, si matris necem, si alia
12 quaedam imperabit turpia aut impia? Media igitur sen-
tentia optima atque tutissima visa est, quaedam esse
13 parendum, quaedam non obsequendum. Sed ea tamen,
quae obsequi non oportet, leniter et verecunde ac sine
detestatione nimia sineque obprobratione acerba repre-
hensionis declinanda sensim et relinquenda esse dicunt
quam respuenda.

14 Conclusio vero illa, qua colligitur, sicuti supra
dictum est, nihil patri parendum, inperfecta est refu-
15 tarique ac dilui sic potest: Omnia, quae in rebus hu-
manis fiunt, ita ut docti censuerunt, aut honesta sunt
16 aut turpia. Quae sua vi recta aut honesta sunt, ut
fidem colere, patriam defendere, ut amicos diligere,
ea fieri oportet, sive imperet pater sive non imperet;
17 sed quae his contraria quaeque turpia, omnino iniqua
18 sunt, ea ne si imperet quidem. Quae vero in medio
sunt et a Graecis tum 'μέσα', tum 'ἀδιάφορα' appellan-
tur, ut in militiam ire, rus colere, honores capessere,
causas defendere, uxorem ducere, ut iussum proficisci,

ut accersitum venire, quoniam et haec et his similia
per sese ipsa neque honesta sunt neque turpia, sed,
proinde ut a nobis aguntur, ita ipsis actionibus aut
probanda fiunt aut reprehendenda: propterea in eius-
modi omnium rerum generibus patri parendum esse
censent, veluti si uxorem ducere imperet aut causas
pro reis dicere. Quod enim utrumque in genere ipso 19
per sese neque honestum neque turpe est, idcirco, si
pater iubeat, obsequendum est. Sed enim si imperet 20
uxorem ducere infamem, propudiosam, criminosam aut
pro reo Catilina aliquo aut Tubulo aut P. Clodio
causam dicere, non scilicet parendum, quoniam acce-
dente aliquo turpitudinis numero desinunt esse per
sese haec media atque indifferentia. Non ergo integra 21
est propositio dicentium 'aut honesta sunt, quae im-
perat pater, aut turpia', neque ὑγιὲς et νόμιμον 22
διεζευγμένον videri potest. Deest enim diiunctioni
isti tertium: 'aut neque honesta sunt neque turpia'.
Quod si additur, non potest ita concludi: 'numquam
est igitur patri parendum'.

VIII.

Quod parum aequa reprehensio Epicuri a Plutarcho facta sit in synlogismi disciplina.

Plutarchus secundo librorum, quos de Ho- 1
mero composuit, inperfecte atque praepostere atque
inscite synlogismo esse usum Epicurum dicit ver-
baque ipsa Epicuri ponit: 'Ὁ θάνατος οὐδὲν πρὸς
ἡμᾶς· τὸ γὰρ διαλυθὲν ἀναισθητεῖ· τὸ δὲ ἀναι-
σθητοῦν οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. 'Nam praetermisit' in- 2
quit 'quod in prima parte sumere debuit, τὸν θάνατον
εἶναι ψυχῆς καὶ σώματος διάλυσιν, tum deinde eodem 3
ipso, quod omiserat, quasi posito concessoque ad con-
firmandum aliud utitur. Progredi autem hic' inquit 4
'synlogismus, nisi illo prius posito, non potest'.
Vere hoc quidem Plutarchus de forma atque 5

ordine synlogismi scripsit. Nam si, ut in disciplinis
traditur, ita colligere et ratiocinari velis, sic dici oportet: 'ὁ θάνατος ψυχῆς καὶ σώματος διάλυσις· τὸ δὲ
διαλυθὲν ἀναισθητεῖ· τὸ δὲ ἀναισθητοῦν οὐδὲν πρὸς
6 ἡμᾶς.' Sed Epicurus, cuiusmodi homost, non inscitia
7 videtur partem istam synlogismi praetermisisse, neque
id ei negotium fuit, synlogismum tamquam in scholis philosophorum cum suis numeris omnibus et cum suis finibus dicere, sed profecto, quia separatio animi et corporis in morte evidens est, non est ratus, necessariam esse eius admonitionem, quod omnibus prosus
8 erat obvium. Sicuti etiam, quod coniunctionem synlogismi non in fine posuit, set in principio: nam id quoque non inperite factum, quis non videt?

9 Aput Platonem quoque multis in locis reperias synlogismos, repudiato conversoque ordine isto, qui in docendo traditur, cum eleganti quadam reprehensionis contemptione positos esse.

IX.

Quod idem Plutarchus evidenti calumnia verbum ab Epicuro dictum insectatus sit.

1 In eodem libro idem Plutarchus eundem Epi-
curum reprehendit, quod verbo usus sit parum
2 proprio et alienae significationis. Ita enim scripsit
Epicurus: "Ὅρος τοῦ μεγέθους τῶν ἡδονῶν ἡ
παντὸς τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξαίρεσις. 'Non' inquit 'παντὸς τοῦ ἀλγοῦντος', sed 'παντὸς τοῦ
3 ἀλγεινοῦ' dicere oportuit; detractio enim significandi
est doloris, non' inquit 'dolentis'.

4 Nimis minute ac prope etiam subfrigide Plutar-
5 chus in Epicuro accusando λεξιθηρεῖ. Has enim
curas vocum verborumque elegantias non modo non sectatur Epicurus, sed etiam insectatur.

X.

Quid sint favisae Capitolinae; et quid super eo verbo M. Varro Servio Sulpicio quaerenti rescripserit.

Servius Sulpicius, iuris civilis auctor, vir bene 1
litteratus, scripsit ad M. Varronem rogavitque, ut
rescriberet, quid significaret verbum, quod in censoriis libris scriptum esset. Id erat verbum 'favisae
Capitolinae'. Varro rescripsit, in memoria sibi esse, 2
quod Q. Catulus curator restituendi Capitolii dixisset,
voluisse se aream Capitolinam deprimere, ut pluribus
gradibus in aedem conscenderetur suggestusque pro
fastigii magnitudine altior fieret, sed facere id non
quisse, quoniam 'favisae' impedissent. Id esse cellas 3
quasdam et cisternas, quae in area sub terra essent,
ubi reponi solerent signa vetera, quae ex eo templo
collapsa essent, alia[que] quaedam religiosa e donis
consecratis. Ac deinde eadem epistula negat quidem,
se in litteris invenisse, cur 'favisae' dictae sint, sed
Q. Valerium Soranum solitum dicere ait, quos 'thesauros' Graeco nomine appellaremus, priscos Latinos
'flavisas' dixisse, quod in eos non rude aes argentumque, sed flata signataque pecunia conderetur. Coniec- 4
tare igitur se, detractam esse ex eo verbo secundam
litteram et 'favisas' esse dictas cellas quasdam et specus, quibus aeditui Capitolii uterentur ad custodiendas
res veteres religiosas.

XI.

De Sicinio Dentato egregio bellatore multa memoratu digna.

L. Sicinium Dentatum, qui tribunus plebi fuit Sp. 1
Tarpeio, A. Aternio consulibus, scriptum est in libris
annalibus plus quam credi debeat strenuum bellatorem fuisse nomenque ei factum ob ingentem fortitudinem appellatumque esse Achillem Romanum. Is 2
pugnasse in hostem dicitur centum et viginti proeliis,

cicatricem aversam nullam, adversas quinque et quadraginta tulisse, coronis donatus esse aureis octo, obsidionali una, muralibus tribus, civicis quattuordecim, torquibus tribus et octoginta, armillis plus centum sexaginta, hastis duodeviginti; phaleris item donatus
3 est quinquies viciesque; spolia militaria habuit mul-
4 tiiuga, in his provocatoria pleraque; triumphavit cum
imperatoribus suis triumphos novem.

XII.

Considerata perpensaque lex quaedam Solonis, speciem habens primorem iniquae iniustaeque legis, sed ad usum et emolumentum salubritatis penitus reperta.

1 In legibus Solonis illis antiquissimis, quae Athenis axibus ligneis incisae sunt quasque latas ab eo Athenienses, ut sempiternae manerent, poenis et religionibus sanxerunt, legem esse Aristoteles refert scriptam ad hanc sententiam: 'Si ob discordiam dissensionemque seditio atque discessio populi in duas partes fiet et ob eam causam irritatis animis utrimque arma capientur pugnabiturque, tum qui in eo tempore in eoque casu civilis discordiae non alterutrae parti sese adiunxerit, sed solitarius separatusque a communi malo civitatis secesserit, is domo, patria fortunisque omnibus careto, exul extorrisque esto'.

2 Cum hanc legem Solonis, singulari sapientia praediti, legissemus, tenuit nos gravis quaedam in principio admiratio, requirens, quam ob causam dignos esse poena existimaverit, qui se procul a seditione et civili pugna
3 removissent. Tum, qui penitus atque alte usum ac
sentententiam legis introspexerant, non ad augendam, sed
ad desinendam seditionem legem hanc esse dicebant.
4 Et res prorsum se sic habent. Nam si boni omnes,
qui in principio coercendae seditioni impares fuerint, populum percitum et amentem non deseruerint, ad alterutram partem dividi sese adiunxerint, tum eveniet,

ut cum socii partis seorsum utriusque fuerint eaeque
partes ab his, ut maioris auctoritatis viris, temperari
ac regi coeperint, concordia per eos potissimum restitui
conciliarique possit, dum et suos, apud quos sunt, re-
gunt atque mitificant et adversarios sanatos magis
cupiunt quam perditos.

Hoc idem Favorinus philosophus inter fratres 5
quoque aut amicos dissidentis oportere fieri censebat,
ut qui in medio sunt utriusque partis benivoli si in
concordia adnitenda parum auctoritatis quasi ambigui
amici habuerint, tum alteri in alteram partem disce-
dant ac per id meritum viam sibi ad utriusque con-
cordiam muniant. 'Nunc autem plerique' inquit 'partis 6
utriusque amici, quasi probe faciant, duos litigantes
destituunt et relinquunt deduntque eos advocatis mali-
volis aut avaris, qui lites animasque eorum inflamment
aut odii studio aut lucri.'

XIII.

Liberos in multitudinis numero etiam unum filium filiamve veteres dixisse.

Antiqui oratores, historiaeque aut carmi- 1
num scriptores etiam unum filium filiamve 'liberos'
multitudinis numero appellarunt. Idque nos, cum in 2
complurium veterum libris scriptum aliquotiens
adverterimus, nunc quoque in libro Sempronii Asel-
lionis rerum gestarum quinto ita esse positum
offendimus. Is Asellio sub P. Scipione Africano tri- 3
bunus militum ad Numantiam fuit resque eas, quibus
gerendis ipse interfuit, conscripsit.

Eius verba de Tiberio Graccho, tribuno pl., quo in 4
tempore interfectus in Capitolio est, haec sunt: Nam
Gracchus domo cum proficiscebatur, numquam
minus terna aut quaterna milia hominum se-
quebantur. Atque inde infra de eodem Graccho ita 5
scripsit: Orare coepit, id quidem ut se defende-

rent liberosque suos, eum[que], quem virile secus tum in eo tempore habebat, produci iussit populoque commendavit prope flens.

XIV.

Quod M. Cato in libro, qui inscriptus est contra Tiberium exulem, 'stitisses vadimonium' per i litteram dicit, non 'stetisses'; eiusque verbi ratio reddita.

1 In libro vetere M. Catonis, qui inscribitur contra Tiberium exulem, scriptum sic erat: Quid si va-
2 dimonium capite obvoluto stitisses? Recte quidem ille stitisses scripsit: sed falsa et audax *** emendatores 'e' scripto et per libros 'stetisses' fecerunt, tamquam stitisses vanum et nihili verbum esset.
3 Quin potius ipsi nequam et nihili sunt, qui ignorant, stitisses dictum a Catone, quoniam 'sisteretur' vadimonium, non 'staretur'.

XV.

Quod antiquitus aetati senectae potissimum habiti sint ampli honores; et cur postea ad maritos et ad patres idem isti honores delati sint; atque ibi de capite quaedam legis Iuliae septimo.

1 Apud antiquissimos Romanorum neque generi neque pecuniae praestantior honos tribui quam aetati solitus, maioresque natu a minoribus colebantur ad deum prope et parentum vicem atque omni in loco inque omni specie honoris priores potioresque habiti.
2 A convivio quoque, ut scriptum in antiquitatibus est, seniores a iunioribus domum deducebantur, eumque morem accepisse Romanos a Lacedaemoniis traditum est, apud quos Lycurgi legibus maior omnium rerum honos aetati maiori habebatur.

3 Sed postquam suboles civitati necessaria visa est et ad prolem populi frequentandam praemiis atque invitamentis usus fuit, tum antelati quibusdam in re-

bus, qui uxorem quique liberos haberent, senioribus
neque liberos neque uxores habentibus. Sicuti kapite 4
VII. legis Iuliae priori ex consulibus fasces sumendi
potestas fit, non qui pluris annos natus est, sed qui
pluris liberos quam collega aut in sua potestate habet
aut bello amisit. Sed si par utrique numerus libero- 5
rum est, maritus aut qui in numero maritorum est
praefertur; si vero ambo et mariti et patres totidem 6
liberorum sunt, tum ille pristinus honos instauratur
et qui maior natu est prior fasces sumit. Super his 7
autem, qui aut caelibes ambo sunt et parem numerum
filiorum habent aut mariti sunt et liberos non habent,
nihil scriptum in lege de (ea) aetate est. Solitos tamen 8
audio, qui lege potiores essent fasces primi mensis
collegis concedere aut longe aetate prioribus aut nobi-
lioribus multo aut secundum consulatum ineuntibus.

XVI.

Quod Caesellius Vindex a Sulpicio Apollinari reprehensus est in sensus Vergiliani enarratione.

Vergilii versus sunt e libro sexto: 1

Ille, vides, pura iuvenis qui nititur hasta,
Proxima sorte tenet lucis loca. Primus ad auras
Aetherias Italo commixtus sanguine surget
Silvius, Albanum nomen, tua postuma proles,
Quem tibi longaevo serum Lavinia coniunx
Educet silvis regem regumque parentem:
Vnde genus Longa nostrum dominabitur Alba.

Videbantur haec nequaqnam convenire: 2

tua postuma proles,

et:

Quem tibi longaevo serum Lavinia coniunx
Educet silvis.

Nam si hic Silvius, ita ut in omnium ferme anna- 3

lium monumentis scriptum est, post mortem
[Aeneae] natus est ob eamque causam praenomen
ei Postumo fuit, qua ratione subiectum est:

> Quem tibi longaevo serum Lavinia coniunx
> Educet silvis? —

4 haec enim verba significare videri possunt, Aenea vivo
5 ac iam sene, natum ei Silvium et educatum. Itaque
hanc sententiam esse verborum istorum Caesellius
opinatus in commentario lectionum antiquarum,
'postuma', inquit, 'proles' non eum significat,
qui patre mortuo, sed qui postremo loco natus
est, sicuti Silvius, qui Aenea iam sene tardo
6 seroque partu est editus. Sed huius historiae
7 auctorem idoneum nullum nominat; Silvium autem
post Aeneae mortem, sicuti diximus, natum esse multi
tradiderunt.

8 Idcirco Apollinaris Sulpicius inter cetera, in
quis Caesellium reprehendit, hoc quoque eius quasi
erratum animadvertit errorisque istius hanc esse causam
dixit. 'Quod scriptum itast 'Quem tibi longaevo,'
inquit 'non seni significat, hoc enim est contra histo-
riae fidem, sed in longum iam aevum et perpetuum
9 recepto immortalique facto. Anchises enim, qui haec
ad filium dicit, sciebat eum, cum hominum vita dis-
cessisset, immortalem atque indigetem futurum et longo
10 perpetuoque aevo potiturum'. Hoc sane Apollinaris
argute. Sed aliud tamen est 'longum aevum', aliud
'perpetuum', neque dii 'longaevi' appellantur, sed 'in-
mortales'.

XVII.

Cuiusmodi esse naturam quarundam praepositionum M. Cicero animadverterit; disceptatumque ibi super eo ipso, quod Cicero observaverat.

1 Observate curioseque animadvertit M. Tullius 'in'
et 'con' praepositiones verbis aut vocabulis praepo-
sitas tunc produci atque protendi, cum litterae seque-

rentur, quae primae sunt in 'sapiente' atque 'felice',
in aliis autem omnibus correpte pronuntiari.

Verba Ciceronis haec sunt: Quid vero hoc ele- 2
gantius, quod non fit natura, sed quodam in-
stituto? 'indoctus' dicimus brevi prima littera,
'insanus' producta, 'inhumanus' brevi, 'infelix'
longa et, ne multis, quibus in verbis hae pri-
mae litterae sunt, quae in 'sapiente' atque 'fe-
lice', producte dicuntur, in ceteris omnibus
breviter; itemque 'conposuit', 'consuevit', 'con-
crepuit', 'confecit'. Consule veritatem, repre-
hendet; refer ad auris, probabunt; quaere, cur
ita sit? dicent iuvare. Voluptati autem aurium
morigerari debet oratio.

Manifesta quidem ratio suavitatis est in his voci- 3
bus, de quibus Cicero locutus est. Sed quid dicemus
de praepositione 'pro', quae, cum produci et corripi
soleat, observationem hanc tamen M. Tullii aspernata
est? Non enim semper producitur, cum sequitur ea 4
littera, quae prima est in verbo 'fecit', quam Cicero
hanc habere vim significat, ut propter eam rem 'in'
et 'con' praepositiones producantur. Nam 'proficisci' 5
et 'profugere' et 'profundere' et 'profanum' et 'pro-
festum' correpte dicimus, 'proferre' autem et 'profli-
gare' et 'proficere' producte. Cur igitur ea littera, 6
quam Cicero productionis causam facere observavit,
non in omnibus consimilibus eandem vim aut rationis
aut suavitatis tenet, sed aliam vocem produci facit,
aliam corripi?

Neque vero 'con' particula tum solum producitur,
cum ea littera, de qua Cicero dixit, insequitur. Nam 7
et Cato et Sallustius: faenoribus inquiunt coper-
tus est. Praeterea 'coligatus' et 'conexus' producte 8
dicitur.

Sed tamen videri potest in his, quae posui, ob eam 9
causam particula haec produci, quoniam eliditur ex
ea n littera: nam detrimentum litterae productione syl-

10 labae compensatur. Quod quidem etiam in eo servatur,
11 quod est 'cogo'; neque repugnat, quod 'coegi' correpte
dicimus: non enim salva id ἀναλογίᾳ dicitur a verbo,
quod est 'cogo'.

XVIII.

Quod Phaedon Socraticus servus fuit; quodque item alii complusculi servitutem servierunt.

1 Phaedon Elidensis ex cohorte illa Socratica fuit
2 Socratique et Platoni per fuit familiaris. Eius
nomini Plato librum illum divinum de immortalitate
3 animae dedit. Is Phaedon servus fuit forma atque
ingenio liberali et, ut quidam scripserunt, a lenone
4 domino puer ad merendum coactus. Eum Cebes Socraticus
hortante Socrate emisse dicitur habuisseque
5 in philosophiae disciplinis. Atque is postea philosophus
inlustris fuit sermonesque eius de Socrate admodum
elegantes leguntur.

6 Alii quoque non pauci servi fuerunt, qui post philo-
7 sophi clari extiterunt. Ex quibus ille Menippus fuit,
cuius libros M. Varro in satiris aemulatus est, quas
alii 'cynicas', ipse appellat 'Menippeas'.

8 Sed et Theophrasti Peripatetici servus Pompylus
et Zenonis Stoici servus, qui Persaeus vocatus
est, et Epicuri, cui Mys nomen fuit, philosophi
non incelebres vixerunt.

9 Diogenes etiam Cynicus servitutem servivit. Sed
is ex libertate in servitutem venum ierat. Quem cum
emere vellet Ξενιάδης Κορίνθιος et, ecquid artificii no-
visset, [esset] percontatus, 'novi' inquit Diogenes
10 'hominibus liberis imperare'. Tum Ξενιάδης respon-
sum eius demiratus emit et manu emisit filiosque suos
ei tradens 'accipe' inquit 'liberos meos, quibus imperes'.

11 De Epicteto autem philosopho nobili, quod is
quoque servus fuit, recentior est memoria, quam ut
scribi quasi oblitteratum debuerit.

XIX.

Rescire verbum quid sit; et quam habeat veram atque propriam significationem.

Verbum 'rescire' observavimus vim habere propriam 1
quandam, non ex communi significatione ceterorum
verborum, quibus eadem praepositio imponitur; neque
ut 'rescribere', 'relegere', 'restituere' *** substituere
dicimus, itidem dicimus 'rescire'; nam qui factum ali- 2
quod occultius aut inopinatum insperatumque cognoscit,
is dicitur proprie 'rescire'.

Cur autem in hoc uno verbo 're' particula huius 3
sententiae vim habeat, equidem adhuc quaero. Aliter 4
enim dictum esse 'rescivi' aut 'rescire' apud eos, qui
diligenter locuti sunt, nondum invenimus quam super
is rebus, quae aut consulto consilio latuerint aut contra
spem opinionemve usu venerint, quamquam ipsum 'scire' 5
de omnibus communiter rebus dicatur vel adversis vel
prosperis vel insperatis vel expectatis. Naevius in 6
Triphallo ita scripsit:

> [Set] si úmquam quicquam fílium rescívero,
> Argéntum amoris caúsa sumpse mútuum,
> Extémplo illo te dúcam, ubi non déspuas.

Claudius Quadrigarius in primo annali: Ea Lu- 7
cani ubi resciverunt, sibi per fallacias verba
data esse. Item Quadrigarius in eodem libro in 8
re tristi et inopinata verbo isto ita utitur: Id ubi
rescierunt propinqui obsidum, quos Pontio tra-
ditos supra demonstravimus, eorum parentes
cum propinquis capillo passo in viam provo-
larunt. M. Cato in quarto originum: Deinde 9
dictator iubet postridie magistrum equitum
arcessi: 'mittam te, si vis, cum equitibus'.
'Sero est,' inquit magister equitum, 'iam re-
scivere'.

XX.

Quae volgo dicuntur 'vivaria', id vocabulum veteres non dixisse; et quid pro eo P. Scipio in oratione ad populum, quid postea M. Varro in libris de re rustica dixerit. ***

1 'Vivaria', quae nunc dicuntur saepta quaedam loca,
in quibus ferae vivae pascuntur, M. Varro in libro
2 de re rustica III. dicit 'leporaria' appellari. Verba
Varronis subieci: Villaticae pastionis genera
sunt tria, ornithones, leporaria, [piscinae.
Nunc ornithonas dico omnium alitum, quae
intra parietes villae solent pasci. Leporaria]
te accipere volo, non ea, quae tritavi nostri
dicebant, ubi soli lepores sint, sed omnia
saepta, adficta villae quae sunt et habent in-
3 clusa animalia, quae pascuntur. Is item infra
eodem in libro ita scribit: Cum emisti fundum
Tusculanum a M. Pisone, in leporario apri multi
fuere.

4 'Vivaria' autem quae nunc vulgus dicit, quos 'πα-
ραδείσους' Graeci appellant (quae 'leporaria' Varro
dicit), haut usquam memini apud vetustiores scriptum.
5 Sed quod apud Scipionem, omnium aetatis suae pu-
rissime locutum, legimus 'roboraria', aliquot Romae
doctos viros dicere audivi id significare, quod nos 'vi-
varia' dicimus, appellataque esse a tabulis roboreis,
quibus saepta essent; quod genus saeptorum vidimus
6 in Italia locis plerisque. Verba ex oratione eius
contra Claudium Asellum quinta haec sunt: Vbi
agros optime cultos atque villas expolitissimas
vidisset, in his regionibus excelsissimo loco
grumum statuere aiebat; inde corrigere viam,
aliis per vineas medias, aliis per roborarium
atque piscinam, aliis per villam.

7 Lacus vero aut stagna, [quae] piscibus vivis coer-
centur clausa, suo atque proprio nomine 'piscinas' no-
minaverunt.

'Apiaria' quoque vulgus dicit loca, in quibus siti 8
sunt alvei apum; sed neminem ferme, qui incorrupte
locuti sunt, aut scripsisse memini aut dixisse. M. autem 9
Varro in libro de re rustica tertio: *μελισσῶνας*
inquit ita facere oportet, quae quidam 'mellaria'
appellant. Sed hoc verbum, quo Varro usus est,
Graecum est; nam '*μελισσῶνες*' ita dicuntur, ut '*ἀμπελῶνες*' et '*δαφνῶνες*'.

XXI.

Super eo sidere, quod Graeci '*ἅμαξαν*', nos 'septentriones' vocamus; ac de utriusque vocabuli ratione et origine.

Ab Aegina in Piraeum complusculi earundem disci- 1
plinarum sectatores Graeci Romanique homines eadem
in navi transmittebamus. Nox fuit et clemens mare 2
et anni aestas caelumque liquide serenum. Sedebamus
ergo in puppi simul universi et lucentia sidera considerabamus. Tum, qui eodem in numero Graecas res 3
eruditi erant, quid '*ἅμαξα*' esset (quid '*βοώτης*') et
quaenam maior et quae minor, cur ita appellata et
quam in partem procedentis noctis spatio moveretur
et quamobrem Homerus solam eam non occidere
dicat, cum et quaedam alia [scilicet non occidant], scite
ista omnia ac perite disserebant.

Hic ego ad nostros iuvenes convertor et 'quid' in- 4
quam 'vos opici dicitis mihi, quare quod '*ἅμαξαν*'
Graeci vocant nos 'septentriones' vocamus? non enim 5
satis est, quod septem stellas videmus, sed quid hoc
totum, quod 'septentriones' dicimus, significet, scire'
inquam 'id prolixius volo'.

Tum quispiam ex his, qui se ad litteras memorias- 6
que veteres dediderat: 'vulgus', inquit, 'grammaticorum 'septentriones' a solo numero stellarum dictum
putat. 'Triones' enim per sese nihil significare aiunt, 7
sed vocabuli esse supplementum; sicut in eo, quod
'quinquatrus' dicamus, quod quinque ab Idibus die-

8 rum numerus sit, 'atrus' nihil. Sed ego quidem cum
L. Aelio et M. Varrone sentio, qui 'triones' rustico
ceterum vocabulo boves appellatos scribunt, quasi quos-
dam 'terriones', hoc est arandae colendaeque terrae
9 idoneos. Itaque hoc sidus, quod a figura posituraque
ipsa, quia simile plaustri videatur, antiqui Graecorum
'ἅμαξαν' dixerunt, nostri quoque veteres a bubus iunctis
'septentriones' appellarunt, id est septem stellis, ex
10 quibus quasi iuncti 'triones' figurantur. Praeter hanc'
inquit 'opinionem id quoque Varro addit, dubitare
sese, an propterea magis hae septem stellae 'triones'
appellatae sint, quia ita sunt sitae, ut ternae stellae
proximae quaeque inter sese faciant 'trigona', id est
triquetras figuras'.

11 Ex his duabus rationibus, quas ille dixit, quod
posterius est, subtilius elegantiusque est visum. Intu-
entibus enim nobis in illud, ita propemodum res erat,
ut forma esse(t ut) triquetra viderentur.

XXII.

De vento iapyge deque aliorum ventorum vocabulis regioni-
busque accepta ex Favorini sermonibus.

1 Apud mensam Favorini in convivio familiari legi
solitum erat aut vetus carmen melici poetae aut
2 historia partim Graecae linguae, alias Latinae. Lege-
batur ergo ibi tunc in carmine Latino 'iapyx'
ventus quaesitumque est, quis hic ventus et quibus
ex locis spiraret et quae tam infrequentis vocabuli
ratio esset; atque etiam petebamus, ut super cetero-
rum nominibus regionibusque docere nos ipse vellet,
quia vulgo neque de appellationibus eorum neque de
finibus neque de numero conveniret.

3 Tum Favorinus ita fabulatus est: 'Satis' inquit
'notum est, limites regionesque esse caeli quattuor:
4 'exortum', 'occasum', 'meridiem', 'septentriones'. Ex-
ortus et occasus mobilia et varia sunt, meridies sep-
5 tentrionesque statu perpetuo stant et manent. Oritur

enim sol non indidem semper, sed aut 'aequinoctialis'
oriens dicitur, cum in circulo currit, qui appellatur 'ἰση-
μερινός', aut solstitialis' [, aut 'brumalis'], quae sunt
'θεριναὶ τροπαί', aut 'brumalis', quae sunt 'χειμεριναὶ
τροπαί'. Item cadit sol non in eundem semper locum. 6
Fit enim similiter occasus eius aut 'aequinoctialis aut
'solstitialis'·aut 'brumalis'. Qui ventus igitur ab oriente 7
verno, id est aequinoctiali, venit, nominatur 'eurus',
ficto vocabulo, ut isti ἐτυμολογικοὶ aiunt, 'ὁ ἀπὸ τῆς
ἠοῦς ῥέων'. Is alio quoque a Graecis nomine 'ἀφη- 8
λιώτης', Romanis nauticis 'subsolanus' cognominatur.
Sed qui ab aestiva et solstitiali orientis meta venit, 9
Latine 'aquilo', 'βορέας' Graece dicitur, eumque prop-
terea quidam dicunt ab Homero 'αἰθρηγενέτην' ap-
pellatum; boream autem putant dictum 'ἀπὸ τῆς βοῆς',
quoniam sit violenti flatus et sonori. Tertius ventus, 10
qui ab oriente hiberno spirat — 'volturnum' Romani vo-
cant —, eum plerique Graeci mixto nomine, quod inter
notum et eurum sit, 'εὐρόνοτον' appellant. Hi sunt 11
igitur tres venti orientales: 'aquilo', 'volturnus', 'eurus',
quorum medius eurus est. His oppositi et contrarii 12
sunt alii tres occidui: 'caurus', quem solent Graeci
appellare 'ἀργεστήν': is adversus aquilonem flat; item
alter 'favonius', qui Graece ζέφυρος vocatur: is ad-
versus eurum flat; tertius 'africus', qui Graece 'λίψ':
[is] adversus volturnum facit. Hae duae regiones caeli 13
orientis occidentisque inter sese adversae sex habere
ventos videntur. Meridies autem, quoniam certo atque 14
fixo limite est, unum meridialem ventum habet: is La-
tine 'auster', Graece 'νότος' nominatur, quoniam est
nebulosus atque umectus; 'νοτίς' enim Graece umor
nominatur. Septentriones autem habent ob eandem 15
causam unum. Is obiectus derectusque in austrum,
Latine 'septentrionarius', Graece 'ἀπαρκτίας' appellatus.
Ex his octo ventis alii quattuor ventos detrahunt at- 16
que id facere se dicunt Homero auctore, qui solos
quattuor ventos noverit: eurum, austrum, aquilonem,

17 favonium, a quattuor caeli partibus, quas quasi primas
nominavimus, oriente scilicet atque occidente latiori-
18 bus atque simplicibus, non tripertitis. Partim autem
sunt, qui pro octo duodecim faciant, tertios quattuor
in media loca inserentes circum meridiem [et] septen-
triones eadem ratione, qua secundi quattuor intersiti
sunt inter primores duos apud orientem occidentemque.
19 Sunt porro alia quaedem nomina quasi peculiarium
ventorum, quae incolae in suis quisque regionibus fecë-
runt aut ex locorum vocabulis, in quibus colunt, aut
ex alia qua causa, quae ad faciendum vocabulum acci-
20 derat. Nostri namque Galli ventum ex sua terra
flantem, quem saevissimum patiuntur, 'circium' appel-
21 lant a turbine, opinor, eius ac vertigine; [ex] Ἰαπυγίας
ipsius ore proficiscentem quasi sinibus Apuli eodem,
22 quo ipsi sunt, nomine 'iapygem' dicunt. Eum esse
propemodum caurum existimo; nam et est occidentalis
23 et videtur exadversum eurum flare. Itaque Vergilius
Cleopatram e navali proelio in Aegyptum fugientem
vento iapyge ferri ait, ecum quoque Apulum eodem,
24 quo ventum, vocabulo 'iapygem' appellavit. Est etiam
ventus nomine 'caecias', quem Aristoteles ita flare
dicit, ut nubes non procul propellat, sed ut ad sese
vocet, ex quo versum istum proverbialem factum ait:

Ἕλκων ἐφ' αὑτὸν ὥστε καικίας νέφος.

25 Praeter hos autem, quos dixi, sunt alii plurifariam
venti commenticii et suae quisque regionis indigenae,
ut est Horatianus quoque ille 'atabulus', quos ipsos
quoque exsecuturus fui; addidissemque eos, qui 'etesiae'
et 'prodromi' appellitantur, qui certo tempore anni,
cum canis oritur, ex alia atque alia parte caeli spi-
rant, rationesque omnium vocabulorum, quoniam plus
paulo adbibi, effutissem, nisi multa iam prosus omni-
bus vobis reticentibus verba fecissem, quasi fieret a
26 me *ἀκρόασις ἐπιδεικτική*. In convivio autem frequenti
loqui solum unum, neque honestum est' inquit 'neque
commodum'.

Haec nobis Favorinus in eo, quod dixi, tempore 27
apud mensam suam summa cum elegantia verborum
totiusque sermonis comitate atque gratia denarravit.
Sed, quod ait, ventum, qui ex terra Gallia flaret, 'cir- 28
cium' appellari, M. Cato in libris originum eum
ventum 'cercium' dicit, non 'circium'. Nam cum de 29
Hispanis scriberet, qui citra Hiberum colunt, verba haec
posuit: Set in his regionibus ferrareae, argenti-
fodinae pulcherrimae, mons ex sale mero ma-
gnus; quantum demas, tantum adcrescit. Ventus
cercius, cum loquare, buccam implet, armatum
hominem, plaustrum oneratum percellit.

Quod supra autem dixi, ἐτησίας ex alia atque alia 30
caeli parte flare, haut scio an secutus opinionem mul-
torum temere dixerim. P. enim Nigidii in secundo 31
librorum, quos de vento composuit, verba haec sunt:
Et ἐτησίαι et austri anniversarii secundo sole
flant. Considerandum igitur est, quid sit secundo
sole.

XXIII.

Consultatio diiudicatioque locorum facta ex comoedia Menandri et Caecilii, quae Plocium inscripta est.

Comoedias lectitamus nostrorum poetarum 1
sumptas ac versas de Graecis, Menandro aut Posi-
dippo aut Apollodoro aut Alexide et quibusdam
item aliis comicis. Neque, cum legimus eas, nimium 2
sane displicent, quin lepide quoque et venuste scriptae
videantur, prorsus ut melius posse fieri nihil censeas.
Set enim si conferas et componas Graeca ipsa, unde 3
illa venerunt, ac singula considerate atque apte iunctis
et alternis lectionibus committas, oppido quam iacere
atque sordere incipiunt quae Latina sunt; ita Grae-
carum, quas aemulari nequiverunt, facetiis atque lumi-
nibus obsolescunt.

Nuper adeo usus huius rei nobis venit. Caecili 4.5
Plocium legebamus; hautquaquam mihi et qui ade-

6 rant displicebat. Libitum et Menandri quoque Plo-
7 cium legere, a quo istam comoediam verterat. Sed
enim postquam in manus Menander venit, a principio
statim, di boni, quantum stupere atque frigere quan-
tumque mutare a Menandro Caecilius visus est!
Diomedis hercle arma et Glauci non dispari magis
8 pretio existimata sunt. Accesserat dehinc lectio ad
eum locum, in quo maritus senex super uxore divite
atque deformi querebatur, quod ancillam suam, non
inscito puellam ministerio et facie haut inliberali, co-
actus erat venundare, suspectam uxori quasi paelicem.
Nihil dicam ego, quantum differat; versus utrimque
eximi iussi et aliis ad iudicium faciundum exponi.
9 Menander sic:

'Επ' ἀμφότερα νῦν ἡπίκληρος ἡ κ[αλή]
Μέλλει καθευδήσειν. Κατείργασται μέγα
Καὶ περιβόητον ἔργον· ἐκ τῆς οἰκίας
'Εξέβαλε τὴν λυποῦσαν, ἣν ἐβούλετο,
"Ιν' ἀποβλέπωσι πάντες εἰς τὸ Κρωβύλης
Πρόσωπον, ᾖ τ' εὔγνωστος οὖσ' ἐμὴ γυνή
Δέσποινα καὶ τὴν ὄψιν, ἣν ἐκτήσατο.
"Ονος ἐν πιθήκοις, τοῦτο δὴ τὸ λεγόμενον
"Εστιν. Σιωπᾶν βούλομαι τὴν νύκτα τὴν
Πολλῶν κακῶν ἀρχηγόν. Οἴ μοι Κρωβύλην
Λαβεῖν ἔμ', ἑκκαίδεκα τάλαντ' ἄγειν ἔσω
[Γύναιον] οὖσαν πηχέως· εἶτ' ἐστὶ τό
Φρύαγμά (ΕΙ)πως (ΑΝ)ὑπόστατον; [μὰ τὸν] Δία
Τὸν 'Ολύμπιον καὶ τὴν 'Αθηνᾶν, οὐδαμῶς.
Παιδισκάριον θεραπευτικὸν δὲ καὶ λόγου
† *ΤΑΧΙΟΝ ΑΠΑΓΕCΘΩΔΕΤΙCΑΡΑΝΠΙCΑΓΑΓΟΙ.*

10 Caecilius autem sic:

'. . . Is démum miser est, qui aérumnam suám nequit
Óccultare; férre ita me· uxor [ét] forma et factís facit

— Sí taceam tamen índicium [sim] —, quaé nisi dotem ómnia
Quaé nolis habét. Qui sapiet dé me discet . . . [. . . .?]
Quí quasi ad hostis cáptus liber sérvio salva úrbe atque arce.
Quaé mihi quidquid plácet eo † privatu vim me servatum.
Dum éius mortem inhio, égomet inter vívos vivo mórtuus.
Éa me clam se cúm mea ancilla aít consuetum, id me árguit,
Íta plorando, orándo, instando atque óbiurgando me óbtudit
Eam utí venderém; nunc credo ínter suás
Aequális et cognátas sermoném serit:
'Quís vestrarúm fuit íntegra aetátula,
Quae hóc idem a viro
Ímpetrarít suo, quód ego anús modo
Éffeci, paelice ut meúm privarém virum?
† Haec erunt consilia hodie, differor sermone miser.

Praeter venustatem autem rerum atque verborum, 11
in duobus libris nequaquam parem, in hoc equidem soleo animum attendere, quod quae Menander praeclare et apposite et facete scripsit, ea Caecilius, ne qua potuit quidem, conatus est enarrare, sed quasi 12
minime probanda praetermisit et alia nescio quae mimica inculcavit et illud Menandri de vita hominum media sumptum, simplex et verum et delectabile, nescio quo pacto, omisit. Idem enim ille maritus senex cum altero sene vicino colloquens et uxoris locupletis superbiam deprecans, haec ait:

[A.] *Ἔχω δ' ἐπίκληρον Λάμιαν· οὐκ εἴρηκά σοι*
Τοῦτ'; εἶτ' ἄρ' οὐχί; κυρίαν τῆς οἰκίας
Καὶ τῶν ἀγρῶν † *ΚΑΙ ΠΑΝΤΩΝ ΑΝΤ* ΕΚΕΙΝΕϹ

Ἔχομεν. Ἄπολλον, ὡς χαλεπῶν χαλεπώτατον·
Ἅπασι δ' ἀργαλέα 'στίν, οὐκ ἐμοὶ μόνῳ,
Υἱῷ, πολὺ μᾶλλον θυγατρί. [B.] *πρᾶγμ' ἄμαχον λέγεις,*
Εὖ οἶδα.

13 Caecilius vero hoc in loco ridiculus magis quam
personae isti, quam tractabat, aptus atque conveniens
videri maluit. Sic enim haec corrupit:

[A.] Sed túa morosane úxor, quaeso, est? [B.] Quám rogas?
[A]. Qui tándem? [B.] Taedet méntionis, quáe mihi,
Vbí domum adveni, adsédi, extemplo sávium
Dat iéiuna anima. [A.] Níl peccat de sávio.
Vt dévomas vult, quód foris potáveris.

14 Quid de illo quoque loco, in utraque comoedia po-
sito, existimari debeat, manifestum est, cuius loci haec
15 ferme sententia: Filia hominis pauperis in pervigilio
16 vitiata est. Ea res clam patrem fuit, et habebatur
17 pro virgine. Ex eo vitio gravida mensibus exactis
18 parturit. Servus bonae frugi, cum pro foribus domus
staret et propinquare partum erili filiae atque omnino
vitium esse oblatum ignoraret, gemitum et ploratum
audit puellae in puerperio enitentis: timet, irascitur,
19 suspicatur, miseretur, dolet. Hi omnes motus eius
affectionisque animi in Graeca quidem comoedia mira-
biliter acres et illustres, apud Caecilium autem pigra
istaec omnia et a rerum dignitate atque gratia vacua
20 sunt. Post, ubi idem servus percontando quod acci-
derat repperit, has apud Menandrum voces facit:

Ὦ τρὶς κακοδαίμων, ὅστις ὢν πένης ἀνὴρ
Καὶ παιδοποιεῖ. Ὡς ἀλόγιστός ἐστ' ἀνήρ,
Ὃς μήτε φυλακὴν τῶν ἀναγκαίων ἔχει,
Μήτ' ἂν ἀτυχήσῃ εἰς τὰ κοινὰ τοῦ βίου,
Ἐπαμφιέσαι δύναιτο τοῦτο χρήμασιν,

Ἀλλ' ἐν ἀκαλύπτῳ καὶ ταλαιπώρῳ βίῳ
Χειμαζόμενος ζῇ, τῶν μὲν ἀνιαρῶν ἔχων
Τὸ μέρος ἁπάντων, [τῶν δ'] ἀγαθῶν οὐδὲν μέρος.
Ὑπὲρ γὰρ ἑνὸς ἀλγῶν, ἅπαντας νουθετῶ.

Ad horum autem sinceritatem veritatemque verborum 21
an adspiraverit Caecilius, consideremus. Versus sunt hi Caecili trunca quaedam ex Menandro dicentis et consarcinantis verba tragici tumoris:

. . Is demum infórtunatus ést homo,
Paupér qui educit ín egestatem líberos,
Cuí fortuna et rés ut est continuó patet.
Nam opulénto famam fácile occultat fáctio.

Itaque, ut supra dixi, cum haec Caecilii seorsum 22
lego, neutiquam videntur ingrata ignavaque, cum autem Graeca comparo et contendo, non puto, Caecilium sequi debuisse, quod assequi [nequi]ret.

XXIV.

De vetere parsimonia; deque antiquis legibus sumptuariis.

Parsimonia apud veteres Romanos et victus atque 1
cenarum tenuitus non domestica solum observatione ac disciplina, sed publica quoque animadversione legumque complurium sanctionibus custodita est. Legi 2
adeo nuper in Capitonis Atei coniectaneis senatus decretum vetus C. Fannio et M. Valerio Messalla consulibus factum, in quo iubentur principes civitatis, qui ludis Megalensibus antiquo ritu 'mutitarent', id est mutua inter sese dominia agitarent, iurare apud consules verbis conceptis, non amplius in singulas cenas sumptus [se] esse facturos quam centenos vicenosque aeris praeter olus et far et vinum, neque vino alienigena, sed patriae usuros, neque argenti in convivio plus pondo quam libras centum inlaturos.

3 Sed post id senatus consultum lex Fannia lata est, quae ludis Romanis, item ludis plebeis et Saturnalibus et aliis quibusdam diebus in singulos dies centenos aeris insumi concessit decemque aliis diebus in singulis mensibus tricenos, ceteris autem diebus
4 omnibus denos. Hanc Lucilius poeta legem significat, cum dicit:

Fanni centussis misellus.

5 In quo erraverunt quidam commentariorum in Lucilium scriptores, quod putaverunt, Fannia lege perpetuos in omne dierum genus centenos aeris
6 statutos. Centum enim aeris Fannius constituit, sicuti supra dixi, festis quibusdam diebus eosque ipsos dies nominavit, aliorum autem dierum omnium in singulos dies sumptum inclusit intra aeris alias tricenos, alias denos.

7 Lex deinde Licinia rogata est, quae cum certis diebus, sicuti Fannia, centenos aeris inpendi permisisset, nuptis ducenos indulsit ceterisque diebus statuit aeris tricenos; cum et carnis autem et salsamenti certa pondera in singulos dies constituisset, quidquid esset tamen e terra, vite, arbore, promisce atque indefinite
8 largita est. Huius legis Laevius poeta meminit in
9 Erotopaegniis. Verba Laevii haec sunt, quibus significat haedum, qui ad epulas fuerat adlatus, dimissum cenamque ita, ut lex Licinia sanxisset, pomis oleribusque instructam:

Lex Licinia, inquit, introducitur,
Lux liquida haedo redditur.

10 Lucilius quoque legis istius meminit in his verbis:

Legem vitemus Licini.

11 Postea L. Sulla dictator, cum, legibus istis situ atque senio oblitteratis, plerique in patrimoniis amplis elluarentur et familiam pecuniamque suam prandiorum

conviviorumque gurgitibus proluissent, legem ad populum tulit, qua cautum est, ut Kalendis, Idibus, Nonis diebusque ludorum et feriis quibusdam sollemnibus sestertios trecenos in cenam insumere ius potestasque esset, ceteris autem diebus omnibus non amplius tricenos.

Praeter has leges Aemiliam quoque legem in- 12
venimus, qua lege non sumptus cenarum, sed ciborum genus et modus praefinitus est.

Lex deinde Antia praeter sumptum aeris id etiam 13
sanxit, ut qui magistratus esset magistratumve capturus esset, ne quo ad cenam, nisi ad certas personas, itaret.

Postrema lex Iulia ad populum pervenit Caesare 14
Augusto imperante, qua profestis quidem diebus ducenti finiuntur, Kalendis, Idibus, Nonis et aliis quibusdam festis trecenti, nuptiis autem et repotiis sestertii mille.

Esse etiam dicit Capito Ateius edictum, divine 15
Augusti an Tiberii Caesaris non satis commemini, quo edicto per dierum varias sollemnitates a trecentis sestertiis adusque duo sestertia sumptus cenarum propagatus est, ut his saltem finibus luxuriae effervescentis aestus coerceretur.

XXV.

Quid Graeci *ἀναλογίαν*, quid contra *ἀνωμαλίαν* vocent.

In Latino sermone, sicut in Graeco, alii '*ἀναλογίαν*' 1
sequendam putaverunt, alii '*ἀνωμαλίαν*'. '*Ἀναλογία*' 2
est similium similis declinatio, quam quidam Latine
'proportionem' vocant. '*Ἀνωμαλία*' est inaequalitas 3
declinationum, consuetudinem sequens. Duo autem 4
Graeci grammatici illustres Aristarchus et Crates
summa ope, ille *ἀναλογίαν*, hic *ἀνωμαλίαν* defensitavit.
M. Varronis liber ad Ciceronem de lingua La- 5
tina octavus *nullam esse* observationem similium

docet inque omnibus paene verbis consuetudinem do-
6 minari ostendit: Sicuti cum dicimus, inquit, 'lupus lupi', 'probus probi' et 'lepus leporis', item 'paro paravi' et 'lavo lavi', 'pungo pupugi',
7 'tundo tutudi' et 'pingo pinxi'. Cumque, inquit, a 'ceno' et 'prandeo' et 'poto', et 'cenatus sum' et 'pransus sum' et 'potus sum' dicamus, a 'destringor' tamen et 'extergeor' et 'lavor', 'de-
8 strinxi' et 'extersi' et 'lavi' dicimus. Item cum dicamus ab 'Osco', 'Tusco', 'Graeco', 'Osce', 'Tusce', 'Graece', a 'Gallo' tamen et 'Mauro' 'Gallice' et 'Maurice' dicimus; item a 'probus' 'probe', 'doctus' 'docte', sed a 'rarus' non dicitur 'rare', sed alii 'raro' dicunt, alii 'rarenter'.
9 Inde M. Varro in eodem libro: 'Sentior', inquit, nemo dicit et id per se nihil est, 'adsentior' tamen fere omnes dicunt. Sisenna unus 'adsentio' in senatu dicebat et eum postea multi secuti, neque tamen vincere consuetudinem
10 potuerunt. Sed idem Varro in aliis libris multa
11 pro ἀναλογίᾳ tuenda scripsit. Sunt igitur ii tamquam loci quidam communes, contra ἀναλογίαν dicere et item rursum pro ἀναλογίᾳ.

XXVI.

Sermones M. Frontonis et Favorini philosophi de generibus colorum vocabulisque eorum Graecis et Latinis; atque inibi color spadix cuiusmodi sit.

1 Favorinus philosophus, cum ad M. Frontonem consularem pedibus aegrum visum iret, voluit me quo-
2 que ad eum secum ire. Ac deinde, cum ibi aput Frontonem plerisque viris doctis praesentibus sermones de coloribus vocabulisque eorum agitarentur, quod multiplex colorum facies, appellationes autem
3 incertae et exiguae forent, 'plura' inquit 'sunt' Favorinus 'in sensibus oculorum quam in verbis vocibus-

que colorum discrimina. Nam, ut alias eorum con- 4
cinnitates omittamus, simplices isti rufus et viridis
colores singula quidam vocabula, multas autem species
differentis habent. Atque eam vocum inopiam in 5
lingua magis Latina video quam in Graeca. Quippe
qui 'rufus' color a rubore quidem appellatus est, sed
cum aliter rubeat ignis, aliter sanguis, aliter crocum,
has singulas rufi varietates Latina oratio singulis pro-
priisque vocabulis non demonstrat omniaque ista signi-
ficat una 'ruboris' appellatione, cum * * * ex ipsis rebus
vocabula colorum mutuatur et 'igneum' aliquid dicit
et 'flammeum' et 'sanguineum' et 'croceum' et 'ostri-
num' et 'aureum'. 'Russus' enim color et 'ruber' nihil 6
a vocabulo 'rufi' diversi dicuntur neque proprietates
eius omnes declarant, 'ξανθὸς' autem et 'ἐρυθρὸς' et
'πυρρὸς' et 'κιρρὸς' et 'φοῖνιξ' habere quasdam di-
stantias coloris rufi videntur, vel augentes eum vel re-
mittentes vel mixta quadam specie 'temperantes'.

Tum Fronto ad Favorinum 'non infitias' inquit 7
'imus, quin lingua Graeca, quam tu videre elegisse,
prolixior fusiorque sit quam nostra; sed in his tamen
coloribus, quibus modo dixisti, denominandis, non proinde
inopes sumus, ut tibi videmur. Non enim haec sunt 8
sola vocabula rufum colorem demonstrantia, quae tu
modo dixisti, 'russus' et 'ruber', sed alia quoque ha-
bemus plura quam quae dicta abs te Graeca sunt:
'fulvus' enim et 'flavus' et 'rubidus' et 'poeniceus' et
'rutilus' et 'luteus' et 'spadix' appellationes sunt rufi
coloris, aut acuentes eum, quasi incendentes, aut cum
colore viridi miscentes aut nigro infuscantes aut vi-
renti sensim albo illuminantes. Nam 'poeniceus', quem 9
tu Graece 'φοίνικα' dixisti, noster est et 'rutilus' et
'spadix', poenicei συνώνυμος, qui factus [e] Graeco
noster est, exuberantiam splendoremque significant ru-
boris, quales sunt fructus palmae arboris non admodum
sole incocti, unde spadici et poeniceo nomen est: 'σπά- 10
δικα' enim δωριστὶ vocant avulsum e palma termitem

11 cum fructu. 'Fulvus' autem videtur de rufo atque
viridi mixtus in aliis plus viridis, in aliis plus rufi
habere. Sic poeta verborum diligentissimus 'fulvam'
aquilam dicit et iaspidem, 'fulvos' galeros et 'fulvum'
aurum et arenam 'fulvam' et 'fulvum' leonem, sicque
12 Ennius in annalibus aere fulva dixit. 'Flavus'
contra videtur e viridi et rufo et albo concretus: sic
'flaventes comae' et, quod mirari quosdam video, fron-
13 des olearum a Vergilio 'flavae' dicuntur, sic multo
ante Pacuvius aquam 'flavam' dixit et 'fulvum' pul-
verem. Cuius versus, quoniam sunt iucundissimi,
libens commemini:

> Cédo tuum pedém [mi], lymphis flávis fulvum ut púlverem
> Mánibus isdem, quíbus Vlixi sáepe permulsi, ábluam,
> Lássitudinémque minuam mánuum mollitúdine.

14 'Rubidus' autemst rufus atrior et nigrore multo
15 inustus, 'luteus' contra rufus color est dilutior; inde
16 ei nomen quoque esse factum videtur. Non igitur,'
inquit 'mi Favorine, species rufi coloris plures aput
17 Graecos quam aput nos nominantur. Sed ne viridis
18 quidem color pluribus a vobis vocabulis dicitur, neque
non potuit Vergilius, colorem equi significare viridem
volens, caerulum magis dicere ecum quam 'glaucum',
sed maluit verbo uti notiore Graeco quam inusitato
19 Latino. Nostris autem veteribus 'caesia' dicta est, quae
a Graecis 'γλαυκῶπις', ut Nigidius ait, de colore
caeli quasi caelia.

20 Postquam haec Fronto dixit, tum Favorinus
scientiam rerum uberem verborumque eius elegantiam
exosculatus, 'absque te' inquit 'uno forsitan lingua
profecto Graeca longe anteisset, sed tu, mi Fronto,
quod in versu Homerico est, id facis: 'καί νύ κεν
21 ἢ παρέλασσας ἢ ἀμφήριστον ἔθηκας'. Sed cum omnia

libens audivi, quae peritissime dixisti, tum maxime, quod varietatem flavi coloris enarrasti fecistique, ut intellegerem verba illa ex annali quarto decimo Ennii amoenissima, quae minime intellegebam:

Verrunt extemplo placidum mare marmore flavo
Caeruleum, spumat mare conferta rate pulsum;

non enim videbatur caeruleum mare cum marmore 22
flavo convenire. Sed cum sit, ita ut dixisti, flavus 23
color e viridi et albo mixtus, pulcherrime prorsus
spumas virentis maris 'flavom marmor' appellavit'.

XXVII.

Quid T. Castricius existimarit super Sallustii verbis et Demosthenis, quibus alter Philippum descripsit, alter Sertorium.

Verba sunt haec gravia atque illustria de rege 1
Philippo Demosthenis: *Ἑώρων δ' αὐτὸν [τὸν] Φίλιππον, πρὸς ὃν ἦν ἡμῖν ὁ ἀγών, ὑπὲρ ἀρχῆς καὶ δυναστείας τὸν ὀφθαλμὸν ἐκκεκομμένον, τὴν κλεῖν κατεαγότα, τὴν χεῖρα, τὸ σκέλος πεπηρωμένον, πᾶν ὅ τι βουληθείη μέρος ἡ τύχη τοῦ σώματος παρελέσθαι, τοῦτο προιέμενον,*
ὥστε τῷ λοιπῷ μετὰ τιμῆς καὶ δόξης ζῆν. Haec 2
aemulari volens Sallustius de Sertorio duce in historiis ita scripsit: Magna gloria tribunus militum in Hispania T. Didio imperante, magno usui bello Marsico paratu militum et armorum fuit, multaque tum ductu eius coerata primo per ignobilitatem, deinde per invidiam scriptorum celata sunt, quae vivus facie sua ostentabat aliquot adversis cicatricibus et effosso oculo. Quin ille dehonestamento corporis maxime laetabatur, neque illis anxius, quia reliqua gloriosius retinebat.

De utriusque his verbis T. Castricius cum iudi- 3

caret, 'nonne' inquit 'ultra naturae humanae modum est, dehonestamento corporis laetari? siquidem laetitia dicitur exultatio quaedam animi gaudio efferventior
4 eventu rerum expetitarum. Quanto illud sinceriusque et humanis magis rationibus conveniens: πᾶν ὅ τι ἂν βουληθείη μέρος ἡ τύχη τοῦ σώματος παρελέ-
5 σθαι, τοῦτο προϊέμενον. Quibus verbis' inquit 'ostenditur Philippus, non, ut Sertorius, corporis dehonestamento laetus, quod est' inquit 'insolens et inmodicum, set prae studio laudis et honoris, iacturarum damnorumque corporis contemptor, qui singulos artus suos fortunae prodigendos daret quaestu atque compendio gloriarum.'

XXVIII.

Non esse compertum, cui deo rem divinam fieri oporteat, cum terra movet.

1 Quaenam esse causa videatur, quamobrem terrae tremores fiant, non modo his communibus hominum sensibus opinionibusque compertum, sed ne inter physicas quidem philosophias satis constitit, ventorumne vi accidant specus hiatusque terrae subeuntium an aquarum subter in terrarum cavis undantium pulsibus fluctibusque, ita uti videntur existimasse antiquissimi Graecorum, qui Neptunum 'σεισίχθονα' appellaverunt, an cuius aliae rei causa alteriusve dei vi ac numine, nondum etiam, sicuti diximus, pro certo creditum.
2 Propterea veteres Romani, cum in omnibus aliis vitae officiis, tum in constituendis religionibus atque in dis inmortalibus animadvertendis castissimi cautissimique, ubi terram movisse senserant nuntiatumve erat, ferias eius rei causa edicto imperabant, sed dei nomen, ita uti solet, cui servari ferias oporteret, statuere et edicere quiescebant, ne alium pro alio nominando falsa
3 religione populum alligarent. Eas ferias si quis polluisset piaculoque ob hanc rem opus esset, hostiam '*si deo, si deae*' immolabant, idque ita ex decreto ponti-

ficum observatum esse M. Varro dicit, quoniam et
qua vi et per quem deorum dearumve terra tremeret
incertum esset.

Sed de lunae solisque defectionibus, non minus in 4
eius rei causa reperienda sese exercuerunt. Quippe 5
M. Cato, vir in cognoscendis rebus multi studii, in-
certa tamen et incuriose super ea re opinatus est.
Verba Catonis ex originum quarto haec sunt: 6
Non lubet scribere quod in tabula apud ponti-
ficem maximum est, quotiens annona cara, quo-
tiens lunae aut solis lumine caligo aut quid
obstiterit. Vsque adeo parvi fecit rationes veras 7
solis et lunae deficientium vel scire vel dicere.

XXIX.

Apologus Aesopi Phrygis memoratu non inutilis.

Aesopus ille e Phrygia fabulator haut inmerito 1
sapiens existimatus est, cum, quae utilia monitu sua-
suque erant, non severe neque imperiose praecepit et
censuit, ut philosophis mos est, sed festivos delecta-
bilesque apologos commentus, res salubriter ac pro-
spicienter animadversas in mentes animosque hominum
cum audiendi quadam inlecebra induit. Velut haec 2
eius fabula de aviculae nidulo lepide atque iucunde
promonet, spem fiduciamque rerum, quas efficere quis
possit, haut umquam in alio, sed in semetipso haben-
dam. 'Avicula' inquit 'est parva, nomen est cassita. 3
Habitat nidulaturque in segetibus, id ferme temporis, 4
ut appetat messis pullis iam iam plumantibus. Ea 5
cassita in sementes forte congesserat tempestiviores;
propterea frumentis flavescentibus pulli etiam tunc in-
volucres erant. Dum igitur ipsa iret cibum pullis 6
quaesitum, monet eos, ut, si quid ibi rei novae fieret
diceretur ve, animadverterent idque uti sibi, ubi redisset,
nuntiarent. Dominus postea segetum illarum filium 7
adulescentem vocat et 'videsne' inquit 'haec ematuru-

isse et manus iam postulare? idcirco die crastini, ubi
primum diluculabit, fac amicos eas et roges, veniant
operamque mutuam dent et messim hanc nobis ad-
8 iuvent'. Haec ubi ille dixit, et discessit. Atque ubi
redit cassita, pulli tremibundi, trepiduli circumstrepere
orareque matrem, ut iam statim properet inque alium
locum sese asportet: 'nam dominus' inquiunt 'misit,
qui amicos roget, uti luce oriente veniant et metant'.
9 Mater iubet eos otioso animo esse: 'si enim dominus'
inquit 'messim ad amicos reicit, crastino seges non
metetur neque necessum est, hodie uti vos auferam.'
10 'Die' inquit 'postero mater in pabulum volat. Domi-
nus, quos rogaverat, opperitur. Sol fervit, et fit nihil;
11 it dies, et amici nulli eunt. Tum ille rursum ad filium
'amici isti magnam partem' inquit 'cessatores sunt.
Quin potius imus et cognatos adfines(amicos)que
nostros oramus, ut assint cras tempori ad metendum?'
12 Itidem hoc pulli pavefacti matri nuntiant. Mater hor-
tatur, ut tum quoque sine metu ac sine cura sint,
cognatos adfinesque nullos ferme tam esse obsequibiles
ait, ut ad laborem capessendum nihil cunctentur et
statim dicto oboediant: 'vos modo' inquit 'advertite,
13 si modo quid denuo dicetur'. Alia luce orta avis in
pastum profecta est. Cognati et adfines operam, quam
14 dare rogati sunt, supersederunt. Ad postremum igitur
dominus filio 'valeant' inquit 'amici cum propinquis.
Afferes primo luci falces duas; unam egomet mihi et
tu tibi capies alteram et frumentum nosmetipsi mani-
15 bus nostris cras metemus'. Id ubi ex pullis dixisse
dominum mater audivit, 'tempus' inquit 'est cedendi
et abeundi; fiet nunc dubio procul quod futurum di-
xit. In ipso enim iam vertitur cuia res est, non in
16 alio, unde petitur'. Atque ita cassita nidum migravit,
seges a domino demessa est'.

17 Haec quidem est Aesopi fabula de amicorum et
18 *propinquorum* levi plerumque et inani fiducia. Sed
quid aliud sanctiores libri philosophorum monent

quam ut in nobis tantum ipsis nitamur, alia autem 19
omnia, quae extra nos extraque nostrum animum sunt,
neque pro nostris neque pro nobis ducamus? Hunc 20
Aesopi apologum Q. Ennius in satiris scite ad-
modum et venuste versibus quadratis composuit. Quo-
rum duo postremi isti sunt, quos habere cordi et me-
moriae operae pretium esse hercle puto:

Hóc erit tibi árgumentum sémper in promptú situm:
Né quid expectés amicos, quód tute agere póssies.

XXX.

Quid observatum sit in undarum motibus, quae in mari alio atque alio modo fiunt austris flantibus aquilonibusque.

Hoc saepenumero in undarum motu, quas aquilones 1
venti quique ex eadem caeli regione aer fluit, faciunt
*** in mari austri atque africi. Nam fluctus, qui 2
flante aquilone maximi et creberrimi excitantur, simul
ac ventus posuit, sternuntur et conflaccescunt et mox
fluctus esse desinunt. At non idem fit flante austro 3
vel africo; quibus iam nihil spirantibus undae tamen
factae diutius tument et a vento quidem iamdudum
tranquilla sunt, sed mare est etiam atque etiam unda-
bundum. Eius rei causa esse haec coniectatur, quod 4
venti a septentrionibus ex altiore caeli parte in mare
incidentes deorsum in aquarum profunda quasi prae-
cipites deferuntur undasque faciunt non prorsus in-
pulsas, sed imitus commotas, quae tantisper erutae
volvuntur, dum illius infusi desuper spiritus vis manet.
Austri vero et africi, ad meridianum orbis circulum 5
et ad partem axis infimam depressi, inferiores et hu-
miles, per suprema aequoris euntes protrudunt magis
fluctus quam eruunt, et idcirco non desuper laesae, sed
propulsae in adversum aquae, etiam desistente flatu,
retinent aliquantisper de pristino pulsu impetum. Id 6

autem ipsum, quod dicimus, ex illis quoque Homeri-
cis versibus, si quis non incuriose legat, adminicu-
7 lari potest. Nam de austri flatibus ita scripsit:

Ἔνθα νότος μέγα κῦμα ποτὶ σκαιὸν ῥίον ὠθεῖ,

8 contra autem de borea, quem 'aquilonem' nos appel-
lamus, alio dicit modo:

Καὶ βορέης αἰθρηγενέτης μέγα κῦμα κυλίνδων.

9 Ab aquilonibus enim, qui alti supernique sunt, fluctus
excitatos quasi per prona volvi dicit, ab austris autem,
his qui humiliores sunt, maiore vi quadam propelli
10 sursum atque subici. Id enim significat verbum *ὠθεῖ*,
sicut alio in loco:

Λᾶαν ἄνω ὤθεσκε ποτὶ λόφον.

11 Id quoque a peritissimis rerum philosophis observatum est, austris spirantibus mare fieri glaucum et caeruleum, aquilonibus obscurius atriusque. Cuius rei causam, cum Aristotelis libros problematorum praecerperemus, notavi.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER TERTIVS.

I.

Quaesitum atque tractatum, quam ob causam Sallustius avaritiam dixerit non animum modo virilem, sed corpus quoque ipsum effeminare.

Hieme iam decedente apud balneas Titias in area 1
subcalido sole cum Favorino philosopho ambula-
bamus; atque ibi inter ambulandum legebatur Cati-
lina Sallustii, quem in manu amici conspectum legi
iusserat. Cumque haec verba ex eo libro lecta essent: 2
Avaritia pecuniae studium habet, quam nemo
sapiens concupivit; ea quasi venenis malis
imbuta corpus animumque virilem effeminat,
semper infinita et insatiabilis est, neque copia
neque inopia minuitur, tum Favorinus me aspi- 3
ciens 'quo' inquit 'pacto corpus hominis avaritia effe-
minat? quid enim istuc sit, quod animum virilem ab
ea effeminari dixit, videor ferme assequi, set, quonam
modo corpus quoque hominis effeminet, nondum repe-
rio'. 'Et ego' inquam 'longe iamdiu in eo ipse quae- 4
rendo fui ac, nisi tu occupasses, ultro te hoc rogassem'.

Vix ego haec dixeram cunctabundus, atque inibi 5
quispiam de sectatoribus Favorini, qui videbatur esse
in litteris veterator, 'Valerium', inquit, 'Probum
audivi haec dicere: *usum esse* Sallustium *circumlocu-
tione quadam poetica et,* cum dicere vellet hominem

avaritia corrumpi, corpus et animum dixisse, quae
duae res hominem demonstrarent; namque homo ex
6 anima et corpore est'. 'Numquam,' inquit Favorinus
'quod equidem scio, tam inportuna tamque audaci argutia
fuit noster Probus, ut Sallustium, vel subtilissimum
brevitatis artificem, periphrasis poetarum
facere diceret'.
7 Erat tum nobiscum in eodem ambulacro homo
8 quispiam sane doctus. Is quoque a Favorino rogatus,
ecquid haberet super ea re dicere, huiuscemodi
9 verbis usus est: 'Quorum', inquit, 'avaritia [mentem]
tenuit et corrupit quique sese quaerundae undique
pecuniae dediderunt, eos plerosque tali genere vitae
occupatos videmus, ut sicuti alia in his omnia prae
pecunia, ita labor quoque virilis exercendique corporis
10 studium relictui sit. Negotiis enim se plerumque umbraticis
et sellulariis quaestibus intentos habent, in
quibus omnis eorum vigor animi corporisque elanguescit
et, quod Sallustius ait, 'effeminatur'.
11 Tum Favorinus legi denuo verba eadem Sallustii
iubet atque, ubi lecta sunt, 'quid igitur' inquit
'dicimus, quod multos videre est pecuniae cupidos et
12 eosdem tamen corpore esse vegeto ac valenti?' Tum
ille ita respondit: 'Respondes non hercle inscite. Quisquis'
inquit 'est pecuniae cupiens et corpore tamen
est bene habito ac strenuo, aliarum quoque rerum
vel studio vel exercitio eum teneri necessum est atque
13 in sese colendo non aeque esse parcum. Nam si avaritia
sola summa omnes hominis partes affectionesque
occupet et si ad incuriam usque corporis grassetur,
ut per illam unam neque virtutis neque virium (neque
corporis neque animi) cura adsit, tum denique id vere
dici potest effeminando esse et animo et corpori qui
14 neque sese neque aliud curent, nisi pecuniam'. Tum
Favorinus 'aut hoc,' inquit 'quod dixisti, probabile
est, aut Sallustius odio avaritiae plus quam potuit
eam criminatus est'.

II.

Quemnam esse natalem diem M. Varro dicat, qui ante noctis horam sextam postve eam nati sunt; atque inibi de temporibus terminisque dierum, qui civiles nominantur et usquequaque gentium varie observantur; et praeterea quid Q. Mucius scripserit super ea muliere, quae a marito non iure se usurpavisset, quod rationem civilis anni non habuerit.

Quaeri solitum est, qui noctis hora tertia quartave 1
sive qua alia nati sunt, uter dies natalis haberi appella-
rique debeat, isne, quem nox ea consecuta est, an qui
dies noctem consecutus est. M. Varro in libro re- 2
rum humanarum, quem de diebus scripsit, homi-
nes, inquit, qui in[de a] media nocte ad proxi-
mam mediam noctem in his horis viginti quat-
tuor nati sunt, uno die nati dicuntur. Quibus 3
verbis ita videtur dierum observationem divisisse, ut
qui post solem occasum ante mediam noctem natus
sit, is ei dies natalis sit, a quo die ea nox coeperit;
contra vero, qui in sex noctis horis posterioribus
nascatur, eo die videri natum, qui post eam noctem
diluxerit.

Athenienses autem aliter observare, idem Varro in 4
eodem libro scripsit, eosque a sole occaso ad solem
iterum occidentem omne id medium tempus unum
diem esse dicere. Babylonios porro aliter; a sole 5
enim exorto ad exortum eiusdem incipientem totum
id spatium unius diei nomine appellare; multos vero 6
in terra Vmbria unum et eundem diem esse dicere a
meridie ad insequentem meridiem; 'quod quidem'
inquit 'nimis absurdum est. Nam qui Kalendis
hora sexta apud Vmbros natus est, dies eius
natalis videri debebit et Kalendarum dimidia-
rum et qui est post Kalendas dies ante horam
eius diei sextam.

Populum autem Romanum ita, uti Varro dixit, 7
dies singulos adnumerare a media nocte ad mediam
proximam, *multis argumentis* ostenditur. Sacra sunt 8

Romana partim diurna, alia nocturna, sed ea, quae
inter noctem fiunt, diebus addicuntur, non noctibus;
9 quae igitur sex posterioribus noctis horis fiunt, eo die
fieri dicuntur, qui proximus eam noctem inlucescit.
10 Ad hoc ritus quoque et mos auspicandi eandem esse
observationem docet: nam magistratus, quando uno
die eis auspicandum est et id, super quo auspicave-
runt, agendum, [cum] post mediam noctem auspican-
tur et post meridiem sole magno [agunt], auspicatique
11 esse et egisse eodem die dicuntur. Praeterea tribuni
plebei, quos nullum diem abesse Roma licet, cum post
mediam noctem proficiscuntur et post primam facem
ante mediam sequentem revertuntur, non videntur afu-
isse unum diem, quoniam, ante horam noctis sextam
regressi, parte aliqua illius in urbe Roma sunt.

12 [Q.] quoque Mucium iureconsultum dicere solitum
legi, non esse usurpatam mulierem, quae, cum Kalen-
dis Ianuariis apud virum matrimonii causa esse coe-
pisset, ante diem IV. Kalendas Ianuarias sequentes
13 usurpatum isset: non enim posse impleri trinoctium,
quod abesse a viro usurpandi causa ex duodecim
tabulis deberet, quoniam tertiae noctis posterioris sex
horae alterius anni essent, qui inciperet ex Kalendis.

14 Istaec autem omnia de dierum temporibus et finibus
ad observationem disciplinamque iuris antiqui perti-
nentia cum in libris veterum inveniremus, non du-
bitabamus, quin Vergilius quoque id ipsum ostenderit,
non exposite atque aperte, sed, ut hominem decuit
poeticas res agentem, recondita et quasi operta veteris
ritus significatione:

15 torquet, inquit, medios nox umida cursus
Et me saevus equis oriens afflavit anhelis.

16 His enim versibus oblique, sicuti dixi, admonere voluit,
diem, quem Romani 'civilem' appellaverunt, a sexta
noctis hora oriri.

III.

De noscendis explorandisque Plauti comoediis, quoniam promisce verae atque falsae nomine eius inscriptae feruntur; atque inibi, quod Plautus et Naevius in carcere fabulas scriptitarint.

Verum esse comperior, quod quosdam bene litteratos 1
homines dicere audivi, qui plerasque Plauti comoedias
curiose atque contente lectitarunt, non indicibus Aelii
nec Sedigiti nec Claudii nec Aurelii nec Accii
nec Manilii super his fabulis, quae dicuntur 'ambiguae',
crediturum, sed ipsi Plauto moribusque ingeni atque
linguae eius. Hac enim iudicii norma Varronem 2
quoque usum videmus. Nam praeter illas unam et 3
viginti, quae 'Varronianae' vocantur, quas idcirco a
ceteris segregavit, quoniam dubiosae non erant, set
consensu omnium Plauti esse censebantur, quasdam
item alias probavit adductus filo atque facetia sermonis
Plauto congruentis easque iam nominibus aliorum
occupatas Plauto vindicavit, sicuti istam, quam nu-
perrime legebamus, cui est nomen Boeotia. Nam cum 4
in illis una et viginti non sit et esse Aquili dicatur,
nihil tamen Varro dubitavit, quin Plauti foret, neque
alius quisquam non infrequens Plauti lector dubita-
verit, si vel hos solos ex ea fabula versus cognoverit,
qui quoniam sunt, ut de illius Plauti more dicam,
Plautinissimi, propterea et meminimus eos et ascripsi-
mus. Parasitus ibi esuriens haec dicit: 5

Vt illúm di perdant, prímus qui horas rép-perit,
Quique ádeo primus státuit hic solárium.
Qui míhi comminuit mísero articulatím diem,
Nam [unúm] me puero vénter erat solárium
Multo ómnium istorum óptimum et veríssi-mum:
Vbivís ste monebat ésse, nisi quom níl erat.
Nunc étiam quom est, non éstur, nisi solí libet;

Itaque ádeo iam oppletum óppidum est so-
láriis,
† Maior pars populi arida reptant fame.

6 Favorinus quoque noster, cum Nervulariam Plauti legerem, quae inter incertas habita est, et audisset ex ea comoedia versum hunc:

Scrattáe, scrupipedáe, stríttivillae sórdidae,

delectatus faceta verborum antiquitate, meretricum vitia atque deformitates significantium, 'vel unus hercle' inquit 'hic versus Plauti esse hanc fabulam satis potest fidei fecisse'.

7 Nos quoque ipsi nuperrime, cum legeremus Fretum – nomen est id comoediae, quam Plauti esse quidam non putant –, haut quicquam dubitavimus, quin
ea Plauti foret, et omnium quidem maxime genuina.
8 Ex qua duo hos versus exscripsimus, ut historiam
quaereremus oraculi Arretini:

† Nunc illud est quod responsum Arretini
ludis magis dicitur:
Períbo, si non fécero, si fáxo, vapulábo.

9 M. tamen Varro in libro de comoediis Plautinis primo Accii verba haec ponit: Nam nec Geminei lenones nec Condalium nec Plauti Anus, nec Bis compressa nec Boeotia umquam fuit, neque adeo Agroecus neque Commorientes Macci Titi.

10 In eodem libro M. Varronis id quoque scriptum, et Plautium fuisse quempiam poetam comoediarum. Quoniam fabulae [eae] 'Plauti' inscriptae forent, acceptas esse quasi Plautinas, cum essent non a Plauto Plautinae, sed a Plautio Plautianae.

11 Feruntur autem sub Plauti nomine comoediae
12 circiter centum atque triginta; sed homo eruditissimus
L. Aelius quinque et viginti eius esse solas existi-
13 *mavit. Neque* tamen dubium est, quin istaec, quae

scriptae a Plauto non videntur et nomini eius addi-
cuntur, veterum poetarum fuerint et ab eo retractatae,
expolitae sint ac propterea resipiant stilum Plautinum.
Sed enim Saturionem et Addictum et tertiam 14
quandam, cuius nunc mihi nomen non subpetit, in
pistrino eum scripsisse, Varro et plerique alii memo-
riae tradiderunt, cum, pecunia omni, quam in operis
artificum scaenicorum pepererat, in mercatibus perdita
inops Romam redisset et ob quaerendum victum ad
circumagendas molas, quae 'trusatiles' appellantur,
operam pistori locasset.

Sicuti de Naevio quoque accepimus, fabulas eum 15
in carcere duas scripsisse, Hariolum et Leontem,
cum ob assiduam maledicentiam et probra in principes
civitatis de Graecorum poetarum more dicta in vin-
cula Romae a triumviris coniectus esset. Vnde ,post
a tribunis plebis exemptus est, cum in his, quas supra
dixi, fabulis delicta sua et petulantias dictorum, qui-
bus multos ante laeserat, diluisset.

IV.

Quod P. Africano et aliis tunc viris nobilibus ante aetatem senectam barbam et genas radere mos patrius fuit.

In libris, quos de vita P. Scipionis Africani 1
compositos legimus, scriptum esse animadvertimus, P.
Scipioni, Pauli filio, postquam de Poenis triumphave-
rat censorque fuerat, diem dictum esse ad populum a
Claudio Asello tribuno plebis, cui equum in censura
ademerat, eumque, cum esset reus, neque barbam de-
sisse radi neque non candida veste uti neque fuisse
cultu solito reorum. Sed cum in eo tempore Scipio- 2
nem minorem [maiorem] quadraginta annorum fuisse
constaret, quod de barba rasa ita scriptum esset mi-
rabamur. Comperimus autem ceteros quoque in isdem 3
temporibus *nobiles viros* barbam in eiusmodi aetate

rasitavisse, idcircoque plerasque imagines veterum, non admodum senum, sed in medio aetatis, ita factas videmus.

V.

Deliciarum vitium et mollities oculorum et corporis ab Arcesila philosopho cuidam obprobrata acerbe simul et festiviter.

1 Plutarchus refert, Arcesilaum philosophum ve-
hementi verbo usum esse de quodam nimis delicato
divite, qui incorruptus tamen et a stupro integer di-
2 cebatur. Nam cum vocem eius infractam capillumque
arte compositum et oculos ludibundos atque inlecebrae
voluptatisque plenos videret, 'nihil interest,' inquit
'quibus membris cinaedi sitis, posterioribus an prioribus'.

VI.

De vi atque natura palmae arboris, quod lignum ex ea ponderibus positis renitatur.

1 Per hercle rem mirandam Aristoteles in sep-
timo problematorum et Plutarchus in octavo
2 symposiacorum dicit. 'Si super palmae' inquiunt
'arboris lignum magna pondera inponas ac tam gra-
viter urgeas oneresque, ut magnitudo oneris sustineri
non queat, non deorsum palma cedit nec intra flecti-
tur, sed adversus pondus resurgit et sursum nititur
3 recurvaturque'; 'propterea' inquit Plutarchus 'in cer-
taminibus palmam signum esse placuit victoriae, quo-
niam ingenium ligni eiusmodi est, ut urgentibus
opprimentibusque non cedat'.

VII.

Historia ex annalibus sumpta de Q. Caedicio tribuno militum; verbaque ex originibus M. Catonis apposita, quibus Caedici virtutem cum Spartano Leonida aequiperat

1 Pulcrum, dii boni, facinus Graecarumque facundi-
arum magniloquentia condignum M. Cato libris ori-
ginum de Q. Caedicio tribuno militum scriptum reliquit.

Id profecto est ad hanc ferme sententiam: Impe- 2.3
rator Poenus in terra Sicilia, bello Carthaginiensi primo,
obviam Romano exercitu progreditur, colles locosque
idoneos prior occupat. Milites Romani, uti res nata 4
est, in locum insinuant fraudi et perniciei obnoxium.
Tribunus ad consulem venit, ostendit exitium de loci 5
importunitate et hostium circumstantia maturum. 'Cen- 6
seo', inquit 'si rem servare vis, faciundum, ut quadrin-
gentos aliquos milites ad verrucam illam', sic enim
C a t o locum editum asperumque appellat, 'ire iubeas,
eamque uti occupent imperes horterisque; hostes pro-
fecto ubi id viderint, fortissimus quisque et promptis-
simus ad occursandum pugnandumque in eos praever-
tentur unoque illo negotio sese alligabunt atque illi
omnes quadringenti procul dubio obtruncabuntur. Tunc 7
interea occupatis in ea caede hostibus tempus exer-
citus ex hoc loco educendi habebis. Alia nisi haec 8
salutis via nulla est'. Consul tribuno respondit, con-
silium quidem istud aeque providens sibi viderier; 'sed
istos' inquit 'milites quadringentos ad eum locum in
hostium cuneos quisnam erit qui ducat?' 'Si alium' 9
inquit tribunus 'neminem repperis, me licet ad hoc
periculum utare; ego hanc tibi et reipublicae animam
do'. Consul tribuno gratias laudesque agit. Tribunus 10.11
et quadringenti ad moriendum proficiscuntur. Hostes 12
eorum audaciam demirantur, quorsum ire pergant, in
expectando sunt. Sed ubi apparuit, [ad] eam verrucam 13
occupandam iter intendere, mittit adversum illos im-
perator Carthaginiensis peditatum equitatumque, quos
in exercitu viros habuit strenuissimos. Romani milites 14
circumveniuntur, circumventi repugnant; fit proelium 15
diu anceps. Tandem superat multitudo. Quadringenti 16
omnes cum uno perfossi gladiis aut missilibus operti
cadunt. Consul interim, dum ibi pugnatur, se in locos 17
tutos atque editos subducit.

Sed quod illi tribuno, duci militum quadringento- 18
rum, divinitus *in eo proelio* usus venit, non iam nostris,

19 sed ipsius Catonis verbis subiecimus: Dii inmortales
tribuno militum fortunam ex virtute eius de-
dere. Nam ita evenit: cum saucius multifariam
ibi factus esset, tamen vulnus capiti nullum
evenit, eumque inter mortuos, defetigatum vul-
neribus atque quod sanguen eius defluxerat,
cognovere. Eum sustulere, isque convaluit,
saepeque post illa operam reipublicae fortem
atque strenuam praehibuit illoque facto, quod
illos milites subduxit, exercitum ceterum ser-
vavit. Sed idem benefactum quo in loco ponas,
nimium interest. Leonides Laco, qui simile
apud Thermopylas fecit, propter eius virtutes
omnis Graecia gloriam atque gratiam prae-
cipuam claritudinis inclitissimae decoravere
monumentis: signis, statuis, elogiis, historiis
aliisque rebus gratissimum id eius factum ha-
buere; at tribuno militum parva laus pro fac-
tis relicta, qui idem fecerat atque rem serva-
verat.

20 Hanc Q. Caedici tribuni virtutem M. Cato tali suo
21 testimonio decoravit. Claudius autem Quadrigarius
annalis tertio non Caedicio nomen fuisse ait, sed
Laberio.

VIII.

Litterae eximiae consulum C. Fabricii et Q. Aemilii ad regem Pyrrum a Q. Claudio scriptore historiarum in memoriam datae.

1 Cum Pyrrus rex in terra Italia esset et unam atque
alteram pugnas prospere pugnasset satisque agerent
Romani et pleraque Italia ad regem descivisset, tum
Ambraciensis quispiam Timochares, regis Pyrri amicus,
ad C. Fabricium consulem furtim venit ac praemium
petivit et, si de praemio conveniret, promisit, regem
venenis necare, idque facile esse factu dixit, quoniam
2 filius suus pocula in convivio regi ministraret. Eam

rem Fabricius ad senatum scripsit. Senatus ad regem 3
legatos misit mandavitque, ut de Timochare nihil pro-
derent, sed monerent, uti rex circumspectius ageret
atque a proximorum insidiis salutem tutaretur. Hoc 4
ita, uti diximus, in Valeri Antiatis historia scrip-
tum est. Quadrigarius autem in libro tertio 5
non Timocharem, sed Niciam adisse ad consulem scri-
psit, neque legatos a senatu missos, sed a consulibus,
et [Pyrrum] populo Romano laudes atque gratias scri-
psisse captivosque omnes, quos tum habuit, vestivisse
et reddidisse.

Consules tum fuerunt C. Fabricius et Q. Aemilius. 6
Litteras, quas ad regem Pyrrum super ea causa mise- 7
runt, Claudius Quadrigarius scripsit fuisse hoc
exemplo:

Consules Romani salutem dicunt Pyrro regi. 8

Nos pro tuis iniuriis continuis animo tenus commoti inimiciter tecum bellare studemus. Sed communis exempli et fidei ergo visum, ut te salvum velimus, ut esset, quem armis vincere possemus. Ad nos venit Nicias familiaris tuus, qui sibi praemium a nobis peteret, si te clam interfecisset. Id nos negavimus velle, neve ob eam rem quicquam commodi expectaret, et simul visum est, ut te certiorem faceremus, ne quid eiusmodi, si accidisset, nostro consilio civitates putarent factum, et quod nobis non placet pretio aut praemio aut dolis pugnare. Tu, nisi caves, iacebis.

IX.

Quis et cuiusmodi fuerit qui in proverbio fertur equus Seianus; et qualis color equorum sit, qui 'spadices' vocantur; deque stius vocabuli ratione.

Gavius Bassus in commentariis suis, item 1
Iulius Modestus in secundo quaestionum confu-

sarum historiam de equo Seiano tradunt dignam me-
2 moria atque admiratione: Gnaeum Seium quempiam
scribam fuisse eumque habuisse equum natum Argis
in terra Graecia, de quo fama constans esset, tamquam
de genere equorum progenitus foret, qui Diomedis
3 Thracis fuissent, quos Hercules, Diomede occiso, e Thra-
cia Argos perduxisset. Eum equum fuisse dicunt ma-
gnitudine invisitata, cervice ardua, colore poeniceo,
flora et comanti iuba, omnibusque aliis equorum lau-
dibus quoque longe praestitisse; sed eundem equum
tali fuisse fato sive fortuna ferunt, ut quisquis haberet
eum possideretque, ut is cum omni domo, familia for-
4 tunisque omnibus suis ad internecionem deperiret. Ita-
que primum illum Gnaeum Seium, dominum eius, a. M.
Antonio, qui postea triumvirum reipublicae constitu-
endae fuit, capitis damnatum, miserando supplicio
affectum esse; eodem tempore Cornelium Dolabellam
consulem in Syriam proficiscentem fama istius equi
adductum Argos devertisse cupidineque habendi eius
exarsisse emisseque eum sestertiis centum milibus; sed
ipsum quoque Dolabellam in Syria bello civili obses-
sum atque interfectum esse; mox eundem equum, qui
Dolabellae fuerat, C. Cassium, qui Dolabellam obse-
5 derat, abduxisse. Eum Cassium postea satis notum
est victis partibus fusoque exercitu suo miseram mor-
tem oppetisse, deinde post Antonium post interitum
Cassii parta victoria equum illum nobilem Cassi requi-
sisse et, cum eo potitus esset, ipsum quoque postea
victum atque desertum, detestabili exitio interisse.
6 Hinc proverbium de hominibus calamitosis ortum dici-
que solitum: 'ille homo habet equum Seianum'.

7 Eadem sententia est illius quoque veteris proverbii, quod ita dictum accepimus: 'aurum Tolosanum'. Nam cum oppidum Tolosanum in terra Gallia Quintus Caepio consul diripuisset multumque auri in eius oppidi templis fuisset, quisquis ex ea direptione aurum attigit misero cruciabilique exitu periit.

Hunc equum Gavius Bassus vidisse se Argis 8
refert haut credibili pulcritudine vigoreque et colore
exuberantissimo.

Quem colorem nos, sicuti dixi, 'poeniceum' dicimus, 9
Graeci partim 'φοίνικα', alii 'σπάδικα' appellant, quoniam palmae termes ex arbore cum fructu avulsus 'spadix' dicitur.

X.

Quod est quaedam septenarii numeri vis et facultas in multis naturae rebus animadversa, de qua M. Varro in hebdomadibus disserit copiose.

M. Varro in primo librorum, qui inscribuntur 1
hebdomades vel de imaginibus, septenarii numeri,
quem Graece 'ἑβδομάδα' appellant, virtutes potestates-
que multas variasque dicit. Is namque numerus, 2
inquit, septentriones maiores minoresque in
caelo facit, item vergilias, quas 'πλειάδας'
Graeci vocant, facit etiam stellas, quas alii
'erraticas', P. Nigidius 'errones' appellat. Cir- 3
culos quoque ait in caelo circum longitudinem axis
septem esse; ex quis duos minimos, qui axem extimum
tangunt, 'πόλους' appellari dicit: sed eos in sphaera,
quae 'κρικωτὴ' vocatur, propter brevitatem non inesse.
Ac neque ipse zodiacus septenario numero caret; nam 4
in septimo signo fit solstitium a bruma, in septimo
bruma a solstitio, in septimo aequinoctium ab aequi-
noctio. Dies deinde illos, quibus alcyones hieme anni 5
in aqua nidulantur, eos quoque septem esse dicit.
Praeterea scribit, lunae curriculum confici integris 6
quater septenis diebus, nam: die [duo]detricesimo
luna, inquit, ex quo vestigio profecta est, eodem
redit, auctoremque opinionis huius Aristidem esse
Samium; in qua re non id solum animadverti debere
dicit, quod quater septenis, id est octo et viginti, die-
bus conficeret luna iter suum, sed quod is numerus

septenarius, si ab uno profectus, dum ad semetipsum
progreditur, omnes, per quos progressus est, numeros
comprehendat ipsumque se addat, facit numerum octo
7 et viginti, quot dies sunt curriculi lunaris. Ad homines quoque nascendos vim numeri istius porrigi
pertinereque ait: Nam cum in uterum, inquit, mulieris genitale semen datum est, primis septem
diebus conglobatur coagulaturque fitque ad capiendam figuram idoneum. Post deinde quarta
hebdomade, quod eius virile secus futurum
est, caput et spina, quae est in dorso, informatur. Septima autem fere hebdomade, id est
nono et quadragesimo die, totus, inquit, homo in
8 utero absolvitur. Illam quoque vim numeri huius
observatam refert, quod ante mensem septimum neque
mas neque femina salubriter ac secundum naturam
nasci potest et quod hi, qui iustissime in utero sunt,
post ducentos septuaginta tres dies, postquam sunt
concepti, quadragesima denique hebdomade ita nascun-
9 tur. Pericula quoque vitae fortunarumque omnium,
quae 'climacteras' Chaldaei appellant, gravissimos
10 quosque fieri septenarios. Praeter hoc modum esse
dicit summum adolescendi humani corporis septem
11 pedes. Quod esse magis verum arbitramur quam quod
Herodotus, homo fabulator, in primo historiarum
inventum esse sub terra scripsit Oresti corpus cubita
longitudinis habens septem, quae faciunt pedes duodecim et quadrantem, nisi si, ut Homerus opinatus
est, vastiora prolixioraque fuerunt corpora hominum
antiquiorum et nunc, quasi iam mundo senescente,
12 rerum atque hominum decrementa sunt. Dentes quoque et in septem mensibus primis et septenos ex utraque parte gigni ait et cadere annis septimis et genuinos
13 adnasci annis fere bis septenis. Venas etiam in hominibus, vel potius arterias, medicos musicos dicere ait
numero moveri septenario, quod ipsi appellant 'τὴν
διὰ τεσσάρων συμφωνίαν', quae fit in collatione qua-

ternarii numeri. Discrimina etiam periculorum in 14
morbis maiore vi fieri putat in diebus, qui conficiuntur
ex numero septenario, eosque dies omnium maxime,
ita ut medici appellant, 'κρισίμους' (Cui) videri primam
hebdomadam et secundam et tertiam. Neque non id 15
etiam sumit ad vim facultatesque eius numeri augen-
das, quod, quibus inedia mori consilium est, septimo
demum die mortem oppetunt.

Haec Varro de numero septenario scripsit admo- 16
dum conquisite. Sed alia quoque ibidem congerit
frigidiuscula: veluti septem opera esse in orbe terrae
miranda et sapientes item veteres septem fuisse et
curricula ludorum circensium sollemnia septem esse
et ad oppugnandas Thebas duces septem delectos. Tum 17
ibi addit, se quoque iam duodecimam annorum heb-
domadam ingressum esse et ad eum diem septuaginta
hebdomadas librorum conscripsisse, ex quibus aliquam-
multos, cum proscriptus esset, direptis bibliothecis
suis non comparuisse.

XI.

Quibus et quam frivolis argumentis Accius in didascalicis utatur, quibus docere nititur, Hesiodum esse quam Homerum natu antiquiorem.

Super aetate Homeri atque Hesiodi non consen- 1
titur. Alii Homerum quam Hesiodum maiorem 2
natu fuisse scripserunt, in quis Philochorus et Xe-
nophanes, alii minorem, in quis L. Accius poeta
et Ephorus historiae scriptor. M. autem Varro in 3
primo de imaginibus, uter prior sit natus parum
constare dicit, sed non esse dubium, quin aliquo tem-
pore eodem vixerint, idque ex epigrammate ostendi,
quod in tripode scriptum est, qui in monte Helicone
ab Hesiodo positus traditur. Accius autem in pri- 4
mo didascalico levibus admodum argumentis utitur,
per quae ostendi putat, Hesiodum natu priorem:

5 quod Homerus, inquit, cum in principio carminis Achillem esse filium Pelei diceret, quis esset Peleus, non addidit; quam rem procul, inquit, dubio dixisset, nisi ab Hesiodo iam dictum videret. De Cyclope itidem, inquit, vel maxime quod unoculus fuit, rem tam insignem non praeterisset, nisi aeque prioris Hesiodi carminibus invulgatum esset.

6 De patria quoque Homeri multo maxime dissensum est. Alii Colophonium, alii Smyrnaeum, sunt qui Atheniensem, sunt etiam qui Aegyptium fuisse dicant, 7 Aristoteles tradidit ex insula Io. M. Varro in libro de imaginibus primo Homeri imagini epigramma hoc apposuit:

Capélla Homeri cándida haec tumulum índicat,
Quod hác Ietae mórtuo faciúnt sacra.

XII.

Largum atque avidum bibendi a. P. Nigidio, doctissimo viro, nova et prope absurda vocabuli figura 'bibosum' dictum.

1 Bibendi avidum P. Nigidius in commentariis 2 grammaticis 'bibacem' et 'bibosum' dicit. 'Bibacem' ego ut 'edacem' a plerisque aliis dictum lego; 'bibosum' dictum nondum etiam usquam repperi nisi apud Laberium, neque aliud est, quod simili inclinatu 3 dicatur. Non enim simile est, ut 'vinosus' aut 'vitiosus' ceteraque, quae hoc modo dicuntur, quoniam a 4 vocabulis, non a verbo, inclinata sunt. Laberius in mimo, qui Salinator inscriptus est, verbo hoc ita utitur:

Nón mammosa, nón annosa, nón bibosa, nón procax.

XIII.

Quod Demosthenes etiamtum adulescens, cum Platonis philosophi discipulus foret, audito forte Callistrato rhetore in contione populi destitit a Platone et sectatus Callistratum est.

Hermippus hoc scriptum reliquit, Demosthenen 1
admodum adulescentem ventitare in Academiam Platonemque audire solitum. 'Atque is' inquit 'Demo- 2
sthenes domo egressus, ut ei mos erat, cum ad
Platonem pergeret complurisque [e] populo concurrentes videret, percontatur eius rei causam cognoscitque, currere eos auditum Callistratum. Is Calli- 3
stratus Athenis orator in republica fuit, quos illi
'δημαγωγούς' appellant. Visum est paulum devertere 4
experirique, an digna auditio tanto properantium studio
foret. Venit' inquit 'atque audit Callistratum, no- 5
bilem illam τὴν περὶ Ὠρωποῦ δίκην dicentem, atque ita motus et demultus et captus est, ut Callistratum iam inde sectari coeperit, Academiam cum Platone reliquerit'.

XIV.

'Dimidium librum legi' aut 'dimidiam fabulam audivi' aliaque huiuscemodi qui dicat, vitiose dicere; eiusque vitii causas reddere M. Varronem; nec quemquam veterem hisce verbis ita usum esse.

'Dimidium librum legi' aut 'dimidiam fabulam au- 1
divi' vel quid aliud huiuscemodi male ac vitiose dici
existumat Varro. Oportet enim, inquit, dicere 2
'dimidiatum librum', non 'dimidium', et 'dimidiatam fabulam', non 'dimidiam'. Contra autem si ex sextario hemina fusa est, non 'dimidiatum sextarium fusum' dicendum est, et qui ex mille nummum, quod ei debebatur, quingentos recepit, non 'dimidiatum' recepisse dicemus, sed
'dimidium'. At si scyphus, inquit, argenteus 3
mihi cum alio communis in duas partis dis-

iectus sit, 'dimidiatum' eum esse dicere scy-
phum debeo, non 'dimidium', argenti autem,
quod in eo scypho inest, 'dimidium' meum esse,
4 non 'dimidiatum', disseritque ac dividit subtilissime,
5 quid 'dimidium' 'dimidiato' intersit, et Q. Ennium
scienter hoc in annalibus dixisse ait:

Sicuti si quis ferat vas vini dimidiatum,

sicuti pars, quae deest ei vaso, non 'dimidiata' dicenda
est, sed 'dimidia'.

6 Omnis autem disputationis eius, quam subtiliter
quidem, sed suboscure explicat, summa haec est: 'di-
midiatum' est quasi 'dismediatum' et in partis duas
7 pares divisum, 'dimidiatum' ergo nisi ipsum, quod di-
8 visum est, dici haut convenit; 'dimidium' vero est, non
quod ipsum dimidiatum est, sed quae ex dimidiato
9 pars altera est. Cum igitur partem dimidiam libri
legisse volumus dicere aut partem dimidiam fabulae
audisse, si 'dimidiam fabulam' aut 'dimidium librum'
dicimus, peccamus; totum enim ipsum, quod dimidia-
10 tum atque divisum est, 'dimidium' dicis. Itaque Lu-
cilius eadem secutus:

Vno oculo, inquit, pedibusque duobus dimidiatus
Vt porcus,

et alio loco:

Quidni? et scruta quidem ut vendat (et) scrutarius laudat,
Praefractam strigilem[1], soleam inprobus dimidiatam.

11 Iam in vicesimo manifestius 'dimidiam horam' di-
cere studiose fugit, sed pro 'dimidia' 'dimidium' ponit
in hisce versibus:

Tempestate sua atque eodem uno tempore et horae

Dimidio et tribus confectis dumtaxat eandem
Ad quartam.

Nam cum obvium proximumque esset dicere: 'dimidia 12
et tribus confectis', vigilate atque attente verbum non
probum vitavit. Per quod satis apparet, ne 'horam' 13
quidem 'dimidiam' recte dici, sed vel 'dimidiatam ho-
ram' vel 'dimidiam partem horae'. Propterea Plau- 14
tus quoque in Bacchidibus dimidium auri dicit,
non 'dimidiatum aurum'; item in Aularia 'dimi- 15
dium obsoni', non 'dimidiatum obsonium', in hoc versu:

Ei ádeo obsoni hic iússit dimidiúm dari;

in Menaechmis autem 'dimidiatum diem', non 'di- 16
midium', in hoc versu:

Diés quidem iam ad úmbilicum dímidiatus
mórtuust.

M. etiam Cato in libro, quem de agricultura con- 17
scripsit: Semen cupressi serito crebrum, ita uti
linum seri solet. Eo cribro terram incernito,
dimidiatum digitum. Iam id bene tabula aut
pedibus aut manibus complanato. Dimidiatum, 18
inquit, digitum, non 'dimidium'. Nam 'digiti' qui-
dem 'dimidium', digitum autem ipsum 'dimidiatum'
dici oportet. Item M. Cato de Carthaginiensibus ita 19
scripsit: Homines defoderunt in terram dimidia-
tos ignemque circumposuerunt, ita interfece-
runt. Neque quisquam omnium, qui probe locuti sunt, 20
his verbis sequius quam dixi usus est.

XV.

Extare in litteris perque hominum memorias traditum, quod repente multis mortem attulit gaudium ingens insperatum interclusa anima et vim magni novique motus non sustinente.

Cognito repente insperato gaudio expirasse animam 1
refert Aristoteles philosophus Polycritam, nobilem

2 feminam Naxo insula. Philippides quoque, comoediarum poeta haut ignobilis, aetate iam edita, cum in certamine poetarum praeter spem vicisset et laetissime
3 gauderet, inter illud gaudium repente mortuus est. De Rodio etiam Diagora celebrata historia est. Is Diagoras tris filios adulescentes habuit, unum pugilem, alterum pancratiasten, tertium luctatorem. Eos omnis vidit vincere coronarique Olympiae eodem die et, cum ibi eum tres adulescentes amplexi coronis suis in caput patris positis saviarentur, cum populus gratulabundus flores undique in eum iaceret, ibidem in stadio inspectante populo in osculis atque in manibus filiorum animam efflavit.

4 Praeterea in nostris annalibus scriptum legimus, qua tempestatē apud Cannas exercitus populi Romani caesus est, anum matrem nuntio de morte filii allato, luctu atque maerore affectam esse; sed is nuntius non verus fuit atque is adulescens non diu post ex ea pugna in urbem redit, anus repente filio viso copia atque turba et quasi ruina incidentis inopinati gaudii oppressa exanimataque est.

XVI.

Temporis varietas in puerperis mulierum quaenam sit a medicis et a philosophis tradita; atque inibi poetarum quoque veterum super eadem re opiniones multaque alia auditu atque memoratu digna; verbaque ipsa Hippocratis medici, ex libro illius sumpta, qui inscriptus est περὶ τροφῆς.

1 Et medici et philosophi inlustres de tempore humani partus quaesiverunt. Multa opinio est, eaque iam pro vero recepta, postquam mulieris uterum semen conceperit, gigni hominem septimo rarenter, numquam octavo, saepe nono, saepius numero decimo mense, eumque esse hominum gignendi summum finem: decem menses
2 non inceptos, sed exactos. Idque Plautum, veterem poetam, dicere videmus in comoedia Cistellaria his verbis:

tum ílla, quam comprésserat,
Decumó post mense exácto hic peperit fíliam.

Hoc idem tradit etiam Menander, poeta vetustior, 3
humanarum opinionum vel peritissimus; versus eius super ea re de fabula Plocio posui:

Γυνὴ κυεῖ δέκα μῆνας ***;

sed noster Caecilius, cum faceret eodem nomine et 4
eiusdem argumenti comoediam ac pleraque a Menandro sumeret, in mensibus tamen genitalibus nominandis non praetermisit octavum, quem praeterierat Menander. Caecilii versus hice sunt:

[A.] Ínsoletne múlier decimo ménse parere?
[B.] Pól nonoque
Étiam septimo átque octavo.

Eam rem Caecilium non inconsiderate dixisse neque 5
temere a Menandro atque a multorum opinionibus descivisse, M. Varro uti credamus facit. Nam mense 6
nonnumquam octavo editum esse partum in libro quarto decimo rerum divinarum scriptum reliquit; quo in libro etiam undecimo mense aliquando nasci posse hominem dicit, eiusque sententiae tam de octavo quam de undecimo mense Aristotelem auctorem laudat. Sed huius de mense octavo dissensionis causa 7
cognosci potest in libro Hippocratis, qui inscriptus est *περὶ τροφῆς*, ex quo libro verba haec sunt: *Ἔστιν δὲ καὶ οὐκ ἔστιν τὰ ὀκτάμηνα.* Id tam ob- 8
scure atque praecise [et] tamquam adverse dictum Sabinus medicus, qui Hippocratem commodissime commentatus est, verbis [his] enarravit: *Ἔστιν μὲν φαινόμενα ὡς ζῷα μετὰ τὴν ἔκτρωσιν· οὐκ ἔστιν δέ, θνήσκοντα μετὰ ταῦτα· καὶ ἔστιν οὖν καὶ οὐκ ἔστιν, φαντασίᾳ μὲν παραυτίκα ὄντα, δυνάμει δὲ οὐκέτι.*

Antiquos autem Romanos Varro dicit non rece- 9
pisse huiuscemodi quasi monstruosas raritates, sed nono

mense aut decimo, neque praeter hos aliis, partionem
mulieris secundum naturam fieri existimasse idcircoque
eos nomina Fatis tribus fecisse a pariendo et a nono
10 atque decimo mense. Nam 'Parca', inquit, inmu-
tata una littera, a partu nominata, item 'Nona'
11 et 'Decima' a partus tempestivi tempore. Cae-
sellius autem Vindex in lectionibus suis anti-
quis: tria, inquit, nomina Parcarum sunt: 'Nona',
'Decuma', 'Morta', et versum hunc Livii, anti-
quissimi poetae, ponit ex Ὀδυσσείᾳ:

Quandó diés advéniet, quém profáta Mórta est?

Sed homo minime malus Caesellius 'Mortam' quasi nomen accepit, cum accipere quasi Moeram deberet.

12 Praeterea ego de partu humano, praeterquam quae scripta in libris legi, hoc quoque usu venisse Romae comperi: feminam bonis atque honestis moribus, non ambigua pudicitia, in undecimo mense post mariti mortem peperisse factumque esse negotium propter rationem temporis, quasi marito mortuo postea concepisset, quoniam decemviri in decem mensibus gigni hominem, non in undecimo scripsissent; sed divum Hadrianum causa cognita decrevisse, in undecimo quoque mense partum edi posse; idque ipsum eius rei decretum nos legimus. In eo decreto Hadrianus id statuere se dicit requisitis veterum philosophorum et medicorum sententiis.

13 Hodie quoque in satura forte M. Varronis legi-
mus, quae inscribitur Testamentum, verba haec: Si
quis mihi filius unus pluresve in decem mensi-
bus gignantur, ii si erunt ὄνοι λύρας, exhere-
des sunto; quod si quis undecimo mense, κατ'
Ἀριστοτέλην, natus est, Attio idem, quod Tet-
14 tio, ius esto apud me. Per hoc vetus proverbium
Varro significat, sicuti vulgo dici solitum erat de
rebus nihil inter sese distantibus: 'idem Atti, quod

Tetti', ita pari eodemque iure esse in decem mensibus natos et in undecim.

Quod si ita neque ultra decimum mensem fetura 15
mulierum protolli potest, quaeri oportet, cur **Homerus** scripserit, Neptunum dixisse puellae a se recens compressae:

Χαῖρε γυνὴ φιλότητι· περιπλομένου δ' ἐνιαυτοῦ
Τέξεις ἀγλαὰ τέκν', ἐπεὶ οὐκ ἀποφώλιοι εὐναὶ
Ἀθανάτων.

Id cum ego ad complures grammaticos attulissem, 16
partim eorum disputabant, **Homeri** quoque aetate, sicuti Romuli, annum fuisse non duodecim mensium, sed decem; alii convenisse Neptuno maiestatique eius dicebant, ut longiori tempore fetus ex eo grandesceret;
alii alia quaedam nugalia. Sed **Favorinus** mihi ait, 17
περιπλομένου ἐνιαυτοῦ non 'confecto' esse 'anno', sed 'adfecto'.

In qua re verbo usus est non vulgariae significa- 18
tionis. 'Adfecta' enim, sicuti **Marcus Cicero** et vete- 19
rum elegantissimi locuti sunt, ea proprie dicebantur, quae non ad finem ipsum, sed proxime finem progressa deductave erant. Hoc verbum ad hanc sententiam **Cicero** in hac fecit, quam dixit **de provinciis consularibus**.

Hippocrates autem in eo **libro**, de quo **supra** 20
scripsi, cum et numerum dierum, quibus conceptum in utero coagulum conformatur, et tempus ipsius partionis nono aut decimo mense definisset neque id tamen semper eadem esse fini dixisset, sed alias ocius fieri, alias serius, hisce ad postremum verbis usus est: *Γίνεται δὲ ἐν τούτοις καὶ πλείω καὶ ἐλάσσω καὶ ὅλον καὶ κατὰ μέρος· οὐ πολλὸν δὲ καὶ πλείω πλείω καὶ ἐλάσσω ἐλάσσω.* Quibus verbis significat, quod aliquando ocius fieret, non multo tamen fieri ocius, neque quod serius, multo serius.

21 Memini ego Romae accurate hoc atque sollicite quaesitum, negotio non rei tunc parvae postulante, an octavo mense infans ex utero vivus editus et statim mortuus ius trium liberorum supplevisset, cum abortio quibusdam, non partus, videretur mensis octavi intempestivitas.

22 Sed quoniam de Homerico annuo partu ac de
undecimo mense diximus, quae cognoveramus, visum
est non praetereundum, quod in Plinii Secundi libro
23 septimo naturalis historiae legimus. Id autem
quia extra fidem esse videri potest, verba ipsius Plinii
posuimus: Masurius auctor est, L. Papirium praetorem, secundo herede lege agente, bonorum
possessionem contra eum dedisse, cum mater
partum se tredecim mensibus tulisse diceret,
quoniam nullum certum tempus pariendi sta-
24 tutum ei videretur. In eodem libro Plini Se-
cundi verba haec scripta sunt: Oscitatio in nixu
letalis est, sicut sternuisse a coitu abortivum.

XVII.

Id quoque esse a gravissimis viris memoriae mandatum, quod tris libros Plato Philolai Pythagorici et Aristoteles pauculos Speusippi philosophi mercati sunt pretiis fidem non capientibus.

1 Memoriae mandatum est, Platonem philosophum
tenui admodum pecunia familiari fuisse atque eum
tamen tris Philolai Pythagorici libros decem milibus
2 denarium mercatum. Id ei pretium donasse quidam
scripserunt amicum eius Dionem Syracosum.

3 Aristotelem quoque traditum libros pauculos Speusippi philosophi post mortem eius emisse talentis Atticis tribus; ea summa fit nummi nostri sestertia duo et septuaginta milia.

4 *Τίμων* amarulentus librum maledicentissimum con-
5 scripsit, qui *σίλλος* inscribitur. In eo libro Platonem
philosophum (tenui admodum pecunia familiari fuisse)

contumeliose appellat, quod inpenso pretio librum Py-
thagoricae disciplinae emisset exque eo Timaeum,
nobilem illum dialogum, concinnasset. Versus super 6
ea re *Τίμωνος* hi sunt:

Καὶ σύ, Πλάτων, καὶ γάρ σε μαθητείης πόθος ἔσχεν,
Πολλῶν δ' ἀργυρίων ὀλίγην ἠλλάξαο βίβλον,
Ἔνθεν ἀπαρχόμενος [τιμαιο]γραφεῖν ἐδιδάχθης.

XVIII.

Quid sint 'pedari senatores' et quam ob causam ita appellati quamque habeant originem verba haec ex edicto tralaticio consulum: 'senatores quibusque in senatu sententiam dicere licet'.

Non pauci sunt, qui opinantur, 'pedarios senatores' 1
appellatos, qui sententiam in senatu non verbis dice-
rent, sed in alienam sententiam pedibus irent. Quid 2
igitur? cum senatusconsultum per discessionem fiebat,
nonne universi senatores sententiam pedibus ferebant?
Atque haec etiam vocabuli istius ratio dicitur, quam 3
Gavius Bassus in commentariis suis scriptam
reliquit. Senatores enim dicit in veterum aetate, qui 4
curulem magistratum gessissent, curru solitos honoris
gratia in curiam vehi, in quo curru sella esset, super
quam considerent, quae ob eam causam 'curulis' ap-
pellaretur; sed eos senatores, qui magistratum curulem
nondum ceperant, pedibus itavisse in curiam: propterea
senatores nondum maioribus honoribus 'pedarios' no-
minatos. M. autem Varro in satira Menippea, 5
quae '*Ἱπποκύων*' inscripta est, equites quosdam dicit
'pedarios' appellatos, videturque eos significare, qui
nondum a censoribus in senatum lecti senatores qui-
dem non erant, sed, quia honoribus populi usi erant,
in senatum veniebant et sententiae ius habebant. Nam 6

et curulibus magistratibus functi, si nondum a censo-
ribus in senatum lecti erant, senatores non erant et,
quia in postremis scripti erant, non rogabantur sen-
tentias, sed, quas principes dixerant, in eas discedebant.
7 Hoc significabat edictum, quo nunc quoque consules
(que), cum senatores in curiam vocant, servandae con-
8 suetudinis causa tralaticio utuntur. Verba edicti haec
sunt: Senatores quibusque in senatu sententiam
dicere licet.

9 Versum quoque Laberii, in quo id vocabulum
positum est, notari iussimus, quem legimus in mimo,
qui Stricturae inscriptus est:

† Caput sine lingua pedani sententia est.

10 Hoc vocabulum a plerisque barbare dici animadverti-
mus; nam pro 'pedariis' 'pedaneos' appellant.

XIX.

Qua ratione Gavius Bassus scripserit 'parcum' hominem appellatum et quam esse eius vocabuli causam putarit; et contra, quem in modum quibusque verbis Favorinus hanc traditionem eius eluserit.

1 Apud cenam Favorini philosophi cum discubitum
fuerat coeptusque erat apponi cibus, servus assistens
mensae eius legere inceptabat aut Graecarum quid
litterarum aut nostratium; velut eo die, quo ego affui,
legebatur Gavii Bassi, eruditi viri, liber de origine
2 verborum et vocabulorum. In quo ita scriptum
fuit: 'Parcus' composito vocabulo est dictus,
quasi 'par arcae', quando, sicut in arca omnia
reconduntur eiusque custodia servantur et
continentur, ita homo tenax parvoque conten-
tus omnia custodita et recondita habet, sicuti
arca. Quam ob causam 'parcus' quasi 'parar-
cus' est nominatus.

Tum Favorinus, ubi haec audivit, 'superstitiose' 3
inquit 'et nimis moleste atque odiose confabricatus
commolitusque magis est originem vocabuli Gavius
iste Bassus quam enarravit. Nam, si licet res dicere 4
commenticias, cur non probabilius videatur, ut acci-
piamus 'parcum' ob eam causam dictum, quod pecu-
niam consumi atque impendi arceat et prohibeat, quasi
'pecuniarcus'? Quin potius' inquit 'quod simplicius 5
veriusque est, id dicimus? 'Parcus' enim neque ab
arca, neque ab arcendo, sed ab eo, quod est 'parum'
et 'parvum', denominatus est'.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER QVARTVS.

I.

Sermo quidam Favorini philosophi cum grammatico iactantiore factus in Socraticum modum; atque ibi in sermone dictum, quibus verbis 'penus' a Q. Scaevola definita sit; quodque eadem definitio culpata reprehensaque est.

1 In vestibulo aedium Palatinarum omnium fere or-
dinum multitudo opperientes salutationem Caesaris
constiterant; atque ibi in circulo doctorum hominum,
Favorino philosopho praesente, ostentabat quispiam
grammaticae rei ditior scholica quaedam nugalia, de
generibus et casibus vocabulorum disserens cum arduis
superciliis vocisque et vultus gravitate composita, tam-
2 quam interpres et arbiter Sibyllae oraculorum. Tum
aspiciens ad Favorinum, quamquam ei nondum etiam
satis notus esset, 'penus quoque' inquit 'variis gene-
ribus dictum et varie declinatum est. Nam et 'hoc
penus' et 'haec penus' et 'huius peni' et 'penoris'
3 veteres dictaverunt; mundum quoque muliebrem Lu-
cilius in satirarum XVI. non virili genere, ut ceteri,
sed neutro appellavit his verbis:

Legavit quidam uxori mundum omne penumque.
Atqui quid mundum, quid non? quis dividet istuc?'

Atque horum omnium et testimoniis et exemplis con- 4
strepebat; cumque nimis odiose blateraret, intercessit
placide Favorinus et 'amabo' inquit 'magister, quic-
quid est nomen tibi, abunde multa docuisti, quae qui-
dem ignorabamus et scire haud sane postulabamus.
Quid enim refert mea eiusque, quicum loquor, quo 5
genere 'penum' dicam aut in quas extremas litteras
declinem, si nemo id non nimis barbare fecerimus?
sed hoc plane indigeo discere, quid sit 'penus' et qua 6
fini id vocabulum dicatur, ne rem cotidiani usus, tam-
quam qui in venalibus Latine loqui coeptant, alia quam
oportet voce appellem'.

'Quaeris' inquit 'rem minime obscuram. Quis adeo 7
ignorat, 'penum' esse vinum et triticum et oleum et
lentim et fabam atque huiuscemodi cetera?' 'Etiamne' 8
inquit Favorinus 'milium et panicum et glans et
hordeum 'penus' est? sunt enim propemodum haec
quoque eiusdemmodi'; cumque ille reticens haereret, 9
'nolo' inquit 'hoc iam labores, an ista, quae dixi, 'penus'
appelletur. Sed potesne mihi non speciem aliquam de
penu dicere, sed definire genere proposito et differentiis
adpositis, quid sit 'penus'? 'Quod' inquit 'genus et
quas differentias dicas, non hercle intellego'. 'Rem' 10
inquit Favorinus 'plane dictam postulas, quod diffi-
cillimum est, dici planius; nam hoc quidem pervolgatum
est, definitionem omnem ex genere et differentia con-
sistere. Sed si me tibi praemandere, quod aiunt, po- 11
stulas, faciam sane id quoque honoris tui habendi
gratia'.

Ac deinde ita exorsus est: 'Si' inquit 'ego te nunc 12
rogem, ut mihi dicas et quasi circumscribas verbis,
cuiusmodi 'homo' sit, non, opinor, respondeas, hominem
esse te atque me. Hoc enim quis homo sit ostendere
est, non, quid homo sit dicere. Sed si, inquam, pete-
rem, ut ipsum illud, quod homo est, definires, tu pro-
fecto mihi diceres, hominem esse animal mortale, ra-
tionis et scientiae capiens, vel quo alio modo diceres,

ut eum a ceteris omnibus separares. Proinde igitur
nunc te rogo, ut, quid sit 'penus', dicas, non ut ali-
13 quid ex penu nomines'. Tum ille ostentator voce iam
molli atque demissa 'philosophias' inquit 'ego non
didici neque discere adpetivi et, si ignoro, an hordeum
ex 'penu' sit aut quibus verbis 'penus' definiatur, non
ea re litteras quoque alias nescio'.
14 'Scire' inquit ridens iam Favorinus 'quid 'penus'
sit, non ex nostra magis est philosophia quam ex
15 grammatica tua. Meministi enim, credo, quaeri soli-
tum, quid Vergilius dixerit, penum struere vel
longam vel longo ordine; utrumque enim profecto
16 scis legi solitum. Sed, ut faciam te aequiore animo
ut sis, ne illi quidem veteres iuris magistri, qui 'sa-
pientes' appellati sunt, definisse satis recte existimantur,
17 quid sit 'penus.' Nam Quintum Scaevolam ad de-
monstrandam penum his verbis usum audio: Penus
est, inquit, quod esculentum aut posculentum est,
quod ipsius patrisfamilias [aut matris familias]
aut liberum patrisfamilias [aut familiae] eius,
quae circum eum aut liberos eius est et opus
non facit, causa paratum est. ***, ut Mucius ait,
'penus' videri debet. Nam quae ad edendum
bibendumque in dies singulos prandii aut cenae
causa parantur, 'penus' non sunt; sed ea potius,
quae huiusce generis longae usionis gratia
contrahuntur et reconduntur, ex eo, quod non
in promptu est, sed intus et penitus habeatur,
18 'penus' dicta est. 'Haec ego,' inquit 'cum philosophiae
me dedissem, non insuper tamen habui discere; quo-
niam civibus Romanis Latine loquentibus rem non
[suo] vocabulo demonstrare non minus turpe est quam
hominem non suo nomine appellare'.
19 Sic Favorinus sermones id genus communes a
rebus parvis et frigidis abducebat ad ea, quae magis
utile esset audire ac discere, non allata extrinsecus,
non per ostentationem, sed indidem nata acceptaque.

Praeterea de penu adscribendum hoc etiam putavi, 20
Servium Sulpicium in reprehensis Scaevolae
capitibus scripsisse, Cato Aelio placuisse, non quae
esui et potui forent, sed thus quoque et cereos in penu
esse, quod esset eius ferme rei causa comparatum.
Masurius autem Sabinus in iuris civilis secundo, 21
etiam quod iumentorum causa apparatum esset, qui-
bus dominus uteretur, penori attributum dicit. Ligna 22
quoque et virgas et carbones, quibus conficeretur penus,
quibusdam ait videri esse in penu. Ex his autem, 23
quae promercalia et usuaria isdem in locis [essent],
esse ea sola penoris putat, quae satis sint usu annuo.

II.

Morbus et vitium quid differat; et quam vim habeant vocabula ista in edicto aedilium; et an eunuchus et steriles mulieres rethiberi possint; diversaeque super ea re sententiae.

In edicto aedilium curulium, qua parte de 1
mancipiis vendundis cautum est, scriptum sic fuit:
Titulus (scriptorum) singulorum scriptus sit
curato ita, ut intellegi recte possit, quid morbi
vitiive cuique sit, quis fugitivus errove sit
noxave solutus non sit.

Propterea quaesierunt iure consulti veteres, quod 2
'mancipium morbosum' quodve 'vitiosum' recte dice-
retur quantumque 'morbus' a 'vitio' differret. Cae- 3
lius Sabinus in libro, quem de edicto aedilium
curulium composuit, Labeonem refert, quid esset
'morbus', hisce verbis definisse: Morbus est habi-
tus cuiusque corporis contra naturam, qui
usum eius facit deteriorem. Sed 'morbum' alias 4
in toto corpore accidere dicit, alias in parte corporis.
Totius corporis 'morbum' esse, veluti sit phthisis aut
febris, partis autem, veluti sit caecitas aut pedis de-
bilitas. Balbus autem, inquit, et atypus vitiosi 5
magis quam morbosi sunt, et equus mordax

aut calcitro vitiosus, non morbosus est. Sed cui morbus est, idem etiam vitiosus est. Neque id tamen contra fit; potest enim qui vitiosus est non morbosus esse. Quamobrem, cum de homine morboso agetur, aeque, inquit, ita dicetur: 'quanto ob id vitium minoris erit'.

6 De eunucho quidem quaesitum est, an contra edic-
tum aedilium videretur venundatus, si ignorasset emptor,
7 eum eunuchum esse. Labeonem respondisse aiunt,
8 rethiberi posse quasi morbosum; sues etiam feminae
si sterilae essent et venum issent, ex edicto aedilium
9 posse agi Labeonem scripsisse. De sterila autem
muliere, si nativa sterilitate sit, Trebatium contra La-
10 beonem respondisse dicunt. Nam cum rethiberi eam
Labeo, quasi minus sanam, putasset, negasse aiunt Tre-
batium ex edicto agi posse, si ea mulier a principio geni-
tali sterilitate esset. At si valitudo eius offendisset exque
ea vitium factum esset, ut concipere fetus non posset,
11 tum sanam non videri et esse in causa rethibitionis. De
myope quoque, qui 'luscitiosus' Latine appellatur, dis-
sensum est; alii enim rethiberi omnimodo debere, alii
12 contra, nisi id vitium morbo contractum esset. Eum
vero, cui dens deesset, Servius rethiberi posse respon-
dit, Labeo in causa esse rethibendi negavit: nam et
magna, inquit, pars dente aliquo carent, neque
eo magis plerique homines morbosi sunt, et
absurdum admodum est dicere, non sanos nasci
homines, quoniam cum infantibus non simul
dentes gignuntur.

13 Non praetereundum est, id quoque in libris vete-
rum iurisperitorum scriptum esse, 'morbum' et
'vitium' distare, quod 'vitium' perpetuum, 'morbus'
14 cum accessu decessuque sit. Sed hoc si ita est, neque
caecus neque eunuchus morbosus est contra Labeonis,
quam supra dixi, sententiam.

15 Verba Masuri Sabini apposui ex libro iuris

civilis secundo: Furiosus mutusve cuive quod membrum lacerum laesumque est aut obest, quo ipse minus aptus sit, morbosi sunt. Qui natura longe minus videt tam sanus est quam qui tardius currit.

III.

Quod nullae fuerunt rei uxoriae actiones in urbe Roma ante Carvilianum divortium; atque inibi, quid sit proprie paelex quaeque eius vocabuli ratio sit.

Memoriae traditum est, quingentis fere annis post 1
Romam conditam nullas rei uxoriae neque actiones
neque cautiones in urbe Roma aut in Latio fuisse,
quoniam profecto nihil desiderabantur, nullis etiamtunc
matrimoniis divertentibus. Servius quoque Sulpicius 2
in libro, quem composuit de dotibus, tum primum
cautiones rei uxoriae necessarias esse visas scripsit,
cum Spurius Carvilius, cui Ruga cognomentum fuit,
vir nobilis, divortium cum uxore fecit, quia liberi ex
ea corporis vitio non gignerentur, anno urbis conditae
quingentesimo vicesimo tertio M. Atilio, P. Valerio
consulibus. Atque is Carvilius traditur uxorem, quam
dimisit, egregie dilexisse carissimamque morum eius
gratia habuisse, set iurisiurandi religionem animo atque
amori praevertisse, quod iurare a censoribus coactus
erat, uxorem se liberum quaerundum gratia habiturum.
'Paelicem' autem appellatam probrosamque habitam, 3
quae iuncta consuetaque esset cum eo, in cuius manu
mancipioque alia matrimonii causa foret, hac antiquissima lege ostenditur, quam Numae regis fuisse accepimus: Paelex aram Iunonis ne tangito; si tangit, Iunoni crinibus demissis agnum feminam caedito.

'Paelex' autem quasi πάλλαξ, id est quasi παλλακίς. Vt pleraque alia, ita hoc quoque vocabulum de Graeco flexum est.

IV.

Quid Servius Sulpicius in libro, qui est de dotibus, scripserit de iure atque more veterum sponsaliorum.

1 Sponsalia in ea parte Italiae, quae Latium appellatur, hoc more atque iure solita fieri, scripsit Servius Sulpicius in libro, quem scripsit de dotibus: 2 Qui uxorem, inquit, ducturus erat, ab eo, unde ducenda erat, stipulabatur, eam in matrimonium † ducturum iri. Cui ducturus erat, itidem spondebat. Is contractus stipulationum sponsionumque dicebatur 'sponsalia'. Tunc, quae promissa erat, 'sponsa' appellabatur, qui spoponderat ducturum, 'sponsus'. Sed si post eas stipulationis uxor non dabatur aut non ducebatur, qui stipulabatur, ex sponsu agebat. Iudices cognoscebant. Iudex, quamobrem data acceptave non esset uxor, quaerebat. Si nihil iustae causae videbatur, litem pecunia aestimabat, quantique interfuerat eam uxorem accipi aut dari, eum, qui spoponderat, [ei,] qui stipulatus erat, condemnabat.

3 Hoc ius sponsaliorum observatum dicit Servius ad id tempus, quo civitas universo Latio lege Iulia 4 data est. Haec eadem Neratius scripsit in libro, quem de nuptiis composuit.

V.

Historia narrata de perfidia aruspicum Etruscorum; quodque ob eam rem versus hic a pueris Romae urbe tota cantatus est 'Malum consilium consultori pessimum est'.

1 Statua Romae in comitio posita Horatii Coclitis, 2 fortissimi viri, de caelo tacta est. Ob id fulgur piaculis luendum aruspices ex Etruria acciti inimico atque hostili in populum Romanum animo instituerant, eam 3 rem contrariis religionibus procurare, atque illam sta-

tuam suaserunt in inferiorem locum perperam transponi,
quem sol oppositu circum undique aliarum aedium
numquam illustraret. Quod cum ita fieri persuasissent, 4
delati ad populum proditique sunt et, cum de perfidia
confessi essent, necati sunt, constititque, eam statuam,
proinde ut verae rationes post compertae monebant,
in locum editum subducendam atque ita in area Vol-
cani sublimiore loco statuendam; ex quo res bene ac
prospere populo Romano cessit. Tum igitur, quod in 5
Etruscos aruspices male consulentis animadversum vin-
dicatumque fuerat, versus hic scite factus cantatusque
esse a pueris urbe tota fertur:

Malúm consilium cónsultori péssimum est.

Ea historia de aruspicibus ac de versu isto senario 6
scripta est in annalibus maximis, libro undecimo,
et in Verri Flacci libro primo rerum memoria
dignarum. Videtur autem versus hic de Graeco illo 7
Hesiodi versu expressus:

Ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη.

VI.

Verba veteris senatusconsulti sita, quo decretum est, hostiis maioribus expiandum, quod in sacrario hastae Martiae movissent; atque ibi enarratum, quid sint 'hostiae succidaneae', quid item 'porca praecidanea'; et quod Capito Ateius ferias 'praecidaneas' appellavit.

Vt 'terram movisse' nuntiari solet eaque res pro- 1
curatur, ita in veteribus memoriis scriptum legimus,
nuntiatum esse senatui, in sacrario in regia 'hastas
Martias movisse'. Eius rei causa senatusconsultum 2
factum est M. Antonio A. Postumio consulibus, eius-
que exemplum hoc est: Quod C. Iulius, L. filius,
pontifex nuntiavit, in sacrario [in] regia hastas
Martias movisse, de ea re ita censuerunt, uti
M. Antonius consul hostiis maioribus Iovi et

Marti procuraret et ceteris dis, quibus videretur, lactantibus[. Ibus] uti procurasset satis habendum censuerunt. Si quid succidaneis opus esset, robiis succideret.
3 Quod 'succidaneas' hostias senatus appellavit, quae-
4 ri solet, quid verbum id significet. In Plauti quoque comoedia, quae Epidicus inscripta est, super eodem ipso verbo requiri audio in his versibus:

Mén piaculárem oportet fíeri ob stultitiám tuam,
Vt meum tergum tuaé stultitiae súbdas succidáneum?

5 'Succidaneae' autem 'hostiae' dicuntur, ae littera per morem compositi vocabuli in [i] litteram [tramu-
6 tata], quasi 'succaedaneae', appellatae, quoniam, si primis hostiis litatum non erat, aliae post easdem ductae hostiae caedebantur; quae quia, prioribus iam caesis, luendi piaculi gratia subdebantur et succidebantur, 'succidaneae' nominatae, littera i scilicet tractim pronuntiata; audio enim, quosdam eam litteram in hac voce barbare corripere.
7 Eadem autem ratione verbi 'praecidaneae' quoque hostiae dicuntur, quae ante sacrificia sollemnia pridie
8 caeduntur. 'Pŏrca' etiam 'praecidanea' appellata, quam piaculi gratia ante fruges novas captas immolare Cereri mos fuit, si qui familiam funestam aut non purgaverant, aut aliter eam rem, quam oportuerat, procuraverant.
9 Sed porcam et hostias quasdam 'praecidaneas', sicuti dixi, appellari, vulgo notum est, ferias 'praeci-
10 daneas' dici, id, opinor, a volgo remotum est. Propterea verba Atei Capitonis ex quinto librorum, quos de pontificio iure composuit, scripsi: Tib. Coruncanio pontifici maximo feriae praecidaneae in atrum diem inauguratae sunt. Collegium decrevit, non habendum religioni, quin eo die feriae praecidaneae essent.

VII.

De epistula Valerii Probi grammatici ad Marcellum scripta super accentu nominum quorundam Poenicorum.

Valerius Probus grammaticus inter suam aeta- 1
tem praestanti scientia fuit. Is 'Hannibalem' et 'Has- 2
drubalem' et 'Hamilcarem' ita pronuntiabat, ut paenul-
timam circumflecteret, teste epistula eius scripta
ad Marcellum, in qua Plautum et Ennium mul-
tosque alios veteres eo modo pronuntiasse affirmat,
solius tamen Ennii versum unum ponit ex libro, qui 3
Scipio inscribitur.
Eum versum quadrato numero factum subiecimus, 4
in quo, nisi tertia syllaba de Hannibalis nomine cir-
cumflexe promatur, numerus clausurus est. Versus 5
Ennii, quem dixit, ita est:

Quá[que] propter Hánnibalis cópias consí-
derat.

VIII.

Quid C. Fabricius de Cornelio Rufino homine avaro dixerit, quem, cum odisset inimicusque esset, designandum tamen consulem curavit.

Fabricius Luscinus magna gloria vir magnisque 1
rebus gestis fuit. P. Cornelius Rufinus manu quidem 2
strenuus et bellator bonus militarisque disciplinae pe-
ritus admodum fuit, sed furax homo et avaritia acri
erat. Hunc Fabricius non probabat neque amico ute- 3
batur osusque eum morum causa fuit. Sed cum in 4
temporibus rei difficillimis consules creandi forent et
is Rufinus peteret consulatum competitoresque eius
essent inbelles quidam et futtiles, summa ope adnixus
est Fabricius, uti Rufino consulatus deferretur. Eam 5
rem plerisque admirantibus, quod hominem avarum,
cui esset inimicissimus, creari [consulem peteret, 'malo,' 6
inquit 'civis me] compilet, quam hostis vendat'.

7 Hunc Rufinum postea bis consulatu et dictatura functum censor Fabricius senatu movit ob luxuriae notam, quod decem pondo libras argenti facti haberet.
8 Id autem, quod supra scripsi, Fabricium de Cornelio Rufino ita, uti in pleraque historia scriptum est, dixisse, M. Cicero non aliis a Fabricio, sed ipsi Rufino, gratias agenti, quod [ope] eius designatus esset, dictum esse refert in libro secundo de oratore.

IX.

Quid significet proprie 'religiosus'; et in quae diverticula significatio istius vocabuli flexa sit; et verba Nigidii Figuli ex commentariis eius super ea re sumpta.

1 Nigidius Figulus, homo, ut ego arbitror, iuxta M. Varronem doctissimus, in undecimo commentariorum grammaticorum versum ex antiquo carmine refert memoria hercle dignum:

Religentem esse oportet, religiosus ne fuas,

2 cuius autem id carmen sit, non scribit. Atque in eodem loco Nigidius: Hoc, inquit, inclinamentum semper huiuscemodi verborum, ut 'vinosus', 'mulierosus', 'religiosus', significat copiam quandam inmodicam rei, super qua dicitur. Quocirca 'religiosus' is appellabatur, qui nimia et superstitiosa religione sese alligaverat, eaque res vitio assignabatur.
3 Sed praeter ista, quae Nigidius dicit, alio quodam diverticulo significationis 'religiosus' pro casto atque observanti cohibentique sese certis legibus finibusque
4 dici coeptus. Simili autem modo illa quoque vocabula, ab eadem profecta origine, diversum significare viden-
5 tur, 'religiosi dies' et 'religiosa delubra'. 'Religiosi' enim 'dies' dicuntur tristi omine infames inpeditique, in quibus et res divinas facere et rem quampiam novam exordiri temperandum est, quos multitudo impe-
6 ritorum prave et perperam 'nefastos' appellat. Itaque

M. Cicero in libro epistularum nono ad Atticum,
maiores, inquit, nostri funestiorem diem esse
voluerunt Aliensis pugnae quam urbis captae,
quod hoc malum ex illo. Itaque alter religio-
sus etiamnunc dies, alter in volgus ignotus.
Idem tamen M. Tullius in oratione de accusatore 7
constituendo 'religiosa delubra' dicit non ominosa
nec tristia, sed maiestatis venerationisque plena. Ma- 8
surius autem Sabinus in commentariis, quos de
indigenis composuit, 'religiosum', inquit, est, quod
propter sanctitatem aliquam remotum ac sepo-
situm a nobis est, verbum a 'relinquendo' dic-
tum, tamquam 'caerimoniae' a 'carendo'. Se- 9
cundum hanc Sabini interpretationem templa quidem
ac delubra – quia horum cumulus in vituperationem
non cadit, ut illorum, quorum laus in modo extat –,
quae non volgo ac temere, sed cum castitate caeri-
moniaque adeundum, et reverenda et reformidanda sunt
magis quam involganda: sed dies 'religiosi' dicti, quos 10
ex contraria causa, propter ominis diritatem, relinqui-
mus. – Et Terentius: 11

† Tum, quod dem recte est. Nám, nihil esse
míhi, religio est dícere. –

Quod si, ut ait Nigidius, omnia istiusmodi in- 12
clinamenta nimium ac praeter modum significant et
idcirco in culpas cadunt, ut 'vinosus', 'mulierosus', 'mo-
rosus', 'verbosus', 'famosus', cur 'ingeniosus' et 'for-
mosus' et 'officiosus' et 'speciosus', quae pariter ab
ingenio et forma et officio inclinata sunt, cur etiam
'disciplinosus', 'consiliosus', 'victoriosus', quae M. Cato
ita affiguravit, cur item 'facundiosa', quod Sempro-
nius Asellio XIII. rerum gestarum ita scripsit:
facta sua spectare oportere, non dicta, si mi-
nus facundiosa essent, cur, inquam, ista omnia
numquam in culpam, sed in laudem dicuntur, quam-
quam aecum incrementum sui nimium demonstrent?

an propterea, quia illis quidem, quae supra posui, adhi-
13 bendus est modus quidam necessarius? Nam et gratia,
si nimia atque inmodica, et mores, si multi atque
varii, et verba, si perpetua atque infinita et obtun-
dentia, et fama, si magna et inquieta et invidiosast,
14 neque laudabilia neque utilia sunt; ingenium autem
et officium et forma et disciplina et consilium et
victoria et facundia sicut ipsae virtutum amplitudines
nullis finibus cohibentur, sed quanto maiora auctiora-
que sunt, multo etiam tanto laudatiora sunt.

X.

Quid observatum de ordine rogandarum in senatu sententiarum; iurgiaque in senatu C. Caesaris consulis et M. Catonis, diem dicendo eximentis.

1 Ante legem, quae nunc de senatu habendo obser-
2 vatur, ordo rogandi sententias varius fuit. Alias primus
rogabatur qui princeps a censoribus in senatum lectus
3 fuerat, alias qui designati consules erant; quidam e
consulibus, studio aut necessitudine aliqua adducti,
quem is visum erat honoris gratia extra ordinem sen-
4 tentiam primum rogabant. Observatum tamen est, cum
extra ordinem fieret, ne quis quemquam ex alio quam
5 ex consulari loco sententiam primum rogaret. C. Cae-
sar in consulatu, quem cum M. Bibulo gessit, quattuor
solos extra ordinem rogasse sententiam dicitur. Ex
his quattuor principem rogabat M. Crassum; sed, post-
quam filiam Cn. Pompeio desponderat, primum coepe-
rat Pompeium rogare.
6 Eius rei rationem reddidisse eum senatui Tiro
Tullius, M. Ciceronis libertus, refert, itaque se ex
7 patrono suo audisse scribit. Id ipsum Capito Ateius
in libro, quem de officio senatorio composuit, scrip-
tum reliquit.
8 In eodem libro Capitonis id quoque scriptum
est: C., inquit, Caesar consul M. Catonem senten-
tiam rogavit. Cato rem, quae consulebatur,

quoniam non e republica videbatur, perfici nolebat. Eius rei ducendae gratia longa oratione utebatur eximebatque dicendo diem. Erat enim ius senatori, ut sententiam rogatus diceret ante quicquid vellet aliae rei et quoad vellet. Caesar consul viatorem vocavit eumque, cum finem non faceret, prendi loquentem et in carcerem duci iussit. Senatus consurrexit et prosequebatur Catonem in carcerem. Hac, inquit, invidia facta Caesar destitit et mitti Catonem iussit.

XI.

Quae qualiaque sint, quae Aristoxenus quasi magis comperta de Pythagora memoriae mandavit; et quae item Plutarchus in eundem modum de eodem Pythagora scripserit.

Opinio vetus falsa occupavit et convaluit, Pytha- 1
goram philosophum non esitavisse ex animalibus, item abstinuisse fabulo, quem Graeci 'κύαμον' appellant. Ex hac opinione Callimachus poeta scripsit: 2

Καὶ κυάμων ἄπο χεῖρας ἔχειν, ἀνιῶντος ἐδεστοῦ,
Κἀγώ, Πυθαγόρας ὡς ἐκέλευε, λέγω.

Ex eadem item opinione M. Cicero in libro de 3
divinatione primo haec verba posuit: Iubet igitur Plato sic ad somnum proficisci corporibus affectis, ut nihil sit, quod errorem animis perturbationemque afferat. Ex quo etiam Pythagoreis interdictum putatur, ne faba vescerentur, quae res habet inflationem magnam ('Is cibus') tranquillitatem mentis quaerentibus (constat esse) contrariam.

Haec quidem M. Cicero. Sed Aristoxenus musi- 4
cus, vir litterarum veterum diligentissimus, Aristoteli philosophi auditor, in libro, quem de Pythagora reliquit, *nullo saepius* legumento Pythagoram

dicit usum quam fabis, quoniam is cibus et subdu-
5 ceret sensim alvum et levigaret. Verba ipsa Aristo-
xeni subscripsi: *Πυθαγόρας δὲ τῶν ὀσπρίων μά-
λιστα τὸν κύαμον ἐδοκίμασεν· λειαντικόν τε
γὰρ εἶναι καὶ διαχωρητικόν· διὸ καὶ μάλιστα
κέχρηται αὐτῷ.*
6 Porculis quoque minusculis et haedis tenerioribus
7 victitasse, idem Aristoxenus refert. Quam rem vide-
tur cognovisse e Xenophilo Pythagorico, familiari
suo, et ex quibusdam aliis natu maioribus, qui ab
8 aetate Pythagorae [minus diu aberant]. Ac de ani-
malibus Alexis etiam poeta in comoedia, quae
9 *Πυθαγορίζουσα* inscribitur, docet. Videtur autem
de *κυάμῳ* non esitato causam erroris fuisse, quia in
Empedocli carmine, qui disciplinas Pythagorae
secutus est, versus hic invenitur:

Δειλοί, πάνδειλοι, κυάμων ἄπο χεῖρας ἔχεσθαι.

10 Opinati enim sunt plerique, '*κυάμους*' legumentum dici,
ut a vulgo dicitur. Sed qui diligentius scitiusque car-
mina Empedocli arbitrati sunt, '*κυάμους*' hoc in loco
testiculos significare dicunt, eosque more Pythagorae
operte atque symbolice '*κυάμους*' appellatos, quod sint
αἴτιοι τοῦ κυεῖν et geniturae humanae vim praebeant;
idcircoque Empedoclen versu isto non a fabulo
edendo, sed a rei veneriae proluvio voluisse homines
deducere.
11 Plutarchus quoque, homo in disciplinis gravi
auctoritate, in primo librorum, quos de Homero
composuit, Aristotelem philosophum scripsit eadem
ipsa de Pythagoricis scripsisse, quod non abstinuerint
12 edundis animalibus, nisi pauca carne quadam. Verba
ipsa Plutarchi, quoniam res inopinata est, subscripsi:
*Ἀριστοτέλης δὲ μήτρας καὶ καρδίας καὶ ἀκα-
λήφης καὶ τοιούτων τινῶν ἄλλων ἀπέχεσθαί
φησιν τοὺς Πυθαγορικούς· χρῆσθαι δὲ τοῖς ἄλ-*

λοις. '*Ἀκαλήφη*' autem est animal marinum, quod 13
'urtica' appellatur. Sed et piscibus (mullis) abstinere
Pythagoricos, Plutarchus in Symposiacis dicit.

Pythagoram vero ipsum (sicuti) celebre est, 14
Euphorbum primo fuisse dictasse.

Ita haec. Remotiora sunt his, quae Clearchus et Dicaearchus memoriae tradiderunt, fuisse eum postea [Pyrrum] Pyranthium, deinde Aethaliden, deinde feminam pulcra facie meretricem, cui nomen fuerat Alco.

XII.

Notae et animadversiones censoriae in veteribus monumentis repertae memoria dignae.

Si quis agrum suum passus fuerat sordescere eum- 1
que indiligenter curabat ac neque araverat neque pur-
gaverat, sive quis arborem suam vineamque habuerat
derelictui, non id sine poena fuit, sed erat opus cen-
sorium censoresque aerarium faciebant. Item, quis 2
eques Romanus equum habere gracilentum aut parum
nitidum visus erat, 'inpolitiae' notabatur; id verbum
significat, quasi tu dicas 'incuriae'. Cuius rei utrius- 3
que auctoritates sunt et M. Cato id saepenumero ad-
testatus est.

XIII.

Quod incentiones quaedam tibiarum certo modo factae ischiacis mederi possunt.

Creditum hoc a plerisque esse et memoriae man- 1
datum, ischia cum maxime doleant, tum, si modulis
lenibus tibicen incinat, minui dolores, ego nuperrime 2
in libro Theophrasti scriptum inveni. Viperarum
morsibus tibicinium scite modulateque adhibitum me-
deri, refert etiam Democriti liber, qui inscribitur
[*περὶ λοιμῶν*], in quo docet plurimis hominum mor-

4 bidis medicinae fuisse incentiones tibiarum. Tanta
prosus adfinitas est corporibus hominum mentibusque
et propterea vitiis quoque aut medellis animorum et
corporum.

XIV.

Narratur historia de Hostilio Mancino aedilium et Manilia meretrice; verbaque decreti tribunorum, ad quos a Manilia provocatum est.

1 Cum librum VIII. Atei Capitonis coniecta-
neorum legeremus, qui inscriptus est de iudiciis
publicis, decretum tribunorum visum est gravitatis
2 antiquae plenum. Propterea id meminimus, idque ob
hanc causam et in hanc sententiam scriptum est: Aulus
3 Hostilius Mancinus aedilis curulis fuit. Is Maniliae
meretrici diem ad populum dixit, quod e tabulato eius
noctu lapide ictus esset, vulnusque ex eo lapide osten-
4.5 debat. Manilia ad tribunos plebi provocavit. Apud eos
dixit, comessatorem Mancinum ad aedes suas venisse;
eum sibi recipere non fuisse e re sua, sed cum vi inrum-
6 peret, lapidibus depulsum. Tribuni decreverunt, aedi-
lem ex eo loco iure deiectum, quo eum venire cum
corollario non decuisset; propterea, ne cum populo
aedilis ageret, intercesserunt.

XV.

Defensa a culpa sententia ex historia Sallustii, quam iniqui eius cum insectatione maligni reprehenderint.

1 Elegantia orationis Sallustii verborumque fingendi
et novandi studium cum multa prorsus invidia fuit,
multique non mediocri ingenio viri conati sunt repre-
hendere pleraque et obtrectare. In quibus plura in-
scite aut maligne vellicant. Nonnulla tamen videri
possunt non indigna reprehensione; quale illud in
Catilinae historia repertum est, quod habeat eam

speciem, quasi parum adtente dictum. Verba Sallustii
haec sunt: Ac mihi quidem, tametsi hautqua- 2
quam par gloria sequitur scriptorem et aucto-
rem rerum, tamen inprimis arduum videtur,
res gestas scribere: primum, quod facta dictis
exaequanda sunt; dein, quia plerique, quae de-
licta deprehenderis, malivolentia et invidia
dicta putant. Vbi de magna virtute atque
gloria bonorum memores, quae sibi quisque
facilia factu putat, aequo animo accipit; supra,
veluti ficta, pro falsis ducit. 'Proposuit', inquiunt 3
'dicturum causas, quamobrem videatur esse 'arduum',
'res gestas scribere'; atque ibi cum primum causam
[aliquam dixerit, dein non alteram causam], sed que-
rellas dicit. Non enim causa videri debet, cur historiae 4
opus 'arduum' sit, quod hi, qui legunt, aut inique inter-
pretantur quae scripta sunt aut vera esse non credunt'.
Obnoxiam quippe et obiectam falsis existimationibus 5
eam rem dicendam aiunt quam 'arduam'; quia, quod
est 'arduum', sui operis difficultate est arduum, non
opinionis alienae erroribus.

Haec illi malivoli reprehensores dicunt. Sed 'ar- 6
duum' Sallustius non pro difficili tantum, sed pro
eo quoque ponit, quod Graeci 'χαλεπὸν' appellant, quod
est cum difficile, tum molestum quoque et incom-
modum et intractabile. Quorum verborum significatio
a sententia Sallustii supra scripta non abhorret.

XVI.

De vocabulis quibusdam a Varrone et Nigidio contra cotidiani sermonis consuetudinem declinatis; atque inibi id genus quaedam cum exemplis veterum relata.

M. Varronem et P. Nigidium, viros Romani ge- 1
neris doctissimos, comperimus, non aliter elocutos esse
et scripsisse quam 'senatuis' et 'domuis' et 'fluctuis',
qui est patrius casus ab eo, quod est 'senatus', 'domus'

['fluctus']; huic 'senatui', ['domui',] 'fluctui' ceteraque
2 is consimilia pariter dixisse. Terentii quoque comici
versus in libris veteribus itidem scriptus est:

Eius ánuis causa, opínor, quae est emórtua.

3 Hanc eorum auctoritatem quidam e veteribus gram-
maticis ratione etiam firmare voluerunt, quod omnis
dativus singularis i littera finitus, si non similis est
genetivi singularis, s littera addita genetivum singu-
larem facit, ut 'patri patris', 'duci ducis', 'caedi caedis'.
4 'Cum igitur' inquiunt 'in casu dandi 'huic senatui'
dicamus, genetivus ex eo singularis 'senatuis' est, non
'senatus''.

5 Set non omnes concedunt, in casu dativo 'senatui'
6 magis dicendum quam 'senatu'. Sicuti Lucilius in
eodem casu victu et anu dicit, non 'victui' nec 'anui',
in hisce versibus:

Quod sumptum atque epulas victu praeponis honesto

et alio in loco:

'Anu noceo' inquit.

7 Vergilius quoque in casu dandi aspectu dicit, non
'aspectui':

teque aspectu ne subtrahe nostro

et in georgicis:

Quod nec concubitu indulgent.

8 C. etiam Caesar, gravis auctor linguae Latinae, in
Anticatone: unius, inquit, arrogantiae, super-
biae dominatuque. Item in Dolabellam actionis
I. lib. I.: Isti, quorum in aedibus fanisque
9 posita et honori erant et ornatu. In libris
quoque analogicis omnia istiusmodi sine i littera
dicenda censet.

XVII.

De natura quarundam particularum, quae praepositae verbis intendi atque produci barbare et inscite videntur, exemplis rationibusque plusculis disceptatum.

Lucilii ex XI. versus sunt: 1

Scipiadae magno improbus obiciebat Asellus,
Lustrum illo censore malum infelixque fuisse.

Obiciebat o littera producta multos legere audio, idque
eo facere dicunt, ut ratio numeri salva sit. Idem infra: 2

Conicere in versus dictum praeconis volebam
Grani.

In hac quoque primi verbi praepositione ob eandem
causam producunt. Item XV.: 3

Subicit huic humilem et suffercitus posteriorem,

subicit u littera longa legunt, quia primam syllabam
brevem esse in versu heroico non convenit. Item 4
apud Plautum in Epidico 'con' syllabam productam
pronuntiant:

Age núnciam orna te, Épidice, et pallíolum
in collum cónice.

Apud Vergilium quoque subicit verbum produci a 5
plerisque audio:

etiam Parnasia laurus
Parva sub ingenti matris se subicit umbra.

Sed neque 'ob' neque 'sub' praepositio producendi 6
habet naturam, neque item ['con'], nisi cum eam litterae secuntur, quae in verbis 'constituit' et 'confecit' secundum eam primae sunt, vel cum eliditur ex ea n littera, sicut Sallustius: faenoribus, inquit, copertus. In his autem, quae supra posui, et metrum 7
esse *integrum potest* et praepositiones istae possunt

non barbare protendi; secunda enim littera in his
8 verbis per duo i, non per unum scribenda est. Nam
verbum ipsum, cui supradictae particulae praepositae
sunt, non est 'icio', sed 'iacio' et praeteritum non
'icit' facit, sed 'iecit'. Id ubi compositum est, (ex)
a littera in [i] mutatur, sicuti fit in verbis 'insilio'
et 'incipio', atque [i] ita vim consonantis capit, et id-
circo ea syllaba productius latiusque paulo pronuntiata
priorem syllabam brevem esse non patitur, sed reddit
eam positu longam, propterea que et numerus in versu
et ratio in pronuntiatu manet.

9 Haec, quae diximus, eo etiam conducunt, ut, quod
apud Vergilium in sexto positum invenimus:

> Eripe me his, invicte, malis aut tu mihi terram
> Inice,

sic esse 'iniice', ut supra dixi, et scribendum et legen-
dum sciamus, nisi quis tam indocilis est, ut in hoc
quoque verbo 'in' praepositionem metri gratia protendat.

10 Quaerimus igitur, in 'obicibus' o littera qua ratione
intendatur, cum id vocabulum factum sit a verbo 'obii-
cio' et nequaquam simile sit, quod a verbo 'moveo'
11 'motus' o littera longa dicitur. Equidem memini Sul-
picium Apollinarem, virum praestanti litterarum
scientia, 'obices' et 'obicibus' o littera correpta dicere,
in Vergilio quoque sic eum legere:

> qua vi maria alta tumescant
> Obicibus ruptis;

12 sed ita, ut diximus, i litteram, quae in [hoc] vocabulo
quoque gemina esse debet, paulo uberius largiusque
pronuntiabat.

13 Congruens igitur est, ut 'subices' etiam, quod proinde
ut 'obices' compositum est, u littera brevi dici opor-
14 teat. Ennius in tragoedia, quae Achilles inscri-

bitur, subices pro aere alto ponit, qui caelo subiectus est, in his versibus:

per ego deúm sublimas súbices
Húmidas, unde óritur imber, sónitu saevo et
† strepitu,

plerosque omnes tamen legere audias u littera producta. Id ipsum autem verbum M. Cato sub alia praeposi- 15 tione dicit in oratione, quam de consulatu suo habuit; ita hos, inquit, fert ventus ad primorem Pyrenaeum, quo proiicit in altum. Et Pacuvius item in Chryse:

Id[ae] promúnturium, cuius l ngua in altum
próiicit.

XVIII.

De P. Africano superiore sumpta quaedam ex annalibus memoratu dignissima.

Scipio Africanus antiquior quanta virtutum gloria 1 praestiterit et quam fuerit altus animi atque magnificus et qua sui conscientia subnixus, plurimis rebus, quae dixit quaeque fecit, declaratum est. Ex quibus sunt 2 haec duo exempla eius fiduciae atque exuperantiae ingentis:

Cum M. Naevius tribunus plebis accusaret eum ad 3 populum diceretque, accepisse a rege Antiocho pecuniam, ut condicionibus gratiosis et mollibus pax cum eo populi Romani nomine fieret et quaedam item alia crimini daret indigna tali viro, tum Scipio pauca praefatus, quae dignitas vitae suae atque gloria postulabat, 'memoria', inquit 'Quirites, repeto, diem esse hodiernum, quo Hannibalem Poenum imperio vestro inimicissimum magno proelio vici in terra Africa pacemque et victoriam vobis peperi spectabilem. Non igitur simus adversum deos ingrati et, censeo, relinquamus nebulonem hunc,

eamus hinc protinus Iovi optimo maximo gratulatum'.
4.5 Id cum dixisset, avertit et ire ad Capitolium coepit. Tum
contio universa, quae ad sententiam de Scipione feren-
dam convenerat, relicto tribuno Scipionem in Capito-
lium comitata atque inde ad aedes eius cum laetitia
6 et gratulatione sollemni prosecuta est. Fertur etiam
oratio, quae videtur habita eo die a Scipione, et
qui dicunt eam non veram, non eunt infitias, quin
haec quidem verba fuerint, quae dixi, Scipionis.

7 Item aliud est factum eius praeclarum. Petilii
quidam tribuni plebis a. M., ut aiunt, Catone, inimico
Scipionis, comparati in eum atque inmissi, desidera-
bant in senatu instantissime, ut pecuniae Antiochinae
praedaeque in eo bello captae rationem redderet:
8 fuerat enim L. Scipioni Asiatico, fratri suo, impera-
9 tori in ea provincia legatus. Ibi Scipio exurgit et,
prolato e sinu togae libro, rationes in eo scriptas esse
10 dixit omnis pecuniae omnisque praedae; allatum, ut
11 palam recitaretur et ad aerarium deferretur. 'Sed enim
id iam non faciam' inquit 'nec me ipse afficiam con-
12 tumelia', eumque librum statim coram discidit suis
manibus et concerpsit, aegre passus, quod cui salus
imperii ac reipublicae accepta ferri deberet rationem
pecuniae praedatae posceretur.

XIX.

Quid M. Varro in logistoria scripserit de moderando victu puerorum inpubium.

1 Pueros inpubes compertum est, si plurimo cibo
nimioque somno uterentur, hebetiores fieri ad veterni
usque aut eluci tarditatem, corporaque eorum inprocera
2 fieri minusque adolescere. Idem plerique alii medi-
corum philosophorumque et M. Varro in logistoria
scripsit, quae inscripta est Catus aut de liberis
educandis.

XX.

Notati a censoribus, qui audientibus iis dixerant ioca quaedam intempestiviter; ac de eius quoque nota deliberatum, qui steterat forte apud eos oscitabundus.

Inter censorum severitates tria haec exempla in 1
litteris sunt castigatissimae disciplinae. Vnum est hu- 2
iuscemodi: Censor agebat de uxoribus sollemne iusiu- 3
randum; verba erant ita concepta: Vt tu ex animi
tui sententia uxorem habes?; qui iurabat, ca-
villator quidam et canicula et nimis ridicularius fuit.
Is locum esse sibi ioci dicundi ratus, cum ita, uti mos 4
erat, censor dixisset 'ut tu ex animi tui sententia
uxorem habes?', 'habeo equidem' inquit 'uxorem, sed 5
non hercle ex animi mei sententia'. Tum censor eum, 6
quod intempestive lascivisset, in aerarios rettulit, cau-
samque hanc ioci scurrilis apud se dicti subscripsit.

Altera severitas eiusdem sectae disciplinaeque est. 7
Deliberatum est de nota eius, qui ad censores ab amico 8
advocatus est et in iure stans clare nimis et sonore
oscitavit, atque inibi ut plecteretur fuit, tamquam illud
indicium esset vagi animi et alucinantis et fluxae at-
que apertae securitatis. Sed cum ille deiurasset, in- 9
vitissimum sese ac repugnantem oscitatione victum
tenerique eo vitio, quod 'oscedo' appellatur, tum notae
iam destinatae exemptus est. Publius Scipio Afri- 10
canus, Pauli filius, utramque historiam posuit
in oratione, quam dixit in censura, cum ad ma-
iorum mores populum hortaretur.

Item aliud refert Sabinus Masurius in septimo 11
memoriali severe factum: Censores, inquit, Pu-
blius Scipio Nasica et Marcus Popilius cum
equitum censum agerent, equum nimis strigo-
sum et male habitum, sed equitem eius uber-
rimum et habitissimum viderunt et 'cur', in-
quiunt, 'ita est, ut tu sis quam equus curatior?'
'Quoniam', inquit, 'ego me curo, equum Sta-

tius nihili servos'. Visum est parum esse reverens responsum relatusque in aerarios, ut mos est.

12 'Statius' autem servile nomen fuit. Plerique apud
13 veteres servi eo nomine fuerunt. Caecilius quoque
ille comoediarum poeta inclutus servus fuit et propterea nomen habuit 'Statius'. Sed postea versum est quasi in cognomentum, appellatusque est 'Caecilius Statius'.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER QVINTVS.

I.

Quod Musonius philosophus reprehendit inprobavitque, laudari philosophum disserentem a vociferantibus et in laudando gestientibus.

* * * Musonium philosophum solitum accepimus. 1
'Cum philosophus' inquit 'hortatur, monet, suadet, ob-
iurgat aliudve quid disciplinarum disserit, tum, qui
audiunt, si de summo et soluto pectore obvias vulga-
tasque laudes effutiunt, si clamitant etiam, si gestiunt,
si vocum eius festivitatibus, si modulis verborum, si
quibusdam quasi frequentamentis orationis moventur,
exagitantur et gestiunt, tum scias, et qui dicit et qui
audiunt frustra esse, neque illi philosophum loqui, sed
tibicinem canere. Animus' inquit 'audientis philoso- 2
phum, [dum] quae dicuntur utilia ac salubria sunt et
errorum atque vitiorum medicinas ferunt, laxamentum
atque otium prolixe profuseque laudandi non habet.
Quisquis ille est, qui audit, nisi ille est plane deper- 3
ditus, inter ipsam philosophi orationem et perhorre-
scat necesse est et pudeat tacitus et paeniteat et gau-
deat et admiretur, varios adeo vultus disparilesque 4
sensus gerat, proinde ut eum conscientiamque eius
adfecerit utrarumque animi partium, aut sincerarum
aut aegrarum, philosophi pertractatio'.

5 Praeterea dicebat, magnam laudem non abesse ab
admiratione, admirationem autem, quae maxima est,
6 non verba parere, sed silentium. 'Idcirco' inquit 'poe-
tarum sapientissimus auditores illos Vlixi, labores suos
inlustrissime narrantis, ubi loquendi finis factus, non
exultare nec strepere nec vociferari facit, sed consi-
luisse universos dicit, quasi attonitos et obstupidos,
delenimentis aurium ad origines usque vocis perma-
nantibus:

Ὣς φάτο· τοὶ δ' ἄρα πάντες ἀκὴν ἐγένοντο σιωπῇ,
Κηληθμῷ δ' ἔσχοντο κατὰ μέγαρα σκιόεντα'.

II.

Super equo Alexandri regis, qui Bucephalas appellatus est.

1 Equus Alexandri regis et capite et nomine 'Buce-
2 phalas' fuit. Emptum Chares scripsit talentis trede-
cim et regi Philippo donatum; hoc autem aeris nostri
3 summa est sestertia trecenta duodecim. Super hoc
equo dignum memoria visum, quod, ubi ornatus erat
armatusque ad proelium, haud umquam inscendi sese
4 ab alio, nisi ab rege passus sit. Id etiam de isto
equo memoratum est, quod, cum insidens in eo Ale-
xander bello Indico et facinora faciens fortia, in hostium
cuneum non satis sibi providens inmisisset coniectis-
que undique in Alexandrum telis, vulneribus altis in
cervice atque in latere equus perfossus esset, mori-
bundus tamen ac prope iam exanguis e mediis hosti-
bus regem vivacissimo cursu retulit atque, ubi eum
extra tela extulerat, ilico concidit et, domini iam super-
stitis securus, quasi cum sensus humani solacio animam
5 expiravit. Tum rex Alexander, parta eius belli victoria,
oppidum in isdem locis condidit idque ob equi hono-
res 'Bucephalon' appellavit.

III.

Quae causa quodque initium fuisse dicatur Protagorae ad philosophiae litteras adeundi.

Protagoram, virum in studiis doctrinarum egre- 1
gium, cuius nomen Plato libro suo illi incluto in-
scripsit, adulescentem aiunt victus quaerendi gratia in
mercedem missum vecturasque onerum corpore suo
factitavisse, quod genus Graeci 'ἀχθοφόρους' vocant, 2
Latine 'baiulos' appellamus. Is de proximo rure Ab- 3
dera in oppidum, cuius popularis fuit, caudices ligni
plurimos funiculo brevi circumdatos portabat. Tum 4
forte Democritus, civitatis eiusdem civis, homo ante
alios virtutis et philosophiae gratia venerandus, cum
egrederetur extra urbem, videt eum, cum illo genere
oneris tam impedito ac tam incohibili facile atque
expedite incedentem et prope accedit et iuncturam
posituramque ligni scite periteque factam considerat
petitque, ut paululum adquiescat. Quod ubi Prota- 5
goras, ut erat petitum, fecit atque itidem Demo-
critus acervum illum et quasi orbem caudicum brevi
vinculo comprehensum ratione quadam quasi geometrica
librari continerique animadvertit, interrogavit, quis id
lignum ita composuisset, et, cum ille a se compositum
dixisset, desideravit, uti solveret ac denuo in modum
eundem collocaret. At postquam ille solvit ac simi- 6
liter composuit, tum Democritus, animi aciem soller-
tiamque hominis non docti demiratus, 'mi adulescens,'
inquit 'cum ingenium bene faciendi habeas, sunt maiora
melioraque, quae facere mecum possis', abduxitque
eum statim secumque habuit et sumptum ministravit
et philosophias docuit et esse eum fecit, quantus po-
stea fuit.

Is tamen Protagoras insincerus quidem philo- 7
sophus, sed acerrimus sophistarum fuit; pecuniam
quippe *ingentem cum* a discipulis acciperet annuam,

pollicebatur se id docere, quanam verborum industria causa infirmior fieret fortior, quam rem Graece ita dicebat: 'τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν'.

IV.

De verbo duo(de)vicesimo, quod vulgo incognitum est, a viris doctis multifariam in libris scriptum est.

1 Apud Sigillaria forte in libraria ego et Iulius
Paulus poeta, vir memoria nostra doctissimus, consideramus; atque ibi expositi erant Fabii annales,
bonae atque sincerae vetustatis libri, quos venditor
2 sine mendis esse contendebat. Grammaticus autem
quispiam de nobilioribus, ab emptore ad spectandos
libros adhibitus, repperisse [se] unum in libro mendum
dicebat; sed contra librarius in quodvis pignus voca-
3 bat, si in una uspiam littera delictum esset. Ostendebat grammaticus ita scriptum in libro quarto:
Quapropter tum primum ex plebe alter consul
factus est, duo(et)vicesimo anno postquam
4 Romam Galli ceperunt. 'Non', inquit, 'duo(et)-
5 vicesimo, sed 'duo et vicesimo' scribi oportuit. Quid
enim est duo(et)vicesimo?' [*** Varro humanarum rerum lib. XVI;] hic ita scripsit: Mortuus
est anno duo(et)vicesimo; rex fuit annos XXI.

V.

Cuiusmodi ioco incavillatus sit Antiochum regem Poenus Hannibal.

1 In libris veterum memoriarum scriptum est,
Hannibalem Carthaginiensem apud regem Antiochum
facetissime cavillatum esse. Ea cavillatio huiuscemodi
2 fuit: Ostendebat ei Antiochus in campo copias ingentis,
quas bellum populo Romano facturus comparaverat,
*converte*batque exercitum insignibus argenteis et aureis
3 *florentem; inducebat* etiam currus cum falcibus et ele-

phantos cum turribus equitatumque frenis, ephippiis,
monilibus, phaleris praefulgentem. Atque ibi rex, con- 4
templatione tanti ac tam ornati exercitus gloriabundus,
Hannibalem aspicit et 'putasne' inquit 'conferri posse
ac satis esse (credo) Romanis haec omnia?' Tum 5
Poenus, eludens ignaviam inbelliamque militum eius
pretiose armatorum: 'Satis, plane satis esse credo Ro-
manis haec omnia, etiamsi avarissimi sunt.' Nihil 6
prorsum neque tam lepide neque tam acerbe dici
potest: rex de numero exercitus sui ac de aestimanda 7
aequiperatione quaesiverat, respondit Hannibal de praeda.

VI.

De coronis militaribus; quae sit earum triumphalis, quae obsidionalis, quae civica, quae muralis, quae castrensis, quae navalis, quae ovalis, quae oleaginea.

Militares coronae multae, variae sunt. Quarum quae 1.2
nobilissimae sunt, has ferme esse accepimus: 'trium-
phalem, obsidionalem, civicam, muralem, castrensem,
navalem'; est ea quoque corona, quae 'ovalis' dicitur, 3
est item postrema 'oleaginea', qua uti solent, qui in 4
proelio non fuerunt, sed triumphum procurant.

'Triumphales' coronae sunt aureae, quae imperato- 5
ribus ob honorem triumphi mittuntur. Id vulgo dicitur 6
'aurum coronarium'. Haec antiquitus e lauru erant, 7
post fieri ex auro coeptae.

'Obsidionalis' est, quam ii, qui liberati obsidione 8
sunt, dant ei duci, qui liberavit. Ea corona graminea 9
est, observarique solitum, ut fieret e gramine, quod
in eo loco gnatum esset, intra quem clausi erant, qui
obsidebantur. Hanc coronam gramineam senatus po- 10
pulusque Romanus Q. Fabio Maximo dedit bello Poe-
norum secundo, quod urbem Romam obsidione hostium
liberasset.

'Civica' corona appellatur, quam civis civi, a quo 11
in proelio *servatus* est, testem vitae salutisque per-

12 ceptae dat. Ea fit e fronde quernea, quoniam cibus
victusque antiquissimus quercus capi solitus; fuit etiam
ex ilice, quod genus superiori proximum est, sicuti
scriptum est in quadam comoedia Caecilii:

† Advehuntur, inquit, cum ilignea corona et
chlamyde; di vostram fidem!

13 Masurius autem Sabinus in undecimo librorum
memorialium civicam coronam tum dari solitam
dicit, cum is, qui civem servaverat, eodem tempore
etiam hostem occiderat neque locum in ea pugna reli-
querat; aliter ius civicae coronae negat concessum.
14 Tiberium tamen Caesarem consultum, an civicam co-
ronam capere posset qui civem in proelio servasset
et hostes ibidem duos interfecisset, sed locum, in quo
pugnabat, non retinuisset eoque loco hostes potiti
essent, rescripsisse dicit, eum quoque civica dignum
videri, quod appareret, e tam iniquo loco civem ab
eo servatum, ut etiam a fortiter pugnantibus retineri
15 non quiverit. Hac corona civica L. Gellius, vir cen-
sorius, in senatu Ciceronem consulem donari a repu-
blica censuit, quod eius opera esset atrocissima illa
Catilinae coniuratio detecta vindicataque.
16 'Muralis' est corona, qua donatur ab imperatore,
qui primus murum subiit inque oppidum hostium per
vim ascendit; idcirco quasi muri pinnis decorata est.
17 'Castrensis' est corona, qua donat imperator eum, qui
primus hostium castra pugnans introivit; ea corona
18 insigne valli habet. 'Navalis' est, qua donari solet,
maritimo proelio qui primus in hostium navem vi
armatus transiluit; ea quasi navium rostris insignita
19 est. Et 'muralis' autem et 'castrensis' et 'navalis'
fieri ex auro solent.
20.21 'Ovalis' corona murtea est; ea utebantur imperatores,
qui ovantes urbem introibant.
Ovandi ac non triumphandi causa est, cum aut
bella non rite indicta neque cum iusto hoste gesta

sunt, aut hostium nomen humile et non idoneum est,
ut servorum piratarumque, aut, deditione repente facta,
'inpulverea', ut dici solet, incruentaque victoria obvenit.
Cui facilitati aptam esse Veneris frondem crediderunt, 22
quod non Martius, sed quasi Venerius quidam triumphus
foret. Ac murteam coronam M. Crassus, cum bello 23
fugitivorum confecto ovans rediret, insolenter aspernatus est senatusque consultum faciundum per gratiam
curavit, ut lauro, non murto, coronaretur.

Marcus Cato obicit M. Fulvio Nobiliori, quod 24
milites per ambitum coronis de levissimis causis
donasset. De qua re verba ipsa apposui Catonis: 25
Iam principio quis vidit, corona donari quemquam, cum oppidum captum non esset aut castra
hostium non incensa essent? Fulvius autem, in 26
quem hoc a Catone dictum est, coronis donaverat
milites, quia vallum curaverant, aut qui puteum strenue
foderant.

Praetereundum non est, quod ad ovationes attinet 27
super quo dissensisse veteres scriptores accipio.
Partim enim scripserunt, qui ovaret, introire solitum
equo vehentem; set Sabinus Masurius pedibus ingredi ovantes dicit, sequentibus eos non militibus, sed
universo senatu.

VII.

'Personae' vocabulum quam lepide interpretatus sit quamque esse vocis eius originem dixerit Gavius Bassus.

Lepide mi hercules et scite Gavius Bassus in 1
libris, quos de origine vocabulorum composuit,
unde appellata 'persona' sit, interpretatur; a personando
enim id vocabulum factum esse coniectat. Nam caput, 2
inquit, et os coperimento personae tectum undique unaque tantum vocis emittendae via pervium, quoniam non vaga neque diffusa est, [set]
in unum *tantum*modo exitum collectam coac-

tamque vocem ciet, magis claros canorosque sonitus facit. Quoniam igitur indumentum illud oris clarescere et resonare vocem facit, ob eam causam 'persona' dicta est, o littera propter vocabuli formam productiore.

VIII.

Defensus error a Vergilii versibus, quos arguerat Iulius Hyginus grammaticus; et ibidem, quid sit lituus; deque ἐτυμολογίᾳ vocis eius.

1 Ipse Quirinali lituo parvaque sedebat
Subcinctus trabea laevaque ancile gerebat.

In his versibus errasse Hyginus Vergilium scripsit, tamquam non animadverterit deesse aliquid hisce verbis:

Ipse Quirinali lituo.

2 Nam, si nihil, inquit, deesse animadverterimus,
videtur ita dictum, ut fiat 'lituo et trabea subcinctus', quod est, inquit, absurdissimum; quippe cum 'lituus' sit virga brevis, in parte qua robustior est incurva, qua augures utuntur, quonam modo 'subcinctus lituo' videri potest?
3 Immo ipse Hyginus parum animadvertit, sic hoc
esse dictum, ut pleraque dici per defectionem solent.
4 Veluti cum dicitur 'M. Cicero homo magna eloquentia'
et 'Q. Roscius histrio summa venustate', non plenum
hoc utrumque neque perfectum est, sed enim pro pleno
5 atque perfecto auditur. Vt Vergilius alio in loco:

Victorem Buten inmani corpore,

id est corpus inmane habentem, et item alibi:

In medium geminos inmani pondere caestus
Proiecit

ac similiter:

> Domus sanie dapibusque cruentis,
> Intus opaca, ingens.

Sic igitur id quoque videri dictum debet: 'Picus Qui- 6
rinali lituo erat', sicuti dicimus: 'statua grandi capite
erat'. Et 'est' autem et 'erat' et 'fuit' plerumque 7
absunt cum elegantia sine detrimento sententiae.

Et, quoniam facta 'litui' mentio est, non praeter- 8
mittendum est, quod posse quaeri animadvertimus, utrum
lituus auguralis a tuba, quae 'lituus' appellatur, an
tuba a lituo augurum 'lituus' dicta sit; utrumque enim 9
pari forma et pariter incurvum est. Sed si, ut qui- 10
dam putant, tuba a sonitu 'lituus' appellata est ex illo
Homerico verbo:

> *Λίγξε βιός*,

necesse est ita accipi, ut virga auguralis a tubae simi-
litudine 'lituus' vocetur. Vtitur autem vocabulo isto 11
Vergilius et pro tuba:

> Et lituo pugnas insignis obibat et hasta.

IX.

Historia de Croesi filio muto ex Herodoti libris.

Filius Croesi regis, cum iam fari per aetatem 1
posset, infans erat et, cum iam multum adolevisset,
item nihil fari quibat. Mutus adeo et elinguis diu
habitus est. Cum in patrem eius, bello magno victum 2
et urbe in qua erat capta, hostis gladio deducto, regem
esse ignorans, invaderet, diduxit adulescens os, clamare
nitens, eoque nisu atque impetu spiritus vitium nodum-
que linguae rupit planeque et articulate elocutus est,
clamans in hostem, ne rex Croesus occideretur. Tum 3
et hostis gladium reduxit et rex vita donatus est et
adulescens loqui prorsum deinceps incepit. Herodo- 4
tus in historiis huius memoriae scriptor est eiusque

verba sunt, quae prima dixisse filium Croesi refert: 'Ἄνθρωπε, μὴ κτεῖνε Κροῖσον'.

5 Sed et quispiam Samius athleta, nomen illi fuit Ἐχεκλοῦς, cum antea non loquens fuisset, ob similem
6 dicitur causam loqui coepisse. Nam cum in sacro certamine sortitio inter ipsos et adversarios non bona fide fieret et sortem nominis falsam subici animadvertisset, repente in eum, qui id faciebat, videre sese, quid faceret, magnum inclamavit. Atque is oris vinclo solutus per omne inde vitae tempus non turbide neque adhaese locutus est.

X.

De argumentis, quae Graece ἀντιστρέφοντα appellantur, a nobis 'reciproca' dici possunt.

1 Inter vitia argumentorum longe maximum esse vi-
2 tium videtur, quae 'ἀντιστρέφοντα' Graeci dicunt. Ea quidam e nostris non hercle nimis absurde 'reciproca'
3 appellaverunt. Id autem vitium accidit hoc modo, cum argumentum propositum referri contra convertique in eum potest, a quo dictum est, et utrimque pariter valet; quale est pervolgatum illud, quo Protagoram, sophistarum acerrimum, usum esse ferunt adversus Euathlum, discipulum suum.

4 Lis namque inter eos et controversia super pacta
5 mercede haec fuit. Euathlus, adulescens dives, eloquentiae discendae causarumque orandi cupiens fuit.
6 Is in disciplinam Protagorae sese dedit daturumque promisit mercedem grandem pecuniam, quantam Protagoras petiverat, dimidiumque eius dedit iam tunc statim priusquam disceret, pepigitque, ut reliquum dimidium daret, quo primo die causam apud iudices
7 orasset et vicisset. Postea cum diutule auditor adsectatorque Protagorae fuisset [et] in studio quidem facundiae abunde promovisset, causas tamen non reciperet tempusque iam longum transcurreret et facere

id videretur, ne relicum mercedis daret, capit consilium
Protagoras, ut tum existimabat, astutum: petere in- 8
stitit ex pacto mercedem, litem cum Euathlo con-
testatur.

Et cum ad iudices coniciendae consistendaeque 9
causae gratia venissent, tum Protagoras sic exorsus
est: 'Disce,' inquit 'stultissime adulescens, utroque id
modo fore, uti reddas quod peto, sive contra te pro-
nuntiatum erit sive pro te. Nam, si contra te lis 10
data erit, merces mihi ex sententia debebitur, quia
ego vicero, sin vero secundum te iudicatum erit, mer-
ces mihi ex pacto debebitur, quia tu viceris'.

Ad ea respondit Euathlus: 'Potui', inquit, 'huic 11
tuae tam ancipiti captioni isse obviam, si verba non
ipse facerem atque alio patrono uterer. Sed maius 12
mihi in ista victoria prolubium est, cum te non in
causa tantum, sed in argumento quoque isto vinco.
Disce igitur tu quoque, magister sapientissime, utroque 13
modo fore, uti non reddam quod petis, sive contra me
pronuntiatum fuerit sive pro me. Nam, si iudices 14
pro causa mea senserint, nihil tibi ex sententia debe-
bitur, quia ego vicero; sin contra me pronuntiaverint,
nihil tibi ex pacto debebo, quia non vicero'.

Tum iudices dubiosum hoc inexplicabileque esse, 15
quod utrimque dicebatur, rati, ne sententia sua utram-
cumque in partem dicta esset ipsa sese rescinderet, rem
iniudicatam reliquerunt causamque in diem longissimam
distulerunt. Sic ab adulescente discipulo magister elo- 16
quentiae inclutus suo sibi argumento confutatus est et
captionis versute excogitatae frustratus fuit.

XI.

Biantis de re uxoria syllogismum non posse videri ἀντιστρέφειν.

Existimant quidam, etiam illud Biantis, viri sa- 1
pientis ac nobilis, responsum consimile esse atque est
Protagorion illud, de quo dixi modo, ἀντιστρέφον.

2 Nam cum rogatus esset a quodam Bias, deberetne
uxorem ducere, an vitam vivere caelibem, 'ἤτοι' inquit
'καλὴν ἄξεις ἢ αἰσχράν· καὶ εἰ καλήν, ἕξεις κοινήν, εἰ
δὲ αἰσχράν, ἕξεις ποινήν· ἑκάτερον δὲ οὐ ληπτέον· οὐ
γαμητέον ἄρα'.
3 Sic autem hoc rursum convertunt: 'Εἰ μὲν καλὴν
ἄξω, οὐχ ἕξω ποινήν· εἰ δὲ αἰσχράν, οὐχ ἕξω κοινήν·
4 γαμητέον ἄρα'. Sed minime hoc esse videtur ἀντι-
στρέφον, quoniam ex altero latere conversum frigidius
5 est infirmiusque. Nam Bias proposuit, non esse du-
cendam uxorem propter alterutrum incommodum, quod
6 necessario patiendum erit ei, qui duxerit. Qui con-
vertit autem, non ab eo se defendit incommodo, quod
7 adest, sed carere se altero dicit, quod non adest. Satis
est autem tuendae sententiae, quam Bias dixit, quod
eum, qui duxit uxorem, pati necesse est ex duobus
incommodis alterum, ut aut 'κοινὴν' habeat aut 'ποινήν'.
8 Sed Favorinus noster, cum facta esset forte
mentio syllogismi istius, quo Bias usus est, cuius
prima πρότασις est, 'ἤτοι καλὴν ἄξεις ἢ αἰσχράν', non
ratum id neque iustum diiunctivum esse ait, quoniam
non necessum sit, alterum ex duobus, quae diiunguntur,
9 verum esse, quod in proloquio diiunctivo necessarium
est. Eminentia enim quadam significari formarum
10 turpes et pulcrae videntur. 'Est autem' inquit 'tertium
quoque inter duo ista, quae diiunguntur, cuius rationem
11 prospectumque Bias non habuit. Inter enim pulcher-
rimam feminam et deformissimam media forma quae-
dam est, quae et a nimiae pulcritudinis periculo et a
12 summae deformitatis odio vacat; qualis a Quinto
Ennio in Melanippa perquam eleganti vocabulo
stata dicitur, quae neque κοινὴ futura sit neque ποινή'.
13 Quam formam modicam et modestam Favorinus non
14 mi hercule inscite appellabat 'uxoriam'. Ennius autem
in ista, quam dixi, tragoedia, eas fere feminas ait in-
columi pudicitia esse, quae stata forma forent.

XII.

De nominibus deorum populi Romani Diovis et Vediovis.

In antiquis precationibus nomina haec deorum 1
inesse animadvertimus: 'Diovis' et 'Vediovis'; est 2
autem etiam aedes Vediovis Romae inter arcem et
Capitolium. Eorum nominum rationem esse hanc 3
comperi: 'Iovem' Latini veteres a 'iuvando' appel- 4
lavere, eundemque alio vocabulo iuncto 'patrem' di-
xerunt. Nam quod est, (in) elisis aut inmutatis 5
quibusdam litteris, 'Iupiter', id plenum atque in-
tegrum est 'Iovispater'. Sic et 'Neptunuspater' con-
iuncte dictus est et 'Saturnuspater' et 'Ianuspater' et
'Marspater', hoc enim est 'Marspiter', itemque Iovis
'Diespiter' appellatus, id est diei et lucis pater. Id- 6
circoque simili nomine Iovis 'Diovis' dictus est et
'Lucetius', quod nos die et luce quasi vita ipsa affi-
ceret et iuvaret. 'Lucetium' autem Iovem Cn. Nae- 7
vius in libris belli Poenici appellat.

Cum Iovem igitur et Diovem a iuvando nomi- 8
nassent, eum(que) contra deum, qui non iuvandi pote-
statem, sed vim nocendi haberet – nam deos quosdam,
ut prodessent, celebrabant, quosdam, ut ne obessent,
placabant –, 'Vediovem' appellaverunt, dempta atque
detracta iuvandi facultate. 'Ve' enim particula, quae 9
in aliis atque aliis vocabulis varia, tum per has duas
litteras, tum a littera media inmissa dicitur, duplicem
significatum eundemque inter sese diversum capit.
Nam et augendae rei et minuendae valet, sicuti aliae 10
particulae plurimae; propter quod accidit, ut quaedam
vocabula, quibus particula ista praeponitur, ambigua
sint et utroqueversum dicantur, veluti 'vescum', 'vemens'
et 'vegrande', de quibus alio in loco, uberiore tractatu
facto, admonuimus; 'vesani' autem et 'vecordes' ex
una tantum parte dicti, quae privativa est, quam Graeci
'κατὰ στέρησιν' dicunt.

Simulacrum igitur dei Vediovis, quod est in aede, 11

de qua supra dixi, sagittas tenet, quae sunt videlicet
12 partae ad nocendum. Quapropter eum deum plerum-
que Apollinem esse dixerunt; immolaturque ritu hu-
mano capra eiusque animalis figmentum iuxta simu-
lacrum stat.

13 Propterea *Vergilium* quoque aiunt, multae antiquitatis hominem sine ostentationis odio peritum, numina laeva in *georgicis* deprecari, significantem, vim quandam esse huiuscemodi deorum in laedendo magis quam in iuvando potentem. Versus *Vergilii* sunt:

In tenui labor; at tenuis non gloria, si quem
Numina laeva sinunt auditque vocatus Apollo.

14 In istis autem diis, quos placari oportet, uti mala a nobis vel a frugibus natis amoliantur, 'Auruncus' quoque habetur et 'Robigus'.

XIII.

De officiorum gradu atque ordine moribus populi Romani observato.

1 Seniorum hominum et Romae nobilium atque in morum disciplinarumque veterum doctrina memoriaque praestantium disceptatio quaedam fuit, praesente et audiente me, de gradu atque ordine officiorum. Cumque quaereretur, quibus nos ea prioribus potioribusque facere oporteret, si necesse esset, in opera danda faciendoque
2 officio alios aliis anteferre, non † constituebat. Con-
veniebat autem facile constabatque, ex moribus populi Romani primum iuxta parentes locum tenere pupillos debere, fidei tutelaeque nostrae creditos; secundum eos proximum locum clientes habere, qui sese itidem in fidem patrociniumque nostrum dediderunt; tum in tertio loco esse hospites; postea esse cognatos adfinesque.

3 Huius moris observationisque multa sunt testimonia atque documenta in *antiquitatibus* perscripta,

ex quibus unum hoc interim de clientibus cognatisque, quod prae manibus est, ponemus. M. Cato in ora- 4
tione, quam dixit apud censores in Lentulum, ita scripsit: Quod maiores sanctius habuere, defendi pupillos quam clientem non fallere. Adversus cognatos pro cliente testatur, testimonium adversus clientem nemo dicit. Patrem primum, postea patronum proximum nomen habuere.

Masurius autem Sabinus in libro iuris ci- 5
vilis tertio antiquiorem locum hospiti tribuit quam clienti. Verba ex eo libro haec sunt: In officiis apud maiores ita observatum est, primum tutelae, deinde hospiti, deinde clienti, tum cognato, postea adfini. Aequa causa feminae viris potiores habitae pupillarisque tutela muliebri praelata. Etiam adversus quem adfuissent, eius filiis tutores relicti, in eadem causa pupillo aderant.

Firmum atque clarum isti rei testimonium perhibet 6
auctoritas C. Caesaris pontificis maximi, qui in oratione, quam pro Bithynis dixit, hoc principio usus est: Vel pro hospitio regis Nicomedis vel pro horum necessitate, quorum [de] re agitur, refugere hoc munus, M. Iunce, non potui. Nam neque hominum morte memoria deleri debet, quin a proximis retineatur, neque clientes sine summa infamia deseri possunt, quibus etiam a propinquis nostris opem ferre instituimus.

XIV.

Quod Apion, doctus homo, qui Plistonices appellatus est, vidisse se Romae scripsit recognitionem inter sese mutuam ex vetere notitia hominis et leonis.

Apion, qui 'Plistonices' appellatus est, litteris 1
homo multis praeditus rerumque Graecarum plurima atque varia scientia fuit. Eius libri non incelebres 2

feruntur, quibus omnium ferme, quae mirifica in Aegypto
3 visuntur audiunturque, historia comprehenditur. Sed
in his, quae vel audisse vel legisse sese dicit, fortassean
vitio studioque ostentationis sit loquacior – est enim
sane quam in praedicandis doctrinis sui venditator –,
4 hoc autem, quod in libro Aegytiacorum quinto
scripsit, neque audisse neque legisse, sed ipsum sese
in urbe Roma vidisse oculis suis confirmat.
5 'In circo maximo' inquit 'venationis amplissimae
6 pugna populo dabatur. Eius rei, Romae cum forte
7 essem, spectator' inquit 'fui. Multae ibi saevientes
ferae, magnitudines bestiarum excellentes omniumque
8 invisitata aut forma erat aut ferocia. Sed praeter alia
omnia leonum' inquit 'immanitas admirationi fuit prae-
9 terque omnis ceteros unus. Is unus leo corporis im-
petu et vastitudine terrificoque fremitu et sonoro, toris
comisque cervicum fluctuantibus, animos oculosque
10 omnium in sese converterat. Introductus erat inter
compluris ceteros ad pugnam bestiarum datos servus
11 viri consularis; ei servo Androclus nomen fuit. Hunc
ille leo ubi vidit procul, repente' inquit 'quasi admi-
rans stetit ac deinde sensim atque placide, tamquam
12 noscitabundus, ad hominem accedit. Tum caudam
more atque ritu adulantium canum clementer et blande
movet hominisque se corpori adiungit cruraque eius
et manus, prope iam exanimati metu, lingua leniter
13 demulcet. Homo Androclus inter illa tam atrocis ferae
blandimenta amissum animum recuperat, paulatim
14 oculos ad contuendum leonem refert. Tum quasi mutua
recognitione facta laetos' inquit 'et gratulabundos vi-
deres hominem et leonem'.
15 Ea re prorsus tam admirabili maximos populi
clamores excitatos dicit, accersitumque a [C.] Caesare
Androclum quaesitamque causam, cur illi atrocissimus
16 leo uni parsisset. Ibi Androclus rem mirificam narrat
17 atque admirandam. 'Cum provinciam' inquit 'Africam
proconsulari imperio meus dominus obtineret, ego ibi

iniquis eius et cotidianis verberibus ad fugam sum
coactus et, ut mihi a domino, terrae illius praeside,
tutiores latebrae forent, in camporum et arenarum
solitudines concessi ac, si defuisset cibus, consilium
fuit, mortem aliquo pacto quaerere. Tum sole medio' 18
inquit 'rabido et flagranti specum quandam nanctus
remotam latebrosamque, in eam me penetro et recondo.
Neque multo post ad eandem specum venit hic leo, 19
debili uno et cruento pede, gemitus edens et murmura,
dolorem cruciatumque vulneris commiserantia'. Atque 20
illic primo quidem conspectu advenientis leonis terri-
tum sibi et pavefactum animum dixit. 'Sed postquam 21
introgressus' inquit 'leo, uti re ipsa apparuit, in habita-
culum illud suum, videt me procul delitescentem,
mitis et mansues accessit et sublatum pedem osten-
dere mihi et porgere quasi opis petendae gratia visus
est. Ibi' inquit 'ego stirpem ingentem, vestigio pedis 22
eius haerentem, revelli conceptamque saniem volnere
intimo expressi accuratiusque sine magna iam formi-
dine siccavi penitus atque detersi cruorem. Illa tunc 23
mea opera et medella levatus, pede in manibus meis
posito, recubuit et quievit atque ex eo die triennium 24
totum ego et leo in eadem specu eodemque et victu
viximus. Nam, quas venabatur feras, membra opimiora 25
ad specum mihi subgerebat, quae ego, ignis copiam
non habens, meridiano sole torrens edebam. Sed ubi me' 26
inquit 'vitae illius ferinae iam pertaesum est, leone in
venatum profecto, reliqui specum et viam ferme tridui
permensus a militibus visus adprehensusque sum et
ad dominum ex Africa Romam deductus. Is me statim 27
rei capitalis damnandum dandumque ad bestias curavit.
Intellego autem' inquit 'hunc quoque leonem, me tunc 28
separato captum, gratiam mihi nunc beneficii et medi-
cinae referre'.

Haec Apion dixisse Androclum tradit, eaque omnia 29
scripta circumlataque tabula populo declarata, atque
ideo cunctis petentibus dimissum Androclum et poena

30 solutum leonemque ei suffragiis populi donatum. 'Postea' inquit 'videbamus Androclum et leonem, loro tenui revinctum, urbe tota circum tabernas ire, donari aere Androclum, floribus spargi leonem, omnes ubique obvios dicere: 'Hic est leo hospes hominis, hic est homo medicus leonis''.

XV.

Corpusne sit vox an *ἀσώματον*, varias esse philosophorum sententias.

1 Vetus atque perpetua quaestio inter nobilissimos
philosophorum agitata est, corpusne sit vox an incor-
2 poreum. Hoc enim vocabulum quidam finxerunt pro-
3 inde quod Graece dicitur '*ἀσώματον*'. Corpus autem
est, quod aut efficiens est aut patiens; id Graece de-
4 finitur '*τὸ ἤτοι ποιοῦν ἢ πάσχον*'. Quam definitionem
significare volens Lucretius poeta ita scripsit:

> Tangere enim aut tangi, nisi corpus, nulla
> potest res.

5 Alio quoque modo corpus esse Graeci dicunt '*τὸ τριχῆ*
6 *διάστατον*'. Sed vocem Stoici corpus esse contendunt
7 eamque esse dicunt ictum aera, Plato autem non esse
vocem corpus putat: 'non enim percussus' inquit 'aer,
8 sed plaga ipsa atque percussio, id vox est'. Demo-
critus ac deinde Epicurus ex individuis corporibus
vocem constare dicunt eamque, ut ipsis eorum verbis
9 utar, '*ῥεῦμα ἀτόμων*' appellant. Hos aliosque talis
argutae delectabilisque desidiae aculeos cum audiremus
vel lectitaremus neque in his scrupulis aut emolumentum aliquod solidum ad rationem vitae pertinens aut finem ullum quaerendi videremus, Ennianum Neoptolemum probabamus, qui profecto ita ait:

> Philósophandum est, [set] paúcis; nam omnino
> haút placet.

XVI.

De vi oculorum deque videndi rationibus.

De videndi ratione deque cernendi natura diversas 1
esse opiniones philosophorum animadvertimus. Stoici 2
causas esse videndi dicunt radiorum ex oculis in ea,
quae videri queunt, emissionem aerisque simul intentionem. Epicurus afluere semper ex omnibus cor- 3
poribus simulacra quaedam corporum ipsorum eaque
sese in oculos inferre atque ita fieri sensum videndi
putat. Plato existimat, genus quoddam ignis lucisque 4
de oculis exire idque coniunctum continuatumque vel
cum luce solis vel cum alterius ignis lumine, sua
vi et externa nixum efficere, ut quaecumque offenderit inlustraveritque cernamus. Set [et] hic ea, quae 5
non diutius muginandum, eiusdemque illius Enniani
Neoptolemi, de quo supra scripsimus, consilio
utendum est, qui 'degustandum' ex philosophia censet,
'non in eam ingurgitandum'.

XVII.

Quam ob causam dies primi post Kalendas, Nonas, Idus atri habeantur; et cur diem quoque quartum ante Kalendas vel Nonas vel Idus quasi religiosum plerique vitent.

Verrius Flaccus in quarto de verborum 1
significatu dies, qui sunt postridie Kalendas, Nonas,
Idus, quos vulgus imperite 'nefastos' dicit, propter
hanc causam dictos habitosque 'atros' esse scribit.
Vrbe, inquit, a Gallis Senonibus recuperata, 2
L. Atilius in senatu verba fecit, Q. Sulpicium tribunum militum ad Aliam adversus Gallos pugnaturum rem divinam dimicandi gratia postridie Idus fecisse; tum exercitum populi Romani occidione occisum et post diem tertium eius diei urbem praeter Capitolium captam esse; compluresque alii senatores recordari

sese dixerunt, quotiens belli gerendi gratia res divina postridie Kalendas, Nonas, Idus a magistratu populi Romani facta esset, eius belli proximo deinceps proelio rem publicam male gestam esse. Tum senatus eam rem ad pontifices reiecit, ut ipsi quod videretur statuerent. Pontifices decreverunt, nullum his diebus sacrificium recte futurum.

3 Ante diem quoque quartum Kalendas vel Nonas
vel Idus tamquam inominalem diem plerique vitant.
4 Eius observationis an religio ulla sit tradita, quaeri
5 solet. Nihil nos super ea re scriptum invenimus, nisi
quod Q. Claudius annalium quinto cladem illam
pugnae Cannensis vastissimam factam dicit ante diem
quartum Nonas Sextiles.

XVIII.

In quid et quantum differat historia ab annalibus; superque ea re verba posita ex libro rerum gestarum Sempronii Asellionis primo.

1 'Historiam' ab 'annalibus' quidam differre eo putant,
quod, cum utrumque sit rerum gestarum narratio,
earum tamen proprie rerum sit 'historia', quibus rebus
2 gerendis interfuerit is, qui narret; eamque esse opi-
nionem quorundam, Verrius Flaccus refert in libro
de significatu verborum quarto. Ac se quidem
dubitare super ea re dicit, posse autem videri putat,
nonnihil esse rationis in ea opinione, quod 'ἱστορία'
3 Graece significet rerum cognitionem praesentium. Sed
nos audire soliti sumus, 'annales' omnino id esse,
4 quod 'historiae' sint, 'historias' non omnino esse id,
5 quod 'annales' sint: sicuti, quod est homo, id neces-
sario animal esse, quod est animal, non id necesse est
hominem esse.

6 Ita 'historias' quidem esse aiunt rerum gestarum
vel expositionem vel demonstrationem vel quo alio
nomine id dicendum est, 'annales' vero esse, cum res

gestae plurium annorum, observato cuiusque anni
ordine, deinceps componuntur. Cum vero non per annos, 7
sed per dies singulos res gestae scribuntur, ea historia
Graeco vocabulo 'ἐφημερὶς' dicitur, cuius Latinum
interpretamentum scriptum est in libro Semproni
Asellionis primo, ex quo libro plura verba ascripsimus, ut simul, ibidem quid ipse inter res gestas et
annales esse dixerit, ostenderemus.

Verum inter eos, inquit, qui annales relin- 8
quere voluissent, et eos, qui res gestas a Romanis perscribere conati essent, omnium rerum hoc interfuit. Annales libri tantummodo quod factum quoque anno gestum sit, ea demonstrabant, id est quasi qui diarium scribunt, quam Graeci 'ἐφημερίδα' vocant. Nobis non modo satis esse video, quod factum esset, id pronuntiare, sed etiam, quo consilio quaque ratione gesta essent,
demonstrare. Paulo post idem Asellio in eodem 9
libro: Nam neque alacriores, inquit, ad rempublicam defendundam, neque segniores ad rem perperam faciundam annales libri commovere quicquam possunt. Scribere autem bellum initum quo consule et quo confectum sit et quis triumphans introierit ex eo et eo libro quae in bello gesta sint (iterare id fabulas) non praedicare aut interea quid senatus decreverit aut quae lex rogatiove lata sit neque quibus consiliis ea gesta sint iterare: id fabulas pueris est narrare, non historias scribere.

XIX.

Quid sit adoptatio, quid item sit adrogatio, quantumque haec inter se differant; verbaque eius quae qualiaque sint, qui in liberis adrogandis super ea re populum rogat.

Cum in alienam familiam inque liberorum locum 1
extranei sumuntur, aut per praetorem fit aut per po-

2 pulum. Quod per praetorem fit, 'adoptatio' dicitur,
3 quod per populum, 'arrogatio'. Adoptantur autem,
cum a parente, in cuius potestate sunt, tertia manci-
patione in iure ceduntur atque ab eo, qui adoptat,
apud eum, apud quem legis actio est, vindicantur;
4 adrogantur hi, qui, cum sui iuris sunt, in alienam
sese potestatem tradunt eiusque rei ipsi auctores fiunt.
5 Sed adrogationes non temere nec inexplorate commit-
6 tuntur: nam comitia arbitris pontificibus praebentur,
quae 'curiata' appellantur, aetasque eius, qui adrogare
vult, an liberis potius gignundis idonea sit, bonaque
eius, qui adrogatur, ne insidiose adpetita sint, con-
sideratur iusque iurandum a Q. Mucio pontifice maximo
7 conceptum dicitur, quod in adrogando iuraretur. Sed
8 adrogari non potest, nisi iam vesticeps. 'Adrogatio'
autem dicta, quia genus hoc in alienam familiam
transitus per populi rogationem fit.

9 Eius rogationis verba haec sunt: Velitis, iubeatis, uti L. Valerius L. Titio tam iure legeque filius siet, quam si ex eo patre matreque familias eius natus esset, utique ei vitae necisque in eum potestas siet, uti patri endo filio est. Haec ita uti dixi, ita vos, Quirites, rogo.

10 Neque pupillus autem neque mulier, quae in paren-
tis potestate non est, adrogari possunt: quoniam et
cum feminis nulla comitiorum communio est et tuto-
ribus in pupillos tantam esse auctoritatem potesta-
temque fas non est, ut caput liberum fidei suae com-
11 missum alienae (con)dicioni subiciant. Libertinos vero
ab ingenuis adoptari quidem iure posse, Masurius
12 Sabinus scripsit. Sed id neque permitti dicit, neque
permittendum esse umquam putat, ut homines liber-
tini ordinis per adoptiones in iura ingenuorum inva-
13 dant. Alioquin, inquit, si iuris ista antiquitas
servetur, etiam servus a domino per praetorem
14 dari in adoptionem potest. Idque ait plerosque
iuris veteris auctores posse fieri scripsisse.

Animadvertimus in oratione P. Scipionis, quam 15
censor habuit ad populum de moribus, inter ea,
quae reprehendebat, quod contra maiorum instituta
fierent, id etiam eum culpavisse, quod filius adoptivos
patri adoptatori inter praemia patrum prodesset. Verba 16
ex ea oratione haec sunt: In alia tribu patrem, in
alia filium suffragium ferre, filium adoptivum
tam procedere, quam si se natum habeat; ab-
sentis censeri iubere, ut ad censum nemini ne-
cessus sit venire.

XX.

Quod vocabulum Latinum soloecismo fecerit Capito Sinnius, quid autem id ipsum appellaverint veteres Latini; quibusque verbis soloecismum definierit idem Capito Sinnius.

'Soloecismus', Latino vocabulo a Sinnio Capi- 1
tone eiusdemque aetatis aliis 'inparilitas' appellatus,
vetustioribus Latinis 'stribiligo' dicebatur, a versura
videlicet et pravitate tortuosae orationis, tamquam
'strobiligo' quaedam. Quod vitium Sinnius Capito 2
in litteris, quas ad Clodium Tuscum dedit,
hisce verbis definit: 'Soloecismus' est, inquit, im-
par atque inconveniens compositura partium
orationis.

Cum Graecum autem vocabulum sit 'soloecismus', 3
an Attici homines, qui elegantius locuti sunt, usi eo
sint, quaeri solet. Sed nos neque 'soloecismum' neque 4
'barbarismum' apud Graecorum idoneos adhuc inveni-
mus; nam sicut 'βάρβαρον', ita 'σόλοικον' dixerunt. 5
Nostri quoque antiquiores 'soloecum' facile, 'soloecis- 6
mum' haut scio an umquam, dixerunt. Quod si ita 7
est, neque in Graeca neque in Latina lingua 'soloe-
cismus' probe dicitur.

XXI.

'Pluria' qui dicat et 'compluria' et 'compluriens', non barbare dicere, sed Latine.

1 'Pluria' forte quis dixit sermocinans vir adprime
doctus, meus amicus, non hercle studio [se] ferens
ostentandi neque quo 'plura' non dicendum putaret.
2 Est enim doctrina homo seria et ad vitae officia
3 devincta ac nihil de verbis laborante. Sed, opinor,
assidua veterum scriptorum tractatione inoleverat lin-
guae illius vox, quam in libris saepe offenderat.
4 Aderat, cum ille hoc dicit, reprehensor audaculus
verborum, qui perpauca eademque a volgo protrita
legerat habebatque nonnullas disciplinae grammaticae
inauditiunculas, partim rudes incoatasque, partim non
probas, easque quasi pulverem ob oculos, cum adortus
5 quemque fuerat, adspergebat. Sicut tunc amico nostro
'barbare' inquit 'dixisti 'pluria'; nam neque rationem
6 verbum hoc neque auctoritates habet'. Ibi ille amicus
ridens, 'amabo te' inquit 'vir bone, quia nunc mihi
a magis seriis rebus otium est, velim doceas nos, cur
'pluria' sive 'compluria', nihil enim differt, non Latine,
sed barbare dixerint M. Cato, Q. Claudius, Valerius
Antias, L. Aelius, P. Nigidius, M. Varro, quos
subscriptores approbatoresque huius verbi habemus
praeter poetarum oratorumque veterum multam copiam'.
7 Atque ille nimis arroganter 'tibi' inquit 'habeas auc-
toritates istas, ex Faunorum et Aboriginum saeculo
8 repetitas, atque huic rationi respondeas. Nullum enim
vocabulum neutrum comparativum numero plurativo,
recto casu, ante extremum a habet i litteram, sicuti
'meliora, maiora, graviora'. Proinde igitur 'plura',
non 'pluria' dici convenit, ne contra formam perpe-
tuam in comparativo i littera sit ante extremum a'.
9 Tum ille amicus noster, cum hominem confidentem
pluribus verbis non dignum existimaret, 'Sinni' in-
quit 'Capitonis, doctissimi viri, epistulae sunt

uno in libro multae positae, opinor, in templo Pacis.
Prima epistula scripta est ad Pacuvium Labeo- 10
nem, cui titulus praescriptus est 'pluria, non plura
dici debere'. In ea epistula rationes grammaticas 11
posuit, per quas docet, 'pluria' Latinum esse, 'plura'
barbarum. Ad Capitonem igitur te dimittimus. Ex 12.13
eo id quoque simul disces, si modo assequi poteris,
quod in ea epistula scriptum est, 'pluria' sive 'plura'
absolutum esse et simplex, non, ut tibi videtur, comparativum'.

Huius opinionis Sinnianae id quoque adiumen- 14
tum est, quod, 'complures' cum dicimus, non comparative dicimus. Ab eo autem, quod est 'compluria', 15
adverbium est factum 'compluriens'. Id quoniam 16
minus usitatum est, versum Plauti subscripsi ex comoedia, quae Persa inscribitur:

> [T.] Quíd metuis? [D.] Metuo hércle vero;
> sénsi ego complúriens.

Item M. Cato in IV. originum eodem in loco ter 17
hoc verbum posuit: Compluriens eorum milites mercennarii inter se multi alteri alteros [in castris] occidere, compluriens multi simul ad hostis transfugere, compluriens in imperatorem impetum facere.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER SEXTVS.

[VVLGO SEPTIMVS.]

I.

Admiranda quaedam ex annalibus sumpta de P. Africano superiore.

1 Quod de Olympiade, Philippi regis uxore, Alexandri
matre, in historia Graeca scriptum est, id de P. quoque
Scipionis matre, qui prior Africanus appellatus est,
2 memoriae datum est. Nam et C. Oppius et Iulius
Hyginus, aliique, qui de vita et rebus Africani
scripserunt, matrem eius diu sterilem existimatam
tradunt, P. quoque Scipionem, cum quo nupta erat,
3 liberos desperavisse. Postea in cubiculo atque in lecto
mulieris, cum absente marito cubans sola condormisset,
visum repente esse iuxta eam cubare ingentem anguem
eumque his qui viderant territis et clamantibus elap-
sum inveniri non quisse. Id ipsum P. Scipionem ad
aruspices retulisse; eos, sacrificio facto, respondisse,
4 fore ut liberi gignerentur, neque multis diebus post-
quam ille anguis in lecto visus est, mulierem coepisse
concepti fetus signa atque sensum pati; exinde mense
decimo peperisse natumque esse hunc P. Africanum,
qui Hannibalem et Carthaginienses in Africa bello
5 Poenico secundo vicit. Sed et eum inpendio magis
ex rebus gestis quam ex illo ostento virum esse vir-
tutis divinae creditum est.

Id etiam dicere haut piget, quod idem illi, quos 6
supra nominavi, litteris mandaverint, Scipionem hunc
Africanum solitavisse noctis extremo, priusquam dilu-
cularet, in Capitolium ventitare ac iubere aperiri cel-
lam Iovis atque ibi solum diu demorari, quasi con-
sultantem de republica cum Iove, aeditumosque eius
templi saepe esse demiratos, quod solum id temporis
in Capitolium ingredientem canes semper in alios
saevientes neque latrarent eum neque incurrerent.

Has volgi de Scipione opiniones confirmare atque 7
approbare videbantur dicta factaque eius pleraque ad-
miranda. Ex quibus est unum huiuscemodi. Asside- 8
bat oppugnabatque oppidum in Hispania situ, moeni-
bus, defensoribus validum et munitum, re etiam cibaria
copiosum, nullaque eius potiundi spes erat, et quodam
die ius in castris sedens dicebat atque ex eo loco id
oppidum procul visebatur. Tum e militibus, qui in 9
iure apud eum stabant, interrogavit quispiam ex more,
in quem diem locumque vadimonium promitti iuberet:
et Scipio manum ad ipsam oppidi, quod obsidebatur, 10
arcem protendens, 'perendie' inquit 'sese sistant illo
in loco'. Atque ita factum: die tertio, in quem vadari 11
iusserat, oppidum captum est eodemque eo die in arce
eius oppidi ius dixit.

II.

De Caeselli Vindicis pudendo errore, quem offendimus in libris eius, quos inscripsit lectionum antiquarum.

Turpe erratum offendimus in illis celebratissimis 1
commentariis lectionum antiquarum Caeselli Vin-
dicis, hominis hercle pleraque haut indiligentis. Quod 2
erratum multos fugit, quamquam multa in Caesellio
reprehendendo etiam per calumnias rimarentur. Scripsit 3
autem Caesellius, Q. Ennium in XIII. annali
'cor' dixisse genere masculino.

Verba Caeselli subiecta sunt: Masculino genere, 4

ut multa alia, enuntiavit Ennius. Nam in XII.
5 annali 'quem cor' dixit. Ascripsit deinde versus Ennii duo:

Hannibal audaci dum pectore de [me] hortatur,
Ne bellum faciam, quem credidit esse meum cor?

6 Antiochus est, qui hoc dixit, Asiae rex. Is admiratur et permovetur, quod Hannibal Carthaginiensis bellum
7 se facere populo Romano volentem dehortetur. Hos autem versus Caesellius sic accipit, tamquam si Antiochus sic dicat: 'Hannibal me, ne bellum geram, dehortatur; quod cum facit, ecquale putat cor habere me et quam stultum esse me credit, cum id mihi persuadere vult?'
8 Hoc Caesellius quidem, sed aliud longe Ennius.
9 Nam tres versus sunt, non duo, ad hance Ennii sententiam pertinentes, ex quibus tertium versum Caesellius non respexit:

Hannibal audaci dum pectore de me hortatur,
Ne bellum faciam, quem credidit esse meum cor
Suasorem summum et studiosum robore belli.

10 Horum versuum sensus atque ordo sic, opinor, est: Hannibal ille audentissimus atque fortissimus, quem ego credidi – hoc est enim: 'cor meum credidit', proinde atque diceret 'quem ego stultus homo credidi' – summum fore suasorem ad bellandum, is me de-
11 hortatur dissuadetque, ne bellum faciam. Caesellius autem forte ῥαθυμότερον iunctura ista verborum captus 'quem cor' dictum putavit et 'quem' accentu acuto legit, quasi ad cor referretur, non ad Hanni-
12 balem. Sed non fugit me, si aliquis sit tam inconditus, sic posse defendi 'cor' Caeselli masculinum,

ut videatur tertius versus separatim atque divise legendus, proinde quasi decisis interruptisque verbis exclamet Antiochus 'suasorem summum!' Sed non dignum est, eis, qui hoc dixerint, responderi.

III.

Quid Tiro Tullius, Ciceronis libertus, reprehenderit in M. Catonis oratione, quam pro Rodiensibus in senatu dixit; et quid ad ea, quae reprehenderat, responderimus.

Civitas Rodiensis et insulae opportunitate et operum 1
nobilitatibus et navigandi sollertia navalibusque vic-
toriis celebrata est. Ea civitas, cum amica atque 2
socia populi Romani foret, Persa tamen, Philippi filio,
Macedonum rege, cum quo bellum populo Romano
fuit, amico usa est, conixique sunt Rodienses lega-
tionibus Romam saepe missis id bellum inter eos
componere. Sed, ubi ista pacificatio perpetrari ne- 3
quivit, verba a plerisque Rodiensibus in contionibus
eorum ad populum facta sunt, ut, si pax non fieret,
Rodienses regem adversus populum Romanum adiu-
tarent. Sed nullum super ea re publicum decretum 4
factum est. At ubi Perses victus captusque est, Ro- 5
dienses pertimuere ob ea, quae conpluriens in coetibus
populi acta dictaque erant, legatosque Romam miserunt,
qui temeritatem quorundam popularium suorum depre-
carentur et fidem consiliumque publicum expurgarent.
Legati postquam Romam venerunt et in senatum in- 6
tromissi sunt, verbisque suppliciter pro causa sua
factis e curia excesserunt, sententiae rogari coeptae;
cumque partim senatorum de Rodiensibus quererentur 7
maleque animatos eos fuisse dicerent bellumque illis
faciendum censerent, tum M. Cato exurgit et opti-
mos fidissimosque socios, quorum opibus diripiendis
possidendisque non pauci ex summatibus viris intenti
infensique erant, defensum conservatumque pergit ora-
tio*nemque inclutam* dicit, quae et seorsum fertur in-

scriptaque est pro Rodiensibus et in quintae
originis libro scripta est.
8 Tiro autem Tullius, M. Ciceronis libertus, sane
quidem fuit ingenio homo eleganti et hautquaquam
rerum litterarumque veterum indoctus, eoque ab in-
eunte aetate liberaliter instituto adminiculatore et
quasi administro in studiis litterarum Cicero usus
9 est. Sed profecto plus ausus est quam ut tolerari
10 ignoscique possit. Namque epistulam conscripsit
ad Q. Axium, familiarem patroni sui, confidenter
nimis et calide, in qua sibimet visus est orationem
istam pro Rodiensibus acri subtilique iudicio per-
11 censuisse. Ex ea epistula lubitum forte nobis est
reprehensiones eius quasdam attingere, maiore scilicet
venia reprehensuri Tironem, cum ille reprehenderit
Catonem.

12 Culpavit autem primum hoc, quod Cato 'inerudite
et ἀναγώγως', ut ipse ait, principio nimis insolenti
nimisque acri et obiurgatorio usus sit, cum vereri sese
ostendit, ne patres, gaudio atque laetitia rerum pro-
spere gestarum de statu mentis suae deturbati, non
satis consiperent neque ad recte intellegendum con-
13 sulendumque essent idonei. In principiis autem,
inquit, patroni, qui pro reis dicunt, conciliare
sibi et complacare iudices debent sensusque
eorum expectatione causae suspensos rigentes-
que honorificis verecundisque sententiis com-
mulcere, non iniuriis atque imperiosis mina-
14 tionibus confutare. Ipsum deinde principium appo-
suit, cuius verba haec sunt: 'Scio solere plerisque
hominibus rebus secundis atque prolixis atque
prosperis animum excellere atque superbiam
atque ferociam augescere atque crescere. Quo
mihi nunc magnae curae est, quod haec res
tam secunde processit, ne quid in consulendo
advorsi eveniat, quod nostras secundas res
confutet, *neve* haec laetitia nimis luxuriose

eveniat. Advorsae res edomant et docent, quid opus siet facto, secundae res laetitia transvorsum trudere solent a recte consulendo atque intellegendo. Quo maiore opere dico suadeoque, uti haec res aliquot dies proferatur, dum ex tanto gaudio in potestatem nostram redeamus'.

Quae deinde Cato iuxta dicit, ea, inquit, con- 15
fessionem faciunt, non defensionem, neque propulsationem translationemve criminis habent, sed cum pluribus aliis communicationem, quod scilicet nihil ad purgandum est. Atque etiam, inquit, insuper profitetur, Rodienses, qui accusabantur, quod adversus populum Romanum regi magis cupierint faverintque, id eos cupisse atque favisse utilitatis suae gratia, ne Romani Perse quoque rege victo ad superbiam ferociamque et inmodicum modum insolescerent. Eaque ipsa verba ponit, ita ut infra scrip- 16
tum: 'Atque ego quidem arbitror, Rodienses noluisse, nos ita depugnare, uti depugnatum est, neque regem Persen vinci. Sed non Rodienses modo id noluere, sed multos populos atque multas nationes idem noluisse arbitror atque haut scio, an partim eorum fuerint, qui non nostrae contumeliae causa id noluerint evenire; sed enim id metuere, [ne,] si nemo esset homo, quem vereremur, quidquid luberet faceremus. Ne sub solo imperio nostro in servitute nostra essent, libertatis suae causa in ea sententia fuisse arbitror. Atque Rodienses tamen Persen publice numquam adiuvere. Cogitate, quanto nos inter nos privatim cautius facimus. Nam unusquisque nostrum, si quis advorsus rem suam quid fieri arbitrantur, summa vi contra nititur, ne advorsus eam fiat; quod *illi tamen* perpessi'.

17 Sed, quod ad principium reprehensum attinet, scire
oportuit Tironem, defensos esse Rodienses a Catone,
sed ut a senatore et consulari et censorio viro, quid-
quid optimum esse publicum existimabat suadente,
18 non ut a patrono causam pro reis dicente. Alia nam-
que principia conducunt reos apud iudices defendenti
et clementiam misericordiamque undique indaganti,
alia, cum senatus de republica consulitur, viro aucto-
ritate praestanti, sententiis quorundam iniquissimis
permoto et pro utilitatibus publicis ac pro salute
sociorum graviter ac libere indignanti simul ac dolenti.
19 Quippe recte et utiliter in disciplinis rhetorum prae-
cipitur, iudices de capite alieno deque causa ad sese
non pertinenti cognituros, ex qua praeter officium
iudicandi nihil ad eos vel periculi vel emolumenti re-
dundaturum est, conciliandos esse ac propitiandos pla-
cabiliter et leniter existimationi salutique eius, qui
20 apud eos accusatus est. At cum dignitas et fides et
utilitas omnium communis agitur, ob eamque rem
aut suadendum quid ut fiat, aut, fieri iam coepto,
differendum est, tum qui se in eiusmodi principiis oc-
cupat, ut benivolos benignosque sibi auditores paret,
21 otiosam operam in non necessariis verbis sumit. Iam-
dudum enim negotia, pericula ipsa rerum communia
consiliis eos capiendis conciliant et ipsi potius sibi
22 exposcunt consultoris benivolentiam. Sed quod ait,
confessum Catonem, noluisse Rodiensis ita depu-
gnari, ut depugnatum est, neque regem Persem a po-
pulo Romano vinci, atque id eum dixisse non Rodien-
ses modo, sed multas quoque alias nationes noluisse,
sed id nihil ad purgandum extenuandumve crimen
23 valere, iam hoc primum Tiro inprobe mentitur. Verba
ponit Catonis et aliis tamen eum verbis calumniatur.
24 Non enim Cato confitetur, noluisse Rodienses victo-
riam esse populi Romani, sed sese arbitrari dixit, id
eos noluisse, quod erat procul dubio opinionis suae
25 *professio, non* Rodiensium culpae confessio. In qua

re, ut meum quidem iudicium est, non culpa tantum
vacat, sed dignus quoque laude admirationeque est,
cum et ingenue ac religiose dicere visus est contra
Rodienses quod sentiebat et parta sibi veritatis fide
ipsum illud tamen, quod contrarium putabatur, flexit
et transtulit, ut eos idcirco vel maxime aequum esset
acceptiores carioresque fieri populo Romano, quod
cum et utile is esset et vellent regi esse factum, nihil
tamen adiuvandi eius gratia fecerint.

Postea verba haec ex eadem oratione ponit: 'Ea 26
nunc derepente tanta beneficia ultro citroque,
tantam amicitiam relinquemus? quod illos dicimus
voluisse facere, id nos priores facere
occupabimus?' Hoc, inquit, enthymema nequam 27
et vitiosum est. Responderi enim potuit, occupabimus
certe: nam, si non occupaverimus,
opprimemur incidendumque erit in insidias, a
quibus ante non caverimus. Recteque, inquit, 28
hoc vitio dat Lucilius poetae Euripidae, quod,
cum Polyphontes rex propterea se interfecisse
fratrem diceret, quod ipse ante de nece eius
consilium cepisset, Meropa fratris uxor hisce
adeo eum verbis eluserit:

Εἰ γάρ σ' ἔμελλεν, ὡς σὺ φής, κτείνειν πόσις,
Χρὴ καὶ σὲ μέλλειν, ὡς χρόνος παρήλυθεν.

At hoc enim, inquit, plane stultitiae plenum est, 29
eo consilio atque ea fini facere velle aliquid,
uti numquam id facias, quod velis. Sed vide- 30
licet Tiro animum non advertit, non esse in omnibus
rebus cavendis eandem causam, neque humanae vitae
negotia et actiones et officia vel occupandi vel differendi
vel etiam ulciscendi vel cavendi similia esse
pugnae (et) gladiatoriae. Nam gladiatori composito 31
ad pugnandum pugnae haec proposita sors est, aut
occidere, si occupaverit, aut occumbere, si cessaverit.

32 Hominum autem vita non tam iniquis neque tam indomitis necessitatibus conscripta est, ut idcirco prior iniuriam facere debeas, quam nisi feceris pati possis.
33 Quod tantum aberat a populi Romani mansuetudine, ut saepe iam in sese factas iniurias ulcisci neglexerit.

34 Post deinde usum esse Catonem dicit in eadem oratione argumentis parum honestis et nimis audacibus ac non viri iusti alioqui, sed vafris ac fallaciosis et quasi Graecorum sophistarum sollertiis.
35 Nam: cum obiceretur, inquit, Rodiensibus, quod bellum populo Romano facere voluissent, negavit poena esse dignos, quia id non fecissent, etsi maxime voluissent, induxisseque eum dicit, quam dialectici 'ἐπαγωγὴν' appellant, rem admodum insidiosam et sophisticam neque ad veritates magis quam ad captiones repertam, cum conatus sit exemplis decipientibus conligere confirmareque, neminem, qui male facere voluit, plecti aequum esse, nisi,
36 quod factum voluit, etiam fecerit. Verba autem ex ea oratione M. Catonis haec sunt: 'Qui acerrime adversus eos dicit, ita dicit 'hostes voluisse fieri'. Ecquis est tandem, qui vestrorum, quod ad sese attineat, aequum censeat, poenas dare ob eam rem, quod arguatur male facere voluisse? Nemo, opinor; nam ego, quod ad
37 me attinet, nolim'. Deinde paulo infra dicit: 'Quid nunc? ecqua tandem lex est tam acerba, quae dicat 'si quis illud facere voluerit, mille, minus dimidium familiae multa esto; si quis plus quingenta iugera habere voluerit, tanta poena esto; si quis maiorem pecuum numerum habere voluerit, tantum damnas esto?' Atqui nos omnia plura habere volumus et id nobis im-
38 pune est'. Postea ita dicit: 'Sed si honorem non aequum est haberi ob eam rem, quod bene facere voluisse quis dicit neque fecit tamen, *Rodiensibus* oberit, quod non male fecerunt,

sed quia voluisse dicuntur facere?' His argu- 39
mentis Tiro Tullius M. Catonem contendere et
conficere dicit, Rodiensibus quoque impune esse de-
bere, quod hostes quidem esse populi Romani voluis-
sent, ut qui maxime non fuissent. Dissimulari autem 40
non posse ait, quin paria et consimilia non sint, plus
quingenta iugera habere velle, quod plebiscito Stolo-
nis prohibitum fuit, et bellum iniustum atque impium
populo Romano facere velle, neque item infitiari posse,
quin alia causa in praemio sit, alia in poenis. Nam: 41
beneficia, inquit, promissa opperiri oportet neque
ante remunerari quam facta sint, iniurias au-
tem imminentis praecavisse iustum est quam
expectavisse. Summa enim professio stultitiae, 42
inquit, est, non ire obviam sceleribus cogitatis,
sed manere opperirique, ut, cum admissa et
perpetrata fuerint, tum denique, ubi, quae
facta sunt, infecta fieri non possunt, poeni-
antur.

Haec Tiro in Catonem non nimis frigide neque 43
sane inaniter; sed enim Cato non nudam nec soli- 44
tariam nec inprotectam hanc ἐπαγωγὴν facit, sed multis
eam modis praefulcit multisque aliis argumentis con-
velat et, quia non Rodiensibus magis quam reipublicae
consultabat, nihil sibi dictu factuque in ea re turpe
duxit, quin omni sententiarum via servatum ire socios
niteretur. Ac primum ea non incallide conquisivit, 45
quae non iure naturae aut iure gentium fieri pro-
hibentur, sed iure legum rei alicuius medendae aut
temporis causa iussarum; sicut est de numero pecoris
et de modo agri praefinito. In quibus rebus, quod 46
prohibitum est, fieri quidem per leges non licet; velle
id tamen facere, si liceat, inhonestum non est. Atque 47
eas res contulit sensim miscuitque cum eo, quod neque
facere neque velle per sese honestum est; tum deinde,
ne disparilitas conlationis evidens fieret, pluribus id
propugnaculis defensat, neque tenues istas et enucleatas

voluntatum in rebus illicitis reprehensiones, qualia in philosophorum otio disputantur, magni facit, sed id solum (ex) summa ope nititur, ut causa Rodiensium, quorum amicitiam retineri ex republica fuit, aut aequa iudicaretur aut quidem certe ignoscenda. Atque interim neque fecisse Rodienses bellum neque facere voluisse dicit, interim autem facta sola censenda dicit atque in iudicium vocanda, sed voluntates nudas inanesque neque legibus neque poenis fieri obnoxias; interdum tamen, quasi deliquisse eos concedat, ignosci postulat et ignoscentias utiles esse rebus humanis docet ac, nisi ignoscant, metus in republica rerum novarum movet; sed enim contra, si ignoscatur, conservatum iri ostendit populi Romani magnitudinem.

48 Superbiae quoque crimen, quod tunc praeter cetera
in senatu Rodiensibus obiectum erat, mirifica et prope
49 divina responsionis figura elusit et eluit. Verba adeo
ipsa ponemus Catonis, quoniam Tiro ea praetermisit:
50 Rodiensis superbos esse aiunt, id obiectantes,
quod mihi et liberis meis minime † dici velim.
Sint sane superbi. Quid id ad vos attinet? Idne
irascimini, si quis superbior est quam nos?
51 Nihil prorsus hac compellatione dici potest neque gra-
vius neque munitius adversus homines superbissimos
facta, qui superbiam in sese amarent, in aliis repre-
henderent.

52 Praeterea animadvertere est, in tota ista Catonis oratione omnia disciplinarum rhetoricarum arma atque subsidia mota esse; sed non proinde ut in decursibus ludicris aut simulacris proeliorum voluptariis fieri videmus. Non enim, inquam, distincte nimis atque compte atque modulate res acta est, sed quasi in ancipiti certamine, cum sparsa acies est, multis locis Marte vario pugnatur, sic in ista tum causa Cato, cum superbia illa Rodiensium famosissima multorum odio atque invidia flagraret, omnibus promisce tuendi atque propugnandi modis usus est et nunc ut optime meritos

commendat, nunc tamquam si innocentes purgat, [nunc],
ne bona divitiaeque eorum expetantur, obiurgat, nunc
(et) quasi sit erratum deprecatur, nunc ut necessarios
reipublicae ostentat, nunc clementiae, nunc mansuetu-
dinis maiorum, nunc utilitatis publicae commonefacit.
Eaque omnia distinctius numerosiusque fortassean dici 53
potuerint, fortius atque vividius potuisse dici non vi-
dentur. Inique igitur Tiro Tullius, quod ex omnibus 54
facultatibus tam opulentae orationis aptis inter sese
et cohaerentibus parvum quippiam nudumque sumpsit,
quod obtrectaret tamquam non dignum M. Catone
fuerit, quod delictorum non perpetratorum voluntates
non censuerit poeniendas.

Commodius autem rectiusque de his meis verbis, 55
quibus Tullio Tironi respondimus, existimabit iudiciumque faciet, qui et orationem ipsam totam Catonis acceperit in manus et epistulam Tironis ad Axium scriptam requirere et legere curaverit. Ita enim nos sincerius exploratiusque vel corrigere poterit vel probare.

IV.

Cuiusmodi servos et quam ob causam Caelius Sabinus, iuris civilis auctor, pilleatos venundari solitos scripserit; et quae mancipia sub corona more maiorum venierint; atque id ipsum 'sub corona' quid sit.

Pilleatos servos venum solitos ire, quorum nomine 1
venditor nihil praestaret, Caelius Sabinus iurisperitus
scriptum reliquit. Cuius rei causam esse ait, quod 2
eiusmodi condicionis mancipia insignia esse in vendundo
deberent, ut emptores errare et capi non possent, neque lex vendundi opperienda esset, sed oculis iam
praeciperent, quodnam esset mancipiorum genus; sicuti, 3
inquit, antiquitus mancipia iure belli capta coronis induta veniebant et idcirco dicebantur 'sub *corona*' *venire*. Namque ut ea corona si-

gnum erat captivorum venalium, ita pilleus impositus demonstrabat eiusmodi servos venundari, quorum nomine emptori venditor nihil praestaret.

4 Est autem alia rationis opinio, cur dici solitum sit,
captivos 'sub corona' venundari, quod milites custodiae
causa captivorum venalium greges circumstarent eaque
5 circumstatio militum 'corona' appellata sit. Sed id
magis verum esse, quod supra dixi, M. Cato in libro,
quem composuit de re militari, docet.

Verba sunt haec Catonis: Vt populus sua opera potius ob rem bene gestam coronatus supplicatum eat quam re male gesta coronatus veniat.

V.

Historia de Polo histrione memoratu digna.

1 Histrio in terra Graecia fuit fama celebri, qui ge-
stus et vocis claritudine et venustate ceteris antistabat:
2 nomen fuisse aiunt Polum, tragoedias poetarum nobi-
3 lium scite atque asseverate actitavit. Is Polus unice
4 amatum filium morte amisit. Eum luctum quoniam
satis visus est eluxisse, rediit ad quaestum artis.
5 In eo tempore Athenis Electram Sophoclis acturus
6 gestare urnam quasi cum Oresti ossibus debebat. Ita
compositum fabulae argumentum est, ut veluti fratris
reliquias ferens Electra comploret commisereaturque
7 interitum eius existimatum. Igitur Polus, lugubri ha-
bitu Electrae indutus, ossa atque urnam e sepulcro
tulit filii et, quasi Oresti amplexus, opplevit omnia
non simulacris neque imitamentis, sed luctu atque
8 lamentis veris et spirantibus. Itaque cum agi fabula
videretur, dolor actus est.

VI.

Quid de quorundam sensuum naturali defectione Aristoteles scripserit.

Ex quinque his sensibus, quos animantibus natura 1
tribuit, visu, auditu, gustu, tactu, odoratu, quas Graeci
'*αἰσθήσεις*' appellant, quaedam animalium alia alio
carent et aut caeca natura gignuntur aut inodora in-
auritave. Nullum autem ullum gigni animal Aristo- 2
teles dicit, quod aut gustus sensu careat, aut tactus.
Verba ex libro eius; quem *περὶ μνήμης* compo- 3
suit, haec sunt: *Τὴν δὲ ἁφὴν καὶ τὴν γεῦσιν πάντα
ἔχει, πλὴν εἴ τι τῶν ζώων ἀτελές.*

VII.

An 'affatim', quasi 'admodum', prima acuta pronuntiandum sit; et quaedam itidem non incuriose tractata super aliarum vocum accentibus.

Annianus poeta praeter ingenii amoenitates litte- 1
rarum quoque veterum et rationum in litteris oppido
quam peritus fuit et sermocinabatur mira quadam et
scita suavitate. Is 'affatim', ut 'admodum' prima acuta, 2
non media, pronuntiabat atque ita veteres locutos cen-
sebat. Itaque se audiente Probum grammaticum hos 3
versus in Plauti Cistellaria legisse dicit:

Pótine tu homo fácinus facere strénuum?
Aliorum áffatim es.
Quí faciant; sane égo me nolo fórtem perhiberí virum,

causamque esse huic accentui dicebat, quod 'affatim' 4
non essent duae partes orationis, sed utraque pars in
unam vocem coaluisset, sicuti in eo quoque, quod
'exadversum' dicimus, secundam syllabam debere acui
existimabat, *quoniam* una, non duae essent partes ora-

tionis; atque ita oportere apud Terentium legi dicebat in his versibus:

In quo haéc discebat lúdo, exadversúm loco
Tostrína erat quaedam.

5 Addebat etiam, quod 'ad' praeverbium tum ferme acu-
eretur, cum significaret ἐπίτασιν, quam 'intentionem'
nos dicimus, sicut 'adfabre' et 'admodum' et 'adprobe'
dicuntur.
6 Cetera quidem satis commode Annianus. Sed
si hanc particulam semper, cum intentionem signi-
7 ficaret, acui putavit, non id perpetuum videtur; nam
et 'adpotus' cum dicimus et 'adprimus' et 'adprime',
intentio in his omnibus demonstratur, neque tamen
'ad' particula satis commode accentu acuto pronun-
8 tiatur. 'Adprobus' tamen, quod significat 'valde probus',
9 non infitias eo quin prima syllaba acui debeat. Cae-
cilius in comoedia, quae inscribitur Triumphus,
vocabulo isto utitur:

Hiérocles hospes ést mi adulescens ádprobus.

10 Num igitur in istis vocibus, quas non acui diximus,
ea causa est, quod syllaba insequitur natura longior,
quae non ferme patitur acui priorem in vocabulis
11 syllabarum plurium quam duarum? 'Adprimum' autem
longe primum L. Livius in Odyssia dicit in hoc
versu:

Ibidémque vír súmmus ádprimús Patróclus.

12 Idem Livius in Odyssia 'praemodum' dicit, quasi
admodum: 'parcentes', inquit, 'praemodum', quod
significat 'supra modum', dictumque est quasi 'praeter
modum'; in quo scilicet prima syllaba acui debebit.

VIII.

Res ultra fidem tradita super amatore delphino et puero amato.

Delphinos venerios esse et amasios non modo 1
historiae veteres, sed recentes quoque memoriae
declarant. Nam et sub Caesaris [Augusti imperio] in 2
Puteolano mari, ut Apion scriptum reliquit, et aliquot
saeculis ante apud Naupactum, ut Theophrastus
tradidit, amatores flagrantissimi delphinorum cogniti
compertique sunt. Neque hi amaverunt quod sunt 3
ipsi genus, sed pueros forma liberali in naviculis forte
aut in vadis litorum conspectos miris et humanis
modis arserunt.

Verba subscripsi *Ἀπίωνος*, eruditi viri, ex Aegyp- 4
tiacorum libro quinto, quibus delphini amantis
et pueri non abhorrentis consuetudines, lusus, gesta-
tiones, aurigationes refert eaque omnia sese ipsum
multosque alios vidisse dicit: *Αὐτὸς δ' αὖ εἶδον* 5
περὶ Δικαιαρχίας [παιδός], Ὑάκινθος ἐκαλεῖτο, πόθοις ἐπτοημένον δελφῖνα. Προσσαίνει τὴν φωνὴν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν πτερούμενος ἐντὸς τάς τε ἀκάνθας ὑποστέλλων, μή τι τοῦ ποθουμένου χρωτὸς ἀμύξῃ φειδόμενος, ἱππηδόν τε περιβεβηκότα μέχρι διακοσίων ἀνῆγε σταδίων. Ἐξεχεῖτο ἡ Ῥώμη καὶ πᾶσα Ἰταλία τῆς Ἀφροδίτης
ξυνορῶντες ἡνιοχούμενον ἰχθύν. Ad hoc adicit 6
rem non minus mirandam. 'Postea' inquit 'idem ille
puer delphineromenus morbo adfectus obit suum diem.
At ille amans, ubi saepe ad litus solitum adnavit et 7
puer, qui in primo vado adventum eius opperiri consueverat, nusquam fuit, desiderio tabuit exanimatusque est et in litore iacens inventus ab his, qui rem cognoverant, in sui pueri sepulcro humatus est.

IX.

'Peposci' et 'memordi', 'pepugi' et 'spepondi' et 'cecurri' plerosque veterum dixisse, non, uti postea receptum est dicere, per o aut per u litteram in prima syllabá positam, atque id eos Graecae rationis exemplo dixisse; praeterea notatum, quod viri non indocti neque ignobiles a verbo 'descendo' non 'descendi', sed 'descendidi' dixerunt.

1 'Poposci', 'momordi', 'pupugi', 'cucurri' probabiliter dici videtur atque ita nunc omnes ferme doctiores hisce 2 verbis utuntur. Sed Q. Ennius in saturis memorderit dixit per e litteram, non 'momorderit':

Meum, inquit, nón est, ac si mé canis memórderit.

3 Item Laberius in Gallis:

de íntegro património meo céntum milia númmum
Memórdi.

4 Item idem Laberius in Coloratore:

Itáque leni pruná percoctus símul sub dentes múlieris
Vení, bis, ter memórdit.

5 Item P. Nigidius de animalibus libro II.: Vt serpens si memordit, gallina diligitur et opponitur.

6 Item Plautus in Aulularia:

Vt ádmemordit hóminem.

7 Sed idem Plautus in Trigeminis neque 'praememordisse' dicit, sed 'praemorsisse':

Nísi fugissem, inquit, [in] médium, credo, praémorsisset.

8 Item Atta in Conciliatrice:

ursum sé memordisse autúmat.

'Peposci' quoque, non 'poposci', Valerius Antias 9
libro annalium XLV. scriptum reliquit: Denique
Licinius tribunus plebi perduellionem ei diem
dixit et comitiis diem a M. Marcio praetore
peposcit. Pepugero aeque Atta in Aedilicia dicit: 10

Sed sí pepugero, métuet.

Aelium quoque Tuberonem libro ad C. Oppium 11
scripto 'occecurrit' dixisse, Probus adnotavit et haec
eius verba apposuit: Si generalis species occecur-
rerit. Idem Probus Valerium Antiatem libro 12
historiarum XXII. speponderant scripsisse anno-
tavit verbaque eius haec posuit: Tiberius Gracchus,
qui quaestor C. Mancino in Hispania fuerat, et
ceteri qui pacem speponderant.

Ratio autem istarum dictionum haec esse videri 13
potest: quoniam Graeci in quadam specie praeteriti
temporis, quod 'παρακείμενον' appellant, secundam verbi
litteram in e plerumque vertunt, ut γράφω γέγραφα,
ποιῶ πεποίηκα, λαλῶ λελάληκα, κρατῶ κεκράτηκα, λούω
λέλουκα, sic igitur mordeo 'memordi', posco 'peposci', 14
tendo 'tetendi', tango 'tetigi', pungo 'pepugi', curro
'cecurri', tollo 'tetuli', spondeo 'spepondi' facit. Sic 15
M. Tullius et C. Caesar mordeo 'memordi', pungo
'pepugi', spondeo 'spepondi' dixerunt.

Praeterea inveni, a verbo 'scindo' simili ratione
non 'sciderat', sed 'sciciderat', dictum esse. L. Accius 16
in Sotadicorum libro I. sciciderat dicit. Verba
haec sunt:

Num érgo aquila ita, ut hí[ce] praedicánt,
sciciderat péctus?

Ennius quoque [in Melanippa: 17
cum saxum scíciderit.]

* * *

Valerius Antias in libro historiarum LXXV.
verba haec scripsit: Deinde funere locato ad forum

18 descendidit. Laberius quoque in Catulario ita
scripsit:

> égo mirabar, quómodo mammaé mihi
> Déscendiderant * * *

X.

Vt 'ususcapio' copulate recto vocabuli casu dicitur, ita 'pignoriscapio' coniuncte eadem vocabuli forma dictum esse.

1 Vt haec 'ususcapio' dicitur copulato vocabulo, a
littera in eo tractim pronuntiata, ita 'pignoriscapio'
2 iuncte (sunt) et producte dicebatur. Verba Catonis
sunt ex primo epistolicarum quaestionum: Pignoriscapio
ob aes militare, quod aes a tribuno
aerario miles accipere debebat, vocabulum seor-
3 sum fit. Per quod satis dilucet, hanc 'capionem' posse
dici, quasi hanc 'captionem', et in usu et in pignore.

XI.

Neque levitatem neque nequitiam ea significatione esse, qua in vulgi sermonibus dicuntur.

1 'Levitatem' plerumque nunc pro inconstantia et
mutabilitate dici audio et 'nequitiam' pro sollertia
2 astutiaque. Sed veterum hominum qui proprie atque
integre locuti sunt 'leves' dixerunt, quos vulgo nunc
viles et nullo honore dignos dicimus, et 'levitatem'
appellaverunt proinde quasi vilitatem et 'nequam' * * *
hominem nihili rei neque frugis bonae, quod genus
Graeci fere 'ἄσωτον' vel 'ἀκόλαστον' dicunt.
3 Qui exempla horum verborum requirit, ne in libris
nimium remotis quaerat, inveniet ea in M. Tullii
4 secunda Antonianarum. Nam cum genus quoddam
sordidissimum vitae atque victus M. Antoni demonstraturus
esset, quod in caupona delitisceret, quod ad
vesperum perpotaret, quod ore involuto iter faceret

ne cognosceretur, haec aliaque eiusdemmodi cum in eum dicturus esset: videte, inquit, hominis levitatem, tamquam prorsus ista dedecora hoc [con]vicio in homine notarentur. At postea, cum in eundem An- 5
tonium probra quaedam alia ludibriosa et turpia ingessisset, ad extremum hoc addidit: O hominem nequam! nihil enim magis proprie possum dicere.

Sed ex eo loco M. Tullii verba compluscula libuit 6
ponere: At videte levitatem hominis! Cum hora diei decima fere ad Saxa rubra venisset, delituit in quadam cauponula atque ibi se occultans perpotavit ad vesperum; inde cisio celeriter ad urbem advectus, domum venit ore involuto. Ianitor rogat: 'Quis tu?' 'A Marco tabellarius'. Confestim ad eam, cuius causa venerat, deducitur eique epistulam tradit. Quam illa cum legeret flens – erat enim scripta amatorie, caput autem litterarum hoc erat: sibi cum illa mima posthac nihil futurum, omnem se amorem abiecisse † illi atque in hanc transfudisse –, cum mulier fleret uberius, homo misericors ferre non potuit: caput aperuit, in collum invasit. O hominem nequam! – nihil enim magis proprie possum dicere: ergo ut te catamitum nec opinato cum ostendisses, praeter spem mulier aspiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbasti?

Consimiliter Q. quoque Claudius in primo an- 7
nalium 'nequitiam' appellavit luxum vitae prodigum effusumque in hisce verbis: Persuadent i cuidam adulescenti Lucano, qui adprime summo genere gnatus erat, sed luxuria et nequitia pecuniam magnam consumpserat. M. Varro in libris de 8
lingua Latina, ut ex 'non' et ex 'volo', inquit, 'nolo', sic ex 'ne' et 'quicquam' media syllaba

9 extrita compositum est 'nequam'. P. Africanus pro se contra Tiberium Asellum de multa ad populum: Omnia mala, probra, flagitia, quae homines faciunt, in duabus rebus sunt, malitia atque nequitia. Vtrum defendis, malitiam an nequitiam an utrumque simul? Si nequitiam defendere vis, licet; si tu in uno scorto maiorem pecuniam absumpsisti quam quanti omne instrumentum fundi Sabini in censum dedicavisti, si hoc ita est: qui spondet mille nummum? si tu plus tertia parte pecuniae paternae perdidisti atque absumpsisti in flagitiis, si hoc ita est: qui spondet mille nummum? Non vis nequitiam. Age malitiam saltem defende. Si tu verbis conceptis coniuravisti sciens sciente animo tuo, si hoc ita est: qui spondet mille nummum?

XII.

De tunicis chiridotis; quod earum [usum] P. Africanus Sulpicio Gallo obiecit.

1 Tunicis uti virum prolixis ultra brachia et usque in primores manus ac prope in digitos, Romae atque 2 in omni Latio indecorum fuit. Eas tunicas Graeco vocabulo nostri 'chiridotas' appellaverunt feminisque solis vestem longe lateque diffusam decere existimaverunt ad ulnas cruraque adversus oculos protegenda. 3 Viri autem Romani primo quidem sine tunicis toga sola amicti fuerunt; postea substrictas et breves tunicas citra umerum desinentis habebant, quod genus 4 Graeci dicunt 'ἐξωμίδας'. Hac antiquitate inbutus P. Africanus, Pauli filius, vir omnibus bonis artibus atque omni virtute praeditus, P. Sulpicio Gallo, homini delicato, inter pleraque alia, quae obiectabat, id quoque probro dedit, quod tunicis uteretur manus totas *operientibus.*

Verba sunt haec Scipionis: Nam qui cotidie 5
unguentatus adversum speculum ornetur, cuius
supercilia radantur, qui barba vulsa feminibusque subvulsis ambulet, qui in conviviis
adulescentulus cum amatore, cum chiridota
tunica interior accubuerit, qui non modo
vinosus, sed virosus quoque sit, eumne quisquam dubitet, quin idem fecerit, quod cinaedi
facere solent?

Vergilius quoque tunicas huiuscemodi quasi femi- 6
neas, probrosas criminatur:

Et tunicae, inquit, manicas et habent redimicula mitrae.

Q. quoque Ennius Carthaginiensium 'tunicatam 7
iuventutem' non videtur sine probro dixisse.

XIII.

Quem 'classicum' dicat M. Cato, quem 'infra classem'.

'Classici' dicebantur non omnes, qui in [quin]que 1
classibus erant, sed primae tantum classis homines, qui
centum et viginti quinque milia aeris ampliusve censi
erant. 'Infra classem' autem appellabantur secundae 2
classis ceterarumque omnium classium, qui minore
summa aeris, quod supra dixi, censebantur. Hoc eo 3
strictim notavi, quoniam in M. Catonis oratione,
qua Voconiam legem suasit, quaeri solet, quid
sit 'classicus', quid 'infra classem'.

XIV.

De tribus dicendi generibus; ac de tribus philosophis, qui ab Atheniensibus ad senatum Romae legati sunt.

Et in carmine et in soluta oratione genera dicendi 1
probabilia sunt tria, quae Graeci 'χαρακτῆρας' vocant
nominaque eis fecerunt 'ἁδρόν, ἰσχνόν, μέσον'. Nos

quoque, quem primum posuimus, 'uberem' vocamus,
secundum 'gracilem', tertium 'mediocrem'.
3 Vberi dignitas atque amplitudo est, gracili venustas
et subtilitas, medius in confinio est utriusque modi
particeps.
4 His singulis orationis virtutibus vitia agnata sunt
pari numero, quae earum modum et habitum simula-
5 cris falsis ementiuntur. Sic plerumque sufflati atque
tumidi fallunt pro uberibus, squalentes et ieiunidici
pro gracilibus, incerti et ambigui pro mediocribus.
6 Vera autem et propria huiuscemodi formarum exempla
in Latina lingua M. Varro esse dicit ubertatis Pa-
cuvium, gracilitatis Lucilium, mediocritatis Te-
7 rentium. Sed ea ipsa genera dicendi iam antiquitus
tradita ab Homero sunt tria in tribus: magnificum
in Vlixe et ubertum, subtile in Menelao et cohibitum,
mixtum moderatumque in Nestore.
8 Animadversa eadem tripertita varietas est in tribus
philosophis, quos Athenienses Romam ad senatum
(populi) legaverant inpetratum, uti multam remitteret,
quam fecerat is propter Oropi vastationem. Ea multa
9 fuerat talentum fere quingentum. Erant isti philo-
sophi Carneades ex Academia, Diogenes Stoicus,
Critolaus Peripateticus. Et in senatum quidem in-
troducti interprete usi sunt C. Acilio senatore; sed
ante ipsi seorsum quisque ostentandi gratia magno
10 conventu hominum dissertaverunt. Tum admirationi
fuisse aiunt Rutilius et Polybius philosophorum
trium sui cuiusque generis facundiam. 'Violenta' in-
quiunt 'et rapida Carneades dicebat, scita et teretia
Critolaus, modesta Diogenes et sobria'.
11 Vnumquodque autem genus, ut diximus, cum caste
pudiceque ornatur, fit illustrius, cum fucatur atque
praelinitur, fit praestigiosum.

XV.

Quam severe moribus maiorum in fures vindicatum sit; et quid scripserit Mucius Scaevola super eo, quod servandum datum commodatumve esset.

Labeo in libro de duodecim tabulis secundo 1
acria et severa iudicia de furtis habita esse apud ve-
teres scripsit, idque Brutum solitum dicere, et furti
damnatum esse, qui iumentum aliorsum duxerat quam
quo utendum acceperat, item qui longius produxerat
quam in quem locum petierat. Itaque Q. Scaevola 2
in librorum, quos de iure civili composuit,
XVI. verba haec posuit: Quod cui servandum da-
tum est, si id usus est, sive quod utendum
accepit, ad aliam rem atque accepit usus est,
furti se obligavit.

XVI.

Locus exscriptus ex satura M. Varronis, quae περὶ ἐδεσμάτων inscripta est, de peregrinis ciborum generibus; et appositi versus Euripidi, quibus delicatorum hominum luxuriantem gulam confutavit.

M. Varro in satura, quam περὶ ἐδεσμάτων 1
inscripsit, lepide admodum et scite factis versibus
cenarum, ciborum exquisitas delicias comprehendit.
Nam pleraque id genus, quae helluones isti terra et 2
mari conquirunt, exposuit inclusitque in numeros
senarios.

Et ipsos quidem versus, cui otium erit, in libro, quo 3
dixi, positos legat; genera autem nominaque edulium 4
et domicilia ciborum omnibus aliis praestantia, quae
profunda ingluvies vestigavit, quae Varro obprobrans
exsecutus est, haec sunt ferme, quantum nobis me-
moriae est: pavus e Samo, Phrygia attagena, grues 5
Melicae, haedus ex Ambracia, pelamys Chalcedonia,
muraena Tartesia, aselli Pessinuntii, ostrea Tarenti,

pectunculus ***, helops Rhodius, scari Cilices, nuces Thasiae, palma Aegyptia, glans Hiberica.

6 Hanc autem peragrantis gulae et in sucos inquirentis industriam atque has undiquevorsum indagines cuppediarum maiore detestatione dignas censebimus, si versus Euripidi recordemur, quibus saepissime Chrysippus philosophus usus, tamquam edendi *** repertas esse non per usum vitae necessarium, sed per luxum animi parata atque facilia fastidientis per inprobam satietatis lasciviam.

7 Versus Euripidi adscribendos putavi:

Ἐπεὶ τί δεῖ βροτοῖσι, πλὴν δυεῖν μόνον,
Δήμητρος ἀκτῆς, πώματός θ' ὑδρηχόου,
Ἅπερ πάρεστι καὶ πέφυχ' ἡμᾶς τρέφειν;
Ὧν οὐκ ἀπαρκεῖ πλησμονή, τρυφῇ δέ τοι
Ἄλλων ἐδεστῶν μηχανὰς θηρώμεθα.

XVII.

Sermo habitus cum grammatico insolentiarum et inperitiarum pleno de significatione vocabuli, quod est 'obnoxius'; deque eius vocis origine.

1 Percontabar Romae quempiam grammaticum primae
in docendo celebritatis, non hercle experiundi vel temptandi gratia, sed discendi magis studio et cupidine,
quid significaret 'obnoxius' quaeque eius vocabuli
2 origo ac ratio esset. Atque ille aspicit me, inludens
levitatem quaestionis pravitatemque: 'Obscuram' inquit 'sane rem quaeris multaque prorsus vigilia in-
3 dagandam. Quis adeo tam linguae Latinae ignarus
est, quin sciat, eum dici 'obnoxium', cui quid ab eo, cui esse 'obnoxius' dicitur, incommodari et noceri potest † ei qui habeat aliquem noxae, id est culpae suae, conscium? Quin potius' inquit 'haec mittis nugalia et affers ea, quae digna quaeri tractarique sint?'
4 *Tum vero ego* permotus, agendum iam oblique, ut

cum homine stulto, existimavi et 'cetera' inquam 'vir doctissime, remotiora gravioraque si discere et scire debuero, quando mihi usus venerit, tum quaeram ex te atque discam; sed enim quia dixi saepe 'obnoxius' et quid dicerem nescivi, didici ex te et scire nunc coepi, quod non ego omnium solus, ut tibi sum visus, ignoravi, sed, ut res est, Plautus quoque, homo linguae atque elegantiae in verbis Latinae princeps, quid esset 'obnoxius', nescivit; versus enim est in Sticho illius ita scriptus:

†Nunc ego hercle perii pláne, non obnóxie,

quod minime congruit cum ista, quam me docuisti, significatione; composuit enim Plautus tamquam duo inter se contraria 'plane' et 'obnoxie', quod a tua significatione longe abest'.

Atque ille grammaticus satis ridicule, quasi 'ob- 5
noxius' et 'obnoxie' non declinatione sola, sed re
atque sententia differrent, 'ego' inquit 'dixi, quid esset
'obnoxius', non quid 'obnoxie''. At tunc ego ad- 6
mirans insolentis hominis inscitiam, 'mittamus' in-
quam 'sicuti vis, quod Plautus 'obnoxie' dixit, si id
nimis esse remotum putas, atque illud quoque prae- 7
termittamus, quod Sallustius in Catilina scribit:
Minari etiam ferro, ni sibi obnoxia foret, et 8
quod videtur novius pervulgatiusque esse, id me doce.
Versus enim Vergilii sunt notissimi:

Nam neque tunc astris acies obtunsa videri,
Nec fratris radiis obnoxia surgere luna,

quod tu ais 'culpae suae conscium'. Alio quoque 9
loco Vergilius verbo isto utitur a tua sententia
diverse in his versibus:

iuvat arva videre
Non rastris hominum, non ulli obnoxia curae;

cura enim prodesse arvis solet, non nocere, quod tu
de '*obnoxio*' *dixisti*. Iam vero illud etiam Q. Enni 10

quo pacto congruere tecum potest, quod scribit in Phoenice in hisce versibus:

Séd virum verá virtute vívere animatum áddecet,
Fórtiterque † innoxium vocare ádversum adversários.
Éa libertas ést, qui pectus púrum et firmum géstitat,
Áliae res obnóxiosae nócte in obscurá latent.'?

11 At ille oscitans et alucinanti similis: 'nunc' inquit 'mihi operae non est. Cum otium erit, revises ad me atque disces, quid in verbo isto et Vergilius et Sallustius et Plautus et Ennius senserint'.

12 At nebulo quidem ille, ubi hoc dixit, digressus est; si quis autem volet non originem solam verbi istius, sed significationem quoque eius varietatemque recensere, ut hoc etiam Plautinum spectet, adscripsi versus ex Asinaria:

Máximas opímitates gaúdio effertíssimas
Suís eris ille úna mecum páriet gnatoque ét patri;
Ádeo ut aetatem ámbo ambobus nóbis sint obnóxii
Nóstro devinctí beneficio.

13 Qua vero ille grammaticus finitione usus est, ea videtur in verbo tam multiplici unam tantummodo usurpationem eius notasse, quae quidem congruit cum significatu, quo Caecilius usus est in Chrysio in his versibus:

quamquam ego mercéde huc conductús tua
Advénio, ne tibi me ésse ob eam rem obnóxium
Reáre; audibis mále, si maledicís mihi.

XVIII.

De observata custoditaque apud Romanos iurisiurandi sanctimonia; atque inibi de decem captivis, quos Romam Hannibal deiurio ab his accepto legavit.

Iusiurandum apud Romanos inviolate sancteque 1
habitum servatumque est. Id et moribus legibusque
multis ostenditur, et hoc, quod dicemus, ei rei non
tenue argumentum esse potest. [Post] proelium Can- 2
nense Hannibal, Carthaginiensium imperator, ex cap-
tivis nostris electos decem Romam misit mandavitque
eis pactusque est, ut, si populo Romano videretur,
permutatio fieret captivorum et pro his, quos alteri
plures acciperent, darent argenti pondo libram et se-
libram. Hoc, priusquam proficiscerentur, iusiurandum 3
eos adegit, redituros esse in castra Poenica, si Romani
captivos non permutarent.

Veniunt Romam decem captivi. Mandatum Poeni 4.5
imperatoris in senatu exponunt. Permutatio senatui 6
non placita. Parentes, cognati adfinesque captivorum 7
amplexi eos postliminio in patriam redisse dicebant
statumque eorum integrum incolumemque esse, ac ne
ad hostes redire vellent orabant. Tum octo ex his 8
postliminium iustum non esse sibi responderunt, quo-
niam deiurio vincti forent, statimque, uti iurati erant,
ad Hannibalem profecti sunt. Duo reliqui Romae 9
manserunt solutosque esse se ac liberatos religione
dicebant, quoniam, cum egressi castra hostium fuis-
sent, commenticio consilio regressi eodem, tamquam
si ob aliquam fortuitam causam, issent atque ita
iureiurando satisfacto rursum iniurati abissent. Haec 10
eorum fraudulenta calliditas tam esse turpis existi-
mata est, ut contempti vulgo discerptique sint cen-
soresque eos postea omnium notarum et damnis et
ignominiis adfecerint, quoniam, quod facturos deiera-
verant, non fecissent.

C o r n e l i u s autem N e p o s in libro exemplorum 11

quinto id quoque litteris mandavit, multis in senatu placuisse, ut hi, qui redire nollent, datis custodibus ad Hannibalem deducerentur, sed eam sententiam numero plurium, quibus id non videretur, superatam; eos tamen, qui ad Hannibalem non redissent, usque adeo intestabiles invisosque fuisse, ut taedium vitae ceperint necemque sibi consciverint.

XIX.

Historia ex annalibus sumpta de Tiberio Graccho, Gracchorum patre, tribuno plebis; atque inibi tribunicia decreta cum ipsis verbis relata.

1 Pulcrum atque liberale atque magnanimum factum
Tiberii Sempronii Gracchi in exemplis repositum
2 est. Id exemplum huiuscemodi est: L. Scipioni Asiatico,
P. Scipionis Africani superioris fratri, C. Minucius
Augurinus tribunus plebi multam irrogavit eumque
3 ob eam causam praedes poscebat. Scipio Africanus
fratris nomine ad collegium tribunorum provocabat
petebatque, ut virum consularem triumphalemque a
4 collegae vi defenderent. Octo tribuni cognita causa
decreverunt.

5 Eius decreti verba, quae posui, ex annalium monumentis exscripta sunt: Quod P. Scipio Africanus postulavit pro L. Scipione Asiatico fratre, cum contra leges contraque morem maiorum tribunus pl. hominibus accitis per vim inauspicato sententiam de eo tulerit multamque nullo exemplo irrogaverit praedesque eum ob eam rem dare cogat aut, si non det, in vincula duci iubeat, ut eum a collegae vi prohibeamus. Et quod contra collega postulavit, ne sibi intercedamus, quominus suapte potestate uti liceat, de ea re nostrum sententia omnium ea est: si L. Cornelius Scipio Asiaticus collegae arbitratu praedes dabit, collegae ne eum in vincula du-

cat intercedemus; si eius arbitratu praedes non dabit, quominus collega sua potestate utatur non intercedemus.

6 Post hoc decretum cum Augurinus tribunus L. Scipionem praedes non dantem prendi et in carcerem duci iussisset, tunc Tiberius Sempronius Gracchus tr. pl., pater Tiberi atque C. Gracchorum, cum P. Scipioni Africano inimicus gravis ob plerasque in republica dissensiones esset, iuravit palam in amicitiam inque gratiam se cum P. Africano non redisse, atque ita decretum ex tabula recitavit.

7 Eius decreti verba haec sunt: Cum L. Cornelius Scipio Asiaticus triumphans hostium duces in carcerem coniectarit, alienum videtur esse dignitate reipublicae, in eum locum imperatorem populi Romani duci, in quem locum ab eo coniecti sunt duces hostium: itaque L. Cornelium Scipionem Asiaticum a collegae vi prohibeo.

8 Valerius autem Antias contra hanc decretorum memoriam contraque auctoritates veterum annalium post Africani mortem intercessionem istam pro Scipione Asiatico factam esse a Tiberio Graccho dixit, neque multam irrogatam Scipioni, sed damnatum eum peculatus ob Antiochinam pecuniam, quia praedes non daret, in carcerem duci coeptum atque ita intercedente Graccho exemptum.

XX.

Quod Vergilius a Nolanis ob aquam sibi non permissam sustulit e versu suo 'Nolam' et posuit 'oram'; atque ibi quaedam alia de iucunda consonantia litterarum.

1 Scriptum in quodam commentario repperi, versus istos a Vergilio ita primum esse recitatos atque editos:

Talem dives arat Capua et vicina Vesevo
Nola iugo;

postea Vergilium petisse a Nolanis, aquam uti duceret in propinquum rus, Nolanos beneficium petitum non fecisse, poetam offensum nomen urbis eorum, quasi ex hominum memoria, sic ex carmine suo derasisse, 'oram'que pro 'Nola' mutasse atque ita reliquisse:

et vicina Vesevo
Ora iugo.

2 Ea res verane an falsa sit, non laboro; quin tamen
melius suaviusque ad aures sit ora quam Nola, du-
3 bium id non est. Nam vocalis in priore versu extrema
eademque in sequenti prima canoro simul atque iu-
4 cundo hiatu tractim sonat. Est adeo invenire apud
nobiles poetas huiuscemodi suavitatis multa, quae
appareat navata esse, non fortuita; sed praeter ceteros
5 omnis apud Homerum plurima. Vno quippe in loco
tales tamque hiantes sonitus in assiduis vocibus pluribus facit:

Ἡ δ' ἑτέρη θέρεϊ προρέει εἰκυῖα χαλάζῃ
Ἢ χιόνι ψυχρῇ ἢ ἐξ ὕδατος κρυστάλλῳ,

atque item alio loco:

Λᾶαν ἄνω ὤθεσκε ποτὶ λόφον.

6 Catullus quoque elegantissimus poetarum in hisce
versibus:

Minister vetuli puer Falerni
Inger mi calices amariores,
Vt lex Postumiae iubet magistrae
Ebria acina ebriosioris,

cum dicere 'ebrio' posset et, quod erat usitatius, 'acinum' in neutro genere appellare, amans tamen hiatus illius Homerici suavitatem, 'ebriam' dixit propter insequentis a litterae concentum. Qui 'ebriosa' autem Catullum dixisse putant aut 'ebrioso', nam id quoque temere scriptum invenitur, in libros scilicet de cor*ruptis exempl*aribus factos inciderunt.

XXI.

'Quoad vivet' 'quoad'que 'morietur', cur id ipsum temporis significent, cum ex duobus sint facta contrariis.

'Quoad vivet' [cum dicitur], cum item dicitur 'quoad 1
morietur', videntur quidem duae res dici contrariae;
sed idem atque unum tempus utraque verba demon-
strant. Item cum dicitur 'quoad senatus habebitur' 2
et 'quoad senatus dimittetur', tametsi 'haberi' atque
'dimitti' contraria sunt, unum atque id ipsum tamen
utroque in verbo ostenditur. Tempora enim duo cum 3
inter sese opposita sunt atque ita cohaerentia, ut alterius
finis cum alterius initio misceatur, non refert, utrum
per extremitatem prioris an per initium sequentis locus
ipse confinis demonstretur.

XXII.

Quod censores equum adimere soliti sunt equitibus corpulentis et praepinguibus; quaesitumque, utrum ea res cum ignominia an incolumi dignitate equitum facta sit.

Nimis pingui homini et corpulento censores equum 1
adimere solitos scilicet, minus idoneum ratos esse cum
tanti corporis pondere ad faciendum equitis munus.
Non enim poena id fuit, ut quidam existimant, sed 2
munus sine ignominia remittebatur. Tamen Cato in 3
oratione, quam de sacrificio commisso scripsit,
obicit hanc rem criminosius, uti magis videri possit
cum ignominia fuisse. Quod si ita accipias, id pro- 4
fecto existimandum est, non omnino inculpatum neque
indesidem visum esse, cuius corpus in tam inmodicum
modum luxuriasset exuberassetque.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER SEPTIMVS.

[VVLGO SEXTVS.]

I.

Quem in modum responderit Chrysippus adversum eos, qui providentiam consistere negaverunt.

1 Quibus non videtur mundus dei et hominum causa institutus neque res humanae providentia gubernari, gravi se argumento uti putant, cum ita dicunt: 'si esset providentia, nulla essent mala'. Nihil enim minus aiunt providentiae congruere, quam in eo mundo, quem propter homines fecisse dicatur, tantam vim esse
2 aerumnarum et malorum. Adversus ea Chrysippus cum in libro *περὶ προνοίας* quarto dissereret, 'nihil est prorsus istis' inquit 'insubidius, qui opinantur bona
3 esse potuisse, si non essent ibidem mala. Nam cum bona malis contraria sint, utraque necessum est opposita inter sese et quasi mutuo adversoque fulta nisu consistere; nullum adeo contrarium est sine contrario
4 altero. Quo enim pacto iustitiae sensus esse posset, nisi essent iniuriae? aut quid aliud iustitia est quam iniustitiae privatio? quid item fortitudo intellegi posset, nisi ex ignaviae adpositione? quid continentia, nisi ex intemperantiae? quo item modo prudentia esset, nisi
5 foret contra inprudentia? Proinde' inquit 'homines *stulti cur non hoc* etiam desiderant, ut veritas sit et

non sit mendacium? Namque itidem sunt bona et mala, felicitas et infortunitas, dolor et voluptas. Alterum 6 enim ex altero, sicuti Plato ait, verticibus inter se contrariis deligatum est; si tuleris unum, abstuleris utrumque'.

Idem Chrysippus in eodem libro tractat considerat-7que dignumque esse id quaeri putat, *εἰ αἱ τῶν ἀνθρώπων νόσοι κατὰ φύσιν γίνονται*, id est, [si] natura ipsa rerum vel providentia, quae compagem hanc mundi et genus hominum fecit, morbos quoque et debilitates et aegritudines corporum, quas patiuntur homines, fecerit. Existimat autem non fuisse hoc principale 8 naturae consilium, ut faceret homines morbis obnoxios, numquam enim hoc convenisse naturae auctori parentique omnium rerum bonarum. 'Sed cum multa' 9 inquit 'atque magna gigneret pareretque aptissima et utilissima, alia quoque simul adgnata sunt incommoda his ipsis, quae faciebat, cohaerentia'; eaque [neque] per naturam, sed per sequellas quasdam necessarias facta dicit, quod ipse appellat '*κατὰ παρακολούθησιν*'. 'Sicut' inquit 'cum corpora hominum natura fingeret, 10 ratio subtilior et utilitas ipsa operis postulavit, ut tenuissimis minutisque ossiculis caput compingeret. Sed hanc utilitatem rei maiorem alia quaedam incommoditas 11 extrinsecus consecuta est, ut fieret caput tenuiter munitum et ictibus offensionibusque parvis fragile. Proinde morbi quoque et aegritudines partae sunt, 12 dum salus paritur. Sicut hercle,' inquit 'dum virtus 13 hominibus per consilium naturae gignitur, vitia ibidem per adfinitatem contrariam nata sunt'.

II.

Quo itidem modo et vim necessitatemque fati constituerit et esse tamen in nobis consilii iudiciique nostri arbitrium confirmaverit.

Fatum, quod '*εἱμαρμένην*' Graeci vocant, ad hanc 1 ferme sententiam Chrysippus, Stoicae princeps philo-

sophiae, definit: 'Fatum est' inquit 'sempiterna quaedam et indeclinabilis series rerum et catena, volvens semetipsa sese et inplicans per aeternos consequentiae
2 ordines, ex quibus apta nexaque est'. Ipsa autem verba Chrysippi, quantum valui memoria, ascripsi, ut, si cui meum istud interpretamentum videbitur esse
3 obscurius, ad ipsius verba animadvertat. In libro enim *περὶ προνοίας* quarto *εἱμαρμένην* esse dicit *φυσικήν τινα σύνταξιν τῶν ὅλων ἐξ ἀϊδίου τῶν ἑτέρων τοῖς ἑτέροις ἐπακολουθούντων καὶ μεταπολουμένων ἀπαραβάτου οὔσης τῆς τοιαύτης ἐπιπλοκῆς.*

4 Aliarum autem opinionum disciplinarumque auctores
5 huic definitioni ita obstrepunt: 'Si Chrysippus' inquiunt 'fato putat omnia moveri et regi nec declinari transcendique posse agmina fati et volumina, peccata quoque hominum et delicta non suscensenda neque inducenda sunt ipsis voluntatibusque eorum, sed necessitati cuidam et instantiae, quae oritur ex fato', omnium quae sit rerum domina et arbitra, per quam necesse sit fieri, quicquid futurum est; et propterea nocentium poenas legibus inique constitutas, si homines ad maleficia non sponte veniunt, sed fato trahuntur.

6 Contra ea Chrysippus tenuiter multa et argute disserit; sed omnium fere, quae super ea re scripsit,
7 huiuscemodi sententia est: 'Quamquam ita sit,' inquit 'ut ratione quadam necessaria et principali coacta atque conexa sint fato omnia, ingenia tamen ipsa mentium nostrarum proinde sunt fato obnoxia, ut proprietas
8 eorum est ipsa et qualitas. Nam si sunt per naturam primitus salubriter utiliterque ficta, omnem illam vim, quae de fato extrinsecus ingruit, inoffensius tractabiliusque transmittunt. Sin vero sunt aspera et inscita et rudia nullisque artium bonarum adminiculis fulta, etiamsi parvo sive nullo fatalis incommodi conflictu urgeantur, sua tamen scaevitate et voluntario impetu
9 *in assidua delicta* et in errores se ruunt. Idque ipsum

ut ea ratione fiat, naturalis illa et necessaria rerum
consequentia efficit, quae 'fatum' vocatur. Est enim 10
genere ipso quasi fatale et consequens, ut mala ingenia
peccatis et erroribus non vacent'.

Huius deinde fere rei exemplo non hercle nimis 11
alieno neque inlepido utitur. 'Sicut' inquit 'lapidem
cylindrum si per spatia terrae prona atque derupta
iacias, causa quidem ei et initium praecipitantiae fueris,
mox tamen ille praeceps volvitur, non quia tu id iam
facis, sed quoniam ita sese modus eius et formae volubilitas
habet: sic ordo et ratio et necessitas fati
genera ipsa et principia causarum movet, impetus vero
consiliorum mentiumque nostrarum actionesque ipsas
voluntas cuiusque propria et animorum ingenia moderantur.
Infert deinde verba haec, his, quae dixi, con- 12
gruentia: *Διὸ καὶ ὑπὸ τῶν Πυθαγορείων εἴρηται·*

Γνώσει δ' ἀνθρώπους αὐθαίρετα πήματ' ἔχοντας,

*ὡς τῶν βλαβῶν ἑκάστοις παρ' αὐτοῖς γινομένων καὶ καθ' ὁρμὴν αὐτῶν ἁμαρτανόντων
τε καὶ βλαπτομένων καὶ κατὰ τὴν αὐτῶν διάνοιαν καὶ θέσιν.* Propterea negat oportere ferri 13
audirique homines aut nequam aut ignavos et nocentes et audaces, qui, cum in culpa et in maleficio
revicti sunt, perfugiunt ad fati necessitatem, tamquam
in aliquod fani asylum et, quae pessime fecerunt, ea
non suae temeritati, sed fato esse attribuenda dicunt.

Primus autem hoc sapientissimus ille et antiquissi- 14
mus poetarum dixit hisce versibus:

Ὦ πόποι, οἷον δή νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται.
Ἐξ ἡμέων γάρ φασι κάκ' ἔμμεναι· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
Σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε' ἔχουσιν.

15 Itaque M. Cicero in libro, quem de fato conscripsit, cum quaestionem istam diceret obscurissimam esse et inplicatissimam, Chrysippum quoque philosophum non expedisse se in ea [ait] his verbis: Chrysippus aestuans laboransque, quonam [hoc modo] explicet, et fato omnia fieri et esse aliquid in nobis, intricatur (hoc modo).

III.

Historia sumpta ex libris Tuberonis de serpente invisitatae longitudinis.

1 Tubero in historiis scriptum reliquit, bello primo Poenico Atilium Regulum consulem in Africa, castris apud Bagradam flumen positis, proelium grande atque acre fecisse adversus unum serpentem in illis locis stabulantem invisitatae inmanitatis, eumque magna totius exercitus conflictione balistis atque catapultis diu oppugnatum, eiusque interfecti corium longum pedes centum et viginti Romam misisse.

IV.

Quid idem Tubero novae historiae de Atilio Regulo a Carthaginiensibus capto litteris mandaverit; quid etiam Tuditanus super eodem Regulo scripserit.

1 Quod satis celebre est de Atilio Regulo, id nuperrime legimus scriptum in Tuditani libris: Regulum captum ad ea, quae in senatu Romae dixit suadens, ne captivi cum Carthaginiensibus permutarentur, id quoque addidisse, venenum sibi Carthaginienses dedisse, non praesentarium, sed eiusmodi quod mortem in diem proferret, eo consilio, ut viveret quidem tantisper quoad fieret permutatio, post autem grassante sensim veneno contabesceret.

2 Eundem Regulum Tubero in historiis redisse *Carthaginem* novisque exemplorum modis excruciatum

a Poenis dicit: In atras, inquit, et profundas tene- 3
bras eum claudebant ac diu post, ubi erat
visus sol ardentissimus, repente educebant et
adversus ictus solis oppositum continebant
atque intendere in caelum oculos cogebant.
Palpebras quoque eius, ne conivere posset,
sursum ac deorsum diductas insuebant. Tudi- 4
tanus autem somno diu prohibitum atque ita vita
privatum refert, idque ubi Romae cognitum est, no-
bilissimos Poenorum captivos liberis Reguli a senatu
deditos et ab his in armario muricibus praefixo desti-
tutos eademque insomnia cruciatos interisse.

V.

Quod Alfenus iureconsultus in verbis veteribus interpretandis erravit.

Alfenus iureconsultus, Servii Sulpicii disci- 1
pulus rerumque antiquarum non incuriosus, in libro
digestorum tricesimo et quarto, coniectaneo-
rum autem secundo: in foedere, inquit, quod
inter populum Romanum et Carthaginienses
factum est, scriptum invenitur, ut Carthagi-
nienses quotannis populo Romano darent cer-
tum pondus 'argenti puri puti', quaesitumque
est, quid esset 'purum putum'. Respondi, in-
quit, ego 'putum' esse valde purum, sicut no-
vum 'novicium' dicimus et proprium 'propi-
cium', augere atque intendere volentes novi et
proprii significationem.

Hoc ubi legimus, mirabamur eandem adfinitatem 2
visam esse Alfeno 'puri' et 'puti', quae sit 'novicii'
et 'novi'; nam, si esset 'puricium', tum sane videretur 3
dici quasi 'novicium'. Id etiam mirum fuit, quod 4
'novicium' per augendi figuram dictum existimavit,
cum sit 'novicium' non quod magis novum sit, sed
quod a 'novo' dictum sit inclinatumque. His igitur 5

assentimus, qui 'putum' esse dicunt a 'putando' dictum
et ob eam causam prima syllaba brevi pronuntiant,
non longa, ut existimasse Alfenus videtur, qui a
6 'puro' id esse factum scripsit. 'Putare' autem veteres
dixerunt vacantia ex quaque re ac non necessaria aut
etiam obstantia et aliena auferre et excidere et quod
7 esse utile ac sine vitio videretur relinquere. Sic nam-
que arbores et vites et sic rationes etiam 'putari'
8 dictum. Verbum quoque ipsum 'puto', quod decla-
randae sententiae nostrae causa dicimus, non signifi-
cat profecto aliud, quam id agere nos in re dubia
obscuraque, ut decisis amputatisque falsis opinionibus,
quod videatur esse verum et integrum et incorruptum
9 retineamus. Argentum ergo in Carthaginiensi foedere
'putum' dictum est quasi exputatum excoctumque
omnique aliena materia carens omnibusque ex eo
vitiis detractis emaculatum et candefactum.

10 Scriptum est autem 'purum putum' non in Car-
thaginiensi solum foedere, sed cum in multis aliis
veterum libris, tum in Q. quoque Ennii tragoedia,
quae inscribitur Alexander, et in satira M. Var-
ronis, quae inscripta est δὶς παῖδες οἱ γέροντες.

VI.

Temere inepteque reprehensum esse a Iulio Hygino Vergilium, quod 'praepetes' Daedali pennas dixit; atque inibi, quid sint aves praepetes et quid illae sint aves, quas Nigidius 'inferas' appellavit.

1 Daedalus, ut fama est, fugiens Minoia regna,
Praepetibus pennis ausus se credere caelo.

2 In his Vergilii versibus reprehendit Iulius Hyginus
'pennis praepetibus' quasi inproprie et inscite dictum.
3 'Nam 'praepetes'' inquit 'aves ab auguribus appellan-
tur, quae aut opportune praevolant aut idoneas sedes
4 *capiunt'. Non apte* igitur usum verbo augurali existi-

mavit in Daedali volatu nihil ad augurum disciplinam
pertinente.

Sed Hyginus nimis hercle ineptus fuit, cum quid 5
'praepetes' essent, se scire ratus est, Vergilium
autem et Cn. Matium, doctum virum, ignorasse, qui
in secundo Iliadis Victoriam volucrem 'praepetem'
appellavit in hoc versu:

Dum dat vincendi praepes Victoria palman.

Cur autem non Q. quoque Ennium reprehendit, qui 6
in annalibus non pennas Daedali, sed longe diversius

Brundisium, inquit, pulcro praecinctum praepete portu?

Set si vim potius naturamque verbi considerasset 7
neque id solum, quod augures dicerent, inspexisset,
veniam prorsus poetis daret similitudine ac trans-
latione verborum, non significatione propria utentibus.
Nam quoniam non ipsae tantum aves, quae prosperius 8
praevolant, sed etiam loci, quos capiunt, quod idonei
felicesque sunt, 'praepetes' appellantur, idcirco Daedali
pennas 'praepetes' dixit, quoniam ex locis, in quibus
periculum metuebat, in loca tutiora pervenerat. Locos 9
porro 'praepetes' et augures appellant et Ennius in
annalium primo dixit:

praepetibus sese pulcrisque locis dant.

Avibus autem 'praepetibus' contrarias avis 'in- 10
feras' appellari, Nigidius Figulus in libro primo
augurii privati ita dicit: Discrepat dextra si-
nistrae, praepes inferae. Ex quo est coniectare, 11
'praepetes' appellatas, quae altius sublimiusque voli-
tent, cum differre a 'praepetibus' Nigidius 'inferas'
dixerit.

Adulescens ego Romae, cum etiamtum ad gram- 12
maticos itarem, audivi Apollinarem Sulpicium,
quem inprimis sectabar, cum de iure augurio quaere-

retur et mentio 'praepetum' avium facta esset, Erucio Claro praefecto urbi dicere, 'praepetes' sibi videri esse alites, quas Homerus '*τανυπτέρυγας*' appellaverit, quoniam istas potissimum augures spectarent, quae ingentibus alis patulae atque porrectae praevolarent. Atque ibi hos Homeri versus dixit:

Τύνη δ' οἰωνοῖσι τανυπτερύγεσσι κελεύεις
Πείθεσθαι, τῶν οὔ τι μετατρέπομ' οὐδ' ἀλεγίζω.

VII.

De Acca Larentia et Gaia Taracia; deque origine sacerdotii fratrum arvalium.

1 Accae Larentiae et Gaiae Taraciae, sive illa Fufetia
est, nomina in antiquis annalibus celebria sunt.
Earum alterae post mortem, Taraciae autem vivae
2 amplissimi honores a populo Romano habiti. Et
Taraciam quidem virginem Vestae fuisse lex Hora-
tia testis est, quae super ea ad populum lata. Qua
lege ei plurimi honores fiunt, inter quos ius quoque
testimonii dicendi tribuitur 'testabilis'que una om-
nium feminarum ut sit datur. Id verbum est legis
3 ipsius Horatiae; contrarium est in duodecim ta-
bulis scriptum: Inprobus intestabilisque esto.
4 Praeterea si quadraginta annos nata sacerdotio abire
ac nubere voluisset, ius ei potestasque exaugurandi
atque nubendi facta est munificentiae et beneficii
gratia, quod campum Tiberinum sive Martium populo
condonasset.

5 Sed Acca Larentia corpus in vulgus dabat pecu-
6 niamque emeruerat ex eo quaestu uberem. Ea testa-
mento, ut in Antiatis historia scriptum est, Ro-
mulum regem, ut quidam autem alii tradiderunt,
7 populum Romanum bonis suis heredem fecit. Ob id
meritum a flamine Quirinali sacrificium ei publice fit

et dies e nomine eius in fastos additus. Sed Sabi- 8
nus Masurius in primo memorialium, secutus
quosdam historiae scriptores, Accam Larentiam Ro-
muli nutricem fuisse dicit. Ea, inquit, mulier ex
duodecim filiis maribus unum morte amisit.
In illius locum Romulus Accae sese filium
dedit seque et ceteros eius filios 'fratres
arvales' appellavit. Ex eo tempore collegium
mansit fratrum arvalium numero duodecim,
cuius sacerdotii insigne est spicea corona et
albae infulae.

VIII.

Notata quaedam de rege Alexandro et de P. Scipione memoratu digna.

Ἀπίων, Graecus homo, qui Πλειστονείκης appella- 1
tus est, facili atque alacri facundia fuit. Is cum de 2
Alexandri regis laudibus scriberet: Victi, inquit,
hostis uxorem, facie incluta mulierem, vetuit
in conspectum suum deduci, ut eam ne oculis
quidem suis contingeret. Lepide igitur agitari 3
potest, utrum videri continentiorem par sit, Publiumne
Africanum superiorem, qui, Carthagine ampla civitate
in Hispania expugnata, virginem tempestivam, forma
egregia, nobilis viri Hispani filiam captam perductam-
que ad se patri inviolatam reddidit, an regem Alexan-
drum, qui Darii regis uxorem eandemque eiusdem
sororem, proelio magno captam, quam esse audiebat
exuperanti forma, videre noluit perducique ad sese
prohibuit.

Sed hanc utramque declamatiunculam super Alexan- 4
dro et Scipione celebraverint, quibus abunde et ingenii
et otii et verborum est; nos satis habebimus, quod 5
ex historia est, id dicere: Scipionem istum, verone
an falso incertum, fama tamen, cum esset adulescens,
haud sincera fuisse et propemodum constitisse, hosce
versus a Cn. Naevio poeta in eum scriptos esse:

Etiám qui † res manu magnas saepe géssit gloriόse,
Cuius fácta viva núnc vigent, qui apud géntes solus praéstat,
Eum suús pater cum † pallio uno ab amica abduxit.

6 His ego versibus credo adductum Valerium Antiatem adversus ceteros omnis scriptores de Scipionis moribus sensisse et eam puellam captivam non redditam patri scripsisse contra quam nos supra diximus, sed retentam a Scipione atque in deliciis amoribusque ab eo usurpatam.

IX.

Locus exemptus ex annalibus L. Pisonis historiae et orationis lepidissimae.

1 Quod res videbatur memoratu digna, quam fecisse Cn. Flavium, Anni filium, aedilem curulem, L. Piso in tertio annali scripsit, eaque res perquam pure et venuste narrata a Pisone, locum istum totum huc ex Pisonis annali transposuimus.
2 Cn., inquit, Flavius, patre libertino natus,
scriptum faciebat, isque in eo tempore aedili
curuli apparebat, quo tempore aediles subro-
gantur, eumque pro tribu aedilem curulem re-
3 nuntiaverunt. Aedilem qui comitia habebat
negat accipere, neque sibi placere, qui scrip-
4 tum faceret, eum aedilem fieri. Cn. Flavius,
Anni filius, dicitur tabulas posuisse, scriptu
sese abdicasse, isque aedilis curulis factus est.
5 Idem Cn. Flavius, Anni filius, dicitur ad
collegam venisse visere aegrotum. Eo in con-
clave postquam introivit, adulescentes ibi com-
plures nobiles sedebant. Hi contemnentes eum,
6 assurgere ei nemo voluit. Cn. Flavius, Anni
filius, aedilis, id arrisit, sellam curulem iussit

sibi afferri, eam in limine apposuit, ne quis illorum exire posset utique hi omnes inviti viderent sese in sella curuli sedentem.

X.

Historia super Euclida Socratico, cuius exemplo Taurus philosophus hortari adulescentes suos solitus ad philosophiam naviter sectandam.

Philosophus Taurus, vir memoria nostra in disci- 1
plina Platonica celebratus, cum aliis bonis multis sa-
lubribusque exemplis hortabatur ad philosophiam ca-
pessendam, tum vel maxime ista re iuvenum animos
expergebat, Euclidem quam dicebat Socraticum fac-
titavisse. 'Decreto' inquit 'suo Athenienses caverant, 2
ut qui Megaris civis esset, si intulisse Athenas pedem
prensus esset, ut ea res ei homini capitalis esset;
tanto Athenienses', inquit, 'odio flagrabant finitimo- 3
rum hominum Megarensium. Tum Euclides, qui in- 4
didem Megaris erat quique ante id decretum et esse
Athenis et audire Socratem consueverat, postquam id
decretum sanxerunt, sub noctem, cum advesperasceret,
tunica longa muliebri indutus et pallio versicolore
amictus et caput rica velatus, e domo sua Megaris
Athenas ad Socratem commeabat, ut vel noctis ali-
quo tempore consiliorum sermonumque eius fieret
particeps, rursusque sub lucem milia passuum paulo
amplius viginti eadem veste illa tectus redibat. At 5
nunc', inquit, 'videre est, philosophos ultro currere,
ut doceant, ad fores iuvenum divitum eosque ibi
sedere atque opperiri prope ad meridiem, donec disci-
puli nocturnum omne vinum edormiant'.

XI.

Verba ex oratione Q. Metelli Numidici, quae libuit meminisse, ad officium gravitatis dignitatisque vitae ducentia.

Cum inquinatissimis hominibus non esse convicio 1
decertandum neque in maledictis adversum impudentes

et inprobos velitandum, quia tantisper similis et compar eorum fias, dum paria et consimilia dicas atque audias, non minus ex oratione Q. Metelli Numidici, sapientis viri, cognosci potest quam ex 2 libris et disciplinis philosophorum. Verba haec sunt Metelli adversus C. Manlium, tribunum plebis, a quo apud populum in contione lacessitus iactatus- 3 que fuerat dictis petulantibus: Nunc quod ad illum attinet, Quirites, quoniam se ampliorem putat esse, si se mihi inimicum dictitarit, quem ego mihi neque amicum recipio neque inimicum respicio, in eum ego non sum plura dicturus. Nam cum indignissimum arbitror, cui a viris bonis benedicatur, tum ne idoneum quidem, cui a probis maledicatur. Nam si in eo tempore huiusmodi homunculum nomines, in quo punire non possis, maiore honore quam contumelia adficias.

XII.

Quod neque 'testamentum', sicuti Servius Sulpicius existimavit, neque 'sacellum', sicuti C. Trebatius, duplicia verba sunt, sed a testatione productum [alterum], alterum a sacro imminutum.

1 Servius Sulpicius iureconsultus, vir aetatis suae doctissimus, in libro de sacris detestandis secundo, qua ratione adductus 'testamentum' verbum 2 esse duplex scripserit, non reperio; nam compositum 3 esse dixit a mentis contestatione. Quid igitur 'calciamentum', quid 'paludamentum', quid 'pavimentum', quid 'vestimentum', quid alia mille per huiuscemodi formam producta, etiamne ista omnia composita dice- 4 mus? Obrepsisse autem videtur Servio, vel si quis est, qui id prior dixit, falsa quidem, sed non abhorrens neque inconcinna quasi mentis quaedam in hoc vocabulo significatio, sicut hercle C. quoque Trebatio *5 eadem concinnitas* obrepsit. Nam in libro de reli-

gionibus secundo: 'sacellum' est, inquit, locus
parvus deo sacratus cum ara. Deinde addit verba
haec: 'Sacellum' ex duobus verbis arbitror com-
positum 'sacri' et 'cellae', quasi 'sacra cella'.
Hoc quidem scripsit Trebatius; set quis ignorat, 6
'sacellum' et simplex verbum esse et non ex 'sacro'
et 'cella' copulatum, sed ex 'sacro' deminutum?

XIII.

De quaestiunculis apud Taurum philosophum in convivio agitatis, quae 'sympoticae' vocantur.

Factitatum observatumque hoc Athenis est ab 1
his, qui erant philosopho Tauro iunctiores: cum 2
domum suam nos vocaret, ne omnino, ut dicitur,
immunes et asymboli veniremus, coniectabamus ad
cenulam non cuppedias ciborum, sed argutias quaestio-
num. Vnusquisque igitur nostrum commentus para- 3
tusque ibat quod quaereret, eratque initium loquendi
edundi finis. Quaerebantur autem non gravia nec 4
reverenda, sed ἐνθυμηματια quaedam lepida et minuta
et florentem vino animum lacessentia, quale hoc ferme
est subtilitatis ludicrae, quod dicam.

Quaesitum est, quando moriens moreretur? cum 5
iam in morte esset, an cum etiamtum in vita foret;
et quando surgens surgeret? cum iam staret, an cum
etiamtum sederet; et qui artem disceret, quando arti-
fex fieret? cum iam esset, an cum etiamtum non
esset. Vtrum enim horum dices, absurde atque ridi- 6
cule dixeris, multoque absurdius videbitur, si aut
utrumque esse dicas aut neutrum.

Sed ea omnia cum captiones esse quidam futtiles 7
atque inanes dicerent, 'nolite' inquit Taurus 'haec
quasi nugarum aliquem ludum aspernari. Gravissimi 8
philosophorum super hac re serio quaesiverunt: et
alii moriendi verbum atque momentum manente ad-
huc vita *dici atque* fieri putaverunt, alii nihil in eo

tempore vitae reliquerunt totumque (illum que) illud,
9 quod mori dicitur, morti vindicaverunt; item de ce-
teris similibus in diversa tempora et in contrarias
10 sententias discesserunt. Sed Plato' inquit 'noster
neque vitae id tempus neque morti dedit, idemque in
11 omni consimilium rerum disceptatione fecit. Vidit
quippe utrumque esse pugnans neque posse ex duobus
contrariis, altero manente, alterum constitui quaestio-
nemque fieri per diversorum inter se finium mortis
et vitae cohaerentiam, et idcirco peperit ipse expres-
sitque aliud quoddam novum in confinio tempus, quod
verbis propriis atque integris τὴν ἐξαίφνης φύσιν
appellavit idque ipsum ita, uti dico,' inquit 'in libro,
cui Parmenides titulus est, scriptum ab eo repe-
rietis'.

12 Tales aput Taurum symbolae taliaque erant men-
sarum secundarum, ut ipse dicere solitus erat, 'τραγη-
μάτια'.

XIV.

Poeniendis peccatis tres esse rationes a philosophis attributas; et quamobrem Plato duarum ex his meminerit, non trium.

1 Poeniendis peccatis tres esse debere causas existi-
2 matum est. Vna est causa, quae Graece vel ['κόλασις'
vel] 'νουθεσία' dicitur, cum poena adhibetur casti-
gandi atque emendandi gratia, ut is, qui fortuito
3 delinquit, attentior fiat correctiorque. Altera est,
quam hi, qui vocabula ista curiosius diviserunt, 'τι-
μωρίαν' appellant. Ea causa animadvertendi est, cum
dignitas auctoritasque eius, in quem est peccatum,
tuenda est, ne praetermissa animadversio contemptum
eius pariat et honorem levet; idcircoque id ei voca-
4 bulum a conservatione honoris factum putant. Tertia
ratio vindicandi est, quae 'παράδειγμα' a Graecis no-
minatur, cum poenitio propter exemplum necessaria
est, ut ceteri a similibus peccatis, quae prohiberi
publicitus interest, metu cognitae poenae deterreantur.

Idcirco veteres quoque nostri 'exempla' pro maximis gravissimisque poenis dicebant. Quando igitur aut spes magna est, ut is, qui peccavit, citra poenam ipse sese ultro corrigat, aut spes contra nulla est, emendari eum posse et corrigi, aut iacturam dignitatis, in quem peccatum est, metui non necessum est, aut non id peccatum est, cuius exemplum necessario metu sanciendum sit: tum, quicquid ita delictum est, non sane dignum esse imponendi poenae studium visum est.

Has tris ulciscendi rationes et philosophi alii 5 plurifariam et noster Taurus in primo commentariorum, quos in Gorgian Platonis composuit, scriptas reliquit. Plato autem ipse verbis apertis 6 duas solas esse poeniendi causas dicit: unam, quam primo in loco propter corrigendum, alteram, quam in tertio propter exempli metum posuimus. Verba haec 7 sunt Platonis in Gorgia: *Προσήκει δὲ παντὶ τῷ ἐν τιμωρίᾳ ὄντι ὑπ' ἄλλου ὀρθῶς τιμωρουμένῳ ἢ βελτίονι γίγνεσθαι καὶ ὀνίνασθαι, ἢ παραδείγματι ἄλλοις γίγνεσθαι, ἵνα ἄλλοι οἱ ὁρῶντες πάσχοντα φοβούμενοι βελτίους γίγνωνται.* In hisce verbis facile intellegas, '*τιμωρίαν*' 8 Platonem dixisse, non ut supra scripsi quosdam dicere, sed ita ut promisce dici solet pro omni punitione. Anne autem quasi omnino parvam et con- 9 temptu dignam praeterierit poenae sumendae causam propter tuendam laesi hominis auctoritatem an magis quasi ei, quam dicebat, rei non necessariam praetermiserit, cum de poenis, non in vita neque inter homines, sed post vitae tempus capiendis scriberet, ego in medium relinquo.

XV.

De verbo 'quiesco', an e littera corripi an produci debeat.

Amicus noster, homo multi studii atque in bo- 1 *narum disciplinarum* opere frequens, verbum 'quiescit'

2 usitate e littera correpta dixit. Alter item amicus,
homo in doctrinis, quasi in praestigiis, mirificus com-
muniumque vocum respuens nimis et fastidiens, bar-
bare eum dixisse opinatus est, quoniam producere
3 debuisset, non corripere. Nam 'quiescit' ita oportere
dici praedicavit, ut 'calescit', 'nitescit', 'stupescit' et
4 alia huiuscemodi multa. Id etiam addebat, quod 'quies'
5 e producto, non brevi diceretur. Noster autem, qua
est rerum omnium verecunda mediocritate, ne si
Aelii quidem, Cincii et Santrae dicendum ita cen-
suissent, obsecuturum se fuisse ait contra perpetuam
Latinae linguae consuetudinem, neque se tam insignite
6 locuturum, ut absona inauditaque diceret; litteras
tamen super hac re fecit inter exercitia quaedam lu-
dicra et 'quiesco' non esse his simile, quae supra
posui, nec a 'quiete' dictum, sed ab eo 'quietem',
Graecaeque vocis et modum et originem verbum istud
habere demonstravit, rationibusque haut sane frigidis
docuit, 'quiesco' e littera longa dici non convenire.

XVI.

Verbum 'deprecor' a poeta Catullo inusitate quidem, sed apte positum et proprie; deque ratione eius verbi exemplisque veterum scriptorum.

1 Eiusmodi quispiam, qui tumultuariis et inconditis
linguae exercitationibus ad famam sese facundiae pro-
miserat neque orationis Latinae usurpationes [ratio-
nes]ve ullas didicerat, cum in Lycio forte vespera ambu-
2 laremus, ludo ibi et voluptati fuit. Nam cum esset
verbum 'deprecor' doctiuscule positum in Catulli car-
mine, quia id ignorabat, frigidissimos versus esse
dicebat omnium quidem iudicio venustissimos, quos
subscripsi:

Lesbia mi dicit semper male nec tacet umquam
De me: Lesbia me dispeream nisi amat.

Quo signo? quia sunt totidem mea; deprecor illam
Assidue, verum dispeream nisi amo.

Deprecor hoc in loco vir bonus ita esse dictum pu- 3
tabat, ut plerumque a vulgo dicitur, quod significat
'valde precor' et 'oro' et 'supplico', in quo 'de' prae-
positio ad augendum et cumulandum valet. Quod si 4
ita esset, frigidi sane versus forent. Nunc enim contra 5
omnino est: nam 'de' praepositio, quoniam est anceps,
in uno eodemque verbo † dum capit. Sic enim de-
precor a Catullo dictum est, quasi 'detestor' vel
'execror' vel 'depello' vel 'abominor'; contra autem 6
valet, cum Cicero pro P. Sulla ita dicit: Quam
multorum hic vitamst a Sulla deprecatus. Item 7
in dissuasione legis agrariae: Si quid deliquero,
nullae sunt imagines, quae me a vobis depre-
centur.

Sed neque solus Catullus ita isto verbo usus est. 8
Pleni sunt adeo libri similis in hoc verbo significationis,
ex quibus unum et alterum, quae subpetierant, apposui.
Q. Ennius in Erechtheo non longe secus dixit quam 9
Catullus:

Qui núnc, inquit, aerumna meá libertatém paro,
Quibus sérvitutem meá miseria déprecor;

signat 'abigo' et 'amolior', vel prece adhibita vel quo
alio modo. Item Ennius in Cresphonte: 10

† Ego cum meae vitae parcam, létum inimico déprecer.

Cicero in libro sexto de republica ita scripsit: 11
Quod quidem eo fuit maius, quia, cum causa
pari collegae essent, non modo invidia pari
non erant, sed etiam Claudi invidiam Gracchi
caritas deprecabatur; hic quoque item non est
'valde precabatur', sed quasi propulsabat invidiam et

defensabat (invidiam), quod Graeci propinqua significatione 'παραιτεῖσθαι' dicunt.

12 Item pro Aulo Caecina consimiliter Cicero verbo isto utitur. Quid, inquit, huic homini facias? nonne concedas interdum, ut excusatione summae stultitiae summae improbitatis odium

13 deprecetur? Item in Verrem actionis secundae primo: Nunc vero quid faciat Hortensius? avaritiaene crimina frugalitatis laudibus deprecetur? At hominem flagitiosissimum, libidinosissimum nequissimumque defendit. Sic igitur Catullus eadem se facere dicit, quae Lesbiam, quod et malediceret ei palam respueretque et recusaret detestareturque assidue et tamen eam penitus deperiret.

XVII.

Quis omnium primus libros publice praebuerit legendos; quantusque numerus fuerit Athenis ante clades Persicas librorum in bibliothecis publicis.

1 Libros Athenis disciplinarum liberalium publice ad legendum praebendos primus posuisse dicitur Pisistratus tyrannus. Deinceps studiosius accuratiusque ipsi Athenienses auxerunt; sed omnem illam postea librorum copiam Xerxes, Athenarum potitus, urbe ipsa praeter arcem incensa, abstulit asportavitque in Persas.

2 Eos porro libros universos multis post tempestatibus Seleucus rex, qui Nicanor appellatus est, referendos Athenas curavit.

3 Ingens postea numerus librorum in Aegypto ab Ptolemaeis regibus vel conquisitus vel confectus est ad milia ferme voluminum septingenta; sed ea omnia bello priore Alexandrino, dum diripitur ea civitas, non sponte neque opera consulta, sed a militibus forte auxiliaris incensa sunt.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBRI OCTAVI

CAPITVLA [ET RELIQVIAE].

I.

'Hesterna noctu' rectene an cum vitio dicatur et quaenam super istis verbis grammatica traditio sit; item quod decemviri in XII. tabulis 'nox' pro 'noctu' dixerunt. [v. Macr. Sat. I. 4.]

II.

Quae mihi decem verba ediderit Favorinus, quae usurpentur quidem a Graecis, sed sint adulterina et barbara; quae item a me totidem acceperit, quae ex medio communique usu Latine loquentium minime Latina sint neque in veterum libris reperiantur.

III.

Quem in modum et quam severe increpuerit audientibus nobis Peregrinus philosophus adulescentem Romanum ex equestri familia, stantem segnem apud se et assidue oscitantem.

Et adsiduo oscitantem vidit, atque illius quidem delicatissimas mentis et corporis halucinationes. [Non. Marc. *s. v. halucinari p.* 121, 20 M.]

IV.

Quod Herodotus, scriptor historiae memoratissimus, parum vere dixerit, unam solamque pinum arborum omnium caesam numquam denuo ex isdem radicibus pullulare; et quod item de aqua pluviali et nive rem non satis exploratam pro comperta posuerit.

V.

Quid illud sit, quod Vergilius 'caelum stare pulvere', et quod Lucilius 'pectus sentibus stare' dixit. [v. Non. Marc. s. v. stare p. 391, 17 M.]

VI.

Cum post offensiunculas in gratiam redeatur, expostulationes fieri mutuas minime utile esse, superque ea re et sermo Tauri expositus et verba ex Theophrasti libro sumpta; et quid M. quoque Cicero de amore amicitiae senserit, cum ipsius verbis additum.

VII.

Ex Aristotelis libro, qui [περὶ μνήμης] inscriptus est, cognita acceptaque de natura memoriae et habitu; atque inibi alia quaedam de exuberantia aut interitu eius lecta auditaque. [v. Non. Marc. s. v. meminisse p. 441, 4 M.]

VIII.

Quid mihi usu venerit, interpretari et quasi effingere volenti locos quosdam Platonicos Latina oratione.

IX.

Quod Theophrastus philosophus omnis suae aetatis facundissimus verba pauca ad populum Atheniensem facturus deturbatus verecundia obticuerit; quodque idem hoc *Demostheni* apud Philippum regem verba facienti *evenerit.*

X.

Qualis mihi fuerit in oppido Eleusino disceptatio cum grammatico quodam praestigioso, tempora verborum et puerilia meditamenta ignorante, remotarum autem quaestionum nebulas et formidines capiendis imperitorum animis ostentante.

halophantam mendacem velit. [Non. Marc. s. v. halophantam p. 120, 12 M.]?

XI.

Quam festive responderit Xanthippae uxori Socrates petenti, ut per Dionysia largiore sumptu cenitarent.

XII.

Quid significet in veterum libris scriptum 'plerique omnes'; et quod ea verba accepta a Graecis videntur.

XIII.

'Eupsones' (?), quod homines Afri dicunt, non esse verbum Poenicum, sed Graecum.

XIV.

Lepidissima altercatio Favorini philosophi adversus quendam intempestivum de ambiguitate verborum disserentem; atque inibi verba quaedam ex Naevio poeta et Cn. Gellio non usitate collocata; atque ibidem a. P. Nigidio origines vocabulorum exploratae.

XV.

Quibus modis ignominiatus tractatusque sit a C. Caesare Laberius poeta; atque inibi appositi versus super eadem re eiusdem Laberii. [v. Macr. Sat. II. 7.]

[Fragmentum cap. inc.]

Historia ex libris Heraclidae Pontici iucunda memoratu et miranda. [Prisc. Inst. gr. VI § 61 p. 705 P.]

A. GELLII
NOCTIVM ATTICARVM LIBER NONVS.

I.

Quamobrem Quintus Claudius Quadrigarius in undevicesimo annali scripserit, rectiores certioresque ictus fieri, si sursum quid mittas quam si deorsum.

1 Quintus Claudius in undevicesimo annali, cum oppidum a Metello proconsule oppugnari, contra ab oppidanis desuper e muris propugnari describeret, ita scripsit: Sagittarius cum funditore utrimque summo studio spargunt fortissime. Sed sagittam atque lapidem deorsum an sursum mittas, hoc interest: nam neutrum potest deorsum versum recte mitti, sed sursum utrumque optime. Quare milites Metelli sauciabantur multo minus et, quod maxime opus erat, a pinnis hostis defendebant facillime funditore.

2 Percontabar ego Antonium Iulianum rhetorem,
cur hoc ita usu veniret, quod Quadrigarius dixisset,
ut contigui magis directioresque ictus fiant, si vel
lapidem vel sagittam sursum versus iacias quam deor-
sum, cum proclivior faciliorque iactus sit ex supernis
3 in infima quam ex infimis in superna. Tum Iulianus,
comprobato genere quaestionis, 'quod de sagitta' in-
quit '*et* lapide dixit, hoc de omni fere missili telo
4 *dici potest. Facilior* autem iactus est, sicuti dixisti,

si desuper iacias, si quid iacere tantum velis, non
ferire. Sed cum modus et impetus iactus temperan- 5
dus derigendusque est, tum, si in prona iacias, mo-
deratio atque ratio mittentisque praecipitantia quali-
cumque ipsa et pondere cadentis teli corrumpitur.
At si in editiora mittas et ad percutiendum superne 6
aliquid manum et oculos conlinies, quo motus a te
datus tulerit, eo telum ibit, quod ieceris'. Ad hanc 7
ferme sententiam Iulianus super istis Q. Claudii
verbis nobiscum sermocinatus est.

Quod ait idem Q. Claudius: a pinnis hostis 8
defendebant facillime, animadvertendum est, usum
esse eum verbo defendebant non ex vulgari con-
suetudine, sed admodum proprie et Latine. Nam 9
'defendere' et 'offendere' inter sese adversa sunt,
quorum alterum significat 'ἐμποδὼν ἔχειν', id est in-
currere in aliquid et incidere, alterum 'ἐκποδὼν ποιεῖν',
id est avertere atque depellere, quod hoc in loco
Claudio dicitur.

II.

Qualibus verbis notarit Herodes Atticus falso quempiam cultu amictuque nomen habitumque philosophi ementientem.

Ad Herodem Atticum, consularem virum in- 1
genioque amoeno et Graeca facundia celebrem, adiit
nobis praesentibus palliatus quispiam et crinitus bar-
baque prope ad pubem usque porrecta ac petit, aes
sibi dari 'εἰς ἄρτους'. Tum Herodes interrogat, quis- 2
nam esset. Atque ille, vultu sonituque vocis ob- 3
iurgatorio, philosophum sese esse dicit et mirari quo-
que addit, cur quaerendum putasset quod videret.
'Video', inquit Herodes, 'barbam et pallium, philo- 4
sophum nondum video. Quaeso autem te, cum bona 5
venia dicas mihi, quibus nos uti posse argumentis
existimas, ut esse te philosophum noscitemus?' In- 6
terim aliquot ex his, qui cum Herode erant, erra-

ticum esse hominem dicere et nulli rei incolamque
esse sordentium ganearum, nisi accipiat quod petit
convicio turpi solitum incessere; atque ibi Herodes
'demus' inquit 'huic aliquid aeris, cuicuimodi est,
7 tamquam homines, non tamquam homini', et iussit
dari pretium panis triginta dierum.

8 Tum nos aspiciens, qui eum sectabamur, 'Musonius' inquit 'aeruscanti cuipiam id genus et philosophum sese ostentanti dari iussit mille nummum, et cum plerique dicerent, nebulonem esse hominem malum et malitiosum et nulla re bona dignum, tum
Musonium subridentem dixisse aiunt: 'ἄξιος οὖν ἐστιν
9 ἀργυρίου'. Sed hoc potius' inquit 'dolori mihi et
aegritudini est, quod istiusmodi animalia spurca atque
probra nomen usurpant sanctissimum et philosophi
10 appellantur. Maiores autem mei Athenienses nomina
iuvenum fortissimorum Harmodii et Aristogitonis,
qui libertatis recuperandae gratia Hippiam tyrannum
interficere adorsi erant, ne umquam servis indere
liceret, decreto publico sanxerunt, quoniam nefas
ducerent, nomina libertati patriae devota servili con-
11 tagio pollui. Cur ergo nos patimur nomen philosophiae inlustrissimum in hominibus deterrimis exordescere? Simili autem', inquit, 'exemplo ex contraria specie antiquos Romanorum audio praenomina patriciorum quorundam male de republica meritorum et ob eam causam capite damnatorum censuisse, ne cui eiusdem gentis patricio inderentur, ut vocabula quoque eorum defamata atque demortua cum ipsis viderentur'.

III.

Epistula Philippi regis ad Aristotelem philosophum super Alexandro recens nato.

1 Philippus, Amyntae filius, terrae Macedoniae rex, cuius virtute industriaque Macetae locupletissimo im*perio aucti gentium* nationumque multarum potiri

coeperant et cuius vim atque arma toti Graeciae
cavenda metuendaque inclitae illae Demosthenis
orationes contionesque vocificant, is Philippus, cum 2
in omni fere tempore negotiis belli victoriisque adfectus exercitusque esset, a liberali tamen Musa et a
studiis humanitatis numquam afuit, quin lepide comiterque pleraque et faceret et diceret. Feruntur 3
adeo libri epistularum eius, munditiae et venustatis
et prudentiae plenarum, velut sunt illae litterae, quibus
Aristoteli philosopho natum esse sibi Alexandrum
nuntiavit.

Ea epistula, quoniam curae diligentiaeque in libe- 4
rorum disciplinas hortamentum est, exscribenda visa
est ad commonendos parentum animos. Exponenda 5
est igitur ad hanc ferme sententiam:

'Philippus Aristoteli salutem dicit.

Filium mihi genitum scito. Quod equidem dis habeo gratiam, non proinde quia natus est, quam pro eo, quod nasci contigit temporibus vitae tuae. Spero enim fore, ut eductus eruditusque a te dignus existat et nobis et rerum istarum susceptione'.

Ipsius autem Philippi verba haec sunt: 6

Φίλιππος Ἀριστοτέλει χαίρειν.

Ἴσθι μοι γεγονότα υἱόν. Πολλὴν οὖν τοῖς θεοῖς ἔχω χάριν, οὐχ οὕτως ἐπὶ τῇ γενέσει τοῦ παιδός, ὡς ἐπὶ τῷ κατὰ τὴν σὴν ἡλικίαν αὐτὸν γεγονέναι· ἐλπίζω γάρ, αὐτὸν ὑπὸ σοῦ τραφέντα καὶ παιδευθέντα ἄξιον ἔσεσθαι καὶ ἡμῶν καὶ τῆς τῶν πραγμάτων διαδοχῆς.

IV.

De barbararum gentium prodigiosis miraculis; deque diris et exitiosis effascinationibus; atque inibi de feminis repente versis in mares.

Cum e Graecia in Italiam rediremus et Brundisium 1
iremus egressique e navi in terram in portu illo in-

clito spatiaremur, quem Q. Ennius remotiore paulum,
sed admodum scito vocabulo 'praepetem' appellavit,
2 fasces librorum venalium expositos vidimus. Atque
3 ego avide statim pergo ad libros. Erant autem isti
omnes libri Graeci miraculorum fabularumque pleni,
res inauditae, incredulae, scriptores veteres non parvae
auctoritatis: Aristeas Proconnesius et Isigonus
Nicaeensis et Ctesias et Onesicritus et Philo-
4 stephanus et Hegesias; ipsa autem volumina ex
diutino situ squalebant et habitu aspectuque taetro
5 erant. Accessi tamen percontatusque pretium sum et,
adductus mira atque insperata vilitate, libros plurimos
aere pauco emo eosque omnis duabus proximis nocti-
bus cursim transeo; atque in legendo carpsi exinde
quaedam et notavi mirabilia et scriptoribus fere nostris
intemptata eaque his commentariis aspersi, ut qui eos
lectitarit ne rudis omnino et ἀνήκοος inter istiusmodi
rerum auditiones repperiatur.
6 Erant igitur in illis libris scripta huiuscemodi:
Scythas illos penitissimos, qui sub ipsis septentrionibus
aetatem agunt, corporibus hominum vesci eiusque
victus alimento vitam ducere et 'ἀνθρωποφάγους' no-
minari; item esse homines sub eadem regione caeli
unum oculum in frontis medio habentes, qui appel-
lantur Arimaspi, qua fuisse facie Cyclopas poetae
ferunt; alios item esse homines apud eandem caeli
plagam singulariae velocitatis, vestigia pedum habentes
retro porrecta, non, ut ceterorum hominum, pro-
s(profi)um (petet anti)spectantia; praeterea traditum
esse memoratumque, in ultima quadam terra, quae
'Albania' dicitur, gigni homines, qui in pueritia ca-
nescant et plus cernant oculis per noctem quam in-
terdiu; item esse compertum et creditum, Sauromatas,
qui ultra Borysthenen fluvium longe colunt, cibum
capere semper diebus tertiis, medio abstinere.
7 Id etiam in isdem libris scriptum offendimus, quod
postea in libro quoque Plinii Secundi naturalis

historiae septimo legi, esse quasdam in terra Africa hominum familias voce atque lingua effascinantium, qui si impensius forte laudaverint pulchras arbores, 8
segetes laetiores, infantes amoeniores, egregios equos, pecudes pastu atque cultu opimas, emoriantur repente haec omnia, nulli aliae causae obnoxia. Oculis quoque exitialem fascinationem fieri, in isdem libris scriptum est traditurque, esse homines in Illyriis, qui interimant videndo quos diutius irati viderint, eosque ipsos mares feminasque, qui visu ita nocenti sunt, pupillas in singulis oculis binas habere. Item esse 9
in montibus terrae Indiae homines caninis capitibus et latrantibus eosque vesci avium et ferarum venatibus; atque esse item alia aput ultimas orientis terras miracula homines, qui 'monocoli' appellentur, singulis cruribus saltatim currentes, vivacissimae pernicitatis; quosdam etiam esse nullis cervicibus, oculos in humeris habentes. Iam vero hoc egreditur omnem mo- 10
dum admirationis, quod idem illi scriptores gentem esse aiunt aput extrema Indiae, corporibus hirtis et avium ritu plumantibus, nullo cibatu vescentem, sed spiritu florum naribus hausto victitantem; Pygmaeos quoque haut longe ab his nasci, quorum qui longissimi sint, non longiores esse quam pedes duo et quadrantem.

Haec atque alia istiusmodi plura legimus, sed, cum 11.12
ea scriberemus, tenuit nos non idoneae scripturae taedium, nihil ad ornandum iuvandumque usum vitae pertinentis. Libitum tamen est in loco hoc miracu- 13
lorum notare id etiam, quod Plinius Secundus, vir in temporibus aetatis suae ingenii dignitatisque gratia auctoritate magna praeditus, non audisse neque legisse, sed scire sese atque vidisse in libro naturalis historiae septimo scripsit. Verba igitur haec, quae 14
infra posui, ipsius sunt, ex eo libro sumpta, quae profecto faciunt, ut neque respuenda neque ridenda sit notissima *illa* veterum poetarum de Caenide et

15 Caeneo cantilena. Ex feminis, inquit, mutari in mares, non esse fabulosum. Invenimus in annalibus, Q. Licinio Crasso, C. Cassio Longino consulibus, Casini puerum factum ex virgine sub parentibus iussuque haruspicum deportatum in insulam desertam. Licinius Mucianus prodidit, visum esse a se Argis Arescontem, cui nomen Arescusae fuisset, nubsisse etiam, mox barbam et virilitatem provenisse uxoremque duxisse; eiusdem sortis et Zmyrnae puerum a se visum. Ipse in Africa vidi mutatum in marem die nuptiarum L. Cossitium civem Thysdritanum, vivebatque, cum proderem haec.

16 Idem Plinius in eodem libro verba haec scripsit: Gignuntur homines utriusque sexus, quos 'hermaphroditos' vocamus, olim 'androgynos' vocatos et in prodigiis habitos, nunc vero in deliciis.

V.

Diversae nobilium philosophorum sententiae de genere ac natura voluptatis; verbaque Hieroclis philosophi, quibus decreta Epicuri insectatus est.

1 De voluptate veteres philosophi diversas sententias
2 dixerunt. Epicurus voluptatem summum bonum esse
ponit, eam tamen ita definit '*σαρκὸς εὐσταθὲς κατά-*
3 *στημα*'. Antisthenes Socraticus summum malum
dicit: eius namque hoc verbum est '*μανείην μᾶλλον*
4 *ἢ ἡσθείην*'. Speusippus vetusque omnis Academia
voluptatem et dolorem duo mala esse dicunt opposita
inter sese, bonum tamen esse quod utriusque medium
5 foret. Zeno censuit, voluptatem esse indifferens, id
est neutrum, neque bonum neque malum, quod ipse
6 Graeco vocabulo '*ἀδιάφορον*' appellavit. Critolaus
Peripateticus et malum esse voluptatem ait et multa
alia mala parere ex sese, iniurias, desidias, obliviones,

ignavias. Plato ante hos omnis ita varie et multi- 7
formiter de voluptate disseruit, ut cunctae istae sen-
tentiae, quas exposui, videantur ex sermonum eius fon-
tibus profluxisse; nam proinde unaquaque utitur, ut et
ipsius voluptatis natura fert, quae est multiplex, et
causarum, quas tractat, rerumque, quas efficere volt,
ratio desiderat. Taurus autem noster, quotiens facta 8
mentio Epicuri erat, in ore atque in lingua habebat
verba haec Hieroclis Stoici, viri sancti et gravis,
‘Ἡδονὴ τέλος, πόρνης δόγμα· οὐκ ἔστιν πρόνοια,
οὐδὲ πόρνης δόγμα’.

VI.

Verbum, quod est ab ‘ago’ frequentativum, in syllaba prima quonam sit modulo pronuntiandum.

Ab eo, quod est ‘ago’ et ‘egi’, verba sunt, quae 1
appellant grammatici ‘frequentativa’, ‘actito’ et ‘acti-
tavi’. Haec quosdam non sane indoctos viros audio 2
ita pronuntiare, ut primam in his litteram corripiant,
rationemque dicunt, quoniam in verbo principali, quod
est ‘ago’, prima littera breviter pronuntiatur. Cur 3
igitur ab eo, quod est ‘edo’ et ‘ungo’, in quibus verbis
prima littera breviter dicitur, ‘esito’ et ‘unctito’, quae
sunt eorum frequentativa, prima littera longa promi-
mus et contra ‘dictito’ ab eo verbo, quod est ‘dico’,
correpte dicimus? num ergo potius ‘actito’ et ‘actitavi’
producenda sunt? quoniam frequentativa ferme omnia
eodem modo in prima syllaba dicuntur, quo participia
praeteriti temporis ex his verbis, unde ea profecta
sunt, in eadem syllaba pronuntiantur, sicuti ‘lego,
lectus’ facit ‘lectito’; ‘ungo, unctus’ ‘unctito’; ‘scribo,
scriptus’ ‘scriptito’; ‘moveo, motus’ ‘motito’; ‘pendeo,
pensus’ ‘pensito’; ‘edo, esus’ ‘esito’; ‘dico’ autem
‘dictus’ ‘dictito’ facit; ‘gero, gestus’ ‘gestito’; ‘veho,
vectus’ ‘vectito’; ‘rapio, raptus’ ‘raptito’; ‘capio, captus’

'captito'; 'facio, factus' 'factito'. Sic igitur 'actito' producte in prima syllaba pronuntiandum, quoniam ex eo fit quod est 'ago' et 'actus'.

VII.

De conversione foliorum in arbore olea brumali et solstitiali die; deque fidibus id temporis ictu alieno sonantibus.

1 Volgo et scriptum et creditum est, folia olearum arborum brumali et solstitiali die converti et quae pars eorum fuerit inferior atque occultior, eam supra
2 fieri atque exponi ad oculos et ad solem. Quod nobis quoque semel atque iterum experiri volentibus ita esse propemodum visum est.
3 Sed de fidibus rarius dictu et mirabilius est; quam rem et alii docti viri et Suetonius etiam Tranquillus in libro ludicrae historiae primo satis compertam esse satisque super ea constare adfirmat: nervias in fidibus brumali die alias digitis pelli, alias sonare.

VIII.

Necessum esse, qui multa habeat, multis indigere; deque ea re Favorini philosophi cum brevitate eleganti sententia.

1 Verum est profecto, quod observato rerum usu sapientes viri dixere, multis egere, qui multa habeat, magnamque indigentiam nasci non ex inopia magna, sed ex magna copia: multa enim desiderari ad multa,
2 quae habeas, tuenda. Quisquis igitur multa habens cavere atque prospicere velit, ne quid egeat neve quid desit, iactura opus esse, non quaestu, et minus habendum esse, ut minus desit.
3 Hanc sententiam memini a Favorino inter ingentes omnium clamores detornatam inclusamque verbis his paucissimis: 'Τὸν γὰρ μυρίων καὶ πεντακισχιλίων

χλαμύδων δεόμενον οὐκ ἔστι μὴ πλειόνων δεῖσθαι· οἷς γὰρ ἔχω προσδεόμενος, ἀφελὼν ὧν ἔχω, ἀρκοῦμαι οἷς ἔχω'.

IX.

Quis modus sit vertendi verba in Graecis sententiis; deque his Homeri versibus, quos Vergilius vertisse aut bene apteque aut inprospere existimatus est.

Quando ex poematis Graecis vertendae imitandaeque 1
sunt insignes sententiae, non semper aiunt enitendum,
ut omnia omnino verba in eum, in quem dicta sunt,
modum vertamus. Perdunt enim gratiam pleraque, 2
si quasi invita et recusantia violentius transferantur.
Scite ergo et considerate Vergilius, cum aut Homeri 3
aut Hesiodi aut Apollonii aut Parthenii aut
Callimachi aut Theocriti aut quorundam aliorum
locos effingeret, partim reliquit, alia expressit.

Sicuti nuperrime, aput mensam cum legerentur 4
utraque simul Bucolica Theocriti et Vergilii,
animadvertimus, reliquisse Vergilium, quod Graecum
quidem mire quam suave est, verti autem neque
debuit neque potuit. Sed enim quod substituit pro 5
eo, quod omiserat, non abest, quin iucundius lepidiusque sit:

Βάλλει καὶ μάλοισι τὸν αἰπόλον ἁ Κλεαρίστα
Τὰς αἶγας παρελᾶντα καὶ ἁδύ τι ποππυλιάζει, —

Malo me Galatea petit, lasciva puella, 6
Et fugit ad salices et se cupit ante videri.

Illud quoque alio in loco animadvertimus caute omis- 7
sum, quod est in Graeco versu dulcissimum:

Τίτυρ', ἐμὶν τὸ καλὸν πεφιλημένε, βόσκε τὰς αἶγας

Καὶ ποτὶ τὰν κράναν ἄγε, Τίτυρε· καὶ τὸν ἐνόρχαν
Τὸν Λιβυκὸν κνάκωνα φυλάσσεο, μή τυ κορύξῃ.

8 Quo enim pacto diceret: *τὸ καλὸν πεφιλημένε*,
verba hercle non translaticia, sed cuiusdam nativae
9 dulcedinis? Hoc igitur reliquit et cetera vertit non
infestiviter, nisi quod 'caprum' dixit, quem Theo-
10 critus '*ἐνόρχαν*' appellavit – auctore enim M. Var-
rone is demum Latine 'caper' dicitur, qui excastratus
est —:

11 Tityre, dum redeo, brevis est via, pasce capellas
Et potum pastas age, Tityre, et inter agendum
Occursare capro, cornu ferit ille, caveto.

12 Et quoniam de transferendis sententiis loquor, memini audisse me ex Valerii Probi discipulis, docti hominis et in legendis pensitandisque veteribus scriptis bene callidi, solitum eum dicere, nihil quicquam tam inprospere Vergilium ex Homero vertisse quam versus hos amoenissimos, quos de Nausicaa Homerus fecit:

Οἵη δ' Ἄρτεμις εἶσι κατ' οὔρεος ἰοχέαιρα,
Ἢ κατὰ Τηΰγετον περιμήκετον ἢ Ἐρύμανθον
Τερπομένη κάπροισι καὶ ὠκείῃς ἐλάφοισιν·
Τῇ δέ θ' ἅμα νύμφαι, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο,
Ἀγρονόμοι παίζουσι· γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ·
Πασάων δ' ὕπερ ἥ γε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα,
Ῥεῖα δ' ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι, —

13 *Qualis* in Eurotae ripis aut per iuga Cynthi
Exercet Diana choros, quam mille secutae

Hinc atque hinc glomerantur Oriades. Illa pharetram
Fert humero gradiensque deas supereminet omnis.
Latonae tacitum pertemptant gaudia pectus.

Primum omnium id visum esse dicebant Probo, quod 14
aput Homerum quidem virgo Nausicaa ludibunda
inter familiares puellas in locis solis recte atque com-
mode confertur cum Diana venante in iugis montium
inter agrestes deas, nequaquam autem conveniens
Vergilium fecisse, quoniam Dido in urbe media in-
grediens inter Tyrios principes cultu atque incessu
serio, instans operi, sicut ipse ait, regnisque
futuris, nihil eius similitudinis capere possit, quae
lusibus atque venatibus Dianae congruat; tum postea, 15
quod Homerus studia atque oblectamenta in venando
Dianae honeste aperteque dicit, Vergilius autem, cum
de venatu deae nihil dixisset, pharetram tantum facit
eam ferre in humero, tamquam sit onus et sarcina;
atque illud impense Probum esse demiratum in Ver-
gilio dicebant, quod Homerica quidem Λητὼ gau-
dium gaudeat genuinum et intimum atque in ipso
penetrali cordis et animae vigens, siquidem non aliud
est: γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ, ipse autem, imitari
ea volens, gaudia fecerit pigra et levia et cunctantia
et quasi in summo pectore supernantia: nescire enim
sese, quid significaret aliud pertemptant; praeter 16
ista omnia florem ipsius totius loci Vergilium
videri omisisse, quod hunc Homeri versum exigue
secutus sit:

Ῥεῖα δ' ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι,

quando nulla maior cumulatiorque pulcritudinis laus 17
dici potuerit, quam quod una inter omnis pulcras ex-
celleret, una facile et ex omnibus nosceretur.

X.

Quod Annaeus Cornutus versus Vergilii, quibus Veneris et Vulcani concubitum pudice operteque dixit, reprehensione spurca et odiosa inquinavit.

1 Annianus poeta et plerique cum eo eiusdem
Musae viri summis adsiduisque laudibus hos Vergilii
versus ferebat, quibus Volcanum et Venerem iunctos
mixtosque iure coniugii, rem lege naturae operiendam,
verecunda quadam translatione verborum, cum osten-
2 deret demonstraretque, protexit. Sic enim scripsit:

Ea verba locutus
Optatos dedit amplexus placidumque petivit
Coniugis infusus gremio per membra soporem.

3 Minus autem difficile esse arbitrabantur, in istiusmodi
re dicenda verbis uti uno atque altero brevi tenuique
eam signo demonstrantibus, sicut Homerus dixerit:
παρθενίην ζώνην et λέκτροιο θεσμὸν et ἔργα
4 φιλοτήσια, tot vero et tam evidentibus ac tamen
non praetextatis, sed puris honestisque verbis vene-
randum illud concubii pudici secretum neminem quem-
quam alium dixisse.
5 Sed Annaeus Cornutus, homo sane pleraque
alia non indoctus neque inprudens, in secundo tamen
librorum, quos de figuris sententiarum conpo-
suit, egregiam totius istius verecundiae laudem insulsa
6 nimis et odiosa scrutatione violavit. Nam cum genus
hoc figurae probasset et satis circumspecte factos esse
versus dixisset, 'membra' tamen, inquit, paulo in-
cautius nominavit.

XI.

De Valerio Corvino; et unde Corvinus.

1 De Maximo Valerio, qui Corvinus appellatus est
*ob auxilium propugnationem*que corvi alitis, haut quis-

quam est nobilium scriptorum, qui secus dixerit. Ea 2
res prorsus miranda sic profecto est in libris anna-
libus memorata: Adulescens tali genere editus, L. Furio, 3
Claudio Appio consulibus fit tribunus militaris. Atque 4
in eo tempore copiae Gallorum ingentes agrum Pomp-
tinum insederant instruebanturque acies a consulibus
de vi ac multitudine hostium satis agentibus. Dux 5
interea Gallorum, vasta et ardua proceritate armisque
auro praefulgentibus, grandia ingrediens et manu telum
reciprocans incedebat perque contemptum et superbiam
circumspiciens despiciensque omnia, venire iubet et
congredi, si quis pugnare secum ex omni Romano
exercitu auderet. Tum Valerius tribunus, ceteris inter 6
metum pudoremque ambiguis, impetrato prius a con-
sulibus, ut in Gallum tam inaniter adrogantem pugnare
sese permitterent, progreditur intrepide modesteque
obviam; et congrediuntur et consistunt et consereban-
tur iam manus. Atque ibi vis quaedam divina fit: 7
corvus repente inprovisus advolat et super galeam
tribuni insistit atque inde in adversari os atque oculos
pugnare incipit; insilibat, obturbabat et unguibus
manum laniabat et prospectum alis arcebat atque, ubi
satis saevierat, revolabat in galeam tribuni. Sic tri- 8
bunus, spectante utroque exercitu, et sua virtute nixus
et opera alitis propugnatus, ducem hostium ferocissi-
mum vicit interfecitque atque ob hanc causam cogno-
men habuit Corvinus. Id factum est annis quadrin- 9
gentis quinque post Romam conditam.

Statuam Corvino isti divus Augustus in foro suo 10
statuendam curavit. In eius statuae capite corvi
simulacrum est, rei pugnaeque, quam diximus, moni-
mentum.

XII.

De verbis, quae in utramque partem significatione adversa et reciproca dicuntur.

1 Vt 'formidulosus' dici potest et qui formidat et
qui formidatur, ut 'invidiosus' et qui invidet et cui
invidetur, ut 'suspiciosus' et qui suspicatur et qui
suspectus est, ut 'ambitiosus' et qui ambit et qui
ambitur, ut item 'gratiosus' et qui adhibet gratias et
qui admittit, ut 'laboriosus' et qui laborat et qui
labori est, ut pleraque alia huiuscemodi in utramque
partem dicuntur, ita 'infestus' quoque ancipiti signi-
2 ficatione est. Nam et is 'infestus' appellatur, qui
malum infert cuipiam, et contra, cui aliunde impendet
malum, is quoque 'infestus' dicitur.

3 Sed quod prius posui, profecto exemplis non in-
diget: sic adeo multi locuntur, ut 'infestum' dicant
inimicum atque adversum; alterum autem illud igno-
4 rabilius obscuriusque est. Quis enim e medio facile
dixerit, 'infestum' esse, cui alter infestus est? Sed et
veteres plerique ita dixerunt et M. Tullius in ora-
tione, quam pro Cn. Plancio scripsit, vocabulo hoc
5 sic usus est: Dolebam, inquit, iudices, et acerbe
ferebam, si huius salus ob eam ipsam causam
esset infestior, quod is meam salutem atque
vitam sua benivolentia, praesidio custodiaque
6 texisset. Nos igitur de origine et ratione verbi
quaerebamus, atque ita in Nigidianis scriptum in-
venimus: 'Infestum' est a festinando dictum;
nam qui instat, inquit, alicui eumque properans
urget opprimereque eum studet festinatque,
aut contra de cuius periculo et exitio festi-
natur, is uterque 'infestus' dicitur ab instantia
atque imminentia fraudis, quam vel facturus
cuipiam vel passurus est.

7 *Ne quis* autem de 'suspicioso', quod supra posui-
*mus, et de 'formidu*loso' in eam partem, quae minus

usitata est, exemplum requirat, de 'suspicioso' aput
M. Catonem de re Floria ita scriptum: Sed nisi
qui palam corpore pecuniam quaereret aut se
lenoni locavisset, etsi famosus et suspiciosus
fuisset, vim in corpus liberum non aecum cen-
suere adferri. 'Suspiciosum' enim Cato hoc in 8
loco suspectum significat, non suspicantem; 'formidu- 9
losum' autem, qui formidetur, Sallustius in Catilina
ita dicit: Igitur talibus viris non labor insolitus,
non locus ullus asper aut arduus erat, non
armatus hostis formidulosus.

Item C. Calvus in poematis 'laboriosus' dicit, 10
non, ut vulgo dicitur, qui laborat, sed in quo labo-
ratur:

Durum, inquit, rus fugit et laboriosum.

Eadem ratione Laberius quoque in Sororibus: 11

† Ecastor, inquit, mustum somniculosum,

et Cinna in poematis: 12

Somnículosam ut Poénus aspidém Psyllus.

'Metus' quoque et 'iniuria' atque alia quaedam id 13
genus sic utroqueversum dici possunt: nam 'metus
hostium' recte dicitur, et cum timent hostes et cum
timentur. Itaque Sallustius in historia prima 14
'metum Pompei' dixit, non quo Pompeius metueret,
quod est usitatius, sed quod metueretur. Verba haec
Sallusti sunt: Id bellum excitabat metus Pom-
pei victoris, Hiempsalem in regnum resti-
tuentis. Item alio in loco: Postquam remoto 15
metu Punico simultates exercere vacuum fuit.
'Iniurias' itidem dicimus tam illorum qui patiuntur, 16
quam qui faciunt, quarum dictionum exempla sunt
facilia inventu.

Illud etiam dictum a Vergilio eandem habet 17
*formam communi*catae ultro et citro significationis:

et vulnere, inquit, tardus Vlixi,

cum diceret vulnus, non quod accepisset Vlixes, sed
18 quod dedisset. 'Nescius' quoque dicitur tam is, qui
19 nescitur, quam qui nescit. Sed super eo, qui nescit,
frequens huius vocabuli usus est, infrequens autem
20 est de eo, quod nescitur. 'Ignarus' aeque utroque-
versum dicitur, non tantum qui ignorat, set et qui
21 ignoratur. Plautus in Rudente:

Quae ín locis nésciis néscia spé sumus.

22 Sallustius: More humanae cupidinis ignara
visendi. Vergilius:

ignarum Laurens habet ora Mimanta.

XIII.

Verba ex historia Claudi Quadrigari, quibus Manli Torquati, nobilis adulescentis, et hostis Galli provocantis pugnam depinxit.

1 Titus Manlius summo loco natus adprimeque no-
2 bilis fuit. Ei Manlio cognomentum factum est Tor-
3 quatus. Causam cognomenti fuisse accepimus torquis
ex auro induvies, quam ex hoste, quem occiderat,
4 detractam induit. Sed quis hostis et quid genus,
quam formidandae vastitatis et quantum insolens pro-
vocator et cuimodi fuerit pugna decertatum, Q. Clau-
dius primo annalium purissime atque inlustrissime
simplicique et incompta orationis antiquae suavitate
5 descripsit. Quem locum ex eo libro philosophus
Favorinus cum legeret, non minoribus quati adficique
animum suum motibus pulsibusque dicebat, quam si
ipse coram depugnantes eos spectaret.
6 Verba Q. Claudi, quibus pugna ista depicta est,
7 adscripsi: Cum interim Gallus quidam nudus
praeter scutum et gladios duos torque atque
armillis decoratus processit, qui et viribus et

magnitudine et adulescentia simulque virtute
ceteris antistabat. Is maxime proelio com- 8
moto atque utrisque summo studio pugnan-
tibus, manu significare coepit utrisque, quie-
scerent. Pugnae facta pausa est. Extemplo 9.10
silentio facto cum voce maxima conclamat, si
quis secum depugnare vellet, uti prodiret.
Nemo audebat propter magnitudinem atque 11
inmanitatem facies. Deinde Gallus inridere 12
coepit atque linguam exertare. Id subito per- 13
dolitum est cuidam Tito Manlio, summo ge-
nere gnato, tantum flagitium civitati adcidere,
e tanto exercitu neminem prodire. Is, ut dico, 14
processit neque passus est virtutem Romanam
ab Gallo turpiter spoliari. Scuto pedestri et
gladio Hispanico cinctus contra Gallum con-
stitit. Metu magno ea congressio in ipso 15
ponti, utroque exercitu inspectante, facta est.
Ita, ut ante dixi, constiterunt: Gallus sua 16
disciplina scuto proiecto cunctabundus; Man-
lius, animo magis quam arte confisus, scuto
scutum percussit atque statum Galli contur-
bavit. Dum se Gallus iterum eodem pacto 17
constituere studet, Manlius iterum scuto
scutum percutit atque de loco hominem
iterum deiecit; eo pacto ei sub Gallicum gla-
dium successit atque Hispanico pectus hausit;
deinde continuo umerum dextrum eodem con-
cessu incidit neque recessit usquam, donec
subvertit, ne Gallus impetum in ictu haberet.
Vbi eum evertit, caput praecidit, torquem de- 18
traxit eamque sanguinulentam sibi in collum
inponit. Quo ex facto ipse posterique eius 19
Torquati sunt cognominati.

Ab hoc Tito Manlio, cuius hanc pugnam Qua- 20
drigarius descripsit, imperia et aspera et immitia
'Manlia' *dicta sunt*, quoniam postea bello adversum

Latinos cum esset consul, filium suum securi percussit, qui speculatum ab eo missus, *** interdicto, hostem, a quo provocatus fuerat, occiderat.

XIV.

Quod idem Quadrigarius 'huius facies' patrio casu probe et Latine dixit; et quaedam alia adposita de similium vocabulorum declinationibus.

1 Quod autem supra scriptum est in Q. Claudi
verbis: Propter magnitudinem atque inmanitatem facies, id nos aliquot veteribus libris inspectis
exploravimus atque ita esse, ut scriptum est, com-
2 perimus. Sic enim pleraque aetas veterum declinavit: 'haec facies, huius facies', quod nunc propter rationem grammaticam 'faciei' dicitur. Corruptos autem quosdam libros repperi, in quibus 'faciei' scriptum est, illo, quod ante scriptum erat, oblitterato.
3 Meminimus etiam in Tiburti bibliotheca invenire nos in eodem Claudii libro scriptum utrumque facies et facii. Sed facies in ordinem scriptum fuit
4 et contra per i geminum facii, neque id abesse a quadam consuetudine prisca existimavimus; nam et ab eo, quod est 'hic dies', tam ['huius dies', quam] 'huius dii', et ab eo, quod est 'haec fames', [tam 'huius famis',] quam 'huius fami' dixerunt.
5 Q. Ennius in XVI. annali dies scripsit pro 'diei' in hoc versu:

† Postrema longinqua dies quod fecerit aetas.

6 Ciceronem quoque adfirmat Caesellius in oratione, quam pro P. Sestio fecit, dies scripsisse pro 'diei', quod ego inpensa opera conquisitis veteribus libris plusculis ita, ut Caesellius ait, scriptum
7 *inveni.* Verba sunt haec M. Tullii: Equites vero
daturos illius dies poenas; quocirca factum hercle

est, ut facile his credam, qui scripserunt, idiographum librum Vergilii se inspexisse, in quo ita scriptum est:

Libra dies somnique pares ubi fecerit horas,

id est 'libra diei somnique'.

Sed sicut hoc in loco dies a Vergilio scriptum 8
videtur, ita in illo versu non dubium est, quin dii
scripserit pro 'diei':

Munera laetitiamque dii,

quod inperitiores dei legunt, ab insolentia scilicet
vocis istius abhorrentes. Sic autem 'dies, dii' a 9
veteribus declinatum est, ut 'fames, fami', 'pernicies,
pernicii', 'progenies, progenii', 'luxuries, luxurii', 'acies,
acii'. M. enim Cato in oratione, quam de bello 10
Carthaginiensi composuit, ita scripsit: Pueri atque
mulieres extrudebantur fami causa. Lucilius 11
in XII.:

Rugosum atque fami plenum.

Sisenna in historiarum libro VI.: Romanos in- 12
ferendae pernicii causa venisse. Pacuvius in 13
Paulo:

Patér supreme nóstrae progenií patris.

Cn. Matius in Iliadis XXI.: 14

Altera pars acii vitassent fluminis undas.

Idem Matius in [X]XIII.: 15

An maneat specii simulacrum in morte silentum.

C. Gracchus de legibus promulgatis: Ea luxurii 16
causa aiunt institui; et ibidem infra ita scriptum 17
est: Non est ea luxuries, quae necessario pa-
rentur vitae causa, per quod apparet, eum ab 18
eo, quod *est* 'luxuries', 'luxurii' patrio casu dixisse.

19 M. quoque Tullius in oratione, qua Sextum Roscium defendit, pernicii scriptum reliquit. Verba haec sunt: Quorum nihil pernicii causa divino consilio, sed vi ipsa et magnitudine rerum fac-
20 tum putamus. Aut 'facies' ergo in casu patrio aut 'facii' Quadrigarium scripsisse existimandum est; 'facie' autem in nullo veteri libro scriptum repperi.
21 In casu autem dandi qui purissime locuti sunt non 'faciei', uti nunc dicitur, sed 'facie' dixerunt.
22 Lucilius in saturis:

primum, inquit, facie quod honestae
†Tantis accedit.

23 Lucilius in libro septimo:
Qui te diligat, aetati facieque tuae se
Fautorem ostendat, (se) fore amicum polliceatur;

24 sunt tamen non pauci, qui utrobique facii legant.
25 Sed C. Caesar in libro de analogia secundo 'huius die' et 'huius specie' dicendum putat.
26 Ego quoque in Iugurtha Sallustii summae fidei et reverendae vetustatis libro die casu patrio scriptum inveni. Verba haec ita erant: Vix decima parte die reliqua. Non enim puto argutiolam istam recipiendam, ut die dictum quasi 'ex die' existimemus.

XV.

De genere controversiae, quod Graece 'ἄπορον' appellatur.

1 Cum Antonio Iuliano rhetore per feriarum tempus aestivarum decedere ex urbis aestu volentes Nea-
2 polim concesseramus. Atque ibi erat adulescens tunc quispiam ex ditioribus cum utriusque linguae magistris meditans et exercens ad causas Romae orandas eloquentiae Latinae facultatem; atque is rogat Iulianum,
3 uti sese audiat declamantem. It auditum Iulianus

imusque nos cum eo simul. Introit adulescens et prae- 4
fatur arrogantius et elatius quam aetatem eius decebat, ac deinde iubet exponi controversias.
Aderat ibi nobiscum Iuliani sectator, iuvenis 5
promptus et proficiens et offendens iam in eo, quod ille aput Iuliani aures in praecipiti stare et subitaria
dictione periculum sui facere audebat. Exponit igitur 6
temptamenti gratia controversiam parum consistentem, quod genus Graeci 'ἄπορον' vocant, Latine autem id
non nimis incommode 'inexplicabile' dici potest. Ea 7
controversia fuit huiusmodi: 'De reo septem iudices cognoscant eaque sententia sit rata, quam plures ex eo numero dixerint. Cum septem iudices cognovissent, duo censuerunt reum exilio multandum, duo alii pe-
cunia, tres reliqui capite puniendum. Petitur ad sup- 8
plicium ex sententia trium iudicum et contradicit'.
Hac ille audita nec considerata neque aliis, ut 9
proponerentur, expectatis, incipit statim mira celeritate in eandem hanc controversiam principia nescio quae dicere et involucra sensuum verborumque volumina vocumque turbas fundere, ceteris omnibus ex cohorte eius, qui audire eum soliti erant, clamore magno exultantibus, Iuliano autem male ac misere rubente
et sudante. Sed ubi deblateratis versuum multis mili- 10
bus finem aliquando fecit egressique inde sumus, amici familiaresque eius Iulianum prosecuti, quidnam exi-
stimaret, percontati sunt. Atque ibi Iulianus festi- 11
vissime 'nolite quaerere' inquit 'quid sentiam; adulescens hic sine controversia disertus est'.

XVI.

Quod Plinium Secundum, non hominem indoctum, fugerit latueritque vitium argumenti, quod 'ἀντιστρέφον' Graeci dicunt.

Plinius Secundus existimatus est esse aetatis 1
suae doctissimus. Is libros reliquit, quos studioso- 2
rum inscripsit, non medius fidius usquequaque asper-

3 nandos. In his libris multa varie ad oblectandas
4 eruditorum hominum aures ponit. Refert etiam ple-
rasque sententias, quas in declamandis controversiis
5 lepide arguteque dictas putat. Sicuti hanc quoque
sententiam ponit ex huiuscemodi controversia: 'Vir
fortis praemio, quod optaverit, donetur. Qui
fortiter fecerat, petit alterius uxorem in matri-
monium et accepit. Is deinde, cuia uxor fuit,
fortiter fecit. Repetit eandem; contradicitur'.
6 Eleganter, inquit, et probabiliter ex parte po-
sterioris viri fortis uxorem sibi reddi postu-
lantis, hoc dictum est: 'Si placet lex, redde;
7 si non placet, redde'. Fugit autem Plinium, sen-
tentiolam istam, quam putavit esse argutissimam, vitio
non carere, quod Graece 'ἀντιστρέφον' dicitur. Et est
vitium insidiosum et sub falsa laudis specie latens;
nihil enim minus converti ex contrario id ipsum ad-
versus eundem potest, atque ita a priore illo viro
forte dici: 'Si placet lex, non reddo; si non placet,
non reddo'.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM

LIBRI XX

EX RECENSIONE

MARTINI HERTZ.

EDITIO MINOR ALTERA.

VOLVMEN POSTERIVS.

LIPSIAE
IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI
MDCCCLXXXVI.

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEVBNERI

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER DECIMVS.

I.

Tertiumne consul an tertio dici oporteat; et quonam modo Cn. Pompeius, cum in theatro, quod erat dedicaturus, honores suos scriberet, quaestionem ancipitem istius verbi de consilio Ciceronis vitaverit.

Familiari meo cuipiam litteras Athenis Romam 1
misi. In his scriptum fuit, me illi iam 'tertium' scri- 2
psisse. Is ad me rescripsit petivitque, ut rationem dice- 3
rem, cur 'tertium' ac non 'tertio' scripsissem. Id etiam adscripsit, ut eadem, quid super illo quoque mihi videretur, facerem se certiorem, 'tertium'ne 'consul' et 'quartum' an 'tertio' et 'quarto' dicendum esset, quoniam Romae doctum virum dicere audisset 'tertio' et 'quarto consul', non 'tertium quartum'que; idque in principio libri [III] Coelium scripsisse et Quintum Claudium in libro undevicesimo C. Marium creatum 'septimo' consulem dixisse.

Ad haec ego rescripsi nihil amplius quam verba 4
M. Varronis, hominis, opinor, quam fuit Claudius cum Coelio doctioris, quibus verbis utrumque, de
quo ad me scripserat, decideretur; nam et Varro satis 5
aperte, quid dici oporteret, edocuit et ego adversus eum, qui doctus esse dicebatur, litem meam facere *absens nolui.*

6 Verba M. Varronis ex libro disciplinarum quinto haec sunt: Aliud est 'quarto' praetorem fieri et 'quartum'; quod 'quarto' locum adsignificat ac tres ante factos, 'quartum' tempus adsignificat et ter ante factum. Igitur Ennius recte, quod scripsit:

'Quintus pater quartum fit consul',

et Pompeius timide, quod in theatro, ne adscriberet 'consul tertium' aut 'tertio', extremas litteras non scripsit.

7 Quod de Pompeio Varro breviter et subobscure dixit, Tiro Tullius, Ciceronis libertus, in epistula quadam enarratius scripsit ad hunc ferme modum: Cum Pompeius, inquit, aedem Victoriae dedicaturus foret, cuius gradus vicem theatri essent, nomenque eius et honores scriberentur, quaeri coeptum est, utrum 'consul tertio' inscribendum esset an 'tertium'. Eam rem Pompeius exquisitissime rettulit ad doctissimos civitatis, cumque dissentiretur et pars 'tertio', alii 'tertium' scribendum contenderent, rogavit, inquit, Ciceronem Pompeius, ut quod ei rectius videretur scribi iuberet. Tum Ciceronem iudicare de viris doctis veritum esse, ne, quorum opinionem inprobasset, ipsos videretur inprobasse. Persuasit igitur Pompeio, ut neque 'tertium' neque 'tertio' scriberetur, sed ad secundum usque t fierent litterae, ut verbo non perscripto res quidem demonstraretur, sed dictio tamen ambigua verbi lateret.

8 Id autem, quod et Varro et Tiro dixerunt, in
9 eodem nunc theatro non est ita scriptum. Nam cum multis annis postea scaena, quae prociderat, refecta esset, numerus tertii consulatus non uti initio primo*ribus litteris,* sed tribus tantum liniolis incisis signi*ficatus est.*

In M. autem Catonis quarta origine ita per- 10 scriptum est: Carthaginienses sextum de foedere decessere. Id verbum significat, quinquiens ante eos fecisse contra foedus et tum sextum. Graeci 11 quoque in significandis huiuscemodi rerum numeris 'τρίτον καὶ τέταρτον' dicunt, quod congruit cum eo, quod Latine dicitur: 'tertium quartumque'.

II.

Quid Aristoteles de numero puerperii memoriae mandaverit.

Aristoteles philosophus memoriae tradidit, mu- 1 lierem in Aegypto uno partu quinque pueros enixam, eumque esse finem dixit multiiugae hominum partionis neque plures umquam simul genitos compertum, hunc autem numerum ait esse rarissimum. Sed et divo 2 Augusto imperante qui temporum eius historiam scripserunt ancillam Caesaris Augusti in agro Laurente peperisse quinque pueros dicunt eosque pauculos dies vixisse; matrem quoque eorum, non multo postquam peperit, mortuam monumentumque ei factum iussu Augusti in via Laurentina inque eo scriptum esse numerum puerperii eius, de quo diximus.

III.

Locorum quorundam inlustrium conlatio contentioque facta ex orationibus C. Gracchi et M. Ciceronis et M. Catonis.

Fortis ac vehemens orator existimatur esse C. Grac- 1 chus. Nemo id negat. Sed quod nonnullis videtur severior, acrior ampliorque esse M. Tullio, ferri id qui potest? Legebamus adeo nuper orationem 2 Gracchi de legibus promulgatis, in qua M. Marium et quosdam ex municipiis Italicis honestos viros virgis per iniuriam caesos a magistratibus populi Romani quanta maxima invidia potest conqueritur.

3 Verba haec sunt, quae super ea re fecit: Nuper Teanum Sidicinum consul venit. Vxor eius dixit, se in balneis virilibus lavari velle. Quaestori Sidicino M. Mario datum est negotium, uti balneis exigerentur qui lavabantur. Vxor renuntiat viro, parum cito sibi balneas traditas esse et parum lautas fuisse. Idcirco palus destitutus est in foro eoque adductus suae civitatis nobilissimus homo M. Marius. Vestimenta detracta sunt, virgis caesus est. Caleni, ubi id audierunt, edixerunt, ne quis in balneis lavisse vellet, cum magistratus Romanus ibi esset. Ferentini ob eandem causam praetor noster quaestores arripi iussit: alter se de muro deiecit, alter prensus et virgis caesus est.

4 In tam atroci re ac tam misera atque maesta iniuriae publicae contestatione, ecquid est, quod aut ampliter insigniterque aut lacrimose atque miseranter aut multa copiosaque invidia gravique et penetrabili querimonia dixerit? brevitas sane et venustas et mundities orationis est, qualis haberi ferme in comoediarum festivitatibus solet.

5 Item Gracchus alio in loco ita dicit: Quanta libido quantaque intemperantia sit hominum adulescentium, unum exemplum vobis ostendam. His annis paucis ex Asia missus est qui per id tempus magistratum non ceperat, homo adulescens pro legato. Is in lectica ferebatur. Ei obviam bubulcus de plebe Venusina advenit et per iocum, cum ignoraret qui ferretur, rogavit, num mortuum ferrent. Vbi id audivit, lecticam iussit deponi, struppis, quibus lectica deligata erat, usque adeo verberari iussit, dum animam efflavit.

6 Haec quidem oratio super tam violento atque crudeli facinore nihil profecto abest a cotidianis sermoni-
7 bus. At cum in simili causa aput M. Tullium cives

Romani, innocentes viri, contra ius contraque leges
virgis caeduntur aut supplicio extremo necantur, quae
ibi tunc miseratio? quae comploratio? quae totius rei
sub oculos subiectio? quod et quale invidiae atque
acerbitatis fretum effervescit? animum hercle meum, 8
cum illa M. Ciceronis lego, imago quaedam et sonus
verberum et vocum et eiulationum circumplectitur;
velut sunt ista, quae de C. Verre dicit, quae nos, ut 9
in praesens potuimus, quantum memoria subpeditabat,
adscripsimus: Ipse inflammatus scelere et furore
in forum venit. Ardebant oculi, toto ex ore
crudelitas eminebat. Expectabant omnes, quo
tandem progressurus aut quidnam acturus
esset, cum repente hominem proripi atque in
foro medio nudari ac deligari et virgas expe-
diri iubet. Iam haec medius fidius sola verba: 10
nudari ac deligari et virgas expediri iubet
tanti motus horrorisque sunt, ut non narrari quae
gesta sunt, sed rem geri prosus videas.

Gracchus autem non querentis neque implorantis, 11
sed nuntiantis vicem: palus, inquit, in foro desti-
tutus est, vestimenta detracta sunt, virgis
caesus est. Sed enim M. Cicero praeclare cum 12
diutina repraesentatione non 'caesus est', sed: caede-
batur, inquit, virgis in medio foro Messanae
civis Romanus, cum interea nullus gemitus,
nulla vox illius miseri inter dolorem strepi-
tumque plagarum audiebatur, nisi haec: 'civis
Romanus sum!' Hac commemoratione civitatis
omnia verbera depulsurum cruciatumque a
corpore deiecturum arbitrabatur. Comploratio- 13
nem deinde tam acerbae rei et odium in Verrem de-
testationemque aput civis Romanos inpense atque
acriter atque inflammanter facit, cum haec dicit: O
nomen dulce libertatis! o ius eximium nostrae
civitatis! o lex Porcia legesque Semproniae!
o graviter desiderata et aliquando reddita plebi

Romanae tribunicia potestas! Hucine tandem haec omnia reciderunt, ut civis Romanus in provincia populi Romani, in oppido foederatorum, ab eo, qui beneficio populi Romani fasces ac secures haberet, deligatus in foro virgis caederetur? Quid? cum ignes ardentesque laminae ceterique cruciatus admovebantur, si te illius acerba imploratio et vox miserabilis non leniebat, ne civium quidem Romanorum, qui tum aderant, fletu gemituque maximo commovebare?

14 Haec M. Tullius atrociter, graviter, apte copiose-
15 que miseratus est. Sed si quis est tam agresti aure
ac tam hispida, quem lux ista et amoenitas orationis
verborumque modificatio parum delectat, amat autem
priora idcirco, quod incompta et brevia et non operosa,
sed nativa quadam suavitate sunt quodque in his
umbra et color quasi opacae vetustatis est, is, si quid
iudicii habet, consideret in causa pari M. Catonis,
antiquioris hominis, orationem, ad cuius vim et copiam
16 Gracchus nec adspiravit. Intelleget, opinor, Cato-
nem contentum eloquentia aetatis suae non fuisse et
id iam tum facere voluisse, quod Cicero postea per-
17 fecit. In eo namque libro, qui de falsis pugnis
inscriptus est, ita de Q. Thermo conquestus est: Dixit a decemviris parum bene sibi cibaria curata esse. Iussit vestimenta detrahi atque flagro caedi. Decemviros Bruttiani verberavere, videre multi mortales. Quis hanc contumeliam, quis hoc imperium, quis hanc servitutem ferre potest? Nemo hoc rex ausus est facere; eane fieri bonis, bono genere gnatis, boni consultis? ubi societas? ubi fides maiorum? Insignitas iniurias, plagas, verbera, vibices, eos dolores atque carnificinas per dedecus atque maximam contumeliam, inspectantibus popularibus suis atque multis mortalibus, te facere ausum esse?

Set quantum luctum, quantum gemitum, quid lacrimarum, quantum fletum factum audivi? Servi iniurias nimis aegre ferunt: quid illos, bono genere natos, magna virtute praeditos, opinamini animi habuisse atque habituros, dum vivent?

Quod Cato dixit: Bruttiani verberavere, ne 18
qui fortasse de 'Bruttianis' requirat, id significat: Cum 19
Hannibal Poenus cum exercitu in Italia esset et aliquot pugnas populus Romanus adversas pugnavisset, primi totius Italiae Bruttii ad Hannibalem desciverunt. Id Romani aegre passi, postquam Hannibal Italia decessit superatique Poeni sunt, Bruttios ignominiae causa non milites scribebant nec pro sociis habebant, sed magistratibus in provincias euntibus parere et praeministrare servorum vicem iusserunt. Itaque hi sequebantur magistratus, tamquam in scaenicis fabulis qui dicebantur 'lorarii', et quos erant iussi vinciebant aut verberabant; quod autem ex Bruttiis erant, appellati sunt 'Bruttiani'.

IV.

Quod P. Nigidius argutissime docuit, nomina non positiva esse, sed naturalia.

Nomina verbaque non positu fortuito, sed quadam 1
vi et ratione naturae facta esse, P. Nigidius in grammaticis commentariis docet, rem sane in philosophiae disceptationibus celebrem. Quaeri enim solitum 2
aput philosophos, 'φύσει' τὰ ὀνόματα sint ἢ 'θέσει'.
In eam rem multa argumenta dicit, cur videri possint 3
verba esse naturalia magis quam arbitraria. Ex quibus hoc visum est lepidum et festivum: 'Vos', inquit, 4
cum dicimus, motu quodam oris conveniente cum ipsius verbi demonstratione utimur et labeas sensim primores emovemus ac spiritum atque animam porro versum et ad eos, quibus-

cum sermocinamur, intendimus. At contra cum dicimus 'nos', neque profuso intentoque flatu vocis neque proiectis labris pronuntiamus, sed et spiritum et labeas quasi intra nosmet ipsos coercemus. Hoc idem fit et in eo, quod dicimus 'tu', 'ego' et 'tibi' et 'mihi'. Nam sicuti, cum adnuimus et abnuimus, motus quidam ille vel capitis vel oculorum a natura rei, quam significat, non abhorret, ita iam his vocibus quasi gestus quidam oris et spiritus naturalis est. Eadem ratio est in Graecis quoque vocibus, quam esse in nostris animadvertimus.

V.

Avarus simplexne vocabulum sit, an compositum et duplex, sicut P. Nigidio videtur.

1 'Avarus' non simplex vocabulum, sed iunctum
copulatumque esse P. Nigidius dicit in commenta-
riorum undetricesimo. Avarus enim, inquit,
appellatur, qui avidus aeris est. Sed in ea
2 copula e littera, inquit, detrita est. Item 'locu-
pletem' dictum ait ex conpositis vocibus, qui 'pleraque
loca', hoc est qui multas possessiones teneret.
3 Sed probabilius id firmiusque est, quod de 'locuplete' dixit. Nam de 'avaro' ambigitur: cur enim non videri possit ab uno solum verbo inclinatum, quod est 'aveo', eademque esse fictura, qua est 'amarus', de quo nihil dici potest, quin duplex non sit?

VI.

Multam dictam esse ab aedilibus plebei Appi Caeci filiae, mulieri nobili, quod locuta esset petulantius.

1 Non in facta modo, sed in voces etiam petulantiores
publice vindicatum est; ita enim debere esse visa est
2 *Romanae disciplinae* dignitas inviolabilis. Appi nam-

que illius Caeci filia, a ludis quos spectaverat exiens, turba undique confluentis fluctuantisque populi iactata est. Atque inde egressa, cum se male habitam diceret: 'quid me nunc factum esset', inquit, 'quantoque artius pressiusque conflictata essem, si P. Claudius, frater meus, navali proelio classem navium cum ingenti civium numero non perdidisset? certe quidem maiore nunc copia populi oppressa intercidissem. Sed utinam' inquit 'reviviscat frater aliamque classem in Siciliam ducat atque istam multitudinem perditum eat, quae me nunc male miseram convexavit!' Ob haec mulieris 3
verba tam inproba ac tam incivilia C. Fundanius et Tiberius Sempronius, aediles plebei, multam dixerunt ei aeris gravis viginti quinque milia. Id factum esse 4
dicit Capito Ateius in commentario de iudiciis publicis bello Poenico primo, Fabio Licino et Otacilio Crasso consulibus.

VII.

Fluminum, quae ultra imperium Romanum fluunt, prima magnitudine esse Nilum, secunda Histrum, proxima Rodanum, sicuti M. Varronem memini scribere.

Omnium fluminum, quae in maria, qua imperium 1
Romanum est, fluunt, quam Graeci τὴν εἴσω θάλασσαν appellant, maximum esse Nilum consentitur. Proxima magnitudine esse Histrum scripsit Sallustius. Varro 2
autem cum de parte orbis, quae Europa dicitur, dissereret, in tribus primis eius terrae fluminibus Rodanum esse ponit, per quod videtur eum facere Histro aemulum. Histros enim quoque in Europa fluit.

VIII.

Inter ignominias militares, quibus milites exercebantur, fuisse sanguinis dimissionem; et quaenam esse videatur causa huiuscemodi castigationis.

Fuit haec quoque antiquitus militaris animadversio, 1
iubere ignominiae causa militi venam solvi et sanguinem

2 dimitti. Cuius rei ratio in litteris veteribus, quas
equidem invenire potui, non extat; sed opinor, factum
hoc primitus in militibus stupentis animi et a naturali
habitu declinatis, ut non tam poena quam medicina
3 videretur. Postea tamen ob pleraque alia delicta idem
factitatum esse credo per consuetudinem, quasi minus
sani viderentur omnes, qui delinquerent.

IX.

Quibus modis quoque habitu acies Romana instrui solita sit, quaeque earum instructionum sint vocabula.

1 Vocabula sunt militaria, quibus instructa certo modo
acies appellari solet: 'frons', 'subsidia', 'cuneus', 'orbis',
2 'globus', 'forfices', 'serra', 'alae', 'turres'. Haec et
quaedam item alia invenire est in libris eorum, qui de
3 militari disciplina scripserunt. Tralata autem
sunt ab ipsis rebus, quae ita proprie nominantur, earumque rerum in acie instruenda sui cuiusque vocabuli imagines ostenduntur.

X.

Quae eius rei causa sit, quod et Graeci veteres et Romani anulum hoc digito gestaverint, qui est in manu sinistra minimo proximus.

1 Veteres Graecos anulum habuisse in digito accepimus sinistrae manus, qui minimo est proximus.
Romanos quoque homines aiunt sic plerumque anulis
2 usitatos. Causam esse huius rei Apion in libris
Aegyptiacis hanc dicit, quod insectis apertisque humanis corporibus, ut mos in Aegypto fuit, quas Graeci 'ἀνατομὰς' appellant, repertum est, nervum quendam tenuissimum ab eo uno digito, de quo diximus, ad cor hominis pergere ac pervenire; propterea non inscitum visum esse, eum potissimum digitum tali honore decorandum, qui continens et quasi conexus esse cum principatu cordis videretur.

XI.

Verbum 'mature' quid significet quaeque vocis eius ratio sit; et quod eo verbo volgus hominum inproprie utatur; atque inibi, quod 'praecox' declinatum 'praecocis' faciat, non 'praecoquis'.

'Mature' nunc significat 'propere' et 'cito' contra 1
ipsius verbi sententiam: aliud enim est 'mature' quam
dicitur. Propterea P. Nigidius, homo in omnium 2
bonarum artium disciplinis egregius: 'mature', inquit, est, quod neque citius est neque serius, sed medium quiddam et temperatum est.

Bene atque proprie P. Nigidius. Nam et in 3
frugibus et in pomis 'matura' dicuntur, quae neque cruda et inmitia sunt neque caduca et decocta, sed
tempore suo adulta maturataque. Quoniam autem id, 4
quod non segniter fiebat, 'mature' fieri dicebatur, progressa plurimum verbi significatione, non iam, quod non segnius, sed quod festinantius fit, id fieri 'mature' dicitur, quando ea, quae praeter sui temporis modum properata sunt, 'inmatura' verius dicantur.

Illud vero Nigidianum rei atque verbi tempera- 5
mentum divos Augustus duobus Graecis verbis elegantissime exprimebat. Nam et dicere in sermonibus et scribere in epistulis solitum esse aiunt 'σπεῦδε βραδέως', per quod monebat, ut ad rem agendam simul adhiberetur et industriae celeritas et diligentiae tarditas, ex quibus duobus contrariis fit 'maturitas'.
Vergilius quoque, si quis animum adtendat, duo ista 6
verba 'properare' et 'maturare' tamquam plane contraria scitissime separavit in hisce versibus:

Frigidus agricolam si quando continet imber,
Multa, forent quae mox caelo properanda sereno,
Maturare datur.

Elegantissime duo verba ista divisit; namque in prae- 7
paratu *rei rusticae* per tempestates pluvias, quoniam

otium est, 'maturari' potest, per serenas, quoniam
tempus instat, 'properari' necessum est.
8 Cum significandum autem est, coactius quid factum
et festinantius, tum rectius 'praemature' factum id
dicitur quam 'mature', sicuti Afranius dixit in togata,
cui Titulus nomen est:

> Ádpetis dominátum demens praémature praécocem,

9 in quo versu animadvertendum est, quod praecocem
inquit, non 'praecoquem'; est enim casus eius rectus
non 'praecoquis', sed 'praecox'.

XII.

De portentis fabularum, quae Plinius Secundus indignissime in Democritum philosophum confert; et ibidem de simulacro volucri columbae.

1 Librum esse Democriti, nobilissimi philosopho-
rum, de vi et natura chamaeleontis eumque se
legisse Plinius Secundus in naturalis historiae
vicesimo octavo refert, multaque vana atque into-
leranda auribus deinde quasi a Democrito scripta
tradit, ex quibus pauca haec inviti meminimus, quia
2 pertaesum est: accipitrem avium rapidissimum a cha-
maeleonte humi reptante, si eum forte supervolet,
detrahi et cadere vi quadam in terram ceterisque avi-
bus laniandum sponte sua obiicere sese et dedere.
3 Item aliud ultra humanam fidem: caput et collum
chamaeleontis si uratur ligno, quod appellatur 'robur',
imbres et tonitrus fieri derepente, idque ipsum usu
venire, si iecur eiusdem animalis in summis tegulis
4 uratur. Item aliud, quod hercle an ponerem dubitavi,
ita est deridiculae vanitatis, nisi idcirco plane posui,
quod oportuit nos dicere, quid de istiusmodi admira-
tionum fallaci inlecebra sentiremus, qua plerumque
capiuntur et ad perniciem elabuntur ingenia maxime
sollertia, eaque potissimum, quae discendi cupidiora

sunt. Sed redeo ad Plinium. Sinistrum pedem ait 5
chamaeleontis ferro ex igni calefacto torreri cum herba,
quae appellatur eodem nomine chamaeleontis, et utrum-
que macerari unguento conligique in modum pastilli
atque in vas mitti ligneum et eum, qui id vas ferat,
etiamsi is in medio palam versetur, a nullo videri
posse.

His portentis atque praestigiis a Plinio Secundo 6
scriptis non dignum esse cognomen Democriti puto;
vel illud quale est, quod idem Plinius in decimo 7
libro Democritum scripsisse adseverat, aves quas-
dam esse certis vocabulis et earum avium confuso
sanguine gigni serpentem; eum qui ederit linguas
avium et conloquia interpretaturum.

Multa autem videntur ab hominibus istis male 8
sollertibus huiuscemodi commenta in Democriti nomen
data, nobilitatis auctoritatisque eius perfugio utentibus.
Sed id, quod Archytam Pythagoricum commentum 9
esse atque fecisse traditur, neque minus admirabile
neque tamen vanum aeque videri debet. Nam et
plerique nobilium Graecorum et Favorinus philo-
sophus, memoriarum veterum exequentissimus, affirma-
tissime scripserunt, simulacrum columbae e ligno ab
Archyta ratione quadam disciplinaque mechanica
factum volasse; ita erat scilicet libramentis suspensum
et aura spiritus inclusa atque occulta concitum. Libet 10
hercle super re tam abhorrenti a fide ipsius Favorini
verba ponere: *Ἀρχύτας Ταραντῖνος, τὰ ἄλλα καὶ
μηχανικὸς ὤν, ἐποίησεν περιστερὰν ξυλίνην
πετομένην· [ἣν] ὁπότε καθίσειεν, οὐκέτι ἀνί-
στατο. μέχρι γὰρ τούτου* ***.

XIII.

'Cum partim hominum' qua ratione veteres dixerint.

'Partim hominum venerunt' plerumque dicitur, 1
quod *significat* 'pars hominum venit', id est quidam

homines. Nam 'partim' hoc in loco adverbium est
neque in casus inclinatur, sicuti 'cum partim hominum'
dici potest, id est cum quibusdam hominibus et quasi
2 cum quadam parte hominum. M. Cato in oratione
de re Floria ita scripsit: Ibi pro scorto fuit, in
cubiculum subrectitavit e convivio, cum partim illorum iam saepe ad eundem modum erat.
3 Imperitiores autem cum parti legunt, tamquam declinatum sit quasi vocabulum, non dictum quasi adverbium.

4 Sed Q. Claudius in vicesimo primo annali insolentius paulo hac figura est ita usus: Enim cum partim copiis hominum adulescentium placentem sibi. Itemque Claudi in vicesimo tertio annali verba haec sunt: Sed idcirco me fecisse, quod utrum neglegentia partim magistratum an avaritia an calamitate populi Romani evenisse dicam, nescio.

XIV.

'Iniuria mihi factum itur' quali verborum ordine Cato dixerit.

1 Audio, 'illi iniuriam factum iri', audio, 'contumeliam
dictum iri' vulgo quoque ita dici, vulgo et istam esse
verborum figuram iam in medio loquendi usu, idcir-
2 coque exemplis supersedeo. Sed 'contumelia illi' vel
'iniuria factum itur' paulo est remotius, exemplum
3 igitur ponemus. M. Cato pro se contra C. Cassium:
Atque evenit ita, Quirites, uti in hac contumelia, quae mihi per huiusce petulantiam factum itur, rei quoque publicae medius fidius
4 misereat, Quirites. Sicut autem 'contumeliam
factum iri' significat iri ad contumeliam faciendam, id est operam dari, quo fiat, ita 'contumelia mihi factum itur' casu tantum inmutato idem dicit.

XV.

De flaminis Dialis deque flaminicae caerimonis; verbaque ex edicto praetoris apposita, quibus dicit, non coacturum se ad iurandum neque virgines Vestae neque Dialem.

Caerimoniae impositae flamini Diali multae, item 1
castus multiplices, quos in libris, qui de sacerdo-
tibus publicis compositi sunt, item in Fabii Pic-
toris librorum primo scriptos legimus. Vnde haec 2
ferme sunt, quae commeminimus: Equo Dialem flami- 3
nem vehi religio est; [item religio est] 'classem pro- 4
cinctam' extra pomerium, id est exercitum armatum,
videre; idcirco rarenter flamen Dialis creatus consul
est, cum bella consulibus mandabantur; item iurare 5
Dialem fas numquam est; item anulo uti nisi pervio 6
cassoque fas non est. Ignem e 'flaminia', id est 7
flaminis Dialis domo, nisi [in] sacrum efferri ius non est;
vinctum, si aedes eius introierit, solvi necessum est 8
et vincula per impluvium in tegulas subduci atque
inde foras in viam demitti. Nodum in apice neque 9
in cinctu neque in alia parte ullum habet; si quis ad 10
verberandum ducatur, si ad pedes eius supplex pro-
cubuerit, eo die verberari piaculum est. Capillum 11
Dialis, nisi qui liber homo est, non detonset. Capram 12
et carnem incoctam et hederam et fabam neque tan-
gere Diali mos est neque nominare. Propagines e 13
vitibus altius praetentas non succedit. Pedes lecti, 14
in quo cubat, luto tenui circumlitos esse oportet et
de eo lecto trinoctium continuum non decubat neque
in eo lecto cubare (ne) alium fas est neque apud ***.
Apud eius lecti fulcrum capsulam esse cum strue atque
ferto oportet. Vnguium Dialis et capilli segmina 15
subter arborem felicem terra operiuntur. Dialis cotidie 16
feriatus est. Sine apice sub divo esse licitum non 17
est; sub tecto uti liceret, non pridem a pontificibus con-
stitutum, Masurius Sabinus scripsit et alia quaedam 18
remissa gratiaque aliquot caerimoniarum facta dicitur.

19 Farinam fermento inbutam adtingere ei fas non
20 est. Tunica intima, nisi in locis tectis, non exuit se,
ne sub caelo, tamquam sub oculis Iovis, nudus sit.
21 Super flaminem Dialem in convivio, nisi rex sacri-
22 ficulus, haut quisquam alius accumbit. Vxorem si ami-
23 sit, flamonio decedit. Matrimonium flaminis nisi morte
24 dirimi ius non est. Locum, in quo bustum est, num-
25 quam ingreditur, mortuum numquam attingit; funus
tamen exequi non est religio.

26 Eaedem ferme caerimoniae sunt flaminicae Dialis;
27 [alias] seorsum aiunt observitare, veluti est, quod vene-
28 nato operitur et quod in rica surculum de arbore
29 felici habet et quod scalas, [nisi] quae Graecae appel-
lantur, escendere ei plus tribus gradibus religiosum
30 est atque etiam, cum it ad Argeos, quod neque comit
caput neque capillum depectit.

31 Verba praetoris ex edicto perpetuo de flamine
Diali et de sacerdote Vestae adscripsi: Sacer-
dotem Vestalem et flaminem Dialem in omni
32 mea iurisdictione iurare non cogam. Verba
M. Varronis ex secundo rerum divinarum super
flamine Diali haec sunt: Is solum album habet
galerum, vel quod maximus, vel quod Iovi im-
molata hostia alba id fieri oporteat.

XVI.

Quos errores Iulius Hyginus in sexto Vergilii animadverterit, in Romana historia erratos.

1 Reprehendit Hyginus Vergilium correcturumque
eum fuisse existimat, quod in libro sexto scriptum est.
2 Palinurus est aput inferos, petens ab Aenea, ut suum
corpus requirendum et sepeliendum curet. Is hoc dicit:

Eripe me his, invicte, malis, aut tu mihi terram
Iniice, namque potes, portusque require Velinos.

Quo, inquit, modo aut Palinurus novisse et no- 3
minare potuit 'portus Velinos' aut Aeneas ex
eo nomine locum invenire, cum Velia oppidum,
a quo portum, qui in eo loco est, Velinum dixit,
Servio Tullio Romae regnante, post annum
amplius sescentesimum quam Aeneas in Ita-
liam venit conditum in agro Lucano et eo
nomine appellatum est? Nam qui ab Harpalo, 4
inquit, regis Cyri praefecto, ex terra Phocide
fugati sunt, alii Veliam, partim Massiliam con-
diderunt. Inscitissime igitur petit, ut Aeneas 5
portum Velinum requirat, cum id nomen eo
tempore fuit nusquam gentium. Neque simile, 6
inquit, illud videri debet, quod est in primo
carmine:

Italiam fato profugus Lavinaque venit
Litora,

et aeque in sexto libro: 7

Chalcidicaque levis tandem superastitit arce,

quoniam poetae ipsi quaedam *κατὰ πρόληψιν* 8
historiae dicere ex sua persona concedi solet,
quae facta ipse postea scire potuit, sicut Ver-
gilius scivit de Lavinio oppido et de colonia
Chalcidicensi. Sed Palinuros qui potuit, inquit, 9
scire ea, quae post annos sescentos facta sunt,
nisi quis eum divinasse aput inferos putat,
proinde ut animae defunctorum solent? Sed 10
et si ita accipias, quamquam non ita dicitur,
Aeneas tamen, qui non divinabat, quo pacto
potuit requirere portum Velinum, cui nomen
tunc, sicut diximus, nullum usquam fuit?

Item hoc quoque in eodem libro reprehendit et 11
correcturum fuisse Vergilium putat, nisi mors occu-
passet. Nam cum Thesea, inquit, inter eos nomi- 12
nasset, qui ad inferos adissent ac redissent,
dixissetque:

quid Thesea, magnum
Quid memorem Alciden? et mi genus ab Iove summo est,

postea tamen infert:

sedet aeternumque sedebit
Infelix Theseus.

13 Qui autem, inquit, fieri potest, ut aeternum aput inferos sedeat, quem supra cum is nominat, qui descenderint illuc atque inde rursum evaserint, praesertim cum ita sit fabula de Theseo, atque si Hercules eum evellerit e petra et in lucem ad superos eduxerit?

14 Item in his versibus errasse Vergilium dicit:

Eruet ille Argos Agamemnoniasque Mycenas
Ipsumque Aeaciden, genus armipotentis Achilli,
Vltus avos Troiae, templa † intemerata Minervae.

15 Confudit, inquit, et personas diversas et tempora. Nam neque eodem tempore neque per eosdem homines cum Achaeis et cum Pyrro
16 bellatum est. Pyrrus enim, quem dicit Aeaciden, de Epiro in Italiam transgressus cum Romanis depugnavit adversus Manium Curium,
17 in eo bello ducem. Argivum autem bellum, id est Achaicum, multis post annis a L. Mummio
18 imperatore gestum est. Potest igitur, inquit, medius eximi versus, qui de Pyrro inportune inmissus est, quem Vergilius procul dubio exempturus, inquit, fuit.

XVII.

Quam ob causam et quali modo Democritus philosophus luminibus oculorum sese privaverit; et super ea re versus Laberii pure admodum et venuste facti.

Democritum philosophum in monumentis histo- 1
riae Graecae scriptum est, virum praeter alios vene-
randum auctoritateque antiqua praeditum, luminibus
oculorum sua sponte se privasse, quia existimaret,
cogitationes commentationesque animi sui in contem-
plandis naturae rationibus vegetiores et exactiores fore,
si eas videndi inlecebris et oculorum impedimentis
liberasset. Id factum eius modumque ipsum, quo cae- 2
citatem facile sollertia subtilissima conscivit, Laberius
poeta in mimo, quem scripsit Restionem, versibus
quidem satis munde atque graphice factis descripsit,
sed causam voluntariae caecitatis finxit aliam vertitque
in eam rem, quam tum agebat, non inconcinniter.
Est enim persona, quae hoc aput Laberium dicit, 3
divitis avari et parci, sumptum plurimum asotiamque
adulescentis † viri deplorantis. Versus Laberiani 4
sunt:

Demócritus Abderítes physicus phílosophus
Clipeúm constituit cóntra exortum Hyperíonis,
Oculós effodere ut pósset splendore aéreo.
Ita rádiis solis áciem effodit lúminis,
Malís bene esse né videret cívibus.
Sic égo fulgentis spléndorem pecúniae
Volo élucificare éxitum aetatí meae,
Ne in ré bona esse vídeam nequam fílium.

XVIII.

Historia de Artemisia; deque eo certamine, quod aput Mausoli sepulcrum a scriptoribus inclutis decertatum est.

Artemisia Mausolum virum amasse fertur supra 1
omnis amorum fabulas ultraque affectionis humanae

2 fidem. Mausolus autem fuit, ut M. Tullius ait, rex
terrae Cariae, ut quidam Graecarum historiarum
scriptores, provinciae (graece) praefectus, 'σατράπην'
3 Graeci vocant. Is Mausolus, ubi fato perfunctus inter
lamenta et manus uxoris funere magnifico sepultus
est, Artemisia, luctu atque desiderio mariti flagrans
uxor, ossa cineremque eius mixta odoribus contusaque
in faciem pulveris aquae indidit ebibitque multaque
4 alia violenti amoris indicia fecisse dicitur. Molita
quoque est ingenti impetu operis conservandae mariti
memoriae sepulcrum illud memoratissimum dignatumque numerari inter septem omnium terrarum specta-
5 cula. Id monumentum Artemisia cum dis manibus,
sacris Mausoli dicaret, 'agona', id est certamen laudibus eius dicundis, facit ponitque praemia pecuniae
6 aliarumque rerum bonarum amplissima. Ad eas laudes decertandas venisse dicuntur viri nobiles ingenio atque lingua praestabili, Theopompus, Theodectes, Naucrates; sunt etiam qui Isocratem ipsum cum his certavisse memoriae mandaverint. Sed eo certamine vicisse Theopompum iudicatum est. Is fuit Isocratis discipulus.

7 Extat nunc quoque Theodecti tragoedia, quae inscribitur Mausolus; in qua eum magis quam in prosa placuisse Hyginus in exemplis refert.

XIX.

Non purgari neque levari peccatum, cum praetenditur peccatorum, quae alii quoque peccaverunt, similitudo; atque inibi verba ex oratione super ea re Demosthenis.

1 Incessebat quempiam Taurus philosophus severa atque vehementi obiurgatione adulescentem a rhetoribus et a facundiae studio ad disciplinas philosophiae transgressum, quod factum quiddam esse ab eo diceret inhoneste et improbe. At ille non ibat infitias fecisse, sed id solitum esse fieri defendebat turpitudinemque

delicti exemplorum usu et consuetudinis venia depre-
cabatur. Atque ibi Taurus isto ipso defensionis 2
genere inritatior: 'homo' inquit 'stulte et nihili, si te
a malis exemplis auctoritates et rationes philosophiae
non abducunt, ne illius quidem Demosthenis vestri
sententia tibi in mentem venit, quae, quia lepidis et
venustis vocum modis vincta est, quasi quaedam can-
tilena rhetorica facilius adhaerere memoriae tuae potuit?
Nam si me' inquit 'non fallit, quod quidem in primori 3
pueritia legerim, verba haec sunt Demosthenis ad-
versus eum, qui, ut tu nunc facis, peccatum suum
peccatis alienis exemptum purgatumque ibat: *Σὺ δὴ
μὴ λέγε, ὡς γέγονε τοῦτο πολλάκις, ἀλλ' ὡς
οὕτω προσήκει γίγνεσθαι· οὐ γάρ, εἴ τι πώποτε
μὴ κατὰ τοὺς νόμους ἐπράχθη, σὺ δὲ τοῦτο
ἐμιμήσω, διὰ τοῦτο ἀποφύγοις ἂν δικαίως, ἀλλὰ
πολλῷ μᾶλλον ἁλίσκοιο· ὥσπερ γάρ, εἴ τις ἑάλω,
σὺ ταῦτα οὐκ ἂν ἔγραψας, οὕτως, ἐὰν σὺ νῦν
δίκην δῷς, ἄλλος οὐ γράψει'.* Sic Taurus omni 4
suasionum admonitionumque genere utens sectatores
suos ad rationes bonae inculpataeque indolis ducebat.

XX.

Quid sit 'rogatio', quid 'lex', quid 'plebisscitum', quid 'privilegium'; et quantum ista omnia differant.

Quaeri audio, quid 'lex' sit, quid 'plebisscitum', quid 1
'rogatio', quid 'privilegium'. Ateius Capito, publici 2
privatique iuris peritissimus, quid 'lex' esset, hisce verbis
definivit: Lex, inquit, est generale iussum populi
aut plebis, rogante magistratu. Ea definitio si probe 3
facta est, neque de imperio Cn. Pompei neque de reditu
M. Ciceronis neque de caede P. Clodi quaestio neque alia
id genus populi plebisve iussa 'leges' vocari possunt. Non 4
sunt enim generalia iussa neque de universis civibus,
sed de singulis concepta; quocirca 'privilegia' potius
vocari debent, quia veteres 'priva' dixerunt, quae nos

'singula' dicimus. Quo verbo Lucilius in primo
satirarum libro usus est:

abdomina thynni
Advenientibus priva dabo cephalaeaque acarnae.

5 'Plebem' autem Capito in eadem definitione seor-
sum a populo divisit, quoniam in populo omnis pars
civitatis omnesque eius ordines contineantur, 'plebes'
vero ea dicatur, in qua gentes civium patriciae non
6 insunt. 'Plebisscitum' igitur est secundum eum
Capitonem lex, quam plebes, non populus, accipit.
7 Sed totius huius rei iurisque, sive cum populus
sive cum plebs rogatur, sive quod ad [singulos sive
quod ad] universos pertinet, caput ipsum et origo et
8 quasi frons 'rogatio' est. Ista enim omnia vocabula
censentur continenturque 'rogationis' principali genere
et nomine: nam, nisi populus aut plebs rogetur, nul-
lum plebis aut populi iussum fieri potest.
9 Sed quamquam haec ita sunt, in veteribus tamen
scriptis non magnam vocabulorum istorum differentiam
esse animadvertimus. Nam et 'plebisscita' et 'privi-
legia' translaticio nomine 'legis' appellaverunt eadem-
que omnia confuso et indistincto vocabulo 'rogationes'
10 dixerunt. Sallustius quoque, proprietatum in verbis
retinentissimus, consuetudini concessit et privilegium,
quod de Cn. Pompei reditu ferebatur, 'legem' appella-
vit. Verba ex secunda eius historia haec sunt:
Nam Sullam consulem de reditu eius legem
ferentem ex conposito tr. pl. C. Herennius pro-
hibuerat.

XXI.

Quam ob causam M. Cicero his omnino verbis 'novissime' et 'novissimus' observantissime vitarit.

1 Non paucis verbis, quorum frequens usus est nunc
et fuit, M. Ciceronem noluisse uti manifestum est,
quod ea non probaret; velut est et 'novissimus' et

'novissime'. Nam cum et M. Cato et Sallustius et 2
alii quoque aetatis eiusdem verbo isto promisce usitati sint, multi etiam non indocti viri in libris id suis scripserint, abstinuisse eo tamen tamquam non Latino videtur, quoniam qui doctissimus eorum temporum fuerat, L. Aelius Stilo, ut novo et inprobo verbo uti vitaverat.

Propterea, quid M. quoque Varro de ista voce existimaverit, verbis ipsius Varronis ex libro de lingua Latina ad Ciceronem sexto demonstrandum putavi. Quod 'extremum', inquit, dicebatur, dici 'novissimum' coeptum vulgo, quod mea memoria ut Aelius, sic senes aliquot, quod nimium novum verbum esset, vitabant; cuius origo, ut a 'vetere' 'vetustius' ac 'veterrimum', sic a 'novo' declinatum 'novius' et 'novissimum'.

XXII.

Locus exemptus ex Platonis libro, qui inscribitur Gorgias, de falsae philosophiae probris, quibus philosophos temere incessunt, qui emolumenta verae philosophiae ignorant.

Plato, veritatis homo amicissimus eiusque omni- 1
bus exhibendae promptissimus, quae omnino dici possint in desides istos ignavosque, qui obtentu philosophiae nominis inutile otium et linguae vitaeque tenebras secuntur, ex persona quidem non gravi neque idonea, vere tamen ingenueque dixit. Nam etsi Callicles, 2
quem dicere haec facit, verae philosophiae ignarus, inhonesta indignaque in philosophos confert, proinde tamen accipienda sunt quae dicuntur, ut nos sensim moneri intellegamus, ne ipsi quoque culpationes huiuscemodi mereamur neve inerti inanique desidia cultum et studium philosophiae mentiamur.

Verba ipsa super hac re Platonis ex libro, qui 3
appellatur Gorgias, scripsi, quoniam vertere ea consilium non fuit, cum ad proprietates eorum nequa-

quam possit Latina oratio aspirare ac multo minus
4 etiam mea: *Φιλοσοφία γάρ τοί ἐστιν, ὦ Σώκρατες,
χαρίεν, ἐάν τις αὐτοῦ μετρίως ἅψηται ἐν τῇ
ἡλικίᾳ· ἐὰν δὲ περαιτέρω τοῦ δέοντος ἐνδια-*
5 *τρίψῃ, διαφθορὰ τῶν ἀνθρώπων. Ἐὰν γὰρ καὶ
πάνυ εὐφυὴς ᾖ καὶ πόρρω τῆς ἡλικίας φιλοσοφῇ,
ἀνάγκη πάντων ἄπειρον γεγονέναι ἐστίν, ὧν
χρὴ ἔμπειρον εἶναι τὸν μέλλοντα καλὸν κἀγα-*
6 *θὸν καὶ εὐδόκιμον ἔσεσθαι ἄνδρα. Καὶ γὰρ
τῶν νόμων ἄπειροι γίγνονται τῶν κατὰ τὴν
πόλιν καὶ τῶν λόγων, οἷς δεῖ χρώμενον ὁμιλεῖν
ἐν τοῖς συμβολαίοις τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἰδίᾳ
καὶ δημοσίᾳ, καὶ τῶν ἡδονῶν τε καὶ ἐπιθυμιῶν
τῶν ἀνθρωπείων, καὶ συλλήβδην τῶν ἠθῶν*
7 *παντάπασιν ἄπειροι γίγνονται. Ἐπειδὰν οὖν
ἔλθωσιν εἴς τινα ἰδίαν ἢ πολιτικὴν πρᾶξιν,
καταγέλαστοι γίγνονται ὥσπερ γε, οἶμαι, οἱ
πολιτικοί, ἐπειδὰν αὖ εἰς τὰς ὑμετέρας δια-
τριβὰς ἔλθωσι καὶ τοὺς λόγους, καταγέλαστοί*
8. 9) *εἰσι.*
10 Paulo post addit haec: *Ἀλλ', οἶμαι, τὸ ὀρθότα-
τόν ἐστιν, ἀμφοτέρων μετασχεῖν. Φιλοσοφίας
μέν, ὅσον παιδείας χάριν, καλὸν μετέχειν, καὶ
οὐκ αἰσχρὸν μειρακίῳ ὄντι φιλοσοφεῖν· ἐπειδὰν
δὲ ἤδη πρεσβύτερος ὢν ἄνθρωπος ἔτι φιλοσοφῇ,
καταγέλαστον, ὦ Σώκρατες, τὸ χρῆμα γίγνεται,*
11 *καὶ ἔγωγε ὁμοιότατον πάσχω πρὸς τοὺς φιλο-
σοφοῦντας, ὥσπερ πρὸς τοὺς ψελλιζομένους καὶ*
12 *παίζοντας. Ὅταν μὲν γὰρ παιδίον ἴδω, ᾧ ἔτι
προσήκει διαλέγεσθαι οὕτω, ψελλιζόμενον καὶ
παῖζον, χαίρω τε, καὶ χαρίεν μοι φαίνεται καὶ
ἐλευθέριον καὶ πρέπον τῇ τοῦ παιδίου ἡλικίᾳ·*
13 *ὅταν δὲ σαφῶς διαλεγομένου παιδαρίου ἀκούσω,
πικρόν τί μοι δοκεῖ χρῆμα εἶναι καὶ ἀνιᾷ μου*
14 *τὰ ὦτα καί μοι δοκεῖ δουλοπρεπές τι εἶναι· ὅταν
δὲ ἀνδρὸς ἀκούσῃ τις ψελλιζομένου ἢ παίζοντα
ὁρᾷ, καταγέλαστον φαίνεται καὶ ἄνανδρον καὶ*

ληγῶν ἄξιον. Ταὐτὸν οὖν ἔγωγε τοῦτο πάσχω 15
αὶ πρὸς τοὺς φιλοσοφοῦντας. Περὶ νέῳ μὲν 16
ὰρ μειρακίῳ ὁρῶν φιλοσοφίαν ἄγαμαι καὶ πρέ-
ειν μοι δοκεῖ καὶ ἡγοῦμαι ἐλεύθερόν τινα εἶναι
οῦτον τὸν ἄνθρωπον, τὸν δὲ μὴ φιλοσοφοῦντα
νελεύθερον καὶ οὐδέποτε οὐδενὸς ἀξιώσοντα
αυτὸν οὔτε καλοῦ οὔτε γενναίου πράγματος·
ταν δὲ [δὴ] πρεσβύτερον ἴδω ἔτι φιλοσοφοῦντα 17
αὶ μὴ ἀπαλλαττόμενον, πληγῶν μοι δοκεῖ ἤδη
εῖσθαι, ὦ Σώκρατες, οὗτος ὁ ἀνήρ. Ὃ γὰρ 18
ῦν δὴ ἔλεγον, ὑπάρχει τούτῳ τῷ ἀνθρώπῳ,
ἂν πάνυ εὐφυὴς ᾖ, ἀνάνδρῳ γενέσθαι, φεύ-
οντι τὰ μέσα τῆς πόλεως καὶ τὰς ἀγοράς, ἐν
ἷς ἔφη ὁ ποιητὴς τοὺς ἄνδρας 'ἀριπρεπεῖς'
ίγνεσθαι, καταδεδυκότι δὲ τὸν λοιπὸν βίον
ιῶναι μετὰ μειρακίων, ἐν γωνίᾳ τριῶν ἢ τετ-
άρων ψιθυρίζοντα, ἐλεύθερον δὲ καὶ μέγα καὶ
κανὸν μηδέποτε φθέγξασθαι. (19—23)

Haec Plato sub persona quidem, sicuti dixi, non 24
roba, set cum sensus tamen intellegentiaeque communis fide et cum quadam indissimulabili veritate lisseruit, non de illa scilicet philosophia, quae virtuum omnium disciplina est quaeque in publicis simul t privatis officiis excellit civitatesque et rempublicam, i nihil prohibeat, constanter, fortiter et perite adninistrat, sed de ista futtili atque puerili meditatione rgutiarum, nihil ad vitam neque tuendam neque rdinandam promovente, in qua id genus homines consenescunt male feriati, quos philosophos esse et vulgus utat et is putabat, ex cuius persona haec dicta sunt.

XXIII.

Verba ex oratione M. Catonis de mulierum veterum victu et moribus; atque inibi, quod fuerit ius marito in adulterio uxorem deprehensam necare.

Qui de victu atque cultu populi Romani 1
scripserunt, mulieres Romae atque in Latio 'aetatem

abstemias egisse', hoc est vino semper, quod 'temetum'
prisca lingua appellabatur, abstinuisse dicunt, institu-
tumque, ut cognatis osculum ferrent deprehendendi
2 causa, ut odor indicium faceret, si bibissent. Bibere
autem solitas ferunt loream, passum, murrinam et
quae id genus sapiant potu dulcia. Atque haec qui-
3 dem in his, quibus dixi, libris pervulgata sunt, sed
Marcus Cato non solum existimatas, set et multatas
quoque a iudice mulieres refert non minus, si vinum
in se quam si probrum et adulterium admisissent.
4 Verba Marci Catonis adscripsi ex oratione,
quae inscribitur de dote, in qua id quoque scriptum
est, in adulterio uxores deprehensas ius fuisse maritis
necare: Vir, inquit, cum divortium fecit, mulieri
iudex pro censore est, imperium, quod videtur,
habet, si quid perverse taetreque factum est
a muliere; multitatur, si vinum bibit; si cum
5 alieno viro probri quid fecit, condemnatur. De
iure autem occidendi ita scriptum: In adulterio
uxorem tuam si prehendisses, sine iudicio in-
pune necares; illa te, si adulterares sive tu
adulterarere, digito non auderet contingere,
neque ius est.

XXIV.

'Die pristini', 'die crastini' et 'die quarti' et 'die quinti' qui elegantius locuti sint dixisse, non ut ea nunc vulgo dicuntur.

1 'Die quarto' et 'die quinto', quod Graeci 'εἰς τετάρτην'
καὶ 'εἰς πέμπτην' dicunt, ab eruditis nunc quoque dici
audio, et qui aliter dicit pro rudi atque indocto de-
spicitur. Sed Marci Tullii aetas ac supra eam non,
opinor, ita dixerunt: 'diequinte' enim et 'diequinti' pro ad-
verbio copulate dictum est, secunda in eo syllaba correpta.
2 Divus etiam Augustus, linguae Latinae non nescius
munditiarumque patris sui in sermonibus sectator, in
epistulis plurifariam significatione ista dierum non

liter usus est. Satis autem erit perpetuae veterum 3
onsuetudinis demonstrandae gratia verba sollemnia
raetoris ponere, quibus more maiorum ferias conci-
ere solet, quae appellantur Compitalia. Ea verba
aec sunt: Dienoni populo Romano Quiritibus
Compitalia erunt; quando concepta fuerint,
efas. Dienoni praetor dicit, non 'die nono'.

Neque praetor solum, sed pleraque omnis vetustas 4
ic locuta est. Venit ecce illius versus Pomponiani 5
n mentem, qui est ex atellania, quae Mevia scribitur:

> Díes hic sextus, cúm nihil edi: díequarte
> moriár fame.

Suppetit etiam Coelianum illud ex libro historia- 6
um secundo: Si vis mihi equitatum dare et
pse cum cetero exercitu me sequi, diequinti
Romae in Capitolium curabo tibi cena sit cocta.
Et historiam autem et verbum hoc sumpsit Coelius 7
ex origine [IV] M. Catonis, in qua ita scriptum
est: Igitur dictatorem Carthaginiensium ma-
gister equitum monuit 'Mitte mecum Romam
equitatum; diequinti in Capitolio tibi cena
cocta erit'.

Extremam istius vocis syllabam tum per e tum 8
per i scriptam legi; nam sane quam consuetum is
veteribus fuerit, litteris is plerumque uti indifferenter,
sicuti 'praefiscine' et 'praefiscini', 'proclivi' et 'proclive'
atque alia idem multa hoc genus varie dixerunt: 'die
pristini' quoque eodem modo dicebatur, quod signi-
ficabat 'die pristino', id est priore, quod vulgo 'pridie'
dicitur, converso compositionis ordine, quasi 'pristino
die'. Atque item simili figura 'die crastini' dicebatur,
id erat 'crastino die'. Sacerdotes quoque populi Ro- 9
mani, cum condicunt in diem tertium, 'diem perendini'
dicunt. Sed ut plerique 'die pristini', ita M. Cato in 10
oratione contra Furium die proximi dixit, [die]
quarto autem Cn. Matius, homo impense doctus, in

mimiambis pro eo dicit, quod 'nudius quartus' nos dicimus, in his versibus:

Nuper die quarto, ut recordor, et certe
Aquarium urceum unicum domi fregit.

Hoc igitur intererit, ut 'die quarto' quidem de praeterito dicamus, 'diequarte' autem de futuro.

XXV.

Telorum et iaculorum gladiorumque, atque inibi navium quoque vocabula, quae scripta in veterum libris reperiuntur.

1 Telorum, iaculorum gladiorumque vocabula, quae in historiis veteribus scripta sunt, item navigiorum genera et nomina libitum forte nobis est sedentibus in reda conquirere, ne quid aliarum ineptiarum vacan-
2 tem stupentemque animum occuparet. Quae tum igitur suppetierant, haec sunt: hasta, pilum, phalarica, semiphalarica, soliferrea, gaesa, lancea, spari, rumices, trifaces, tragulae, frameae, mesanculae, cateiae, rumpiae, scorpii, sibones, siciles, veruta, enses, sicae, machaerae, spathae, lingulae, pugiones, clunacula.

3 De 'lingula', quoniam est minus frequens, admonendum existimo, lingulam veteres dixisse gladiolum oblongum in speciem linguae factum, cuius meminit Naevius in tragoedia Hesiona. Versum Naevi apposui:

[A.] Síne mi gerere mórem videar língua.
[B.] Verum língula.

4 Item 'rumpia' genus teli est Thraecae nationis, positumque hoc vocabulum in Quinti Enni annalium XIV.

5 Navium autem, quas reminisci tunc potuimus, appellationes hae sunt: gauli, corbitae, caudicae, longae, hippagines, cercuri, celoces vel, ut Graeci dicunt, 'κέλητες', lembi, oriae, lenunculi, actuariae, quas Graeci

'ἱστιοκώπους' vocant vel 'ἐπακτρίδας', prosumiae vel
geseoretae vel oriolae, stlattae, scaphae, pontones,
† vetutiae moedia, phaseli, parones, myoparones, lintres,
caupuli, camarae, placidae, cydarum, ratariae, cata-
scopium.

XXVI.

Inscite ab Asinio Pollione reprehensum Sallustium, quod transfretationem 'transgressum' dixerit, et 'transgressos' qui transfretassent.

Asinio Pollioni in quadam epistula, quam ad 1
Plancum scripsit, et quibusdam aliis, C. Sallusti
iniquis, dignum nota visum est, quod in primo histo-
riarum maris transitum transmissumque navibus fac-
tum 'transgressum' appellavit eosque, qui fretum
transmiserant, quos 'transfretasse' dici solitum est,
'transgressos' dixit. Verba ipsa Sallusti posui: Ita- 2
que Sertorius, levi praesidio relicto in Maure-
tania, nanctus obscuram noctem, aestu secundo
furtim aut celeritate vitare proelium in trans-
gressu conatus est. Ac deinde infra ita scripsit: 3
Transgressos omnis recipit mons praeceptus
a Lusitanis.

Hoc igitur et minus proprie et ἀπερισκέπτως et 4
nullo gravi auctore dictum aiunt. Nam 'transgres-
sus', inquit, a transgrediendo dicitur idque
ipsum ab ingressu et a pedum gradu appella-
tum. Idcirco verbum 'transgredi' convenire non pu- 5
tavit neque volantibus neque serpentibus neque navi-
gantibus, sed his solis, qui gradiuntur et pedibus iter
emetiuntur. Propterea negant, aput scriptorem ido-
neum aut navium 'transgressum' reperiri posse aut
pro transfretatione 'transgressum'.

Sed quaero ego, cur non, sicuti 'cursus' navium 6
recte dici solent, ita 'transgressus' etiam navibus fac-
tus dici possit? praesertim cum brevitas tam angusti
fretus, qui terram Africam Hispaniamque interfluit,

elegantissime 'transgressionis' vocabulo, quasi pauco-
7 rum graduum spatium, definita sit. Qui auctoritatem
autem requirunt et negant, dictum 'ingredi' 'transgredi'-
ve in navigantibus, volo uti respondeant, quantum
8 existiment interesse 'ingredi' atque 'ambulare'. Atqui
Cato in libro de re rustica: fundus, inquit, eo in
loco habendus est, ut et oppidum prope am-
plum sit et mare aut amnis, qua naves ambu-
lant.

9 Appetitas porro huiuscemodi translationes habi-
tasque esse pro honestamentis orationis, Lucretius
quoque testimonium in hac eadem voce dicit. In
quarto enim libro clamorem per arterias et per
fauces 'gradientem' dicit, quod est nimio confidentius
quam illud de navibus Sallustianum. Versus Lu-
creti hi sunt:

Praeterea radit vox fauces saepe, facitque
Asperiora foras gradiens arteria clamor.

10 Propterea Sallustius in eodem libro non eos
solum, qui navibus veherentur, sed et scaphas quoque
nantes 'progressas' dicit. Verba ipsa de scaphis posui:
Earum aliae paululum progressae nimio simul
et incerto onere, cum pavor corpora agitaverat,
deprimebantur.

XXVII.

Historia de populo Romano deque populo Poenico, quod pari propemodum vigore fuerint aemuli.

1 In litteris veteribus memoria extat, quod par
quondam fuit vigor et acritudo amplitudoque populi
2 Romani atque Poeni. Neque inmerito aestimatum.
Cum aliis quidem populis de uniuscuiusque republica,
cum Poenis autem de omnium terrarum imperio de-
certatum.

3 Eius rei specimen est in illo utriusque populi verbo
factoque: Q. Fabius, imperator Romanus, dedit ad

ırthaginienses epistulam. Ibi scriptum fuit, popu-
m Romanum misisse ad eos hastam et caduceum,
gna duo belli aut pacis, ex quis utrum vellent eli-
ırent; quod elegissent, id unum ut esse missum
istimarent. Carthaginienses responderunt, neutrum 4
se eligere, sed posse, qui adtulissent, utrum mallent
linquere; quod reliquissent, id sibi pro electo fu-
rum.

M. autem Varro non hastam ipsam neque ipsum 5
duceum missa dicit, sed duas tesserulas, in quarum
tera caduceum, in altera hastae simulacra fuerint
cisa.

XXVIII.

ı aetatum finibus pueritiae, iuventae, senectae, ex Tuberonis historia sumptum.

Tubero in historiarum primo scripsit, Servium 1
ıllium regem, populi Romani cum illas quinque
ısses [seniorum et] iuniorum census faciendi gratia
stitueret, 'pueros' esse existimasse, qui minores essent
ınis septem decem, atque inde ab anno septimo
cimo, quo idoneos iam esse reipublicae arbitraretur,
ilites scripsisse, eosque ad annum quadragesimum
xtum 'iuniores' supraque eum annum 'seniores' ap-
llasse.

Eam rem propterea notavi, ut discrimina, quae 2
erint iudicio moribusque maiorum 'pueritiae', 'iuven-
e', 'senectae', ex ista censione Servi Tulli, pruden-
ssimi regis, noscerentur.

XXIX.

ıod particula 'atque' non complexiva tantum sit, sed vim habeat plusculam variamque.

'Atque' particula a grammaticis quidem coniunctio 1
se dicitur conexiva. Et plerumque sane coniungit
rba et conectit; sed interdum alias quasdam pote-

states habet non satis notas, nisi in veterum litterarum tractatione atque cura exercitis. 2 Nam et pro adverbio valet, cum dicimus 'aliter ego feci atque tu', significatur enim 'aliter quam tu', et, si gemina fiat, auget incenditque rem, de qua agitur, ut animadvertimus in Q. Enni annalibus, nisi memoria in hoc versu labor:

Atque atque accedit muros Romana iuventus;

3 cui significationi contrarium est, quod itidem a veteribus dictum est 'deque'.

4 Et praeterea pro alio quoque adverbio dicitur, id est 'statim', quod in his Vergili versibus *** existimatur obscure et insequenter particula ista posita esse:

sic omnia fatis
In peius ruere ac retro sublapsa referri;
Non aliter quam qui adverso vix flumine lembum
Remigiis subigit, si brachia forte remisit,
Atque illum in praeceps prono rapit alveus amni.

A. GELLII
OCTIVM ATTICARVM LIBER VNDECIMVS.

I.

De origine vocabuli terrae Italiae; deque ea multa, quae suprema appellatur deque eius nominis ratione ac de lege Aternia; et quibus verbis antiquitus multa minima dici solita sit.

Timaeus in historiis, quas oratione Graeca de 1 rebus populi Romani composuit, et M. Varro in antiquitatibus rerum humanarum terram Italiam de Graeco vocabulo appellatam scripserunt, quoniam boves Graeca vetere lingua 'ἰταλοὶ' vocitati sint, quorum in Italia magna copia fuerit, bucetaque in ea terra gigni pascique solita sint complurima.

Coniectare autem possumus ob eandem causam, 2 quod Italia tunc esset armentosissima, multam, quae appellatur 'suprema', institutam in dies singulos duarum ovium, boum triginta, pro copia scilicet boum proque ovium penuria. Sed cum eiusmodi multa pecoris armentique a magistratibus dicta erat, adigebantur boves ovesque alias pretii parvi, alias maioris, eaque res faciebat inaequalem multae poenitionem. Idcirco postea lege Aternia constituti sunt in oves singulas aeris deni, in boves aeris centeni. 'Minima' 3 autem multa est ovis unius. 'Suprema' multa est eius numeri, cuius diximus, ultra quem multam dicere in

dies singulos ius non est, et propterea 'suprema' ap-
pellatur, id est summa et maxima.
4 Quando igitur nunc quoque a magistratibus populi
Romani more maiorum multa dicitur vel minima vel
suprema, observari solet, ut 'oves' genere virili ap-
pellentur; atque ita M. Varro verba haec legitima,
quibus minima multa diceretur, concepit: M. Terentio,
quando citatus neque respondit neque excusatus
est, ego ei unum ovem multam dico; ac nisi eo
genere diceretur, negaverunt iustam videri multam.
5 Vocabulum autem ipsum 'multae' idem M. Varro
in uno vicesimo rerum humanarum non Latinum,
sed Sabinum esse dicit, idque ad suam memoriam
mansisse ait in lingua Samnitium, qui sunt a Sabinis
orti. Sed turba grammaticorum novicia *κατ' ἀντί-
φρασιν*, ut quaedam alia, hoc quoque dici tradiderunt.
6 Cum autem usus et mos sermonum is sit, ut ita et
nunc loquamur, ut plerique veterum locuti sunt: 'mul-
tam dixit' et 'multa dicta est', non esse abs re putavi,
notare, quod M. Cato aliter dixit. Nam in quarto
originum verba haec sunt: Imperator noster, si
quis extra ordinem depugnatum ivit, ei mul-
7 tam facit. Potest autem videri consulta elegantia
mutasse verbum, cum in castris et in exercitu multa
fieret, non in comitio, nec ad populum diceretur.

II.

Quod 'elegantia' apud antiquiores non de amoeniore ingenio, sed de nitidiore cultu atque victu dicebatur, eaque in vitio ponebatur.

1 'Elegans' homo non dicebatur cum laude, set id
fere verbum ad aetatem M. Catonis vitii, non laudis
2 fuit. Est namque hoc animadvertere, cum in quibus-
dam aliis, tum in libro Catonis, qui inscriptus est
carmen de moribus. Ex quo libro verba haec sunt:
Avaritiam omnia vitia habere putabant: sump-

uosus, cupidus, elegans, vitiosus, inritus qui
habebatur, is laudabatur; ex quibus verbis apparet, 3
elegantem' dictum antiquitus non ab ingenii elegantia,
sed qui nimis lecto amoenoque cultu victuque esset.
Postea 'elegans' reprehendi quidem desiit, sed laude 4
nulla dignabatur, nisi cuius elegantia erat moderatis-
sima. Sic M. Tullius L. Crasso et Q. Scaevolae non
meram elegantiam, set multa parsimonia mixtam, laudi
dedit: Crassus, inquit, erat parcissimus elegan-
tium, Scaevola parcorum elegantissimus.
Praeterea ex eodem libro Catonis haec etiam 5
sparsim et intercise commeminimus: Vestiri, inquit,
in foro honeste mos erat, domi quod satis erat.
Equos carius quam coquos emebant. Poeticae
artis honos non erat. Si quis in ea re stude-
bat aut sese ad convivia adplicabat, 'crassator'
vocabatur. Illa quoque ex eodem libro praeclarae 6
veritatis sententia est: Nam vita, inquit, humana
prope uti ferrum est. Si exerceas, conteritur;
si non exerceas, tamen robigo interficit. Item
homines exercendo videmus conteri; si nihil
exerceas, inertia atque torpedo plus detrimenti
facit quam exercitio.

III.

Qualis quantaque sit 'pro' particulae varietas; deque exemplis eius varietatis.

Quando ab arbitriis negotiisque otium est et mo- 1
tandi corporis gratia aut spatiamur aut vectamur,
quaerere nonnumquam aput memet ipsum soleo res
eiusmodi, parvas quidem minutasque et hominibus
non bene eruditis aspernabiles, sed ad veterum scripta
penitus noscenda et ad scientiam linguae Latinae cum-
primis necessarias: velut est, quod forte nuper in
Praenestino recessu vespertina ambulatione solus am-
bulans considerabam, qualis quantaque esset particu-

larum quarundam in oratione Latina varietas. Quod
2 genus est praepositio 'pro'. Aliter enim dici videbam 'pontifices pro conlegio decrevisse', aliter 'quempiam testem introductum pro testimonio dixisse', aliter M. Catonem in originum quarto: proelium factum depugnatumque pro castris scripsisse et item in quinto: urbes insulasque omnis pro agro Illyrio esse, aliter etiam dici 'pro aede Castoris', aliter 'pro rostris', aliter 'pro tribunali', aliter 'pro contione' atque aliter 'tribunum plebis pro potestate intercessisse'.
3 Sed has omnes dictiones qui aut omnino similes et pares aut usquequaque diversas existimaret, errare arbitrabar; nam varietatem istam eiusdem quidem fontis et capitis, non eiusdem tamen esse finis putabam.
4 Quod profecto facile intelleget, si quis adhibeat ad meditationem suam intentionem et habeat veteris orationis usum atque notitiam celebriorem.

IV.

Quem in modum Q. Ennius versus Euripidi aemulatus sit.

1 Euripidis versus sunt in Hecuba verbis, sen-
2 tentia, brevitate insignes inlustresque; Hecuba est ad Vlixen dicens:

Τὸ δ' ἀξίωμα, κἂν κακῶς λέγῃ, τὸ σὸν
Νικᾷ· λόγος γὰρ ἔκ τ' ἀδοξούντων ἰὼν
Κἀκ τῶν δοκούντων αὐτός, οὐ ταὐτὸν σθένει.

3 Hos versus Q. Ennius, cum eam tragoediam verteret, non sane incommode aemulatus est. Versus totidem Enniani hi sunt:

Haéc tu etsi pervérse dices, fácile Achivos fléxeris;
Nám opulenti cúm locuntur páriter atque ignóbiles,
Éadem dicta eadémque oratio aéqua non aequé valet.

Bene, sicuti dixi, Ennius; sed ignobiles tamen et 4
opulenti *ἀντὶ ἀδοξούντων καὶ δοκούντων* satis-
facere sententiae non videntur; nam neque omnes
ignobiles *ἀδοξοῦσι* neque omnes opulenti *εὐδοξοῦσιν*.

V.

De Pyrronis philosophis quaedam deque Academicis strictim notata; deque inter eos differentia.

Quos Pyrronios philosophos vocamus, hi Graeco 1
cognomento '*σκεπτικοί*' appellantur; id ferme significat 2
quasi 'quaesitores' et 'consideratores'. Nihil enim 3
decernunt, nihil constituunt, sed in quaerendo semper
considerandoque sunt, quidnam sit omnium rerum, de
quo decerni constituique possit. Ac ne videre quoque 4
plane quicquam neque audire sese putant, sed ita pati
adficique, quasi videant vel audiant, eaque ipsa, quae
adfectiones istas in sese efficiant, qualia et cuiusmodi
sint, cunctantur atque insistunt, omniumque rerum
fidem veritatemque mixtis confusisque signis veri atque
falsi ita inprensibilem videri aiunt, ut quisquis homo
est non praeceps neque iudicii sui prodigus his uti
verbis debeat, quibus auctorem philosophiae istius
Pyrronem esse usum tradunt: '*οὐ μᾶλλον οὕτως ἔχει
τόδε ἢ ἐκείνως ἢ οὐθετέρως*'. Indicia enim rei cuius-
que et sinceras proprietates negant posse nosci et
percipi, idque ipsum docere atque ostendere multis
modis conantur. Super qua re Favorinus quoque 5
subtilissime argutissimeque decem libros composuit,
quos *Πυρρωνείων τρόπων* inscribit.

Vetus autem quaestio et a multis scriptoribus 6
Graecis tractata, an quid et quantum Pyrronios et
Academicos philosophos intersit. Vtrique enim
'*σκεπτικοί, ἐφεκτικοί, ἀπορητικοί*' dicuntur, quoniam
utrique nihil adfirmant nihilque comprehendi putant.
Sed ex omnibus rebus proinde visa dicunt fieri, quas
'*φαντασίας*' appellant, non ut rerum ipsarum natura

est, sed ut adfectio animi corporisve est eorum, ad
7 quos ea visa perveniunt. Itaque omnes omnino res,
quae sensus hominum movent, 'τῶν πρός τι' esse di-
cunt. Id verbum significat, nihil esse quicquam, quod
ex sese constet nec quod habeat vim propriam et na-
turam, sed omnia prorsum ad aliquid referri taliaque
videri, qualis sit eorum species, dum videntur, qualia-
que apud sensus nostros, quo pervenerunt, creantur,
8 non apud sese, unde profecta sunt. Cum haec autem
consimiliter tam Pyrronii dicant quam Academici,
differre tamen inter sese et propter alia quaedam et
vel maxime propterea existimati sunt, quod Acade-
mici quidem ipsum illud nihil posse comprehendi,
quasi comprehendunt, et nihil posse decerni, quasi
decernunt, Pyrronii ne id quidem ullo pacto verum
videri dicunt, quod nihil esse verum videtur.

VI.

Quod mulieres Romae per Herculem non iuraverint neque viri per Castorem.

1 In veteribus scriptis neque mulieres Romanae per
2 Herculem deiurant neque viri per Castorem. Sed cur
illae non iuraverint Herculem, non obscurum est, nam
3 Herculaneo sacrificio abstinent. Cur autem viri Ca-
storem iurantes non appellaverint, non facile dictu est.
Nusquam igitur scriptum invenire est apud idoneos
quidem scriptores, aut 'me hercle' feminam dicere aut
4 'me castor' virum; 'edepol' autem, quod iusiurandum
per Pollucem est, et viro et feminae commune est.
5 Sed M. Varro adseverat, antiquissimos viros neque
per Castorem neque per Pollucem deiurare solitos,
sed id iusiurandum fuisse tantum feminarum ex initiis
6 Eleusinis acceptum; paulatim tamen inscitia antiqui-
tatis viros dicere 'edepol' coepisse factumque esse ita
dicendi morem, sed 'me castor' a viro dici, in nullo
vetere scripto inveniri.

VII.

Verbis antiquissimis relictisque iam et desitis minime utendum.

Verbis uti aut nimis obsoletis exculcatisque aut 1
insolentibus novitatisque durae et inlepidae, par esse delictum videtur. Sed molestius equidem culpatiusque esse arbitror, verba nova, incognita, inaudita dicere quam involgata et sordentia. Nova autem videri dico 2
etiam ea, quae sunt inusitata et desita, etsi sunt vetusta. Est adeo id vitium plerumque serae eruditionis, 3
quam Graeci 'ὀψιμαθίαν' appellant, ut quod numquam didiceris, diu ignoraveris, cum id scire aliquando coeperis, magni facias quo in loco cumque et quacumque in re dicere. Veluti Romae, nobis praesentibus, vetus celebratusque homo in causis, sed repentina et quasi tumultuaria doctrina praeditus, cum apud praefectum urbi verba faceret et dicere vellet, inopi quendam miseroque victu vivere et furfureum panem esitare, vinumque eructum et fetidum potare, 'hic' inquit 'eques Romanus apludam edit et flocces bibit'. Aspe- 4
xerunt omnes, qui aderant, alius alium, primo tristiores turbato et requirente voltu, quidnam illud utriusque verbi foret; post deinde, quasi nescio quid Tusce aut Gallice dixisset, universi riserunt. Legerat autem ille, 5
'apludam' veteres rusticos frumenti furfurem dixisse idque a Plauto in comoedia, si ea Plauti est, quae Astraba inscripta est, positum esse. Item 'flocces' 6
audierat prisca voce significare vini faecem e vinaceis expressam, sicuti fraces [ex] oleis, idque aput Caecilium in Polumenis legerat, eaque sibi duo verba ad orationum ornamenta servaverat.

Alter quoque a lectionibus id genus paucis apiro- 7
calus, cum adversarius causam differri postularet: 'rogo, praetor,' inquit 'subveni, succurre! quonam usque nos bovinator hic demoratur?' atque id voce magna ter quaterve inclamavit: 'bovinator est'. Commurmuratio 8
fieri *coepta est* a plerisque, qui aderant, quasi mon-

9 strum verbi admirantibus. At ille iactans et gestiens:
'non enim Lucilium' inquit 'legistis, qui tergiversatorem 'bovinatorem' dicit?' Est autem in Lucili XI.
versus hic:

Si tricosus bovinatorque ore improbus duro.

VIII.

Quid senserit dixeritque M. Cato de Albino, qui homo Romanus Graeca oratione res Romanas, venia sibi ante eius imperitiae petita, composuit.

1 Iuste venusteque admodum reprehendisse dicitur
2 Aulum Albinum M. Cato. Albinus, qui cum
L. Lucullo consul fuit, res Romanas oratione Graeca
3 scriptitavit. In eius historiae principio scriptum
est ad hanc sententiam: neminem suscensere sibi convenire, si quid in his libris parum composite aut minus
eleganter tum scriptum foret; 'nam sum' inquit 'homo
Romanus natus in Latio, Graeca oratio a nobis alienissima est', ideoque veniam gratiamque malae exi-
4 stimationis, si quid esset erratum, postulavit. Ea
cum legisset M. Cato: 'Ne tu' inquit 'Aule, nimium
nugator es, cum maluisti culpam deprecari quam
culpa vacare. Nam petere veniam solemus, aut cum
inprudentes erravimus aut cum compulsi peccavimus.
† Tibi' inquit 'oro te, quis perpulit, ut id committeres,
quod, priusquam faceres, peteres, ut ignosceretur?'
5 Scriptum hoc est in libro Corneli Nepotis de inlustribus viris XIII.

IX.

Historia de legatis Milesis ac Demosthene rhetore in libris Critolai reperta.

1 Critolaus scripsit, legatos Mileto publicae rei causa
venisse Athenas (fortasse an dixerit auxilii petendi
gratia). *Tum* qui pro sese verba facerent quos visum

rat advocavisse, advocatos, uti erat mandatum, verba ro Milesiis ad populum fecisse, Demosthenen Mileiorum postulatis acriter respondisse, neque Milesios uxilio dignos neque ex republica id esse contendisse: em in posterum diem prolatam. Legatos ad Demothenen venisse magnoque opere orasse, uti contra e diceret; eum pecuniam petivisse et quantam petierat abstulisse. Postridie, cum res agi denuo coepta sset, Demosthenen, lana multa collum cervicesque ircumvolutum, ad populum prodisse et dixisse, se ynanchen pati, eo contra Milesios loqui non quire. um e populo unum exclamasse, non 'synanchen', quod emosthenes pateretur, sed argyranchen esse.

Ipse etiam Demosthenes, ut idem Critolaus 2 efert, non id postea concelavit, quin gloriae quoque oc sibi adsignavit. Nam cum interrogasset Aristoemum, actorem fabularum, quantum mercedis, uti geret, accepisset, et Aristodemus 'talentum' responisset, 'at ego plus' inquit 'accepi, ut tacerem'.

X.

uod C. Gracchus in oratione sua historiam supra scriptam Demadi rhetori, non Demostheni, adtribuit; verbaque ipsius C. Gracchi relata.

Quod in capite superiore a Critolao scriptum esse 1 iximus super Demosthene, id C. Gracchus in ratione, qua legem Aufeiam dissuasit, in Deaden contulit verbis hisce: Nam vos, Quirites, 2 i velitis sapientia atque virtute uti, etsi quaeitis, neminem nostrum invenietis sine pretio uc prodire. Omnes nos, qui verba facimus, liquid petimus, neque ullius rei causa quisuam ad vos prodit, nisi ut aliquid auferat. go ipse, qui aput vos verba facio, uti vecti- 3 alia vestra augeatis, quo facilius vestra commoda *et rempublicam* administrare possitis,

non gratis prodeo; verum peto a vobis non
pecuniam, sed bonam existimationem atque
4 honorem. Qui prodeunt dissuasuri, ne hanc
legem accipiatis, petunt non honorem a vobis,
verum a Nicomede pecuniam; qui suadent, ut
accipiatis, hi quoque petunt non a vobis bonam
existimationem, verum a Mitridate rei fami-
liari suae pretium et praemium; qui autem ex
eodem loco atque ordine tacent, hi vel acerrimi
sunt, nam ab omnibus pretium accipiunt et
5 omnis fallunt. Vos, cum putatis, eos ab his
rebus remotos esse, inpertitis bonam existi-
6 mationem; legationes autem a regibus, cum
putant eos sua causa reticere, sumptus atque
pecunias maximas praebent, item uti in terra
Graecia, quo in tempore Graecus tragoedus
gloriae sibi ducebat, talentum magnum ob unam
fabulam datum esse, homo eloquentissimus
civitatis suae Demades ei respondisse dicitur:
'Mirum tibi videtur, si tu loquendo talentum
quaesisti? ego, ut tacerem, decem talenta a
rege accepi'. Item nunc isti pretia maxima ob
tacendum accipiunt.

XI.

Verba P. Nigidii, quibus differre dicit 'mentiri' et 'mendacium dicere'.

1 Verba sunt ipsa haec P. Nigidii, hominis in
studiis bonarum artium praecellentis, quem M. Cicero
ingenii doctrinarumque nomine summe reveritus est:
Inter mendacium dicere et mentiri distat. Qui
mentitur, ipse non fallitur, alterum fallere
conatur; qui mendacium dicit, ipse fallitur.
2 Item hoc addidit: Qui mentitur, inquit, fallit, quan-
tum in se est; at qui mendacium dicit, ipse
3 *non fallit,* quantum in se est. Item hoc quoque

uper eadem re dicit: Vir bonus, inquit, praestare ebet, ne mentiatur, prudens, ne mendacium icat; alterum incidit in hominem, alterum on. Varie me hercule et lepide Nigidius tot sen- 4
entias in eandem rem, quasi aliud atque aliud diceret, isparavit.

XII.

uod Chrysippus philosophus omne verbum ambiguum dubiumque esse dicit, Diodorus contra nullum verbum ambiguum esse putat.

Chrysippus ait, omne verbum ambiguum natura 1
sse, quoniam ex eodem duo vel plura accipi possunt.
'iodorus autem, cui Crono cognomentum fuit, 2
ıullum', inquit, 'verbum est ambiguum, nec quisquam nbiguum dicit aut sentit, nec aliud dici videri debet ıam quod se dicere sentit is, qui dicit. At cum ego' 3
ıquit 'aliud sensi, tu aliud accepisti, obscure magis ictum videri potest quam ambigue; ambigui enim erbi natura illa esse debuit, ut qui id diceret, duo el plura diceret. Nemo autem duo vel plura dicit, ıi se sensit unum dicere'.

XIII.

ıid Titus Castricius de verbis deque sententia quadam C. Gracchi existimarit; quodque esse eam sine ullo sensus emolumento docuerit.

Apud Titum Castricium, disciplinae rhetoricae 1
octorem, gravi atque firmo iudicio virum, legebatur ratio C. Gracchi in Popilium. In eius orationis 2
rincipio conlocata verba sunt accuratius modulatiusıe quam veterum oratorum consuetudo fert. Ea 3
erba, sicuti dixi, conposita haec sunt: Quae vos upide per hosce annos adpetistis atque voluıtis, ea si temere repudiaritis, abesse non poest, quin aut olim cupide adpetisse aut nunc emere repudiasse dicamini.

4 Cursus igitur hic et sonus rotundae volubilisque sententiae eximie nos et unice delectabat, tanto id magis, quod iam tunc C. Graccho, viro inlustri et severo, eiusmodi compositionem fuisse cordi videbamus.
5 Sed enim, cum eadem ipsa verba saepius petentibus nobis lectitarentur, admoniti a Castricio sumus, ut consideraremus, quae vis quodve emolumentum eius sententiae foret, neque pateremur, ut aures nostrae cadentis apte orationis modis eblanditae animum quoque nobis voluptate inani perfunderent.

Cumque nos admonitione ista adtentiores fecisset, 'inspicite' inquit 'penitus, quid efficiant verba haec, dicatque mihi, quaeso, aliqui vestrum, an sit ulla huiusce sententiae gravitas aut gratia: Quae vos cupide per hosce annos adpetistis atque voluistis, ea si temere repudiaritis, abesse non potest, quin aut olim cupide adpetisse aut nunc
6 temere repudiasse dicamini. Cui enim omnium hominum in mentem non venit, id profecto usu venire, ut quod cupide adpetieris, cupide adpetisse et quod
7 temere repudiaveris, temere repudiasse dicaris? At si, opinor' inquit 'ita scriptum esset: 'Quae vos per hosce annos adpetistis atque voluistis, ea nunc si repudiaritis, abesse non potest, quin aut olim cupide adpetisse
8 aut nunc temere repudiasse dicamini', si ita' inquit 'diceretur, gravior scilicet solidiorque fieret sententia et acciperet aliquid iustae in audiendo expectationis;
9 nunc autem verba haec cupide et temere, in quibus verbis omne momentum rei est, non in concludenda sententia tantum dicuntur, sed supra quoque nondum desiderata ponuntur et quae nasci oririque ex ipsa rei conceptione debebant, ante omnino quam res postulat dicuntur. Nam qui ita dicit: 'si hoc feceris, cupide fecisse diceris', rem dicit sensus alicuius ratione conlectam et consertam; qui vero ita dicit: 'si cupide feceris, cupide fecisse diceris', non longe secus dicit atque si diceret: 'si cupide feceris, cupide feceris'.

[aec ego' inquit 'admonui, non ut C. Graccho vitio 10
arem, — dii enim mentem meliorem mihi! nam, si uicquam in tam fortis facundiae viro vitii vel erroris sse dici potest, id omne et auctoritas eius exhausit t vetustas consumpsit, — sed uti caveretis, ne vos acile praestringeret modulatus aliqui currentis facuniae sonitus atque ut vim ipsam rerum virtutemque erborum prius pensitaretis et, si quidem gravis atque itegra et sincera sententia diceretur, tum, si ita videetur, gressibus quoque ipsis orationis et gestibus lauderetis, si vero frigidi et leves et futtiles sensus ı verba apte numeroseque posita includerentur, non sse id secus crederetis quam cum homines insigni eformitate ac facie deridicula imitantur histriones t gestiunt.

XIV.

obria et pulcherrima Romuli regis responsio circa vini usum.

Simplicissima suavitate et rei et orationis L. Piso 1
'rugi usus est in primo annali, cum de Romuli egis vita atque victu scriberet. Ea verba, quae 2
cripsit, haec sunt: Eundem Romulum dicunt, ad enam vocatum, ibi non multum bibisse, quia ostridie negotium haberet. Ei dicunt: 'Roıule, si istud omnes homines faciant, vinum ilius sit'. His respondit: 'immo vero carum, i quantum quisque volet bibat; nam ego bibi, uantum volui'.

XV.

)e 'ludibundo' et 'errabundo' atque id genus verborum productionibus; et quod Laberius sic amorabundam dixit, ut dicitur 'ludibunda' et 'errabunda'; atque inibi, quod Sisenna per huiuscemodi verbum nova figura usus est.

Laberius in Lacu Averno mulierem amantem, 1
'erbo inusitatius ficto, 'amorabundam' dixit. Id 2
'erbum Caesellius Vindex in commentario lectio-

num antiquarum ea figura scriptum dixit, qua 'ludibunda' et 'ridibunda' et 'errabunda' dicitur ludens et
3 ridens et errans. Terentius autem Scaurus, divi Hadriani temporibus grammaticus vel nobilissimus, inter alia, quae de Caeselli erroribus conposuit, in hoc quoque verbo errasse eum scripsit, quod idem esse putaverit 'ludens' et 'ludibunda', 'ridens' et 'ridibunda', 'errans' et 'errabunda'. Nam 'ludibunda', inquit, et 'ridibunda' et 'errabunda' ea dicitur, quae ludentem vel ridentem vel errantem agit aut simulat.
4 Sed qua ratione Scaurus adductus sit, ut Caesellium in eo reprehenderet, non hercle reperiebamus. Non est enim dubium, quin haec genere ipso dumtaxat idem significent, quod ea demonstrant, a quibus producuntur. Quid esset autem ludentem agere vel imitari, non intellegere videri maluimus quam insimulare eum tamquam ipsum minus intellegentem.
5 Quin magis Scaurum oportuit, commentaria Caeselli criminantem, hoc ab eo praeteritum requirere, quod non dixerit, an quid et quantulum differret a 'ludibundo' 'ludens' et 'ridibundo' 'ridens' et 'errabundo' 'errans' ceteraque, quae horum sunt similia, an a principalibus verbis paulum aliquid distarent, et quam omnino vim haberet particula haec extrema eiusmodi
6 vocabulis addita. Hoc enim fuit potius requirendum in istiusmodi figurae tractatu, sicuti requiri solet in 'vinulento' et 'lutulento' et 'turbulento', vacuane et inanis sit istaec productio, cuiusmodi sunt quae 'παραγωγὰς' Graeci dicunt, an extrema illa particula habeat aliquid suae propriae significationis.
7 Cum reprehensionem autem illam Scauri notaremus, in memoriam nobis rediit, quod Sisenna in quarto historiarum eiusdem figurae verbo ita usus est. Populabundus, inquit, agros ad oppidum pervenit, quod scilicet significat 'cum agros popularetur', non, ut Scaurus in consimilibus verbis ait, '*cum populantem* ageret' vel 'cum imitaretur'.

Sed inquirentibus nobis, quaenam ratio et origo 8
esset huiuscemodi figurae 'populabundus' et 'errabundus' et 'laetabundus' et 'ludibundus' multorumque aliorum id genus verborum, εὐεπιβόλως hercle Apollinaris noster videri sibi ait, particulam istam postremam, in quam verba talia exeunt, vim et copiam et quasi abundantiam rei, cuius id verbum esset, demonstrare, ut 'laetabundus' is dicatur, qui abunde laetus sit, et 'errabundus', qui longo atque abundanti errore sit, ceteraque omnia ex ea figura ita dici ostendit, ut productio haec et extremitas largam et fluentem vim et copiam declararet.

XVI.

Quod Graecorum verborum quorundam difficillima est in Latinam linguam mutatio, velut quod Graece dicitur 'πολυπραγμοσύνη'.

Adiecimus saepe animum ad vocabula rerum non 1
paucissima, quae neque singulis verbis, ut a Graecis, neque, si maxime pluribus eas res verbis dicamus, tam dilucide tamque apte demonstrari Latina oratione possunt quam Graeci ea dicunt privis vocibus. Nuper 2
etiam cum adlatus esset ad nos Plutarchi liber et eius libri indicem legissemus, qui erat περὶ πολυπραγμοσύνης, percontanti cuipiam, qui et litterarum et vocum Graecarum expers fuit, cuiusnam liber et qua de re scriptus esset, nomen quidem scriptoris statim diximus, rem, de qua scriptum fuit, dicturi haesimus. Ac tum quidem primo, quia non satis 3
commode opinabar interpretaturum [me] esse, si dicerem librum scriptum 'de negotiositate', aliud institui aput me exquirere, quod, ut dicitur, verbum de verbo expressum esset. Nihil erat prorsus, quod aut memi- 4
nissem legere me aut, si etiam vellem fingere, quod non insigniter asperum absurdumque esset, si ex multitudine et negotio verbum unum compingerem, sicuti

'multiiuga' dicimus et 'multicolora' et 'multiformia'.
5 Sed non minus inlepide ita diceretur quam si inter-
pretari voce una velis 'πολυφιλίαν' aut 'πολυτροπίαν'
6 aut 'πολυσαρκίαν'. Quamobrem, cum diutule tacitus
in cogitando fuissem, respondi tandem, non videri mihi,
significari eam rem posse uno nomine et idcirco iuncta
oratione, quid vellet Graecum id verbum, pararam
dicere.

'Ad multas igitur res adgressio earumque omnium
rerum actio 'πολυπραγμοσύνη'' inquam 'Graece dicitur,
de qua hunc librum conpositum esse, inscriptio ista
7 indicat'. Tum ille opicus, verbis meis inchoatis et
inconditis adductus virtutemque esse 'πολυπραγμοσύνην'
ratus, 'hortatur' inquit 'nos profecto nescio quis hic
Plutarchus ad negotia capessenda et ad res ob-
eundas plurimas cum industria et celeritate nomenque
ipsius virtutis, de qua locuturus esset, libro ipsi, sicuti
8 dicis, non incommode praescripsit'. 'Minime' inquam
'vero; neque enim ista omnino virtus est, cuius Graeco
nomine argumentum hoc libri demonstratur, neque
id, quod tu opinare, aut ego me dicere sentio aut
Plutarchus facit. Deterret enim nos hoc quidem in
libro, quam potest maxime, a varia promiscaque et
non necessaria rerum cuiuscemodi plurimarum et cogi-
9 tatione et petitione. Sed huius' inquam 'tui erroris
culpam esse intellego in mea scilicet infacundia, qui
ne pluribus quidem verbis potuerim non obscurissime
dicere, quod a Graecis perfectissime verbo uno et pla-
nissime dicitur'.

XVII.

Quid significet in veteribus praetorum edictis: qui flumina retanda publice redempta habent.

1 Edicta veterum praetorum sedentibus forte
nobis in bibliotheca templi Traiani et aliud quid quae-
rentibus cum in manus incidissent, legere atque co-

ıoscere libitum est. Tum in quodam edicto anti- 2
uiore ita scriptum invenimus: Qui flumina retan-
a publice redempta habent, si quis eorum ad
.e eductus fuerit, qui dicatur, quod eum ex
ge locationis facere oportuerit, non fecisse.
etanda igitur quid esset quaerebatur. 3
Dixit ibi quispiam nobiscum sedens amicus meus, 4
. libro se Gavi de origine vocabulorum VII. le-
.sse, 'retas' vocari arbores, quae aut ripis fluminum
ninerent aut in alveis eorum extarent, appellatasque
se a retibus, quod praetereuntes naves inpedirent et
ıasi inretirent; idcircoque sese arbitrari, 'retanda'
umina locari solita esse, id est purganda, ne quid
ıt morae aut periculi navibus in ea virgulta inciden-
bus fieret.

XVIII.

ua poena Draco Atheniensis in legibus, quas populo Atheniensi scripsit, fures adfecerit; et qua postea Solon; et qua item decemviri nostri, qui duodecim tabulas scripserunt; atque inibi adscriptum, quod aput Aegyptios furta licita et permissa sunt, aput Lacedaemonios autem cum studio quoque adfectata et pro exercitio utili celebrata; ac praeterea M. Catonis de poeniendis furtis digna memoria sententia.]

Draco Atheniensis vir bonus multaque esse pruden- 1
.a existimatus est iurisque divini et humani peritus
ıit. Is Draco leges, quibus Athenienses uterentur, 2
rimus omnium tulit. In illis legibus furem cuius- 3
ıodicumque furti supplicio capitis poeniendum esse
t alia pleraque nimis severe censuit sanxitque.
Eius igitur leges, quoniam videbantur impendio 4
cerbiores, non decreto iussoque, set tacito inlitterato-
ue Atheniensium consensu oblitteratae sunt. Postea 5
gibus aliis mitioribus, a Solone compositis usi sunt.
s Solon e septem illis inclutis sapientibus fuit. Is
ua lege in fures, non, ut Draco antea, mortis, sed
upli poena vindicandum existimavit.

6 Decemviri autem nostri, qui post reges exactos
leges, quibus populus Romanus uteretur, in XII. tabu-
lis scripserunt, neque pari severitate in poeniendis om-
nium generum furibus neque remissa nimis lenitate
7 usi sunt. Nam furem, qui manifesto furto prensus
esset, tum demum occidi permiserunt, si aut, cum
faceret furtum, nox esset, aut interdiu telo se, cum
8 prenderetur, defenderet. Ex ceteris autem manifestis
furibus liberos verberari addicique iusserunt ei, cui
furtum factum esset, si modo id luci fecissent neque
se telo defendissent; servos item furti manifesti pren-
sos verberibus adfici et e saxo praecipitari, sed pueros
inpuberes praetoris arbitratu verberari voluerunt noxiam-
9 que ab his factam sarciri. Ea quoque furta, quae per
lancem liciumque concepta essent, proinde ac si mani-
festa forent, vindicaverunt.
10 Sed nunc a lege illa decemvirali discessum est.
Nam si qui super manifesto furto iure et ordine ex-
11 periri velit, actio in quadruplum datur. Manifestum
autem furtum est, ut ait Masurius, quod de-
prehenditur, dum fit. Faciendi finis est, cum
12 perlatum est, quo ferri coeperat. Furti concepti,
item oblati, tripli poena est.
Sed quod sit 'oblatum', quod 'conceptum', et plera-
que alia ad eam rem ex egregiis veterum moribus ac-
cepta neque inutilia cognitu neque iniucunda qui legere
volet, inveniet Sabini librum, cui titulus est de furtis.
13 In quo id quoque scriptum est, quod volgo inopinatum
est, non hominum tantum neque rerum moventium,
quae auferri occulte et subripi possunt, sed fundi quo-
que et aedium fieri furtum; condemnatum quoque furti
colonum, qui fundo, quem conduxerat, vendito, posses-
14 sione eius dominum intervertisset. Atque id etiam,
quod magis inopinabile est, Sabinus dicit, furem esse
hominis iudicatum, qui cum fugitivus praeter oculos
forte domini iret, obtentu togae, tamquam se amiciens,
ne videretur a domino, obstitisset.

Aliis deinde furtis omnibus, quae 'nec manifesta' 15
appellantur, poenam inposuerunt dupli. Id etiam 16
memini legere me in libro Aristonis iureconsulti,
hautquaquam indocti viri, aput veteres Aegyptios, quod
genus hominum constat et in artibus reperiendis sollertes extitisse et in cognitione rerum indaganda sagaces,
furta omnia fuisse licita et inpunita.

Aput Lacedaemonios quoque, sobrios illos et acres 17
viros, cuius rei non adeo ut Aegyptiis fides longinqua
est, non pauci neque ignobiles scriptores, qui de moribus legibusque eorum memorias condiderunt, ius atque usum fuisse furandi dicunt, idque a iuventute eorum non ad turpia lucra neque ad sumptum libidini praebendum comparandamve opulentiam, sed pro exercitio disciplinaque rei bellicae factitatum, quod et furandi sollertia et adsuetudo acueret firmaretque animos adulescentium et ad insidiarum astus et ad vigilandi tolerantiam et ad obrependi celeritatem.

Sed enim M. Cato in oratione, quam de praeda 18
militibus dividenda scripsit, vehementibus et inlustribus verbis de inpunitate peculatus atque licentia conqueritur. Ea verba, quoniam nobis inpense placuerunt, adscripsimus: Fures, inquit, privatorum furtorum in nervo atque in compedibus aetatem agunt, fures publici in auro atque in purpura.

Quam caste autem ac religiose a prudentissimis 19
viris, quid esset 'furtum', definitum sit, praetereundum
non puto, ne quis eum solum esse furem putet, qui
occulte tollit aut clam subripit. Verba sunt Sabini 20
ex libro iuris civilis secundo: Qui alienam rem
adtrectavit, cum id se invito domino facere
iudicare deberet, furti tenetur. Item alio capite: 21
Qui alienum tacens lucri faciendi causa sustulit, furti obstringitur, sive scit, cuius sit, sive nescit.

Haec quidem sic in eo, quo nunc dixi, Sabinus 22
scripsit *de rebus furti* faciendi causa adtrectatis. Sed 23

meminisse debemus, secundum ea, quae supra scripsi, furtum sine ulla quoque adtrectatione fieri posse, sola
24 mente atque animo, ut furtum fiat, adnitente. Quocirca ne id quidem Sabinus dubitare se ait, quin dominus furti sit condemnandus, qui servo suo, uti furtum faceret, imperavit.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER DVODECIMVS.

I.

Dissertatio Favorini philosophi, qua suasit nobili feminae, uti liberos, quos peperisset, non nutricum aliarum, sed sibi suo lacte aleret.

Nuntiatum quondam est F a v o r i n o philosopho 1
nobis praesentibus, uxorem auditoris sectatorisque sui
paululum ante enixam auctumque eum esse nato filio.
'Eamus', inquit, 'et puerum visum et patri gratulatum'. 2
Is erat loci senatorii, ex familia nobiliore. Imus 3
una qui tum aderamus prosecutique eum sumus ad
domum, quo pergebat, et cum eo simul introgressi
sumus. Tum in primis aedibus complexus hominem 4
congratulatusque adsedit. Atque ubi percontatus est,
quam diutinum puerperium et quam laboriosi nixus
fuissent, puellamque defessam labore ac vigilia somnum
capere cognovit, fabulari instituit prolixius et: 'nihil'
inquit 'dubito, quin filium lacte suo nutritura sit'.
Sed cum mater puellae parcendum esse ei diceret ad- 5
hibendasque puero nutrices, ne ad dolores, quos in
enitendo tulisset, munus quoque nutricationis grave
ac difficile accederet, 'oro te,' inquit 'mulier, sine eam
totam integram matrem esse filii sui. Quod est enim 6
hoc contra naturam inperfectum atque dimidiatum
matris genus, peperisse ac statim a sese abiecisse?

aluisse in utero sanguine suo nescio quid, quod non
videret, non alere nunc suo lacte, quod videat, iam
viventem, iam hominem, iam matris officia inploran-
7 tem? An tu quoque' inquit 'putas, naturam feminis
mammarum ubera quasi quosdam venustiores naevulos,
non liberum alendorum, sed ornandi pectoris causa
8 dedisse? Sic enim, quod a vobis scilicet abest, plerae-
que istae prodigiosae mulieres fontem illum sanctis-
simum corporis, generis humani educatorem, arefacere
et extinguere cum periculo quoque aversi corruptique
lactis laborant, tamquam pulcritudinis sibi insignia
devenustet, quod quidem faciunt eadem vecordia, qua
quibusdam commenticiis fraudibus nituntur, ut fetus
quoque ipsi, in corpore suo concepti, aboriantur, ne
aequor illud ventris inrugetur ac de gravitate oneris
9 et labore partus fatiscat. Quod cum sit publica dete-
statione communique odio dignum, in ipsis hominem
primordiis, dum fingitur, dum animatur, inter ipsas
artificis naturae manus interfectum ire, quantulum
hinc abest, iam perfectum, iam genitum, iam filium
proprii atque consueti atque cogniti sanguinis alimonia
privare?

10 'Sed nihil interest,' hoc enim dicitur, 'dum alatur
11 et vivat, cuius id lacte fiat'. Cur igitur iste, qui hoc
dicit, si in capessendis naturae sensibus tam obsurduit,
non id quoque nihil interesse putat, cuius in corpore
cuiusque ex sanguine concretus homo et coalitus sit?
12 an quia spiritu multo et calore exalbuit, non idem
13 sanguis est nunc in uberibus, qui in utero fuit? nonne
hac quoque in re sollertia naturae evidens est, quod,
postquam sanguis ille opifex in penetralibus suis omne
corpus hominis finxit, adventante iam partus tempore,
in supernas se partis perfert, ad fovenda vitae atque
lucis rudimenta praesto est et recens natis notum et
14 familiarem victum offert? Quamobrem non frustra
creditum est, sicut valeat ad fingendas corporis atque
animi similitudines vis et natura seminis, non secus

d eandem rem lactis quoque ingenia et proprietates
alere. Neque in hominibus id solum, sed in pecu- 15
ibus quoque animadversum. Nam si ovium lacte
aedi aut caprarum agni alantur, constat ferme in his
anam duriorem, in illis capillum gigni teneriorem.
n arboribus etiam et frugibus maior plerumque vis 16
t potestas est ad earum indolem vel detrectandam
el augendam aquarum atque terrarum, quae alunt,
uam ipsius, quod iacitur, seminis, ac saepe videas,
rborem laetam et nitentem in locum alium transpo-
itam deterioris terrae suco deperisse. Quae, malum, 17
gitur ratio est, nobilitatem istam nati modo hominis
orpusque et animum, bene ingeniatis primordiis in-
hoatum, insitivo degenerique alimento lactis alieni
orrumpere? praesertim si ista, quam ad praebendum
actem adhibebitis, aut serva aut servilis est et, ut
lerumque solet, externae et barbarae nationis est, si
nproba, si informis, si inpudica, si temulenta est:
iam plerumque sine discrimine, quaecumque id tem-
oris lactans est, adhiberi solet.

Patiemurne igitur, infantem hunc nostrum pernici- 18
oso contagio infici et spiritum ducere in animum atque
n corpus suum ex corpore et animo deterrimo? Id 19
nercle ipsum est, quod saepenumero miramur, quos-
lam pudicarum mulierum liberos parentum suorum
neque corporibus neque animis similes existere. Scite 20
igitur et perite noster Maro, quod, cum versus illos
Homeri consectaretur:

οὐκ ἄρα σοί γε πατὴρ ἦν ἱππότα Πηλεύς,
Οὐδὲ Θέτις μήτηρ· γλαυκὴ δέ σε τίκτε θάλασσα
Πέτραι τ' ἠλίβατοι, ὅτι τοι νόος ἐστὶν ἀπηνής,

non partionem solam, tamquam ille quem sequebatur,
sed alituram quoque feram et saevam criminatus est;
addidit enim hoc de suo:

Hyrcanaeque admorunt ubera tigres,

quoniam videlicet in moribus inolescendis magnam fere partem ingenium altricis et natura lactis tenet, quae iam a principio imbuta paterni seminis concretione, ex matris etiam corpore et animo recentem indolem configurat.

21 Et praeter haec autem, quis illud etiam neglegere
aspernarique possit, quod quae partus suos deserunt
ablegantque a sese et aliis nutriendos dedunt, vinculum
illud coagulumque animi atque amoris, quo parentes
cum filiis natura consociat, interscindunt aut certe
22 quidem diluunt deteruntque. Nam ubi infantis alior-
sum dati facta ex oculis amolitiost, vigor ille maternae
flagrantiae sensim atque paulatim restinguitur omnis-
que inpatientissimae sollicitudinis strepitus consilescit,
neque multo minor amendati ad nutricem aliam filii
23 quam morte amissi, obliviost. Ipsius quoque infantis
adfectio animi, amoris, consuetudinis in ea sola, unde
alitur, occupatur et proinde, ut in expositis usu venit,
matris, quae genuit, neque sensum ullum neque desi-
derium capit. Ac propterea, oblitteratis et abolitis
nativae pietatis elementis, quicquid ita educati liberi
amare patrem atque matrem videntur, magnam fere
partem non naturalis ille amor est, sed civilis et opi-
nabilis'.

24 Haec Favorinum dicentem audivi Graeca oratione. Cuius sententias communis utilitatis gratia, quantum meminisse potui, rettuli, amoenitates vero et copias ubertatesque verborum Latina omnis facundia vix quaedam indipisci potuerit, mea tenuitas nequaquam.

II.

Quod Annaeus Seneca, iudicans de Q. Ennio deque M. Tullio, levi futtilique iudicio fuit.

1 De Annaeo Seneca partim existimant ut de scriptore minime utili, cuius libros adtingere nullum *pretium operae* sit, quod oratio eius vulgaria videatur

et protrita, res atque sententiae aut inepto inanique
impetu sint aut levi et causidicali argutia, eruditio
autem vernacula et plebeia nihilque ex veterum scriptis
habens neque gratiae neque dignitatis. Alii vero
elegantiae quidem in verbis parum esse, non infitias
eunt, sed et rerum, quas dicat, scientiam doctrinam-
que ei non deesse dicunt et in vitiis morum obiur-
gandis severitatem gravitatemque non invenustam.
Mihi de omni eius ingenio deque omni scripto iudi- 2
cium censuramque facere non necessum est; sed quod
de M. Cicerone et Q. Ennio et P. Vergilio iudi-
cavit, ea res cuiusmodi sit, ad considerandum ponemus.
In libro enim vicesimo secundo epistularum 3
moralium, quas ad Lucilium conposuit, deridiculos
versus Q. Ennium de Cetego antiquo viro fecisse hos
dicit:

is dictust ollis popularibus olim
Qui tum vivebant homines atque aevum agi-
tabant,
Flos delibatus populi, suadae[que] medulla.

Ac deinde scripsit de isdem versibus verba haec: Ad- 4
miror eloquentissimos viros et deditos Ennio
pro optimis ridicula laudasse. Cicero certe
inter bonos eius versus et hos refert. Atque id 5
etiam de Cicerone dicit: Non miror, inquit, fuisse,
qui hos versus scriberet, cum fuerit, qui lau-
daret; nisi forte Cicero summus orator agebat
causam suam et volebat hos versus videri bo-
nos. Postea hoc etiam addidit insulsissime: Aput 6
ipsum quoque, inquit, Ciceronem invenies etiam
in prosa oratione quaedam, ex quibus intelle-
gas, illum non perdidisse operam, quod Ennium
legit. Ponit deinde, quae apud Ciceronem repre- 7
hendat, quasi Enniana, quod ita scripserit in libris
de republica: ut Menelao Laconi quaedam fuit
suaviloquens iucunditas, et quod alio in loco di-

8 xerit: breviloquentiam in dicendo colat. Atque
ibi homo nugator Ciceronis errores deprecatur et:
non fuit, inquit, Ciceronis hoc vitium, sed tem-
poris; necesse erat haec dici, cum illa legeren-
9 tur. Deinde adscribit, Ciceronem haec ipsa inter-
posuisse ad effugiendam infamiam nimis lascivae
orationis et nitidae.

10 De Vergilio quoque eodem in loco verba haec ponit: Vergilius quoque noster non ex alia causa duros quosdam versus et enormes et aliquid supra mensuram trahentis interposuit quam ut Ennianus populus adgnosceret in novo carmine aliquid antiquitatis.

11 Sed iam verborum Senecae piget; haec tamen inepti et insubidi hominis ioca non praeteribo: Quidam sunt, inquit, tam magni sensus Q. Ennii, ut, licet scripti sint inter hircosos, possint tamen inter unguentatos placere; et, cum reprehendisset versus, quos supra de Cetego posuimus: qui huiuscemodi, inquit, versus amant, liqueat tibi eosdem admirari et Soterici lectos.

12 Dignus sane Seneca videatur lectione ac studio
adulescentium, qui honorem coloremque veteris oratio-
nis Soterici lectis compararit, quasi minimae scilicet
13 gratiae et relictis iam contemptisque. Audias tamen
commemorari ac referri pauca quaedam, quae idem
ipse Seneca bene dixerit, quale est illud, quod in
hominem avarum et avidum et pecuniae sitientem
dixit: Quid enim refert quantum habeas? multo
14 illud plus est, quod non habes. Benene hoc?
sane bene; sed adulescentium indolem non tam iuvant
quae bene dicta sunt quam inficiunt quae pessime,
multoque tanto magis, si et plura sunt, quae deteriora
sunt, et quaedam in his non pro enthymemate aliquo
rei parvae ac simplicis, sed in re ancipiti pro consilio
dicuntur.

III.

ictoris vocabulum qua ratione conceptum ortumque sit; et super eo diversae sententiae Valgi Rufi et Tullii Tironis.

Valgius Rufus in secundo librorum, quos 1
ıscripsit de rebus per epistulam quaesitis, 'licto-
əm' dicit a 'ligando' appellatum esse, quod, cum
ıagistratus populi Romani virgis quempiam verberari
ıssissent, crura eius et manus ligari vincirique a via-
›re solita sint, is, qui ex conlegio viatorum officium
gandi haberet, 'lictor' sit appellatus; utiturque ad
ım rem testimonio M. Tulli verbaque eius refert ex
ratione, quae dicta est pro C. Rabirio: Lictor,
ıquit, conliga manus. Haec ita Valgius. 2
Et nos sane cum illo sentimus; sed Tiro Tullius 3
[. Ciceronis libertus, 'lictorem' vel a 'limo' vel a
icio' dictum scripsit: Licio enim transverso,
uod 'limum' appellatur, qui magistratibus,
ıquit, praeministrabant, cincti erant.
Si quis autem est, qui propterea putat probabilius 4
ıse, quod Tiro dixit, quoniam prima syllaba in
ictore', sicuti in 'licio', producta est et in eo verbo,
ıod est 'ligo', correpta est, nihil ad rem istud per-
net. Nam sicut a 'ligando' 'lictor' et a 'legendo'
əctor' et a 'vivendo' 'victor' et 'tuendo' 'tutor' et
truendo' 'structor' productis quae corripiebantur vo-
.libus dicta sunt.

IV.

›rsus accepti ex Q. Enni septimo annalium, quibus depingitur finiturque ingenium comitasque hominis minoris erga amicum superiorem.

Descriptum definitumque est a Quinto Ennio in 1
ınali septimo graphice admodum sciteque sub
storia Gemini Servili, viri nobilis, quo ingenio, qua
mitate, qua modestia, qua fide, qua linguae parsi-
›nia, *qua loquendi* oportunitate, quanta rerum anti-

quarum morumque veterum ac novorum scientia
quantaque servandi tuendique secreti religione, quali-
bus denique ad muniendas vitae molestias fomentis,
levamentis, solacis amicum esse conveniat hominis
2 genere et fortuna superioris. Eos ego versus non
minus frequenti adsiduoque memoratu dignos puto
3 quam philosophorum de officiis decreta. Ad hoc color
quidam vetustatis in his versibus tam reverendus est,
suavitas tam inpromisca tamque a fuco omni remota
est, ut mea quidem sententia pro antiquis sacratisque
amicitiae legibus observandi, tenendi colendique sint.
4 Quapropter adscribendos eos existimavi, si quis iam
statim desideraret:

Haece locutus vocat, quocum bene saepe libenter
Mensam sermonesque suos rerumque suarum
Comiter inpertit, magnam cum lassus diei
Partem fuisset, de summis rebus regundis
Consilio indu foro lato sanctoque senatu;
Cui res audacter magnas parvasque iocumque
Eloqueretur et cuncta [ei] malaque et bona dictu
Evomeret, si qui vellet, tutoque locaret,
Quocum multa volup [ac] gaudia clamque palamque;
Ingenium, cui nulla malum sententia suadet
Vt faceret facinus levis aut malus; doctus, fidelis,
Suavis homo, facundus, suo contentus, beatus,
Scitus, secunda loquens in tempore, commodus, verbum
Paucum, multa tenens antiqua sepulta, vetustas
Quem facit et mores veteresque novosque tenentem,

Multorum veterum leges divumque hominumque;
Prudenter qui dicta loquive tacereve posset:
Hunc inter pugnas Servilius sic conpellat.

L. Aelium Stilonem dicere solitum ferunt, Q. Ennium de semet ipso haec scripsisse picturamque istam morum et ingenii ipsius Q. Ennii factam esse. 5

V.

Sermo Tauri philosophi de modo atque ratione tolerandi doloris secundum Stoicorum decreta.

Cum Delphos ad Pythia conventumque totius ferme 1 Graeciae visendum philosophus Taurus iret nosque ei comites essemus inque eo itinere Lebadiam venissemus, quod est oppidum anticum in terra Boeotia, adfertur ibi ad Taurum, amicum eius quempiam, nobilem in Stoica disciplina philosophum, aegra valitudine oppressum, decumbere. Tunc omisso itinere, 2 quod alioquin maturandum erat, et relictis vehiculis, pergit eum propere videre, nosque de more, quem in locum cumque iret, secuti sumus. Et ubi ad aedes, in quis ille aegrotus erat, pervenimus, videmus hominem doloribus cruciatibusque alvi, quod Graeci 'κόλον' dicunt, et febri simul rapida adflictari gemitusque ex eo conpressos erumpere spiritusque et anhelitus e pectore eius evadere, non dolorem magis indicantes quam pugnam adversum dolorem.

Post deinde, cum Taurus et medicos accersisset 3 conlocutusque de facienda medella esset et eum ipsum ad retinendam patientiam testimonio tolerantiae, quam videbat, perhibito stabilisset, egressique inde ad vehicula et ad comites rediremus: 'vidistis', inquit Taurus, 'non sane iucundum spectaculum, sed cognitu tamen utile, congredientes conpugnantesque philosophum *et dolorem*. Faciebat vis illa et natura morbi,

quod erat suum, distractionem cruciatumque membrorum, faciebat contra ratio et natura animi, quod erat aeque suum: perpetiebatur et cohibebat coercebatque infra sese violentias effrenati doloris. Nullos eiulatus, nullas conplorationes, ne ullas quidem voces indecoras edebat, signa tamen quaedam, sicut vidistis, existebant virtutis et corporis, de possessione hominis pugnantium'.

4 Tum e sectatoribus Tauri iuvenis, in disciplinis philosophiae non ignavus, 'si tanta' inquit 'doloris acerbitas est, ut contra voluntatem contraque iudicium animi nitatur invitumque hominem cogat ad gemendum confitendumque de malo morbi saevientis, cur dolor aput Stoicos indifferens esse dicitur, non malum? cur deinde aut stoicus homo cogi aliquid potest aut dolor cogere, cum et dolorem Stoici nihil cogere et sapientem nihil cogi posse dicant?'

5 Ad ea Taurus vultu iam propemodum laetiore, delectatus enim videbatur inlecebra quaestionis, 'si iam amicus' inquit 'hic noster melius valeret, gemitus eiusmodi necessarios a calumnia defendisset et hanc, opinor, tibi quaestionem dissolvisset, me autem scis cum Stoicis non bene convenire, vel cum Stoa potius; est enim pleraque et sibi et nobis incongruens, sicut libro, quem supra illa re composuimus, declaratur.
6 Sed ut tibi a me mos geratur, dicam ego 'indoctius', ut aiunt, 'et apertius', quae fuisse dicturum puto sinuosius atque sollertius, si quis nunc adesset Stoicorum; nosti enim, credo, verbum illud vetus et pervolgatum:

Ἀμαθέστερόν πως εἰπὲ καὶ σαφέστερον (λέγε).'

Atque hinc exorsus de dolore atque de gemitu
7 Stoici aegrotantis ita disseruit: 'Natura' inquit 'omnium rerum, quae nos genuit, induit nobis inolevitque in ipsis statim principiis, quibus nati sumus, amorem *nostri et* caritatem, ita prorsus, ut nihil quicquam *esset carius* pensiusque nobis quam nosmet ipsi, atque

hoc esse fundamentum ratast conservandae hominum
perpetuitatis, si unusquisque nostrum, simul atque
editus in lucem foret, harum prius rerum sensum ad-
fectionemque caperet, quae a veteribus philosophis
'τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν' appellata sunt: ut omnibus
scilicet corporis sui commodis gauderet, ab incommo-
dis omnibus abhorreret. Postea per incrementa aetatis
exorta e seminibus suis ratiost et utendi consilii re-
putatio et honestatis utilitatisque verae contemplatio
subtiliorque et exploratior commodorum [incommodo-
rum]que dilectus; atque ita prae ceteris omnibus eni-
tuit et praefulsit decori et honesti dignitas ac, si ei
retinendae obtinendaeve incommodum extrinsecus ali-
quod obstaret, contemptum est; neque aliud esse vere
et simpliciter bonum nisi honestum, aliud quicquam
malum, nisi quod turpe esset, existimatum est. Reli-
qua omnia, quae in medio forent, ac neque honesta
essent neque turpia, neque bona esse neque mala de-
cretum est. Productiones tamen et relationes suis
quaeque momentis distinctae divisaeque sunt, quae
'προηγμένα' et 'ἀποπροηγμένα' ipsi vocant. Propterea
voluptas quoque et dolor, quod ad finem ipsum bene
beateque vivendi pertinet, et in mediis relicta et neque
in bonis neque in malis iudicata sunt. Sed enim 8
quoniam his primis sensibus doloris voluptatisque
ante consilii et rationis exortum recens natus homo
inbutus est et voluptati quidem a natura conciliatus,
a dolore autem quasi a gravi quodam inimico ab-
iunctus alienatusque est: idcirco adfectiones istas pri-
mitus penitusque inditas ratio ipsi post addita con-
vellere ab stirpe atque extinguere vix potest. Pugnat
autem cum his semper et exultantis eas opprimit ob-
teritque et parere sibi atque oboedire cogit. Itaque 9
vidistis philosophum, ratione decreti sui nixum, cum
petulantia morbi dolorisque exultantia conluctantem,
nihil cedentem, nihil confitentem, neque ut plerique
dolentes solent, eiulantem atque lamentantem ac mise-

rum sese et infelicem appellantem, sed acres tantum anhelitus et robustos gemitus edentem, signa atque indicia non victi nec obpressi a dolore, sed vincere eum atque obprimere enitentis.

10 Sed haut scio,' inquit 'an dicat aliquis, ipsum illud, quod pugnat, quod gemit, si malum dolor non est, cur necesse est gemere et pugnare? Quia enim omnia, quae non sunt mala, molestia quoque omni non carent, sed sunt pleraque noxa quidem magna et pernicie privata, quia non sunt turpia, contra naturae tamen mansuetudinem lenitatemque opposita sunt et infesta per obscuram quandam et necessariam ipsius naturae consequentiam. Haec ergo vir sapiens tolerare et eluctari potest, non admittere omnino in sensum sui non potest: ἀναλγησία enim atque ἀπάθεια non meo tantum,' inquit 'sed quorundam etiam ex eadem porticu prudentiorum hominum, sicuti iudicio Panaetii, gravis atque docti viri, inprobata abiectaque est.

11 Sed cur contra voluntatem suam gemitus facere cogitur philosophus Stoicus, quem nihil cogi posse dicunt? Nihil sane potest cogi vir sapiens, cum est rationi obtinendae locus: cum vero natura cogit, ratio quoque a natura data cogitur. Quaere etiam, si videtur, cur manu alicuius ob oculos suos repente agitata invitus coniveat, cur fulgente caelo a luminis iactu non sua sponte et caput et oculos declinet, cur tonitru vehementius facto sensim pavescat, cur sternumentis quatiatur, cur aut in ardoribus solis aestuet aut in
12 pruinis inmanibus obrigescat. Haec enim et pleraque
alia non voluntas nec consilium nec ratio moderatur, set naturae necessitatisque decreta sunt.

13 Fortitudo autem non east, quae contra naturam monstri vicem nititur ultraque modum eius egreditur aut stupore animi aut inmanitate aut quadam misera et necessaria in perpetiendis doloribus exercitatione: *qualem* fuisse accepimus ferum quendam in ludo Cae*saris gladiatorem*, qui, cum vulnera eius a medicis

exsecabantur, ridere solitus fuit; sed ea vera et proba fortitudost, quam maiores nostri scientiam esse dixerunt rerum tolerandarum et non tolerandarum. Per 14
quod apparet, esse quaedam intolerabilia, a quibus fortes viri aut obeundis abhorreant aut sustinendis'.

Cum haec Taurus dixisset videreturque in eandem 15
rem plura etiam dicturus, perventum est ad vehicula et conscendimus.

VI.

De aenigmate.

Quae Graeci dicunt 'aenigmata', hoc genus quidam 1
ex nostris veteribus 'scirpos' appellaverunt. Quale est, quod nuper invenimus per hercle antiquum, perquam lepidum, tribus versibus senaris compositum aenigma, quod reliquimus inenarratum, ut legentium coniecturas in requirendo acueremus. Versus tres hi sunt: 2

Semel minusne an bis minus (non) sit, nescio;
At utrumque eorum, ut quondam audivi dicier,
Iovi ipsi regi noluit concedere.

Hoc qui nolit diutius aput sese quaerere, inveniet quid 3
sit in M. Varronis de sermone Latino ad Marcellum libro secundo.

VII.

Quam ob causam Cn. Dolabella proconsul ream mulierem veneficii confitentemque ad Ariopagitas reiecerit.

Ad Cn. Dolabellam, proconsulari imperio provin- 1
ciam Asiam obtinentem, deducta mulier Smyrnaea est.
Eadem mulier virum et filium eodem tempore venenis 2
clam datis vita interfecerat atque id fecisse se confitebatur dicebatque, habuisse se faciendi causam, quoniam idem illi maritus et filius alterum filium mulieris,

ex viro priore genitum, adulescentem optimum et in-
nocentissimum, exceptum insidiis occidissent. Idque
3 ita esse factum, controversia non erat. Dolabella re-
4 tulit ad consilium. Nemo quisquam ex consilio sen-
tentiam ferre in causa tam ancipiti audebat, quod et
confessum veneficium, quo maritus et filius necati
forent, non admittendum inpunitum videbatur et digna
tamen poena in homines sceleratos vindicatum fuisset.
5 Dolabella eam rem Athenas ad Ariopagitas, ut ad iudices
6 graviores exercitatioresque, reiecit. Ariopagitae, cognita
causa, accusatorem mulieris et ipsam, quae accusa-
7 batur, centesimo anno adesse iusserunt. Sic neque
absolutum mulieris veneficium est, quod per leges non
licuit, neque nocens damnata poenitaque, quae digna
8 venia fuit. Scripta haec historiast in libro Valerii
Maximi factorum et dictorum memorabilium
nono.

VIII.

Reditiones in gratiam nobilium virorum memoratu dignae.

1 P. Africanus superior et Tiberius Gracchus, Tiberii
et C. Gracchorum pater, rerum gestarum magnitudine
et honorum atque vitae dignitate inlustres viri, dissen-
serunt saepenumero de republica et ea sive qua alia
2 re non amici fuerunt. Ea simultas cum diu mansisset
et sollemni die epulum Iovi libaretur atque ob id
sacrificium senatus in Capitolio epularetur, fors fuit,
ut aput eandem mensam duo illi iunctim locarentur.
3 Tum, quasi diis inmortalibus arbitris in convivio Iovis
optimi maximi dexteras eorum conducentibus, repente
amicissimi facti. Neque solum amicitia incepta, sed
4 adfinitas simul instituta; nam P. Scipio filiam virginem
habens iam viro maturam, ibi tunc eodem in loco
despondit eam Tiberio Graccho, quem probaverat elege-
ratque exploratissimo iudicii tempore, dum inimicus esset.
5 Aemilius quoque Lepidus et Fulvius Flaccus, nobili
genere amplissimisque honoribus ac summo loco in

civitate praediti, odio inter sese gravi et simultate diutina conflictati sunt. Postea populus eos simul 6
censores facit. Atque illi, ubi voce praeconis renuntiati sunt, ibidem in campo statim, nondum dimissa contione, ultro uterque et pari voluntate coniuncti complexique sunt, exque eo die et in ipsa censura et postea iugi concordia fidissime amicissimeque vixerunt.

IX.

Quae dicantur vocabula ancipitia; et quod honoris quoque vocabulum ancipiti sententia fuerit.

Est plurifariam videre atque animadvertere in 1
veteribus scriptis, pleraque vocabula, quae nunc in sermonibus vulgi unam certamque rem demonstrent, ita fuisse media et communia, ut significare et capere possent duas inter se res contrarias. Ex quibus quaedam satis nota sunt, ut 'tempestas', 'valitudo', 'facinus', 'dolus', 'gratia', 'industria'. Haec enim fere iam vul- 2
gatum est ancipitia esse et utroqueversus dici posse. 'Periculum' etiam et 'venenum' et 'contagium' non, uti nunc dicuntur, pro malis tantum dicta esse, multum exemplorum huiusmodi reperias. Sed 'honorem' 3
quoque mediam vocem fuisse et ita appellatum, ut etiam 'malus honos' diceretur et significaret iniuriam, id profecto rarissimum. Quintus autem Metellus 4
Numidicus in oratione, quam de triumpho suo dixit, his verbis usus est: Qua in re quanto universi me unum antistatis, tanto vobis quam mihi maiorem iniuriam atque contumeliam facit, Quirites, et quanto probi iniuriam facilius accipiunt quam alteri tradunt, tanto ille vobis quam mihi peiorem honorem habuit; nam me iniuriam ferre, vos facere vult, Quirites, ut hic conquestio, istic vituperatio relinquatur. Honorem, inquit, peiorem vobis habuit quam 5
(gratiam) mihi; cuius verbi sententia est, quam ipse

quoque supra dicit: 'maiore vos adfecit iniuria et contumelia quam me'.
6 Praeter huius autem verbi notionem adscribendam
esse hanc sententiam ex oratione Quinti Metelli
existimavi, ut definiremus, Socratis esse decretum:
'κάκιον εἶναι τὸ ἀδικεῖν ἢ τὸ ἀδικεῖσθαι'.

X.

Quod 'aeditumus' verbum Latinum sit.

1 'Aeditimus' verbum Latinum est et vetus, ea forma
2 dictum, qua 'finitimus' et 'legitimus'. Pro eo a pleris-
que nunc 'aedituus' dicitur nova et commenticia usur-
3 patione, quasi a tuendis aedibus appellatus. Satis
hoc esse potuit admonendi gratia dixisse *** propter
agrestes quosdam et indomitos certatores, qui nisi
auctoritatibus adhibitis non comprimuntur.
4 M. Varro in libro secundo ad Marcellum de
Latino sermone 'aeditumum' dici oportere censet
magis quam 'aedituum', quod alterum sit recenti novi-
tate fictum, alterum antiqua origine incorruptum.
5 Laevius quoque, ut opinor, in Protesilaodamia
'claustritumum' dixit, qui claustris ianuae praeesset,
eadem scilicet figura, qua 'aeditumum' dici videbat,
6 qui aedibus praeest. In [IV in] Verrem M. Tullii
in exemplaribus fidelissimis ita inveni scriptum: Aedi-
tumi custodesque mature sentiunt, in libris autem
7 hoc vulgariis aeditui scriptum est. Pomponi fabula
atellania est, quae ita scripta est: Aeditumus. In
qua hic versus est:

Quí postquam tibi appáreo atque aedítumor
in templó tuo.

8 Titus autem Lucretius in carmine suo pro 'aedituis'
aedituentes appellat.

XI.

Errare istos, qui spe et fiducia latendi peccent, cum latebra peccati perpetua nulla sit; et super ea re Peregrini philosophi sermo et Sophocli poetae sententia.

Philosophum nomine Peregrinum, cui postea co- 1
gnomentum Proteus factum est, virum gravem atque
constantem, vidimus, cum Athenis essemus, deversantem
in quodam tugurio extra urbem. Cumque ad eum
frequenter ventitaremus, multa hercle dicere eum uti-
liter et honeste audivimus. In quibus id fuit, quod
praecipuum auditu meminimus.

Virum quidem sapientem non peccaturum esse dice- 2
bat, etiamsi peccasse eum dii atque homines ignoraturi
forent. Non enim poenae aut infamiae metu non esse 3
peccandum censebat, sed iusti honestique studio et of-
ficio. Si qui tamen non essent tali vel ingenio vel 4
disciplina praediti, uti se vi sua ac sua sponte facile
a peccando tenerent, eos omnis tunc peccare proclivius
existimabat, cum latere posse id peccatum putarent
inpunitatemque ex ea latebra sperarent; 'at si sciant', 5
inquit, 'homines, nihil omnium rerum diutius posse
celari, repressius pudentiusque peccabitur'. Propterea 6
versus istos Sophocli, prudentissimi poetarum, in ore
esse habendos dicebat:

Πρὸς ταῦτα κρύπτε μηδέν, ὡς ἅπανθ' ὁρῶν
Καὶ πάντ' ἀκούων πάντ' ἀναπτύσσει χρόνος.

Alius quidam veterum poetarum, cuius nomen mihi 7
nunc memoriae non est, Veritatem Temporis filiam
esse dixit.

XII.

Faceta responsio M. Ciceronis amolientis a se crimen manifesti mendacii.

Haec quoque disciplina rhetorica est, callide et 1
cum astu res criminosas citra periculum confiteri, ut
si obiectum sit turpe aliquid, quod negari non queat,

responsione ioculari eludas et rem facias risu magis
dignam quam crimine, sicut fecisse Ciceronem scrip-
tum est, cum id, quod infitiari non poterat, urbano
2 facetoque dicto diluit. Nam cum emere vellet in Palatio
domum et pecuniam in praesens non haberet, a P. Sulla,
qui tum reus erat, mutua sestertium viciens tacita
3 accepit. Ea res tamen, priusquam emeret, prodita est
et in vulgus exivit, obiectumque ei est, quod pecuniam
4 domus emendae causa a reo accepisset. Tum Cicero
inopinata obprobratione permotus accepisse se negavit
ac domum quoque se empturum negavit atque 'adeo'
inquit 'verum sit, accepisse me pecuniam, si domum
emero'. Sed cum postea emisset et hoc mendacium
in senatu ei ab amicis obiceretur, risit satis atque
inter ridendum: 'ἀκοινονόητοι' inquit 'homines estis,
cum ignoratis, prudentis et cauti patrisfamilias esse,
quod emere velit, empturum sese negare propter com-
petitores emptionis'.

XIII.

'Intra Kalendas' cum dicitur, quid significet, utrum 'ante Kalendas' an 'Kalendis' an utrumque; atque inibi, quid sit in oratione M. Tulli 'intra oceanum' et 'intra montem Taurum' et in quadam epistula 'intra modum'.

1 Cum Romae a consulibus iudex extra ordinem datus
pronuntiare 'intra Kalendas' iussus essem, Sulpicium
Apollinarem, doctum hominem, percontatus sum, an
his verbis: 'intra Kalendas' ipsae quoque Kalendae
tenerentur, dixique ei, me videlicet datum Kalendasque
mihi prodictas, ut intra eum diem pronuntiarem.
2 'Cur', inquit, 'hoc me potius rogas quam ex istis ali-
quem peritis studiosisque iuris, quos adhibere in con-
silium iudicaturi soletis?' Tum illi ego ita respondi:
3 'Si aut de vetere' inquam 'iure aut recepto aut contro-
verso et ambiguo aut novo et constituto discendum
4 esset, issem plane sciscitatum ad istos, quos dicis; sed
cum verborum Latinorum sententia, usus, ratio ex-

ploranda sit, scaevus profecto et caecus animi forem,
si, cum haberem tui copiam, issem magis ad alium
quam ad te'. 'Audi igitur' inquit 'de ratione verbi 5
quid existimem, sed eo tamen pacto, ut id facias, non
quod ego de proprietate vocis disseruero, sed quod in
ea re omnium pluriumve consensu observari cogno-
veris; non enim verborum tantum communium verae
atque propriae significationes longiore usu mutantur,
sed legum quoque ipsarum iussa consensu tacito ob-
litterantur'.

Tum deinde disseruit, me et plerisque aliis audienti- 6
bus, in hunc ferme modum: 'Cum dies' inquit 'ita
praefinita est, ut iudex 'intra Kalendas' pronuntiet,
occupavit iam haec omnes opinio, non esse dubium,
quin ante Kalendas iure pronuntietur, et id tantum
ambigi video, quod tu quaeris, an Kalendis quoque
iure pronuntietur. Ipsum autem verbum sic procul 7
dubio natum est atque ita sese habet, ut, cum dicitur
'intra Kalendas', non alius accipi dies debeat quam
solae Kalendae. Nam tres istae voces 'intra, citra,
ultra', quibus certi locorum fines demonstrantur, singu-
laribus apud veteres syllabis appellabantur 'in, cis,
uls'. Haec deinde particulae quoniam parvo exiguo- 8
que sonitu obscurius promebantur, addita est tribus
omnibus eadem syllaba, et quod dicebatur 'cis Tiberim'
et 'uls Tiberim' dici coeptum est 'citra Tiberim' et
'ultra Tiberim'; item quod erat 'in', accedente eadem
syllaba 'intra' factum est. Sunt ergo haec omnia quasi 9
contermina iunctis inter se finibus cohaerentia: 'intra
oppidum', 'ultra oppidum', 'citra oppidum', ex quibus
'intra', sicuti dixi, 'in' significat; nam qui dicit 'intra 10
oppidum', 'intra cubiculum', 'intra ferias', non dicit
aliud quam 'in oppido', 'in cubiculo', 'in feriis'.

'Intra Kalendas' igitur non 'ante Kalendas' est, 11
sed 'in Kalendis', id est eo ipso die, quo Kalendae
sunt. Itaque secundum verbi ipsius rationem qui 12
iussus est 'intra Kalendas' pronuntiare, nisi Kalendis

13 pronuntiet, contra iussum vocis facit; nam, si ante id 14 fiat, non 'intra' pronuntiat, sed 'citra'. Nescio quo autem pacto recepta vulgo interpretatio est absurdissima, ut 'intra Kalendas' significare videatur etiam 'citra Kalendas' vel 'ante Kalendas', nihil enim ferme 15 interest. Atque insuper dubitatur, an Kalendis quoque pronuntiari possit, quando neque ultra neque citra, set, quod inter haec medium est, 'intra Kalendas' 16 pronuntiandum sit. Sed nimirum consuetudo vicit, quae cum omnium domina rerum, tum maxime verborum est'.

17 Ea omnia cum Apollinaris scite perquam atque enucleate disputavisset, tum ego haec dixi: 'Cordi' inquam 'mihi fuit, priusquam ad te irem, quaerere explorareque, quonam modo veteres nostri particula ista, qua de agitur, usi sint, atque ita invenimus Tullium in tertia in Verrem scripsisse istoc modo: Locus intra oceanum iam nullus est, neque tam longincus neque tam reconditus, quo non per haec tempora nostrorum hominum libido iniquitas18que pervaserit. Intra oceanum dicit contra rationem tuam; non enim vult, opinor, dicere 'in oceano'; terras enim demonstrat omnis, quae oceano ambiuntur, ad quas a nostris hominibus adiri potest, quae sunt 'citra oceanum', non 'in oceano'; neque enim videri potest insulas significare nescio quas, quae penitus esse intra aequora ipsa oceani dicuntur'.

19 Tunc Sulpicius Apollinaris renidens: 'non me hercule inargute' inquit 'nec incallide opposuisti hoc Tullianum; sed Cicero intra oceanum, non, ut 20 tu interpretare, 'citra oceanum' dixit. Quid enim potest dici 'citra oceanum' esse, cum undique oceanus circumscribat omnis terras et ambiat? Nam 'citra' quod est, id extra est; qui autem potest 'intra' esse dici, quod extra est? Sed si ex una tantum parte orbis oceanus foret, tum quae terra ad eam partem foret, 'citra oceanum' esse dici posset vel 'ante ocea-

num'; cum vero omnis terras omnifariam et undiqueversum circumfluat, nihil citra eum est, sed, undarum illius ambitu terris omnibus convallatis, in medio eius sunt omnia, quae intra oras eius inclusa sunt, sicuti hercle sol non citra caelum vertitur, sed in caelo et intra caelum'.

Haec tunc Apollinaris scite acuteque dicere visus est. Set postea in libro M. Tullii epistularum 21
ad Servium Sulpicium sic dictum esse invenimus intra modum, ut 'intra Kalendas' dicunt, qui dicere 'citra Kalendas' volunt. Verba haec Ciceronis sunt, 22
quae adposui: Sed tamen, quoniam effugi eius † occasionem, qui fortasse arbitraretur, me hanc rem † imperite non putare, si perpetuo tacerem, modice hoc faciam aut etiam intra modum, ut et illius voluntati et meis studiis serviam. Modice dixerat hoc [faciam], id est cum 23
modo aequo et pari; deinde, quasi hoc displiceret et 24
corrigere id vellet, addit: aut etiam intra modum, per quod ostendit, minus sese id facturum esse quam quod fieri modice videretur, id est non ad ipsum modum, sed retro paululum et citra modum.

In oratione etiam, quam pro P. Sestio scripsit, 25
intra montem Taurum sic dicit, ut non significet 'in monte Tauro', sed 'usque ad montem cum ipso monte'. Verba sunt haec ipsius M. Tullii ex ea, qua 26
dixi, oratione: Antiochum Magnum illum maiores nostri magna belli contentione terra marique superatum intra montem Taurum regnare iusserunt; Asiam, qua illum multarunt, Attalo, ut is in ea regnaret, condonarunt. Intra montem, 27
inquit, Taurum regnare iusserunt, quod non proinde est, ut 'intra cubiculum' dicimus, nisi videri potest id esse intra montem, quod est intra regiones, quae Tauri montis obiectu separantur. Nam sicuti 28
qui 'intra cubiculum' est, is non in cubiculi parietibus, sed intra parietes est, quibus cubiculum includitur, qui

tamen ipsi quoque parietes in cubiculo sunt, ita, qui
regnat intra montem Taurum, non solum in monte
Tauro regnat, sed in his etiam regionibus, quae Tauro
monte clauduntur.
29 Num igitur secundum istam verborum M. Tullii
similitudinem, qui iubetur 'intra Kalendas' pronuntiare,
is et ante Kalendas et ipsis Kalendis iure pronuntiare
potest? Neque id fit quasi privilegio quodam inscitae
consuetudinis, sed certa rationis observatione, quoniam
omne tempus, quod Kalendarum die includitur, 'intra
Kalendas' esse recte dicitur.

XIV.

'Saltem' particula quam vim habeat et quam originem.

1 'Saltem' particula quam haberet principem significationem quaeque vocis istius origo esset, quaere-
2 bamus. Ita enim primitus factam esse apparet, ut
non videatur, sicuti quaedam subplementa orationis,
3 temere et incondite adsumpta. Atque erat, qui diceret,
legisse se in grammaticis commentariis P. Nigidii,
'saltem' ex eo dictum, quod esset 'si aliter', idque ip-
sum dici solitum per defectionem, nam plenam esse
4 sententiam: 'si aliter non potest'. Sed id nos in is-
dem commentariis P. Nigidii, cum eos non, opinor,
incuriose legissemus, nusquam invenimus.
5 Videntur autem verba ista 'si aliter non potest'
a significatione quidem voculae huius, de qua quaeri-
mus, non abhorrere. Set tot verba tamen in paucis-
simas litteras cludere, inprobae cuiusdam subtilitatis
6 est. Fuit etiam, qui diceret, homo in libris atque in
litteris adsiduus, 'saltem' sibi dictum videri u littera
media extrita: 'salutem' enim ante dictum, quod nos
'saltem' diceremus. 'Nam cum alia quaedam petita
et non impetrata sunt, tum solemus' inquit 'quasi
extremum aliquid petituri, quod negari minime debeat,
dicere 'hoc saltem fieri aut dari oportere', tamquam

salutem postremo petentes, quam impetrari certe et
obtineri sit aequissimum'. Sed hoc itidem non in- 7
lepide quidem fictum, nimis tamen esse videtur commen-
ticium. Censuimus igitur amplius quaerendum.

XV.

Quod Sisenna in libris historiarum adverbis huiuscemodi saepenumero usus est: 'celatim', 'vellicatim', 'saltuatim'.

Cum lectitaremus historiam Sisennae adsidue, 1
huiuscemodi figurae adverbia in oratione eius animad-
vertimus, cuimodi sunt haec: 'cursim', 'properatim',
'celatim', 'vellicatim', 'saltuatim'. Ex quibus duo 2
prima, quia sunt notiora, exemplis non indigebant,
reliqua in historiarum sexto sic scripta sunt:
Quam maxime celatim poterat, in insidiis suos
disponit. Item alio in loco: Nos una aestate in
Asia et Graecia gesta litteris idcirco conti-
nentia mandavimus, ne vellicatim aut saltua-
tim scribendo lectorum animos impediremus.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER TERTIVS DECIMVS.

I.

Inquisitio verborum istorum M. Tullii curiosior, quae fuit in primo Antonianarum libro 'multa autem inpendere videntur praeter naturam etiam praeterque fatum'; tractatumque, an idem duo ista significent, fatum atque natura, an diversum.

1 Marcus Cicero in primo Antonianarum ita scriptum reliquit: Hunc igitur ut sequerer properavi, quem praesentes non sunt secuti; non ut proficerem aliquid, neque enim sperabam id nec praestare poteram, sed ut, si quid mihi humanitus accidisset, multa autem inpendere videntur praeter naturam etiam praeterque fatum, huius diei vocem testem reipublicae relinquerem meae perpetuae erga se voluntatis.

2 Praeter naturam, inquit, praeterque fatum. An utrumque idem valere voluerit fatum atque naturam et duas res *καθ' ἑνὸς ὑποκειμένου* posuerit, an vero diviserit separaritque, ut alios casus natura ferre videatur, alios fatum, considerandum equidem puto, atque id maxime requirendum, qua ratione dixerit, accidere multa humanitus posse praeter fatum, quando sic *ratio et ordo* et insuperabilis quaedam necessitas fati

constituitur, ut omnia intra fatum claudenda sint, nisi illud sane Homeri secutus est:

Μὴ καὶ ὑπὲρ μοῖραν δόμον Ἄιδος εἰσαφίκηαι.

Nihil autem dubium est, quin violentam et inopinatam 3 mortem significaverit, quae quidem potest recte videri accidere praeter naturam.

Sed cur id quoque genus mortis extra fatum posu- 4 erit, neque operis huius est explorare neque temporis. Illud tamen non praetermittendum est, quod 5 Vergilius quoque id ipsum, quod Cicero, de fato opinatus est, cum hoc in quarto libro dixit de Elissa, quae mortem per vim potita est:

Nam quia nec fato, merita nec morte peri-
bat,

tamquam in faciendo fine vitae, quae violenta sunt, non videantur e fato venire. Demosthenis autem, 6 viri prudentia pari atque facundia praediti, verba idem fere significantia de natura atque fato M. Cicero secutus videtur. Ita enim scriptum est in oratione illa egregia, cui titulus est *ὑπὲρ στεφάνου*: *Ὁ μὲν τοῖς γονεῦσι νομίζων μόνον γεγενῆσθαι, τὸν τῆς εἱμαρμένης καὶ τὸν αὐτόματον θάνατον περιμένει· ὁ δὲ καὶ τῇ πατρίδι, ὑπὲρ τοῦ μὴ ταύτην ἐπιδεῖν δουλεύουσαν ἀποθνήσκειν βουλεύσεται.* Quod Cicero 'fatum' atque 'naturam' 7 videtur dixisse, id multo ante Demosthenes '*τὴν πεπρωμένην*' et '*τὸν αὐτόματον θάνατον*' appellavit. '*Αὐτόματος*' enim '*θάνατος*', quasi naturalis et fatalis, 8 nulla extrinsecus vi coactus venit.

II.

Super poetarum Pacuvii et Accii conloquio familiari in oppido Tarentino.

Quibus otium et studium fuit, vitas atque aetates 1 doctorum hominum quaerere ac memoriae tradere, de

M. Pacuvio et L. Accio tragicis poetis historiam
scripserunt huiuscemodi: 'Cum Pacuvius', inquiunt,
'grandi iam aetate et morbo corporis diutino adfectus,
Tarentum ex urbe Roma concessisset, Accius tunc,
haut parvo iunior, proficiscens in Asiam, cum in op-
pidum venisset, devertit ad Pacuvium comiterque
invitatus plusculisque ab eo diebus retentus, tragoe-
diam suam, cui Atreus nomen est, desideranti legit.
3 Tum Pacuvium dixisse aiunt, sonora quidem esse,
quae scripsisset, et grandia, sed videri tamen ea sibi
4 duriora paulu met acerbiora. 'Ita est,' inquit Accius
'uti dicis; neque id me sane paenitet: meliora enim
5 fore spero, quae deinceps scribam. Nam quod in po-
mis, itidem' inquit 'esse aiunt in ingeniis; quae dura
et acerba nascuntur, post fiunt mitia et iucunda, sed
quae gignuntur statim vieta et mollia atque in prin-
cipio sunt uvida, non matura mox fiunt, sed putria.
6 Relinquendum igitur visum est in ingenio, quod dies
atque aetas mitificet'.

III.

An vocabula haec: 'necessitudo' et 'necessitas' differenti significatione sint.

1 Risu prorsus atque ludo res digna est, cum pleri-
que grammaticorum adseverant, 'necessitudinem' et
'necessitatem' mutare differreque, ideo quod 'necessitas'
sit vis quaepiam premens et cogens, 'necessitudo' au-
tem dicatur ius quoddam et vinculum religiosae con-
2 iunctionis, idque unum solitarium significet. Sicut
autem nihil quicquam interest, 'suavitudo' dicas an
'suavitas', 'sanctitudo' an 'sanctitas', 'acerbitudo' an
'acerbitas', 'acritudo' an, quod Accius in Neopto-
lemo scripsit, 'acritas', ita nihil rationis dici potest,
3 qui 'necessitudo' et 'necessitas' separentur. Itaque in
libris veterum vulgo reperias, 'necessitudinem' dici
4 *pro eo, quod* necessum est. Sed 'necessitas' sane pro

iure officioque observantiae adfinitatisve infrequens est, quamquam, qui ob hoc ipsum ius adfinitatis familiaritatisque coniuncti sunt, 'necessarii' dicuntur.
Repperi tamen in oratione C. Caesaris, qua Plau- 5
tiam rogationem suasit, 'necessitatem' dictam pro 'necessitudine', id est iure adfinitatis. Verba haec sunt: Equidem mihi videor pro nostra necessitate non labore, non opera, non industria defuisse.

Hoc ego scripsi de utriusque vocabuli indifferentia, 6
admonitus forte verbi istius, cum legerem Sempronii Asellionis, veteris scriptoris, quartum ex historia librum, in quo de P. Africano, Pauli filio, ita scriptum est: Nam se patrem suum audisse dicere L. Aemilium Paulum, nimis bonum imperatorem signis conlatis non decertare, nisi summa necessitudo aut summa occasio data esset.

IV.

Descripta Alexandri [ad matrem Olympiadem epistula; et quid Olympias festive ei rescripserit].

In plerisque monimentis rerum ab Alexandro ge- 1
starum et paulo ante in libro M. Varronis, qui inscriptus est Orestes vel de insania, Olympiadem Philippi uxorem festivissime rescripsisse legimus Alexandro filio. Nam cum is ad matrem ita scripsisset: 2
Rex Alexander, Iovis Hammonis filius, Olympiadi matri salutem dicit, Olympias ei rescripsit ad hanc sententiam: Amabo, inquit, mi fili, quiescas neque deferas me neque criminere adversum Iunonem; malum mihi prorsus illa magnum dabit, cum tu me litteris tuis paelicem esse illi confiteris. Ea mulieris scitae atque prudentis 3
erga ferocem filium comitas sensim et comiter admonuisse eum visa est, deponendam esse opinionem vanam, quam ille ingentibus victoriis et adulantium

blandimentis et rebus supra fidem prosperis inbiberat, genitum esse sese de Iove.

V.

De Aristotele et Theophrasto et Eudemo philosophis; deque eleganti verecundia Aristotelis successorem diatribae suae eligentis.

1 Aristoteles philosophus, annos iam fere natus
duo et sexaginta, corpore aegro adfectoque ac spe
2 vitae tenui fuit. Tunc omnis eius sectatorum cohors
ad eum accedit, orantes obsecrantesque, ut ipse deli-
geret loci sui et magisterii successorem, quo post
summum eius diem proinde ut ipso uterentur ad studia
doctrinarum conplenda excolendaque, quibus ab eo
3 inbuti fuissent. Erant tunc in eius ludo boni multi,
sed praecipui duo, Theophrastus et Eudemus.
Ingenio hi atque doctrinis ceteros praestabant; alter
4 ex insula Lesbo fuit, Eudemus autem Rodo. Ari-
stoteles respondit, facturum esse quod vellent, cum
id sibi foret tempestivum.

5 Postea brevi tempore cum idem illi, qui de ma-
gistro destinando petierant, praesentes essent, vinum
ait, quod tum biberet, non esse id ex valitudine sua,
sed insalubre esse atque asperum ac propterea quaeri
debere exoticum, vel Rodium aliquod vel Lesbium.
6 Id sibi utrumque ut curarent petivit, usurumque eo
7 dixit, quod sese magis iuvisset. Eunt, quaerunt, in-
8 veniunt, adferunt. Tum Aristoteles Rodium petit,
degustat: 'firmum', inquit, 'hercle vinum et iucundum'.
9 Petit mox Lesbium. Quo item degustato: 'utrumque'
10 inquit 'oppido bonum, sed ἡδίων ὁ Λέσβιος'. Id ubi
dixit, nemini fuit dubium, quin lepide simul et vere-
cunde successorem illa voce sibi, non vinum delegisset.
11 Is erat e Lesbo Theophrastus, suavitate homo in-
12 signi linguae pariter atque vitae. Itaque non diu post
Aristotele vita defuncto, ad Theophrastum omnes
concesserunt.

VI.

Quid veteres Latini dixerint, quas Graeci 'προσῳδίας' appellant; item quod vocabulum barbarismi non usurpaverint neque Romani antiquiores neque Attici.

Quas Graeci 'προσῳδίας' dicunt, eas veteres docti 1
tum 'notas vocum', tum 'moderamenta', tum 'accentiunculas', tum 'voculationes' appellabant; quod nunc 2
autem 'barbare' quem loqui dicimus, id vitium sermonis non barbarum esse, sed 'rusticum' et cum eo vitio loquentes 'rustice' loqui dictitabant. P. Nigidius 3
in commentariis grammaticis: rusticus fit sermo, inquit, si adspires perperam. Itaque id 4
vocabulum, quod dicitur vulgo 'barbarismus', qui ante divi Augusti aetatem pure atque integre locuti sunt an dixerint, nondum equidem inveni.

VII.

Diversum de natura leonum dixisse Homerum in carminibus et Herodotum in historiis.

Leaenas inter omnem vitam semel parere eoque 1
uno partu numquam edere plures quam unum, Herodotus in tertia historia scriptum reliquit. Verba 2
ex eo libro haec sunt: *Ἡ δὲ δὴ λέαινα, ἐὸν ἰσχυρὸν καὶ θρασύτατον, ἅπαξ ἐν τῷ βίῳ τίκτει ἕν· τίκτουσα γὰρ συνεκβάλλει τῷ τέκνῳ τὰς μήτρας.* Homerus autem leones, sic enim feminas quoque 3
virili genere appellat, quod grammatici 'ἐπίκοινον' vocant, pluris gignere atque educare catulos dicit. Versus, quibus hoc aperte demonstrat, hi sunt: 4

Εἱστήκει, ὥς τίς τε λέων περὶ οἷσι τέκεσσιν,
Ὧι ῥά τε νήπι' ἄγοντι συναντήσωνται ἐν ὕλη
Ἄνδρες ἐπακτῆρες.

Item alio in loco idem significat: 5

Πυκνὰ μάλα στενάχων· ὥς τε λὶς ἠυγένειος,
Ὧι ῥά θ' ὑπὸ σκύμνους ἐλαφηβόλος ἁρπάσῃ ἀνὴρ
Ὕλης ἐκ πυκινῆς.

6 Ea nos dissensio atque diversitas cum agitaret inclutissimi poetarum et historicorum nobilissimi, placuit libros Aristotelis philosophi inspici, quos de animalibus exquisitissime composuit. In quibus, quod super ista re scriptum invenerimus, cum ipsius Aristotelis verbis in his conmentariis scribemus.

VIII.

Quod Afranius poeta prudenter et lepide Sapientiam filiam esse Vsus et Memoriae dixit.

1 Eximie hoc atque verissime Afranius poeta de gignenda conparandaque sapientia opinatus est, quod
2 eam filiam esse Vsus et Memoriae dixit. Eo namque argumento demonstrat, qui sapiens rerum esse humanarum velit, non libris solis neque disciplinis rhetoricis dialecticisque opus esse, sed oportere eum versari quoque exercerique in rebus comminus noscendis periclitandisque eaque omnia acta et eventa firmiter meminisse et proinde sapere atque consulere ex his, quae pericula ipsa rerum docuerint, non quae libri tantum aut magistri per quasdam inanitates verborum et imaginum tamquam in mimo aut in somnio deleraverint.
3 Versus Afrani sunt in togata, cui Sellae nomen est:

Vsús me genuit, máter peperit Mémoria,
Sophiám vocant me Grái, vos Sapiéntiam.

4 Item versus est in eandem ferme sententiam Pacuvii, quem Macedo philosophus, vir bonus, familiaris meus, scribi debere censebat pro foribus omnium templorum:

ego odi homines ígnava opera et phíloso-
pha senténtia.

Nihil enim fieri posse indignius neque intolerantius 5 dicebat quam quod homines ignavi ac desides, operti barba et pallio, mores et emolumenta philosophiae in linguae verborumque artes converterent et vitia facundissime accusarent, intercutibus ipsi vitiis madentes.

IX.

Quid Tullius Tiro in commentariis scripserit de suculis et hyadibus, quae sunt stellarum vocabula.

Tullius Tiro, M. Ciceronis alumnus et libertus 1
adiutorque in litteris studiorum eius fuit. Is libros 2
compluris de usu atque ratione linguae Latinae, item de variis atque promiscis quaestionibus composuit. In his esse praecipui videntur, quos Graeco 3
titulo *πανδέκτας* inscripsit, tamquam omne rerum atque doctrinarum genus continentis. Ibi de his stellis, 4
quae appellantur 'suculae', hoc scriptum est: Adeo, inquit, veteres Romani litteras Graecas nesciverunt et rudes Graecae linguae fuerunt, ut stellas, quae in capite tauri sunt, propterea 'suculas' appellarint, quod eas Graeci '*ὑάδας*' vocant, tamquam id verbum Latinum Graeci verbi interpretamentum sit, quia Graece '*ὕες*', 'sues' Latine dicantur. Sed *ὑάδες*, inquit, *οὐκ ἀπὸ τῶν ὑῶν* (id est non a subus), ita ut nostri opici putaverunt, sed ab eo, quod est '*ὕειν*', appellantur; nam et cum oriuntur et cum occidunt, tempestates pluvias largosque imbres cient. Pluere autem Graeca lingua '*ὕειν*' dicitur.

Haec quidem Tiro in pandectis. Sed enim ve- 5
teres nostri non usque eo rupices et agrestes fuerunt, ut stellas hyadas idcirco 'suculas' nominarent, quod *ὕες* Latine 'sues' dicantur; sed ut, quod Graeci '*ὑπέρ*', nos 'super' dicimus, quod illi '*ὕπτιος*', nos 'supinus', quod illi '*ὑφορβός*', nos 'subulcus', quod item illi '*ὕπνος*',

nos primo sypnus, deinde per y Graecae Latinaeque litterae [cum o littera] cognationem 'somnus': sic quod ab illis 'ὑάδες', a nobis primo 'syades', deinde 'suculae' appellatae.

6 Stellae autem istae non in capite tauri sunt, ut Tiro dicit, nullum enim videtur praeter eas stellas tauri caput, set hae ita circulo, qui 'zodiacus' dicitur, sitae locataeque sunt, ut ex earum positu species quaedam et simulacrum esse videatur tauri capitis, sicuti ceterae partes et reliqua imago tauri conformata et quasi depicta est locis regionibusque earum stellarum, quas Graeci 'πλειάδας', nos 'vergilias' vocamus.

X.

Quid 'sororis' *ἔτυμον* esse dixerit Labeo Antistius et quid 'fratris' P. Nigidius.

1 Labeo Antistius iuris quidem civilis disciplinam principali studio exercuit et consulentibus de iure publice responsitavit, [set] ceterarum quoque bonarum artium non expers fuit et in grammaticam sese atque dialecticam litterasque antiquiores altioresque penetraverat Latinarumque vocum origines rationesque percalluerat, eaque praecipue scientia ad enodandos
2 plerosque iuris laqueos utebatur. Sunt adeo libri post mortem eius editi, qui posteriores inscribuntur, quorum librorum tres continui, tricesimus octavus et tricesimus nonus et quadragesimus, pleni sunt id genus rerum ad enarrandam et inlustrandam linguam
3 Latinam conducentium. Praeterea in libris, quos ad praetoris edictum scripsit, multa posuit partim lepide atque argute reperta. Sicuti hoc est, quod in quarto ad edictum libro scriptum legimus: 'Soror', inquit, appellata est, quod quasi seorsum nascitur separaturque ab ea domo, in qua nata est, *et in* aliam familiam transgreditur.

4 *'Fratris'* autem vocabulum P. Nigidius, homo

inpense doctus, non minus arguto subtilique ἐτύμῳ interpretatur: Frater, inquit, est dictus quasi fere alter.

XI.

Quem M. Varro aptum iustumque esse numerum convivarum existimarit; ac de mensis secundis et de bellaris.

Lepidissimus liber est M. Varronis ex satiris 1
Menippeis, qui inscribitur: nescis quid vesper
serus vehat, in quo disserit de apto convivarum
numero deque ipsius convivii habitu cultuque. Dicit 2
autem, convivarum numerum incipere oportere a Gra-
tiarum numero et progredi ad Musarum, id est profi-
cisci a tribus et consistere in novem, ut, cum pau-
cissimi convivae sunt, non pauciores sint quam tres,
cum plurimi, non plures quam novem. Nam multos, 3
inquit, esse non convenit, quod turba plerum-
que est turbulenta et Romae quidem stat, sedet
Athenis, nusquam autem cubat. Ipsum deinde
convivium constat, inquit, ex rebus quattuor et
tum denique omnibus suis numeris absolutum
est, si belli homunculi conlecti sunt, si electus
locus, si tempus lectum, si apparatus non ne-
glectus. Nec loquaces autem, inquit, convivas
nec mutos legere oportet, quia eloquentia in
foro et aput subsellia, silentium vero non in
convivio, set in cubiculo esse debet. Sermones 4
igitur id temporis habendos censet non super rebus
anxiis aut tortuosis, sed iucundos atque invitabiles et
cum quadam inlecebra et voluptate utiles, ex quibus
ingenium nostrum venustius fiat et amoenius. Quod 5
profecto, inquit, eveniet, si de id genus rebus
ad communem vitae usum pertinentibus con-
fabulemur, de quibus in foro atque in negotiis
agendi non est otium. Dominum autem, inquit,
convivii esse oportet non tam lautum, quam
sine *sordibus*, et: In convivio legi non omnia

debent, sed ea potissimum, quae simul sint βιωφελῆ et delectent.

6 Neque non de secundis quoque mensis, cuiusmodi esse eas oporteat, praecipit. His enim verbis utitur: Bellaria, inquit, ea maxime sunt mellita, quae mellita non sunt; πέμμασιν enim cum πέψει societas infida.

7 Quod Varro hoc in loco dixit bellaria, ne quis forte in ista voce haereat, significat id vocabulum omne mensae secundae genus. Nam quae 'πέμματα' Graeci aut 'τραγήματα' dixerunt, ea veteres nostri 'bellaria' appellaverunt. Vina quoque dulciora est invenire in comoediis antiquioribus hoc nomine appellata dictaque esse ea 'Liberi bellaria'.

XII.

Tribunos plebis prensionem habere, vocationem non habere.

1 In quadam epistula Atei Capitonis scriptum legimus, Labeonem Antistium legum atque morum populi Romani iurisque civilis doctum adprime fuisse.
2 Sed agitabat, inquit, hominem libertas quaedam nimia atque vecors, tamquam eorum, divo Augusto iam principe et rempublicam obtinente, ratum tamen pensumque nihil haberet, nisi quod iussum sanctumque esse in Romanis anti-
3 quitatibus legisset, ac deinde narrat, quid idem Labeo per viatorem a tribunis plebi vocatus respon-
4 derit: Cum a muliere, inquit, quadam tribuni plebis adversum eum aditi, [in] Gallianum ad eum misissent, ut veniret et mulieri responderet, iussit eum, qui missus erat, redire et tribunis dicere, ius eos non habere neque se neque alium quemquam vocandi, quoniam moribus maiorum tribuni plebis prensionem haberent, vocationem non haberent; posse igitur *eos venire* et prendi se iubere, sed vocandi *absentem ius* non habere.

Cum hoc in ea Capitonis epistula legissemus, 5 id ipsum postea in M. Varronis rerum humanarum uno et vicesimo libro enarratius scriptum invenimus, verbaque ipsa super ea re Varronis adscripsimus: In magistratu, inquit, habent alii vocationem, 6 alii prensionem, alii neutrum: vocationem, ut consules et ceteri, qui habent imperium; prensionem, ut tribuni plebis et alii, qui habent viatorem; neque vocationem neque prensionem, ut quaestores et ceteri, qui neque lictorem habent neque viatorem. Qui vocationem habent, idem prendere, tenere, abducere possunt, et haec omnia sive adsunt quos vocant sive acciri iusserunt. Tribuni plebis vocationem habent nullam, neque minus multi imperiti, proinde atque haberent, ea sunt usi; nam quidam non modo privatum, sed etiam consulem, in rostra vocari iusserunt. Ego triumvirum, vocatus a Porcio, tribuno plebis, non ivi, auctoribus principibus, et vetus ius tenui. Item tribunus cum essem, vocari neminem iussi, nec vocatum a conlega parere invitum.

Huius ego iuris, quod M. Varro tradit, Labeonem 7 arbitror vana tunc fiducia, cum privatus esset, vocatum a tribunis non isse. Quae, malum, autem ratio 8 fuit vocantibus nolle obsequi, quos confiteare ius habere prendendi? Nam qui iure prendi potest, et in vincula duci potest. Sed quaerentibus nobis, quam ob 9 causam tribuni, qui haberent summam coercendi potestatem, ius vocandi non habuerint ***, quod tribuni plebis antiquitus creati videntur non iuri dicundo nec causis querelisque de absentibus noscendis, sed intercessionibus faciendis, quibus usus praesens fuisset, ut iniuria, quae coram fieret, arceretur; ac propterea ius abnoctandi ademptum, quoniam, ut vim fieri vetarent, adsiduitate eorum et praesentium oculis opus erat.

XIII.

Quod in libris humanarum M. Varronis scriptum est, aediles et quaestores populi Romani in ius a privato ad praetorem vocari posse.

1 Cum ex angulis secretisque librorum ac magistro-
rum in medium iam hominum et in lucem fori pro-
dissem, quaesitum esse memini in plerisque Romae
stationibus ius publice docentium aut respondentium,
an quaestor populi Romani a praetore in ius vocari
2 posset. Id autem non ex otiosa quaestione agitabatur,
sed usus forte natae rei ita erat, ut vocandus esset
3 in ius quaestor. Non pauci igitur existimabant, ius
vocationis in eum praetori non esse, quoniam magi-
stratus populi Romani procul dubio esset et neque
vocari neque, si venire nollet, capi atque prendi, salva
4 ipsius magistratus maiestate, posset. Sed ego, qui
tum adsiduus in libris M. Varronis fui, cum hoc
quaeri dubitarique animadvertissem, protuli unum et
vicesimum rerum humanarum, in quo ita scriptum
fuit: Qui potestatem neque vocationis populi
viritim habent neque prensionis, eos magistra-
tus a privato in ius quoque vocari est potestas.
M. Laevinus, aedilis curulis, a privato ad prae-
torem in ius est eductus; nunc stipati servis
publicis non modo prendi non possunt, sed
etiam ultro submovent populum.

5 Hoc Varro in ea libri parte de aedilibus, supra
autem in eodem libro quaestores neque vocationem
6 habere neque prensionem dicit. Vtraque igitur libri
parte recitata, in Varronis omnes sententiam con-
cesserunt, quaestorque in ius ad praetorem vocatus est.

XIV.

Quid sit pomerium.

'Pomerium' quid esset, augures populi Romani, 1
qui libros de auspiciis scripserunt, istiusmodi
sententia definierunt: Pomerium est locus intra
agrum effatum per totius urbis circuitum pone
muros regionibus certeis determinatus, qui
facit finem urbani auspicii. Antiquissimum autem 2
pomerium, quod a Romulo institutum est, Palatini
montis radicibus terminabatur. Sed id pomerium pro
incrementis reipublicae aliquotiens prolatum est et
multos editosque collis circumplexum est. Habebat 3
autem ius proferendi pomerii, qui populum Romanum
agro de hostibus capto auxerat.

Propterea quaesitum est ac nunc etiam in quae- 4
stione est, quam ob causam ex septem urbis montibus,
cum ceteri sex intra pomerium sint, Aventinus solum,
quae pars non longinqua nec infrequens est, extra
pomerium sit, neque id Servius Tullius rex neque
Sulla, qui proferendi pomerii titulum quaesivit, neque
postea divus Iulius, cum pomerium proferret, intra
effatos urbi fines incluserint.

Huius rei Messala aliquot causas videri scripsit; 5
sed praeter eas omnis ipse unam probat, quod in eo
monte Remus urbis condendae gratia auspicaverit
avesque inritas habuerit superatusque in auspicio a
Romulo sit: Idcirco, inquit, omnes, qui pomerium 6
protulerunt, montem istum excluserunt, quasi
avibus obscenis ominosum.

Sed de Aventino monte praetermittendum non 7
putavi, quod non pridem ego in † Elydis, gramma-
tici veteris, commentario offendi, in quo scriptum
erat, Aventinum antea, sicuti diximus, extra pomerium
exclusum, post auctore divo Claudio receptum et intra
pomerii fines observatum.

XV.

Verba ex libro Messalae auguris, quibus docet, qui sint minores magistratus et consulem praetoremque conlegas esse; et quaedam alia de auspiciis.

1 In edicto consulum, quo edicunt, quis dies comitiis
centuriatis futurus sit, scribitur ex vetere forma perpe-
tua: ne quis magistratus minor de caelo servasse
2 velit. Quaeri igitur solet, qui sint magistratus mi-
3 nores. Super hac re meis verbis nil opus fuit, quo-
niam liber M. Messalae auguris de auspiciis
4 primus, cum hoc scriberemus, forte adfuit. Propterea
ex eo libro verba ipsius Messalae subscripsimus: Patriciorum auspicia in duas sunt divisa potestates. Maxima sunt consulum, praetorum, censorum. Neque tamen eorum omnium inter se eadem aut eiusdem potestatis, ideo quod conlegae non sunt censores consulum aut praetorum, praetores consulum sunt. Ideo neque consules aut praetores censoribus neque censores consulibus aut praetoribus turbant aut retinent auspicia; at censores inter se, rursus praetores consulesque inter se et vitiant et obtinent. Praetor, etsi conlega consulis est, neque praetorem neque consulem iure rogare potest, ut quidem nos a superioribus accepimus aut ante haec tempora servatum est et ut in commentario tertio decimo C. Tuditani patet, quia imperium minus praetor, maius habet consul, et a minore imperio maius aut maior [a minore] conlega rogari iure non potest. Nos his temporibus praetore praetores creante veterum auctoritatem sumus secuti neque his comitiis in auspicio fuimus. Censores aeque non eodem rogantur auspicio atque consules *et p*raetores. Reliquorum magistratuum mi*nora sunt* auspicia. Ideo illi 'minores', hi

'maiores' magistratus appellantur. Minoribus creatis magistratibus tributis comitiis magistratus, sed iustus curiata datur lege; maiores centuriatis comitiis fiunt.

Ex his omnibus verbis Messalae manifestum fit, 5
et qui sint magistratus minores et quamobrem 'minores' appellentur. Sed et conlegam esse praetorem 6
consuli docet, quod eodem auspicio creantur. Maiora 7
autem dicuntur auspicia habere, quia eorum auspicia magis rata sunt quam aliorum.

XVI. (vg. XV. extr.)

Item verba eiusdem Messalae, disserentis, aliud esse ad populum loqui, aliud cum populo agere; et qui magistratus a quibus avocent comitiatum.

Idem Messala in eodem libro de minoribus (xv. 8) 1
magistratibus ita scripsit: Consul ab omnibus magistratibus et comitiatum et contionem avocare potest. Praetor et comitiatum et contionem usquequaque avocare potest, nisi a consule. Minores magistratus nusquam nec comitiatum nec contionem avocare possunt. Ea re, qui eorum primus vocat ad comitiatum, is recte agit, quia bifariam cum populo agi non potest nec avocare alius alii potest. Set, si contionem habere volunt, uti ne cum populo agant, quamvis multi magistratus simul contionem habere possunt. Ex his verbis Messalae manifestum est, (9) 2
aliud esse 'cum populo agere', aliud 'contionem habere'. Nam 'cum populo agere' est rogare quid populum, (10) 3
quod suffragiis suis aut iubeat aut vetet, 'contionem' autem 'habere' est verba facere ad populum sine ulla rogatione.

XVII. (XVI.)

Humanitatem non significare id, quod vulgus putat, sed eo vocabulo qui sinceriter locuti sunt magis proprie esse usos.

1 Qui verba Latina fecerunt quique his probe usi sunt, 'humanitatem' non id esse voluerunt, quod volgus existimat quodque a Graecis 'φιλανθρωπία' dicitur et significat dexteritatem quandam benivolentiamque erga omnis homines promiscam, sed 'humanitatem' appellaverunt id propemodum, quod Graeci 'παιδείαν' vocant, nos 'eruditionem institutionemque in bonas artis' dicimus. Quas qui sinceriter percupiunt adpetuntque, hi sunt vel maxime humanissimi. Huius enim scientiae cura et disciplina ex universis animantibus uni homini data est idcircoque 'humanitas' appellata est.
2 Sic igitur eo verbo veteres esse usos et cumprimis M. Varronem Marcumque Tullium, omnes ferme libri declarant. Quamobrem satis habui unum interim
3 exemplum promere. Itaque verba posui Varronis e libro rerum humanarum primo, cuius principium hoc est: Praxiteles, qui propter artificium egregium nemini est paulum modo humaniori igno-
4 tus. Humaniori inquit non ita, ut vulgo dicitur, facili et tractabili et benivolo, tametsi rudis litterarum sit, hoc enim cum sententia nequaquam convenit, sed eruditiori doctiorique, qui Praxitelem, quid fuerit, et ex libris et ex historia cognoverit.

XVIII. (XVII.)

Quid aput M. Catonem significent verba haec 'inter os atque offam'.

1 Oratio est M. Catonis Censorii de aedilibus vitio creatis. Ex ea oratione verba haec sunt: Nunc ita aiunt, in segetibus, in herbis bona frumenta esse. Nolite ibi nimiam spem habere. *Saepe audivi*, inter os atque offam multa inter-

venire posse; verumvero inter offam atque herbam, ibi vero longum intervallum est. Eru- 2
cius Clarus, qui praefectus urbi et bis consul fuit, vir morum et litterarum veterum studiosissimus, ad Sulpicium Apollinarem scripsit, hominem memoriae nostrae doctissimum, quaerere sese et petere, uti sibi rescriberet, quaenam esset eorum verborum sententia. Tum Apollinaris, nobis praesentibus, nam id tem- 3
poris ego adulescens Romae sectabar eum discendi gratia, rescripsit Claro, ut viro erudito, brevissime, vetus esse proverbium 'inter os et offam', idem significans, quod Graecus ille *παροιμιώδης* versus:

'Πολλὰ μεταξὺ πέλει κύλικος καὶ χείλεος ἄκρου'.

XIX. (XVIII.)

[Platonem tribuere Euripidi Sophocli versum; et similia quaedam alia.]

Versus est notae vetustatis senarius: 1

Σοφοὶ τύραννοι τῶν σοφῶν ξυνουσίᾳ.

Eum versum Plato in Theaeteto Euripidi esse 2
dicit. Quod quidem nos admodum miramur; nam scriptum eum legimus in tragoedia Sophocli, quae inscripta est *Αἴας Λοκρός*, prior autem natus fuit Sophocles quam Euripides.

Sed etiam ille versus non minus notus: 3

Γέρων γέροντα παιδαγωγήσω σ' ἐγώ,

et in tragoedia Sophocli scriptus est, cui titulus est *Φθιώτιδες* et in Bacchis Euripidi.

Id quoque animadvertimus, aput Aeschylum *ἐν* 4
τῷ πυρφόρῳ Προμηθεῖ et aput Euripidem in tragoedia, quae inscripta est *'Ινώ*, eundem esse versum absque paucis syllabis. Aeschylus sic:

Σιγῶν θ' ὅπου δεῖ καὶ λέγων τὰ καίρια,

Euripides ita:

Σιγᾶν θ' ὅπου δεῖ καὶ λέγειν ἵν' ἀσφαλές.

Fuit autem Aeschylus non brevi antiquior.

XX. (XIX.)

De genere atque nominibus familiae Porciae.

1 Cum in domus Tiberianae bibliotheca sederemus
ego et Apollinaris Sulpicius et quidam alii mihi
aut illi familiares, prolatus forte liber est ita inscriptus:
2 M. Catonis Nepotis. Tum quaeri coeptum est,
3 quisnam is fuisset M. Cato Nepos. Atque ibi adu-
lescens quispiam, quod ex eius sermonibus coniectare
potui, non abhorrens a litteris, 'hic' inquit 'est M. Cato,
non cognomento Nepos, sed M. Catonis Censorii ex
filio nepos, qui pater fuit M. Catonis, praetorii viri,
qui bello civili Vticae necem sibi gladio manu sua
conscivit, de cuius vita liber est M. Ciceronis, qui
inscribitur laus Catonis, quem in eodem libro idem
Cicero pronepotem fuisse dicit M. Catonis Censorii.
4 Eius igitur, quem Cicero laudavit, pater hic fuit M.
Cato, cuius orationes feruntur inscriptae M. Catonis
Nepotis'.

5 Tum Apollinaris, ut mos eius in reprehen-
dendo fuit, placide admodum leniterque: 'laudo' in-
quit 'te, mi fili, quod in tantula aetate, etiamsi hunc
M. Catonem, de quo nunc quaeritur, quis fuerit, igno-
ras, auditiuncula tamen quadam de Catonis familia
6 aspersus es. Non unus autem, sed conplures M. illius
Catonis Censorii nepotes fuerunt, geniti non eodem
7 patre: duos enim M. ille Cato, qui et orator et cen-
sor fuit, filios habuit, et matribus diversos et aetatibus
8 longe dispares. Nam iam adulescente altero, matre
eius amissa, ipse quoque iam multum senex, Saloni
clientis sui filiam virginem duxit in matrimonium, ex
qua natus est ei M. Cato Salonianus: hoc enim illi

cognomentum fuit a Salonio, patre matris, datum.
Ex maiore autem Catonis filio, qui praetor designatus 9
patre vivo mortuus est, et egregios de iuris disci-
plina libros reliquit, nascitur hic, de quo quaeritur,
M. Cato, M. filius, M. nepos. Is satis vehemens orator 10
fuit multasque orationes ad exemplum avi scriptas
reliquit et consul cum Q. Marcio Rege fuit, inque eo
consulatu in Africam profectus, in ea provincia mortem
obiit. Sed is non, ita ut dixisti, M. Catonis, praetorii 11
viri, qui se Vticae occidit et quem Cicero laudavit,
pater fuit, nec, quia hic nepos Catonis Censorii, ille
autem pronepos fuit, propterea necessum est, patrem
hunc ei fuisse. Hic enim nepos, cuius haec modo 12
prolata oratio est, filium quidem M. Catonem habuit;
sed non eum, qui Vticae periit, sed qui, cum aedilis
curulis et praetor fuisset, in Galliam Narbonensem
profectus, ibi vita functus est. Ex altero autem illo 13
Censorii filio, longe natu minore, quem Salonianum
esse appellatum dixi, duo nati sunt L. Cato et M. Cato.
Is M. Cato tribunus plebis fuit et praeturam petens 14
mortem obiit ex eoque natus est M. Cato praetorius,
qui se bello civili Vticae interemit, de cuius vita laudi-
busque cum M. Tullius scriberet, pronepotem eum
Catonis Censorii dixit fuisse. Videtis igitur hanc 15
partem familiae, quae ex minore Catonis filio pro-
genita est, non solum generis ipsius tramitibus, sed
temporum quoque spatio differre: nam quia ille Salo-
nianus in extrema patris aetate, sicuti dixi, natus fuit,
prognati quoque ab eo aliquanto posteriores fuerunt
quam qui a maiore fratre eius geniti erant. Hanc 16
temporum differentiam facile animadvertetis ex hac
ipsa oratione, cum eam legetis'.

Haec Sulpicius Apollinaris audientibus nobis 17
dixit. Quae postea ita esse, uti dixerat, cognovimus,
cum et laudationes funebres et librum commen-
tarium de familia Porcia legeremus.

XXI. (XX.)

Quod a scriptoribus elegantissimis maior ratio habita sit sonitus vocum atque verborum iucundioris, quae a Graecis εὐφωνία dicitur, quam regulae disciplinaeque, quae a grammaticis reperta est.

1 Interrogatus est Probus Valerius, quod ex familiari eius quodam conperi, 'has'ne 'urbis' an 'has urbes' et 'hanc turrem' an 'hanc turrim' dici oporteret. 'Si aut versum' inquit 'pangis aut orationem solutam struis atque ea tibi verba dicenda sunt, non finitiones illas praerancidas neque fetutinas grammaticas spectaveris, sed aurem tuam interroga, quo quid loco conveniat dicere; quod illa suaserit, id profecto erit rectis-
2 simum'. Tum is, qui quaesierat, 'quonam modo' inquit
3 'vis aurem meam interrogem?' Et Probum ait respondisse: 'Quo suam Vergilius percontatus est, qui diversis in locis urbis et urbes dixit arbitrio consilio-
4 que usus auris. Nam in primo georgicon, quem ego' inquit 'librum manu ipsius correctum legi, urbis per i litteram scripsit. Verba e versibus eius haec sunt:

urbisne invisere, Caesar,
Terrarumque velis curam.

Verte enim et muta, ut 'urbes' dicas, insubidius nescio
5 quid facies et pinguius. Contra in tertio Aeneidis urbes dixit per e litteram:

Centum urbes habitant magnas.

Hic item muta, ut 'urbis' dicas, nimis exilis vox erit et exanguis, tanta quippe iuncturae differentia est in
6 consonantia vocum proximarum. Praeterea idem Vergilius turrim dixit, non 'turrem', et securim, non 'securem':

Turrim in praecipiti stantem

et:

incertam excussit cervice securim.

Quae sunt, opinor, iucundioris gracilitatis quam si suo utrumque loco per e litteram dicas'. At ille, qui 7
interrogaverat, rudis profecto et aure agresti homo, 'cur' inquit 'aliud alio in loco potius rectiusque esse dicas, non sane intellego'. Tum Probus iam com- 8
motior, 'noli' inquit 'igitur laborare, utrum istorum debeas dicere, 'urbis' an 'urbes'. Nam cum id genus sis, quod video, ut sine iactura tua pecces, nihil perdes, utrum dixeris'.

His tum verbis Probus et hac fini hominem dimi- 9
sit, ut mos eius fuit erga indociles, prope inclementer. Nos autem aliud quoque postea consimiliter a Vergilio 10
duplici modo scriptum invenimus. Nam et tres et tris posuit eodem in loco ea iudicii subtilitate, ut si aliter dixeris mutaverisque et aliquid tamen auris habeas, sentias suavitatem sonitus claudere. Versus 11
ex decimo hi sunt:

Tres quoque Threicios Boreae de gente suprema
Et tris, quos Idas pater et patria Ismara mittit.

Tres illic, tris hic: pensicula utrumque modulareque, reperies suo quidque in loco sonare aptissime. Sed in 12
illo quoque itidem Vergilii versu:

Haec finis Priami fatorum,

si mutes haec et 'hic finis' dicas, durum atque absonum erit respuentque aures, quod mutaveris. Sicut illud contra eiusdem Vergilii insuavius facias, si mutes:

quem das finem, rex magne, laborum?

Nam si ita dicas: 'quam das finem', iniucundum nescio quo pacto et laxiorem vocis sonum feceris.

Ennius item rectos cupressos dixit contra re- 13
ceptum vocabuli genus hoc versu:

Capitibus nutantis pinos rectosque cupressos.

Firmior ei, credo, et viridior sonus esse vocis visus
14 est, rectos dicere cupressos quam 'rectas'. Contra
vero idem Ennius in annali duodevicesimo aere
fulva dixit, non 'fulvo', non ob id solum, quod Home-
rus 'ἠέρα βαθεῖαν' dicit, sed quod hic sonus, opinor,
vocabilior visus et amoenior.
15 Sicuti Marco etiam Ciceroni mollius teretiusque
visum, in quinta in Verrem fretu scribere quam
'freto': Perangusto, inquit, fretu divisa. Erat
enim crassius iam vetustiusque, 'perangusto freto'
16 dicere. Itidem in secunda, simili usus modulamine:
manifesto peccatu inquit, non 'peccato'; hoc enim
scriptum in uno atque in altero antiquissimae fidei
17 libro Tironiano repperi. Verba sunt Ciceronis haec:
Nemo ita vivebat, ut nulla eius vitae pars sum-
mae turpitudinis esset expers, nemo ita in mani-
festo peccatu tenebatur, ut cum inpudens fuisset
in facto, tum inpudentior videretur, si negaret.
18 Huius autem vocis cum elegantior hoc in loco
19 sonus est, tum ratio certa et probata est. 'Hic' enim
'peccatus', quasi 'peccatio', recte Latineque dicitur,
sicut 'hic incestus', non qui admisit, sed quod admis-
sum est, et 'hic tributus', quod 'tributum' nos dicimus,
a plerisque veterum dicta sunt. 'Hic' quoque 'ad-
legatus' et 'hic arbitratus' pro 'adlegatione' proque
'arbitratione' dicuntur, qua ratione servata 'arbitratu'
20 et 'adlegatu meo' dicimus. Sic igitur in manifesto
peccatu dixit, ut 'in manifesto incestu' veteres dixe-
runt, non quin Latinum esset 'peccato' dicere, sed quia
in loco isto positum subtilius ad aurem molliusque est.
21 Lucretius aeque auribus inserviens 'funem' femi-
nino genere appellavit in hisce versibus:

Haut, ut opinor, enim mortalia saecla superne
Aurea de caelo demisit funis in arva,

cum dicere usitatius manente numero posset:

'*Aureus e* caelo demisit funis in arva'.

Sacerdotes quoque feminas M. Cicero 'antistitas' 22
dicit, non secundum grammaticam legem 'antistites'.
Nam cum insolentias verborum a veteribus dictorum
plerumque respueret, huius tamen verbi in ea parte
sonitu delectatus: Sacerdotes, inquit, Cereris atque
illius fani antistitae. Vsque adeo in quibusdam 23
neque rationem verbi neque consuetudinem, sed solam
aurem secuti sunt, suis verba modulis pensitantem.
Quod qui non sentiunt, inquit idem ipse M. Cicero, 24
cum de numerosa et apta oratione dissereret, quas
auris habeant aut quid in his hominis simile
sit, nescio.

Illud vero cumprimis apud Homerum veteres 25
grammatici adnotaverunt, quod, cum dixisset quodam in loco *κολοιούς τε ψῆράς τε*, alio in loco non '*ψηρῶν τε*', set *ψαρῶν* dixit:

Τῶν δ' ὥς τε ψαρῶν νέφος ἔρχεται ἠὲ κολοιῶν,

secutus non communem, sed propriam in quoque vocis situ iucunditatem; nam si alterum in alterius loco ponas, utrumque feceris sonitu insuave.

XXII. (XXI.)

Verba Titi Castricii rhetoris ad discipulos adulescentes de vestitu atque calciatu non decoro.

T. Castricius, rhetoricae disciplinae doctor, qui 1
habuit Romae locum principem declamandi ac docendi, summa vir auctoritate gravitateque et a divo Hadriano in mores atque litteras spectatus, cum me forte praesente, usus enim sum eo magistro, discipulos quosdam suos senatores vidisset die feriato tunicis et lacernis indutos et gallicis calciatos, 'equidem' inquit 'maluissem, vos togatos esse; [si] pigitum est, cinctos saltem esse et paenulatos. Sed si hic vester huiusmodi vestitus de multo iam usu ignoscibilis est, soleatos ta-

men vos, populi Romani senatores, per urbis vias
ingredi nequaquam decorum est, non hercle vobis
minus quam illi tum fuit, cui hoc M. Tullius pro
turpi crimine obiectavit'.
2 Haec, me audiente, Castricius et quaedam alia
ad eam rem conducentia Romane et severe dixit.
3 Plerique autem ex his, qui audierant, requirebant, cur
'soleatos' dixisset, qui gallicas, non soleas, haberent.
4 Sed Castricius profecto scite atque incorrupte locu-
5 tus est: omnia enim ferme id genus, quibus plantarum
calces tantum infimae teguntur, cetera prope nuda
et teretibus habenis vincta sunt, 'soleas' dixerunt,
6 nonnumquam voce Graeca 'crepidulas'. 'Gallicas'
autem verbum esse opinor novum, non diu ante aeta-
tem M. Ciceronis usurpari coeptum, itaque ab eo
ipso positum est in secunda Antonianarum: Cum
7 gallicis, inquit, et lacerna cucurristi. Neque in
ea significatione id apud quemquam alium scriptum
lego gravioris dumtaxat auctoritatis scriptorem; sed,
ut dixi, 'crepidas' et 'crepidulas' prima syllaba cor-
repta id genus calciamentum appellaverunt, quod
Graeci 'κρηπῖδας' vocant, eiusque calciamenti sutores
8 'crepidarios' dixerunt. Sempronius Asellio in libro
rerum gestarum XIV: Crepidarium, inquit, cul-
tellum rogavit a crepidario sutore.

XXIII. (XXII.)

[De Neriene Martis in antiquis conprecationibus.]

1 Conprecationes deum inmortalium, quae ritu
Romano fiunt, expositae sunt in libris sacerdotum
populi Romani et in plerisque antiquis orationi-
2 bus. In his scriptum est: Luam Saturni, Sala-
ciam Neptuni, Horam Quirini, Virites Quirini,
Maiam Volcani, Heriem Iunonis, Moles Martis
3 *Nerienem*que Martis. Ex quibus id, quod postre-
mum posui, sic plerosque dicere audio, ut primam in

eo syllabam producant, quo Graeci modo dicunt 'Νη-
ρεΐδας'. Sed qui proprie locuti sunt, primam correp-
tam dixerunt, tertiam produxerunt. Est enim rectus 4
casus vocabuli, sicut in libris veterum scriptum
est, 'Nerio', quamquam M. Varro in satura Menip-
pea, quae scribitur Σκιομαχία, non 'Nerio', sed
Nerienes vocative dicit in his versibus:

Te Anna ác Peranna, Pánda, te litó Pales,
Neriénes [et] Minérva, Fortuna ác Ceres.

Ex quo nominandi quoque casum eundem fieri neces- 5
sum est. Sed 'Nerio' a veteribus sic declinabatur, 6
quasi 'Anio': nam perinde ut 'Anienem', sic 'Nerienem'
dixerunt tertia syllaba producta. Id autem, sive 'Nerio' 7
sive 'Nerienes' est, Sabinum verbum est, eoque signi-
ficatur virtus et fortitudo. Itaque ex Claudiis, quos 8
a Sabinis oriundos accepimus, quis erat egregia atque
praestanti fortitudine, 'Nero' appellatus est. Sed id 9
Sabini accepisse a Graecis videntur, qui vincula et
firmamenta membrorum 'νεῦρα' dicunt, unde nos quo-
que Latine 'nervos' appellamus. 'Nerio' igitur Martis 10
vis et potentia et maiestas quaedam esse Martis de-
monstratur.

Plautus autem in Truculento coniugem esse 11
Nerienem Martis dicit, atque id sub persona militis
in hoc versu:

Márs peregrie adveniéns salutat Nérienem
uxorém suam.

Super ea re audivi non incelebrem hominem dicere, 12
nimis comice Plautum inperito et incondito militi
falsam novamque opinionem tribuisse, ut Nerienem
coniugem esse Martis putaret. Sed id perite magis 13
quam comice dictum intelleget, qui leget Cn. Gellii
annalem tertium, in quo scriptum est, Hersiliam,
cum apud T. Tatium verba faceret pacemque oraret,
ita precatam esse: Neria Martis te obsecro, pacem

da, te, uti liceat nuptiis propriis et prosperis
uti, quod de tui coniugis consilio contigit, uti
nos itidem integras raperent, unde liberos sibi
14 et suis, posteros patriae pararent. De tui, in-
quit, coniugis consilio, Martem scilicet significans;
per quod apparet, non esse id poetice a Plauto dictum,
sed eam quoque traditionem fuisse, ut Nerio a qui-
15 busdam uxor esse Martis diceretur. Inibi autem animad-
vertendum est, quod Gellius Neria dicit per a
16 litteram, non 'Nerio', neque 'Nerienes'. Praeter Plau-
tum etiam praeterque Gellium Licinius Imbrex,
vetus comoediarum scriptor, in fabula, quae Neaera
scripta est, ita scripsit:

> Nolo égo Neaeram té vocent, set Nérienem,
> † Cum quidem Marti es in conubium data.

17 Ita autem se numerus huiusce versus habet, ut tertia
in eo nomine syllaba, contra quam supra dictum est,
corripienda sit; cuius sonitus quanta aput veteres in-
differentia sit, notius est quam ut plura in id verba
18 sumenda sint. Ennius autem in primo annali in
hoc versu:

> Nerienem Mavortis et Herclem,

si, quod minime solet, numerum servavit, primam sylla-
bam intendit, tertiam corripuit.

19 Ac ne id quidem praetermittendum puto, cuiusmodi
est, quod in commentario Servii Claudii scriptum in-
venimus, 'Nerio' dictum quasi 'Neirio', hoc est sine ira
et cum placiditate, ut eo nomine mitem tranquillumque
fieri Martem precemur; 'ne' enim particula, ut apud Grae-
cos, ita plerumque in Latina quoque lingua privativa est.

XXIV. (XXIII.)

[Verba M. Catonis, egere se multis rebus et nihil tamen cupere dicentis.]

1 *M. Cato*, consularis et censorius, publicis iam
privatisque opulentis rebus, villas suas inexcultas et

rudes, ne tectorio quidem praelitas fuisse dicit ad
annum usque aetatis suae septuagesimum. Atque ibi
postea his verbis utitur: *Neque mihi, inquit, aedificatio neque vasum neque vestimentum ullum*
est manupretiosum neque pretiosus servus neque ancilla. Si quid est, inquit, *quod utar, utor,*
si non est, egeo. Suum cuique per me uti atque frui licet. Tum deinde addit: *Vitio vertunt,*
quia multa egeo; at ego illis, quia nequeunt
egere. Haec mera veritas Tusculani hominis, egere 2
se multis rebus et nihil tamen cupere dicentis, plus
hercle promovet ad exhortandam parsimoniam sustinendamque inopiam quam Graecorum istorum praestigiae, philosophari sese dicentium umbrasque verborum inanes fingentium, qui se nihil habere et nihil tamen egere ac nihil cupere dicunt, cum et habendo et egendo et cupiendo ardeant.

XXV. (XXIV.)

Quaesitum tractatumque, quid sint 'manubiae'; atque inibi dicta quaedam de ratione utendi verbis pluribus idem significantibus.

In fastigiis fori Traiani simulacra sunt sita circum- 1
undique inaurata equorum atque signorum militarium,
subscriptum est: *ex manubiis.* Quaerebat *Favori-* 2
nus, cum in area fori ambularet et amicum suum
consulem opperiretur causas pro tribunali cognoscentem nosque tunc eum sectaremur, quaerebat, inquam,
quid nobis videretur significare proprie 'manubiarum'
illa inscriptio. Tum quispiam, qui cum eo erat, homo 3
in studiis doctrinae multi atque celebrati nominis:
''*ex manubiis*', inquit, 'significat 'ex praeda'; 'manubiae' enim dicuntur praeda, quae manu capta est'.
'Etiamsi' inquit *Favorinus* 'opera mihi princeps et 4
prope omnis in litteris disciplinisque Graecis sumpta
est, non usque eo tamen infrequens sum vocum Lati-

narum, quas subsicivo aut tumultuario studio colo, ut hanc ignorem manubiarum interpretationem vulgariam, quod esse dicantur 'manubiae' praeda. Sed quaero, an M. Tullius, verborum homo diligentissimus, in oratione, quam dixit de lege agraria Kalendis Ianuariis contra Rullum, inani et inlepida geminatione iunxerit 'manubias' et 'praedam', si duo haec verba idem significant neque ulla re aliqua dissident?' 5 Atque, ut erat Favorinus egregia vel divina quadam 6 memoria, verba ipsa M. Tulli statim dixit. Ea nos hic adscripsimus: Praedam, manubias, sectionem, castra denique Cn. Pompei sedente imperatore decemviri vendent; et infra itidem duo haec simul iunctim posita dixit: Ex praeda, ex manubiis, ex 7 auro coronario. Ac deinde ad eum convertit, qui manubias esse praedam dixerat, et: 'videturne tibi,' inquit 'utroque in loco M. Cicero duobus verbis idem, sicuti tu putas, significantibus inepte et frigide esse usus ac tali ioco dignus, quali apud Aristophanen, facetissimum comicorum, Euripides Aeschylum insectatus est, cum ait:

Δὶς ταὐτὸν ἡμῖν εἶπεν ὁ σοφὸς Αἰσχύλος.
Ἥκω γὰρ εἰς γῆν, φησί, καὶ κατέρχομαι·
Ἥκω δὲ ταὐτόν ἐστι τῷ κατέρχομαι.
Νὴ τὸν Δί', ὥσπερ γ' εἴ τις εἴποι γείτονι,
Χρῆσον σὺ μάκτραν, εἰ δὲ βούλει, κάρδοπον'?

8 'Nequaquam vero' inquit ille 'talia videntur, quale est 'μάκτρα' et 'κάρδοπος', quae vel a poetis vel oratoribus Graecis nostrisque venerandae et ornandae rei gratia duobus eadem pluribusve nominibus frequentantur'.

9 'Quid igitur' inquit Favorinus 'valet haec repetitio instauratioque eiusdem rei sub alio nomine, in 'manubiis' et in 'praeda'? num ornat, ut alioqui solet, orationem? num eam modulatiorem aptioremque reddit? num onerandi vel exprobrandi criminis causa exagge-

rationem aliquam speciosam facit? sicut in libro eiusdem M. Tulli, qui de constituendo accusatore est, una eademque res pluribus verbis vehementer atque atrociter dicitur: Sicilia tota, si una voce loqueretur, hoc diceret: quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis urbibus, sedibus, delubris fuit. Nam cum urbes semel totas dixisset, sedes delubraque addidit, quae sunt ipsa quoque in urbibus. Item in eodem libro simili modo: Sici- 10 liam, inquit, provinciam C. Verres per triennium depopulatus esse, Siculorum civitates vastasse, domos exinanisse, fana spoliasse dicitur. Ecquid 11 videtur, cum Siciliam provinciam dixerit atque insuper etiam civitates addiderit, domos etiam et fana, quae infra posuit, conprehendisse? Verba haec item multa atque varia: depopulatus esse, vastasse, exinanisse, spoliasse, nonne unam et eandem vim in sese habent? sane. Sed quia cum dignitate orationis et cum gravi verborum copia dicuntur, quamquam eadem fere sint et ex una sententia cooriantur, plura tamen esse existimantur, quoniam et aures et animum saepius feriunt.'

Hoc ornatus genus in crimine uno vocibus multis 12 atque saevis extruendo ille iam tunc M. Cato antiquissimus in orationibus suis celebravit, sicuti in illa, quae inscripta est de decem hominibus, cum Thermum accusavit, quod decem liberos homines eodem tempore interfecisset, hisce verbis eandem omnibus rem significantibus usus est, quae quoniam sunt eloquentiae Latinae tunc primum exorientis lumina quaedam sublustria, libitum est ea mihi ἀπομνημονεύειν: Tuum nefarium facinus peiore facinore operire postulas, succidias humanas facis, tantam trucidationem facis, decem funera facis, decem capita libera interficis, decem hominibus vitam eripis, indicta causa, iniudicatis, incondemnatis. Item M. Cato in orationis prim- 13

cipio, quam dixit in senatu pro Rodiensibus, cum vellet res nimis prosperas dicere, tribus vocabulis
14 idem sentientibus dixit. Verba eius haec sunt: Scio solere plerisque hominibus in rebus secundis atque prolixis atque prosperis animum excellere atque superbiam atque ferociam auge-
15 scere. Itidem Cato ex originum VII. in oratione, quam contra Servium Galbam dixit, conpluribus vocabulis super eadem re usus est: Multa me dehortata sunt huc prodire, anni, aetas, vox, vires, senectus; verum enimvero cum tantam rem peragier arbitrarer, ***.

16 Sed ante omnis apud Homerum eiusdem rei atque sententiae luculenta exaggeratio est:

Ἕκτορα δ' ἐκ βελέων ὕπαγε Ζεὺς ἔκ τε κονίης
Ἔκ τ' ἀνδροκτασίης ἔκ θ' αἵματος ἔκ τε κυδοιμοῦ.

Item alio in versu:

Ὑσμῖναί τε μάχαι τε φόνοι τ' ἀνδροκτασίαι τε.

17 Nam cum omnia ista utrubique multa et cognominia nihil plus demonstrent quam 'proelium', huius tamen rei varia facies delectabiliter ac decore multis variis-
18 que verbis depicta est. Neque non illa quoque aput eundem poetam una in duobus verbis sententia cum egregia ratione repetita est: Idaeus enim, cum inter Aiacem et Hectorem decertantes armis intercederet, his ad eos usus est:

Μηκέτι, παῖδε φίλω, πολεμίζετε μηδὲ μάχεσθε,

19 in quo versu non oportet videri alterum verbum, idem quod superius significans, supplendi numeri causa extrinsecus additum et consarcinatum. Est enim hoc *inane admodum* et futtile. Sed cum in iuvenibus *gloriae studio* flagrantibus pervicaciam ferociamque et

cupidinem pugnae leniter tamen ac placide obiurgaret, atrocitatem rei et culpam perseverandi bis idem dicendo alio atque alio verbo auxit inculcavitque, duplexque eadem conpellatio admonitionem facit instantiorem. Ne illa quidem significationis eiusdem repetitio ignava 20 et frigida videri debet:

Μνηστῆρες δ' ἄρα Τηλεμάχῳ θάνατόν τε μόρον τε
Ἤρτυνον,

quod bis idem: '*θάνατον*' et '*μόρον*' dixerit; indignitas enim moliendae tam acerbae tamque iniustae necis miranda mortis iteratione defleta est. Ceterum quis 21 tam obtunso ingeniost, quin intellegat:

Βάσκ' ἴθι, οὖλε Ὄνειρε,

et:

Βάσκ' ἴθι, Ἶρι ταχεῖα,

verba idem duo significantia non frustra posita esse *ἐκ παραλλήλων*, ut quidam putant, sed hortamentum esse acre imperatae celeritatis?

Verba quoque illa M. Ciceronis in L. Pisonem 22 trigemina, etiamsi durae auris hominibus non placent, non venustatem modo numeris quaesiverunt, sed figuram simulationemque oris pluribus simul vocibus everberaverunt: Vultus denique, inquit, totus, qui 23 sermo quidam tacitus mentis est, hic in fraudem homines impulit, hic eos, quibus erat ignotus, decepit, fefellit, induxit. Quid igitur? Simile 24 est' inquit 'apud eundem in 'praeda' et 'manubiis'? nihil profecto istiusmodi est. Nam neque ornatius fit 25 additis manubiis neque exaggeratius modulatiusve; sed aliud omnino 'praeda' est, ut in libris rerum verborumque veterum scriptum est, aliud 'manubiae'. Nam 26 'praeda' dicitur corpora ipsa rerum, quae capta sunt, 'manubiae' vero appellatae sunt pecunia a quaestore ex *venditione* praedae redacta. Vtrumque ergo dixit 27

M. Tullius cumulandae invidiae gratia decemviros ablaturos persecuturosque: et praedam, quae nondum esset venundata, et pecuniam, quae ex venditione praedae percepta esset.

28 Itaque haec inscriptio, quam videtis: ex manubiis,
non res corporaque ipsa praedae demonstrat, nihil enim
captum est horum a Traiano ex hostibus, sed facta
esse haec conparataque 'ex manubiis', id est ex pecunia
29 praedaticia, declarat. 'Manubiae' enim sunt, sicuti
iam dixi, non praeda, sed pecunia per quaestorem po-
30 puli Romani ex praeda vendita contracta. Quod 'per
quaestorem' autem dixi, intellegi nunc oportet prae-
fectum aerario significari. Nam cura aerarii a quae-
31 storibus ad praefectos translata est. Est tamen non-
nusquam invenire, ita scripsisse quosdam non ignobiles
scriptores, ut aut temere aut incuriose 'praedam' pro
'manubiis' et 'manubias' pro 'praeda' posuerint, aut
tropica quadam figura mutationem vocabuli fecerint,
quod facere concessum est scite id periteque facienti-
32 bus.. Sed enim, qui proprie atque signate locuti sunt,
sicut hoc in loco M. Tullius, 'manubias' pecuniam
dixerunt'.

XXVI. (XXV.)

Verba P. Nigidii, quibus dicit, in nomine Valeri in casu vocandi primam syllabam acuendam esse; et item alia ex eiusdem verbis ad rectam scripturam pertinentia.

1 P. Nigidii verba sunt ex commentariorum
grammaticorum vicesimo quarto, hominis in di-
sciplinis doctrinarum omnium praecellentis: Deinde,
inquit, voculatio qui poterit servari, si non scie-
mus in nominibus, ut Valeri, utrum interro-
gandi an vocandi sint? Nam interrogandi
secunda syllaba superiore tonost quam prima,
deinde novissima deicitur; at in casu vocandi
*summo tono*st prima, deinde gradatim descen-
2 *dunt. Sic* quidem Nigidius dici praecipit. Sed si

quis nunc, Valerium appellans, in casu vocandi secun-
dum id praeceptum Nigidii acuerit primam, non aberit,
quin rideatur. 'Summum' autem 'tonum' προσῳδίαν 3
acutam dicit et quem 'accentum' nos dicimus 'vocu-
lationem' appellat et 'casum interrogandi' eum dicit,
quem nunc nos 'genetivum' dicimus.

Id quoque in eodem libro Nigidiano animad- 4
vertimus: Si 'huius', inquit, 'amici' vel 'huius
magni' scribas, unum i facito extremum, sin
vero 'hii magnii', 'hii amicii', casu multitudinis
recto, tum ante i [i] scribendum erit, atque id
ipsum facies in similibus. Item si 'huius ter-
rai' scribas, i littera sit extrema, si 'huic ter-
rae', per e scribendum est. Item 'mei' qui
scribit in casu interrogandi, velut cum dicimus
'mei studiosus', per i unum scribat, non per e;
at cum 'mei ***', tum per e et i scribendum est,
quia dandi casus est. Haec nos auctoritate doctis- 5
simi hominis adducti, propter eos, qui harum quoque
rerum scientiam quaerunt, non praetermittenda existi-
mavimus.

XXVII. (XXVI.)

De versibus, quos Vergilius sectatus videtur, Homeri ac Partheni.

Partheni poetae versus est: 1

Γλαύκῳ καὶ Νηρεῖ καὶ εἰναλίῳ Μελικέρτῃ.

Eum versum Vergilius aemulatus est, itaque fecit 2
duobus vocabulis venuste inmutatis parem:

Glauco et Panopeae et Inoo Melicertae.

Sed illi Homerico non sane re parem neque similem 3
fecit: esse enim videtur Homeri simplicior et since-
rior, Vergilii autem *νεωτερικώτερος* et quodam quasi
ferumine inmisso fucatior:

Ταῦρον δ' Ἀλφειῷ, ταῦρον δὲ Ποσειδάωνι.
Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo.

XXVIII. (XXVII.)

De sententia Panaetii philosophi, quam scripsit in libro de officiis secundo, qua hortatur, ut homines ad cavendas iniurias in omni loco intenti paratique sint.

1 Legebatur Panaetii philosophi liber de officiis
secundus ex tribus illis inclitis libris, quos M. Tul-
lius magno cum studio maximoque opere aemulatus
2 est. Ibi scriptum est, cum multa alia ad bonam
frugem ducentia, tum vel maxime, quod esse haerere-
3 que in animo debet. Id autem est ad hanc fere sen-
tentiam: 'Vita' inquit 'hominum, qui aetatem in medio
rerum agunt ac sibi suisque esse usui volunt, negotia
periculaque ex inproviso adsidua et prope cotidiana
fert. Ad ea cavenda atque declinanda perinde esse
oportet animo prompto semper atque intento, ut sunt
4 athletarum, qui 'pancratiastae' vocantur. Nam sicut
illi ad certandum vocati proiectis alte brachiis consi-
stunt caputque et os suum manibus oppositis quasi
vallo praemuniunt, membraque eorum omnia, prius-
quam pugna mota est, aut ad vitandos ictus cauta
sunt aut ad faciendos parata: ita animus atque mens
viri prudentis, adversus vim et petulantias iniuriarum
omni in loco atque in tempore prospiciens, esse debet
erecta, ardua, saepta solide, expedita, in sollicitis num-
quam conivens, nusquam aciem suam flectens, consilia
cogitationesque contra fortunae verbera contraque in-
sidias iniquorum, quasi brachia et manus, protendens,
ne qua in re adversa et repentina incursio inparatis
inprotectisque nobis oboriatur.

XXIX. (XXVIII.)

Quod Quadrigarius 'cum multis mortalibus' dixit; an quid et quantum differret, si dixisset 'cum multis hominibus'.

1 *Verba* sunt Claudi Quadrigarii ex annalium
eius XIII: Contione dimissa Metellus in Capi-

tolium venit cum mortalibus multis; inde domum proficiscitur, tota civitas eum reduxit. Cum 2
is liber eaque verba M. Frontoni, nobis ei ac plerisque aliis adsidentibus, legerentur et cuidam haut sane viro indocto videretur mortalibus multis pro 'hominibus multis' inepte frigideque in historia nimisque id poetice dixisse, tum Fronto illi, cui hoc videbatur: 'ain tu' inquit 'aliarum homo rerum iudicii elegantissimi, mortalibus multis ineptum tibi videri et frigidum, nil autem arbitrare causae fuisse, quod vir modesti atque puri ac prope cotidiani sermonis mortalibus maluit quam 'hominibus' dicere, eandemque credis futuram fuisse multitudinis demonstrationem, si 'cum multis hominibus', ac non 'cum multis mortalibus' diceret? Ego quidem' inquit 'sic existimo, 3
nisi si me scriptoris istius omnisque antiquae orationis amor atque veneratio caeco esse iudicio facit, longe longeque esse amplius, prolixius, fusius, in significanda totius prope civitatis multitudine 'mortales' quam 'homines' dixisse. Namque 'multorum hominum' ap- 4
pellatio intra modicum quoque numerum cohiberi atque includi potest, 'multi' autem 'mortales' nescio quo pacto et quodam sensu inenarrabili omne fere genus, quod in civitate est et ordinum et aetatum et sexus conprehendunt; quod scilicet Quadrigarius, ita ut res erat, ingentem atque promiscam multitudinem volens ostendere, 'cum multis mortalibus' Metellum in Capitolium venisse dixit ἐμφατικώτερον quam si 'cum multis hominibus' dixisset.

Ea nos omnia, quae Fronto dixit, cum ita, ut 5
par erat, non adprobantes tantum, sed admirantes quoque audiremus, 'videte tamen,' [inquit] 'ne existimetis, semper atque in omni loco 'mortales multos' pro 'multis hominibus' dicendum, ne plane fiat Graecum illud de Varronis satura proverbium 'τὸ ἐπὶ τῇ φακῇ μύρον''. Hoc iudicium Frontonis, etiam [in] 6
parvis minutisque vocabulis, non praetermittendum

putavi, ne nos forte fugeret lateretque subtilior huiuscemodi verborum consideratio.

XXX. (XXIX.)

Non hactenus esse faciem, qua vulgo dicitur.

1 Animadvertere est, pleraque verborum Latinorum
ex ea significatione, de qua nata sunt, decessisse vel
in aliam longe vel in proximam, eamque decessionem
factam esse consuetudine et inscitia temere dicentium,
2 quae cuimodi sint, non didicerint. Sicuti quidam 'fa-
ciem' esse hominis putant os tantum et oculos et
genas, quod Graeci 'πρόσωπον' dicunt, quando 'facies'
sit forma omnis et modus et factura quaedam cor-
poris totius, a 'faciendo' dicta, ut ab 'aspectu' 'species'
3 et a 'fingendo' 'figura'. Itaque Pacuvius in tragoe-
dia, quae Niptra scribitur, 'faciem' dixit hominis pro
corporis longitudine:

aetate, inquit, íntegra,
Feróci ingenio, fácie procerá virum.

4 Non solum autem in hominum corporibus, sed
etiam in rerum cuiusquemodi aliarum 'facies' dicitur.
Nam montis et caeli et maris 'facies', si tempestive
5 dicatur, probe dicitur. Sallustii verba sunt ex
historia secunda: Sardinia in Africo mari facie
vestigii humani in orientem quam occidentem
6 latior prominet. Ecce autem id quoque in mentem
venit, quod etiam Plautus in Poenulo 'faciem' pro
totius corporis colorisque habitu dixit. Verba Plauti
haec sunt:

[H.] Set eárum nutrix quá sit facie, mi éxpedi.
[M.] Statúra † non magna, córpore aquilost.
[H.] Ipsa east.
[M.] Specié † venusta, ore atque oculis pérnigris.
[H.] Formám quidem hercle vérbis depinxtí probe!

Praeterea memini, Quadrigarium in undevice- 7
simo 'faciem' pro statura totiusque corporis figura
dixisse.

XXXI. (XXX.)

Quid sit in satura M. Varronis 'caninum prandium'.

Laudabat venditabatque se nuper quispiam in libraria 1
sedens homo inepte gloriosus, tamquam unus esset
in omni caelo saturarum M. Varronis enarrator,
quas partim Cynicas, alii Menippeas appellant. Et
iaciebat inde quaedam non admodum difficilia, ad quae
conicienda adspirare posse neminem dicebat. Tum forte 2
ego eum librum ex isdem saturis ferebam, qui 'Ὑδρο-
κύων inscriptus est. Propius igitur accessi et: 'nosti' 3
inquam 'magister, verbum illud scilicet e Graecia vetus,
musicam, quae sit abscondita, eam esse nulli rei? oro
ergo te, legas hos versus pauculos et proverbii istius,
quod in his versibus est, sententiam dicas mihi'. 'Lege' 4
inquit 'tu mihi potius, quae non intellegis, ut ea tibi
ego enarrem'. 'Quonam' inquam 'pacto legere ego 5
possum, quae non adsequor? indistincta namque et
confusa fient, quae legero, et tuam quoque impedient
intentionem'.

Tunc aliis etiam, qui ibi aderant, compluribus idem 6
comprobantibus desiderantibusque, accipit a me librum
fidei veterem spectatae, luculente scriptum. Accipit 7
autem inconstantissimo vultu et maestissimo. Sed 8
quid deinde dicam? non audeo hercle postulare, ut id
credatur mihi. Pueri in ludo rudes, si eum librum 9
accepissent, non hi magis in legendo deridiculi fuissent,
ita et sententias intercidebat et verba corrupte pro-
nuntiabat. Reddit igitur mihi librum multis iam ri- 10
dentibus et 'vides' inquit 'oculos meos aegros adsi-
duisque lucubrationibus prope iam perditos; vix ipsos
litterarum apices potui conprehendere; cum valebo ab
oculis, revise ad me et librum istum tibi totum legam'.

11
12 'Recte' inquam 'sit oculis, magister, tuis; sed, in quo
illis nihil opus est, id, rogo te, dicas mihi: caninum
prandium in hoc loco, quem legisti, quid significat?'
13 Atque ille egregius nebulo, quasi difficili quaestione
proterritus, exurgit statim et abiens 'non', inquit 'par-
vam rem quaeris; talia ego gratis non doceo'.

14 Eius autem loci, in quo id proverbium est, verba
haec sunt: Non vides apud Mnesitheum scribi,
tria genera esse vini, nigrum, album, medium,
quod vocant 'κιρρόν', et novum, vetus, medium?
et efficere nigrum virus, album urinam, me-
dium πέψιν? novum refrigerare, vetus calefa-
15 cere, medium esse prandium caninum? Quid
significet prandium caninum, rem leviculam, diu
16 et anxie quaesivimus. Prandium autem abstemium,
in quo nihil potatur, 'caninum' dicitur, quoniam canis
17 vino caret. Cum igitur 'medium vinum' appellasset,
quod neque novum esset neque vetus, et plerumque
homines ita loquantur, ut omne vinum aut novum
esse dicant aut vetus, nullam vim habere significavit
neque novi neque veteris quod medium esset, et id-
circo pro vino non habendum, quia neque refrigeraret
neque calefaceret. 'Refrigerare' id dicit, quod Graece
'ψύχειν' dicitur.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER QVARTVS DECIMVS.

I.

Dissertatio Favorini philosophi adversus eos, qui Chaldaei appellantur et ex coetu motibusque siderum et stellarum fata hominum dicturos pollicentur.

Adversum istos, qui sese 'Chaldaeos' seu 'genethlia- 1
cos' appellant ac de motu deque positu stellarum dicere
posse, quae futura sunt, profitentur, audivimus quon-
dam Favorinum philosophum Romae Graece disse-
rentem egregia atque inlustri oratione; exercendi 2
autem, non ostentandi, gratia ingenii, an quod ita
serio iudicatoque existimaret, non habeo dicere. Ca-
pita autem locorum argumentorumque quibus usus
est, quod eius meminisse potui egressus ibi ex audi-
tione propere adnotavi, eaque fuerunt ad hanc ferme
sententiam: disciplinam istam Chaldaeorum tantae
vetustatis non esse, quantae videri volunt, neque eos
principes eius auctoresque esse, quos ipsi ferant, sed
id praestigiarum atque offuciarum genus commentos
esse homines aeruscatores et cibum quaestumque ex
mendaciis captantes. Atque eos, quoniam viderent 3
terrena quaedam inter homines sita caelestium rerum
sensu atque ductu moveri, quale est, quod oceanus

quasi lunae comes cum ea simul senescit adolescitque,
hinc videlicet sibi argumentum ad suadendum para-
visse, ut crederemus, omnia rerum humanarum et
parva et maxima, tamquam stellis atque sideribus
4 evincta, duci et regi. Esse autem nimis quam ineptum
absurdumque, ut, quoniam aestus oceani cum lunae
curriculo congruit, negotium quoque alicuius, quod ei
forte de aquae ductu cum rivalibus aut de communi
pariete cum vicino apud iudicem est, ut existimemus,
id negotium quasi habena quadam de caelo vinctum
5 gubernari. Quod etsi vi et ratione quapiam divina
fieri potest, nequaquam id tamen censebat in tam
brevi exiguoque vitae spatio quantovis hominis ingenio
conprehendi posse et percipi, set coniectari pauca
quaedam, ut verbo ipsius utar, 'παχυμερέστερον', nullo
scientiae fundo concepto, sed fusa et vaga et arbi-
traria, qualis longinqua oculorum acies est per inter-
6 valla media caligantium; tolli enim, quod maxime inter
deos atque homines differt, si homines quoque res
7 omnis post futuras praenoscerent. Ipsam deinde side-
rum stellarumque observationem, quam esse originem
scientiae suae praedicarent, hautquaquam putabat
8 liquide consistere. 'Nam si principes Chaldaei, qui in
patentibus campis colebant, stellarum motus et vias
et discessiones et coetus intuentes, quid ex his effice-
retur, observaverunt, procedat' inquit 'haec sane di-
sciplina, set sub ea modo inclinatione caeli, sub qua
tunc Chaldaei fuerunt; non enim potest' inquit 'ratio
Chaldaeorum observationis manere, si quis ea uti velit
sub diversis caeli regionibus. Nam quanta' inquit
'partium circulorumque caeli ex devergentia et con-
9 vexionibus mundi varietas sit, quis non videt? Eae-
dem igitur stellae, per quas omnia divina humanaque
fieri contendunt, sicuti non usquequaque pruinas aut
calores cient, sed mutant et variant tempestatesque
eodem in tempore alibi placidas, alibi violentas mo-
vent, cur non eventa quoque rerum ac negotiorum

alia efficiunt in Chaldaeis, alia in Gaetulis, alia aput
Danuvium, alia aput Nilum? Per (autem) enim' inquit 10
'inconsequens, ipsum quidem corpus et habitum tam
profundi aeris sub alio atque alio caeli curvamine
non eundem manere, in hominum autem negotiis stellas
istas opinari idem semper ostendere, si eas ex qua-
cumque terra conspexeris'. Praeterea mirabatur, id 11
cuiquam pro percepto liquere, stellas istas, quas a
Chaldaeis et Babyloniis sive Aegyptiis observatas ferunt,
quas multi 'erraticas', Nigidius 'errones' vocat, non
esse plures quam volgo dicerentur; posse enim fieri 12
existimabat, ut et alii quidam planetes pari potestate
essent, sine quibus recta atque perpetua observatio
perfici non quiret, neque eos tamen cernere homines
possent propter exuperantiam vel splendoris vel alti-
tudinis. 'Nam et quaedam' inquit 'sidera a quibus- 13
dam terris conspiciuntur earumque terrarum hominibus
nota sunt; sed eadem ipsa ex alia omni terra non
videntur et sunt aliis omnino ignarissima. Atque uti 14
demus,' inquit 'et has tantummodo stellas et ex una
parte terrae observari debuisse, quae tandem finis
observationis istius fuit et quae tempora satis esse
visa sunt ad percipiendum, quid praemonstraret aut
coetus stellarum aut circuitus aut transitus? Nam 15
si isto modo coepta fieri observatio est, ut animad-
verteretur, quo habitu quaque forma quaque positura
stellarum aliquis nasceretur, tum deinceps ab ineunte
vita fortuna eius et mores et ingenium et circum-
stantia rerum negotiorumque et ad postremum finis
etiam vitae spectaretur eaque omnia, ut usu venerant,
litteris mandarentur ac postea longis temporibus, cum
ipsae illae eodem in loco eodemque habitu forent,
eadem ceteris quoque eventura existimarentur, qui
eodem illo tempore nati fuissent; si isto' inquit 'modo 16
observari coeptum et ex ea observatione conposita
quaedam disciplina est, nullo id pacto potest procedere.
Dicant *enim, quot* tandem annis vel potius quot sae- 17

18 culis orbis hic observationis perfici quiverit'. Constare
quippe inter astrologos dicebat, stellas istas, quas
'erraticas' dicerent, quae esse omnium rerum fatales
viderentur, infinito prope et innumerabili numero an-
norum ad eundem locum, cum eodem abitu simul
omnes profectae sint, [reverti], ut neque ullus obser-
vationis tenor neque memoriae ulla effigies litterarum
19 tanto aevo potuerint edurare. Atque illud etiam cui-
modi esset considerandum putabat, quod aliud stella-
rum agmen foret, quo primum tempore conciperetur
homo in utero matris, aliud postea cum in decem
mensibus proximis in lucem ederetur, quaerebatque,
qui conveniret, diversam super eodem fieri demonstra-
tionem, si, ut ipsi putarent, alius atque alius earun-
dem stellarum situs atque ductus alias atque alias
20 fortunas daret. Sed et nuptiarum tempore, ex quibus
liberi quaererentur, atque ipso etiam illo maris et
feminae iam declarari coitu oportere dicebat certo
quodam et necessario stellarum ordine, quales qualique
fortuna homines gignerentur, ac multo etiam ante,
cum pater ipse atque mater nascerentur, ex eorum
genitura debuisse iam tunc prospici, quinam olim futuri
essent, quos hi creaturi forent, et supra longe atque
longe per infinitum, ut, si disciplina ista fundamento
aliquo veritatis nixa est, centesimo usque abhinc sae-
culo vel magis primo caeli atque mundi exordio atque
inde iam deinceps continua significatione, quotiens
generis auctores eiusdem homines nascerentur, stellae
istae praemonstrare debuerint, qualis qualique fato
21 futurus sit, quisquis hodie natus est. 'Quo autem'
inquit 'pacto credi potest, uniuscuiusque stellarum
formae et positionis sortem atque fortunam uni omnino
homini certam destinatamque esse eamque formam
post longissima saeculorum spatia restitui, si vitae
fortunarumque eiusdem hominis indicia in tam brevi-
bus intervallis per singulos maiorum eius gradus per-
que infinitum successionum ordinem tam saepe ac tam

multipliciter eadem ipsa, non eadem stellarum facie
denotantur? Quod si id fieri potest eaque diversitas 22
atque varietas admittitur per omnis antiquitatis gradus
ad significanda eorum hominum, qui post nascentur,
exordia, imparilitas haec turbat observationem omnis-
que ratio disciplinae confunditur'. Iam vero id minime 23
ferundum censebat, quod non modo casus et eventa,
quae evenirent extrinsecus, sed consilia quoque ipsa
hominum et arbitria et varias voluntates adpetitiones-
que et declinationes et fortuitos repentinosque in
levissimis rebus animorum impetus recessusque moveri
agitarique desuper e caelo putarent: tamquam quod
forte ire in balneas volueris ac deinde nolueris atque
id rursus volueris, non ex aliqua dispari variaque
animi agitatione, sed ex necessaria quadam errantium
siderum reciprocatione contigerit, ut plane homines
non, quod dicitur, 'λογικὰ ζῷα', sed ludicra et ridenda
quaedam neurospasta esse videantur, si nihil sua sponte,
nihil arbitratu suo faciunt, sed ducentibus stellis et
aurigantibus. 'Ac si' inquit 'potuisse praedici adfir- 24
mant, Pyrrusne rex an Manius Curius proelio victurus
esset, cur tandem non de alea quoque ac de calculis
et alveolo audent dicere, quisnam ibi ludentium vincat?
an videlicet magna sciunt, parva nesciunt, et minora
maioribus inperceptiora sunt? Sed si magnitudines 25
rerum sibi vindicant magisque esse perspicuas et faci-
lius comprehendi posse dicunt, volo,' inquit 'mihi
respondeant, quid in hac totius mundi contemplatione,
prae tantis naturae operibus, in tam parvis atque
brevibus negotiis fortunisque hominum magnum putent?
atque id velim etiam,' inquit 'ut respondeant: si tam 26
parvum atque rapidum est momentum temporis, in
quo homo nascens fatum accipit, ut in eodem illo
puncto sub eodem circulo caeli plures simul ad eandem
competentiam nasci non queant, et si idcirco gemini
quoque non eadem vitae sorte sunt, quoniam non eodem
temporis puncto editi sunt, peto,' inquit 'respondeant,

cursum illum temporis transvolantis, qui vix cogita-
tione animi conprehendi potest, quonam pacto aut
consulto adsequi queant aut ipsi perspicere et repre-
hendere, cum in tam praecipiti dierum noctiumque
vertigine minima momenta ingentes facere dicant
27 mutationes?' Ad postremum autem et quid esset, quod
adversum hoc dici posset, requirebat, quod homines
utriusque sexus, omnium aetatum, diversis stellarum
motibus in vitam editi, regionibus, sub quibus geniti
sunt, longe distantibus, omnes tamen isti, aut hianti-
bus terris aut labentibus tectis aut oppidorum expu-
gnationibus aut eadem in navi fluctu obruti, eodem
genere mortis eodemque ictu temporis universi simul
28 interirent. 'Quod scilicet' inquit 'numquam eveniret,
si momenta nascendi singulis adtributa suas unum-
29 quidque leges haberent. Quod si quaedam' inquit 'in
hominum morte atque vita etiam diversis temporibus
editorum per stellarum pares quosdam postea conventus
paria nonnulla et consimilia posse dicunt optingere,
cur non aliquando possint omnia quoque paria usu
venire, ut existant per huiuscemodi stellarum concur-
siones et similitudines Socratae simul et Antisthenae
et Platones multi genere, forma, ingenio, moribus, vita
omni et morte pari? quod nequaquam' inquit 'prorsus
30 fieri potest. Non igitur hac causa probe uti queunt
adversum hominum impares ortus, interitus pares'.
31 Illud autem condonare se his dicebat, quod non id
quoque requireret, si vitae mortisque hominum rerum-
que humanarum omnium tempus et ratio et causa in
caelo et apud stellas foret, quid de muscis aut vermi-
culis aut echinis, multis aliis minutissimis terra mari-
que animantibus dicerent? an istaec quoque isdem,
quibus homines, legibus nascerentur isdemque itidem
extinguerentur? ut aut ranunculis quoque et culicibus
nascendi fata sint de caelestium siderum motibus ad-
tributa aut, si id non putarent, nulla ratio videretur, cur
ea siderum vis in hominibus valeret, deficeret in ceteris.

Haec nos sicca et incondita et propemodum ieiuna 32
oratione adtingimus. Set Favorinus, ut hominis
ingenium fuit utque est Graecae facundiae copia simul
et venustas, latius ea et amoenius et splendidius et
profluentius exequebatur atque identidem commonebat,
ut caveremus, ne qua nobis isti sycophantae ad facien-
dam fidem inreperent, quod viderentur quaedam inter-
dum vera effutire aut spargere. 'Non enim compre- 33
hensa' inquit 'neque definita neque percepta dicunt,
sed lubrica atque ambagiosa coniectatione nitentes,
inter falsa atque vera pedetemptim quasi per tenebras
ingredientes, eunt et aut multa temptando incidunt
repente inprudentes in veritatem aut ipsorum, qui eos
consulunt, multa credulitate ducente perveniunt callide
ad ea, quae vera sunt, et idcirco videntur in praeter-
itis rebus quam in futuris veritatem facilius imitari.
Ista tamen omnia, quae aut temere aut astute vera
dicunt, prae ceteris,' inquit 'quae mentiuntur, pars ea
non sit millesima'.

Praeter haec autem, quae dicentem Favorinum 34
audivimus, multa etiam memini poetarum veterum
testimonia, quibus huiuscemodi ambages fallaciosae
confutantur. Ex quibus est Pacuvianum illud:

Nám si quae eventúra sunt provídeant, aequiperént Iovi,

item Accianum illud:

Nil, inquit, crédo auguribus, qui aúres verbis dívitant
Aliénas, suas ut aúro locupletént domus.

Idem Favorinus, deterrere volens ac depellere 35
adulescentes a genethliacis istis et quibusdam aliis id
genus, qui prodigiosis artibus futura omnia dicturos
pollicentur, nullo pacto adeundos eos esse consulen-
dosque, huiuscemodi argumentis concludebat: 'Aut 36
adversa' inquit 'eventura dicunt, aut prospera. Si di-
cunt prospera et fallunt, miser fies frustra expectando;

si adversa dicunt et mentiuntur, miser fies frustra timendo; sin vera respondent eaque sunt non prospera, iam inde ex animo miser fies, antequam e fato fias; si felicia promittunt eaque eventura sunt, tum plane duo erunt incommoda: et expectatio te spei suspensum fatigabit et futurum gaudii fructum spes tibi iam praefloraverit. Nullo igitur pacto utendum est istiusmodi hominibus res futuras praesagientibus'.

II.

Quem in modum disseruerit Favorinus consultus a me super officio iudicis.

1 Quo primum tempore a praetoribus lectus in iudices
sum, ut iudicia, quae appellantur 'privata', susciperem,
libros utriusque linguae de officio iudicis scriptos
conquisivi, ut homo adulescens, a poetarum fabulis et
a rhetorum epilogis ad iudicandas lites vocatus, rem
iudiciariam, quoniam 'vocis', ut dicitur, 'vivae' penuria
erat, ex 'mutis', quod aiunt, 'magistris' cognoscerem.
Atque in dierum quidem diffissionibus conperendina-
tionibusque et aliis quibusdam legitimis ritibus ex
ipsa lege Iulia et ex Sabini Masurii et quorun-
dam aliorum iurisperitorum commentariis com-
2 moniti et adminiculati sumus. In his autem, quae
existere solent, negotiorum ambagibus et in ancipiti
rationum diversarum circumstantia nihil quicquam
3 nos huiuscemodi libri iuverunt. Nam, etsi consilia
iudicibus ex praesentium causarum statu capienda sunt,
generalia tamen quaedam praemonita et praecepta sunt,
quibus ante causam praemuniri iudex praepararique
ad incertos casus futurarum difficultatum debeat, sicut
illa mihi tunc accidit inexplicabilis reperiendae sen-
tentiae ambiguitas.

4 Petebatur apud me pecunia, quae dicebatur data *numerataque*, sed qui petebat neque tabulis neque *testibus id* factum docebat et argumentis admodum

exilibus nitebatur. Sed eum constabat virum esse 5
firme bonum notaeque et expertae fidei et vitae in-
culpatissimae, multaque et inlustria exempla probitatis
sinceritatisque eius expromebantur; illum autem unde 6
petebatur, hominem esse non bonae rei vitaque turpi
et sordida convictumque volgo in mendaciis plenum-
que esse perfidiarum et fraudum ostendebatur. Is 7
tamen cum suis multis patronis clamitabat, probari
apud me debere pecuniam datam consuetis modis,
'expensi latione', 'mensae rationibus', 'chirographi
exhibitione', 'tabularum obsignatione', 'testium inter-
cessione', ex quibus omnibus si nulla re probaretur, 8
dimitti iam se oportere et adversarium de calumnia
damnari, quod de utriusque autem vita atque factis
diceretur, frustra id fieri atque dici: rem enim de
petenda pecunia apud iudicem privatum agi, non apud
censores de moribus.

Tunc ibi amici mei, quos rogaveram in consilium, 9
viri exercitati atque in patrociniis et in operis fori
celebres semperque se circumundique distrahentibus
causis festinantes, non sedendum diutius ac nihil esse
dubium dicebant, quin absolvendus foret, quem acce-
pisse pecuniam nulla probatione sollemni docebatur.
Sed enim ego homines cum considerabam, alterum 10
fidei, alterum probri plenum spurcissimaeque vitae ac de-
famatissimae, nequaquam adduci potui ad absolvendum.
Iussi igitur diem diffindi atque inde a subselliis pergo 11
ire ad Favorinum philosophum, quem in eo tempore
Romae plurimum sectabar, atque ei de causa ac de
hominibus quae apud me dicta fuerant, uti res erat,
narro omnia ac peto, ut et ipsum illud, in quo haere-
bam, et cetera etiam, quae observanda mihi forent in
officio iudicis, faceret me, ut earum rerum essem
prudentior.

Tum Favorinus, religione illa cunctationis et 12
sollicitudinis nostrae conprobata: 'id quidem,' inquit
'super *quo nunc* deliberas, videri potest specie tenui

parvaque esse. Sed si de omni quoque officio iudicis
praeire tibi me vis, nequaquam est vel loci huius vel
13 temporis; est enim disceptatio ista multiiugae et si-
nuosae quaestionis multaque et anxia cura et circum-
14 spicientia indigens. Namque, ut pauca tibi nunc quae-
stionum capita adtingam, iam omnium primum hoc
de iudicis officio quaeritur: si iudex forte id sciat,
super qua re apud eum litigatur, eaque res uni ei,
priusquam agi coepta aut in iudicium deducta sit, ex
alio quodam negotio casuve aliquo cognita liquido et
comperta sit, neque id tamen in agenda causa probe-
tur, oporteatne eum secundum ea, quae sciens venit,
15 iudicare, an secundum ea, quae aguntur? Id etiam'
inquit 'quaeri solet, an deceat atque conveniat iudici
causa iam cognita, si facultas esse videatur conponendi
negotii, officio paulisper iudicis dilato communis ami-
16 citiae et quasi pacificatoris partes recipere? Atque
illud amplius ambigi ac dubitari scio, debeatne iudex
inter cognoscendum ea, quae dicto quaesitoque opus
est, dicere et quaerere, etiamsi, cuius ea dici quaeri-
que interest, neque dicat neque postulet? patrocinari
enim prorsus hoc esse aiunt, non iudicare.
17 Praeter haec super ea quoque re dissentitur, an
ex usu exque officio sit iudicis, rem causamque, de
qua cognoscit, interlocutionibus suis ita exprimere
consignareque, ut ante sententiae tempus ex iis, quae
apud eum in praesens confuse varieque dicuntur, pro-
inde ut quoquo in loco ac tempore movetur, signa et
18 indicia faciat motus atque sensus sui. Nam qui iudices'
inquit 'acres atque celeres videntur, non aliter existi-
mant rem, qua de agitur, indagari conprehendique
posse, nisi is, qui iudicat, crebris interrogationibus
necessariisque interlocutionibus et suos sensus aperiat
19 et litigantium deprehendat. Contra autem qui seda-
tiores et graviores putantur negant, iudicem debere
ante sententiam, dum causa utrumque agitatur, quotiens
aliqua re proposita motus est, totiens significare, quid

sentiat. Eventurum enim aiunt, ut, quia pro varietate
propositionum argumentorumque alius atque alius
motus animi patiendus est, aliter atque aliter eadem
in causa eodemque in tempore sentire et interloqui
videantur.

Sed de his' inquit 'et ceteris huiuscemodi iudicialis 20
officii tractatibus et nos posthac, cum erit otium,
dicere, quid sentiamus, conabimur et praecepta Aelii
Tuberonis super officio iudicis, quae nuperrime legi,
recensebimus. Quod autem ad pecuniam pertinet, 21
quam apud iudicem peti dixisti, suadeo hercle tibi,
utare M. Catonis, prudentissimi viri, consilio, qui in
oratione, quam pro L. Turio contra Cn. Gellium
dixit, ita esse a maioribus (maiorum) traditum obser-
vatumque ait, ut si, quod inter duos actum est, neque
tabulis neque testibus planum fieri possit, tum apud
iudicem, qui de ea re cognosceret, uter ex his vir
melior esset, quaereretur et, si pares essent seu boni
pariter seu mali, tum illi, unde petitur, crederetur ac
secundum eum iudicaretur. In hac autem causa, de 22
qua tu ambigis, optimus est qui petit, unde petitur
deterrimus, et res est inter duos acta sine testibus.
Eas igitur et credas ei, qui petit, condemnesque eum, 23
de quo petitur, quoniam, sicuti dicis, duo pares non
sunt et qui petit melior est'.

Hoc quidem mihi tum Favorinus, ut virum 24
philosophum decuit, suasit. Sed maius ego altiusque 25
id esse existimavi quam quod meae aetati et medio-
critati conveniret, ut cognovisse et condemnasse de
moribus, non de probationibus rei gestae viderer; ut
absolverem tamen, inducere in animum non quivi et
propterea iuravi, mihi non liquere, atque ita iudicatu
illo solutus sum.

Verba ex oratione M. Catonis, cuius comme- 26
minit Favorinus, haec sunt: Atque ego a maio-
ribus memoria sic accepi: si quis quid alter ab
altero peterent, si ambo pares essent, sive

boni sive mali essent, quod duo res gessissent, uti testes non interessent, illi unde petitur, ei potius credendum esse. Nunc si sponsionem fecissent Gellius cum Turio: 'Ni vir melior esset Gellius quam Turius', nemo, opinor, tam insanus esset, qui iudicaret, meliorem esse Gellium quam Turium: si non melior Gellius est Turio, potius oportet credi, unde petitur.

III.

An aemuli offensique inter sese fuerint Xenophon et Plato.

1 Qui de Xenophontis Platonisque vita et mo-
ribus pleraque omnia exquisitissime scripsere, non
afuisse ab eis motus quosdam tacitos et occultos simul-
tatis aemulationisque mutuae putaverunt et eius rei
argumenta quaedam coniectaria ex eorum scriptis pro-
2 tulerunt. Ea sunt profecto huiuscemodi: quod neque
a Platone in tot numero libris mentio usquam facta
sit Xenophontis neque item contra ab eo in suis
libris Platonis, quamquam uterque ac maxime Plato
complurium Socratis sectatorum in sermonibus,
3 quos scripsit, commeminerit. Id etiam esse non sin-
cerae neque amicae voluntatis indicium crediderunt,
quod Xenophon inclito illi operi Platonos, quod
de optimo statu reipublicae civitatisque ad-
ministrandae scriptum est, lectis ex eo duobus fere
libris, qui primi in volgus exierant, opposuit contra
conscripsitque diversum regiae administrationis genus,
4 quod *παιδείας Κύρου* inscriptum est. Eo facto
scriptoque eius usque adeo permotum esse Platonem
ferunt, ut quodam in libro, mentione Cyri regis habita,
retractandi levandique eius operis gratia, virum qui-
dem Cyrum navum et strenuum fuisse dixerit, '*παι-
δείας δὲ οὐκ ὀρθῶς ἧφθαι τὸ παράπαν*': haec enim
verba sunt de Cyro Platonis.
5 *Praeterea* putant id quoque ad ista, quae dixi,

accedere: quod Xenophon in libris, quos dictorum
atque factorum Socratis commentarios compo-
suit, negat Socraten de caeli atque naturae causis
rationibusque umquam disputavisse, ac ne disciplinas
quidem ceteras, quae 'μαθήματα' Graeci appellant,
quae ad bene beateque vivendum non pergerent, aut
attigisse aut comprobasse, idcircoque turpiter eos
mentiri dicit, qui dissertationes istiusmodi Socrati
adtribuerent. 'Hoc autem' inquiunt 'Xenophon cum 6
scripsit, Platonem videlicet notat, in cuius libris
Socrates physica et musica et geometrica disserit'.
Sed enim de viris optimis et gravissimis si credendum 7
hoc aut suspicandum fuit, causam equidem esse arbi-
tror non obtrectationis nec invidiae neque de gloria
maiore parienda certationis: haec enim procul a mori-
bus philosophiae absunt, in quibus illi duo omnium
iudicio excelluerunt. Quae igitur est opinionis istius
ratio? Haec profecto est: aequiperatio ipsa plerum- 8
que et parilitas virtutum inter sese consimilium, eti-
amsi contentionis studium et voluntas abest, speciem
tamen aemulationis creat. Nam cum ingenia quaedam 9
magna duorum pluriumve in eiusdem rei studio in-
lustrium aut pari sunt fama aut proxima, oritur apud
diversos favisores eorum industriae laudisque aestu-
mandae contentio. Tum postea ex alieno certamine 10
ad eos quoque ipsos contagium certationis adspirat
cursusque eorum ad eandem virtutis calcem pergen-
tium, quando est compar vel ambiguus, in aemulandi
suspiciones non suo, sed faventium studio delabitur.
Proinde igitur et Xenophon et Plato, Socraticae 11
amoenitatis duo lumina, certare aemularique inter sese
existimati sunt, quia de his apud alios, uter esset
exuperantior, certabatur et quia duae eminentiae, cum
simul iunctae in arduum nituntur, simulacrum quod-
dam contentionis aemulae pariunt.

IV.

Quod apte Chrysippus et graphice imaginem Iustitiae modulis coloribusque verborum depinxit.

1 Condigne mehercule et condecore Chrysippus in
librorum, qui inscribuntur περὶ καλοῦ καὶ ἡδονῆς,
primo, os et oculos Iustitiae vultumque eius severis
2 atque venerandis verborum coloribus depinxit. Facit
quippe imaginem Iustitiae fierique solitam esse dicit
a pictoribus rhetoribusque antiquioribus ad hunc ferme
modum: 'forma atque filo virginali, aspectu vehementi
et formidabili, luminibus oculorum acribus, neque
humilis neque atrocis, sed reverendae cuiusdam tristi-
3 tiae dignitate'. Ex imaginis autem istius significatione
intellegi voluit, iudicem, qui Iustitiae antistes est,
oportere esse gravem, sanctum, severum, incorruptum,
inadulabilem contraque improbos nocentesque inmiseri-
cordem atque inexorabilem erectumque et arduum ac
potentem, vi et maiestate aequitatis veritatisque terri-
4 ficum. Verba ipsa Chrysippi de Iustitia scripta
haec sunt: *Παρθένος δὲ εἶναι λέγεται κατὰ σύμβολον τοῦ ἀδιάφθορος εἶναι καὶ μηδαμῶς ἐνδιδόναι τοῖς κακούργοις, μηδὲ προσίεσθαι μήτε τοὺς ἐπιεικεῖς λόγους μήτε παραίτησιν καὶ δέησιν μήτε κολακείαν μήτε ἄλλο μηδὲν τῶν τοιούτων· οἷς ἀκολούθως καὶ σκυθρωπὴ γράφεται καὶ συνεστηκὸς ἔχουσα τὸ πρόσωπον καὶ ἔντονον καὶ δεδορκὸς βλέπουσα, ὥστε τοῖς μὲν ἀδίκοις φόβον ἐμποιεῖν, τοῖς δὲ δικαίοις θάρσος· τοῖς μὲν προσφιλοῦς ὄντος τοῦ τοιούτου προσώπου, τοῖς δὲ ἑτέροις προσάντους.*

5 Haec verba Chrysippi eo etiam magis ponenda existimavi, ut prompta ad considerandum iudicandumque sint, quoniam legentibus ea nobis delicatiores quidam disciplinarum philosophi, Saevitiae imaginem *istam esse,* non Iustitiae, dixerunt.

V.

Lis atque contentio grammaticorum Romae inlustrium enarrata super casu vocativo vocabuli, quod est 'egregius'.

1 Defessus ego quondam diutina commentatione laxandi levandique animi gratia in Agrippae campo deambulabam. Atque ibi duos forte grammaticos conspicatus non parvi in urbe Roma nominis, certationi eorum acerrimae adfui, cum alter in casu vocativo 'vir egregi' dicendum contenderet, alter 'vir egregie'.

2 Ratio autem eius, qui 'egregi' oportere dici censebat, huiuscemodi fuit: 'Quaecumque' inquit 'nomina seu vocabula recto casu numero singulari 'us' syllaba finiuntur, in quibus ante ultimam syllabam posita est 'i' littera, ea omnia casu vocativo 'i' littera terminantur, ut 'Caelius Caeli', 'modius modi', 'tertius terti', 'Accius Acci', 'Titius Titi' et similia omnia; sic igitur 'egregius', quoniam 'us' syllaba in casu nominandi finitur eamque syllabam praecedit 'i' littera, habere debebit in casu vocandi 'i' litteram extremam et idcirco 'egregie', non 'egregi', rectius dicetur. Nam 'divus' et 'rivus' et 'clivus' non 'us' syllaba terminantur, sed ea quae per duo 'u' scribenda est, propter cuius syllabae sonum declarandum reperta erat nova littera, quae 'digamma' appellabatur'.

3 Hoc ubi ille alter audivit, 'o' inquit 'egregie grammatice vel, si id mavis, egregissime, dic, oro te, 'inscius' et 'impius' et 'sobrius' et 'ebrius' et 'proprius' et 'propitius' et 'anxius' et 'contrarius', quae 'us' syllaba finiuntur, in quibus ante ultimam syllabam 'i' littera est, quem casum vocandi habent? me enim pudor et verecundia tenent, pronuntiare ea secundum tuam definitionem'. 4 Sed cum ille paulisper oppositu horum vocabulorum commotus reticuisset et mox tamen se conlegisset eandemque illam, quam definierat, regulam retineret et propugnaret diceretque, et 'proprium'

et 'propitium' et 'anxium' et 'contrarium' itidem in casu vocativo dicendum, ut 'adversarius' et 'extrarius' diceretur, 'inscium' quoque et 'impium' et 'ebrium' et 'sobrium' insolentius quidem paulo, sed rectius per 'i' litteram, non per 'e', in eodem casu pronuntiandum, eaque inter eos contentio longius duceretur, non arbitratus ego, operae pretium esse, eadem istaec diutius audire, clamantes conpugnantesque illos reliqui.

VI.

Cuimodi sint, quae speciem doctrinarum habeant, sed neque delectent neque utilia sint; atque inibi de vocabulis singularum urbium regionumque inmutatis.

1 Homo nobis familiaris, in litterarum cultu non igno-
bilis magnamque aetatis partem in libris versatus
'adiutum' inquit 'ornatumque volo ire noctes tuas';
et simul dat mihi librum grandi volumine 'doctrinae
omnigenus', ut ipse dicebat, 'praescatentem', quem
sibi elaboratum esse ait ex multis et variis et remotis
lectionibus, ut ex eo sumerem quantum liberet rerum
2 memoria dignarum. Accipio cupidus et libens, tam-
quam si copiae cornum nactus essem, et recondo me
penitus, ut sine arbitris legam.
3 At quae ibi scripta erant, pro Iuppiter, mera mira-
cula! quo nomine fuerit qui primus 'grammaticus'
appellatus est; et quot fuerint Pythagorae nobiles,
quot Hippocratae; et cuiusmodi fuisse Homerus
dicat in Vlixis domo λαύρην; et quam ob causam
Telemachus cubans iunctim sibi cubantem Pisistratum
non manu adtigerit, sed pedis ictu excitarit; et Euryclia
Telemachum quo genere claustri incluserit; et qua-
propter idem poeta rosam non norit, oleum ex rosa
norit. Atque illud etiam scriptum fuit, quae nomina
fuerint sociorum Vlixis, qui a Scylla rapti laceratique
sunt; utrum ἐν τῇ ἔσω θαλάσσῃ Vlixes erraverit
κατ' Ἀρίσταρχον an ἐν τῇ ἔξω κατὰ Κράτητα;

item etiam istic scriptum fuit, qui sint apud Homerum 4 versus isopsephi; et quorum ibi nominum παραστιχὶς reperiatur; et quis adeo versus sit, qui per singula vocabula singulis syllabis increscat; ac deinde qua ratione dixerit singulas pecudes in singulos annos terna parere; et ex quinque operimentis, quibus Achillis clipeus munitus est, quod factum ex auro est summum sit an medium; et praeterea quibus urbibus regionibusque vocabula iam mutata sint, quod Boeotia ante appellata fuerit 'Aonia', quod Aegyptus 'Aeria', quod Creta quoque eodem nomine 'Aeria' dicta sit, quod Attice 'Ἀκτή', quod Corinthus 'Ephyre', quod Macedonis 'Ἠμαθία', quod Thessalia 'Αἱμονία', quod Tyros 'Sarra', quod Thracia ante 'Sithonia' dicta sit, quod Paestum 'Ποσειδώνιον'.

Haec item atque alia multa istiusmodi scripta in 5 eo libro fuerunt.

Quem cum statim properans redderem: 'ὄναιό σου,' inquam 'doctissime virorum, ταύτης τῆς πολυμαθίας et librum hunc opulentissimum recipe, nil prosus ad nostras paupertinas litteras congruentem. Nam meae noctes, quas instructum ornatumque isti, de uno maxime illo versu Homeri quaerunt, quem Socrates prae omnibus semper rebus sibi esse cordi dicebat:

Ὅττι τοι ἐν μεγάροισι κακόν τ' ἀγαθόν τε τέτυκται.'

VII.

Quod M. Varro Cn. Pompeio, consuli primum designato, commentarium dedit, quem appellavit ipse 'εἰσαγωγικόν', de officio senatus habendi.

Gnaeo Pompeio consulatus primus cum M. Crasso 1 designatus est. Eum magistratum Pompeius cum ini- 2 turus foret, quoniam per militiae tempora senatus habendi consulendique, rerum expers urbanarum fuit, M. Varronem, familiarem suum, rogavit, uti commen-

tarium faceret εἰσαγωγικόν – sic enim Varro ipse appellat –, ex quo disceret, quid facere dicereque deberet,
3 cum senatum consuleret. Eum librum commentarium, quem super ea re Pompeio fecerat, perisse Varro ait in litteris, quas ad Oppianum dedit, quae sunt in libro epistolicarum quaestionum quarto, in quibus litteris, quoniam quae ante scripserat non comparebant, docet rursum multa ad eam rem ducentia.

4 Primum ibi ponit, qui fuerint, per quos more maiorum senatus haberi soleret eosque nominat: 'dictatorem, consules, praetores, tribunos plebi, interregem, praefectum urbi', neque alii praeter hos ius fuisse dixit facere senatusconsultum, quotiensque usus venisset, ut omnes isti magistratus eodem tempore Romae essent, tum quo supra ordine scripti essent, qui eorum prior aliis esset, ei potissimum senatus consulendi ius fuisse
5 ait, deinde extraordinario iure tribunos quoque militares, qui pro consulibus fuissent, item decemviros, quibus imperium consulare tum esset, item triumviros reipublicae constituendae causa creatos ius consulendi senatum habuisse.

6 Postea scripsit de intercessionibus dixitque, intercedendi, ne senatusconsultum fieret, ius fuisse iis solis, qui eadem potestate, qua ii, qui senatusconsultum facere vellent, maioreve essent.

7 Tum adscripsit de locis, in quibus senatusconsultum fieri iure posset, docuitque confirmavitque, nisi in loco per augurem constituto, quod 'templum' appellaretur, senatusconsultum factum esset, iustum id non fuisse. Propterea et in curia Hostilia et in Pompeia et post in Iulia, cum profana ea loca fuissent, templa esse per augures constituta, ut in iis senatusconsulta more maiorum iusta fieri possent. Inter quae id quoque scriptum reliquit, non omnes aedes sacras templa esse ac ne aedem quidem Vestae templum esse.

8 *Post haec* deinceps dicit, senatusconsultum ante *exortum aut* post occasum solem factum ratum non

fuisse, opus etiam censorium fecisse existimatos, per
quos eo tempore senatusconsultum factum esset.
Docet deinde inibi multa: quibus diebus habere 9
senatum ius non sit; immolareque hostiam prius au-
spicarique debere, qui senatum habiturus esset, de
rebusque divinis prius quam humanis ad senatum
referendum esse; tum porro referri oportere aut in-
finite de republica aut de singulis rebus finite; senatus-
que consultum fieri duobus modis: aut per discessionem,
si consentiretur, aut, si res dubia esset, per singulorum
sententias exquisitas; singulos autem debere consuli
gradatim incipique a consulari gradu. Ex quo gradu
semper quidem antea primum rogari solitum, qui prin-
ceps in senatum lectus esset; tum autem, cum haec
scriberet, novum morem institutum refert per ambi-
tionem gratiamque, ut is primus rogaretur, quem
rogare vellet qui haberet senatum, dum is tamen ex
gradu consulari esset. Praeter haec de pignore quo- 10
que capiendo disserit deque multa dicenda senatori,
qui, cum in senatum venire deberet, non adesset.
Haec et alia quaedam id genus in libro, quo supra 11
dixi, M. Varro epistula ad Oppianum scripta
executus est.

Sed quod ait, senatusconsultum duobus modis fieri 12
solere, aut conquisitis sententiis aut per discessionem,
parum convenire videtur cum eo, quod Ateius Capito
in coniectaneis scriptum reliquit. Nam in libro IX. 13
Tuberonem dicere ait, nullum senatusconsultum fieri
posse non discessione facta, quia in omnibus senatus-
consultis, etiam in iis, quae per relationem fierent, dis-
cessio esset necessaria, idque ipse Capito verum esse
adfirmat. Sed de hac omni re alio in loco plenius
accuratiusque nos memini scribere.

VIII.

Quaesitum esse dissensumque, an praefectus Latinarum causa creatus ius senatus convocandi consulendique habeat.

1 Praefectum urbi Latinarum causa relictum senatum
habere posse Iunius negat, quoniam ne senator qui-
dem sit neque ius habeat sententiae dicendae, cum ex
2 ea aetate praefectus fiat, quae non sit senatoria. M.
autem Varro in quarto epistolicarum quaestio-
num et Ateius Capito in coniectaneorum IX.,
ius esse praefecto senatus habendi dicunt; deque ea
re adsensum esse Capito [Varro]nem Tuberoni
contra sententiam Iunii refert: Nam et tribunis,
inquit, plebis senatus habendi ius erat, quam-
quam senatores non essent, ante Atinium ple-
biscitum.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER QVINTVS DECIMVS.

I.

Quod in Quinti Claudii annalibus scriptum est, lignum alumine oblitum non ardere.

Declamaverat Antonius Iulianus rhetor praeter- 1
quam semper alias, tum vero nimium quantum delectabiliter et feliciter. Sunt enim ferme scholasticae istae declamationes eiusdem hominis eiusdemque fa-
cundiae, non eiusdem tamen cotidie felicitatis. Nos 2
ergo familiares eius circumfusi undique eum prosequebamur domum, cum inde subeuntes montem Cispium conspicimus insulam quandam occupatam igni multis arduisque tabulatis editam et propinqua iam omnia
flagrare vasto incendio. Tum quispiam ibi ex comi- 3
tibus Iuliani: 'magni' inquit 'reditus urbanorum praediorum, sed pericula sunt longe maxima. Si quid autem posset remedii fore, ut ne tam adsidue domus Romae arderent, venum hercle dedissem res rusticas
et urbicas emissem'. Atque illi Iulianus laeta, ut 4
mos eius fuit, inter fabulandum venustate: 'si annalem' inquit 'undevicensimum Q. Claudi legisses, optumi et sincerissimi scriptoris, docuisset te profecto Archelaus, regis Mitridati praefectus, qua medella

quaque sollertia ignem defenderes, ut ne ulla tua aedificatio e ligno correpta atque insinuata flammis arderet'.

5 Percontatus ego sum, quid esset illud mirum
6 Quadrigarii. Repetit: 'In eo igitur libro scriptum
inveni, cum obpugnaret L. Sulla in terra Attica Piraeum et contra Archelaus regis Mitridati praefectus ex eo oppido propugnaret, turrim ligneam defendendi gratia structam, cum ex omni latere circumplexa igni foret, ardere non quisse, quod alumine ab Archelao oblita fuisset'.

7 Verba Quadrigarii ex eo libro haec sunt: Cum Sulla conatus esset tempore magno, eduxit copias, ut Archelai turrim unam, quam ille interposuit, ligneam incenderet. Venit, accessit, ligna subdidit, submovit Graecos, ignem admovit; satis sunt diu conati, numquam quiverunt incendere, ita Archelaus omnem materiam obleverat alumine, quod Sulla atque milites mirabantur, et postquam non succendit, reduxit copias.

II.

Quod Plato in libris, quos de legibus composuit, largiores laetioresque in conviviis invitatiunculas vini non inutiles esse existimavit.

1 Ex insula Creta quispiam aetatem Athenis agens
Platonicum sese philosophum dicebat et viderier ge-
2 stibat. Erat autem nihili homo et nugator atque in
Graecae facundiae gloria iactabundus et praeterea vini
3 libidine adusque ludibria ebriosus. Is in conviviis
iuvenum, quae agitare Athenis hebdomadibus lunae sollemne nobis fuit, simulatque modus epulis factus et utiles delectabilesque sermones coeperant, tum, silentio ad audiendum petito, loqui coeptabat atque id genus vili et incondita verborum caterva hortabatur omnes ad bibendum, idque se facere ex decreto Pla-

tonico praedicabat, tamquam Plato in libris, quos de
legibus composuit, laudes ebrietatis copiosissime
scripsisset utilemque esse eam bonis ac fortibus viris
censuisset; ac simul inter eiusmodi orationem crebris
et ingentibus poculis ingenium omne ingurgitabat,
fomitem esse quendam dicens et ignitabulum ingenii
virtutisque, si mens et corpus hominis vino flagraret.
Sed enim Plato in primo et secundo de legi- 4
bus non, ut ille nebulo opinabatur, ebrietatem istam
turpissimam, quae labefacere et inminuere hominum
mentes solet, laudavit, sed hanc largiorem paulo iu-
cundioremque vini invitationem, quae fieret sub qui-
busdam quasi arbitris et magistris conviviorum sobriis,
non inprobavit. Nam et modicis honestisque inter 5
bibendum remissionibus refici integrarique animos ad
instauranda sobrietatis officia existumavit reddique
eos sensim laetiores atque ad intentiones rursum ca-
piendas fieri habiliores, et simul, si qui penitus in his
adfectionum cupiditatumque errores inessent, quos
aliquis pudor reverens concelaret, ea omnia sine gravi
periculo, libertate per vinum data detegi et ad corri-
gendum medendumque fieri oportuniora.
Atque hoc etiam Plato ibidem dicit, non defu- 6
giendas esse neque respuendas huiuscemodi exercita-
tiones adversum propulsandam vini violentiam neque
ullum umquam continentem prorsum ac temperantem
satis fideliter visum esse, cuius vita victusque non
inter ipsa errorum pericula et in mediis voluptatum
inlecebris explorata sit. Nam cui libentiae gratiaeque 7
omnes conviviorum incognitae sint quique illarum
omnino expers sit, si eum forte ad participandas eius-
modi voluptates aut voluntas tulerit aut casus indu-
xerit aut necessitas compulerit, deleniri plerumque et
capi, neque mentem animumque eius consistere, sed
vi quadam nova ictum labascere. Congrediendum 8
igitur censuit et, tamquam in acie quadam, cum vo-
luptariis rebus cumque ista vini licentia comminus

decernendum, ut adversum eas non fuga simus tuti nec absentia, sed vigore animi et constanti praesentia moderatoque usu temperantiam continentiamque tueamur et calefacto simul refotoque animo, si quid in eo vel frigidae tristitiae vel torpentis verecundiae fuerit, deluamus.

III.

Quid M. Cicero de particula ista senserit scripseritque, quae praeposita est verbis 'aufugio' et 'aufero'; et an in verbo 'autumo' eadem istaec praepositio esse videri debeat.

1 Legimus librum M. Ciceronis, qui inscriptus est
2 orator. In eo libro Cicero, cum dixisset, verba
haec 'aufugio' et 'aufero' composita quidem esse ex
praepositione 'ab' et ex verbis 'fugio' et 'fero', sed
eam praepositionem, quo fieret vox pronuntiatu audi-
tuque lenior, versam mutatamque esse in 'au' sylla-
bam coeptumque esse dici 'aufugio' et 'aufero' pro
3 'abfugio' et 'abfero', cum haec, inquam, ita dixisset,
tum postea ibidem super eadem particula ita scripsit:
Haec, inquit, praepositio praeter haec duo verba
nullo alio in verbo reperietur.
4 Invenimus autem in conmentario Nigidiano,
verbum 'autumo' compositum ex 'ab' praepositione et
verbo 'aestumo' dictumque intercise 'autumo' quasi
'abaestumo', quod significaret 'totum aestumo', tam-
5 quam 'abnumero'. Sed, quod sit cum honore multo
dictum P. Nigidii, hominis eruditissimi, audacius
6 hoc argutiusque esse videtur quam verius. 'Autumo'
enim non id solum significat: 'aestumo', sed et 'dico'
et 'opinor' et 'censeo', cum quibus verbis praepositio
ista neque cohaerentia vocis neque significatione sen-
7 tentiae convenit. Praeterea vir acerrimae in studio
litterarum diligentiae M. Tullius non sola esse haec
duo verba dixisset, si reperiri posset ullum tertium.
8 Sed illud magis inspici quaerique dignum est, versane
sit et mutata 'ab' praepositio in 'au' syllabam propter

lenitatem vocis, an potius 'au' particula sua sit propria origine et proinde, ut pleraeque aliae praepositiones a Graecis, ita haec quoque inde accepta sit; sicuti est in illo versu Homeri:

Αὐέρυσαν μὲν πρῶτα καὶ ἔσφαξαν καὶ ἔδειραν,

et:

Ἄβρομοι, αὐίαχοι.

IV.

Historia de Ventidio Basso, ignobili homine, quem primum de Parthis triumphasse memoriae traditum est.

In sermonibus nuper fuit seniorum hominum et 1
eruditorum, multos in vetere memoria altissimum dignitatis gradum ascendisse ignobilissimos prius homines
et despicatissimos. Nihil adeo de quoquam tantae ad- 2
mirationi fuit, quantae fuerunt, quae de Ventidio Basso
scripta sunt: eum Picentem fuisse genere et loco humili; 3
et matrem eius a Pompeio Strabone, Pompei Magni patre, bello sociali, quo Asculanos subegit, captam cum ipso esse; mox triumphante Pompeio Strabone eum quoque puerum inter ceteros ante currum imperatoris sinu matris vectum esse; post, cum adolevisset, victum sibi aegre quaesisse eumque sordide invenisse comparandis mulis et vehiculis, quae magistratibus, qui sortiti provincias forent, praebenda publice conduxisset. In isto quaestu notum esse coepisse C. Caesari et cum eo profectum esse in Gallias. Tum, quia in ea provincia satis naviter versatus esset et deinceps civili bello mandata sibi pleraque inpigre et strenue fecisset, non modo in amicitiam Caesaris, sed ex ea in amplissimum quoque ordinem pervenisse; mox tribunum quoque plebi ac deinde praetorem creatum atque in eo tempore iudicatum esse a senatu hostem cum M. Antonio; post vero coniunctum patribus non pristinam tantum dignitatem reciperasse, sed pontificatum ac deinde con-

sulatum quoque adeptum esse, eamque rem tam intoleranter tulisse populum Romanum, qui Ventidium Bassum meminerat curandis mulis victitasse, ut vulgo per vias urbis versiculi proscriberentur:

Concurrite omnes augures, haruspices!
Portentum inusitatum conflatum est recens:
Nam mulas qui fricabat, consul factus est.

4 Eundem Bassum Suetonius Tranquillus praepositum esse a M. Antonio provinciis orientalibus Parthosque in Syriam introrumpentis tribus ab eo proelis fusos scribit, eumque primum omnium de Parthis triumphasse et morte obita publico funere sepultum esse

V.

Verbum 'profligo' a plerisque dici inproprie insciteque.

1 Sicut alia verba pleraque ignoratione et inscitia
improbe dicentium quae non intellegant deflexa ac
depravata sunt a ratione recta et consuetudine, ita
huius quoque verbi, quod est 'profligo', significatio
2 versa et corrupta est. Nam cum ab adfligendo et ad
perniciem interitumque deducendo inclinatum id trac-
tumque sit semperque eo verbo, qui diligenter locuti
sunt, ita usi sint, ut 'profligare' dicerent 'prodigere'
et 'deperdere' 'profligatasque' res quasi 'proflictas'
et 'perditas' appellarent, nunc audio, aedificia et templa
et alia fere multa, quae prope absoluta adfectaque
sunt, 'in profligato' esse dici ipsaque esse iam 'pro-
3 fligata'. Quapropter urbanissime respondisse praetorem,
non indoctum virum, barbasculo cuidam ex advoca-
torum turba, Sulpicius Apollinaris in quadam
4 epistula scriptum reliquit. Nam cum ille, inquit,
rabula audaculus ita postulasset verbaque ita
fecisset: 'Omnia, vir clarissime, negotia, de
quibus te cogniturum esse hodie dixisti, dili-

gentia et velocitate tua profligata sunt, unum
id solum relictum est, de quo, rogo, audias',
tum praetor satis ridicule: 'An illa negotia,
de quibus iam cognovisse me dicis, profligata
sint, equidem nescio; hoc autem negotium, quod
in te incidit, procul dubio, sive id audiam sive
non audiam, profligatum est'.
Quod significare autem volunt qui 'profligatum' 5
dicunt, hi, qui Latine locuti sunt, non 'profligatum',
sed 'adfectum' dixerunt, sicuti M. Cicero in oratione,
quam habuit de provinciis consularibus. Eius 6
verba haec sunt: Bellum adfectum videmus et,
vere ut dicam, paene confectum. Item infra: Nam 7
ipse Caesar quid est quod in ea provincia commorari velit, nisi ut ea, quae per eum adfecta
sunt, perfecta reipublicae tradat? Idem Cicero 8
in oeconomico: Cum vero adfecta iam prope aestate uvas a sole mitescere tempus est.

VI.

In libro M. Ciceronis de gloria secundo manifestum erratum in ea parte, in qua scriptum est super Hectore et Aiace.

In libro M. Tulli, qui est secundus de gloria, 1
manifestus error est non magnae rei, quem errorem
esse possit cognoscere non aliquis eruditorum, sed qui
tantum legerit 'Ὁμήρου τὸ Η'. Quamobrem non tam 2
id mirabamur, errasse in ea re M. Tullium quam
non esse animadversum hoc postea correctumque vel
ab ipso vel a Tirone, liberto eius, diligentissimo
homine et librorum patroni sui studiosissimo. Ita enim 3
scriptum in eo libro est: Apud eundem poetam Aiax cum Hectore congrediens depugnandi causa agit, ut sepeliatur, si sit forte victus, declaratque, se velle, ut suum tumulum multis etiam post saeculis praetereuntes sic loquantur:

Hic situs est vitae iampridem lumina linquens,
Qui quondam Hectoreo perculsus concidit ense.
Fabitur haec aliquis, mea semper gloria vivet.

4 Huius autem sententiae versus, quos Cicero in linguam Latinam vertit, non Aiax apud Homerum dicit neque Aiax agit, ut sepeliatur, sed Hector dicit et Hector de sepultura agit, priusquam sciat, an Aiax secum depugnandi causa congressurus sit.

VII.

Observatum esse in senibus, quod annum fere aetatis tertium et sexagesimum agant aut laboribus aut interitu aut clade aliqua insignitum; atque inibi super eadem observatione exemplum adpositum epistulae divi Augusti ad Gaium filium.

1 Observatum in multa hominum memoria expertumque est, senioribus plerisque omnibus sexagesimum tertium vitae annum cum periculo et clade aliqua venire aut corporis morbique gravioris aut vitae interitus aut
2 animi aegritudinis. Propterea, qui rerum verborumque istiusmodi studio tenentur, eum aetatis annum appellant 'κλιμακτηρικόν'.

3 Nocte quoque ista proxima superiore, cum librum epistularum divi Augusti, quas ad Gaium nepotem suum scripsit, legeremus duceremurque elegantia orationis neque morosa neque anxia, sed facili hercle et simplici, id ipsum in quadam epistula super eodem anno scriptum offendimus; eiusque epistulae exemplum hoc est:

IX. Kal. Octobris.

Ave, mi Gai, meus asellus iucundissimus, quem semper medius fidius desidero, cum a me abes. Set praecipue diebus talibus, qualis est hodiernus, oculi mei requirunt meum Gaium, quem,

ubicumque hoc die fuisti, spero laetum et bene valentem celebrasse quartum et sexagesimum natalem meum. Nam, ut vides, κλιμακτῆρα communem seniorum omnium tertium et sexagesimum annum evasimus. Deos autem oro, ut mihi quantumcumque superest temporis, id salvis nobis traducere liceat in statu reipublicae felicissimo, ἀνδραγαθούντων ὑμῶν καὶ διαδεχομένων stationem meam.

VIII.

Locus ex oratione Favoni, veteris oratoris, de cenarum atque luxuriae obprobratione, qua usus est, cum legem Liciniam de sumptu minuendo suasit.

Cum legeremus orationem veterem Favoni, non 1
indiserti viri, qua oratione *** totum, ut meminisse
possemus odio esse hercle istiusmodi sumptus atque
victus, perdidicimus. Verba haec, quae adposuimus, 2
Favoni sunt: Praefecti popinae atque luxuriae
negant cenam lautam esse, nisi cum lubentis-
sime edis, tum auferatur et alia esca melior
atque amplior succenturietur. Is nunc flos
cenae habetur inter istos, quibus sumptus et
fastidium pro facetiis procedit, qui negant
ullam avem praeter ficedulam totam comesse
oportere; ceterarum avium atque altilium, nisi
tantum adponatur, ut a cluniculis inferiore
parte saturi fiant, convivium putant inopia
sordere, superiorem partem avium atque al-
tilium qui edint, eos palatum [parum delicatum]
habere. Si proportione pergit luxuria crescere,
quid relinquitur, nisi ut delibari sibi cenas
iubeant, ne edendo defetigentur, quando stra-
tus auro, argento, purpura amplior aliquot
hominibus quam dis inmortalibus adornatur?

IX.

Quod Caecilius poeta frontem genere virili non poetice, sed cum probatione et cum analogia appellavit.

1 Vere ac diserte Caecilius hoc in Subditivo
scripsit:

Nam hi súnt inimici péssumi, fronte hílaro, corde trísti,
Quos néque ut adprendas néque uti dimittás scias.

2 Hos ego versus, cum de quodam istiusmodi homine
sermones essent, in circulo forte iuvenum eruditiorum
3 dixi. Tum de grammaticorum volgo quispiam no-
biscum ibi adsistens non sane ignobilis, ‘quanta’ inquit
‘licentia audaciaque Caecilius hic fuit, cum fronte
hilaro, non ‘fronte hilara’ dixit et tam inmanem
4 soloecismum nihil veritus est?’ ‘Immo’ inquam ‘potius
nos et quam audaces et quam licentes sumus, qui
‘frontem’ inprobe indocteque non virili genere dicimus,
cum et ratio proportionis, quae ‘analogia’ appellatur,
et veterum auctoritates non ‘hanc’, sed ‘hunc frontem’
5 debere dici suadeant. Quippe M. Cato in primo ori-
ginum ita scripsit: Postridie signis conlatis,
aequo fronte, peditatu, equitibus atque alis cum
hostium legionibus pugnavimus. Recto quoque
fronte idem Cato in libro eodem dicit’.
6 At ille semidoctus grammaticus: ‘missas’ inquit
‘auctoritates facias, quas quidem ut habeas posse fieri
7 puto, sed rationem dic, quam non habes’. Atque ego
his eius verbis, ut tum ferebat aetas, inritatior ‘audi,’
inquam ‘mi magister, rationem falsam quidem, sed
8 quam redarguere falsam esse tu non queas. Omnia’
inquam ‘vocabula tribus litteris finita, quibus ‘frons’
finitur, generis masculini sunt, si in genetivo quoque
casu eadem syllaba finiantur, ut ‘mons’, ‘fons’, ‘pons’,
9 ‘frons’’. At ille contra renidens: ‘audi’ inquit ‘disci-

pule, plura alia consimilia, quae non sint generis
masculini'. Petebant ibi omnes, ut vel unum statim 10
diceret. Sed cum homo voltum intorqueret et non
hisceret et colores mutaret, tum ego intercessi et
'vade' inquam 'nunc et habeto ad requirendum triginta
dies; postquam inveneris, repetes nos'. Atque ita ho- 11
minem nulli rei ad indagandum vocabulum, quo re-
scinderet finitionem fictam, dimisimus.

X.

De voluntario et admirando interitu virginum Milesiarum.

Plutarchus in librorum, quos περὶ ψυχῆς in- 1
scripsit, primo, cum de morbis dissereret in animos
hominum incidentibus, virginum dixit Milesii nominis
fere quot tum in ea civitate erant repente sine ulla
evidenti causa voluntatem cepisse obeundae mortis ac
deinde plurimas vitam suspendio amisisse. Id cum 2
accideret in dies crebrius neque animis earum mori
perseverantium medicina adhiberi quiret, decrevisse
Milesios, ut virgines, quae corporibus suspensis de-
mortuae forent, ut hae omnes nudae cum eodem laqueo,
quo essent praevinctae, efferrentur. Post id decretum
virgines voluntariam mortem non petisse, pudore solo
deterritas tam inhonesti funeris.

XI.

Verba senatusconsulti de exigendis urbe Roma philosophis; item verba edicti censorum, quo inprobati et coerciti sunt qui disciplinam rhetoricam instituere et exercere Romae coeperant.

C. Fannio Strabone, M. Valerio Messala coss. 1
senatusconsultum de philosophis et de rhetoribus (La-
tinis) factum est: M. Pomponius praetor senatum
consuluit. Quod verba facta sunt de philosophis
et de rhetoribus, de ea re ita censuerunt, ut

M. Pomponius praetor animadverteret curaretque, uti ei e republica fideque sua videretur, uti Romae ne essent.

2 Aliquot deinde annis post id senatusconsultum Cn. Domitius Ahenobarbus et L. Licinius Crassus censores de coercendis rhetoribus Latinis ita edixerunt: Renuntiatum est nobis, esse homines, qui novum genus disciplinae instituerunt, ad quos iuventus in ludum conveniat; eos sibi nomen inposuise Latinos rhetoras; ibi homines aduleseentulos dies totos desidere. Maiores nostri, quae liberos suos discere et quos in ludos itare vellent, instituerunt. Haec nova, quae praeter consuetudinem ac morem maiorum fiunt, neque placent neque recta videntur. Quapropter et his, qui eos ludos habent, et his, qui eo venire consuerunt, visum est faciundum, ut ostenderemus nostram sententiam, nobis non placere.

3 Neque illis solum temporibus nimis rudibus necdum
Graeca disciplina expolitis philosophi ex urbe Roma
4 pulsi sunt, verum etiam Domitiano imperante senatus-
consulto eiecti atque urbe et Italia interdicti sunt.
5 Qua tempestate Epictetus quoque philosophus propter
id senatusconsultum Nicopolim Roma decessit.

XII.

Locus ex oratione Gracchi de parsimonia ac de pudicitia sua memoratissimus.

1 C. Gracchus, cum ex Sardinia rediit, oratio-
2 nem ad populum in contione habuit. Ea verba
haec sunt: Versatus sum, inquit, in provincia, quomodo ex usu vestro existimabam esse, non quomodo ambitioni meae conducere arbitrabar. Nulla apud me fuit popina, neque pueri eximia facie stabant, et in convivio liberi vestri mo-

destius erant quam apud principia. Post deinde 3
haec dicit: Ita versatus sum in provincia, uti
nemo posset vere dicere, assem aut eo plus in
muneribus me accepisse aut mea opera quem-
quam sumptum fecisse. Biennium fui in pro-
vincia; si ulla meretrix domum meam introivit
aut cuiusquam servulus propter me sollicitatus
est, omnium nationum postremissimum nequis-
simumque existimatote. Cum a servis eorum
tam caste me habuerim, inde poteritis con-
siderare, quomodo me putetis cum liberis
vestris vixisse. Atque ibi ex intervallo: Itaque, 4
inquit, Quirites, cum Romam profectus sum,
zonas, quas plenas argenti extuli, eas ex pro-
vincia inanes retuli. Alii vini amphoras, quas
plenas tulerunt, eas argento repletas domum
reportaverunt.

XIII.

De verbis inopinatis, quae utroqueversum dicuntur et a grammaticis 'communia' vocantur.

'Vtor' et 'vereor' et 'hortor' et 'consolor' com- 1
munia verba sunt ac dici utroqueversus possunt:
'vereor te' et 'vereor abs te', id est 'tu me vereris';
'utor te' et 'utor abs te', [id est 'tu me uteris'] (pro
id factum); 'hortor te' et 'hortor abs te', id est 'tu
me hortaris'; 'consolor te' et 'consolor abs te', id est
'tu me consolaris'; 'testor' quoque et 'interpretor'
significatione reciproca dicuntur. Sunt autem verba 2
haec omnia ex altera parte inusitata et, an dicta sint
in eam quoque partem, quaeri solet.

Afranius in Consobrinis: 3

Hem istó parentum est víta vilis líberis,
Vbi málunt metui, quám vereri se áb suis.

Hic vereri ex ea parte dictum est, quae est non usi-
tatior. Novius in Lignaria verbum, quod est utitur, 4
ex contraria parte dicit:

Quía supellex múlta, quae non útitur, emitúr
tamen,

5 id est 'quae usui non est'. M. Cato in quinta ori-
gine: exercitum, inquit, suum pransum, paratum,
6 cohortatum eduxit foras atque instruxit. 'Con-
solor' quoque in partem alteram, praeterquam dici
solitum est, scriptum invenimus in epistula Q. Metelli,
quam, cum in exilio esset, ad Cn. et ad L. Domitios
dedit. At cum animum, inquit, vestrum erga me
video, vehementer consolor et fides virtusque
7 vestra mihi ante oculos versatur. 'Testata' iti-
dem et 'interpretata' eadem ratione dixit M. Tullius
in primo libro de divinatione, ut 'testor' 'inter-
8 pretor' que verba communia videri debeant. Sallustius
quoque eodem modo: dilargitis proscriptorum
bonis dicit, tamquam verbum 'largior' sit ex verbis
communibus.

9 'Veritum' autem, sicut 'puditum' et 'pigitum', non
personaliter per infinitum modum dictum esse, non a
vetustioribus tantum videmus, sed a M. quoque Tullio
in secundo de finibus. Primum, inquit, Aristippi
Cyrenaicorumque omnium, quos non est veri-
tum in ea voluptate, quae maxima dulcedine
sensum moveret, summum bonum ponere.

10 'Dignor' quoque et 'veneror' et 'confiteor' et 'testor'
habita sunt in verbis communibus. Sic illa in Vergilio
dicta sunt:

Coniugio, Anchisa, Veneris dignate superbo,

et:

cursusque dabit venerata secundos.

11 Confessi autem aeris, de quo facta confessio est,
in XII. tabulis scriptum est his verbis: Aeris con-
fessi rebusque [iure] iudicatis XXX. dies iusti
sunto. Item ex isdem tabulis id quoque est: Qui
se sierit testarier libripensve fuerit, ni testi-
monium fariatur, inprobus intestabilisque esto.

XIV.

Quod Metellus Numidicus figuram orationis novam ex orationibus Graecis mutuatus est.

Aput Q. Metellum Numidicum in libro accusa- 1
tionis in Valerium Messalam tertio nove dictum
esse adnotavimus. Verba ex oratione eius haec sunt: 2
Cum sese sciret in tantum crimen venisse at-
que socios ad senatum questum flentes venisse,
sese pecunias maximas exactos esse. Sese pe- 3
cunias, inquit, exactos esse pro eo quod est: 'pe-
cunias a se esse maximas exactas'.

Id nobis videbatur Graeca figura dictum; Graeci 4
enim dicunt: 'εἰσεπράξατό με ἀργύριον', id significat
'exegit me pecuniam'. Quod si id dici potest, etiam
'exactus esse aliqui pecuniam' dici potest, Caecilius- 5
que eadem figura in Hypobolimaeo Aeschino usus
videtur:

Ego illúd minus nihilo éxigor portórium,

id est 'nihilominus exigitur de me portorium'.

XV.

'Passis velis' et 'passis manibus' dixisse veteres non a verbo suo, quod est 'patior', sed ab alieno, quod est 'pando'.

Ab eo, quod est 'pando', 'passum' veteres dixerunt, 1
non 'pansum', et cum 'ex' praepositione 'expassum',
non 'expansum'. Caecilius in Synaristosis: 2

Herí vero prospéxisse eum se ex tégulis,
Haec núntiasse et flámmeum expassúm domi.

'Capillo' quoque esse mulier 'passo' dicitur, quasi 3
porrecto et expanso, et 'passis manibus' et 'velis passis'
dicimus, quod significat diductis atque distentis. Ita- 4
que Plautus in Milite glorioso a littera in e mu-
tata per compositi vocabuli morem dispessis dicit pro
eo, quod est 'dispassis':

Credo égo istoc exempló tibi esse péreundum extra pórtam,
Dispéssis manibus pátibulum cum habébis.

XVI.

De novo genere interitus Crotoniensis Milonis.

1 Milo Crotoniensis, athleta inlustris, quem in chronicis scriptum est Olympiade [LXII] primum coronatum esse, exitum habuit e vita miserandum et mirandum.
2 Cum iam natu grandis artem athleticam desisset iterque faceret forte solus in locis Italiae silvestribus, quercum vidit proxime viam patulis in parte media rimis
3 hiantem. Tum experiri, credo, etiam tunc volens, an ullae sibi reliquae vires adessent, inmissis in cavernas arboris digitis, diducere et rescindere quercum conatus est. Ac mediam quidem (partem) discidit divellitque;
4 quercus autem in duas diducta partis, cum ille, quasi perfecto quod erat conixus, manus laxasset, cessante vi rediit in naturam manibusque eius retentis inclusisque stricta denuo et cohaesa, dilacerandum hominem feris praebuit.

XVII.

Quam ob causam nobiles pueri Atheniensium tibiis canere desierint, cum patrium istum morem canendi haberent.

1 Alcibiades Atheniensis, cum apud avunculum Periclen puer artibus ac disciplinis liberalibus erudiretur et arcessi Pericles Antigenidam tibicinem iussisset, ut eum canere tibiis, quod honestissimum tum videbatur, doceret, traditas sibi tibias, cum ad os adhibuisset inflassetque, pudefactus oris deformitate abiecit in-
2 fregitque. Ea res cum percrebuisset, omnium tum Atheniensium consensu disciplina tibiis canendi desita
3 *est. Scriptum* hoc in conmentario Pamphilae nono *et vicesimo.*

XVIII.

Quod pugna belli civilis victoriaque Gai Caesaris, quam vicit in Pharsaliis campis, nuntiata praedictaque est per cuiuspiam remigis vaticinium eodem ipso die in Italia Patavi.

Quo C. Caesar et Cn. Pompeius die per civile bellum 1
signis conlatis in Thessalia conflixerunt, res accidit
Patavi in transpadana Italia memorari digna. Corne- 2
lius quidam sacerdos, et nobilis et sacerdotii religioni-
bus venerandus et castitate vitae sanctus, repente mota
mente conspicere se procul dixit, pugnam acerrimam
pugnari, ac deinde alios cedere, alios urgere, caedem,
fugam, tela volantia, instaurationem pugnae, inpres-
sionem, gemitus, vulnera, proinde ut si ipse in proelio
versaretur, coram videre sese vociferatus est ac postea
subito exclamavit, Caesarem vicisse.

Ea Cornelii sacerdotis ariolatio levis tum quidem 3
visa est et vecors. Magnae mox admirationi fuit,
quoniam non modo pugnae dies, quae in Thessalia
pugnata est, neque proelii exitus, qui erat praedictus,
idem fuit, sed omnes quoque pugnandi reciprocae
vices et ipsa exercituum duorum conflictatio vati-
cinantis motu atque verbis repraesentata est.

XIX.

Verba M. Varronis memoria digna ex satura, quae inscribitur *περὶ ἐδεσμάτων*.

Non paucissimi sunt, in quos potest convenire id 1
quod M. Varro dicit in satura, quae inscribitur
περὶ ἐδεσμάτων. Verba haec sunt: Si, quantum 2
operae sumpsisti, ut tuus pistor bonum faceret
panem, eius duodecimam philosophiae dedisses,
ipse bonus iampridem esses factus. Nunc illum
qui norunt volunt emere milibus centum, te
qui novit nemo centussis.

XX.

Notata quaedam de Euripidis poetae genere, vita, moribus deque eiusdem fine vitae.

1 Euripidi poetae matrem Theopompus agrestia
2 olera vendentem victum quaesisse dicit. Patri autem
eius nato illo responsum est a Chaldaeis, eum puerum,
cum adolevisset, victorem in certaminibus fore; id ei
3 puero fatum esse. Pater interpretatus, athletam debere
esse, roborato exercitatoque filii sui corpore, Olympiam
certaturum eum inter athletas pueros deduxit. Ac
primo quidem in certamen per ambiguam aetatem
receptus non est, post Eleusino et Theseo certamine
4 pugnavit et coronatus est. Mox a corporis cura ad
excolendi animi studium transgressus, auditor fuit phy-
sici Anaxagorae et Prodici rhetoris, in morali autem
philosophia Socratis. Tragoediam scribere natus an-
5 nos duodeviginti adortus est. Philochorus refert in
insula Salamine speluncam esse taetram et horridam,
quam nos vidimus, in qua Euripides tragoedias scrip-
titarit.

6 Mulieres fere omnes in maiorem modum exosus
fuisse dicitur, sive quod natura abhorruit a mulierum
coetu sive quod duas simul uxores habuerat, cum id
decreto ab Atheniensibus facto ius esset, quarum
7 matrimonii pertaedebat. Eius odii in mulieres Aristo-
phanes quoque meminit *ἐν ταῖς προτέραις Θεσμο-
φοριαζούσαις* in his versibus:

Νῦν οὖν ἁπάσαισιν παραινῶ καὶ λέγω,
Τοῦτον κολάσαι τὸν ἄνδρα πολλῶν οὕνεκα.
Ἄγρια γὰρ ἡμᾶς, ὦ γυναῖκες, δρᾷ κακά,
Ἅτ᾽ ἐν ἀγρίοισι τοῖς λαχάνοις αὐτὸς τραφείς.

8 Alexander autem Aetolus hos de Euripide versus
composuit:

Ὁ δ' Ἀναξαγόρου τρόφιμος χαιοῦ στριφνὸς μὲν ἔμοιγε προσειπεῖν,
Καὶ μισογέλως, καὶ τωθάζειν οὐδὲ παρ' οἶνον μεμαθηκώς,
Ἀλλ' ὅ τι γράψαι, τοῦτ' ἂν μέλιτος καὶ Σειρήνων ἐτετεύχει.

Is, cum in Macedonia apud Archelaum regem esset 9
utereturque eo rex familiariter, rediens nocte ab eius
cena, canibus a quodam aemulo inmissis dilaceratus
est et ex his vulneribus mors secuta est. Sepulchrum 10
autem eius et memoriam Macedones eo dignati sunt
honore, ut in gloriae quoque loco praedicarent: 'οὔποτε
σὸν μνῆμα, Εὐρίπιδες, ὄλοιτό που', quod egregius
poeta morte obita sepultus in eorum terra foret.
Quamobrem cum legati ad eos ab Atheniensibus missi
petissent, ut ossa Athenas in terram illius patriam
permitterent transferri, maximo consensu Macedones
in ea re deneganda perstiterunt.

XXI.

Quod a poetis Iovis filii prudentissimi humanissimique, Neptuni autem ferocissimi et inhumanissimi traduntur.

Praestantissimos virtute, prudentia, viribus Iovis 1
filios poetae appellaverunt, ut Aeacum et Minoa et
Sarpedona; ferocissimos et inmanes et alienos ab omni
humanitate, tamquam e mari genitos, Neptuni filios
dixerunt, Cyclopa et Cercyona et Scirona et Laestrygonas.

XXII.

Historia de Sertorio, egregio duce, deque astu eius commenticiisque simulamentis, quibus ad barbaros milites continendos conciliandosque sibi utebatur.

Sertorius, vir acer egregiusque dux, et utendi re- 1
gendique exercitus peritus fuit. Is in temporibus 2
difficillimis et mentiebatur ad milites, si mendacium

prodesset, et litteras compositas pro veris legebat et
somnium simulabat et falsas religiones conferebat, si
quid istae res eum apud militum animos adiuvabant.
3.4 Illud adeo Sertori nobile est: Cerva alba eximiae
pulchritudinis et vivacissimae celeritatis a Lusitano ei
5 quodam dono data est. Hanc sibi oblatam divinitus
et instinctam Dianae numine conloqui secum monereque
et docere, quae utilia factu essent, persuadere omnibus
institit ac, si quid durius videbatur, quod imperandum
militibus foret, a cerva sese monitum praedicabat. Id
cum dixerat, universi, tamquam si deo, libentes pare-
6 bant. Ea cerva quodam die, cum incursio esset hostium
nuntiata, festinatione ac tumultu consternata in fugam
se prorupit atque in palude proxima delituit et postea
7 requisita perisse credita est. Neque multis diebus
8 post inventam esse cervam Sertorio nuntiatur. Tum,
qui nuntiaverat, iussit tacere ac, ne cui palam diceret,
interminatus est praecepitque, ut eam postero die re-
pente in eum locum, in quo ipse cum amicis esset,
inmitteret. Admissis deinde amicis postridie, visum
sibi esse ait in quiete, cervam, quae perisset, ad se
reverti et, ut prius consuerat, quod opus esset facto
9 praedicere; tum servo quod imperaverat significat, cerva
emissa in cubiculum Sertorii introrupit, clamor factus
et orta admiratio est.

Eaque hominum barbarorum credulitas Sertorio in
10 magnis rebus magno usui fuit. Memoria prodita est,
ex his nationibus, quae cum Sertorio faciebant, cum multis proeliis superatus esset, neminem umquam ab eo descivisse, quamquam id genus hominum esset mobilissimum.

XXIII.

De aetatibus historicorum nobilium, Hellanici, Herodoti, Thucydidis.

1 Hellanicus, Herodotus, Thucydides, historiae *scriptores*, in isdem fere temporibus laude ingenti

floruerunt et non nimis longe distantibus fuerunt aetatibus. Nam Hellanicus initio belli Peloponnesiaci 2 fuisse quinque et sexaginta annos natus videtur, Herodotus tres et quinquaginta, Thucydides quadraginta. Scriptum est hoc in libro undecimo Pamphilae.

XXIV.

Quid Vulcacius Sedigitus in libro, quem de poetis scripsit, de comicis Latinis iudicarit.

Sedigitus in libro, quem scripsit de poetis, 1
quid de his sentiat, qui comoedias fecerunt, et quem ex omnibus praestare ceteris putet ac deinceps quo quemque in loco et honore ponat, his versibus suis demonstrat:

Multos incertos certare hanc rem vidimus,
Palmam poetae comico cui deferant.
Eum meo iudicio errorem dissolvam tibi,
Vt, contra si quis sentiat, nil sentiat.
Caecilio palmam Statio do mimico.
Plautus secundus facile exuperat ceteros.
Dein Naevius, qui fervet, pretio in tertiost.
Si erit, quod quarto detur, dabitur Licinio.
Post insequi Licinium facio Atilium.
In sexto consequetur hos Terentius,
Turpilius septimum, Trabea octavum optinet,
Nono loco esse facile facio Luscium.
Decimum addo causa antiquitatis Ennium.

XXV.

De verbis quibusdam novis, quae in Gnaei Mati mimiambis offenderamus.

Cn. Matius, vir eruditus, in mimiambis suis 1
non absurde neque absone finxit recentatur pro eo, quod Graeci dicunt 'ἀνανεοῦνται', id est 'denuo nascitur

atque iterum fit recens'. Versus, in quibus hoc verbum est, hi sunt:

Iam iam albicascit Phoebus et recentatur
Commune lumen hominibus (et) voluptatis.

2 Idem Matius in isdem mimiambis edulcare dicit, quod est 'dulcius reddere', in his versibus:

Quapropter edulcare convenit vitam
Curasque acerbas sensibus gubernare.

XXVI.

Quibus verbis Aristoteles philosophus definierit syllogismum; eiusque definitionis interpretamentum verbis Latinis factum.

1 Aristoteles, quid 'syllogismus' esset, his versibus
definivit: *Λόγος, ἐν ᾧ, τεθέντων τινῶν, ἕτερόν*
τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει διὰ τῶν
2 *κειμένων.* Eius definitionis non videbatur habere
incommode interpretatio facta hoc modo: Syllogismus
est oratio, in qua consensis quibusdam et concessis,
aliud quid quam quae concessa sunt, per ea, quae
concessa sunt, necessario conficitur.

XXVII.

Quid sint 'comitia calata', quid 'curiata', quid 'centuriata', quid 'tributa', quid 'concilium'; atque inibi quaedam eiusdemmodi.

1 In libro Laelii Felicis ad Q. Mucium primo
sciptum est, Labeonem scribere, 'calata' comitia esse,
quae pro conlegio pontificum habentur aut regis aut
2 flaminum inaugurandorum causa. Eorum autem alia
esse 'curiata', alia 'centuriata'; 'curiata' per lictorem
curiatum 'calari', id est 'convocari', 'centuriata' per
cornicinem.
3 Isdem comitiis, quae 'calata' appellari diximus, et
sacrorum detestatio et testamenta fieri solebant. Tria

enim genera testamentorum fuisse accepimus: unum, quod calatis comitiis in populi contione fieret, alterum in procinctu, cum viri ad proelium faciendum in aciem vocabantur, tertium per familiae emancipationem, cui aes et libra adhiberetur.

In eodem Laeli Felicis libro haec scripta sunt: 4 Is qui non ut universum populum, sed partem aliquam adesse iubet, non 'comitia', sed 'concilium' edicere debet. Tribuni autem neque advocant patricios neque ad eos referre ulla de re possunt. Ita ne 'leges' quidem proprie, sed 'plebisscita' appellantur, quae tribunis plebis ferentibus accepta sunt, quibus rogationibus ante patricii non tenebantur, donec Q. Hortensius dictator legem tulit, ut eo iure, quod plebs statuisset, omnes Quirites tenerentur. Item in eodem libro hoc scriptum est: 'Cum ex 5 generibus hominum suffragium feratur, 'curiata' comitia esse, cum ex censu et aetate 'centuriata', cum ex regionibus et locis, 'tributa'; centuriata autem comitia intra pomerium fieri nefas esse, quia exercitum extra urbem imperari oporteat, intra urbem imperari ius non sit. Propterea centuriata in campo Martio haberi exercitumque imperari praesidii causa solitum, quoniam populus esset in suffragiis ferendis occupatus'.

XXVIII.

Quod erravit Cornelius Nepos, cum scripsit, Ciceronem tres et viginti annos natum causam pro Sexto Roscio dixisse.

Cornelius Nepos et rerum memoriae non indiligens 1 et M. Ciceronis ut qui maxime amicus familiaris fuit. Atque is tamen in primo librorum, quos de 2 vita illius composuit, errasse videtur, cum eum scripsit tres et viginti annos natum primum causam iudicii publici egisse Sextumque Roscium parricidii reum defendisse. Dinumeratis quippe annis a Q. Cae- 3

pione et Q. Serrano, quibus consulibus ante diem
tertium Nonas Ianuar. M. Cicero natus est, ad M.
Tullium et Cn. Dolabellam, quibus consulibus causam
privatam pro Quinctio apud Aquilium Gallum iu-
dicem dixit, sex et viginti anni reperiuntur. Neque
dubium est, quin post annum, quam pro Quinctio
dixerat, Sex. Roscium reum parricidii defenderit, annos
iam septem atque viginti natus, L. Sulla Felice II. Q.
Metello Pio consulibus.

4 In qua re etiam Fenestellam errasse, Pedianus
Asconius animadvertit, quod eum scripserit sexto
5 vicesimo aetatis anno pro Sex. Roscio dixisse. Longior
autem Nepotis quam Fenestellae error est, nisi
quis vult in animum inducere, Nepotem, studio amoris
et amicitiae adductum, amplificandae admirationis gratia
quadriennium suppressisse, ut M. Cicero orationem
florentissimam dixisse pro Roscio admodum adule-
scens videretur.

6 Illud adeo ab utriusque oratoris studiosis animad-
versum et scriptum est, quod Demosthenes et
Cicero pari aetate inlustrissimas orationes in causis
[privatis] dixerunt, alter *κατὰ Ἀνδροτίωνος* et *κατὰ
Τιμοκράτους* septem et viginti annos natus, alter
anno minor pro P. Quinctio septimoque et vicesimo
7 pro Sex. Roscio. Vixerunt quoque non nimis nume-
rum annorum diversum: alter tres et sexaginta annos,
Demosthenes sexaginta.

XXIX.

Quali figura orationis et quam nova L. Piso annalium scriptor usus sit.

1 Duae istae in loquendo figurae notae satis usitatae-
que sunt: 'mihi nomen est Iulius' et 'mihi nomen est
2 Iulio'; tertiam figuram novam hercle repperi apud
Pisonem in secundo annalium. Verba Pisonis
haec sunt: L. Tarquinium, collegam suum, quia

Tarquinio nomine esset, metuere; eumque orat, uti sua voluntate Roma concedat. Quia Tarquinio, inquit, nomine esset: hoc proinde est, tamquam si ego dicam: 'mihi nomen est Iulium'.

XXX.

Vehiculum, quod 'petorritum' appellatur, cuiatis linguae vocabulum sit, Graecae an Gallicae.

Qui ab alio genere vitae detriti iam et retorridi 1
ad litterarum disciplinas serius adeunt, si forte idem
sunt garruli natura et subargutuli, oppido quam fiunt
in litterarum ostentatione inepti et frivoli. Quod 2
genus profecto ille homo est, qui de 'petorritis' nuper
argutissimas nugas dixit. Nam cum quaereretur, 3
'petorritum' quali forma vehiculum cuiatisque linguae
vocabulum esset, et faciem vehiculi ementitus est longe
alienam falsamque et vocabulum Graecum esse dixit
atque adsignificare volucres rotas interpretatus est,
commutataque una littera 'petorritum' esse dictum
volebat quasi 'petorrotum'; scriptum etiam hoc esse 4
a Valerio Probo contendit.

Ego, cum Probi multos admodum commen- 5
tationum libros adquisierim, neque scriptum in his
inveni nec usquam alioqui Probum scripsisse credo:
'petorritum' enim est non ex Graecia dimidiatum, sed 6
totum [ortum] trans Alpibus; nam est vox Gallica.
Id scriptum est in libro M. Varronis quarto 7
decimo rerum divinarum, quo in loco Varro,
cum de 'petorrito' dixisset, esse id verbum Gallicum,
'lanceam' quoque dixit non Latinum, set Hispanicum
verbum esse.

XXXI.

Quae verba legaverint Rodii ad hostium ducem Demetrium, cum ab eo obsiderentur, super illa incluta Ialysi imagine.

1 Rodum insulam celebritatis antiquissimae oppidum-
que in ea pulcherrimum ornatissimumque obsidebat
obpugnabatque Demetrius, dux aetatis suae inclutus,
cui a peritia disciplinaque faciendi obsidii machinarum-
que sollertia ad capienda oppida repertarum cognomen-
2 tum *Πολιορκητὴς* fuit. Tum ibi in obsidione aedes
quasdam publice factas, quae extra urbis muros cum
parvo praesidio erant, adgredi et vastare atque ab-
sumere igni parabat.

3 In his aedibus erat memoratissima illa imago Ia-
lysi, Protogenis manu facta, inlustris pictoris, cuius
operis pulchritudinem praestantiamque ira percitus
4 Rodiis invidebat. Mittunt Rodii ad Demetrium legatos
cum his verbis: 'Quae, malum' inquiunt 'ratiost, ut
tu imaginem istam velis incendio aedium facto dis-
perdere? Nam si nos omnes superaveris et oppidum
hoc totum ceperis, imagine quoque illa integra et in-
columi per victoriam potieris; sin vero nos vincere
obsidendo nequiveris, petimus consideres, ne turpe tibi
sit, quia non potueris bello Rodios vincere, bellum
5 cum Protogene mortuo gessisse'. Hoc ubi ex legatis
audivit, obpugnatione desita et imagini et civitati
pepercit.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER SEXTVS DECIMVS.

I.

Verba Musoni philosophi Graeca, digna atque utilia audiri observarique; eiusdemque utilitatis sententia a M. Catone multis ante annis Numantiae ad equites dicta.

Adulescentuli cum etiamtum in scholis essemus, 1
ἐνθυμημάτιον hoc Graecum, quod adposui, dictum esse
a Musonio philosopho audiebamus et, quoniam vere
atque luculente dictum verbisque est brevibus et ro-
tundis vinctum, perquam libenter memineramus: "Ἄν 2
τι πράξῃς καλὸν μετὰ πόνου, ὁ μὲν πόνος οἴχεται, τὸ
δὲ καλὸν μένει· ἄν τι ποιήσῃς αἰσχρὸν μετὰ ἡδονῆς,
τὸ μὲν ἡδὺ οἴχεται, τὸ δὲ αἰσχρὸν μένει".

Postea istam ipsam sententiam in Catonis ora- 3
tione, quam dixit Numantiae apud equites,
positam legimus. Quae etsi laxioribus paulo longiori-
busque verbis comprehensa est praequam illud Grae-
cum, quod diximus, quoniam tamen prior tempore
antiquiorque est, venerabilior videri debet. Verba ex 4
oratione haec sunt: Cogitate cum animis vestris,
si quid vos per laborem recte feceritis: labor
ille a vobis cito recedet, bene factum a vobis,
dum vivitis, non abscedet; sed si qua per volup-

tatem nequiter feceritis, voluptas cito abibit, nequiter factum illud apud vos semper manebit.

II.

Cuiusmodi sit lex apud dialecticos percontandi disserendique; et quae sit eius legis reprehensio.

1 Legem esse aiunt disciplinae dialecticae, si de qua-
piam re quaeratur disputeturque atque ibi quid rogere,
ut respondeas, tum ne amplius quid dicas quam id
solum, quod es rogatus, aut aias aut neges; eamque
legem qui non servent et aut plus aut aliter quam
sunt rogati respondeant, existumantur indoctique esse
2 disputandique morem atque rationem non tenere. Hoc
quidem, quod dicunt, in plerisque disputationibus pro-
3 cul dubio fieri oportet. Indefinitus namque inex-
plicabilisque sermo fiet, nisi interrogationibus respon-
sionibusque simplicibus fuerit determinatus.

4 Sed enim esse quaedam videntur, in quibus si
breviter et ad id, quod rogatus fueris, respondeas,
5 capiare. Nam si quis his verbis interroget: 'Postulo
uti respondeas, desierisne facere adulterium an non',
utrumcumque dialectica lege responderis, sive aias seu
neges, haerebis in captione tamquam si te dicas adul-
6 terum *** negent; nam qui facere non desinit, non
7 id necessario etiam fecit. Falsa igitur est species
istius captionis et nequaquam procedere ad id potest,
ut conligi concludique possit, eum facere adulterium,
8 qui se negaverit facere desisse. Quid autem legis
istius propugnatores in illa captiuncula facient, in qua
haerere eos necessum est, si nihil amplius quam quod
9 interrogati erunt responderint? Nam, si ita ego isto-
rum aliquem rogem: 'Quicquid non perdidisti, habeasne
an non habeas, postulo ut aias aut neges', utrumcum-
10 que breviter responderit, capietur. Nam si (non)
habere se negaverit, quod non perdidit, colligetur,
oculos eum non habere, quos non perdidit; sin vero

habere se dixerit, colligetur, habere eum cornua, quae
non perdidit. Rectius igitur cautiusque ita respon- 11
debitur: 'Quicquid habui, id habeo, si id non perdidi'.
Sed huiuscemodi responsio non fit ex ea lege, quam 12
diximus; plus enim, quam quod rogatus est, respondet.
Propterea id quoque ad eam legem addi solet, non 13
esse captiosis interrogationibus respondendum.

III.

Quanam ratione effici dixerit Erasistratus medicus, si cibus forte deerit, ut tolerari aliquantisper inedia possit et tolerari fames; verbaque ipsa Erasistrati super ea re scripta.

Cum Favorino Romae dies plerumque totos era- 1
mus tenebatque animos nostros homo ille fandi dulcissimus, atque eum, quoquo iret, quasi ex lingua prorsum eius apti prosequebamur: ita sermonibus usquequaque amoenissimis demulcebat. Tum ad quen- 2
dam aegrum cum isset visere nosque cum eo una introissemus multaque ad medicos, qui tum forte istic erant, valitudinis eius gratia oratione Graeca dixisset, 'ac ne hoc quidem mirum' inquit 'videri debet, quod, cum antehac semper edundi fuerit adpetens, nunc post imperatam inediam tridui omnis eius adpetitio pristina elanguerit. Nam quod Erasistratus scriptum' in- 3
quit 'reliquit, propemodum verum est: esuritionem faciunt inanes patentesque intestinorum fibrae et cava intus ventris ac stomachi vacua et hiantia; quae ubi aut cibo conplentur aut inanitate diutina contrahuntur et conivent, tunc loco, in quem cibus capitur, vel stipato vel adducto, voluntas capiendi eius desiderandique restinguitur'. Scythas quoque ait eundem 4
Erasistratum dicere, cum sit usus, ut famem longius tolerent, fasceis ventrem strictissime circumligare. Ea ventris conpressione esuritionem posse depelli, creditum est.

Haec tum Favorinus multaque istiusmodi alia 5

6 adfabilissime dicebat, nos autem postea, cum librum
forte Erasistrati legeremus *διαιρέσεων* primum,
id ipsum in eo libro, quod Favorinum audiebamus di-
7 cere, scriptum offendimus. Verba Erasistrati ad eam
rem pertinentia haec sunt: *Ἐλογιζόμεθα οὖν παρὰ
τὴν ἰσχυρὰν σύμπτωσιν τῆς κοιλίας εἶναι τὴν
σφόδρα ἀσιτίαν· καὶ γὰρ τοῖς ἐπιπλέον ἀσιτοῦσιν
κατὰ προαίρεσιν ἐν τοῖς πρώτοις χρόνοις ἡ
8 πεῖνα παρακολουθεῖ, ὕστερον δὲ οὐκέτι.* Deinde
paululum infra: *Εἰθισμένοι δέ εἰσιν καὶ οἱ Σκύθαι,
ὅταν διά τινα καιρὸν ἀναγκάζωνται ἀσιτεῖν,
ζώναις πλατείαις τὴν κοιλίαν διασφίγγειν, ὡς
τῆς πείνης αὐτοὺς ἧττον ἐνοχλούσης· σχεδὸν
δὲ καὶ ὅταν πλήρης κοιλία ᾖ, διὰ τὸ κένωμα
ἐν αὐτῇ μηδὲν εἶναι, διὰ τοῦτο οὐ πεινῶσιν,
ὅταν δὲ σφόδρα συμπεπτωκυῖα ᾖ, κένωμα οὐκ
ἔχει.*

9 In eodem libro Erasistratus vim quandam
famis non tolerabilem, quam Graeci ‘*βούλιμον*’ ap-
pellant, in diebus frigidissimis multo facilius accidere
ait quam cum serenum atque placidum est, atque eius
rei causas, cur is morbus in eo plerumque tempore
10 oriatur, nondum sibi esse compertas dicit. Verba,
quibus id dicit, haec sunt: *Ἄπορον δὲ καὶ δεόμενον
ἐπισκέψεως καὶ ἐπὶ τούτου καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν βουλιμιώντων, διὰ τί ἐν τοῖς ψύχεσιν
μᾶλλον τὸ σύμπτωμα τοῦτο γίνεται ἢ ἐν ταῖς
εὐδίαις;*

IV.

Quo ritu quibusque verbis fetialis populi Romani bellum indicere solitus sit his, quibus populus bellum fieri iusserat; et item in quae verba conceptum fuerit iusiurandum de furtis militaribus sanciendis et uti milites scripti intra praedictum diem in loco certo frequentitarent, causis quibusdam exceptis, propter quas id iusiurandum remitti aecum esset.

1 Cincius in libro tertio de re militari, fetialem populi Romani bellum indicentem hostibus telumque

in agrum eorum iacientem, hisce verbis uti scripsit: 'Quod populus Hermundulus hominesque populi Hermunduli adversus populum Romanum bellum fecere deliqueruntque, quodque populus Romanus cum populo Hermundulo hominibusque Hermundulis bellum iussit, ob eam rem ego populusque Romanus populo Hermundulo hominibusque Hermundulis bellum dico facioque'.

Item in libro eiusdem Cincii de re militari 2
quinto ita scriptum est: Cum dilectus antiquitus fieret et milites scriberentur, iusiurandum eos tribunus militaris adigebat in verba haec (Magistratus verba): 'C. Laelii C. fili consulis, L. Cornelii P. fili consulis in exercitu decemque milia passuum prope furtum non facies dolo malo solus neque cum pluribus pluris nummi argentei in dies singulos; extraque hastam, hastile, ligna, poma, pabulum, utrem, follem, faculam si quid ibi inveneris sustulerisve, quod tuum non erit, quod pluris nummi argentei erit, uti tu ad C. Laelium C. filium consulem Luciumve Cornelium P. filium consulem sive quem ad uter eorum iusserit proferes aut profitebere in triduo proximo quidquid inveneris sustulerisve (in) dolo malo aut domino suo, cuium id censebis esse, reddes, uti quod rectum factum esse voles'.

Militibus autem scriptis dies praefinibatur, 3
quo die adessent et citanti consuli responderent; deinde concipiebatur iusiurandum, ut adessent, 4
his additis exceptionibus: 'nisi harunce quae causa erit: funus familiare feriaeve denicales, quae non eius rei causa in eum diem conlatae sint, quo is eo die minus ibi esset, morbus sonticus auspiciumve, quod sine piaculo praeterire non liceat, sacrificiumve anniversarium, quod recte fieri non possit, nisi ipsus eo die

ibi sit, vis hostesve, status condictusve dies cum hoste; si cui eorum harunce quae causa erit, tum se postridie quam per eas causas licebit, eo die venturum adiuturumque eum, qui eum pagum, vicum, oppidumve delegerit'.

5 Item in eodem libro verba haec sunt: Miles cum die, qui prodictus est, aberat neque excusatus erat, infrequens notabatur.

6 Item in libro sexto hoc scriptum est: Alae dictae exercitus equitum ordines, quod circum legiones dextra sinistraque tamquam alae in avium corporibus locabantur. In legione sunt centuriae sexaginta, manipuli triginta, cohortes decem.

V.

'Vestibulum' quid significet; deque eius vocabuli rationibus.

1 Pleraque sunt vocabula, quibus vulgo utimur, ne-
que tamen liquido scimus, quid ea proprie atque vere
significent, sed incompertam et vulgariam traditionem
rei non exploratae secuti, videmur magis dicere, quod
volumus, quam dicimus: sicuti est 'vestibulum', ver-
bum in sermonibus celebre atque obvium, non omni-
bus tamen, qui illo facile utuntur, satis spectatum.
2 Animadverti enim, quosdam hautquaquam indoctos
viros opinari, 'vestibulum' esse partem domus pri-
3 morem, quam vulgus 'atrium' vocat. C. Aelius
Gallus in libro de significatione verborum,
quae ad ius civile pertinent, secundo 'vestibulum'
esse dicit non in ipsis aedibus neque partem aedium,
sed locum ante ianuam domus vacuum, per quem a
via aditus accessusque ad aedis est, cum dextra
sinistraque ianuam tectaque sunt viae iuncta atque
ipsa ianua procul a via est, area vacanti intersita.
4 Quae porro huic vocabulo ratio sit, quaeri multum
solet; sed quae scripta legi, ea ferme omnia inconcinna
5 atque absurda visa sunt. Quod Sulpicium autem

Apollinarem memini dicere, virum eleganti scientia
ornatum, huiuscemodi est: ''Ve' particula, sicuti quae-
dam alia, tum intentionem significat, tum minutionem.
Nam 'vetus' et 'vehemens', alterum ab aetatis magni- 6
tudine compositum elisumque est, alterum a mentis
vi atque impetu dicitur. 'Vescum' autem, quod ex
've' particula et 'esca' copulatum est, utriusque diver-
sae significationis vim capit. Aliter enim Lucretius 7
'vescum' salem dicit ex edendi intentione, aliter Lu-
cilius 'vescum' appellat cum edendi fastidio. Qui 8
domos igitur amplas antiquitus faciebant, locum ante
ianuam vacuum relinquebant, qui inter fores domus
et viam medius esset. In eo loco, qui dominum eius 9
domus salutatum venerant, priusquam admitterentur,
consistebant et neque in via stabant, neque intra
aedis erant. Ab illa ergo grandis loci consistione et 10
quasi quadam stabulatione 'vestibula' appellata sunt
spatia, sicuti diximus, grandia ante fores aedium re-
licta, in quibus starent, qui venissent, priusquam in
domum intromitterentur. Meminisse autem debebimus, 11
id vocabulum non semper a veteribus scriptoribus pro-
prie, sed per quasdam translationes esse dictum, quae
tamen ita sunt factae, ut ab ista, de qua diximus,
proprietate non longe desciverint, sicut illud in sexto
Vergilii:

Vestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci
Luctus et ultrices posuere cubilia curae:

non enim 'vestibulum' priorem partem domus infernae 12
esse dicit, quod obrepere potest, tamquam si ita dica-
tur, sed loca duo demonstrat extra orci fores, 'vesti-
bulum' et 'fauces', ex quibus 'vestibulum' appellat
ante ipsam quasi domum et ante ipsa Orci penetralia,
'fauces' autem vocat iter angustum, per quod ad vesti-
bulum adiretur'.

VI.

Hostiae, quae dicuntur 'bidentes', quid sint et quam ob causam ita appellatae sint; superque ea re P. Nigidii et Iulii Hygini sententiae.

1 Redeuntes [ex] Graecia, Brundisium navem ad-
vertimus. Ibi quispiam linguae Latinae litterator, Roma
a Brundisinis accersitus, experiundum sese vulgo dabat.
2 Imus ad eum nos quoque oblectamenti gratia, erat
enim fessus atque languens animus de aestu maris.
3 Legebat barbare insciteque Vergilii septimum, in
quo libro hic versus est:

> Centum lanigeras mactabat rite bidentis,

4 et iubebat rogare se, si quis quid omnium rerum vel-
5 let discere. Tum ego indocti hominis confidentiam
demiratus: 'docesne' inquam 'nos, magister, cur 'bi-
6 dentes' dicantur?' ''Bidentes', inquit, 'oves appellatae,
idcircoque lanigeras dixit, ut oves planius demon-
7 straret'. 'Posthac' inquam 'videbimus, an oves solae,
ut tu ais, bidentes dicantur et an Pomponius, atella-
narum poeta, in Gallis transalpinis erraverit, cum
hoc scripsit:

> Mars, tíbi † voveo facturum, si umquam rédierit,
> Bidénti verre,

8 sed nunc ego a te rogavi, ecquam scias esse huiusce
9 vocabuli rationem'. Atque ille nihil cunctatus, sed
nimium quantum audacter: 'oves' inquit ''bidentes'
10 dictae, quod duos tantum dentes habeant'. 'Vbi terra-
rum, quaeso te,' inquam 'duos solos per naturam
dentes habere ovem vidisti? ostentum enim est et
11 piaculis factis procurandum'. Tum ille permotus mihi
et inritatus: 'quaere' inquit 'ea potius, quae e gram-
matico quaerenda sunt; nam de ovium dentibus opi-
12 liones percontantur'. Facetias nebulonis hominis risi
et reliqui.

P. autem Nigidius in libro, quem de extis
composuit, 'bidentes' appellari ait non oves solas, sed
omnes bimas hostias, neque tamen dixit apertius, cur
'bidentes'; sed, quod ultro existumabamus, id scriptum 13
invenimus in commentariis quibusdam ad ius pon-
tificum pertinentibus, 'bidennes' primo dictas, d lit-
tera inmissa, quasi 'biennes', tum longo usu loquendi
corruptam vocem esse et ex 'bidennibus' 'bidentes'
factum, quoniam id videbatur esse dictu facilius le-
niusque.

Hyginus tamen Iulius, qui ius pontificum non 14
videtur ignorasse, in quarto librorum, quos de
Vergilio fecit, 'bidentes' appellari scripsit hostias,
quae per aetatem duos dentes altiores haberent. Verba 15
illius ipsa posui: Quae bidens est, inquit, hostia,
oportet habeat dentes octo, sed ex his duo ce-
teris altiores, per quos appareat, ex minore
aetate in maiorem transcendisse. Haec Hygini
opinio an vera sit, non argumentis, sed oculis videri
potest.

VII.

Quod Laberius verba pleraque licentius petulantiusque finxit; et quod multis item verbis utitur, de quibus, an sint Latina, quaeri solet.

Laberius in mimis, quos scriptitavit, oppido 1
quam verba finxit praelicenter. Nam et 'mendicimo- 2
nium' dicit et 'moechimonium' et 'adulterionem' 'adul-
teritatemque' pro 'adulterio' et 'depudicavit' pro
'stupravit' et 'abluvium' pro 'diluvio' et, quod in
mimo ponit, quem Cophinum scripsit, 'manuatus est'
pro 'furatus est' et item in Fullone furem 'manu- 3
arium' appellat:

manuari, inquit, pudorem perdidisti,

multaque alia huiuscemodi novat. Neque non obso- 4
leta quoque et maculantia ex sordidiore vulgi usu
ponit, quale est in Staminariis:

Tóllet bona fidé vos Orcus núdas in catómum.

5 Et 'elutriare lintea' et 'lavandaria' dicit, quae ad lavandum sint data, et:

coícior, inquit, in fullónicam,

et:

Quid próperas? ecquid praécurris Calidóniam?

6 Item in Restione 'talabarriunculos' dicit, quos vul-
7 gus 'talabarriones', item in Compitalibus:

malas malaxavi,

8 item in Cacomnemone:

† Hic est, inquit, ille gurdus, quem ego me abhinc menses duos ex Africa
Vénientem excepísse tibi narrávi,

9 item in mimo, qui inscribitur Natalicius, 'cippum' dicit et 'obbam' et 'camellam' et 'pittacium' et 'capitium':

índuis, inquit,
Cápitium tunicaé pittacium.

10 Praeterea in Anna Peranna 'gubernium' pro 'gubernatore' et 'planum' pro 'sycophanta' et 'nanum' pro 'pumilione' dicit; quamquam 'planum' pro 'sycophanta' M. quoque Cicero in oratione scriptum
11 reliquit, quam pro Cluentio dixit. Atque item in mimo, qui Saturnalia inscriptus est, 'botulum' pro 'farcimine' appellat et 'hominem levennam' pro 'levi'.
12 Item in Necyomantia 'cocionem' pervulgate dicit, quem veteres 'arillatorem' dixerunt. Verba Laberi haec sunt:

Duás uxores? † hoc hercle plus negóti est, inquit cócio;
Séx aediles víderat.

13 Sed enim in mimo, quem scripsit Alexandream,

eodem quidem, quo vulgus, sed probe Latineque
usus est Graeco vocabulo: 'emplastrum' enim dixit
οὐθετέρως, non genere feminino, ut isti novicii semi-
docti. Verba ex eo mimo adposui: 14

Quíd est ius iurandum? émplastrum aeris
álieni.

VIII.

Quid significet et quid a nostris appellatum sit quod 'axioma' dialectici dicunt; et quaedam alia, quae prima in disciplina dialectica traduntur.

Cum in disciplinas dialecticas induci atque imbui 1
vellemus, necessus fuit adire atque cognoscere quas
vocant dialectici '*εἰσαγωγάς*'. Tum, quia in primo 2
περὶ ἀξιωμάτων discendum, quae M. Varro alias 'pro-
fata', alias 'proloquia' appellat, commentarium de
proloquiis L. Aelii, docti hominis, qui magister
Varronis fuit, studiose quaesivimus eumque in Pacis
bybliotheca repertum legimus. Sed in eo nihil edo- 3
center neque ad instituendum explanate scriptum est,
fecisseque videtur eum librum Aelius sui magis ad-
monendi quam aliorum docendi gratia.

Redimus igitur necessario ad Graecos libros. Ex 4
quibus accepimus '*ἀξίωμα*' esse his verbis: *λεκτὸν
αὐτοτελὲς ἀπόφαντον ὅσον ἐφ' αὐτῷ*. Hoc ego 5
supersedi vertere, quia novis et inconditis vocibus
utendum fuit, quas pati aures per insolentiam vix
possent. Sed M. Varro in libro de lingua Latina 6
ad Ciceronem quarto vicesimo expeditissime ita
finit: Proloquium est sententia, in qua nihil
desideratur.

Erit autem planius, quid istud sit, si exemplum 7
eius dixerimus. *Ἀξίωμα* igitur, sive id 'proloquium'
dicere placet, huiuscemodi est: 'Hannibal Poenus fuit';
'Scipio Numantiam delevit'; 'Milo caedis damnatus
est'; 'neque bonum est voluptas neque malum'; et 8

omnino quicquid ita dicitur plena atque perfecta ver-
borum sententia, ut id necesse sit aut verum aut fal-
sum esse, id a dialecticis 'ἀξίωμα' appellatum est,
a M. Varrone, sicuti dixi, 'proloquium', a M. autem
Cicerone 'pronuntiatum', quo ille tamen vocabulo
tantisper uti se adtestatus est, quoad melius, inquit,
invenero.
9 Sed quod Graeci 'συνημμένον ἀξίωμα' dicunt, id
alii nostrorum 'adiunctum', alii 'conexum' dixerunt.
Id 'conexum' tale est: 'si Plato ambulat, Plato move-
10 tur'; 'si dies est, sol super terras est'. Item quod
illi 'συμπεπλεγμένον', nos vel 'coniunctum' vel 'copu-
latum' dicimus, quod est eiusdemmodi: 'P. Scipio,
Pauli filius, et bis consul fuit et triumphavit et cen-
sura functus est et collega in censura L. Mummi
11 fuit'. In omni autem coniuncto si unum est men-
dacium, etiamsi cetera vera sunt, totum esse men-
dacium dicitur. Nam si ad ea omnia, quae de Scipione
illo vera dixi, addidero 'et Hannibalem in Africa supe-
ravit', quod est falsum, universa quoque illa, quae
coniuncte dicta sunt, propter hoc unum, quod falsum
accesserit, quia simul dicentur, vera non erunt.
12 Est item aliud, quod Graeci 'διεζευγμένον ἀξίωμα',
nos 'disiunctum' dicimus. Id huiuscemodi est: 'aut
malum est voluptas aut bonum aut neque bonum ne-
13 que malum est'. Omnia autem, quae disiunguntur,
pugnantia esse inter sese oportet, eorumque opposita,
quae 'ἀντικείμενα' Graeci dicunt, ea quoque ipsa inter
se adversa esse. Ex omnibus, quae disiunguntur,
14 unum esse verum debet, falsa cetera. Quod si aut
nihil omnium verum aut omnia plurave, quam unum,
vera erunt aut quae disiuncta sunt, non pugnabunt
aut quae opposita eorum sunt, contraria inter sese
non erunt, tunc id disiunctum mendacium est et ap-
pellatur 'παραδιεζευγμένον', sicuti hoc est, in quo,
quae opposita, non sunt contraria: 'aut curris aut
ambulas aut stas'. Nam ipsa quidem inter se adversa

sunt, sed opposita eorum non pugnant; 'non ambulare'
enim et 'non stare' et 'non currere' contraria inter
sese non sunt, quoniam 'contraria' ea dicuntur, quae
simul vera esse non queunt; possis enim simul eodem-
que tempore neque ambulare neque stare neque currere.

Sed hoc iam breve ex dialectica libamentum de- 15
disse nunc satis erit atque id solum addendum ad- 16
monendumque est, quod huius disciplinae studium
atque cognitio in principiis quidem taetra et asper-
nabilis insuavisque esse et inutilis videri solet, sed,
ubi aliquantum processeris, tum denique et emolu-
mentum eius in animo tuo dilucebit et sequitur quae-
dam discendi voluptas insatiabilis, cui sane nisi modum 17
feceris, periculum non mediocre erit, ne, ut plerique
alii, tu quoque in illis dialecticae gyris atque maeandris,
tamquam apud Sirenios scopulos, consenescas.

IX.

Quid significet verbum in libris veterum creberrime positum 'susque deque'.

'Susque deque fero' [aut 'susque deque sum'] aut 1
'susque deque habeo'_ his enim omnibus modis dicitur_
verbum est ex hominum doctorum sermonibus. In
poematis quoque et in epistulis veterum scriptum
est plurifariam; sed facilius reperias qui verbum osten- 2
tent quam qui intellegant. Ita plerique nostrum, quae
remotiora verba invenimus, dicere ea properamus, non
discere. Significat autem 'susque deque ferre' animo 3
aequo esse et quod accidit non magni pendere atque
interdum neglegere et contemnere, et propemodum id
valet, quod dicitur Graece 'ἀδιαφορεῖν'. Laberius 4
in Compitalibus:

núnc tu lentus', núnc tu susque déque fers;
Matér familias tua ín lecto adversó sedet,
Servós sextantis útitur nefáriis
Verbís.

5 M. Varro in Sisenna vel de historia: Quod si
non horum omnium similia essent principia ac
6 postprincipia, susque deque esset. Lucilius in
tertio:

Verum haec ludus ibi susque omnia deque fuerunt,
Susque et deque fuere, inquam, omnia, ludus iocusque;
Illud opus durum, ut Setinum accessimus finem:
Αἰγίλιποι montes, Aetnae omnes, asperi Athones.

X.

Quid sint 'proletarii', quid 'capite censi'; quid item sit in XII. tabulis 'adsiduus'; et quae eius vocabuli ratio sit.

1 Otium erat quodam die Romae in foro a negotiis et laeta quaedam celebritas feriarum legebaturque in consessu forte conplurium Enni liber ex annalibus. In eo libro versus hi fuerunt:

Proletarius publicitus scutisque feroque
Ornatur ferro; muros urbemque forumque
Excubiis curant.

2 Tum ibi quaeri coeptum est, quid esset 'proletarius'.
3 Atque ego, aspiciens quempiam in eo circulo ius ci-
vile callentem, familiarem meum, rogabam, ut id ver-
4 bum nobis enarraret, et, cum illic se iuris, non rei
grammaticae peritum esse respondisset, 'eo maxime'
inquam 'te dicere hoc oportet, quando, ut praedicas,
5 peritus iuris es. Nam Q. Ennius verbum hoc ex
duodecim tabulis vestris accepit, in quibus, si recte
commemini, ita scriptum est: Adsiduo vindex ad-
siduus esto. Proletario iam civi (cui) quis
6 volet vindex esto. Petimus igitur, ne annalem
nunc Q. Ennii, sed duodecim tabulas legi arbi-

trere et, quid sit in ea lege 'proletarius civis', inter-
pretere'. 'Ego vero' inquit ille 'dicere atque inter- 7
pretari hoc deberem, si ius Faunorum et Aboriginum
didicissem. Sed enim cum 'proletarii' et 'adsidui' 8
et 'sanates' et 'vades' et 'subvades' et 'viginti quin-
que asses' et 'taliones' furtorumque quaestio 'cum
lance et licio' evanuerint omnisque illa duodecim tabu-
larum antiquitas, nisi in legis actionibus centumviralium
causarum lege Aebutia lata consopita sit, studium
scientiamque ego praestare debeo iuris et legum vo-
cumque earum, quibus utimur'.

Tum forte quadam Iulium Paulum, poetam me- 9
moriae nostrae doctissimum, praetereuntem conspexi-
mus. Is a nobis salutatur, rogatusque, uti de sententia 10
deque ratione istius vocabuli nos doceret, 'qui in plebe'
inquit 'Romana tenuissimi pauperrimique erant neque
amplius quam mille quingentum aeris in censum de-
ferebant, 'proletarii' appellati sunt, qui vero nullo aut
perquam parvo aere censebantur, 'capite censi' vocaban-
tur, extremus autem census capite censorum aeris fuit
trecentis septuaginta quinque. Sed quoniam res pe- 11
cuniaque familiaris obsidis vicem pignerisque esse apud
rempublicam videbatur amorisque in patriam fides
quaedam in ea firmamentumque erat, neque proletarii
neque capite censi milites, nisi in tumultu maximo,
scribebantur, quia familia pecuniaque his aut tenuis
aut nulla esset. Proletariorum tamen ordo honestior 12
aliquanto et re et nomine quam capite censorum fuit:
nam et asperis reipublicae temporibus, cum iuventutis 13
inopia esset, in militiam tumultuariam legebantur
armaque is sumptu publico praebebantur, et non capi-
tis censione, sed prosperiore vocabulo a munere of-
ficioque prolis edendae appellati sunt, quod, cum re
familiari parva minus possent rempublicam iuvare,
subolis tamen gignendae copia civitatem frequentarent.
Capite censos autem primus C. Marius, ut quidam 14
ferunt, bello Cimbrico difficillimis reipublicae tempori-

bus vel potius, ut Sallustius ait, bello Iugurthino
milites scripsisse traditur, cum id factum ante in nulla
15 memoria extaret. 'Adsiduus' in XII tabulis pro locu-
plete et facile facienti dictus aut ab (adsiduis, ab) aere dando, cum id tempora reipublicae postularent, aut a muneris pro familiari copia faciendi adsiduitate'.

16 Verba autem Sallusti in historia Iugurthina de C. Mario consule et de capite censis haec sunt: Ipse interea milites scribere, non more maiorum nec ex classibus, sed ut libido cuiusque erat, capite censos plerosque. Id factum alii inopia bonorum, alii per ambitionem consulis memorabant, quod ab eo genere celebratus auctusque erat et homini potentiam quaerenti egentissimus quisque oportunissimus.

XI.

Historia ex Herodoti libris sumpta de Psyllorum interitu, qui in Syrtibus Africanis colebant.

1 Gens in Italia Marsorum orta fertur a Circae filio.
2 Propterea Marsis hominibus, quorum dumtaxat familiae cum externis cognationibus nondum etiam permixtae corruptaeque sunt, vi quadam genitali datum, ut et serpentium virulentorum domitores sint et incentionibus herbarumque sucis faciant medellarum miracula.
3 Hac eadem vi praeditos esse quosdam videmus, qui
'Psylli' vocantur. Quorum super nomine et genere cum in veteribus litteris quaesissem, in quarto denique Herodoti libro fabulam de Psyllis hanc invenimus:
4 Psyllos quondam fuisse in terra Africa conterminos
Nasamonibus Austrumque in finibus eorum quodam
5 in tempore perquam validum ac diutinum flavisse; eo
flatu aquam omnem in locis, in quibus colebant, exaru-
6 isse; Psyllos, re aquaria defectos, eam iniuriam graviter
Austro suscensuisse decretumque fecisse, uti armis
sumptis ad Austrum, proinde quasi ad hostem, iure

belli res petitum proficiscerentur. Atque ita profectis 7
ventum Austrum magno spiritus agmine venisse obviam
eosque universos cum omnibus copiis armisque, cumulis
montibusque harenarum supervectis, operuisse. Eo 8
facto Psyllos ad unum omnis interisse, itaque eorum
fines a Nasamonibus occupatos.

XII.

De his vocabulis, quae Cloatius Verus aut satis commode aut nimis absurde et inlepide ad origines linguae Graecae redigit.

Cloatius Verus in libris, quos inscripsit verbo- 1
rum a Graecis tractorum, non pauca hercle dicit
curiose et sagaciter conquisita, neque non tamen quae-
dam futtilia et frivola. Errare, inquit, dictum est 2
ἀπὸ τοῦ ἔρρειν, versumque infert Homeri, in quo
id verbum est:

Ἔρρ' ἐκ νήσου θᾶσσον, ἐλέγχιστε ζωόντων.

Item 'alucinari' factum scripsit ex eo, quod dicitur 3
Graece '*ἀλύειν*', unde 'elucum' quoque esse dictum
putat, a littera in e versa, tarditatem quandam animi
et stuporem, qui alucinantibus plerumque usu venit.
Item 'fascinum' appellat quasi 'bascanum' et 'fascinare' 4
esse quasi 'bascinare'.

Commode haec sane omnia et conducenter. Sed 5
in libro quarto: 'faenerator' inquit appellatus
est quasi '*φαινεράτωρ*', *ἀπὸ τοῦ φαίνεσθαι ἐπὶ
τὸ χρηστότερον*, quoniam id genus hominum
speciem ostentent humanitatis et commodi
esse videantur inopibus nummos desideranti-
bus, idque dixisse ait Hypsicraten quempiam gram- 6
maticum, cuius libri sane nobiles sunt super his,
quae a Graecis accepta sunt. Sive hoc autem ipse
Cloatius sive nescio quis alius nebulo effutivit, nihil
potest dici insulsius. 'Faenerator' enim, sicuti M. 7
Varro in libro tertio de sermone Latino scripsit,

a faenore est nominatus; 'faenus' autem dictum
ait a fetu et quasi a fetura quadam pecuniae
8 parientis atque increscentis. Idcirco et M. Ca-
tonem et ceteros aetatis eius 'feneratorem' sine a
littera pronuntiasse tradit, sicuti 'fetus' ipse et 'fecun-
ditas' appellata.

XIII.

Quid sit 'municipium' et quid a 'colonia' differat; et quid sint 'municipes' quaeque sit eius vocabuli ratio ac proprietas; atque inibi, quod divus Hadrianus in senatu de iure atque vocabulo municipum verba fecit.

1 'Municipes' et 'municipia' verba sunt dictu facilia
et usu obvia, et neutiquam reperias qui haec dicit,
quin scire se plane putet, quid dicat. Sed profecto
2 aliud est, atque aliter dicitur. Quotus enim fere no-
strum est, qui, cum ex colonia populi Romani sit, non
se 'municipem' esse et populares suos 'municipes' esse
dicat, quod est a ratione et a veritate longe aversum?
3 Sic adeo et 'municipia' quid et quo iure sint quantum-
que a 'colonia' differant, ignoramus existimamusque
meliore condicione esse 'colonias' quam 'municipia'.
4 De cuius opinationis tam promiscae erroribus divus
Hadrianus in oratione, quam de Italicensibus,
unde ipse ortus fuit, in senatu habuit, peritissime
disseruit mirarique se ostendit, quod et ipsi Italicenses
et quaedam item alia municipia antiqua, in quibus
Vticenses nominat, cum suis moribus legibusque uti
5 possent, in ius coloniarum mutari gestiverint. Prae-
nestinos autem refert maximo opere a Tiberio im-
peratore petisse orasseque, ut ex colonia in municipii
statum redigerentur, idque illis Tiberium pro ferenda
gratia tribuisse, quod in eorum finibus sub ipso oppido
ex capitali morbo revaluisset.
6 'Municipes' ergo sunt cives Romani ex municipiis,
legibus suis et suo iure utentes, muneris tantum cum
populo Romano honorari participes, a quo munere

capessendo appellati videntur, nullis aliis necessitati-
bus neque ulla populi Romani lege adstricti, nisi in
quam populus eorum fundus factus est. Primos autem 7
municipes sine suffragii iure Caerites esse factos ac-
cepimus concessumque illis, ut civitatis Romanae ho-
norem quidem caperent, sed negotiis tamen atque
oneribus vacarent pro sacris bello Gallico receptis
custoditisque. Hinc 'tabulae Caerites' appellatae versa
vice, in quas censores referri iubebant, quos notae
causa suffragiis privabant.
Sed 'coloniarum' alia necessitudo est; non enim 8
veniunt extrinsecus in civitatem nec suis radicibus
nituntur, sed ex civitate quasi propagatae sunt et iura
institutaque omnia populi Romani, non sui arbitrii,
habent. Quae tamen condicio, cum sit magis obnoxia 9
et minus libera, potior tamen et praestabilior existi-
matur propter amplitudinem maiestatemque populi
Romani, cuius istae coloniae quasi effigies parvae
simulacraque esse quaedam videntur, et simul quia
obscura oblitterataque sunt municipiorum iura, quibus
uti iam per innotitiam non queunt.

XIV.

Quod M. Cato differre dixit 'properare' et 'festinare'; et quam incommode Verrius Flaccus verbi, quod est 'festinat', ἔτυμον interpretatus est.

'Festinare' et 'properare' idem significare atque in 1
eandem rem dici videntur. Sed M. Cato id differre 2
existimat eaque hoc modo divisa – verba sunt ipsius
ex oratione, quam de suis virtutibus habuit –:
Aliud est 'properare', aliud 'festinare'. Qui
unum quid mature transigit, is properat, qui
multa simul incipit neque perficit, is festinat.
Verrius Flaccus rationem dicere volens differen- 3
tiae huius: 'festinat' inquit a fando dicitur, quo-
niam isti ignaviores, qui nihil perficere pos-

4 sunt, plus verborum quam operae habent. Sed
id nimis coactum atque absurdum videtur neque tanti
esse momenti potest prima in utroque verbo littera,
ut propter eam unam tam diversa verba 'festinare' et
5 'fari' eadem videri debeant. Commodius autem pro-
piusque visum est, 'festinare' esse quasi 'fessum esse'.
Nam qui multis simul rebus properandis defessus est,
is iam non properat, set festinat.

XV.

Quid Theophrastus mirum de perdicibus scriptum reliquerit et quid Theopompus de leporibus.

1 Theophrastus, philosophorum peritissimus, omnes
in Paphlagonia perdices bina corda habere dicit, Theo-
pompus in Bisaltia lepores bina iecora.

XVI.

'Agrippas' a partus aegri et inprosperi vitio appellatos; deque his deabus, quae vocantur 'Prorsa' et 'Postverta'.

1 Quorum in nascendo non caput, sed pedes primi
extiterant, qui partus difficillimus aegerrimusque habe-
tur, 'Agrippae' appellati, vocabulo ab aegritudine et
2 pedibus conficto. Esse autem pueros in utero Varro
dicit capite infimo nixos, sursum pedibus elatis, non
3 ut hominis natura est, sed ut arboris. Nam pedes
cruraque arboris ramos appellat, caput stirpem atque
4 caudicem. Quando igitur, inquit, contra naturam
forte conversi in pedes, brachiis plerumque
diductis, retineri solent, aegriusque tunc mu-
lieres enituntur, huius periculi deprecandi
gratia arae statutae sunt Romae duabus Car-
mentibus, quarum altera 'Postverta' cogno-
minatast, 'Prorsa' altera, a recti perversique
partus et potestate et nomine.

XVII.

Quae ratio vocabuli sit agri Vaticani.

Et agrum Vaticanum et eiusdem agri deum prae- 1
sidem appellatum acceperamus a vaticiniis, quae vi
atque instinctu eius dei in eo agro fieri solita essent.
Sed praeter hanc causam M. Varro in libris divi- 2
narum aliam esse tradit istius nominis rationem:
Nam sicut Aius, inquit, deus appellatus araque ei statuta est, quae est infima nova via, quod eo in loco divinitus vox edita erat, ita Vaticanus deus nominatus, penes quem essent vocis humanae initia, quoniam pueri, simul atque parti sunt, eam primam vocem edunt, quae prima in Vaticano syllabast idcircoque 'vagire' dicitur, exprimente verbo sonum vocis recentis.

XVIII.

Lepida quaedam et memoratu et cognitu de parte geometriae, quae 'ὀπτικὴ' appellatur, et item alia, quae 'κανονική', et tertia itidem, quae dicitur 'μετρική'.

Pars quaedam geometriae 'ὀπτικὴ' appellatur, quae 1
ad oculos pertinet, pars altera, quae ad auris, 'κανονικὴ'
vocatur, qua musici ut fundamento artis suae utuntur.
Vtraque harum spatiis et intervallis linearum et ratione 2
numerorum constat.
'Οπτικὴ facit multa demiranda id genus, ut in 3
speculo uno imagines unius rei plures appareant; item ut speculum in loco certo positum nihil imaginet, aliorsum translatum faciat imagines; item si rectus speculum spectes, imago fiat tua eiusmodi, ut caput deorsum videatur, pedes sursum. Reddit etiam causas ea disciplina, cur istae quoque visiones fallant, ut quae in aqua conspiciuntur, maiora ad oculos fiant, quae procul ab oculis sunt, minora.
Κανονικὴ autem longitudines et altitudines vocis 4

emetitur. Longior mensura vocis 'ῥυθμὸς' dicitur,
5 altior 'μέλος'. Est et alia species *κανονικῆς*, quae ap-
pellatur 'μετρική', per quam syllabarum longarum et
brevium et mediocrium iunctura et modus congruens
cum principiis geometriae aurium mensura examinatur.
6 Sed haec, inquit M. Varro, aut omnino non di-
scimus aut prius desistimus quam intellegamus,
cur discenda sint. Voluptas autem, inquit, vel
utilitas talium disciplinarum in postprincipiis
existit, cum perfectae absolutaeque sunt; in
principiis vero ipsis ineptae et insuaves vi-
dentur.

XIX.

Sumpta historia ex Herodoti libro super fidicine Arione.

1 Celeri admodum et cohibili oratione vocumque filo
tereti et candido fabulam scripsit Herodotus super
2 fidicine illo Arione. 'Vetus', inquit, 'et nobilis Arion
3 cantator fidibus fuit. Is loco et oppido Methymnaeus,
4 terra atque insula omni Lesbius fuit. Eum Arionem
rex Corinthi Periander amicum amatumque habuit artis
5 gratia. Is inde a rege proficiscitur, terras inclutas
6 Siciliam atque Italiam visere. Vbi eo venit auresque
omnium mentesque in utriusque terrae urbibus demul-
sit, in quaestibus istic et voluptatibus amoribusque
7 hominum fuit. Is tum postea grandi pecunia et re
8 bona multa copiosus Corinthum instituit redire, navem
igitur et navitas, ut notiores amicioresque sibi, Corin-
9 thios delegit'. Sed eos Corinthios, homine accepto
navique in altum provecta praedae pecuniaeque cu-
10 pidos, cepisse consilium de necando Arione. Tum illum
ibi, pernicie intellecta, pecuniam ceteraque sua, ut
haberent, dedisse, vitam modo sibi ut parcerent, ora-
11 visse. Navitas precum eius harum commiseritum esse
illactenus, ut ei necem adferre per vim suis manibus
temperarent, sed imperavisse, ut iam statim coram
12 desiliret praeceps in mare. 'Homo' inquit 'ibi territus,

spe omni vitae perdita, id unum postea oravit, ut,
priusquam mortem obpeteret, induere permitterent sua
sibi omnia indumenta et fides capere et canere carmen
casus illius sui consolabile. Feros et inmanes navitas 13
prolubium tamen audiendi subit; quod oraverat, im-
petrat. Atque ibi mox de more cinctus, amictus, 14
ornatus stansque in summae puppis foro, carmen, quod
'orthium' dicitur, voce sublatissima cantavit. Ad po- 15
strema cantus cum fidibus ornatuque omni, sicut stabat
canebatque, iecit sese procul in profundum. Navitae,
hautquaquam dubitantes, quin perisset, cursum, quem
facere coeperant, tenuerunt. Sed novum et mirum et 16
pium facinus contigit'. Delphinum repente inter undas
adnavisse fluitantique sese homini subdidisse et dorso
super fluctus edito vectavisse incolumique eum corpore
et ornatu Taenarum in terram Laconicam devexisse.
Tum Arionem prorsus ex eo loco Corinthum petivisse 17
talemque Periandro regi, qualis delphino vectus fuerat,
inopinanti sese optulisse eique rem, sicuti acciderat,
narravisse. Regem istaec parum credidisse, Arionem, 18
quasi falleret, custodiri iussisse, navitas inquisitos, ab- 19
legato Arione, dissimulanter interrogasse, ecquid au-
dissent in his locis, unde venissent, super Arione? eos 20
dixisse, hominem, cum inde irent, in terra Italia fuisse
eumque illic bene agitare et studiis delectationibusque
urbium florere atque in gratia pecuniaque magna opu-
lentum fortunatumque esse. Tum inter haec eorum 21
verba Arionem cum fidibus et indumentis, cum quibus
se in salum eiaculaverat, extitisse, navitas stupefactos 22
convictosque ire infitias non quisse. Eam fabulam 23
dicere Lesbios et Corinthios atque esse fabulae argu-
mentum, quod simulacra duo aenea ad Taenarum vi-
serentur, delphinus vehens et homo insidens.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER SEPTIMVS DECIMVS.

I.

Quod Gallus Asinius et Largius Licinus sententiam M. Ciceronis reprehenderunt ex oratione, quam dixit pro M. Caelio; et quid adversus homines stolidissimos pro eadem sententia mere digneque dici possit.

1 Vt quidam fuerunt monstra hominum, quod de dis
inmortalibus impias falsasque opiniones prodiderunt,
ita nonnulli tam prodigiosi tamque vecordes extiterunt,
in quibus sunt *Gallus Asinius* et *Largius Licinus*,
cuius liber etiam fertur infando titulo *Ciceromastix*,
ut scribere ausi sint, M. *Ciceronem* parum integre
2 atque inproprie atque inconsiderate locutum. Atque
alia quidem, quae reprehenderunt, neque dictu neque
3 auditu digna sunt, sed enim in hoc, in quo sibimet
ipsi praeter cetera esse visi sunt verborum pensitatores
subtilissimi, cedo, quale id sit, consideremus.
4 M. Cicero pro M. Caelio ita scribit: *Nam quod
obiectum est de pudicitia quodque omnium accusatorum
non criminibus, sed vocibus maledictisque
celebratum est, id numquam tam
acerbe feret M. Caelius, ut eum paeniteat, non*
5 *deformem esse natum.* Non existumant verbo pro-

prio esse usum, quod ait paeniteat, atque id prope
ineptum etiam esse dicunt. 'Nam 'paenitere'' inquiunt 6
'tum dicere solemus, cum quae ipsi fecimus aut quae
de nostra voluntate nostroque consilio facta sunt, ea
nobis post incipiunt displicere sententiamque in iis
nostram demutamus;' neminem autem recte ita loqui 7
'paenitere sese, quod natus sit' aut 'paenitere, quod
mortalis sit' aut 'quod ex offenso forte vulneratoque
corpore dolorem sentiat', quando istiusmodi rerum nec
consilium sit nostrum nec arbitrium, sed ea ingratis
(in) nostris vi ac necessitate naturae nobis accidant:
'sicut hercle' inquiunt 'non voluntarium fuit M. Caelio, 8
quali forma nasceretur, cuius eum dixit 'non paenitere',
tamquam in ea causa res esset, ut rationem caperet
paenitendi.'

Est haec quidem, quam dicunt, verbi huiusce sen- 9
tentia et 'paenitere' nisi in voluntariis rebus non probe
dicitur, tametsi antiquiores verbo ipso alio quoque
modo usitati sunt et 'paenitet' ab eo, quod est 'paene',
et 'paenuria' dixerunt. Sed id aliorsum pertinet atque
alio in loco dicetur.

Nunc autem sub hac eadem significatione, quae 10
vulgo nota est, non modo ineptum hoc non est, quod
M. Cicero dixit, sed festivissimum adeo et facetissimum
est. Nam cum adversarii et obtrectatores M. Caeli, 11
quoniam erat pulchro corpore, formam eius et faciem
in suspiciones inpudicitiae accerserent, inludens Cicero
tam absurdam criminationem, quod formam, quam
natura fecerat, vitio darent, eodem ipso errore, quem
inludebat, sciens usus est et 'non paenitet' inquit 'M.
Caelium, non deformem esse natum', ut vel hac ipsa
re, quod ita dicebat, obprobraret adversariis ac per fa-
cetias ostentaret, facere eos deridiculum, quod proinde
Caelio formam crimini darent, quasi arbitrium eius
fuisset, quali forma nasceretur.

II.

Verba quaedam ex Q. Claudi annalium primo cursim in legendo notata.

1 Cum librum veteris scriptoris legebamus, conabamur
postea memoriae vegetandae gratia indipisci animo ac
recensere, quae in eo libro scripta essent in utrasque
existimationes laudis aut culpae adnotamentis digna,
eratque hoc sane quam utile exercitium ad conciliandas
nobis, ubi venisset usus, verborum sententiarumque
2 elegantium recordationes. Velut haec verba ex Q.
Claudi primo annali, quae meminisse potui, notavi,
quem librum legimus biduo proximo superiore.
3 Arma, inquit, plerique abiciunt atque inermi
inlatebrant sese. Inlatebrant verbum poeticum
visum est, sed non absurdum neque asperum.
4 Ea, inquit, dum fiunt, Latini subnixo animo
[ex victoria inerti consilium ineunt. Subnixo
animo] quasi sublimi et supra nixo, verbum bene si-
gnificans et non fortuitum; demonstratque animi al-
titudinem fiduciamque, quoniam, quibus innitimur, iis
quasi erigimur attollimurque.
5 Domus, inquit, suas quemque ire iubet et sua
omnia frunisci. [Frunisci] rarius quidem fuit in
aetate M. Tulli ac deinceps infra rarissimum, dubita-
tumque est ab inperitis antiquitatis, an Latinum foret.
6 Non modo autem Latinum, sed iucundius amoeniusque
etiam verbum est 'fruniscor' quam 'fruor', et ut 'fati-
scor' a 'fateor', ita 'fruniscor' factum est a 'fruor'.
7 Q. Metellus Numidicus, qui caste pureque lingua
usus Latina videtur, in epistula, quam exul ad Do-
mitios misit, ita scripsit: Illi vero omni iure atque
honestate interdicti, ego neque aqua neque igni
8 careo et summa gloria fruniscor. Novius in
atellania, quae Parcus inscripta est, hoc verbo ita
utitur:

Quód magno opere quaésiverunt, íd frunisci
nón queunt.
Quí non parsit ápud se, ... frunítus est.

Et Romani, inquit, multis armis et magno 9
commeatu praedaque ingenti copiantur. [Copiantur] verbum castrense est nec facile id reperias apud civilium causarum oratores ex eademque figura est, qua 'lignantur' et 'pabulantur' et 'aquantur'.

Sole, inquit, occaso. [Sole occaso] non insuavi 10
vetustate est, si quis aurem habeat non sordidam nec proculcatam; in duodecim autem tabulis verbum hoc ita scriptum est: Ante meridiem causam coniciunto, cum perorant ambo praesentes. Post meridiem praesenti litem addicito. Si ambo praesentes, solis occasus suprema tempestas esto.

Nos, inquit, in medium relinquemus. Vulgus 11
'in medio' dicit; nam vitium esse istuc putat et, si dicas 'in medium ponere', id quoque esse soloecon putant; set probabilius significantiusque sic dici videbitur, si quis ea verba non incuriose introspiciat; Graece quoque 'θεῖναι εἰς μέσον', vitium id non est.

Postquam nuntiatum est, inquit, ut pugnatum 12
esset in Gallos, id civitas graviter tulit. In Gallos mundius subtiliusque est quam 'cum Gallis' aut 'contra Gallos'; nam pinguiora haec obsoletioraque sunt.

Simul, inquit, forma, factis, eloquentia, digni- 13
tate, acrimonia, confidentia pariter praecellebat, ut facile intellegeretur magnum viaticum ex se atque in se ad rempublicam evertendam habere. Magnum viaticum pro magna facultate et paratu magno nove positum est, videturque Graecos secutus, qui 'ἐφόδιον' a sumptu viae ad aliarum quoque rerum apparatus traducunt ac saepe 'ἐφοδίασον' pro eo dicunt, quod est 'institue' et 'instrue'.

14 Nam Marcus, inquit, Manlius, quem Capitolium servasse a Gallis supra ostendi cuiusque operam cum M. Furio dictatore apud Gallos cumprime fortem atque exsuperabilem respublica sensit, is et genere et vi et virtute bellica nemini concedebat. 'Adprime' crebrius est, cumprime rarius traductumque ex eo est, quod 'cumprimis' dicebant pro quod est 'inprimis'.

15 Nihil sibi, inquit, divitias opus esse. Nos 'divitiis' dicimus. Sed vitium hoc orationis nullum est ac ne id quidem est, quod figura dici solet; recta enim istaec oratio est et veteres conpluscule ita dixerunt, nec ratio dici potest, cur rectius sit 'divitiis opus esse' quam 'divitias', nisi qui grammaticorum nova instituta ut τεμένων ἱερὰ observant.

16 Nam haec, inquit, maxime versatur deorum iniquitas, quod deteriores sunt incolomiores neque optimum quemquam inter nos sinunt diurnare. Inusitate diurnare dixit pro 'diu vivere', sed ex ea figuratione est, qua dicimus 'perennare'.

17 Cum iis, inquit, consermonabatur. 'Sermonari' rusticius videtur, sed rectius est, 'sermocinari' rectius, sed corruptius est.

18 Se, inquit, ne id quoque, quod tum suaderet, facturum esse. Ne id quoque dixit pro 'ne id quidem', infrequens nunc in loquendo, sed in libris veterum creberrimum.

19 Tanta, inquit, sanctitudo fani est, ut numquam quisquam violare sit ausus. 'Sanctitas' quoque et 'sanctimonia' non minus Latine dicuntur, sed nescio quid maioris dignitatis est verbo 'sanctitudo',
20 sicuti M. Cato in L. Veturium 'duritudinem' quam 'duritiam' dicere gravius putavit: Qui illius, inquit, impudentiam norat et duritudinem.

21 Cum tantus, inquit, arrabo penes Samnites populi Romani esset. 'Arrabonem' dixit sescentos *obsides* et id maluit quam pignus dicere, quoniam vis

huius vocabuli in ea sententia gravior acriorque est; sed nunc 'arrabo' in sordidis verbis haberi coeptus ac multo videtur sordidius 'arra', quamquam 'arra' quoque veteres saepe dixerint et conpluriens Laberius.
Miserrimas, inquit, vitas exegerunt, et: hic 22.23
nimiis in otiis, inquit, consumptus est. Elegantia utrobique ex multitudine numeri quaesita est.

Cominius, inquit, qua ascenderat, descendit 24
atque verba Gallis dedit. 'Verba Cominium dedisse Gallis' dicit, qui nihil quicquam cuiquam dixerat; neque eum Galli, qui Capitolium obsidebant, ascendentem [aut descendentem] viderant. Sed 'verba dedit' haut secus posuit quam si tu dicas 'latuit atque obrepsit'.

Convalles, inquit, et arboreta magna erant. 25
Arboreta ignobilius verbum, 'arbusta' celebratius.

Putabant, inquit, eos, qui foris atque qui in 26
arce erant, inter se commutationes et consilia facere. Commutationes, id est conlationes communicationesque, non usitate dixit, set non hercle inscite nec ineleganter.

Haec ego pauca interim super eo libro, quorum 27
memoria post lectionem subpetierat, mihi notavi.

III.

Verba M. Varronis ex libro quinto et vicesimo humanarum, quibus contra opinionem volgariam interpretatus est Homeri versum.

In sermonibus forte, quos de temporibus rerum ad 1
usus hominum repertarum agitabamus, adulescens quispiam non indoctus sparti quoque usum in terra Graecia diu incognitum fuisse dixit multisque post Ilium captum tempestatibus ex terra Hispania advectum. Riserunt 2
hoc ad inludendum ex his, qui ibi aderant, unus atque alter, male homines litterati, quod genus 'ἀγοραίους' Graeci appellant, atque eum, qui id dixerat, librum legisse Homeri aiebant, cui versus hic forte deesset:

Καὶ δὴ δοῦρα σέσηπε νεῶν καὶ σπάρτα λέλυνται.

3 Tum ille prorsum inritatus: 'non' inquit 'meo libro
versus iste, sed vobis plane magister defuit, si creditis
in eo versu *σπάρτα* id significare, quod nos 'spartum'
4 dicimus'. Maiorem illi risum subiciunt, neque id de-
stiterunt, nisi liber ab eo prolatus esset M. Varronis
vicesimus quintus humanarum, in quo de isto
Homeri verbo a Varrone ita scriptum est: Ego
'*σπάρτα*' apud Homerum non plus 'spartum'
significare puto quam '*σπάρτους*', qui dicuntur
in agro Thebano nati. In Graecia sparti copia
modo coepit esse ex Hispania. Neque ea ipsa
facultate usi Liburni; sed hi plerasque naves
loris suebant, Graeci magis cannabo et stuppa
ceterisque sativis rebus, a quibus '*σπάρτα*' ap-
5 pellabant. Quod cum ita Varro dicat, dubito hercle,
an posterior syllaba in eo verbo, quod apud Homerum
est, acuenda sit, nisi quia voces huiusmodi, cum ex
communi significatione in rei certae proprietatem con-
cedunt, diversitate accentuum separantur.

IV.

Quid Menander poeta Philemoni poetae dixerit, a quo saepe indigne in certaminibus comoediarum superatus est; et quod saepissime Euripides in tragoedia ab ignobilibus poetis victus est.

1 Menander a Philemone, nequaquam pari scrip-
tore, in certaminibus comoediarum ambitu gratiaque
2 et factionibus saepenumero vincebatur. Eum cum forte
habuisset obviam, 'quaeso' inquit 'Philemo, bona venia
dic mihi, cum me vincis, non erubescis?'

3 Euripidem quoque M. Varro ait, cum quinque et septuaginta tragoedias scripserit, in quinque solis vicisse, cum eum saepe vincerent aliquot poetae ignavissimi.

Menandrum autem alii centum octo, partim cen- 4
tum novem reliquisse comoedias ferunt. Sed Apollo- 5
dori, scriptoris celebratissimi, hos de Menandro versus legimus in libro, qui chronica inscriptus est:

Κηφισιεὺς ὢν ἐκ Διοπείθους [τοῦ] πατρός,
Πρὸς τοῖσιν ἑκατὸν πέντε γράψας δράματα
Ἐξέλιπε, πεντήκοντα καὶ δυεῖν ἐτῶν.

Ex istis tamen centum et quinque omnibus, solis eum 6
octo vicisse, idem Apollodorus eodem in libro scripsit.

V.

Nequaquam esse verum, quod minutis quibusdam rhetoricae artificibus videatur, M. Ciceronem in libro, quem de amicitia scripsit, vitioso argumento usum, *ἀμφισβητούμενον ἀντὶ ὁμολογουμένου* posuisse; totumque id consideratius tractatum exploratumque.

M. Cicero in dialogo, cui titulus est Laelius vel 1
de amicitia, docere volens, amicitiam non spe expectationeque utilitatis neque pretii mercedisque causa colendam, sed quod ipsa per sese plena virtutis honestatisque sit expetendam diligendamque esse, etiamsi nihil opis nihilque emolumenti ex ea percipi queat, hac sententia atque his verbis usus est eaque dicere facit C. Laelium, sapientem virum, qui Publii Africani
fuerat amicissimus: Quid enim? Africanus indigens 2
mei? ne ego quidem illius. Sed ego admiratione quadam virtutis eius, ille vicissim opinione fortasse nonnulla, quam de meis moribus habebat, me dilexit; auxit benivolentiam consuetudo. Sed quamquam utilitates multae et magnae consecutae sunt, non sunt tamen ab earum spe causae diligendi profectae. Vt enim benefici liberalesque sumus, non ut exigamus gratiam– neque enim beneficium faeneramur, sed natura propensi ad liberalitatem sumus–, sic amicitiam non spe mercedis adducti, sed quod

omnis eius fructus in ipso amore inest, expetendam putamus.

3 Hoc cum legeretur in coetu forte hominum doctorum, rhetoricus quidam sophista, utriusque linguae callens, haut sane ignobilis ex istis acutulis et minutis doctoribus, qui 'τεχνικοὶ' appellantur, atque in disserendo tamen non impiger, usum esse existimabat argumento M. Tullium non probo neque apodictico, sed eiusdem quaestionis, cuius esset ea ipsa res, de qua quaereretur; verbisque id vitium Graecis appellat, quod accepisset
4 'ἀμφισβητούμενον ἀντὶ ὁμολογουμένου'. 'Nam 'beneficos'' inquit 'et 'liberales' sumpsit ad confirmandum id, quod de amicitia dicebat, cum ipsum illud et soleat quaeri et debeat, quisquis liberaliter et benigne facit, qua mente quoque consilio benignus liberalisque sit? utrum, quia mutuam gratiam speret et eum, in quem benignus sit, ad parem curam sui provocet, quod facere plerique omnes videntur, an, quia natura sit benivolus benignitasque eum per sese ipsa et liberalitas delectet sine ulla recipiendae gratiae procuratione, quod est
5 omnium ferme rarissimum?' Argumenta autem censebat aut probabilia esse debere aut perspicua et minime controversa, idque 'apodixin' vocari dicebat, cum ea, quae dubia aut obscura sunt, per ea, quae
6 ambigua non sunt, inlustrantur. Atque, ut ostenderet beneficos liberalesque ad id, quod de amicitia quaereretur, quasi argumentum exemplumve sumi non oportere, 'eodem' inquit 'simulacro eademque rationis imagine amicitia invicem pro argumento sumi potest, si quis adfirmet, homines beneficos liberalesque esse debere, non spe aliqua compendii, set amore et studio hone-
7 statis. Poterit enim consimiliter ita dicere. Namque, ut amicitiam non spe utilitatis amplectimur, sic benefici liberalesque non gratiae reciperandae studio esse
8 debemus. Poterit sane' inquit 'ita dicere, sed neque amicitia liberalitati neque liberalitas amicitiae praebere argumentum potest, cum de utraque pariter quaeratur'.

Haec ille rhetoricus artifex dicere quibusdam vide- 9
batur perite et scienter, sed videlicet eum vocabula
rerum vera ignoravisse. Nam 'beneficum et liberalem' 10
Cicero appellat, ita ut philosophi appellandum esse
censent, non eum, qui, ut ipse ait, beneficia faeneratur,
sed qui benigne facit, nulla citatus ratione ad utili-
tates suas redundante. Non ergo obscuro neque am- 11
biguo argumento usus est, sed certo atque perspicuo,
siquidem, qui vere beneficus liberalisque est, qua mente
bene aut liberaliter faciat, non quaeritur. Aliis enim 12
longe nominibus appellandus est, si, cum talia facit,
sui potius quam alterius iuvandi causa facit. Proces- 13
sisset autem argutatori isti fortassean reprehensio, si
Cicero ita dixisset: 'ut enim benefice liberaliterque
facimus, non ut exigamus gratiam'; videretur enim
benefice facere etiam in non beneficum cadere posse,
si id per aliquam circumstantiam fieret, non per ipsam
perpetuae benignitatis constantiam. Sed cum 'bene- 14
ficos liberalesque' dixerit neque alius modi isti sint
quam cuius esse eos supra diximus, 'inlotis', quod
aiunt, 'pedibus' et verbis reprehendit doctissimi viri
orationem.

VI.

Falsum esse, quod Verrius Flaccus in libro secundo, quos de obscuris M. Catonis composuit, de servo recepticio scriptum reliquit.

M. Cato Voconiam legem suadens verbis hisce 1
usus est: Principio vobis mulier magnam dotem
adtulit; tum magnam pecuniam recipit, quam
in viri potestatem non conmittit, eam pecuniam
viro mutuam dat; postea, ubi irata facta est,
servum recepticium sectari atque flagitare vi-
rum iubet.

Quaerebatur, 'servus recepticius' quid esset. Libri 2
statim quaesiti allatique sunt Verrii Flacci de ob-
scuris Catonis. In libro secundo scriptum et in-

ventum est, 'recepticium servum' dici nequam et nulli pretii, qui, cum venum esset datus, redhibitus ob ali-
3 quod vitium receptusque sit. Propterea, inquit, servus eiusmodi sectari maritum et flagitare pecuniam iubebatur, ut eo ipso dolor maior et contumelia gravior viro fieret, quod eum servus nihili petendae pecuniae causa conpellaret.

4 Cum pace autem cumque venia istorum, si qui sunt, qui Verrii Flacci auctoritate capiuntur, dictum
5 hoc sit. 'Recepticius' enim 'servus' in ea re, quam dicit Cato, aliud omnino est quam Verrius scripsit.
6 Atque id cuivis facile intellectu est; res enim procul dubio sic est: quando mulier dotem marito dabat, tum quae ex suis bonis retinebat neque ad virum tramittebat, ea 'recipere' dicebatur, sicuti nunc quoque in venditionibus 'recipi' dicuntur, quae excipiuntur neque
7 veneunt. Quo verbo Plautus quoque in Trinummo usus est in hoc versu:

Postículum hoc † recipit, cum aedis véndidit,

id est: cum aedis vendidit, particulam quandam, quae
8 post eas aedis erat, non vendidit, sed retinuit. Ipse etiam Cato mulierem demonstrare locupletem volens: mulier, inquit, et magnam dotem dat et magnam pecuniam recipit, hoc est: et magnam dotem dat
9 et magnam pecuniam retinet. Ex ea igitur re familiari, quam sibi dote data retinuit, pecuniam viro
10 mutuam dat. Eam pecuniam cum viro forte irata repetere instituit, adponit ei flagitatorem 'servum recepticium', hoc est proprium servum suum, quem cum pecunia reliqua receperat neque dederat doti, sed retinuerat; non enim servo mariti imperare hoc mulierem fas erat, sed proprio suo.

11 Plura dicere, quibus hoc nostrum tuear, supersedeo: ipsa enim sunt per sese evidentia et quod a Verrio dicitur et a nobis; quod utrum ergo videbitur *cuique* verius, eo utatur.

VII.

Verba haec ex Atinia lege: quod subruptum erit, eius rei aeterna auctoritas esto, P. Nigidio et Q. Scaevolae visa esse non minus de praeterito furto quam de futuro cavisse.

Legis veteris Atiniae verba sunt: Quod subrup- 1
tum erit, eius rei aeterna auctoritas esto. Quis 2
aliud putet in hisce verbis quam de tempore tantum
futuro legem loqui? Sed Q. Scaevola patrem suum 3
et Brutum et Manilium, viros adprime doctos,
quaesisse ait dubitasseque, utrumne in post facta modo
furta lex valeret an etiam in ante facta? quoniam
subruptum erit utrumque tempus videretur osten-
dere, tam praeteritum quam futurum.
Itaque P. Nigidius, civitatis Romanae doctissi- 4
mus, super dubitatione hac eorum scripsit in tertio
vicesimo grammaticorum commentariorum. At-
que ipse quoque idem putat, incertam esse temporis
demonstrationem, sed anguste perquam et obscure 5
disserit, ut signa rerum ponere videas ad subsidium
magis memoriae suae quam ad legentium disciplinam.
Videbatur tamen hoc dicere, suum verbum et 'est' 6
esse et 'erit'; quando per sese ponuntur, habent atque
retinent tempus suum, cum vero praeterito iunguntur,
vim temporis sui amittunt et in praeteritum conten-
dunt. Cum enim dico: 'in campo est' et 'in comitio 7
est', tempus instans significo; item cum dico 'in
campo erit', tempus futurum demonstro; at cum dico:
'factum est', 'scriptum est', 'subruptum est', quam-
quam 'est' verbum temporis est praesentis, confunditur
tamen cum praeterito et praesens esse desinit'.
'Sic igitur' inquit 'etiam istud, quod in lege est; 8
si dividas separesque duo verba haec 'subruptum' et
'erit', ut sic audias 'subruptum [erit]', tamquam 'cer-
tamen erit' aut 'sacrificium erit', tum videbitur lex in
postfuturum loqui; si vero copulate permixteque dic-
tum intellegas, ut 'subruptum erit' non duo, sed unum

verbum sit idque unitum patiendi declinatione sit, tum hoc verbo non minus praeteritum tempus ostenditur quam futurum'.

VIII.

In sermonibus apud mensam Tauri philosophi quaeri agitarique eiusmodi solita: 'cur oleum saepe et facile, vina rarius congelascant, acetum haut fere umquam' et 'quod aquae fluviorum fontiumque durentur, mare gelu non duretur'.

1 Philosophus Taurus accipiebat nos Athenis cena
2 plerumque ad id diei, ubi iam vesperaverat; id enim
est tempus istic cenandi. Frequens eius cenae fundus
et firmamentum omne erat aula una lentis Aegyptiae
et cucurbitae inibi minutim caesae.
3 Ea quodam die ubi paratis et expectantibus nobis
adlata atque inposita mensae est, puerum iubet Tau-
4 rus oleum in aulam videre. Erat is puer genere
Atticus, ad annos maxime natus octo, festivissimis
5 aetatis et gentis argutiis scatens. Gutum Samium ore
tenus inprudens inanem, tamquam si inesset oleum,
adfert convertitque eum et, ut solitum est, circumegit
per omnem partem aulae manum: nullum inde ibat
6 oleum. Aspicit puer gutum atrocibus oculis stomacha-
bundus et concussum vehementius iterum in aulam
7 vertit; idque cum omnes sensim atque summissim
rideremus, tum puer Graece, et id quidem perquam
Attice 'μὴ γελᾶτε,' inquit 'ἔνι τοὔλαιον· ἀλλ' οὐκ ἴστε,
οἵα φρίκη περὶ τὸν ὄρθρον γέγονε τήμερον; κεκρυ-
8 στάλλωται'. 'Verbero,' inquit ridens Taurus 'nonne
is curriculo atque oleum petis?'
Sed cum puer foras emptum isset, nihil ipse ista
mora offensior: 'aula' inquit 'oleo indiget et, ut video,
intolerandum fervit; cohibeamus manus atque interea,
quoniam puer nunc admonuit solere oleum con-
gelascere, consideremus, cur oleum quidem saepe et
9 facile, set vina rarenter congelascant?' atque aspicit
10 *me et* iubet, quid sentiam, dicere. Tum ego respondi,

coniectare me, vinum idcirco minus cito congelascere,
quod semina quaedam caldoris in sese haberet esset-
que natura ignitius, ob eamque rem dictum esse ab
Homero 'αἴθοπα οἶνον', non, ut alii putarent, propter
colorem.

'Est quidem' inquit Taurus 'ita ut dicis; nam 11
ferme convenit, vinum, ubi potum est, calefacere cor-
pora. Sed non secus oleum quoque calorificum est 12
neque minorem vim in corporibus calefaciendis habet.
Ad hoc, si istaec, quae calidiora sunt, difficilius gelu 13
coguntur, congruens est, ut quae frigidiora sunt facile
cogantur. Acetum autem omnium maxime frigorificum 14
est atque id numquam tamen concrescit. Num igitur 15
magis causa oleo coaguli celerioris in levitate est?
faciliora enim ad coeundum videntur, quae levatiora
levioraque sunt'.

Praeterea id quoque ait quaeri dignum, cur flu- 16
viorum et fontium aquae gelu durentur, mare omne
incongelabile sit? 'Tametsi Herodotus,' inquit 'histo-
riae scriptor, contra omnium ferme, qui haec quaesi-
verunt, opinionem, scribit, mare Bosporicum, quod
'Cimmerium' appellatur, earumque partium mare omne,
quod 'Scythicum' dicitur, gelu stringi et consistere'.

Dum haec Taurus, interea puer venerat et aula 17
deferbuerat tempusque esse coeperat edendi et tacendi.

IX.

De notis litterarum, quae in C. Caesaris epistulis reperiuntur; deque aliis clandestinis litteris ex vetere historia petitis; et quid σκυτάλη sit Laconica.

Libri sunt epistularum C. Caesaris ad C. Op- 1
pium et Balbum Cornelium, qui rebus eius ab-
sentis curabant. In his epistulis quibusdam in locis 2
inveniuntur litterae singulariae sine coagmentis sylla-
barum, quas tu putes positas incondite; nam verba ex
his litteris confici nulla possunt. Erat autem conven- 3

tum inter eos clandestinum de commutando situ litte-
rarum, ut in scripto quidem alia aliae locum et nomen
teneret, sed in legendo locus cuique suus et potestas
4 restitueretur; quaenam vero littera pro qua scriberetur,
ante is, sicuti dixi, conplacebat, qui hanc scribendi
5 latebram parabant. Est adeo Probi grammatici
commentarius satis curiose factus de occulta litte-
rarum significatione in epistularum C. Caesaris
scriptura.

6 Lacedaemonii autem veteres, cum dissimulare et
occultare litteras publice ad imperatores suos missas
volebant, ne, si ab hostibus eae captae forent, consilia
sua noscerentur, epistulas id genus factas mittebant.
7 Surculi duo erant teretes, oblonguli, pari crassamento
eiusdemque longitudinis, derasi atque ornati consimi-
8 liter; unus imperatori in bellum proficiscenti dabatur,
alterum domi magistratus cum iure atque cum signo
9 habebant. Quando usus venerat litterarum secretiorum,
circum eum surculum lorum modicae tenuitatis, longum
autem, quantum rei satis erat, conplicabant, volumine
rotundo et simplici, ita uti orae adiunctae undique et
10 cohaerentes lori, quod plicabatur, coirent. Litteras
deinde in eo loro per transversas iuncturarum oras
versibus a summo ad imum proficiscentibus inscribe-
11 bant; id lorum litteris ita perscriptis revolutum ex
surculo imperatori commenti istius conscio mittebant;
12 resolutio autem lori litteras truncas atque mutilas
reddebat membraque earum et apices in partis diver-
13 sissimas spargebat: propterea, si id lorum in manus
hostium inciderat, nihil quicquam coniectari ex eo
14 scripto quibat; sed ubi ille, ad quem erat missum,
acceperat, surculo conpari, quem habebat, [a] capite
ad finem, proinde ut debere fieri sciebat, circumplica-
bat, atque ita litterae per eundem ambitum surculi
coalescentes rursum coibant integramque et incorrup-
15 tam epistulam et facilem legi praestabant. Hoc genus
16 epistulae Lacedaemonii 'σκυτάλην' appellant. Lege-

bamus id quoque in vetere historia rerum Poe-
nicarum, virum indidem quempiam inlustrem – sive
ille Hasdrubal sive quis alius est non retineo – epi-
stulam scriptam super rebus arcanis hoc modo abs-
condisse: pugillaria nova, nondum etiam cera inlita, 17
accepisse, litteras in lignum incidisse, postea tabulas,
uti solitum est, cera conlevisse easque tabulas, tam-
quam non scriptas, cui facturum id praedixerat misisse;
eum deinde ceram derasisse litterasque incolumes ligno
incisas legisse.

Est et alia in monumentis rerum Graecarum 18
profunda quaedam et inopinabilis latebra, barbarico
astu excogitata. Histiaeus nomine fuit, loco natus in 19
terra Asia non ignobili. Asiam tunc tenebat imperio 20
rex Darius. Is Histiaeus, cum in Persis apud Darium 21
esset, Aristagorae cuipiam res quasdam occultas nun-
tiare furtivo scripto volebat. Comminiscitur opertum 22
hoc litterarum admirandum. Servo suo diu oculos
aegros habenti capillum ex capite omni tamquam
medendi gratia deradit caputque eius leve in litterarum
formas conpungit. His litteris, quae voluerat, per- 23
scripsit, hominem postea, quoad capillus adolesceret,
domo continuit. Vbi id factum est, ire ad Aristagoran 24
iubet et 'cum ad eum' inquit 'veneris, mandasse me 25
dicito, ut caput tuum, sicut nuper egomet feci, deradat'.
Servus, ut imperatum erat, ad Aristagoran venit man- 26
datumque domini adfert. Atque ille id non esse frustra 27
ratus, quod erat mandatum fecit. Ita litterae perla-
tae sunt.

X.

Quid de versibus Vergilii Favorinus existumarit, quibus in describenda flagrantia montis Aetnae Pindarum poetam secutus est; conlataque ab eo super eadem re utriusque carmina et iudicata.

Favorinum philosophum, cum in hospitis sui 1
Antiatem villam aestu anni concessisset nosque ad

eum videndum Roma venissemus, memini super Pin-
daro poeta et Vergilio in hunc ferme modum dis-
2 serere: 'Amici' inquit 'familiaresque P. Vergilii in his,
quae de ingenio moribusque eius memoriae tradiderunt,
dicere eum solitum ferunt, parere se versus more at-
3 que ritu ursino. Namque ut illa bestia fetum ederet
ineffigiatum informemque lambendoque id postea, quod
ita edidisset, conformaret et fingeret, proinde ingenii
quoque sui partus recentes rudi esse facie et inper-
fecta, sed deinceps tractando colendoque reddere iis
4 se oris et vultus liniamenta. Hoc virum iudicii sub-
tilissimi ingenue atque vere dixisse, res' inquit 'in-
5 dicium facit. Nam quae reliquit perfecta expolitaque
quibusque inposuit census atque dilectus sui supremam
6 manum, omni poeticae venustatis laude florent; sed
quae procrastinata sunt ab eo, ut post recenserentur,
et absolvi, quoniam mors praeverterat, nequiverunt,
nequaquam poetarum elegantissimi nomine atque iudicio
7 digna sunt. Itaque cum morbo obpressus adventare
mortem viderat, petivit oravitque a suis amicissimis
inpense, ut Aeneida, quam nondum satis elimavisset,
adolerent.

8 'In his autem,' inquit 'quae videntur retractari et
corrigi debuisse, is maxime locus est, qui de monte
Aetna factus est. Nam cum Pindari, veteris poetae,
carmen, quod de natura atque flagrantia montis eius
compositum est, aemulari vellet, eiusmodi sententias
et verba molitus est, ut Pindaro quoque ipso, qui
nimis opima pinguique esse facundia existimatus est,
9 insolentior hoc quidem in loco tumidiorque sit. Atque
uti vosmetipsos' inquit 'eius, quod dico, arbitros faciam,
carmen Pindari, quod est super monte Aetna, quan-
tulum est mihi memoriae, dicam:

Τᾶς ἐρεύγονται μὲν ἀπλάτου πυρὸς ἀγνότα-
ται
Ἐκ μυχῶν παγαί· ποταμοὶ δ' ἀμέραισιν μὲν
προχέοντι ῥόον καπνοῦ

Αἴθων'· ἀλλ' ἐν ὄρφναισιν [πέτρας]
Φοίνισσα κυλινδομένα φλὸξ ἐς βαθεῖαν φέρει πόντου πλάκα σὺν πατάγῳ.
Κεῖνο δ' Ἁφαίστοιο κρουνοὺς ἑρπετόν
Δεινοτάτους ἀναπέμπει· τέρας μὲν θαυμάσιον προσιδέσθαι, θαῦμα δὲ καὶ παρεόντων ἀκοῦσαι.

Audite nunc, inquit, Vergilii versus, quos inchoasse 10
eum verius dixerim, quam fecisse:

Portus ab accessu ventorum inmotus et ingens
Ipse, sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis.
Interdumque atram prorumpit ad aethera nubem,
Turbine fumantem piceo et candente favilla,
Adtollitque globos flammarum et sidera lambit;
Interdum scopulos avulsaque viscera montis
Erigit eructans liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat fundoque exaestuat imo.

Iam principio' inquit 'Pindarus, veritati magis ob- 11
secutus, id dixit, quod res erat quodque istic usu veniebat quodque oculis videbatur, interdius fumare
Aetnam, noctu flammigare; Vergilius autem, dum 12
in strepitu sonituque verborum conquirendo laborat,
utrumque tempus, nulla discretione facta, confudit. At- 13
que ille Graecus quidem fontes imitus ignis eructari et fluere amnes fumi et flammarum fulva et tortuosa volumina in plagas maris ferre, quasi quosdam igneos
angues, luculente dixit; at hic noster 'atram nubem 14
turbine piceo et favilla fumantem' *ῥόον καπνοῦ αἴθωνα* interpretari volens, crasse et inmodice con-
gessit, globos quoque flammarum, quod ille *κρου-* 15
νοὺς dixerat, duriter et *ἀκύρως* transtulit. Item 16
quod ait: sidera lambit, vacanter hoc etiam' inquit

17 'accumulavit et inaniter'. Neque non id quoque
inenarrabile esse ait et propemodum insensibile, quod
'nubem atram fumare' dixit 'turbine piceo et favilla
18 candente'. 'Non enim fumare' inquit 'solent neque
atra esse, quae sunt candentia; nisi si 'candenti' dixit
pervulgate et inproprie pro ferventi favilla, non pro
ignea et relucenti. Nam 'candens' scilicet a candore
19 dictum, non a calore. Quod 'saxa' autem 'et scopulos
eructari et erigi' eosdemque ipsos statim 'liquefieri
et gemere atque glomerari sub auras' dixit, hoc' inquit 'nec a Pindaro scriptum nec umquam fando
auditum et omnium, quae monstra dicuntur, monstruosissimum est'.

XI.

Quod Plutarchus in libris symposiacis opinionem Platonis de habitu atque natura stomachi fistulaeque eius, quae *τραχεῖα* dicitur, adversum Erasistratum medicum tutatus est, auctoritate adhibita antiqui medici Hippocratis.

1 Et Plutarchus et alii quidam docti viri, reprehensum esse ab Erasistrato, nobili medico, Platonem scripsere, quod potum dixit defluere ad pulmonem eoque satis humectato demanare per eum, quia sit rimosior, et confluere inde in vesicam, errorisque istius fuisse Alcaeum ducem, qui in poematis suis scriberet:

Τέγγε πνεύμονα οἴνῳ· τὸ γὰρ ἄστρον περιτέλλεται,

2 ipsum autem Erasistratum dicere, duas esse quasi canaliculas quasdam vel fistulas easque ab oris faucibus proficisci deorsum, per earumque alteram deduci delabique in stomachum esculenta omnia et posculenta ex eoque ferri in ventriculum, quae Graece appellatur '*ἡ κάτω κοιλία*', atque ibi subigi digerique, ac deinde aridiora ex his recrementa in alvum convenire, quod Graece '*κόλον*' dicitur, humidiora per renes in vesicam.

Per alteram autem fistulam, quae Graece nominatur 3
'τραχεῖα ἀρτηρία', spiritum a summo ore in pulmonem
atque inde rursum in os et in nares commeare, per-
que eandem viam vocis quoque fieri meatum ac, ne 4
potus cibusve aridior, quem oporteret in stomachum
ire, procideret ex ore labereturque in eam fistulam,
per quam spiritus reciprocatur, eaque offensione in-
tercluderetur animae via, inpositam esse arte quadam
et ope naturae inde apud duo ista foramina, quae
dicitur 'ἐπιγλωττίς', quasi claustra quaedam mobilia,
coniventia vicissim et resurgentia, eamque 'ἐπιγλωττίδα' 5
inter edendum bibendumque operire atque protegere
'τὴν τραχεῖαν ἀρτηρίαν', ne quid ex esca potuve in-
cideret in illud quasi aestuantis animae iter; ac prop-
terea nihil humoris influere in pulmonem ore ipso
arteriae communito.

Haec Erasistratus medicus adversum Platonem.
Sed Plutarchus in libro symposiacorum auctorem 6
Platonis sententiae Hippocraten dicit fuisse idem-
que esse opinatos et Philistiona Locrum et Di-
oxippum Hippocraticum, veteres medicos et no-
biles, atque illam, de qua Erasistratus dixerat,
'ἐπιγλωττίδα' non idcirco eo in loco constitutam, ne
quid ex potu influeret in arteriam: nam pulmoni quo-
que fovendo rigandoque utiles necessariosque humores
videri, set adpositam quasi moderatricem quandam et
arbitram prohibendi admittendive, quod ex salutis usu
foret, uti edulia quidem omnia defenderet ab arteria
depelleretque in stomachum, potum autem partiretur
inter stomachum et pulmonem et quod ex eo admitti
in pulmonem per arteriam deberet, non rapidum id
neque universum, sed quadam quasi obice sustentatum
ac repressum sensim paulatimque tramitteret atque
omne reliquum in alteram stomachi fistulam deri-
varet.

XII.

De materiis infamibus, quas Graeci ἀδόξους appellant, a Favorino exercendi gratia disputatis.

1 Infames materias, sive quis mavult dicere 'inopinabiles', quas Graeci 'ἀδόξους ὑποθέσεις' appellant, et
veteres adorti sunt, non sophistae solum, sed philosophi quoque, et noster Favorinus oppido quam
libens in eas materias [se] deiciebat, vel ingenio expergificando ratus idoneas vel exercendis argutiis vel
2 edomandis usu difficultatibus, sicuti, cum Thersitae laudes quaesivit et cum febrim quartis diebus recurrentem laudavit, lepida sane multa et non facilia inventu in utramque causam dixit eaque scripta in libris reliquit.
3 Sed in febris laudibus testem etiam Platonem produxit, quem scripsisse ait, qui quartanam passus convaluerit viresque integras recuperaverit, fidelius constantiusque postea valiturum. Atque inibi [in] isdem laudibus non hercle hac sententiola invenuste
4 lusit: 'versus' inquit 'est longo hominum aevo probatus:

Ἄλλοτε μητρυιὴ πέλει ἡμέρη, ἄλλοτε μήτηρ.

Eo versu significatur, non omni die bene esse posse,
5 sed isto bene atque alio male. Quod cum ita sit,' inquit 'ut in rebus humanis bene aut male vice alterna sit, haec biduo medio intervallata febris quanto est fortunatior, in qua est μία μητρυιά, δύο μητέρες?'

XIII.

'Quin' particula quot qualesque varietates significationis habeat et quam saepe in veterum scriptis obscura sit.

1 'Quin' particula, quam grammatici 'coniunctionem' appellant, variis modis sententiisque conectere oratio-
2 nem videtur. Aliter enim dici putatur, cum quasi in-

crepantes vel interrogantes vel exhortantes dicimus
'quin venis?' 'quin legis?' 'quin fugis?', aliter, cum
ita confirmamus: 'non dubium est, quin M. Tullius
omnium sit eloquentissimus', aliter autem, cum sic
componimus, quod quasi priori videtur contrarium: 'non
idcirco causas Isocrates non defendit, quin id utile esse
et honestum existumarit'; a quo illa significatio non 3
abhorret, quae est in tertia origine M. Catonis.
Haut eos, inquit, eo postremum scribo, quin po-
puli et boni et strenui sient. In secunda quo- 4
que origine M. Cato non longe secus hac particula
usus est: Neque satis, inquit, habuit, quod eum
in occulto vitiaverat, quin eius famam pro-
stitueret.

Praeterea animadvertimus, Quadrigarium in 5
octavo annalium particula ista usum esse obscuris-
sime. Verba ipsius posuimus: Romam venit; vix
superat, quin triumphus decernatur. Item in 6
sexto annali eiusdem verba haec sunt: Paene
factum est, quin castra relinquerent atque ce-
derent hosti. Non me autem praeterit, dicere ali- 7
quem posse de summo pectore, nil esse in his verbis
negotii: nam 'quin' utrobique positum pro 'ut' planis- 8
simumque esse, si ita dicas: 'Romam venit; vix supe-
rat, ut triumphus decernatur'; item alio in loco:
'Paene factum est, ut castra relinquerent atque cede-
rent hosti'. Sed utantur sane qui tam expediti sunt 9
perfugiis commutationum in verbis, quae non intel-
leguntur, utantur tamen, ubi id facere poterunt, vere-
cundius.

Hanc particulam, de qua dicimus, nisi si quis didi- 10
cerit compositam copulatamque esse neque vim tantum
coniungendi habere, sed certa quadam significatione
factam, numquam profecto rationes ac varietates istius
comprehensurus est. Quod quia longioris dissertationis 11
est, poterit, cui otium est, reperire hoc in P. Nigidii
commentariis, quos grammaticos inscripsit.

XIV.

Sententiae ex Publili mimis selectae lepidiores.

1 Publilius mimos scriptitavit. Dignus habitus est,
2 qui subpar Laberio iudicaretur. C. autem Caesarem
ita Laberii maledicentia et adrogantia offendebat,
ut acceptiores sibi esse Publili quam Laberii mimos
praedicaret.

3 Huius Publili sententiae feruntur pleraeque lepi-
dae et ad communem sermonum usum commendatis-
4 simae, ex quibus sunt istae singulis versibus circum-
scriptae, quas libitum hercle est adscribere:

Malum ést consilium, quód mutari nón potest.
Benefícium dando accépit, qui dignó dedit.
Ferás, non culpes, quód vitari nón potest.
Cui plús licet, quam pár est, plus vult, quám licet.
Comés facundus ín via pro véhiculo est.
Frugálitas miséria est rumorís boni.
Herédis fletus súb persona rísus est.
Furór fit laesa saépius patiéntia.
Ínprobe Neptúnum accusat, qui íterum naufragiúm facit.
Íta amicum habeas pósse ut [facile] fíeri hunc inimicúm putes.
Veterém ferendo iniúriam invités novam.
Numquám periclum síne periclo víncitur.
Nimium áltercando véritas amíttitur.
Pars bénefici est, quod pétitur si bellé neges.

XV.

Quod Carneades Academicus elleboro stomachum purgavit scripturus adversus Zenonis Stoici decreta; deque natura medellaque ellebori candidi et nigri.

1 Carneades Academicus, scripturus adversum Stoici Zenonis libros, superiora corporis elleboro candido

purgavit, ne quid ex corruptis in stomacho humoribus ad domicilia usque animi redundaret et instantiam vigoremque mentis labefaceret: tanta cura tantoque 2 apparatu sui vir ingenio praestanti ad refellenda quae scripserat Zeno aggressus; idque cum in historia 3 Graeca legissem, quod 'elleboro candido' scriptum erat, quid esset, quaesivi.

Tum comperi, duas species ellebori esse discerni- 4 culo coloris insignes, candidi et nigri; eos autem colores non in semine ellebori neque in virgultis, sed in radice dinosci; candido stomachum et ventrem superiorem vomitionibus purgari; nigro alvum, quae 'inferior' vocatur, dilui, utriusque esse hanc vim, ut humores noxios, in quibus causae morborum sunt, extrahant. Esse autem periculum, ne inter causas 5 morborum, omni corporum via patefacta, ea quoque ipsa, in quibus causa vivendi est, amissoque omni naturalis alimoniae fundamento homo exhaustus intereat.

Set elleborum sumi posse tutissime in insula An- 6 ticyra Plinius Secundus in libris naturalis historiae scripsit. Propterea Livium Drusum, qui tribunus plebi fuit, cum morbum, qui 'comitialis' dicitur, pateretur, Anticyram navigasse et in ea insula elleborum bibisse ait, atque ita morbo liberatum.

Praeterea scriptum legimus, Gallos in venatibus 7 tinguere elleboro sagittas, quod his ictae, exanimatae ferae teneriores ad epulas fiant; sed propter ellebori contagium vulnera ex sagittis facta circumcidere latius dicuntur.

XVI.

Anates Ponticas vim habere venenis digerendis potentem; atque inibi de Mitridati regis in id genus medicamentum sollertia.

Anates Ponticas dicitur edundis vulgo venenis 1 victitare. Scriptum etiam a Lenaeo, Cn. Pompei 2 liberto, Mitridatem illum Ponti regem medicinae rei et remediorum id genus sollertem fuisse solitumque

earum sanguinem miscere medicamentis, quae dige-
rendis venenis valent, eumque sanguinem vel potentis-
3 simum esse in ea confectione; ipsum autem regem
adsiduo talium medellarum usu a clandestinis epularum
4 insidiis cavisse, quin et scientem quoque ultro et osten-
tandi gratia venenum rapidum et velox saepenumero
5 hausisse, atque id tamen sine noxa fuisse. Quamobrem
postea, cum proelio victus in ultima regni refugisset
et mori decrevisset, venena violentissima festinandae
necis causa frustra expertus, suo se ipse gladio trans-
6 egit. Huius regis antidotus celebratissima est, quae
'Mitridatios' vocatur.

XVII.

Mitridatem, Ponti regem, duarum et viginti gentium linguis locutum; Quintumque Ennium tria corda habere sese dixisse, quod tris linguas percalluisset, Graecam, Oscam, Latinam.

1 Quintus Ennius tria corda habere sese dicebat,
2 quod loqui Graece et Osce et Latine sciret. Mitri-
dates autem, Ponti atque Bithyniae rex inclutus, qui a Cn. Pompeio bello superatus est, duarum et viginti gentium, quas sub dicione habuit, linguas percalluit earumque omnium gentium viris haut umquam per interpretem conlocutus est, sed ut quemque ab eo appellari usus fuit, proinde lingua et oratione ipsius non minus scite quam si gentilis eius esset, locutus est.

XVIII.

Quod M. Varro C. Sallustium, historiae scriptorem, deprehensum ab Annio Milone in adulterio scribit et loris caesum pecuniaque data dimissum.

M. Varro, in litteris atque vita fide homo multa et gravis, in libro, quem scripsit Pius aut de pace, C. Sallustium scriptorem seriae illius et severae orationis, in cuius historia notiones censorias fieri atque exerceri videmus, in adulterio deprehensum ab

Annio Milone loris bene caesum dicit et, cum dedisset pecuniam, dimissum.

XIX.

Quid Epictetus philosophus dicere solitus sit hominibus nequam et inpuris, disciplinas philosophiae studiose tractantibus; et quae duo verba observanda praeceperit omnium rerum longe salubria.

Favorinum ego audivi dicere, Epictetum philo- 1
sophum dixisse, plerosque istos, qui philosophari vi-
derentur, philosophos esse eiuscemodi 'ἄνευ τοῦ πράτ-
τειν, μέχρι τοῦ λέγειν', id significat 'factis procul,
verbis tenus'. Iam illud est vehementius, quod Ar- 2
rianus solitum eum dictitare in libris, quos de
dissertationibus eius composuit, scriptum reliquit.
'Nam cum', inquit, 'animadverterat hominem pudore 3
amisso, inportuna industria, corruptis moribus, audacem,
confidentem lingua ceteraque omnia praeterquam ani-
mam procurantem, istiusmodi hominem cum viderat
studia quoque et disciplinas philosophiae contrectare
et physica adire et meditari dialectica multaque id
genus theoremata auspicari sciscitarique, inclamabat
deum atque hominum fidem ac plerumque inter cla-
mandum his eum verbis increpabat: "Ἄνθρωπε, ποῦ
βάλλεις; σκέψαι, εἰ κεκάθαρται τὸ ἀγγεῖον· ἂν γὰρ εἰς
τὴν οἴησιν αὐτὰ βάλλῃς, ἀπώλετο· ἢν σαπῇ, οὖρον ἢ
ὄξος γένοιτο ἢ εἴ τι τούτων χεῖρον"'. Nil profecto 4
his verbis gravius, nil verius, quibus declarabat maxi-
mus philosophorum, litteras atque doctrinas philoso-
phiae, cum in hominem falsum atque degenerem tam-
quam in vas spurcum atque pollutum influxissent,
verti, mutari, corrumpi et, quod ipse κυνικώτερον ait,
urinam fieri aut si quid est urina spurcius.

Praeterea idem ille Epictetus, quod ex eodem 5
Favorino audivimus, solitus dicere est, duo esse vitia
multo omnium gravissima ac taeterrima, intolerantiam
et incontinentiam, cum aut iniurias, quae sunt ferendae,

non toleramus neque ferimus, aut a quibus rebus vo-
6 luptatibusque nos tenere debemus, non tenemus. 'Ita-
que,' inquit 'si quis haec duo verba cordi habeat
eaque sibi imperando atque observando curet, is erit
pleraque inpeccabilis vitamque vivet tranquillissimam.
Verba haec duo dicebat: '*ἀνέχου*' et '*ἀπέχου*''.

XX.

Verba sumpta ex Symposio Platonis, numeris coagmentisque verborum scite modulateque apteque exercendi gratia in Latinam orationem versa.

1 Symposium Platonis apud philosophum Taurum
2 legebatur. Verba illa Pausaniae inter convivas amo-
rem vice sua laudantis, ea verba ita prorsum amavi-
3 mus, ut meminisse etiam studuerimus. Sunt adeo,
quae meminimus, verba haec: *Πᾶσα γὰρ πρᾶξις ὧδε
ἔχει· αὐτὴ ἐφ' αὐτῆς πραττομένη οὔτε καλὴ
οὔτε αἰσχρά· οἷον ὃ νῦν ἡμεῖς ποιοῦμεν, ἢ
πίνειν ἢ ᾄδειν ἢ διαλέγεσθαι. Οὐκ ἔστι τού-
των αὐτὸ [καθ' αὐτὸ] καλὸν οὐδέν, ἀλλ' ἐν τῇ
πράξει, ὡς ἂν πραχθῇ, τοιοῦτον ἀπέβη· καλῶς
μὲν γὰρ πραττόμενον καὶ ὀρθῶς καλὸν γίγνεται,
μὴ ὀρθῶς δὲ αἰσχρόν· οὕτω δὴ καὶ τὸ ἐρᾶν, καὶ
ὁ Ἔρως οὐ πᾶς ἐστιν καλὸς οὐδὲ ἄξιος ἐγκωμι-
άζεσθαι, ἀλλ' ὁ καλῶς προτρέπων ἐρᾶν.*
4 Haec verba ubi lecta sunt, atque ibi Taurus
mihi: 'heus' inquit 'tu, rhetorisce, – sic enim me in
principio recens in diatribam acceptum appellitabat,
existimans, eloquentiae unius extundendae gratia Athe-
nas venisse, – videsne' inquit '*ἐνθύμημα* crebrum et
coruscum et convexum brevibusque et rotundis nume-
ris cum quadam aequabili circumactione devinctum?
5 habesne nobis dicere in libris rhetorum vestrorum tam
apte tamque modulate compositam orationem? sed
hos' inquit 'tamen numeros censeo videas *ὁδοῦ πάρ-
6 εργον*. Ad ipsa enim Platonis penetralia ipsarum-

que rerum pondera et dignitates pergendum est, non
ad vocularum eius amoenitatem nec ad verborum venu-
states deversitandum'.
Haec admonitio Tauri de orationis Platonicae 7
modulis non modo non repressit, sed instrinxit etiam
nos ad elegantiam Graecae orationis verbis Latinis
adfectandam; atque uti quaedam animalium parva et 8
vilia ad imitandum sunt, quas res cumque audierint
viderintve, petulantia, proinde nos ea, quae in Platonis
oratione demiramur, non aemulari quidem, sed lineas
umbrasque facere ausi sumus. Velut ipsum hoc est,
quod ex isdem illis verbis eius effinximus: 'Omne' 9
inquit 'omnino factum sic sese habet: neque turpe
est, quantum in eo est, neque honestum: velut est,
quas nunc facimus ipsi res, bibere, cantare, disserere.
Nihil namque horum ipsum ex sese honestum est;
quali cum fieret modo factum est, tale extitit: si recte
honesteque factum est, tum honestum fit; sin parum
recte, turpe fit: sic amare; sic amor non honestus
omnis neque omnis laude dignus, sed qui facit, nos
ut honeste amemus'.

XXI.

Quibus temporibus post Romam conditam Graeci Romanique inlustres viri floruerint ante secundum bellum Carthaginiensium.

Vt conspectum quendam aetatum antiquissimarum, 1
item virorum inlustrium, qui in his aetatibus nati
fuissent, haberemus, ne in sermonibus forte incon-
spectum aliquid super aetate atque vita clariorum
hominum temere diceremus, sicuti sophista ille *ἀπαί-
δευτος*, qui publice nuper disserens Carneaden philo-
sophum a rege Alexandro, Philippi filio, pecunia
donatum et Panaetium Stoicum cum superiore Afri-
cano vixisse dixit, ut ab istiusmodi, inquam, temporum
aetatumque erroribus caveremus, et excerpebamus ex
libris, qui chronici appellantur, quibus temporibus

floruissent Graeci simul atque Romani viri, qui vel ingenio
vel imperio nobiles insignesque post conditam Romam
fuissent ante secundum bellum Carthaginiensium, eas-
que nunc excerptiones nostras variis diversisque in
locis factas cursim digessimus. Neque enim id nobis
negotium fuit, ut acri atque subtili cura excellentium
in utraque gente hominum συγχρονισμοὺς componere-
mus, sed ut noctes istae quadamtenus his quoque
2 historiae flosculis leviter iniectis aspergerentur. Satis
autem visum est, in hoc commentario de temporibus
paucorum hominum dicere, ex quorum aetatibus de
pluribus quoque, quos non nominaremus, haut difficilis
coniectura fieri posset.

3 Incipiemus igitur a Solone claro, quoniam de
Homero et Hesiodo inter omnes fere scriptores
constitit, aetatem eos egisse vel isdem fere temporibus
vel Homerum aliquanto antiquiorem, utrumque tamen
ante Romam conditam vixisse, Silviis Albae regnanti-
bus, annis post bellum Troianum, ut Cassius in
primo annalium de Homero atque Hesiodo scrip-
tum reliquit, plus centum atque sexaginta, ante Romam
autem conditam, ut Cornelius Nepos in primo
chronico de Homero dicit, annis circiter centum et
sexaginta.

4 Solonem ergo accepimus, unum ex illo nobili
numero sapientium, leges scripsisse Atheniensium,
Tarquinio Prisco Romae regnante, anno regni eius
5 tricesimo tertio. Servio autem Tullio regnante, Pisi-
stratus Athenis tyrannus fuit, Solone ante in exilium
voluntarium profecto, quoniam id ei praedicenti non
6 creditum est. Postea Pythagoras Samius in Italiam
venit, Tarquini filio regnum optinente, cui cognomen-
7 tum Superbus fuit, isdemque temporibus occisus est
Athenis ab Harmodio et Aristogitone Hipparchus,
8 Pisistrati filius, Hippiae tyranni frater. Archilochum
autem Nepos Cornelius tradit, Tullo Hostilio Romae
regnante, iam tunc fuisse poematis clarum et nobilem.

Ducentesimo deinde et sexagesimo anno post Ro- 9
mam conditam aut non longe amplius victos esse ab
Atheniensibus Persas memoriae traditum est pugnam
illam inclutam Marathoniam, Miltiade duce, qui post
eam victoriam damnatus a populo Atheniensi in vin-
culis publicis mortem obiit. Tum Aeschylus Athenis 10
tragoediarum poeta celebris fuit. Romae autem istis 11
ferme temporibus tribunos et aediles tum primum per
seditionem sibi plebes creavit ac non diu post Cn.
Marcius Coriolanus exagitatus vexatusque a tribunis
plebi ad Vulscos, qui tum hostes erant, a rep. descivit
bellumque populo Romano fecit.

Post deinde paucis annis Xerxes rex ab Athenien- 12
sibus et pleraque Graecia Themistocle duce, navali
proelio, quod ad Salamina factum est, victus fugatus-
que est. Inde anno fere quarto, Menenio Agrippa, 13
M. Horatio Pulvillo consulibus, bello Veienti apud
fluvium Cremeram Fabii sex et trecenti patricii cum
familiis suis universi ab hostibus circumventi perierunt.

Iuxta ea tempora Empedocles Agrigentinus in 14
philosophiae naturalis studio floruit. Romae autem 15
per eas tempestates decemviros legibus scribundis
creatos constitit tabulasque ab his primo decem con-
scriptas, mox alias duas additas.

Bellum deinde in terra Graecia maximum Pelopon- 16
nensiacum, quod Thucydides memoriae mandavit,
coeptum est circa annum fere post conditam Romam
trecentesimum vicesimum tertium. Qua tempestate 17
Olus Postumius Tubertus dictator Romae fuit, qui
filium suum, quod contra suum dictum in hostem
pugnaverat, securi necavit. Hostes tunc populi Romani
fuerunt Fidenates atque Aequi. In hoc tempore no- 18
biles celebresque erant Sophocles ac deinde Euri-
pides tragici poetae et Hippocrates medicus et
philosophus Democritus, quibus Socrates Athenien-
sis natu quidem posterior fuit, sed quibusdam tempori-
bus isdem vixerunt.

19 Iam deinde, tribunis militaribus consulari imperio
rempublicam Romae regentibus, ad annum fere con-
ditae urbis trecentesimum quadragesimum septimum,
triginta illi tyranni praepositi sunt a Lacedaemoniis
Atheniensibus et in Sicilia Dionysius superior tyran-
nidem tenuit paucisque annis post Socrates Athenis
20 capitis damnatus est et in carcere veneno necatus. Et ea
fere tempestate Romae M. Furius Camillus dictator fuit
21 et Veios cepit; ac post non longo tempore bellum Senoni-
22 cum fuit, cum Galli Romam praeter Capitolium ceperunt.
23 Neque multo postea Eudoxus astrologus in terra
Graecia nobilitatus est Lacedaemoniique ab Athenien-
24 sibus apud Corinthum superati duce Phormione, et
M. Manlius Romae, qui Gallos in obsidione Capitolii
obrepentes per ardua depulerat, convictus est, consilium
de regno occupando inisse, damnatusque capitis e saxo
Tarpeio, ut M. Varro ait, praeceps datus, ut Corne-
lius autem Nepos scriptum reliquit, verberando ne-
25 catus est; eoque ipso anno, qui erat post reciperatam
urbem septimus, Aristotelem philosophum natum
esse, memoriae mandatum est.
26 Aliquot deinde annis post bellum Senonicum The-
bani Lacedaemonios duce Epaminonda apud Leuctra
27 superaverunt ac brevi post tempore in urbe Roma
lege Licinii Stolonis consules creari etiam ex plebe
coepti, cum antea ius non esset nisi ex patriciis gen-
tibus fieri consulem.
28 Circa annum deinde urbis conditae quadringente-
simum Philippus, Amyntae filius, Alexandri pater,
regnum Macedoniae adeptus est inque eo tempore
29 Alexander natus est paucisque inde annis post Plato
philosophus ad Dionysium Siciliae tyrannum posteri-
30 orem profectus est; post deinde aliquanto tempore
Philippus apud Chaeroneam proelio magno Athenien-
31 ses vicit. Tum Demosthenes orator ex eo proelio
salutem fuga quaesivit, cumque id ei, quod fugerat,
probrose obiceretur, versu illo notissimo elusit:

'Ἀνὴρ' inquit 'ὁ φεύγων καὶ πάλιν μαχήσεται'.

Postea Philippus ex insidiis occiditur; at Alexander 32
regnum adeptus ad subigendos Persas in Asiam atque
in Orientem transgressus est. Alter autem Alexander, 33
cui cognomentum Molosso fuit, in Italiam venit, bellum populo Romano facturus – iam enim fama virtutis felicitatisque Romanae apud exteras gentes enitescere inceptabat –, sed priusquam bellum faceret, vita decessit. Eum Molossum, cum in Italiam transiret, dixisse accepimus, se quidem ad Romanos ire quasi in andronitin, Macedonem ad Persas quasi in gynaeconitin.
Postea Macedo Alexander pleraque parte orientali 34
subacta, cum annos undecim regnavisset, obiit mortis
diem. Neque haut longe post Aristoteles philo- 35
sophus et post aliquanto Demosthenes vita functi
sunt isdemque ferme tempestatibus populus Romanus 36
gravi ac diutino Samnitium bello conflictatus est consulesque Tiberius Veturius et Spurius Postumius, in locis iniquis apud Caudium a Samnitibus circumvallati ac subiugi missi, turpi foedere facto discesserunt, ob eamque causam, populi iussu Samnitibus per fetiales dediti, recepti non sunt.

Post annum deinde urbis conditae quadringentesi- 37
mum fere et septuagesimum bellum cum rege Pyrro
sumptum est. Ea tempestate Epicurus Atheniensis 38
et Zeno Citiensis philosophi celebres erant eodemque 39
tempore C. Fabricius Luscinus et Q. Aemilius Papus censores Romae fuerunt et P. Cornelium Rufinum, qui bis consul et dictator fuerat, senatu moverunt; causamque isti notae subscripserunt, quod eum compperissent argenti facti cenae gratia decem pondo libras habere.

Anno deinde post Romam conditam quadringente- 40
simo ferme et nonagesimo, consulibus Appio Claudio, cui cognomentum Caudex fuit, Appii illius Caeci fratre, et Marco Fulvio Flacco, bellum adversum

41 Poenos primum coeptum est, neque diu post Callimachus, poeta Cyrenensis, Alexandriae apud Ptolomaeum regem celebratus est.

42 Annis deinde postea paulo pluribus quam viginti, pace cum Poenis facta, consulibus Claudio Centhone, Appii Caeci filio, et M. Sempronio Tuditano, primus omnium L. Livius poeta fabulas docere Romae coepit post Sophoclis et Euripidis mortem annis plus fere centum et sexaginta, post Menandri annis
43 circiter quinquaginta duobus. Claudium et Tuditanum consules secuntur Q. Valerius et C. Mamilius, quibus natum esse Q. Ennium poetam M. Varro in primo de poetis libro scripsit eumque, cum septimum et sexagesimum annum haberet, duodecimum annalem scripsisse, idque ipsum Ennium in eodem libro dicere.

44 Anno deinde post Romam conditam quingentesimo undevicesimo Sp. Carvilius Ruga primus Romae de amicorum sententia divortium cum uxore fecit, quod sterila esset iurassetque apud censores, uxorem se li-
45 berum quaerundorum causa habere, eodemque anno Cn. Naevius poeta fabulas apud populum dedit, quem M. Varro in libris de poetis primo stipendia fecisse ait bello Poenico primo, idque ipsum Naevium dicere in eo carmine, quod de eodem bello scripsit. Porcius autem Licinus serius poeticam Romae coepisse dixit in his versibus:

Poenico bello secundo Musa pinnato gradu
Intulit se bellicosam in Romuli gentem feram.

46 Ac deinde annis fere post quindecim bellum ad-
47 versum Poenos sumptum est atque non nimium longe M. Cato orator in civitate et Plautus poeta in
48 scaena floruerunt; isdemque temporibus Diogenes Stoicus et Carneades Academicus et Critolaus Peripateticus ab Atheniensibus ad senatum populi Romani

negotii publici gratia legati sunt. Neque magno in- 49
tervallo postea Q. Ennius et iuxta Caecilius et Terentius et subinde et Pacuvius et Pacuvio iam sene Accius clariorque tunc in poematis eorum obtrectandis Lucilius fuit.

Sed progressi longius sumus, cum finem proposue- 50
rimus adnotatiunculis istis bellum Poenorum secundum.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER OCTAVVS DECIMVS.

I.

Disputationes a philosopho Stoico et contra a Peripatetico, arbitro Favorino, factae; quaesitumque inter eos, quantum in perficienda vita beata virtus valeret quantumque esset in his, quae dicuntur extranea.

1 Familiares Favorini erant duo quidam non in-
celebres in urbe Roma philosophi. Eorum fuit unus
2 Peripateticae disciplinae sectator, alter Stoicae. His
quondam ego acriter atque contente pro suis utrim-
que decretis propugnantibus, cum essemus una omnes
3 Ostiae cum Favorino, interfui. Ambulabamus autem
in litore, cum iam advesperasceret, aestate anni novi.
4 Atque ibi Stoicus censebat, et vitam beatam ho-
mini virtute animi sola et miseriam summam malitia
sola posse effici etiamsi cetera bona omnia, quae cor-
poralia et externa appellarentur, virtuti deessent, malitiae
5 adessent. Ille contra Peripateticus, miseram quidem
vitam vitiis animi et malitia sola fieri concedebat, sed
ad conplendos omnes vitae beatae numeros virtutem
solam nequaquam satis esse existimabat, quoniam et
corporis integritas sanitasque et honestus modus formae
et pecunia familiaris et bona existimatio ceteraque om-

nia corporis et fortunae bona necessaria viderentur
perficiendae vitae beatae.

Reclamabat hoc in loco Stoicus et, tamquam duas 6
ille res diversas poneret, mirabatur, quod, cum essent
malitia et virtus duo contraria, vita misera et beata
quoque aeque contraria, non servaret in utrisque vim
et naturam contrarii et ad miseriam quidem vitae 7
conficiendam satis valere malitiam solam putaret, ad
praestandam vero beatam vitam non satis solam esse
virtutem diceret. Atque id maxime dissidere neque 8
convenire dicebat, quod qui profiteretur, vitam nullo
pacto beatam effici posse, si virtus sola abesset, idem
contra negaret, beatam fieri vitam, cum sola virtus
adesset, et quem daret haberetque virtuti absenti ho-
norem, eundem petenti atque praesenti adimeret.

Tum Peripateticus perquam hercle festive: 'rogo 9
te,' inquit 'cum bona venia respondeas, an existimes,
esse vini amphoram, cum abest ab ea unus congius?'
'Minime' inquit 'vini amphora dici potest, ex qua abest 10
congius'. Hoc ubi accepit Peripateticus, 'unus igitur' 11
inquit 'congius amphoram facere dici debebit, quoniam,
cum deest ille unus, non fit amphora vini et, cum
accessit, fit amphora. Quod si id dicere absurdum
est, uno congio solo fieri amphoram, itidem absurdum
est, una sola virtute vitam fieri beatam dicere, quoniam,
cum virtus abest, beata esse vita numquam potest'.

Tum Favorinus aspiciens Peripateticum 'est qui- 12
dem' inquit 'argutiola haec, qua de congio vini usus
es, exposita in libris; sed, ut scis, captio magis lepida
quam probum aut simile argumentum videri debet.
Congius enim, cum deest, efficit quidem, ne sit iustae 13
mensurae amphora; sed cum accedit et additur, non
ille unus facit amphoram, sed supplet. Virtus autem, 14
ut isti dicunt, non accessio neque supplementum, sed
sola ipsa vitae beatae instar est et propterea beatam
vitam sola una, cum adest, facit'.

Haec atque alia quaedam minuta magis et nodosa, 15

tamquam apud arbitrum Favorinum, in suam uterque
16 sententiam conferebant. Sed cum iam prima fax noctis
et densiores esse tenebrae coepissent, prosecuti Favorinum in domum, ad quam devertebat, discessimus.

II.

Cuiusmodi quaestionum certationibus Saturnalicia ludicra Athenis agitare soliti simus; atque inibi expressa quaedam sophismatia et aenigmata oblectatoria.

1 Saturnalia Athenis agitabamus hilare prorsum ac
modeste, non, ut dicitur, 'remittentes animum' – nam
'remittere' inquit Musonius 'animum quasi amittere
est' –, sed demulcentes eum paulum atque laxantes
2 iucundis honestisque sermonum inlectationibus. Conveniebamus autem ad eandem cenam conplusculi, qui
Romani in Graeciam veneramus quique easdem audi-
3 tiones eosdemque doctores colebamus. Tum qui et
cenulam ordine suo curabat, praemium solvendae quaestionis ponebat, librum veteris scriptoris vel Graecum
vel Latinum et coronam e lauro plexam, totidemque
res quaerebat, quot homines istic eramus; cumque eas
omnis exposuerat, rem locumque dicendi sors dabat.
4 Quaestio igitur soluta corona et praemio donabatur,
non soluta autem tramittebatur ad eum, qui sortito
5 successerat, idque in orbem vice pari servabatur. Si
nemo dissolvebat, corona eius quaestionis deo, cuius
6 id festum erat, dicabatur. Quaerebantur autem res
huiuscemodi: aut sententia poetae veteris lepide obscura, non anxie, aut historiae antiquioris requisitio
aut decreti cuiuspiam ex philosophia perperam invulgati
purgatio aut captionis sophisticae solutio aut inopinati
rariorisque verbi indagatio aut tempus item in verbo
perspicuo obscurissimum.
7 Itaque nuper quaesita esse memini numero septem,
quorum prima fuit enarratio horum versuum, qui sunt

in saturis Quinti Enni uno multifariam verbo concinniter inplicati. Quorum exemplum hoc est:

Nam qui lepide postulat alterum frustrari,
Quem frustratur, frustra † eum dicit frustra esse;
Nam qui † sese frustrari quem frustra sentit,
Qui frustratur † is frustrast, si non ille est frustra.

Secunda quaestio fuit quonam modo audiri atque accipi 8
deberet, quod Plato in civitate, quam in libris suis
condidit, 'κοινὰς τὰς γυναῖκας', id est communes esse
mulieres, censuit et praemia viris fortissimis summis-
que bellatoribus posuit saviationes puerorum et puel-
larum? Tertio in loco hoc quaesitum est, in quibus 9
verbis captionum istarum fraus esset et quo pacto
distingui resolvique possent: 'quod non perdidisti,
habes; cornua non perdidisti: habes igitur cornua',
item altera captio: 'quod ego sum, id tu non es; [homo
ego sum:] homo igitur tu non es'. Quaesitum ibi 10
est, quae esset huius quoque sophismatis resolutio:
'cum mentior et mentiri me dico, mentior an verum
dico?' Postea quaestio istaec fuit, quam ob causam 11
patricii Megalensibus mutitare soliti sint, plebes Cerea-
libus? Secundum ea hoc quaesitum est: verbum 12
'verant', quod significat 'vera dicunt', quisnam poeta-
rum veterum dixerit? Sexta quaestio fuit, 'asphodelum' 13
cuiusmodi herba sit, quod Hesiodus in isto versu
posuerit:

Νήπιοι, οὐδὲ ἴσασιν ὅσῳ πλέον ἥμισυ παντός
Οὐδ' ὅσον ἐν μαλάχῃ τε καὶ ἀσφοδέλῳ μέγ' ὄνειαρ,

et quid item Hesiodus se dicere sentiat, cum dimi-
dium plus esse toto dicit? Postrema quaestionum 14
omnium haec fuit: 'scripserim', 'legerim', 'venerim',

cuius temporis verba sint, praeteriti an futuri an
utriusque?
15 Haec ubi ordine, quo dixi, proposita atque singulis
sorte ductis disputata explanataque sunt, libris coronis-
que omnes donati sumus, nisi ob unam quaestionem,
16 quae fuit de verbo 'verant'. Nemo enim tum com-
meminerat, dictum esse a Q. Ennio id verbum in
tertio decimo annalium in isto versu:

satin vates verant aetate in agunda?

Corona igitur huius quaestionis deo feriarum istarum Saturno datast.

III.

Quid Aeschines rhetor in oratione, qua Timarchum de inpudicitia accusavit, Lacedaemonios statuisse dixerit super sententia probatissima, quam inprobatissimus homo dixisset.

1 Aeschines, vel acerrimus prudentissimusque oratorum, qui apud contiones Atheniensium floruerunt, in oratione illa saeva criminosaque et virulenta, qua Timarchum de inpudicitia graviter insigniterque accusabat, nobile et inlustre consilium Lacedaemoniis dedisse dicit virum indidem civitatis eiusdem principem, virtute atque aetate magna praeditum.
2 'Populus' inquit 'Lacedaemonius de summa re-
publica sua, quidnam esset utile et honestum, delibe-
3 rabat. Tum exurgit sententiae dicendae gratia homo
quispiam turpitudine pristinae vitae diffamatissimus,
sed lingua tunc atque facundia nimium quanto prae-
4 stabilis. Consilium, quod dabat quodque oportere fieri
suadebat, acceptum ab universis et conplacitum est
futurumque erat ex eius sententia populi decretum.
5 Ibi unus ex illo principum ordine, quos Lacedaemonii,
aetatis dignitatisque maiestate, tamquam arbitros et
magistros disciplinae publicae verebantur, commoto
irritatoque animo exilit, et 'quaenam,' inquit 'Lacedae-
monii, ratio aut quae tandem spes erit, urbem hanc

et hanc rempublicam salvam inexpugnabilemque esse
diutius posse, si huiuscemodi anteactae vitae hominibus
consiliariis utemur? quod si proba istaec et honesta
sententia est, quaeso vos, non sinamus eandem de-
honestari turpissimi auctoris contagio'. Atque ubi 6
hoc dixit, elegit virum fortitudine atque iustitia praeter
alios praestantem, sed inopi lingua et infacundum,
iussitque eum consensu petituque omnium eandem
illam sententiam diserti viri cuimodi posset verbis di-
cere, ut nulla prioris mentione habita scitum atque
decretum populi ex eius unius nomine fieret, qui id
ipsum denuo dixerat. Atque ita, ut suaserat pruden- 7
tissimus senex, factum est. Sic bona sententia mansit, 8
turpis auctor mutatus est'.

IV.

Quod Sulpicius Apollinaris praedicantem quendam, a sese uno Sallusti historias intellegi, inlusit quaestione proposita, quid verba ista apud Sallustium significarent: '*incertum, stolidior an vanior*'.

Cum iam adulescentuli Romae praetextam et pueri- 1
lem togam mutassemus magistrosque tunc nobis nos-
metipsi exploratiores quaereremus, in Sandaliario forte
apud librarios fuimus, cum ibi in multorum hominum
coetu *Apollinaris Sulpicius*, vir in memoria nostra
praeter alios doctus, iactatorem quempiam et vendita-
torem *Sallustianae* lectionis inrisit inlusitque genere
illo facetissimae dissimulationis, qua *Socrates* ad so-
phistas utebatur. Nam cum ille se unum et unicum 2
lectorem esse enarratoremque *Sallustii* diceret neque
primam tantum cutem ac speciem sententiarum, sed
sanguinem quoque ipsum ac medullam verborum eius
eruere atque introspicere penitus praedicaret, tum
Apollinaris amplecti venerarique se doctrinas illius
dicens: 'per' inquit 'magister optume, exoptatus mihi
nunc venis cum sanguine et medulla *Sallusti* ver-

3 rum. Hesterno enim die quaerebatur ex me, quidnam
verba haec eius in quarto historiarum libro de
Cn. Lentulo scripta significent, de quo incertum fuisse
4 ait, stolidiorne esset an vanior', eaque ipsa verba, uti
sunt a Sallustio scripta, dixit: 'At Cn. Lentulus
patriciae gentis, collega eius, cui cognomen-
tum Clodiano fuit, perincertum stolidior an
vanior, legem de pecunia, quam Sulla emptori-
bus bonorum remiserat, exigenda promulgavit'.
5 Quaesitum ergo ex se Apollinaris neque id se
dissolvere potuisse adseverabat, quid esset 'vanior' et
quid 'stolidior', quoniam Sallustius sic ea separasse
atque opposuisse inter se videretur, tamquam diversa
ac dissimilia nec eiusdem utraque vitii forent, ac prop-
terea petebat, uti se doceret significationes utriusque
vocis et origines.
6 Tum ille rictu oris labearumque ductu contemni
a se ostendens et rem, de qua quaereretur, et hominem
ipsum, qui quaereret, 'priscorum' inquit 'et remotorum
ego verborum medullas et sanguinem, sicuti dixi, per-
spicere et elicere soleo, non istorum, quae proculcata
vulgo et protrita sunt. Ipso illo quippe Cn. Lentulo
'stolidior' est et 'vanior', qui ignorat eiusdem stultitiae
7 esse vanitatem et stoliditatem'. Sed ubi hoc dixit,
8 media ipsa sermonum reliquit et abire coepit. Nos
deinde eum tenebamus urgebamusque, et cumprimis
Apollinaris, ut de vocabulorum vel differentia vel,
si ei ita videretur, similitudine plenius apertiusque
dissereret et, ut ne sibi invideret discere volenti, orabat.
9 Atque ille, se iam plane inludi ratus, negotium sibi
10 esse causatur et digreditur. Nos autem postea ex
Apollinari didicimus, 'vanos' proprie dici, non ut
vulgus diceret, desipientis aut hebetes aut ineptos, sed,
ut veterum doctissimi dixissent, mendaces et infidos
et levia inaniaque pro gravibus et veris astutissime
componentes; 'stolidos' autem vocari non tam stultos
et excordes quam austeros et molestos et inlepidos,

quos Graeci 'μοχθηροὺς' καὶ 'φορτικοὺς' dicerent.
Etyma quoque harum vocum et origines scriptas esse 11
dicebat in libris Nigidianis.

Quas requisitas ego et repertas cum primarum significationum exemplis, ut commentariis harum noctium inferrem, notavi et intulisse iam me aliquo in loco commentationibus istis existimo.

V.

Quod Q. Ennius in septimo annali 'quadrupes eques' ac non 'quadrupes ecus', ut legunt multi, scriptum reliquit.

Cum Antonio Iuliano rhetore, viro hercle bono 1
et facundiae florentis, complures adulescentuli, familiares
eius, Puteolis aestivarum feriarum ludum et iocum in
litteris amoenioribus et in voluptatibus pudicis hone-
stisque agitabamus. Atque ibi tunc Iuliano nuntiatur, 2
ἀναγνώστην quendam, non indoctum hominem, voce
admodum scita et canora Ennii annales legere ad
populum in theatro. 'Eamus' inquit 'auditum nescio 3
quem istum Ennianistam': hoc enim se ille nomine
appellari volebat.

Quem cum iam inter ingentes clamores legentem 4
invenissemus – legebat autem librum ex annalibus
Ennii septimum –, hos eum primum versus perperam
pronuntiantem audivimus:

Denique vi magna quadrupes ecus atque elephanti
Proiciunt sese,

neque multis postea versibus additis, celebrantibus eum laudantibusque omnibus, discessit.

Tum Iulianus egrediens e theatro: 'quid vobis' 5
inquit 'de hoc anagnosta et de quadrupede equo vide-
tur? sic enim profecto legit:

Denique vi magna quadrupes ecus atque elephanti
Proiciunt sese.

6 Ecquid putatis, si magistrum praelectoremque habuisset
alicuius aeris, 'quadrupes ecus' dicturum fuisse ac non
'quadrupes eques', quod ab Ennio ita scriptum relic-
tumque esse, nemo unus litterarum veterum diligens
7 dubitavit?' Cumque aliquot eorum, qui aderant, 'qua-
drupes ecus' apud suum quisque grammaticum legisse
se dicerent et mirarentur, quidnam esset 'quadrupes
eques', 'vellem vos,' inquit 'optimi iuvenes, tam accurate
Q. Ennium legisse quam P. Vergilius legerat, qui
hunc eius versum secutus in georgicis suis 'equitem'
pro 'equo' posuit his in versibus:

Frena Pelethronii Lapithae gyrosque dedere
Impositi dorso atque equitem docuere sub armis
Insultare solo et gressus glomerare superbos.

In quo loco equitem, si quis modo non inscite inep-
teque argutior sit, nihil potest accipi aliud nisi 'equum':
8 pleraque enim veterum aetas et hominem equo insiden-
tem et equum, qui insideretur, 'equitem' dixerunt.
9 Propterea 'equitare' etiam, quod verbum e vocabulo
'equitis' inclinatum est, et homo equo utens et equus
10 sub homine gradiens dicebatur. Lucilius adeo, vir
adprime linguae Latinae sciens, 'ecum equitare' dicit
his versibus:

Quis hunc currere ecum nos atque equitare videmus,
His equitat curritque: oculis equitare videmus;
Ergo oculis equitat.

11 Sed enim contentus' inquit 'ego his non fui et, ut non
turbidae fidei nec ambiguae, sed ut purae liquentisque
esset, 'ecus'ne an 'eques' scriptum Ennius reliquisset,
librum summae atque reverendae vetustatis, quem fere
constabat Lampadionis manu emendatum, studio
pretioque multo unius versus inspiciendi gratia con-
duxi et 'eques', non 'ecus', scriptum in eo versu inveni'.

Hoc tum nobis Iulianus et multa alia lucide simul 12
et adfabiliter dixit. Sed eadem ipsa post etiam in
pervulgatis commentariis scripta offendimus.

VI.

Quod Aelius Melissus in libro, cui titulum fecit de loquendi proprietate, quem, cum ederet, cornum esse copiae dicebat, rem scripsit neque dictu neque auditu dignam, cum differre 'matronam' et 'matrem familias' existimavit differentia longe vanissima.

Aelius Melissus in nostra memoria fuit Romae 1
summi quidem loci inter grammaticos id temporis; sed
maiore in litteris erat iactantia et σοφιστείᾳ quam
opera. Is praeter alia, quae scripsit compluria, librum 2
composuit, ut tum videbatur, cum est editus, doctrinae
inclutae. Ei libro titulus est ingentis cuiusdam inlece- 3
brae ad legendum; scriptus quippe est 'de loquendi
proprietate'. Quis adeo existimet, loqui se recte
atque proprie posse, nisi illas Melissi proprietates
perdidicerit?

Ex eo libro verba haec sunt: 'Matrona' est, 4
quae semel peperit, quae saepius, 'mater familias'; sicuti sus, quae semel peperit, 'porcetra', quae saepius 'scrofa'. Vtrum autem hoc 5
de matrona ac de matrefamilias Melissus excogitaverit
ipse et coniectaverit, an scriptum ab alio quo legerit,
hariolis profecto est opus. Nam de 'porcetra' habet 6
sane auctorem Pomponium in atellania, quae hoc
eodem vocabulo inscripta est; sed 'matronam' non 7
esse appellatam, nisi quae semel peperit, neque 'matrem
familias', nisi quae saepius, nullis veterum scriptorum
auctoritatibus confirmari potest. Enimvero illud im- 8
pendio probabilius est, quod idonei vocum antiquarum
enarratores tradiderunt, 'matronam' dictam esse proprie, quae in matrimonium cum viro convenisset
in eo matrimonio maneret, etiamsi liberi non

forent, dictamque ita esse a matris nomine, non adepto
iam, sed cum spe et omine mox adipiscendi, unde
9 ipsum quoque 'matrimonium' dicitur, 'matrem' autem
'familias' appellatam esse eam solam, quae in mariti
manu mancipioque aut in eius, in cuius maritus, manu
mancipioque esset, quoniam non in matrimonium tan-
tum, sed in familiam quoque mariti et in sui heredis
locum venisset.

VII.

Quem in modum Favorinus tractaverit intempestivum quendam de verborum ambiguitatibus quaerentem; atque ibi, quot significationes capiat 'contio'.

1 Domitio, homini docto celebrique in urbe Roma
grammatico, cui cognomentum Insano factum est,
2 quoniam erat natura intractabilior et morosior, ei
Domitio Favorinus noster cum forte apud fanum
Carmentis obviam venisset atque ego cum Favorino
essem, 'quaeso' inquit 'te, magister, dicas mihi, num
erravi, quod, cum vellem 'δημηγορίας' Latine dicere,
'contiones' dixi? dubito quippe et requiro, an veterum
eorum, qui electius locuti sunt, pro verbis et oratione
3 dixerit quis 'contionem''. Tum Domitius voce at-
que vultu atrociore 'nulla' inquit 'prorsus bonae salu-
tis spes reliqua est, cum vos quoque, philosophorum
inlustrissimi, nihil iam aliud quam verba auctoritates-
que verborum cordi habetis. Mittam autem librum
tibi, in quo id reperias, quod quaeris. Ego enim gram-
maticus vitae iam atque morum disciplinas quaero,
vos philosophi mera estis, ut M. Cato ait, 'mortualia';
glosaria namque conligitis et lexidia, res taetras et
inanes et frivolas, tamquam mulierum voces praefica-
rum. Atque utinam' inquit 'muti omnes homines
essemus! minus improbitas instrumenti haberet'.
4 Cumque digressi essemus, 'non tempestive' inquit
Favorinus 'hunc hominem accessimus. Videtur enim
mihi *ἐπισήμως μαίνεσθαι.* Scitote' inquit 'tamen in-

temperiem istam, quae 'μελαγχολία' dicitur, non parvis nec abiectis ingeniis accidere, ἀλλὰ εἶναι σχεδόν τι τὸ πάθος τοῦτο ἡρωϊκὸν et veritates plerumque fortiter dicere, sed respectum non habere μήτε καιροῦ μήτε μέτρου. Vel ipsum hoc quale existimatis, quod nunc de philosophis dixit? nonne, si id Antisthenes aut Diogenes dixisset, dignum memoria visum esset?'

Misit autem paulo post Favorino librum, quem 5
promiserat – Verri, opinor, Flacci erat –, in quo scripta ad hoc genus quaestionis pertinentia haec fuerunt: 'senatum' dici et pro loco et pro hominibus, 'civitatem' et pro loco et oppido et pro iure quoque omnium et pro hominum multitudine, 'tribus' quoque et 'decurias' dici et pro loco et pro iure et pro hominibus, 'contionem' autem tria significare: locum 6
suggestumque, unde verba fierent, sicut M. Tullius 7
in oratione, quae inscripta est contra contionem Q. Metelli: escendi, inquit, in contionem; concursus est populi factus; item significare coetum 8
populi adsistentis, sicuti idem M. Tullius in oratore ait: Contiones saepe exclamare vidi, cum apte verba cecidissent. Etenim expectant aures, ut verbis conligetur sententia; item orationem ipsam, quae ad populum diceretur.

Exempla in eo libro scripta non erant. Sed nos postea Favorino desideranti harum omnium significationum monumenta apud Ciceronem, sicut supra scripsi, et apud elegantissimos veterum reperta exhibuimus; id autem quod potissimum expetebat, 'con- 9
tionem' esse dictam pro verbis et oratione, docui titulo Tulliani libri, qui a M. Cicerone inscriptus est contra contionem Q. Metelli, quo nihil profecto significatur aliud quam ipsa, quae a Metello dicta est, oratio.

VIII.

Ὁμοιοτέλευτα et *ὁμοιόπτωτα* atque alia id genus, quae ornamenta orationis putantur, inepta esse et puerilia, Lucili quoque versibus declarari.

1 *Ὁμοιοτέλευτα* et *ἰσοκατάληκτα* et *πάρισα* et *ὁμοι-*
όπτωτα ceteraque huiusmodi scitamenta, quae isti
apirocali, qui se Isocratios videri volunt, in conlo-
candis verbis immodice faciunt et rancide, quam sint
insubida et inertia et puerilia, facetissime hercle si-
2 gnificat in quinto saturarum Lucilius. Nam ubi
est cum amico conquestus, quod ad se aegrotum non
viseret, haec ibidem addit festiviter:

Quo me habeam pacto, tam etsi non quaeris, docebo,
Quando in eo numero mansti, quo in maxima nunc est
Pars hominum, ***
Vt periisse velis, quem visere nolueris, cum
Debueris. Hoc 'nolueris' et 'debueris' te
Si minus delectat, quod *ἄτεχνον* et Eisocratium est
† *Ὀχληρῶδεςque* simul totum ac *συμμειρακιῶδες*,
Non operam perdo. Si tu hic ***

IX.

Quid significet apud M. Catonem verbum 'insecenda'; quodque 'insecenda' potius legendum sit, quam, quod plerique existimant, 'insequenda'.

1 In libro vetere, in quo erat oratio M. Catonis de Ptolomaeo contra Thermum, sic scriptum fuit: Sed si omnia dolo fecit, omnia avaritiae atque pecuniae causa fecit, eiusmodi scelera nefaria, quae neque fando neque legendo audi*vimus*, supplicium pro factis dare oportet. ***

Insecenda quid esset, quaeri coeptum. Tum ex 2
his, qui aderant, alter litterator fuit, alter litteras sciens, id est alter docens, doctus alter. Hi duo inter sese dissentiebant. Et grammaticus quidem conten- 3
debat, ['insequenda' scribendum esse;] ''insequenda' enim scribi' inquit 'debet, non insecenda, quoniam 'insequens' significat' *** traditumque esse 'inseque' quasi 'perge dicere' et 'insequere' itaque ab Ennio scriptum in his versibus:

Inseque, Musa, manu Romanorum induperator
Quod quisque in bello gessit cum rege Philippo.

Alter autem ille eruditior, nihil mendum, sed recte 4
atque integre scriptum esse perseverabat et Velio Longo, non homini indocto, fidem esse habendam, qui in commentario, quod fecisset de usu antiquae lectionis, scripserit, non inseque apud Ennium legendum, sed 'insece'; ideoque a veteribus, quas 'narrationes' dicimus, 'insectiones', esse appellatas; Varronem quoque versum hunc Plauti de Menaechmis:

nihilo † minus ésse videtur séctius quam sómnia,

sic enarrasse: 'nihilo magis narranda esse quam si ea essent somnia'. Haec illi inter se certabant.

Ego arbitror et a M. Catone 'insecenda' et a 5
Q. Ennio 'insece' scriptum sine u littera. Offendi enim in bibliotheca Patrensi librum verae vetustatis Livii Andronici, qui inscriptus est Ὀδύσσεια, in quo erat versus primus cum hoc verbo sine u littera:

Virúm mihí, Caména, ínsece vérsútum,

factus ex illo Homeri versu:

[Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον.]

Illic igitur aetatis et fidei magnae libro credo. Nam 6

quod in versu Plautino est: sectius quam somnia,
7 nihil in alteras partes argumenti habet. Etiamsi
veteres autem non 'inseque', sed 'insece' dixerunt, credo,
quia erat lenius leviusque, tamen eiusdem sententiae
8 verbum videtur. Nam et 'sequo' et 'sequor' et item
'secta' et 'sectio' consuetudine loquendi differunt; sed
qui penitus inspexerit, origo et ratio utriusque una est.
9 Doctores quoque et interpretes vocum Graecarum:

Ἄνδρα μοι 'ἔννεπε', Μοῦσα

et:

'Ἔσπετε' νῦν μοι, Μοῦσαι,

dictum putant, quod Latine 'inseque' dicitur; namque
in altero ν geminum, in altero σ esse tralatum dicunt.
10 Sed etiam ipsum illud 'ἔπη', quod significat verba aut
versus, non aliunde esse dictum tradunt quam 'ἀπὸ
11 τοῦ ἔπεσθαι καὶ τοῦ εἰπεῖν'. Eadem ergo ratione
antiqui nostri narrationes sermonesque 'insectiones'
appellitaverunt.

X.

Errare istos, qui in exploranda febri venarum pulsus pertemptari putant, non arteriarum.

1 In Herodis, C. V., villam, quae est in agro At-
tico loco, qui appellatur Cephisiae, aquis et lucis,
nemoribus frequentem, aestu anni medio concesseram.
2 Ibi alvo mihi cita et accedente febri rapida decubueram.
3 Eo Calvisius Taurus philosophus et alii quidam
sectatores eius cum Athenis visendi mei gratia venis-
sent, medicus, qui tum in his locis repertus adsidebat
mihi, narrare Tauro coeperat, quid incommodi paterer
et quibus modulis quibusque intervallis accederet febris
4 decederetque. Tum in eo sermone, cum iam me sin-
ceriore corpusculo factum diceret, 'potes' inquit Tauro
'tu quoque id ipsum comprehendere, ἐὰν ἅψῃ αὐτοῦ

τῆς φλεβός', quod nostris verbis profecto ita dicitur:
'si attigeris venam illius'.

Hanc loquendi imperitiam, quod venam pro arteria 5
dixisset, cum in eo docti homines, qui cum Tauro
erant, tamquam in minime utili medico offendissent
atque id murmure et vultu ostenderent, tum ibi
Taurus, ut mos eius fuit, satis leniter: 'certi' inquit
'sumus, vir bone, non ignorare te, quid 'vena' appel-
letur et quid 'arteria', quod venae quidem suapte vi
inmobiles sint et sanguinis tantum demittendi gratia
explorentur, arteriae autem motu atque pulsu suo
habitum et modum febrium demonstrent; sed, ut video, 6
pervulgate magis quam inscite locutus es: non enim
te solum, sed alios quoque itidem errantis audivi ve-
nam pro arteria dicere. Fac igitur, ut experiamur, 7
elegantiorem esse te in medendo quam in dicendo, et
cum dis bene volentibus opera tua sistas hunc nobis
sanum atque validum quam citissime'.

Hoc ego postea cum in medico reprehensum esse 8
meminissem, existimavi non medico soli, sed omnibus
quoque hominibus liberis liberaliterque institutis turpe
esse, ne ea quidem cognovisse ad notitiam corporis
nostri pertinentia, quae non altius occultiusque remota
sunt et quae natura nobis tuendae valitudinis causa
et in promptu esse et in propatulo voluerit; ac prop-
terea, quantum habui temporis subsicivi, medicinae
quoque disciplinae libros attigi, quos arbitrabar
esse idoneos ad docendum, et ex his cum alia plera-
que ab isto humanitatis usu non aliena, tum de venis
quoque et arteriis didicisse videor ad hunc ferme
modum: 'Vena' est conceptaculum sanguinis, quod 9
'ἀγγεῖον' medici vocant, mixti confusique cum spiritu
naturali, in quo plus sanguinis est, minus spiritus;
'arteria' est conceptaculum spiritus naturalis mixti
confusique cum sanguine, in quo plus spiritus est,
minus sanguinis; 'σφυγμὸς' autem est intentio motus 10
et remissio in corde et in arteria naturalis, non

11 arbitraria. Medicis autem veteribus oratione Graeca ita definitus est: *'Σφυγμός ἐστιν διαστολή τε καὶ συστολὴ ἀπροαίρετος ἀρτηρίας καὶ καρδίας'*.

XI.

Verba ex carminibus Furi Antiatis inscite a Caesellio Vindice reprehensa; versusque ipsi, in quibus ea verba sunt, subscripti.

1 Non hercle idem sentio cum Caesellio Vindice, grammatico, ut mea opinio est, hautquaquam inerudito.
2 Verum hoc tamen petulanter insciteque, quod Furium, veterem poetam, dedecorasse linguam Latinam scripsit huiuscemodi vocum fictionibus, quae mihi quidem neque abhorrere a poetica facultate visae sunt neque dictu profatuque ipso taetrae aut insuaves esse, sicuti sunt quaedam alia ab inlustribus poetis ficta dure et rancide.

3 Quae reprehendit autem Caesellius Furiana, haec sunt: quod terram in lutum versam 'lutescere' dixerit et tenebras in noctis modum factas 'noctescere' et pristinas reciperare vires 'virescere', et quod ventus mare caerulum crispicans nitefacit 'purpurat' dixerit, et opulentum fieri 'opulescere'.

4 Versus autem ipsos ex poematis Furianis, in quibus verba haec sunt, subdidi:

Sanguine diluitur tellus, cava terra lutescit.
Omnia noctescunt tenebris caliginis atrae.
Increscunt animi, virescit volnere virtus.
† Sicut fulica levis volitat super aequora classis,
Spiritus Eurorum viridis cum purpurat undas.
Quo magis in patriis possint opulescere campis.

XII.

Morem istum veteribus nostris fuisse, verba patiendi mutare ac vertere in agendi modum.

Id quoque habitum est in oratione facienda ele- 1
gantiae genus, ut pro verbis habentibus patiendi figuram
agentia ponerent ac deinde haec vice inter sese mutua
verterent. Iuventius in comoedia: 2

† pallium inquit S. flocci ut splendeat.

Nonne hoc inpendio venustius gratiusque est quam
si diceret 'maculetur'? Plautus etiam non dissimi- 3
liter:

[A.] Quid ést? [B.] Hoc rugat pállium, amíctus non sum cómmode.

Itidem Plautus pulveret dicit, quod non pulvere 4
impleat, set ipsum pulveris plenum sit:

Exí tu, Dave, age, spárge; mundum hoc ésse vestibulúm volo.
Venús ventura est nóstra, non hoc púlveret.

In Asinaria quoque contemples dicit pro 'con- 5
templeris':

Meúm caput contémples, si quidem é re consultás tua.

Cn. Gellius in annalibus: Postquam tempestas 6
sedavit, Atherbal taurum immolavit. M. Cato 7
in originibus: Eodem convenae conplures ex
agro accessitavere. Eo res eorum auxit. Varro 8
libris, quos ad Marcellum de lingua Latina
fecit: in priore verbo graves prosodiae, quae
fuerunt, manent, reliquae mutant, [mutant] in-
quit elegantissime pro 'mutantur'. Potest etiam id 9
quoque ab eodem Varrone in septimo divinarum
similiter dictum videri: Inter duas filias regum

quid mutet, inter Antigonam et Tulliam, est
10 animadvertere. Verba autem patiendi pro agentibus
in omnibus fermemodum veterum scriptis reperiuntur.
Ex quibus sunt pauca ista, quae nunc meminimus:
'muneror te' pro 'munero' et 'significor' pro 'significo'
et 'sacrificor' pro 'sacrifico' et 'adsentior' pro 'adsentio'
et 'faeneror' pro 'faenero' et 'pigneror' pro
'pignero' et alia istiusmodi pleraque, quae, proinde ut
in legendo fuerint obvia, notabuntur.

XIII.

Quali talione Diogenes philosophus usus sit, pertemptatus a dialectico quodam sophismatio inpudenti.

1 Saturnalibus Athenis alea quadam festiva et honesta
2 lusitabamus huiuscemodi: Vbi conveneramus conplusculi
eiusdem studii homines ad lavandi tempus,
captiones, quae 'sophismata' appellantur, mente agitabamus
easque, quasi talos aut tesserulas, in medium
3 vice sua quisque iaciebamus. Captionis solutae aut
parum intellectae praemium poenave erat nummus
4 unus sestertius. Hoc aere conlecto, quasi manuario,
cenula curabatur omnibus, qui eum lusum luseramus.
5 Erant autem captiones ad hoc fere exemplum, tametsi
Latina oratione non satis scite ac paene etiam inlepide
exponuntur: 'quod nix est, hoc grando non est;
nix autem alba est: grando igitur alba non est'. Item
aliud non dissimile: 'quod homo est, non est hoc
equus; homo autem animal est: equus igitur animal
6 non est'. Dicere ergo debebat, qui ad sophisma diluendum
ac refellendum ritu aleatorio vocatus erat, in
qua parte quoque in verbo captio foret, quid dari
concedique non oporteret; nisi dixerat, nummo singulo
multabatur. Ea multa cenam iuvabat.
7 Libet autem dicere, quam facete Diogenes sophisma
id genus, quod supra dixi, a quodam dialectico
ex Platonis diatriba per contumeliam propositum,

remuneratus sit. Nam cum ita rogasset dialecticus: 8
'quod ego sum, id tu non es?' et Diogenes adnuis-
set, atque ille addidisset: 'homo autem ego sum', cum
id quoque adsensus esset, contra dialecticus ita con-
clusisset: 'homo igitur tu non es', 'hoc quidem', in-
quit Diogenes, 'falsum est, et si verum fieri vis, a
me incipe'.

XIV.

Quid sit numerus 'hemiolios', quid 'epitritos'; et quod vocabula ista non facile nostri ausi sunt convertere in linguam Latinam.

Figurae quaedam numerorum, quas Graeci certis 1
nominibus appellant, vocabula in lingua Latina non
habent. Sed qui de numeris Latine scripserunt, Graeca 2
ipsa dixerunt, fingere autem nostra, quoniam id ab-
surde futurum erat, noluerunt. Quale enim fieri no- 3
men posset 'hemiolio' numero aut 'epitrito'? Est 4
autem 'hemiolios', qui numerum aliquem totum in sese
habet dimidiumque eius, ut tres ad duo, quindecim ad
decem, triginta ad viginti; 'epitritos' est, qui habet 5
totum aliquem numerum et eiusdem partem tertiam,
ut quattuor ad tres, duodecim ad novem, quadraginta
ad triginta. Haec autem notare meminisseque non 6
esse abs re visum est, quoniam vocabula ista numero-
rum nisi intelleguntur, rationes quaedam subtilissimae
in libris philosophorum scriptae percipi non queunt.

XV.

Quod M. Varro in herois versibus observaverit rem nimis anxiae et curiosae observationis.

In longis versibus, qui 'hexametri' vocantur, item 1
in senariis, animadverterunt metrici, primos duos pedes,
item extremos duos, habere singulos posse integras
partes orationis, medios haut umquam posse, sed con-
stare eos semper ex verbis aut divisis aut mixtis at-

2 que confusis. M. etiam Varro in libris diciplinarum scripsit, observasse sese in versu hexametro, quod omnimodo quintus semipes verbum finiret et quod priores quinque semipedes aeque magnam vim haberent in efficiendo versu atque alii posteriores septem, idque ipsum ratione quadam geometrica fieri disserit.

A. GELLII
NOCTIVM ATTICARVM LIBER NONVS DECIMVS.

I.

[Responsio cuiusdam philosophi interrogati, quam ob causam maris tempestate palluerit.]

Navigabamus a Cassiopa Brundisium mare Ionium 1
violentum et vastum et iactabundum. Nox deinde, 2
quae diem primum secuta est, in ea fere tota ventus
a latere saeviens navem undis compleverat. Tum po- 3
stea complorantibus nostris omnibus atque in sentina
satis agentibus, dies quidem tandem inluxit. Sed nihil
de periculo neque de saevitia venti remissum, quin tur-
bines etiam crebriores et caelum atrum et fumigantes
globi et figurae quaedam nubium metuendae, quos
'typhonas' vocabant, inpendere inminereque ac depres-
surae navem videbantur.

In eadem fuit philosophus in disciplina Stoica 4
celebratus, quem ego Athenis cognoveram non parva
virum auctoritate satisque attente discipulos iuvenes
continentem. Eum tunc in tantis periculis inque illo 5
tumultu caeli marisque requirebam oculis, scire cupiens,
quonam statu animi et an interritus intrepidusque esset?
Atque ibi hominem conspicimus pavidum et extrilidum, 6
ploratus quidem nullos, sicuti ceteri omnes, nec ullas

huiusmodi voces cientem, sed coloris et voltus turbatione
7 non multum a ceteris differentem. At ubi caelum
enituit et deferbuit mare et ardor ille periculi de-
flagravit, accedit ad Stoicum Graecus quispiam dives
ex Asia, magno, ut videbamus, cultu paratuque rerum
et familiae, atque ipse erat multis corporis animique
8 deliciis affluens. Is quasi inludens: 'quid hoc' inquit
'est, o philosophe, quod, cum in periculis essemus,
timuisti tu et palluisti? ego neque timui neque pal-
9 lui'. Et philosophus aliquantum cunctatus, an respon-
dere ei conveniret, 'si quid ego' inquit 'in tanta
violentia tempestatum videor paulum pavefactus, non
10 tu istius rei ratione audienda dignus es. Set tibi
sane Aristippus ille, [*** Socratis ille] discipulus,
pro me responderit, qui (cum) in simili tempore a
simillimo tui homine interrogatus, quare philosophus
timeret, cum ille contra nihil metueret, non eandem
esse causam sibi atque illi respondit, quoniam is qui-
dem esset non magnopere sollicitus pro anima ne-
quissimi nebulonis, ipsum autem pro Aristippi anima
timere'.

11 His tunc verbis Stoicus divitem illum Asiaticum
12 a sese molitus est. Sed postea cum Brundisium ad-
ventaremus malaciaque esset venti ac maris, percon-
tatus eum sum, quaenam illa ratio esset pavoris sui,
quam dicere ei supersedisset, a quo fuerat non satis
13 digne compellatus? Atque ille mihi placide et comiter:
'quoniam' inquit 'audiendi cupidus es, audi, quid super
isto brevi quidem, sed necessario et naturali pavore
maiores nostri, conditores sectae Stoicae, senserint,
vel potius' inquit 'lege; nam et facilius credideris, si
14 legas, et memineris magis'. Atque ibi coram ex
sarcinula sua librum protulit Epicteti philosophi
quintum *διαλέξεων*, quas ab Arriano digestas con-
gruere scriptis *Ζήνωνος* et Chrysippi non dubium est.

15 In eo libro Graeca scilicet oratione scriptam hanc
sententiam legimus: 'Visa animi, quas '*φαντασίας*'

philosophi appellant, quibus mens hominis prima sta-
tim specie accidentis ad animum rei pellitur, non
voluntatis sunt neque arbitrariae, sed vi quadam sua
inferunt sese hominibus noscitanda; probationes autem, 16
quas 'συγκαταθέσεις' vocant, quibus eadem visa no-
scuntur, voluntariae sunt fiuntque hominum arbitratu.
Propterea cum sonus aliquis formidabilis aut caelo 17
aut ex ruina aut repentinus nescio cuius periculi
nuntius vel quid aliud est eiusmodi factum, sapientis
quoque animum paulisper moveri et contrahi et pal-
lescere necessum est, non opinione alicuius mali prae-
cepta, sed quibusdam motibus rapidis et inconsultis,
officium mentis atque rationis praevertentibus. Mox 18
tamen ille sapiens ibidem τὰς τοιαύτας φαντασίας, id
est visa istaec animi sui terrifica, non adprobat, hoc
est οὐ συγκατατίθεται οὐδὲ προσεπιδοξάζει, sed abicit
respuitque nec ei metuendum esse in his quicquam
videtur. Atque hoc inter insipientis sapientisque ani- 19
mum differre dicunt, quod insipiens, qualia sibi esse
primo animi sui pulsu visa sunt saeva et aspera, talia
esse vero putat et eadem incepta, tamquam si iure
metuenda sint, sua quoque adsensione adprobat καὶ
'προσεπιδοξάζει': hoc enim verbo Stoici, cum super
ista re disserunt, utuntur. Sapiens autem, cum bre- 20
viter et strictim colore atque vultu motus est, οὐ
συγκατατίθεται, sed statum vigoremque sententiae suae
retinet, quam de huiuscemodi visis semper habuit, ut
de minime metuendis, sed fronte falsa et formidine
inani territantibus'.

Haec Epictetum philosophum ex decretis Stoi- 21
corum sensisse atque dixisse, in eo, quo dixi, libro
legimus adnotandaque esse idcirco existimavimus, ut
rebus forte id genus, quibus dixi, obortis pavescere
sensim et quasi albescere, non insipientis esse hominis
neque ignavi putemus et in eo tamen brevi motu
naturali magis infirmitati cedamus quam quod esse
ea, qualia visa sunt, censeamus.

II.

[Ex quinque corporis sensibus duos esse cum beluis maxime communes; quodque turpis et improba est voluptas, quae ex auditu, visu odoratuque procedit, quae vero ex gustu tactuque est, rerum omnium foedissima est, cum hae duae bestiarum etiam sint, reliquae hominum tantum.]

1 Quinque sunt hominum sensus, quos Graeci 'αἰσθή-
σεις' appellant, per quos voluptas animo aut corpori
quaeri videtur: gustus, tactus, odoratus, visus, auditus.
Ex his omnibus quae inmodice voluptas capitur, ea
2 turpis atque inproba existimatur. Sed enim quae
nimia ex gustu atque tactu est, ea voluptas, sicuti
sapientes viri censuerunt, omnium rerum foedissima
est, eosque maxime, qui duabus istis beluinis voluptati-
bus sese dediderunt, gravissimi vitii vocabulis Graeci
appellant vel 'ἀκρατεῖς' vel 'ἀκολάστους'; nos eos vel
'incontinentes' dicimus vel 'intemperantes': 'ἀκολάστους'
enim, si interpretari coactius velis, nimis id verbum
3 insolens erit. Istae autem voluptates duae gustus atque
tactus, id est libidines in cibos atque in Venerem
prodigae, solae sunt hominibus communes cum beluis
et idcirco in pecudum ferorumque animalium numero
habetur, quisquis est his ferinis voluptatibus praevinc-
4 tus; ceterae ex tribus aliis sensibus proficiscentes
hominum esse tantum propriae videntur.
5 Verba super hac re Aristotelis philosophi ad-
scripsi, ut vel auctoritas clari atque incluti viri tam
infamibus nos voluptatibus deterreret: *Διὰ τί οἱ κατὰ
τὴν τῆς ἁφῆς ἢ γεύσεως ἡδονὴν γιγνομένην, ἂν
ὑπερβάλλωσιν, ἀκρατεῖς λέγονται; οἵ τε γὰρ
περὶ τὰ ἀφροδίσια ἀκόλαστοι τοιοῦτοι, οἵ τε
περὶ τὰς τῆς τροφῆς ἀπολαύσεις· τῶν δὲ κατὰ
τὴν τροφήν, ἀπ' ἐνίων μὲν ἐν τῇ γλώττῃ τὸ
ἡδύ, ἀπ' ἐνίων δὲ ἐν τῷ λάρυγγι, διὸ καὶ Φι-
λόξενος γεράνου λάρυγγα εὔχετο ἔχειν· ἢ διὰ τὸ
τὰς ἀπὸ τούτων γιγνομένας ἡδονὰς κοινὰς εἶναι*

ἡμῖν καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις; ἅτε οὐσῶν κοινῶν,
ἀτιμόταταί εἰσι καὶ μάλιστα, ἢ μόναι ἐπονεί-
διστοι, ὡς τὸν ὑπὸ τούτων ἡττώμενον ψέγομεν
καὶ ἀκρατῆ καὶ ἀκόλαστον λέγομεν διὰ τὸ ὑπὸ
τῶν χειρίστων ἡδονῶν ἡττᾶσθαι. Οὐσῶν δὲ
τῶν αἰσθήσεων πέντε, τὰ ἄλλα ζῷα ἀπὸ τῶν
δύο μόνων τῶν [προειρημένων] ἥδεται, κατὰ δὲ
τὰς ἄλλας ἢ ὅλως οὐχ ἥδεται ἢ κατὰ συμβεβη-
κὸς τοῦτο πάσχει. Quis igitur habens aliquid humani 6
pudoris voluptatibus istis duabus coeundi atque come-
dendi, quae sunt homini cum sue atque asino com-
munes, gaudeat? Socrates quidem dicebat multos 7
homines propterea velle vivere, ut ederent et biberent,
se bibere atque esse, ut viveret. Hippocrates autem, 8
divina vir scientia, de coitu venerio ita existimabat,
partem esse quandam morbi taeterrimi, quem nostri
'comitialem' dixerunt; namque ipsius verba haec tra-
duntur: 'τὴν συνουσίαν εἶναι μικρὰν ἐπιληψίαν'.

III.

[Quod turpius est, frigide laudari quam acerbius vituperari.]

Turpius esse dicebat Favorinus philosophus, 1
exigue atque frigide laudari quam insectanter et gra-
viter vituperari: 'quoniam,' inquit 'qui maledicit et 2
vituperat, quanto id acerbius facit, tam maximo ille
pro inimico et iniquo ducitur et plerumque propterea
fidem non capit. Sed qui infecunde atque ieiune
laudat, destitui a causa videtur et amicus quidem cre-
ditur eius, quem laudare vult, sed nihil posse reperire,
quod iure laudet.'

IV.

[Quamobrem venter repentino timore effluat; quare etiam ignis urinam lacessat.]

Aristotelis libri sunt, qui problemata physica 1
inscribuntur, lepidissimi et elegantiarum omnigenus

2 referti. In his quaerit, quam ob causam eveniat, ut
quibus invasit repentinus rei magnae timor, plerum-
3 que alvo statim cita fiant? item quaerit, cur accidat,
ut eum, qui propter ignem diutius stetit, libido urinae
4 lacessat? Ac de alvo quidem inter timendum prona
atque praecipiti causam esse dicit, quod timor omnis
sit algificus, quem ille appellat 'ψυχροποιόν', eaque
vi frigoris sanguinem caldoremque omnem de summa
corporis cute cogat penitus et depellat faciatque simul,
ut qui timent sanguine ex ore decedente pallescant.
5 'Is autem' inquit 'sanguis et caldor in intuma co-
6 actus movet plerumque alvum et incitat. De urina
celebri, ex igni proximo facta, verba haec posuit: *Τὸ
δὲ πῦρ διαχαλᾷ τὸ πεπηγός, ὥσπερ ἥλιος τὴν
χιόνα.*

V.

[Ex Aristotelis libris sumptum, quod nivis aqua potui pessima sit; et quod ex nive crystallus concreatur.]

1 In Tiburte rus concesseramus hominis amici divitis
aestate anni flagrantissima ego et quidam alii aequales
et familiares mei, eloquentiae aut philosophiae secta-
2 tores. Erat nobiscum vir bonus ex peripatetica disci-
plina, bene doctus et Aristotelis unice studiosissimus.
3 Is nos aquam multam ex diluta nive bibentes coercebat
severiusque increpabat. Adhibebat nobis auctoritates
nobilium medicorum et cumprimis Aristotelis philo-
sophi, rei omnis humanae peritissimi, qui aquam ni-
valem frugibus sane et arboribus fecundam diceret,
sed hominibus potu nimio insalubrem esse tabemque
et morbos sensim atque in diem longam visceribus
inseminare.

4 Haec quidem ille ad nos prudenter et benivole et
adsidue dictitabat. Sed cum bibendae nivis pausa
fieret nulla, promit e bibliotheca Tiburti, quae tunc
in Herculis templo satis commode instructa libris erat,
Aristotelis librum eumque ad nos adfert et 'huius

saltem' inquit 'sapientissimi viri verbis credite ac de-
sinite valitudinem vestram profligare'.

In eo libro scriptum fuit, deterrimam esse potu 5
aquam e nive itemque solidius latiusque concretam
esse eam, quam '*κρύσταλλον*' Graeci appellant; causa-
que ibi adscripta est huiuscemodi: 'quoniam, cum 6
aqua frigore aeris duratur et coit, necessum est, fieri
evaporationem et quandam quasi auram tenuissimam
exprimi ex ea et emanare. Id autem' inquit 'in ea 7
levissimum est, quod evaporatur; manet autem, quod
est gravius et sordidius et insalubrius, atque id,
pulsu aeris verberatum, in modum coloremque spu-
mae candidae oritur. Sed aliquantum, quod est salu- 8
brius, difflari atque evaporari ex nive, indicium illud
est, quod minor fit illo, quod ante fuerat quam con-
cresceret.

Verba ipsa Aristotelis ex eo libro pauca sumpsi 9
et adscripsi: *Διὰ τί τὰ ἀπὸ χιόνος καὶ κρυστάλ-
λων ὕδατα φαῦλά ἐστιν; Ὅτι παντὸς ὕδατος
πηγνυμένου τὸ λεπτότατον καὶ κουφότατον
ἐξατμίζει. Σημεῖον δέ, ὅτι ἔλαττον γίνεται ἢ
πρότερον, ὅταν τακῇ παγέν. Ἀπεληλυθότος
οὖν τοῦ ὑγιεινοτάτου, ἀνάγκη ἀεί, τὸ καταλει-
πόμενον χεῖρον εἶναι.* Hoc ubi legimus, placuit 10
honorem doctissimo viro haberi Aristoteli. Atque
ita postea ego bellum et odium nivi indixi, alii in-
dutias cum ea varie factitabant.

VI.

[Quod pudor sanguinem ad extera diffundit, timor vero contrahit.]

In problematis Aristotelis philosophi ita scrip- 1
tum est: *Διὰ τί οἱ μὲν αἰσχυνόμενοι ἐρυθριῶσιν,
οἱ δὲ φοβούμενοι ὠχριῶσιν, παραπλησίων τῶν
παθῶν ὄντων; Ὅτι τῶν μὲν αἰσχυνομένων δια-
χεῖται τὸ αἷμα ἐκ τῆς καρδίας εἰς ἅπαντα τὰ
μέρη τοῦ σώματος, ὥστε ἐπιπολάζειν· τοῖς δὲ*

φοβηθεῖσιν συντρέχει εἰς τὴν καρδίαν, ὥστε
ἐκλείπειν ἐκ τῶν ἄλλων μερῶν.
2 Hoc ego Athenis cum Tauro nostro legissem per-
contatusque essem, quid de ratione ista reddita sen-
tiret, 'dixit quidem' inquit 'probe et vere, quid ac-
cideret diffuso sanguine aut contracto, sed cur ita
3 fieret, non dixit. Adhuc enim quaeri potest, quam ob
causam pudor sanguinem diffundat, timor contrahat,
cum sit pudor species timoris atque ita definiatur:
'timor iustae reprehensionis'. Ita enim philosophi
definiunt: 'αἰσχύνη ἐστὶν φόβος δικαίου ψόγου.''

VII.

[Quid sit 'obesum'; nonnullaque alia prisca vocabula.]

1 In agro Vaticano Iulius Paulus poeta, vir bonus
et rerum litterarumque veterum inpense doctus, heredi-
olum tenue possidebat. Eo saepe nos ad sese vocabat
et olusculis pomisque satis comiter copioseque invita-
2 bat. Atque ita molli quodam tempestatis autumnae
die ego et Iulius Celsinus, cum ad eum cenassemus
et apud mensam eius audissemus legi Laevi Alcestin
rediremusque in urbem sole iam fere occiduo, figuras
habitusque verborum nove aut insigniter dictorum in
Laeviano illo carmine ruminabamur et, ut quaeque
vox indidem digna animadverti subvenerat, qua nos
quoque possemus uti, memoriae mandabamus.
3 Erant autem verba, quae tunc suppetebant, huius-
cemodi:

Corpore, inquit, pectoreque undique obeso ac
Mente exsensa tardigenuclo
Senio obpressum.

'Obesum' hic notavimus proprie magis, quam usitate
dictum pro exili atque gracilento; vulgus enim ἀκύρως
vel κατὰ ἀντίφρασιν 'obesum' pro 'uberi' atque 'pin-

gui' dicit. Item notavimus, quod 'oblitteram' gentem 4
pro 'oblitterata' dixit; item, quod hostis, qui foedera 5
frangerent, 'foedifragos', non 'foederifragos' dixit; item, 6
quod rubentem auroram 'pudoricolorem' appellavit et
Memnonem 'nocticolorem'; item, quod 'forte' dubitanter 7
et ab eo, quod est 'sileo', 'silenta loca' dixit et 'pul-
verulenta' et 'pestilenta' et quod 'carendum tui est'
pro 'te' quodque 'magno impete' pro 'impetu'; item 8
quod 'fortescere' posuit pro 'fortem fieri' quodque 9
'dolentiam' pro 'dolore' et 'avens' pro 'libens'; item 10
curis intolerantibus pro 'intolerandis', quodque
manciolis, inquit, tenellis pro 'manibus' et quis
tam siliceo? Item fiere, inquit, inpendio infit,
id est 'fieri inpense incipit'; quodque accipitret po- 11
suit pro 'laceret'.

His nos inter viam verborum Laevianorum ad- 12
notatiunculis oblectabamus. Cetera enim, quae vide- 13
bantur nimium poetica, ex prosae orationis usu
alieniora praetermisimus; veluti fuit, quod de Nestore
ait trisaeclisenex et dulciorelocus iste, quod de 14
tumidis magnisque fluctibus inquit multigrumis
et flumina gelu concreta tegimine esse onychino 15
dixit et quae multiplica ludens conposuit, quale illud 16
est, quod vituperones suos subductisupercilicarp-
tores appellavit.

VIII.

[Quaestio, an 'harena', 'caelum', 'triticum' pluralia inveniantur; atque inibi de 'quadrigis', 'inimicitiis', nonnullis praeterea vocabulis, an singulari numero comperiantur.]

Adulescentulus Romae, priusquam Athenas con- 1
cederem, quando erat a magistris auditionibusque ob-
eundis otium, ad Frontonem Cornelium visendi
gratia pergebam sermonibusque eius purissimis bona-
rumque doctrinarum plenis fruebar. Nec umquam
factum est, quotiens eum vidimus loquentemque audi-

vimus, quin rediremus fere cultiores doctioresque.
2 Veluti fuit illa quodam die sermocinatio illius, levi
quidem de re, sed a Latinae tamen linguae studio non
3 abhorrens. Nam, cum quispiam familiaris eius, bene
eruditus homo et tum poeta inlustris, liberatum esse
se aquae intercutis morbo diceret, quod 'harenis calentibus'
esset usus, tum adludens Fronto: 'morbo
quidem' inquit 'cares, sed verbi vitio non cares.
Gaius enim Caesar, ille perpetuus dictator, Cn.
Pompei socer, a quo familia et appellatio Caesarum
deinceps propagata est, vir ingenii praecellentis, sermonis
praeter alios suae aetatis castissimi, in libris,
quos ad M. Ciceronem de analogia conscripsit,
'harenas' vitiose dici existimat, quod 'harena' numquam
multitudinis numero appellanda sit, sicuti neque
4 'caelum' neque 'triticum'; contra autem 'quadrigas',
etiamsi currus unus, equorum quattuor iunctorum agmen
unum sit, plurativo semper numero dicendas
putat, sicut (circa) 'arma' et 'moenia' et 'comitia' et
'inimicitias', nisi quid contra ea dicis, poetarum pulcherrime,
quo et te purges et non esse id vitium demonstres'.

5 'De 'caelo'' inquit ille 'et 'tritico' non infitias eo,
quin singulo semper numero dicenda sint, neque de
'armis' et 'moenibus' et 'comitiis', quin figura multi-
6 tudinis perpetua censeantur; videbimus autem post de
'inimicitiis' et 'quadrigis'. Ac fortassean de 'quadrigis'
veterum auctoritati concessero, 'inimicitiam' tamen,
sicuti 'inscientiam' et 'inpotentiam' et 'iniuriam', quae
ratio est, quamobrem C. Caesar vel dictam esse a
veteribus vel dicendam a nobis non putat, quando
Plautus, linguae Latinae decus, 'deliciam' quoque
ἑνικῶς dixerit pro deliciis?

Méa, inquit, voluptas, méa delicia.

Inimicitiam autem Q. Ennius in illo memoratissimo
libro dixit:

Eo [ego], inquit, íngenio natús sum: amicitiam
átque inimicitiam ín frontem
Promptám gero.

Sed enim 'harenas' parum Latine dici, quis, oro te,
alius aut scripsit aut dixit? Ac propterea peto, ut,
si Gai Caesaris liber prae manibus est, promi iubeas,
ut quam confidenter hoc indicat, aestimari a te possit'.
Tunc, prolato libro de analogia primo, verba 7
haec ex eo pauca memoriae mandavi. Nam, cum 8
supra dixisset, neque 'caelum' neque 'triticum' neque
'harenam' multitudinis significationem pati, num tu,
inquit, harum rerum natura accidere arbitraris,
quod 'unam terram' ac 'plures terras' et 'ur-
bem' et 'urbes' et 'imperium' et 'imperia' di-
camus, neque 'quadrigas' in unam nominis
figuram redigere neque 'harenam' multitudinis
appellatione convertere possimus?
His deinde verbis lectis ibi Fronto ad illum po- 9
etam: 'videturne tibi' inquit 'C. Caesar de statu verbi
contra te satis aperte satisque constanter pronuntiasse?'
Tunc permotus auctoritate libri poeta: 'si a Caesare' 10
inquit 'ius provocandi foret, ego nunc ab hoc Caesa-
ris libro provocassem. Sed quoniam ipse rationem
sententiae suae reddere supersedit, nos te nunc roga-
mus, ut dicas, quam esse causam vitii putes et in
'quadriga' dicenda et in 'harenis''. Tum Fronto ita 11
respondit: ''Quadrigae' semper, etsi multiiugae non
sunt, multitudinis tamen numero tenentur, quoniam
quattuor simul equi iuncti 'quadrigae', quasi 'quadri-
iugae', vocantur, neque debet prorsus appellatio equo-
rum plurium includi in singularis numeri unitatem'.
Eandemque rationem [harenae] habendam, sed in 12
specie dispari; nam cum 'harena' singulari in numero
dicta multitudinem tamen et copiam significet mini-
marum, ex quibus constat, partium, indocte et inscite
'harenae' dici videntur, tamquam id vocabulum in-

digeat numeri amplitudine, cum ei singulariter dici
ingenita sit naturalis sui multitudo. Sed haec ego'
inquit 'dixi, non ut huius sententiae legisque fundus
subscriptorque fierem, sed ut ne Caesaris, viri docti,
13 opinionem ἀπαραμύθητον destituerem. Nam cum
'caelum' semper ἑνικῶς dicatur, 'mare' et 'terra' non
semper, et 'pulvis', 'ventus' et 'fumus' non semper,
cur 'indutias' et 'caerimonias' scriptores veteres non-
numquam singulari numero appellaverunt, 'ferias' et
'nundinas' et 'inferias' et 'exequias' numquam? cur
'mel' et 'vinum' atque id genus cetera numerum mul-
14 titudinis capiunt, 'lacte' non capiat? quaeri, inquam,
ista omnia et enucleari et extundi ab hominibus ne-
gotiosis in civitate tam occupata non queunt. Quin
his quoque ipsis, quae iam dixi, demoratos vos esse
15 video alicui, opinor, negotio destinatos. Ite ergo nunc
et, quando forte erit otium, quaerite, an 'quadrigam'
et 'harenas' dixerit e cohorte illa dumtaxat antiquiore
vel oratorum aliquis vel poetarum, id est classicus
adsiduusque aliquis scriptor, non proletarius?'

16 Haec quidem Fronto requirere nos iussit vocabula
non ea re, opinor, quod scripta esse in ullis veterum
libris existumaret, sed ut nobis studium lectitandi in
17 quaerendis rarioribus verbis exerceret. Quod unum
ergo rarissimum videbatur, invenimus 'quadrigam'
numero singulari dictam in libro saturarum M.
18 Varronis, qui inscriptus est Ecdemeticus. 'Harenas'
autem πληθυντικῶς dictas minore studio quaerimus,
quia praeter C. Caesarem, quod equidem meminerim,
nemo id doctorum hominum dedit.

IX.

[Antonii Iuliani in convivio ad quosdam Graecos lepidissima responsio.]

1 Adulescens e terra Asia de equestri loco, laetae indolis moribusque et fortuna bene ornatus et ad rem

musicam facili ingenio ac lubenti, cenam dabat amicis
ac magistris sub urbe in rusculo celebrandae lucis
annuae, quam principem sibi vitae habuerat. Venerat 2
tum nobiscum ad eandem cenam Antonius Iulianus
rhetor, docendis publice iuvenibus magister, Hispano
ore florentisque homo facundiae et rerum litterarum-
que veterum peritus. Is, ubi eduliis finis et poculis 3
mox sermonibusque tempus fuit, desideravit exhiberi,
quos habere eum adulescentem sciebat, scitissimos
utriusque sexus, qui canerent voce et qui psallerent.
Ac posteaquam introducti pueri puellaeque sunt, iucun- 4
dum in modum *Ἀνακρεόντεια* pleraque et Sapphica
et poetarum quoque recentium *ἐλεγεῖα* quaedam
erotica dulcia et venusta cecinerunt. Oblectati autem 5
sumus praeter multa alia versiculis lepidissimis Ana-
creontis senis, quos equidem scripsi, ut interea labor
hic vigiliarum et inquies suavitate paulisper vocum
atque modulorum adquiesceret:

Τὸν ἄργυρον τορεύσας, 6
Ἥφαιστέ, μοι ποίησον
Πανοπλίας μὲν οὐχί,
Τί γὰρ μάχαισι κἀμοί;
Ποτήριον δὲ κοῖλον
Ὅσον δύνῃ βάθυνον,
Καὶ μὴ ποίει κατ' αὐτό
Μήτ' ἄστρα μήτ' ἁμάξας·
Τί Πλειάδων μέλει μοι,
Τί δ' ἀστέρος Βοώτεω;
Ποίησον ἀμπέλους μοι
Καὶ βότρυας κατ' αὐτῶν
Καὶ χρυσέους πατοῦντας
Ὁμοῦ καλῷ Λυαίῳ
Ἔρωτα καὶ Βάθυλλον.

Tum Graeci plusculi, qui in eo convivio erant, 7
homines amoeni et nostras quoque litteras haut in-
curiose docti, Iulianum rhetorem lacessere insectari-

que adorti sunt tamquam prorsus barbarum et agrestem, qui ortus terra Hispania foret clamatorque tantum et facundia rabida iurgiosaque esset eiusque linguae exercitationes doceret, quae nullas voluptates nullamque mulcedinem Veneris atque Musae haberet; saepeque eum percontabantur, quid de Anacreonte ceterisque id genus poetis sentiret et ecquis nostrorum poetarum tam fluentes carminum delicias fecisset? 'nisi Catullus' inquiunt 'forte pauca et Calvus itidem pauca. Nam Laevius implicata et Hortensius invenusta et Cinna inlepida et Memmius dura ac deinceps omnes rudia fecerunt atque absona'.

8 Tum ille pro lingua patria, tamquam pro aris et focis, animo inritato indignabundus: 'cedere equidem' inquit 'vobis debui, ut in tali asotia atque nequitia Alcinum vinceretis et sicut in voluptatibus cultus atque victus, ita in cantilenarum quoque mollitiis an-
9 teiretis. Sed ne nos, id est nomen Latinum, tamquam profecto vastos quosdam et insubidos, ἀναφροδισίας condemnetis, permittite mihi, quaeso, operire pallio caput, quod in quadam parum pudica oratione Socraten fecisse aiunt, et audite ac discite, nostros quoque antiquiores ante eos, quos nominastis, poetas amasios ac venerios fuisse'.

10 Tum resupinus, capite convelato, voce admodum quam suavi, versus cecinit Valeri Aeditui, veteris poetae, item Porcii Licini et Q. Catuli, quibus mundius, venustius, limatius, tersius, Graecum Latinumve nihil quicquam reperiri puto.

11 Aeditui versus:

Dicere cum conor curam tibi, Pamphila, cordis,
Quid mi abs te quaeram? verba labris abeunt,
Per pectus manat subito [subido] mihi sudor:
Sic tacitus, subidus, dum pudeo, pereo.

Atque item alios versus eiusdem addidit, non hercle minus dulces quam priores: 12

Qui faculam praefers, Phileros, quae nil opus nobis?
Ibimus sic, lucet pectore flamma satis.
Istam non potis est vis saeva extinguere venti
Aut imber caelo candidus praecipitans,
At contra hunc ignem Veneris, nisi si Venus ipsa,
Nullast quae possit vis alia opprimere.

Item dixit versus Porcii Licini hosce: 13

Custodes ovium vernae propaginis, agnum,
Quaeritis ignem? ite huc; quaeritis? ignis homost.
Si digito attigero, incendam silvam simul omnem,
Omne pecus flammast, omnia qua video.

Quinti Catuli versus illi fuerunt: 14

Aufugit mi animus; credo, ut solet, ad Theotimum
Devenit. Sic est: perfugium illud habet.
Qui, si non interdixem, ne illunc fugitivum
Mitteret ad se intro, sed magis eiceret?
Ibimus quaesitum. Verum, ne ipsi teneamur,
Formido. Quid ago? Da Venus consilium.

X.

[Verba haec 'praeter propter', in usu vulgi prodita, etiam Ennii fuisse.]

Memini, me quondam et Celsinum Iulium Numidam ad Frontonem Cornelium, pedes tunc graviter aegrum, ire et visere. Atque ibi ubi intro- 1

ducti sumus, offendimus eum cubantem in scimpodio
Graeciensi, circumundique sedentibus multis doctrina
2 aut genere aut fortuna nobilibus viris. Adsistebant
fabri aedium complures, balneis novis moliendis ad-
hibiti, ostendebantque depictas in membranulis varias
3 species balnearum. Ex quibus cum elegisset unam
formam speciemque veris, interrogavit, quantus esset
pecuniae sumptus ad id totum opus absolvendum?
4 cumque architectus dixisset, necessaria videri esse
sestertia ferme trecenta, unus ex amicis Frontonis:
'et praeterpropter' inquit 'alia quinquaginta'.

5 Tum Fronto dilatis sermonibus, quos habere de
balnearum sumptu instituerat, aspiciens ad eum amicum,
qui dixerat, alia quinquaginta esse necessaria praeter-
propter, [eum interrogavit, quid significaret verbum
6 'praeterpropter']. Atque ille amicus: 'non meum' in-
quit 'hoc verbum est, sed multorum hominum, quos
7 loquentis id audias; quid autem id verbum significet,
non ex me, sed ex grammatico quaerundum est', ac
simul digito demonstrat grammaticum, haud incelebri
nomine Romae docentem (sedentem). Tum grammati-
cus usitati pervulgatique verbi obscuritate motus:
8 'quaerimus,' inquit 'quod honore quaestionis minime
9 dignum est. Nam nescio quid hoc praenimis plebeium
est et in opificum sermonibus quam [in hominum doc-
torum disputationibus] notius'.

10 At enim Fronto, iam voce atque vultu intentiore:
'itane,' inquit 'magister, dehonestum tibi deculpatum-
que hoc verbum videtur, quo et M. Cato et M. Varro
et pleraque aetas superior, ut necessario et Latino
11 usi sunt?' Atque ibi Iulius Celsinus admonuit, in
tragoedia quoque Enni, quae Iphigenia inscripta
est, id ipsum, de quo quaerebatur, scriptum esse et
a grammaticis contaminari magis solitum quam enar-
12 rari. Quocirca statim proferri Iphigeniam Q. Enni
iubet. In eius tragoediae choro inscriptos esse hos
versus legimus:

Ótio qui néscit uti
Plús negoti habét quam cum est negótium in negótio.
Nám cui quod agat ínstitutumst, níl nisi negótium,
Íd agit, [id] studét, ibi mentem atque ánimum delectát suum,
Ótioso in ótio animus néscit, quid velit.
Hóc idem est; em néque domi nunc nós nec militiaé sumus,
Ímus huc, hinc íllue, cum illuc véntum est, ire illínc lubet,
Íncerte errat ánimus, praeterprópter vitam vívitur.

Hoc ibi lectum est, tum deinde Fronto ad grammaticum iam labentem: 'audistine,' inquit 'magister optime, Ennium tuum dixisse 'praeterpropter' et cum sententia quidem tali, quali severissimae philosophorum esse obiurgationes solent? petimus igitur, dicas, quoniam de Enniano iam verbo quaeritur, quis sit ignotus huiusce versus sensus: 13

Íncerte errat ánimus, praeterprópter vitam vívitur.

Et grammaticus sudans multum ac rubens multum, cum id plerique prolixius riderent, exurgit et abiens: 'tibi' inquit 'Fronto, postea uni dicam, ne inscitiores audiant ac discant.' Atque ita omnes, relicta ibi quaestione verbi, consurreximus. 14

XI.

[Ponit versus Platonis amatorios, quos admodum iuvenis lusit, dum tragoediis contendit.]

Celebrantur duo isti Graeci versiculi multorumque 1
doctorum hominum memoria dignantur, quod sint lepidissimi et venustissimae brevitatis. Neque adeo 2

pauci sunt veteres scriptores, [qui] quidem eos Platonis esse philosophi adfirmant, quibus ille adulescens luserit, cum tragoediis quoque eodem tempore faciendis praeluderet:

Τὴν ψυχὴν Ἀγάθωνα φιλῶν ἐπὶ χείλεσιν ἔσχον·
Ἦλθε γὰρ ἡ τλήμων ὡς διαβησομένη.

3 Hoc *δίστιχον* amicus meus, *οὐκ ἄμουσος* adulescens, in plures versiculos licentius liberiusque vertit. Qui quoniam mihi quidem visi sunt non esse memoratu indigni, subdidi:

4 Cum semihiulco savio
Meo puellum savior
Dulcemque florem spiritus
Duco ex aperto tramite,
Anima [mea] aegra et saucia
Cucurrit ad labeas mihi,
Rictumque in oris pervium
Et labra pueri mollia,
Rimata itineri transitus,
Vt transiliret, nititur.
Tum si morae quid plusculae
Fuisset in coetu osculi,
Amoris igni percita
Transisset et me linqueret
Et mira prorsum res foret,
Vt † ad me fierem mortuus,
Ad puerum [ut] intus viverem.

XII.

[Dissertatio Herodis Attici super vi et natura doloris suaeque opinionis affirmatio per exemplum indocti rustici, qui cum rubis fructiferas arbores praecidit.]

1 Herodem Atticum, consularem virum, Athenis disserentem audivi Graeca oratione, in qua fere omnes

memoriae nostrae universos gravitate atque copia et
elegantia vocum longe praestitit. Disseruit autem 2
contra *ἀπάθειαν* Stoicorum, lacessitus a quodam
Stoico, tamquam minus sapienter et parum viriliter
dolorem ferret ex morte pueri, quem amaverat. In 3
ea dissertione, quantulum memini, huiuscemodi sensus
est: quod nullus usquam homo, qui secundum naturam
sentiret et saperet, adfectionibus istis animi, quas
'*πάθη*' appellabat, aegritudinis, cupiditatis, timoris,
irae, voluptatis, carere et vacare totis posset (rhetor
non dolore), atque, si posset etiam obniti, ut totis
careret, non fore id melius, quoniam langueret animus
et torperet, adfectionum quarundam adminiculis, ut
necessaria plurimum temperie privatus. Dicebat enim 4
sensus istos motusque animi, qui cum inmoderatiores
sunt, vitia fiunt, innexos inplicatosque esse vigoribus
quibusdam mentium et alacritatibus, ac propterea, si 5
omnino omnis eos inperitius convellamus, periculum
esse, ne eis adhaerentes bonas quoque et utiles animi
indoles amittamus. Moderandos esse igitur et scite 6
considerateque purgandos censebat, ut ea tantum, quae
aliena sunt contraque naturam videntur et cum pernicie
adgnata sunt, detrahantur, ne profecto id accidat, quod
cuipiam Thraco insipienti et rudi in agro, quem emerat,
procurando venisse usu fabulast.

'Homo Thracus' inquit 'ex ultima barbaria, ruris 7
colendi insolens, cum in terras cultiores humanioris
vitae cupidine conmigrasset, fundum mercatus est oleo
atque vino consitum. Qui nihil admodum super vite
aut arbore colenda sciret, videt forte vicinum rubos
alte atque late obortas excidentem, fraxinos ad summum
prope verticem deputantem, suboles vitium e
radicibus caudicum super terram fusas revellentem,
stolones in pomis aut in oleis proceros atque derectos
amputantem, acceditque prope et cur tantam ligni atque
frondium caedem faceret, percontatus est. Et 8
vicinus ita respondit: 'Vt ager' inquit 'mundus purus-

9 que fiat, eius arbor atque vitis fecundior.' Discedit
ille a vicino gratias agens et laetus, tamquam adeptus
rei rusticae disciplinam. Tum falcem ibi ac securim
capit; atque ibi homo miser inperitus vites suas sibi
omnis et oleas detruncat comasque arborum laetissimas
uberrimosque vitium palmites decidit et frutecta atque
virgulta simul omnia, pomis frugibusque gignendis
felicia, cum sentibus et rubis purificandi agri gratia
convellit, mala mercede doctus audaciam fiduciamque
10 peccandi imitatione falsa eruditus. Sic' inquit 'isti
apathiae sectatores, qui videri se esse tranquillos et
intrepidos et inmobiles volunt, dum nihil cupiunt, nihil
dolent, nihil irascuntur, nihil gaudent, omnibus vehementioris animi officiis amputatis, in torpore ignavae
et quasi enervatae vitae consenescunt.'

XIII.

[Quos 'pumiliones' dicimus, Graece 'νάνους' appellari.]

1 Stabant forte una in vestibulo Palatii fabulantes
Fronto Cornelius et Festus Postumius et Apollinaris Sulpicius, atque ego ibi adsistens cum quibusdam aliis sermones eorum, quos de litterarum
2 disciplinis habebant, curiosius captabam. Tum Fronto Apollinari: 'fac me' inquit 'oro, magister, ut sim certus, an recte supersederim 'nanos' dicere parva nimis statura homines maluerimque eos 'pumiliones' appellare, quoniam hoc scriptum esse in libris veterum memineram, 'nanos' autem sordidum esse verbum et
3 barbarum credebam?' 'Est quidem' inquit 'hoc' Apollinaris 'in consuetudine inperiti vulgi frequens, sed barbarum non est censeturque linguae Graecae origine; 'νάνους' enim Graeci vocaverunt brevi atque humili corpore homines paulum supra terram extantes idque ita dixerunt adhibita quadam ratione etymologiae cum sententia vocabuli competente et, si memoria' inquit 'mihi non labat, scriptum hoc est in comoedia Ari-

stophanis, cui nomen est Ὁλκάδες. Fuisset autem
verbum hoc a te civitate donatum aut in Latinam
coloniam deductum, si tu eo uti dignatus fores, esset-
que id inpendio probabilius quam quae a Laberio
ignobilia nimis et sordentia in usum linguae Latinae
intromissa sunt.'

Tum Festus Postumius grammatico cuipiam La- 4
tino, Frontonis familiari: 'docuit' inquit 'nos Apol-
linaris, 'nanos' verbum Graecum esse, tu nos doce,
in quo de mulis aut eculeis humilioribus vulgo dicitur,
anne Latinum sit et aput quem scriptum reperiatur?'
Atque ille grammaticus, homo sane perquam in no- 5
scendis veteribus scriptis exercitus: 'si piaculum' inquit
'non committitur, praesente Apollinare, quid de voce
ulla Graeca Latinave sentiam, dicere, audeo tibi, Feste,
quaerenti respondere, esse hoc verbum Latinum scrip-
tumque inveniri in poematis Helvi Cinnae, non
ignobilis neque indocti poetae', versusque eius ipsos
dixit, quos, quoniam memoriae mihi forte aderant,
adscripsi:

At nunc me Genumana per salicta
Bigis raeda rapit citata nanis.

XIV.

[Contemporaneos fuisse Caesari et Ciceroni M. Varronem et P. Nigidium, aetatis suae doctissimos Romanos; et quod Nigidii commentationes propter earum obscuritatem subtilitatemque in vulgus non exeunt.]

Aetas M. Ciceronis et C. Caesaris praestanti 1
facundia paucos habuit, doctrinarum autem multi-
formium variarumque artium, quibus humanitas eru-
dita est, columina habuit M. Varronem et P. Nigi-
dium. Sed Varronis quidem monumenta rerum ac 2
disciplinarum, quae per litteras condidit, in propatulo
frequentique usu feruntur, Nigidianae autem com- 3
mentationes non proinde in volgus exeunt et obscuritas

subtilitasque earum tamquam parum utilis derelicta
4 est. Sicuti sunt, quae paulo ante legimus in com-
mentariis eius, quos grammaticos inscripsit, ex
quibus quaedam ad demonstrandum scripturae genus
exempli gratia sumpsi.

5 Nam, cum de natura atque ordine litterarum dis-
sereret, quas grammatici 'vocales' appellant, verba haec
scripsit, quae reliquimus inenarrata ad exercendam
6 legentium intentionem: a et o semper principes
sunt, i et u semper subditae, e et subit et
praeit; [praeit] in 'Euripo', subit in 'Aemilio'.
Si quis putat, praeire u in his verbis: 'Valerius',
'Vennonius', 'Volusius', aut i in his: 'iampridem',
'iecur', 'iocus', 'iucundum', errabit, quod hae
litterae, cum praeeunt, ne vocales quidem sunt.
7 Item ex eodem libro verba haec sunt: Inter lit-
teram n et g est alia vis, ut in nomine 'anguis'
et 'angari' et 'ancorae' et 'increpat' et 'incurrit'
et 'ingenuus'. In omnibus his non verum n,
sed adulterinum ponitur. Nam n non esse,
lingua indicio est; nam si ea littera esset,
8 lingua palatum tangeret. Alio deinde in loco ita
scriptum: Graecos non tantae inscitiae arcesso,
qui *ου* ex o et *υ* scripserunt, [quantae nostri
fuerunt,] qui i ex e et i: illud enim inopia fe-
cerunt, hoc nulla re subacti.

A. GELLII

NOCTIVM ATTICARVM LIBER VICESIMVS.

I.

Disputatio Sex. Caecilii iureconsulti et Favorini philosophi de legibus duodecim tabularum.

Sextus Caecilius in disciplina iuris atque in 1
legibus populi Romani noscendis interpretandisque
scientia, usu auctoritateque inlustris fuit. Ad eum 2
forte in area Palatina, cum salutationem Caesaris op-
periremur, philosophus Favorinus accessit conlocutus-
que est, nobis multisque aliis praesentibus. In illis 3
tunc eorum sermonibus orta mentiost legum decem-
viralium, quas decemviri eius rei gratia a populo creati
conposuerunt, in duodecim tabulas conscripserunt.

Eas leges cum Sex. Caecilius, inquisitis explora- 4
tisque multarum urbium legibus, eleganti atque ab-
soluta brevitate verborum scriptas diceret, 'sit' inquit
'hoc' Favorinus 'in pleraque earum legum parte ita
uti dicis; non enim minus cupide tabulas istas duo-
decim legi quam illos duodecim libros Platonis de
legibus. Sed quaedam istic esse animadvertuntur
aut obscurissima [aut durissima] aut lenia contra
nimis et remissa aut nequaquam ita, ut scriptum est,
consistentia'.

'Obscuritates' inquit Sex. Caecilius 'non adsigne- 5
mus culpae scribentium, sed inscitiae non adsequentium,

quamquam hi quoque ipsi, qui quae scripta sunt minus
6 percipiunt, culpa vacant. Nam longa aetas verba at-
que mores veteres oblitteravit, quibus verbis moribus-
que sententia legum conprehensa est. Trecentesimo
quoque anno post Romam conditam tabulae conpositae
scriptaeque sunt, a quo tempore ad hunc diem anni
7 esse non longe minus sescenti videntur. Dure autem
scriptum esse in istis legibus quid existimari potest?
nisi duram esse legem putas, quae iudicem arbitrumve
iure datum, qui ob rem dicendam pecuniam accepisse
convictus est, capite poenitur aut quae furem mani-
festum ei, cui furtum factum est, in servitutem tradit,
8 nocturnum autem furem ius occidendi tribuit. Dic
enim, quaeso, dic, vir sapientiae studiosissime, an aut
iudicis illius perfidiam contra omnia divina atque hu-
mana iusiurandum suum pecunia vendentis aut furis
manifesti intolerandam audaciam aut nocturni grassa-
toris insidiosam violentiam non dignam esse capitis
poena existumes?'

9 'Noli', inquit Favorinus, 'ex me quaerere, quid
ego existumem. Scis enim, solitum esse me pro disci-
plina sectae, quam colo, inquirere potius quam de-
10 cernere. Sed non levis existimator neque aspernabilis
est populus Romanus, cui delicta quidem istaec vindi-
canda, poenae tamen huiuscemodi nimis durae esse
visae sunt: passus enim est leges istas de tam inmodico
11 supplicio situ atque senio emori. Sicut illud quoque
inhumaniter scriptum improbavit, quod, si homo in
ius vocatus, morbo aut aetate aeger ad ingrediendum
invalidus est, arcera non sternitur, sed ipse aufertur
et iumento imponitur atque ex domo sua ad praetorem
in comitium nova funeris facie effertur. Quam enim
ob causam morbo adfectus et ad respondendum pro
sese non idoneus, iumento adhaerens in ius adversario
12 deportatur? Quod vero dixi, videri quaedam esse in-
pendio molliora, nonne tibi quoque videtur nimis esse
dilutum, quod ita de iniuria poenienda scriptum est:

Si iniuriam alteri faxsit, viginti quinque aeris
poenae sunto. Quis enim erit tam inops, quem ab
iniuriae faciendae libidine viginti quinque asses de-
terreant? Itaque cum eam legem (cum) Labeo quo- 13
que vester in libris, quos ad duodecim tabulas
conscripsit, non probaret, ***' inquit 'L. Veratius
fuit egregie homo inprobus atque inmani vecordia.
Is pro delectamento habebat, os hominis liberi manus
suae palma verberare. Eum servus sequebatur ferens
crumenam plenam assium; ut quemque depalmaverat,
numerari statim secundum duodecim tabulas quinque
et viginti asses iubebat. Propterea' inquit 'praetores
postea hanc abolescere et relinqui censuerunt iniuriis-
que aestumandis recuperatores se daturos edixerunt.
Nonnulla autem in istis legibus ne consistere quidem, 14
sicuti dixi, visa sunt, velut illa lex talionis, cuius
verba, nisi memoria me fallit, haec sunt: si membrum
rupit, ni cum e pacto, talio esto. Praeter enim 15
ulciscendi acerbitatem ne procedere quoque executio
iustae talionis potest. Nam cui membrum ab alio
ruptum est, si ipsi itidem rumpere per talionem velit,
quaero, an efficere possit rumpendi pariter membri
aequilibrium? In qua re primum ea difficultas est
inexplicabilis. Quis vi membrum' inquit 'alteri in- 16
prudens ruperit? quod enim inprudentia factum est,
retaliari per inprudentiam debet. Ictus quippe fortu-
itus et consultus non cadunt sub eiusdem talionis
similitudinem. Quonam igitur modo inprudentem
poterit imitari, qui in exequenda talione non licentiae
ius habet, sed inprudentiae? Sed et si prudens ruperit, 17
nequaquam patietur aut altius se laedi aut latius. Quod
cuiusmodi libra atque mensura caveri possit, non re-
perio. Quin etiam, si quid plus erit aliterve conmis- 18
sum, res fiet ridiculae atrocitatis, ut contraria actio
mutuae talionis oriatur et adolescat infinita quaedam
reciprocatio talionum. Nam de inmanitate illa secandi 19
partiendique humani corporis, si unus ob pecuniam

debitam iudicatus addictusque sit pluribus, non libet
meminisse et piget dicere. Quid enim videri potest
efferatius, quid ab hominis ingenio diversius quam
quod membra inopis debitoris saevissimo laniatu dis-
trahebantur, sicuti nunc bona venum distrahuntur?'
20 Tum Sex. Caecilius amplexus utraque manu
Favorinum, 'tu es' inquit 'unus profecto in nostra
memoria non Graecae modo, sed Romanae quoque rei
peritissimus. Quis enim philosophorum disciplinae
suae leges tam scite atque docte callet quam leges tu
21 nostras decemvirales percalluisti? sed, quaeso tecum
tamen, degrediare paulisper curriculis istis disputatio-
num vestrarum academicis omissoque studio, quicquid
lubitum est arguendi tuendique, consideres gravius,
22 cuiusmodi sint ea, quae reprehendisti, nec ideo con-
temnas legum istarum antiquitates, quod plerisque
ipsis iam populus Romanus uti desiverit. Non enim
profecto ignoras, legum oportunitates et medellas pro
temporum moribus et pro rerum publicarum generibus
ac pro utilitatum praesentium rationibus proque viti-
orum, quibus medendum est, fervoribus mutari atque
flecti neque uno statu consistere, quin, ut facies caeli
et maris, ita rerum atque fortunae tempestatibus
23 varientur. Quid salubrius visum est rogatione illa
Stolonis iugerum de numero praefinito? quid utilius
plebisscito Voconio de coercendis mulierum heredita-
tibus? quid tam necessarium existimatum est propul-
sandae civium luxuriae quam lex Licinia et Fannia
aliaeque item leges sumptuariae? Omnia tamen haec
oblitterata et operta sunt civitatis opulentia quasi
24 quibusdam fluctibus exaestuantis. Sed cur tibi esse
visa est inhumana lex omnium mea quidem sententia
humanissima, quae iumentum dari iubet aegro aut
25 seni in ius vocato? Verba sunt haec de lege si in
ius vocat: Si morbus aevitasve vitium escit,
qui in ius vocabit iumentum dato; si nolet,
26 arceram ne sternito. An tu forte morbum appel-

lari hic putas aegrotationem gravem cum febri rapida
et quercera, iumentumque dici pecus aliquod unicum
tergo vehens? ac propterea minus fuisse humanum
existumas, aegrotum domi suae cubantem iumento in-
positum in ius rapi? Hoc, mi Favorine, nequaquam 27
ita est. Nam morbus in lege ista non febriculosus
neque nimium gravis, sed vitium aliquod inbecillitatis
atque invalentiae demonstratur, non periculum vitae
ostenditur. Ceteroqui morbum vehementiorem, vim
graviter nocendi habentem, legum istarum scriptores
alio in loco, non per se 'morbum', sed 'morbum son-
ticum' appellant. Iumentum quoque non id solum 28
significat, quod nunc dicitur, sed vectabulum etiam,
quod a iunctis pecoribus trahebatur; veteres [scilicet]
nostri 'iumentum' a 'iungendo' dixerunt. 'Arcera' autem 29
vocabatur plaustrum [rusticum] tectum undique et
munitum, quasi arca quaedam magna, vestimentis in-
strata, qua nimis aegri aut senes portari cubantes
solebant. Quaenam tibi igitur acerbitas esse visa est, 30
quod in ius vocato paupertino homini vel inopi, qui
aut pedibus forte aegris esset aut quo alio casu in-
gredi non quiret, plaustrum esse dandum censuerunt?
neque insterni tamen delicate arceram iusserunt, quo-
niam satis esset invalido cuimodi vectabulum. Atque
id fecerunt, ne causatio ista aegri corporis perpetuam
vocationem daret fidem detractantibus iurisque actiones
declinantibus. Sed enim ipsum vide. Iniurias factas 31
quinque et viginti assibus sanxerunt. Non omnino
omnes, mi Favorine, iniurias aere isto pauco dilu-
erunt, tametsi haec ipsa paucitas assium grave pondus
aeris fuit; nam librariis assibus in ea tempestate
populus usus est. Sed iniurias atrociores, ut de osse 32
fracto, non liberis modo, verum etiam servis factas
inpensiore damno vindicaverunt, quibusdam autem in- 33
iuriis talionem quoque adposuerunt. Quam quidem
tu talionem, vir optime, iniquius paulo insectatus es
ac ne consistere quidem dixisti lepida quadam sollertia

verborum, quoniam talioni par non sit talio neque
rumpi membrum facile possit ad alterius rupturae, ut
34 ais tu, 'aequilibrium'. Verumst, mi Favorine, talionem
parissimam fieri difficillime. Sed decemviri minuere
atque extinguere volentes huiuscemodi violentiam pul-
sandi atque laedendi talione, eo quoque metu coercen-
dos esse homines putaverunt neque eius, qui membrum
alteri rupisset et pacisci tamen de talione redimenda
nollet, tantam esse habendam rationem arbitrati sunt,
ut, an prudens inprudensne rupisset, spectandum pu-
tarent aut talionem in eo vel ad amussim aequipera-
rent vel in librili perpenderent; sed potius eundem
animum eundemque impetum in eadem parte corporis
rumpenda, non eundem quoque casum exigi voluerunt,
quoniam modus voluntatis praestari posset, casus ictus
35 non posset. Quod si ita est, ut dico et ut ipse aequi-
tatis habitus demonstrat, taliones illae tuae reciprocae
36 argutiores profecto quam veriores fuerunt. Sed quo-
niam acerbum quoque esse hoc genus poenae putas,
quae, obsecro te, ista acerbitas est, si idem fiat in te,
quod tute in alio feceris? praesertim cum habeas
facultatem paciscendi et non necesse sit pati talionem,
37 nisi eam tu elegeris. Quod edictum autem praetorum
de aestimandis iniuriis probabilius esse existimas, nolo
hoc ignores, hanc quoque ipsam talionem ad aestima-
38 tionem iudicis redigi necessario solitam. Nam si reus,
qui depecisci noluerat, iudici talionem imperanti non
parebat, aestimata lite iudex hominem pecuniae dam-
nabat, atque ita, si reo et pactio gravis et acerba
talio visa fuerat, severitas legis ad pecuniae multam
39 redibat. Restat, ut ei, quod de sectione partitioneque
corporis inmanissimum esse tibi visum est, respondeam.
Omnibus quidem virtutum generibus exercendis colen-
disque populus Romanus e parva origine ad tantae
amplitudinis instar emicuit, sed omnium maxime atque
praecipue fidem coluit sanctamque habuit tam privatim
40 quam publice. Sic consules, clarissimos viros, hosti-

bus confirmandae fidei publicae causa dedit, sic clien-
tem in fidem acceptum cariorem haberi quam propin-
quos tuendumque esse contra cognatos censuit, neque
peius ullum facinus existimatum est quam si cui pro-
baretur, clientem divisui habuisse. Hanc autem fidem 41
maiores nostri non modo in officiorum vicibus, sed in
negotiorum quoque contractibus sanxerunt maximeque
in pecuniae mutuaticae usu atque commercio: adimi
enim putaverunt subsidium hoc inopiae temporariae,
quo communis omnium vita indiget, si perfidia debi-
torum sine gravi poena eluderet. Confessi igitur aeris 42
ac debiti iudicatis triginta dies sunt dati conquirendae
pecuniae causa, quam dissolverent, eosque dies decem- 43
viri 'iustos' appellaverunt, velut quoddam iustitium,
id est iuris inter eos quasi interstitionem quandam et
cessationem, quibus diebus nihil cum his agi iure
posset. Post deinde, nisi dissolverant, ad praetorem 44
vocabantur et ab eo quibus erant iudicati addicebantur,
nervo quoque aut compedibus vinciebantur. Sic enim 45
sunt, opinor, verba legis: Aeris confessi rebusque
iure iudicatis triginta dies iusti sunto. Post
deinde manus iniectio esto, in ius ducito. Ni
iudicatum facit aut quis endo eo in iure vin-
dicit, secum ducito, vincito aut nervo aut com-
pedibus. Quindecim pondo ne minore aut si
volet maiore vincito. Si volet suo vivito. Ni
suo vivit, qui eum vinctum habebit, libras far-
ris endo dies dato. Si volet plus dato. Erat 46
autem ius interea paciscendi ac, nisi pacti forent,
habebantur in vinculis dies sexaginta. Inter eos dies 47
trinis nundinis continuis ad praetorem in comitium
producebantur, quantaeque pecuniae iudicati essent,
praedicabatur. Tertiis autem nundinis capite poenas
dabant aut trans Tiberim peregre venum ibant. Sed 48
eam capitis poenam sanciendae, sicuti dixi, fidei gratia
horrificam atrocitatis ostentu novisque terroribus me-
tuendam reddiderunt. Nam si plures forent, quibus

reus esset iudicatus, secare, si vellent, atque partiri
49 corpus addicti sibi hominis permiserunt. Et quidem
verba ipsa legis dicam, ne existimes, invidiam me
istam forte formidare: Tertiis, inquit, nundinis partis
secanto. Si plus minusve secuerunt, se fraude
50 esto. Nihil profecto inmitius, nihil inmanius, nisi,
ut re ipsa apparet, eo consilio tanta inmanitas poenae
51 denuntiatast, ne ad eam umquam perveniretur. Addici
namque nunc et vinciri multos videmus, quia vincu-
52 lorum poenam deterrimi homines contemnunt, dissectum
esse antiquitus neminem equidem legi neque audivi,
quoniam saevitia ista poenae contemni non quitast.
53 An putas, Favorine, si non illa etiam ex duodecim
tabulis de testimoniis falsis poena abolevisset et si
nunc quoque, ut antea, qui falsum testimonium dixisse
convictus esset, e saxo Tarpeio deiceretur, mentituros
fuisse pro testimonio tam multos quam videmus?
Acerbitas plerumque ulciscendi maleficii bene atque
54 caute vivendi disciplinast. Historia de Metto Fufetio
Albano nobis quoque, non admodum numero istius-
modi libros lectitantibus, ignota non est, qui, quoniam
pactum atque condictum cum rege populi Romani
perfide ruperat, binis quadrigis evinctus in diversa niten-
tibus laceratus est: novum atque asperum supplicium
quis negat? sed, quid elegantissimus poeta dicat, vide:

at tu dictis, Albane, maneres'.

55 Haec taliaque alia ubi Sextus Caecilius, omni-
bus, qui aderant, ipso quoque Favorino adprobante
atque laudante, disseruit, nuntiatum est, Caesarem iam
salutari, et separati sumus.

II.

Vocabulum 'siticinum' in M. Catonis oratione quid significet.

1 Siticines scriptum est in oratione M. Catonis,
quae scribitur ne imperium sit veteri, ubi novus

venerit. Siticines, inquit, et liticines et tubi-
cines. Sed Caesellius Vindex in conmentariis 2
lectionum antiquarum scire quidem se ait, 'liti-
cines' lituo cantare et 'tubicines' tuba; quid istuc
autem sit, quo 'siticines' cantant, homo ingenuae
veritatis scire sese negat. Nos autem in Capitonis 3
Atei coniectaneis invenimus, 'siticines' appellatos,
qui apud 'sitos' canere soliti essent, hoc est vita
functos et sepultos, eosque habuisse proprium genus
tubae, qua canerent, a ceterorum tubicinum differens.

III.

Quam ob causam L. Accius poeta in pragmaticis sicinnistas 'nebuloso nomine' esse dixerit.

Quos 'sicinistas' vulgus dicit, qui rectius locuti 1
sunt, 'sicinnistas' littera n gemina dixerunt. 'Sicin- 2
nium' enim genus veteris saltationis fuit. Saltabundi
autem canebant, quae nunc stantes canunt. Posuit 3
hoc verbum L. Accius poeta in pragmaticis appel-
larique 'sicinnistas' ait nebuloso nomine, credo
propterea nebuloso, quod, 'sicinnium' cur diceretur,
obscurum esset.

IV.

Artificum scaenicorum studium amoremque inhonestum probrosumque esse; et super ea re verba Aristotelis philosophi adscripta.

Comoedos quispiam et tragoedos et tibicines dives 1
adulescens, Tauri philosophi discipulus, [ut] liberos
homines in deliciis atque in delectamentis habebat.
Id genus autem artifices Graece appellantur '*οἱ περὶ* 2
τὸν Διόνυσον τεχνῖται'. Eum adulescentem Taurus 3
a sodalitatibus convictuque hominum scaenicorum ab-
ducere volens, misit ei verba haec ex Aristotelis
libro exscripta, qui *προβλήματα ἐγκύκλια* inscriptus
est, iussitque, uti ea cotidie lectitaret: *Διὰ τί οἱ* 4

Διονυσιακοὶ τεχνῖται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πονηροί εἰσιν; [ἢ] ὅτι ἥκιστα λόγου καὶ φιλοσοφίας κοινωνοῦσι διὰ τὸ περὶ τὰς ἀναγκαίας τέχνας τὸ πολὺ μέρος τοῦ βίου εἶναι, καὶ ὅτι ἐν ἀκρασίαις τὸν πολὺν χρόνον εἰσίν, ὁτὲ δὲ ἐν ἀπορίαις; ἀμφότερα δὲ φαυλότητος παρασκευαστικά.

V.

Exempla epistularum Alexandri regis et Aristotelis philosophi, ita uti sunt edita; eaque in linguam Latinam versa.

1 Commentationum suarum artiumque, quas disci-
pulis tradebat, Aristoteles philosophus, regis Ale-
xandri magister, duas species habuisse dicitur. Alia
erant, quae nominabat '*ἐξωτερικά*', alia, quae appel-
2 labat '*ἀκροατικά*'. '*Ἐξωτερικὰ*' dicebantur, quae ad
rhetoricas meditationes facultatemque argutiarum civili-
3 umque rerum notitiam conducebant, '*ἀκροατικὰ*' autem
vocabantur, in quibus philosophia remotior subtiliorque
agitabatur quaeque ad naturae contemplationes discep-
4 tationesve dialecticas pertinebant. Huic disciplinae,
quam dixi, *ἀκροατικῇ* tempus exercendae dabat in
Lycio matutinum nec ad eam quemquam temere ad-
mittebat, nisi quorum ante ingenium et eruditionis
elementa atque in discendo studium laboremque ex-
5 plorasset. Illas vero exotericas auditiones exercitium-
que dicendi eodem in loco vesperi faciebat easque
vulgo iuvenibus sine dilectu praebebat, atque eum
'*δειλινὸν περίπατον*' appellabat, illum alterum supra
'*ἑωθινόν*'; utroque enim tempore ambulans disserebat.
6 Libros quoque suos, earum omnium rerum conmentarios,
seorsum divisit, ut alii exoterici dicerentur, partim
acroatici.

7 Eos libros generis acroatici cum in vulgus ab
eo editos rex Alexander cognovisset atque ea tempe-
state armis exercitum omnem prope Asiam teneret
regemque ipsum Darium proeliis et victoriis urgeret, in
illis tamen tantis negotiis litteras ad Aristotelem

misit, non eum recte fecisse, quod disciplinas acroaticas, quibus ab eo ipse eruditus foret, libris foras editis involgasset: 'Nam qua' inquit 'alia re praestare ceteris 8 poterimus, si ea, quae ex te accepimus, omnium prosus fient communia? quippe ego doctrina anteire malim quam copiis atque opulentiis'.

Rescripsit ei Aristoteles ad hanc sententiam: 9 'Acroaticos libros, quos editos quereris et non proinde ut arcana absconditos, neque editos scito esse neque non editos, quoniam his solis cognobiles erunt [, qui nos audiverunt]'.

Exempla utrarumque litterarum sumpta ex An- 10 dronici philosophi libro subdidi. An autem prosus in utriusque epistula brevitatis elegantissimae filum tenuissimum ***

Ἀλέξανδρος Ἀριστοτέλει εὖ πράττειν. 11

Οὐκ ὀρθῶς ἐποίησας, ἐκδοὺς τοὺς ἀκροατικοὺς τῶν λόγων· τίνι γὰρ δὴ διοίσομεν ἡμεῖς τῶν ἄλλων, εἰ καθ' οὓς ἐπαιδεύθημεν λόγους, οὗτοι πάντων ἔσονται κοινοί; Ἐγὼ δὲ βουλοίμην ἂν ταῖς περὶ τὰ ἄριστα ἐμπειρίαις ἢ ταῖς δυνάμεσιν διαφέρειν. Ἔρρωσο.

Ἀριστοτέλης βασιλεῖ Ἀλεξάνδρῳ εὖ πράττειν. 12

Ἔγραψάς μοι περὶ τῶν ἀκροατικῶν λόγων, οἰόμενος δεῖν αὐτοὺς φυλάττειν ἐν ἀπορρήτοις. Ἴσθι οὖν αὐτοὺς καὶ ἐκδεδομένους καὶ μὴ ἐκδεδομένους· ξυνετοὶ γάρ εἰσιν μόνοις τοῖς ἡμῶν ἀκούσασιν. Ἔρρωσο Ἀλέξανδρε βασιλεῦ.

Hoc ego verbum 'ξυνετοὶ γάρ εἰσιν' quaerens 13 uno itidem verbo dicere, aliud non repperi quam quod est scriptum a M. Catone in sexta origine: Itaque ego, inquit, cognobiliorem cognitionem esse arbitror.

VI.

Quaesitum atque tractatum, utrum siet rectius dicere 'habeo curam vestri', an 'vestrum'.

1 Percontabar Apollinarem Sulpicium, cum eum
Romae adulescentulus sectarer, qua ratione diceretur
'habeo curam vestri' aut 'misereor vestri' et iste casus
'vestri' eo in loco quem videretur habere casum rectum.
2 Is hic mihi ita respondit: 'Quaeris' inquit 'ex me,
quod mihi quoque est iamdiu in perpetua quaestione.
Videtur enim non 'vestri' oportere dici, sed 'vestrum',
sicuti Graeci locuntur: 'ἐπιμελοῦμαι ὑμῶν', 'κήδομαι
ὑμῶν', in quo loco 'ὑμῶν' aptius 'vestrum' dicitur
quam 'vestri' et habet casum nominandi, quem tu
3 'rectum' appellasti, ['vos']. Invenio tamen' inquit 'non
paucis in locis 'nostri' atque 'vestri' dictum, non
'nostrum' aut 'vestrum'. L. Sulla rerum gestarum
libro secundo: Quod si fieri potest, ut etiam
nunc nostri vobis in mentem veniat, nosque
magis dignos creditis, quibus civibus quam
hostibus utamini quique pro vobis potius quam
contra vos pugnemus, neque nostro neque maiorum nostrorum immerito nobis id continget.
4 Terentius in Phormione:

Ita plérique ingenió sumus omnes, nóstri nosmet paénitet.

5 Afranius in togata:

Nescío qui nostri míseritust tandém deus.

6 Et Laberius in Necyomantia:

Dum diútius retinétur, nostri oblítus est.

7 'Dubium porro' inquit 'non est, quin eodem haec
omnia casu dicantur: 'nostri oblitus est', 'nostri
misertus est', quo dicitur: 'mei paenitet', 'mei miser-
8 tus est', 'mei oblitus est'. 'Mei' autem casus inter-
rogandi est, quem 'genetivum' grammatici vocant, et

ab eo declinatur, quod est 'ego'; huius deinde plurativum est 'nos'. 'Tui' aeque declinatur ab eo, quod
est 'tu'; huius itidem plurativum est 'vos'. Sic namque 9
Plautus declinavit in Pseudulo in hisce versibus:

Si ex té tacente fíeri possem cértior,
Ere, quaé miseriae té tam misere mácerent,
Duorúm labori ego hóminum parsissém lubens:
Mei té rogandi et (tui) tís respondendí mihi.

Mei enim Plautus hoc in loco non ab eo dixit, quod
est 'meus', sed ab eo, quod est 'ego'. Itaque si dicere 10
velis 'patrem mei' pro 'patrem meum', quo Graeci modo 'τὸν πατέρα μου' dicunt, inusitate quidem, sed recte profecto eaque ratione dices, qua Plautus dixit
'labori mei' pro 'labori meo'. Haec autem ipsa ratio 11
est in numero plurativo, qua Gracchus 'misereri vestrum' dixit et qua M. Cicero 'contentio vestrum' et 'contentione nostrum' dixit quaque item ratione Quadrigarius in annali undevicesimo verba haec posuit: C. Mari, ecquando te nostrum et reipublicae miserebitur! Cur igitur Terentius 'paenitet nostri', non 'nostrum', et Afranius 'nostri miseritus
est', non 'nostrum'? Nihil hercle' inquit 'mihi de 12
ista re in mentem venit, nisi auctoritas quaedam vetustatis non nimis anxie neque superstitiose loquentis. Nam sicuti multifariam scriptum est 'vestrorum' pro 'vestrum', ut in Plauti Mustellaria in hoc versu:

Vérum illud esse máxima . . párs vestrorum intéllegit

cum vellet 'maxima pars' dicere 'vestrum', ita nonnumquam 'vestri' quoque dictum est pro 'vestrum'.
Sed procul dubio, qui rectissime loqui volet, 'vestrum' 13
potius dixerit quam 'vestri'. Et idcirco inportunissime' 14
inquit 'fecerunt, qui in plerisque Sallusti exemplaribus scripturam istam sincerissimam corruperunt. Nam

cum ita in Catilina scriptum esset: Saepe maiores vestrum miseriti plebis Romanae, vestrum obleverunt et 'vestri' superscripserunt. Ex quo in plures libros mendae istius indoles manavit'.

15 Haec memini mihi Apollinarem dicere, eaque
tunc ipsa, ita ut dicta fuerant, notavi.

VII.

[Quam diversae Graecorum sententiae super numero Niobae filiorum.]

1 Mira et prope adeo ridicula diversitas fabulae apud
Graecos poetas deprenditur super numero Niobae fili-
2 orum. Nam Homerus pueros puellasque eius bis
senos dicit fuisse, Euripides bis septenos, Sappho
bis novenos, Bacchylides et Pindarus bis denos,
quidam alii scriptores tres fuisse solos dixerunt.

VIII.

De his, quae habere συμπτωσίαν videntur cum luna mansuescente ac senescente.

1 Annianus poeta in fundo suo, quem in agro
Falisco possidebat, agitare erat solitus vindemiam
2 hilare atque amoeniter. Ad eos dies me et quosdam
3 item alios familiaris vocavit. Ibi tum cenantibus nobis
magnus ostrearum numerus Roma missus est. Quae
cum adpositae fuissent et multae quidem, sed inuberes
macriusculaeque essent: 'luna', inquit Annianus,
'nunc videlicet senescit; ea re ostrea quoque, sicuti
4 quaedam alia, tenuis exsuctaque est'. Cum quae-
reremus, quae alia item senescente Luna tabescerent,
'nonne Lucilium' inquit 'nostrum meministis dicere:

Luna alit ostrea et implet echinos, muribus fibras
Et iecur addit?

Eadem autem ipsa, quae crescente luna gliscunt, de- 5
ficiente contra defiunt. Aelurorum quoque oculi ad 6
easdem vices lunae aut ampliores fiunt aut minores.
Id etiam' inquit 'multo mirandum est magis, quod 7
apud Plutarchum in quarto in Hesiodum commentario legi: 'Cepe tum revirescit et congerminat decedente luna, contra autem inarescit adolescente. Eam causam esse dicunt sacerdotes Aegyptii, cur Pelusiotae cepe non edint, quia solum olerum omnium contra lunae augmenta atque damna vices minuendi et augendi habeat contrarias.

IX.

Qualibus verbis delectari solitus sit Antonius Iulianus, positis in mimiambis [Cn. Matii; et quid significet M. Cato in oratione, quam] scripsit de innocentia sua, cum ita dictitat: 'numquam vestimenta a populo peposci'.

Delectari mulcerique aures suas dicebat Antonius 1
Iulianus figmentis verborum novis Cn. Matii, hominis
eruditi, qualia haec quoque essent, quae scripta ab eo 2
in mimiambis memorabat:

Sinuque amicam refice frigidam caldo,
Columbulatim labra conserens labris.

Item id quoque iucunde lepideque fictum dictitabat: 3

Iam tonsiles tapetes ebrii fuco,
Quos concha purpura imbuens venenavit.

***

X.

[Quid vocabulum 'ex iure manum consertum' significet.]

Ex iure manum consertum verba sunt ex anti- 1
quis actionibus, quae, cum lege agitur et vindiciae
contenduntur, dici nunc quoque apud praetorem solent.
Rogavi ego Romae grammaticum, celebri hominem 2
fama et multo nomine, quid haec verba essent? Tum

ille me despiciens: 'aut erras' inquit 'adulescens, aut ludis; rem enim doceo grammaticam, non ius respondeo; si quid igitur ex Vergilio, Plauto, Ennio quaerere habes, quaeras licet.'

3 **'Ex Ennio ergo' inquam 'est, magister, quod**
4 **quaero. Ennius enim verbis hisce usus est'. Cumque ille demiratus aliena haec esse a poetis et haud usquam inveniri in carminibus Ennii diceret, tum ego hos versus ex octavo annali absentes dixi, nam forte eos tamquam insigniter praeter alios factos memineram:**

Pellitur e medio sapientia, vi geritur res;
Spernitur orator bonus, horridus miles amatur.
Haut doctis dictis certantes nec maledictis,
Miscent inter sese inimicitiam agitantes.
Non ex iure manum consertum, sed magis ferro
Rem repetunt regnumque petunt, vadunt solida vi.

5 Cum hos ego versus Ennianos dixissem, 'credo' inquit grammaticus 'iam tibi. Sed tu velim credas mihi, Quintum Ennium didicisse hoc non ex poeticae litteris, set ex iuris aliquo perito. Eas igitur tu quoque' inquit 'et discas, unde Ennius didicit'.

6 Vsus consilio sum magistri, quod docere ipse debuerat, a quo discerem praetermonstrantis. Itaque id, quod ex iureconsultis quodque ex libris eorum didici, inferendum his conmentariis existimavi, quoniam in medio rerum et hominum vitam qui colunt, ignorare non oportet verba actionum civilium celebriora. 'Manum
7 conserere' ***. Nam de qua re disceptatur in iure [in re] praesenti, sive ager sive quid aliud est, cum adversario simul manu prendere et in ea re sollemnibus
8 verbis vindicare, id est 'vindicia'. Correptio manus in re atque in loco praesenti apud praetorem ex duodecim tabulis fiebat, in quibus ita scriptum est: si

qui in iure manum conserunt. Sed postquam 9
praetores, propagatis Italiae finibus satis iurisdictionis
negotiis occupati, proficisci vindiciarum dicendarum
causa [ad] longinquas res gravabantur, institutum est
contra duodecim tabulas tacito consensu, ut litigantes
non in iure apud praetorem manum consererent, sed
'ex iure manum consertum' vocarent, id est alter
alterum ex iure ad conserendam manum in rem, de
qua ageretur, vocaret atque profecti simul in agrum,
de quo litigabatur, terrae aliquid ex eo, uti unam
glebam, in ius in urbem ad praetorem deferrent et in
ea gleba, tamquam in toto agro, vindicarent. Idcirco 10
Ennius significare volens (bellum), non, ut ad prae-
torem solitum est, legitimis actionibus neque ex iure
manum consertum, sed bello ferroque et vera vi atque
solida ***; quod videtur dixisse, conferens vim illam
civilem et festucariam, quae verbo diceretur, non quae
manu fieret, cum vi bellica et cruenta.

XI.

[Quid sit 'sculnae' verbum positum apud M. Varronem.]

P. Lavini liber est non incuriose factus. Is in- 1
scriptus est de verbis sordidis. In eo scripsit 2
'sculnam' vulgo dici, quasi 'seculnam'; quem qui
elegantius, inquit, loquuntur 'sequestrem' ap-
pellant. Vtrumque vocabulum a sequendo factum 3
est, quod eius, qui electus sit, utraque pars fidem
sequatur. 'Sculnam' autem scriptum esse in logisto- 4
rico M. Varronis, qui inscribitur Catus, idem La-
vinius in eodem libro admonet. Sed quod apud 5
sequestrem depositum erat, 'sequestro positum' per
adverbium dicebant. Cato de Ptolomaeo contra
Thermum: Per deos immortalis, nolite vos at-
que ***.

I. INDEX AVCTORVM.
II. INDEX MONVMENTORVM, LEGVM, LIBRORVM SCRIPTORVMQVE INCERTORVM ETC.
III. INDEX RERVM.

I. INDEX AVCTORVM.

L. Accius v. Ind. monum. s. v. πάρεργα et rer.
[Andromeda] ? v. VI 9, 17 adn.
[Astyanacte] XIV 1, 34
Atreus XIII 2, 2
[didascalicis cf. praef. 8] III 3, 9 cf. § 1
lib. I. III 11, 2; 4 cf. Sotad.
Neoptolemo XIII 3, 2
Pelopidis II 6, 23
pragmaticis (cf. praef. 8) XX 3, 3
Sotadicorum lib. I. VI 9, 16 cf. didasc.
C. Acilius VI 14, 9
Aelii VII 15, 5
Sex. Aelius Catus IV 1, 20
C. Aelius Gallus de significatione verborum, quae ad ius civ. pertinent lib. II. XVI 5, 3
Aelius Melissus XVIII 6, 1 sq. de loquendi proprietate ib. 2 sqq.
L. Aelius Stilo I 18; II 21, 8; V 21, 6; X 21, 2; XII 4, 5
indices Plaut. III 3, 1; 12
de proloquiis comm. XVI 8, 2 cf. § 6 adn.
Q. Aelius Tubero [Scipionis Afr. min. ex sorore nepos] I 22, 7
Q. Aelius Tubero [L. f.] XIV 7, 13; 8, 2
in historiis VII 3 et 4, 2 sq.
lib. I. X 28, 1
super officio iudicis praecepta (?) XIV 2, 20
ad C. Oppium VI 9, 11
Q. Aemilius cos. v. C. Fabricius
Aeschines in or., qua Timarchum de impudicitia accusavit § 131. I 5, 1
§ 180 sq. XVIII 3
Aeschylus XIII 19, 4; 25, 7 cf. Ind. rer.
Prometheo ignifero XIII 19, 4
Aesopi apologus II 29
L. Afranius in togata XX 6, 5; 11
Consobrinis XV 13, 3
Sella XIII 8, 1 sqq.
Titulo (?) X 11, 8 sq.
Alcaeus in poematis XVII 11, 1

Alexander Aetolus (Aristophanes ?) XV 20, 8
Alexander M. cf. Ind. rer.
ep. ad Aristotelem XX 5, 7 sqq.
ep. ad Olympiadem XIII 4, 2
Alexis comicus II 23, 1
Pythagorizusa IV 11, 8
Alfenus Varus digestorum lib. XXXIV, coniectaneor. (cf. praef. 9) lib. II. VII 5
Anacreon XIX 9, 4 sq.
Anaxagoras v. Ind. rer.
Andronicus philosophus XX 5, 10
Annaeus Cornutus
de figuris sentent. lib. II. IX 10, 5 sq.
in Vergilium comm. II 6
L. Annaeus Seneca XII 2
ep. moralium (cf. praef. 9) ad Lucilium lib. XXII. XII 2, 3 sqq.
Annianus VI 7; IX 10, 1; XX 8
Antisthenes IX 5, 3; XVIII 7, 4 cf. Ind. rer. s. v. Antisthenae
Antistius Labeo I 12, 1; IV 2, 3; 7 sqq.; XIII 10, 1; 12, 1 sqq.; XV 27, 1
ad XII tabb. comm. I 12, 18; XX 1, 13
lib. II. VI 15, 1
ad edict. praet. libri XIII 10, 3
lib. IV. ibid.
posteriorum lib. XXXVIII sqq. XIII 10, 2
Antonius Iulianus cf. Ind. rer. commentarii XVIII 5, 12 (?) cf. adn.
Apion Plistonices V 14, 1
Aegyptiacis X 10, 2 cf. V 14, 2 sq.
lib. V. V 14, 4 sqq.; VI 8, 2 sqq.
de Alexandri regis laudibus (?) VII 8, 1 sq.
Apollodorus comicus II 23, 1
Apollodorus in chronicis XVII 4, 5 sq.
Apollonius Rhodius IX 9, 3
Aquilius comicus III 3, 4
Arcesilaus v. Ind. rer.
Archilochus v. Ind. rer.
Archytas v. Ind. rer.
Arion v. Ind. rer. s. v. et Ind. mon. s. v. carmen
Aristarchus II 25, 4; XIV 6, 3. cf. Aristides
Aristeas Proconnesius IX 4, 3
Aristides (immo Aristarchus) Samius III 10, 6
Aristippus v. Ind. rer.
T. Aristo ICtus XI 18, 16
Aristophanes [XV 20, 8] ? v. adn.
Ὀλκάδες [? cf. adn.] XIX 13, 3
Ran. 354 sqq.; 369 sqq. Ddf. praef. 20 sq.
837 sqq. I, 15, 19
1154; 1156 sqq. XIII 25, 7
[1445] XII 5, 6
Thesmoph. prior. 453 sqq. XV 20, 7
Aristoteles II 12, 1; III 11, 6; 15, 1; IV 11, 4; 11 sq.; X 2, 1; XIX 5, 2 sqq.; XX 5, 1 sqq. cf. Ind. rer. et Ind. mon. s. v. πέπλος
ad Alexandrum M. ep. XX 5, 9 sqq.
analyt. prior. lib. I 1. XV 26
de animalibus [animalium hist. lib. VI, 31] XIII 7, 6
[lib. VII 4] III 16, 6; 13; cf. X 2, 1 adn.
[meteorolog. lib. II 6, 17] II 22, 24
περὶ μνήμης (VI 6, 2 sq.); VIII 7 cf. de somno et vig.
[πέπλος] praef. 6
problem. (cf. praef. § 7; phys. XIX 4, 1; ἐγκύκλ. XX 4, 3)

libri I 11, 17 sqq.; [XIX 5, 9 coll. 2 sqq.]; in septimo problematorum III 6, 1 sq.
VII 3. XIX 4
[XXVI 19] II 22, 24
ib. 39 (37 al.) II 30, 11
XXVII 10 (? cf. E. Richter de Arist. problematis. Bonn. 1885 p. 43 sq.) XIX 4
[XXVIII 7.] XIX 2, 5
XXX 10. XX 4, 3 sq.
[de somno et vig. c. 2] VI 6, 2 sq. cf. π. μνήμης
Aristoxenus de Pythagora IV 11, 4 sqq.
Arrianus
dissert. Epicteti XVII 19, 2 sqq.
lib. I. (immo II 19) I 2, 6 sqq.
lib. V. XIX 1, 14
Q. Asconius Pedianus XV 28, 4
C. Asinius Gallus XVII 1
C. Asinius Pollio
ad Ciceronem ep. I 22, 19
ad Plancum ep. X 26, 1 sqq.
C. Ateius Capito I 12, 8; X 20, 2 sqq.
in coniectaneis (cf. praef. 9 et XIV 7, 13 adn.) II 24, 2; 15; XX 2, 3
lib. VIII de iudic. publ. IV 14, 1; X 6, 4
lib. IX (? cf. adn.) [de off. sen. ?] XIV 7, 12 sq.; 8, 2
epist. XIII 12, 1 sqq.
de officio senatorio (cf. coniect.) IV 10, 7 sq.
de pontif. iure lib. V. IV 6, 10
Atilius comicus XV 24
Augustus cf. Ind. rer.
in epistulis X 11, 5; 24, 2
ad Gaium nepotem ep. XV 7, 3
Aurelius Opilius
indices Plaut. III 3, 1
Musarum (cf. pr. 6) lib. I. I 25, 17 sq.
Bacchylides XX 7, 2
Bias v. Ind. rer.

Sex. Caecilius cf. Ind. rer.
Q. Caecilius Metellus Numidicus cf. Ind. rer.
in Valerium Messal. accus. lib. III. XV 14
ad Cn. et L. Domitios ep. XV 13, 6; XVII 2, 7
in C. Manlium tr. pl. or. VII 11
ad pop. de ducendis uxoribus or. I 6
de triumpho suo or. XII 9, 4 sqq.
Caecilius Statius II 23, 5 sqq.; V 6, 12; XV 24 cf. Ind. rer.
Chrysio VI 17, 13
[Hypobolimaeo] ? VI 9, 17 adn.
Hypobolimaeo Aeschino XV 14, 5
Plocio II 23, 5 sqq.; III 16, 4 sq.
Polumenis XI 7, 6
Subditivo XV 9
Synaristosis XV 15, 2
Triumpho VI 7, 9
Caelius Sabinus VI 4
de edict. aed. cur. IV 2, 3 sqq.
Caesellius Vindex IX 14, 6; XVIII 11 cf. Terentius Scaurus
lectionum antiq. comm. II 16, 5 sqq.; III 16, 11; VI 2; XI 15, 2 sqq.; XX 2, 2 cf. praef. 6 et inscr. στρωματεῖς ib. 7
Callimachus IV 11, 2; IX 9, 3 cf. Ind. rer.
Callistratus orator III 13
de Oropo or. III 13, 5
L. Calpurnius Piso
annalium lib. I. XI 14
lib. II. XV 29, 2
lib. III. VII 9
Calvisius Taurus cf. Ind. rer.

commentarii I 26, 3
in Platonis Gorg. comm. lib. I. VII 14, 5
[de Stoicorum ἀπαθείᾳ] XII 5, 5
Carneades VI 14, 9 sq. cf. Ind. rer.
Cassius (?) [Hemina] annalium lib. I. XVII 21, 3
T. Castricius v. Ind. rer.
Cebes Socraticus v. Ind. rer.
Chares V 2, 2
Chilo Lacedaemonius v. Ind. rer.
Chrysippus I 2, 10; VI 16, 6; VII 2; XI 12, 1; XIX 1, 14 cf. Ind rer.
περὶ καλοῦ καὶ ἡδονῆς lib. I XIV 4
περὶ προνοίας lib. IV. VII 1, 2 sqq.; 2, 1 sqq.; 6 sqq.
Cincii VII 15, 5
Cincius de re militari
lib. III. XVI 4, 1
lib. V ib. 2 sqq.; 5
lib. VI ib. 6
Ser. Claudius
commentario XIII 23, 19
indic. Plaut. III 3, 1
Q. Claudius Quadrigarius V 21, 6 (libri IX 14, 1 sq.; 20)
annal. lib. I. I 25, 6; II 19, 7 sq.; VI 11, 7; [IX 11, 2 sqq.] v. adn.; 13, 4 sqq.; 14, 1 sq.; 3; 20; XVII 2, 2 sqq.
lib. III. I 7, 9; 13; I 16, 1; III 7, 21; 8, 5 sqq.
V. V 17, 5
VI. II 2, 12 sq.; XVII 13, 6; 8
VIII. XVII 13, 5
XIII. XIII 29
XVIII. I 7, 9; 13
XIX. IX 1; X 1, 3 sq.; XIII 30, 7; XV 1, 4 sqq.; XX 6, 11
XXI. X 13, 4
XXIII ib.
Cleanthes I 2, 10
Clearchus IV 11, 14
Cloatius Verus in libris verborum a Graecis tractorum XVI 12
lib. IV ib. 5 sq.
Coelius [Antipater]
historiarum lib. II. X 24, 6 sq.
in principio lib. III (?) X 1, 3 sq.
M. Cornelius Fronto v. Ind. rer.
Cornelius Nepos
[in chronicis] XVII 21, 8; 24
lib. I ib. 3
exemplorum (cf. VI 19, 1 adn.) lib. V. VI 18, 11
de illustribus viris lib. XIII. XI 8
de vita Ciceronis XV 28
P. Cornelius Scipio Afric. maior, cum M. Naevius tr. pl. accusaret eum ad pop. q. f. or. IV 18, 3 sqq.
P. Cornelius Scipio Africanus minor
pro se contra Ti. Claudium Asellum (cf. III 4, 1; IV 17, 1) de multa ad populum VI 11, 9
or. quinta II 20, 5 sq.
ad populum in censura de moribus IV 20, 10; V 19, 15 sq.
adv. Naevium q. f. IV 18, 6
adv. P. Sulpicium Gallum VI 12, 4 sq.
L. Cornelius Sisenna II 25, 9
historia XII 15, 1
lib. IV. XI 15, 7
VI. IX 14, 12; XII 15, 2
L. Cornelius Sulla cf. Ind. rer.
rerum gestar. lib. II. I 12, 16; XX 6, 3

Ti. Coruncanius I 10, 1 cf. Ind. rer.
Crates [Mallotes] II 25, 4
Critolaus peripateticus VI 14, 9 sq.; IX 5, 6; XI 9 cf. Ind. rer.
Ctesias IX 4, 3
M'. Curius Dentatus I 10, 1 cf. Ind. rer.

Demades v. Ind. rer.
Democritus V 15, 8 cf. Ind. rer.
de vi et nat. chamaeleontis X 12, 1 sqq.
περὶ λοιμῶν IV 13, 2 sq.
Demosthenes cf. Ind. rer.
orationes contionesque IX 3, 1
in Androtionem XV 28, 6
§ 7 (9 al.) X 19, 2 sq.
de corona § 67 II 27
§ 205 XIII 1, 6 sqq.
in Timocrat. XV 28, 6
Dicaearchus IV 11, 14
Diodorus Cronus XI 12, 2 sq.
Diogenes Cynicus v. Ind. rer.
Diogenes Stoicus VI 14, 9 sq. cf. Ind. rer.
ἐν τῇ ἠθικῇ I 2, 10
Dioxippus Hippocraticus XVII 11, 6
Domitius Insanus v. Ind. rer.
Draco v. Ind. monum. et rer.

†Elydis (Epelydis ?) grammatici veteris commentarius XIII 14, 7
Empedocles cf. Ind. rer.
in carmine IV 11, 9 sq.
Q. Ennius [I 15, 16 adn.]; XII 2, 6 sq.; 11; XV 24 cf. Ind. rer.; Ennianista v. ib. (liber ann. vetustissimus cf. Oct. Lampadio)
Achille IV 17, 14 cf. XIX 8, 6 adn.
Alexander VII 5, 10
annales XVIII 5, 2
in annalibus II 26, 11; III 14, 5; [VI 9, 17 adn.; 12, 7]; VII 6, 6; IX 4, 1; X 29, 2; [XIII 21, 13]; XVI 10, 1 sqq.; [XVIII 9, 3 sqq.]
lib. I. VII 6, 9; XIII 23, 18
III. I 22, 16; [XVI 10, 1] ? cf. adn.
VII. XII 4; XVIII 5, 4 sqq.
VIII. [X 1, 6]; XX 10, 2 sqq.
IX. [XII 2, 2 sqq.; 11]
XII. XVII 21, 43
XIII. VI 2, 3 sqq.; XVIII 2, 12; 16
XIV. II 26, 21 sqq.; X 25, 4
XVI. IX 14, 5
[XVII] ? cf. XVII 21, 43 adn.
XVIII. XIII 21, 14 [cf. XVII 21, 43 adn.]
[Andromache Aechmal.] ? cf. V 15, 9 et 16, 5 adn.
Cresphonte VII 16, 10
Erechtheo ib. § 9
Hecuba XI 4, 3 sq.
Iphigenia XIX 10, 11 sqq.
Melanippa V 11, 12 sqq.; [VI 9, 17]
Phoenice VI 17, 10
satiris II 29, 20; VI 9, 2; XVIII 2, 7
Scipione IV 7, 2 sqq.
[tragoediarum rell. inc.] V 15, 9; 16, 5; XIX 8, 6
Ephorus III 11, 2
Epicharmus I 15, 15
Epictetus cf. Arrian. et Ind. rer.
Epicurus II 6, 12; 8, 1 sqq.; II 9; 18, 8; V 15, 8; 16, 3; IX 5, 2; 8 cf. Ind. rer.
Erasistratus XVII 11, 1 sqq.
διαιρέσεων lib. I. XVI 3, 3 sqq.
Erucius Clarus VII 6, 12
ad Sulpicium Apollinarem ep. XIII 18, 2

Euathlus v. Ind. rer.
Euclides Socraticus VII 10
Euclides [mathematicus definit. I 2] I 20, 9
Eudemus Rhodius v. Ind. rer.
Eudoxus v. Ind. rer.
Eupolis I 15, 12
Euripides VI 16, 6 sq.; XIII 19, 2 sqq.; 25, 7; XVII 4, 3 cf. Ind. rer.
Bacchis 193 N. XIII 19, 3
386 sqq. I 15, 17
Cresphonte VI 3, 28 [XX 7, 2 cf. Phoeniss. 159]
Hecuba 293 sqq.; XI 4
in tragoedia Ἰνώ XIII 19, 4

Q. Fabii Maximi imp. ad Carthag. ep. X 27, 3 cf. Ind. rer.
Q. Fabius Pictor (liber ann. V 4, 1)
annales ib.
lib. IV. ib. § 3 sq.
[de iure pontif.] lib. I. I 12, 14; X 15, 1
C. Fabricii et Q. Aemilii coss. ad regem Pyrrum litterae III 8, 6 sqq.
[M.] Favonius (v. adn.) orator vetus in suasione legis Liciniae de sumptu minuendo XV 8 cum lemm.
Favorinus philosophus X 12, 9 sq. cf. Ind. rer.
laudes febris quarto die recurrentis XVII 12, 2
laudes Thersitae ib.
[παντοδαπὴ ἱστορία (cf. praef. 8)] ? v. XIV 6, 1 adn.
Πυρρωνείων τρόπων libri X. XI 5, 5
Fenestella XV 28, 4 sq.
Fidus (?) Optatus v. Ind. rer.
Furius Antias (v. lemm.) poeta XVIII 11, 2 sqq.

Gavius Bassus
in commentariis III 9; 18, 3 sq.
de orig. verb. et vocab. III 19; V 7
lib. III. II 4, 3 sqq.
VII. XI 17, 4
A. Gellius praef. § 23; XVII 1, 9
epp. ad familiarem quempiam X 1, 1 sq.; 4 sqq. (illius epist. § 3)
de ve particula tractatus V 12, 10
locorum Platonicorum interpretatio suscepta VIII 8
Cn. Gellius VIII 14 cf. Ind. rer.
in annalibus XVIII 12, 6
lib. III. XIII 23, 13 sqq.

Hadrianus in or. quam in sen. de Italicensibus habuit XVI 13, 4 sq. cf. Ind. rer.
Hegesias IX 4, 3
Hellanicus cf. Ind. rer.
in Aegyptiacis I 2, 10
C. Helvius Cinna XIX 9, 7
in poematis IX 12, 12; XIX 13, 5
Heraclides Ponticus VIII in fragm. cap. inc.
Heraclitus Ephesius praef. 12
Hermippus III 13
[Herodes Atticus] ἐγχειρίδια praef. 7 cf. Ind. rer.
Herodotus cf. Ind. rer.
hist. lib. I. 17. I 11, 7
23 sq. XVI 19
68. III 10, 11
85. V 9, 4
II. 22. VIII 4
III. 108. XIII 7, 1 sq.
IV. 28. XVII 8, 16
IV. 173. XVI 11, 3 sqq.
VI. 37. VIII 4
Hesiodus III 11, 5; IX 9, 3 cf. Ind. rer.
epigramma in tripode Heli-

conio, qui ab Hes. positus traditur, III 11, 3
opp. et dier. 40 sq. XVIII 2, 13
266. IV 5, 7
719 sq. I 15, 14
[825.] XVII 12, 4
theog. 142 sqq. III 11, 5
Hierocles Stoicus v. Ind. rer.
Hippocrates XVII 11, 6; XIX 2, 8 cf. XIV 6, 3 et Ind. rer.; comment. in Hippocr. cf. Dioxippus et Sabinus
περὶ τροφῆς III 16, 7 sq.; 20
Homerus VI 20, 4 sqq.; IX 9, 3; XIV 6 cf. Ind. rer.
Il. I 1. III 11, 5
(92) v. II 6, 11 adn.
459. XV 3, 8
462 etc. (αἴθοπα οἶνον) XVII 8, 10
II 8. XIII 25, 21
135. XVII 3, 2 sqq.
212 sq. I 15, 11
246. ib.
484 etc. (Ἔσπετε νῦν μοι Μοῦσαι) XVIII 9, 9
III 8 sq. I 11, 8
221. I 15, 3 sq.
(448) v. IX 10, 3 adn.
IV 125. V 8, 10
223 sq. II 6, 11
V 304 etc. (Οἷοι νῦν βροτοί εἰσιν) III 10, 11
366 etc. (τὼ δ' οὐκ ἄκοντε πετέσθην) II 6, 11
VII 89 sqq. XV 6
279. XIII 25, 18 sq.
VIII 399. ib. § 21
XI 163 sq. ib. § 16
728. XIII 27, 3
XII 237 sq. VII 6, 12
XIII 41. XV 3, 8
XVI 33 sqq. XII 1, 20
583. XIII 21, 25
XVII 133 sqq. XIII 7, 3 sq.
755. XIII 21, 25
XVIII 318 sqq. XIII 7, 5
481 v. XIV 6, 4 adn.
487 sqq. II 21, 3
XX 269 sqq. XIV 6, 4
336. XIII 1, 2
446 etc. (ἠέρα βαθεῖαν) XIII 21, 14
XXII 151 sqq. VI 20, 5
XXIII 186. XIV 6, 3
382. II 26, 20
XXIV 603 sq. XX 7, 2
Odyss. XIV 6, 3
I 1. XVIII 9, 5; 9
33 sqq. VII 2, 14
64 etc. (Τέκνον ἐμόν etc.) I 15, 3 sq.
69 ? (cf. IX) III 11, 5
441 sq. XIV 6, 3
III 295. II 30, 7
IV 86. XIV 6, 4
392. ib. § 5
V 295 sq.; 331 sq. II 22, 16
296. II 22, 9; 30, 8
VI 102 sqq. IX 9, 12 sqq.
IX ? (cf. I 69) III 11, 5
IX 39. I 2, 8
X 72. XVI 12, 2
XI 245. IX 10, 3
246 ib.
248 sqq. III 16, 15 sqq.; 22
596. II 30, 10; VI 20, 5
612. XIII 25, 16
XII 245 sq. XIV 6, 3
XIII 1 sq. V 1, 6
XV 44 sq. XIV 6, 3
XX 241 sq. XIII 25, 20
XXII 128; 137. XIV 6, 3
XXIII 296. IX 10, 3
Horatius
[carm. I 3, 4; III 27, 20] ? II 22, 2 v. adn.
[III 1, 1] ? praef. 20 v. adn.
[IV 2, 1] ? XVII 10, 8 cf. suppl. adn.
[IV 6, 14 sq.] ? X 22, 24 cf. suppl. adn.

serm. I 5, 78. II 22, 25
[epp. I 2, 28 sq.] ? XIX 9, 8 cf. suppl. adn.
Q. Hortensius I 5, 2 sq.; VII 16, 13; XIX 9, 7
Hypsicrates grammaticus libri super his quae a Graecis accepta sunt XVI 12, 6

Isigonus Nicaeensis IX 4, 3
Isocrates v. Ind. rer. s. v. Isocratii et Isocratium
C. Iulius Caesar I 10, 4; VI 9, 15; VIII 15; X 24, 2; XIX 14, 1 cf. Ind. rer.
de analogia IV 16, 9; XIX 8, 3 sqq.
lib. I. I 10, 4; XIX 8, 7
lib. II. IX 14, 25
in Anticatone IV 16, 8
ad C. Oppium et Cornelium Balbum epp. libris XVII 9, 1 sqq.
in or. pro Bithynis V 13, 6
in Dolabellam act. I lib. I. (? cf. adn.) IV 16, 8
in or., qua Plautiam rogationem suasit XIII 3, 5
C. Iulius Caesar Octavianus v. Augustus
Iulius Celsinus v. Ind rer.
C. Iulius Hyginus
in exemplis X 18, 7
in Vergil. comm. I 21, 2 sqq.; V 8, 1 sqq.; VII 6, 2 sqq.; X 16. de Vergilio lib. IV. XVI 6, 14 sq.
de vita rebusque illustrium virorum [VI 1, 2; 6]
lib. VI. I 14, 1
Iulius Modestus quaestionum confusarum (cf. praef 9) lib. II. III 9, 1
Iulius Paulus v. Ind. rer.
M. Iunius Brutus ICtus v. Ind. rer.
Iunius [Gracchanus] XIV 8
Iuventius in comoedia XVIII 12, 2

D. Laberius VIII 15; XVII 2, 21; 14, 1 sq.; XIX 13, 3
in mimis XVI 7
Alexandrea XVI 7, 13 sq.
Anna Peranna ib. § 10
Cacomnemone ib. § 8
Catulario VI 9, 18
Coloratore ib. § 4
Compitalibus XVI 7, 7; 9, 4
Cophino XVI 7, 2
Fullone ib. § 3
Gallis VI 9, 3
Gemellis I 7, 12 sq.
Lacu Averno XI 15, 1
Natalicio (?) XVI 7, 9 cf. adn.
Necyomantia ib. § 12; XX 6, 6
Restione X 17, 2 sq.; XVI 7, 6
Salinatore III 12, 2; 4
Saturnalibus XVI 7, 11
Sororibus IX 12, 11
Staminariis XVI 7, 4
Stricturis III 18, 9
Laelius Felix (cf. XIII 14, 7 adn.) ad Q. Mucium lib. I. XV 27
C. Laelius Sapiens v. Ind. rer.
Laevius XIX 9, 7
in Alcestide XIX 7, 2 sq.
in Erotopaegniis II 24, 8 sq.
in Protesilaodamia XII 10, 5
Largius Licinus in Ciceromastige XVII 1
P. Lavinius de verbis sordidis XX 11
C. Licinius Calvus XIX 9, 7
in poematis IX 12, 10
Licinius poeta comicus XV 24; Licinius Imbrex Neaera XIII 23, 16 sq.
Licinius Mucianus IX 4, 15
L. Livius Andronicus XVII

21, 42 (liber verae vetustatis XVIII 9, 5)
in Odyssia III 16, 11; VI 7, 11 sq.
Odyss. versus primus XVIII 9, 5
C. Lucilius I 3, 19; 16, 12; II 24, 4; 10; IV 16, 6 bis; VI 3, 28; 14, 6; VIII 5; IX 14, 22; XVIII 5, 10; XX 8, 4 cf. Ind. rer.
satur. lib. I. X 20, 4
III. I 16, 2; XVI 9, 6
[IV] ? II 24, 4; 10; IV 16, 6 v. adnott.
V. XVIII 8 cf. VIII 5 adn.
VII. IX 14, 23
[IX] ? I 16, 12; XVIII 5, 10 v. adnott.
XI. IV 17, 1 sq.; XI 7, 9 sq.
XII. IX 14, 11
XV. I 16, 11; IV 17, 3
XVI. IV 1, 3
XX. III 14, 11 sq.
[XXVI] ? XVI 5, 7 cf. adn.
[XXIX] ? v. VI 3, 28 adn.
in Lucil. comm. scriptores II 24, 5
Lucretius
I 304 Lm. V 15, 4
326. XVI 5, 7
II 1153 sq. XIII 21, 21
IV 223 sq. I 21, 5 sqq.
528 sq. X 26, 9
VI 1275. XII 10, 8
Luscius comicus XV 24
Q. [Lutatius] Catulus XIX 9, 10; 14 cf. Ind rer.
Lysias v. Ind. rer.

T. Maccius (III 3, 9) Plautus III 3; IV 7, 2; XV 24; XVIII 12, 3 sq.; XX 10, 2. epigr. sepulcrale I 24, 1; 3. indices fabularum Plautin. III 3, 1 sqq. cf. Ind. rer.
Addictus III 3, 14
Agroecus q. f. III 3, 9
Amphitr. I 1, 25 (v. 180). I 7, 17
Anus q. f. III 3, 9
Asinar. I 1, 1 (16) sq. I 22, 20; II 2, 16 (282) sqq. VI 17, 12; III 1, 35 (539). XVIII 12, 5
Astraba q. f. XI 7, 5
Aulularia II 4, 12 (291). III 14, 15
fragm. VI 9, 6
Bacchides IV 8, 77 (918). I 7, 3
V 2, 71 (1189). III 14, 14
Bis compressa q. f. III 3, 9
Boeotia q. f. III 3, 3 sqq.; 9
Casina III 5, 50 (65 Fl.) sqq. I 7, 11; 13
Cistell. I 3, 14 sq. III 16, 2
fragm. VI 7, 3
Commorientes q. f. III 3, 9
Condalium q. f. ib.
Epidicus I 2, 36 (139) sq. IV 6, 4
II 2, 10 (194). IV 17, 4
Fretum q. f. III 3, 7 sq.
Gemini lenones q. f. III 3, 9
Men. I 2, 45 (157). III 14, 16
V 7, 57 (1047). XVIII 9, 4; 6
Mil. glor. II 4, 6 (359) sq. XV 15, 4
Mustellar. I 3, 123 (280). XX 6, 12
Nervularia q. f. III 3, 6
Persa IV 3, 65 (534). V 21, 16
Poenulo I 2, 152 (365). XIX 8, 6
V 2, 151 (1111) sqq. XIII 30, 6
Pseudul. I 1, 1 (3) sqq. XX 6, 9
Rudente I 5, 17 (275 Fl.). IX 12, 21
Saturio III 3, 14
Stich. III 2, 41 (497). VI 17, 4; 6; 11
Trigeminis VI 9, 7
Trinummo I 2, 157 (194). XVII 6, 7

Truculento II 6, 34 (515). XIII 23, 11 sq.
com. nominis inc. III 3, 14
Macedo philosophus v. Ind. rer.
[L. ?] Manilius, ind. Plaut. III 3, 1
M'. Manilius ICtus v. Ind. rer.
L. Manlius Torquatus v. Ind. rer.
Masurius Sabinus III 16, 23; V 6, 27; 19, 11 sqq.; X 15, 17; XI 18, 11; XIV 2, 1
de furtis XI 18, 12 sqq.
de indigenis comm. IV 9, 8 sq.
iuris civ. lib. II. IV 1, 21 sqq.; 2, 15. XI 18, 20 sq.
III. V 13, 5
memorialium (cf. praef. 8) lib. I. VII 7, 8
VII. IV 20, 11
XI. V 6, 13 sq.[27]
Cn. Matius
Iliadis lib. II. VII 6, 5
XXI. IX 14, 14
[X]XIII. ib. § 15
in mimiambis X 24, 10; XV 25, 1 sq.; XX 9, 2 sq.
[C.] Memmius XIX 9, 7
Menander II 23 cf. Ind. rer.
Plocio II 23, 6 sqq. III 16, 3
Menippus II 18, 7 cf. M. Terentius Varro
Mnesitheus XIII 31, 14
P. Mucius Scaevola pater P. M. XVII 7, 3
Q. Mucius Scaevola P. M. III 2, 12 sqq.; IV 1, 17; V 19, 6; XVII 7, 3 cf. Laelius Felix et Ser. Sulpicius et Ind. rer.
de iure civili lib. XVI. VI 15, 2
Musonius philosophus v. Ind. rer.
Mys v. Ind. rer.
Cn. Naevius III 3, 15; VII 8, 5; VIII 14; XV 24. epigr. sepulcr. I 24, 1 sq. cf. Ind. rer.
belli Poenici carm. V 12, 7; XVII 21, 45
Hariolus III 3, 15
Hesiona trag. X 25, 3
Leon III 3, 15
Triphallo II 19, 6
Naucrates X 18, 6
Neratius de nuptiis IV 4, 4
P. Nigidius Figulus II 26, 19; III 10, 2; IV 16, 1; V 21, 6; VIII 14; IX 12, 6; X 11, 2 sqq.; XI 11; XIII 10, 4; XIV 1, 11 cf. Ind. rer.
de animalibus lib. II. VI 9, 5
augurii privati lib. I. VII 6, 10
comm. grammaticis III 12, 1; X 4; XII 14, 3 sq.; XIII 6, 3; XV 3, 4 sqq.; XVII 13, 11; XVIII 4, 11; XIX 14, 4 sqq.
lib. XI. IV 9, 1 sqq.
XXIII. XVII 7, 4 sqq.
XXIV. XIII 26
XXIX. X 5
de extis XVI 6, 12
de vento lib. II 22, 30 sq.
Novius Lignaria XV 13, 4
Parco XVII 2, 8

Octavius Lampadio XVIII 5, 11
Olympiadis ad Alexandrum M. ep. XIII 4
Onesicritus IX 4, 3
C. Oppius VI 1, 2; 6 cf. Ind. rer.
[Ovidius am. II 14, 7 sq.] XII 1, 8 adn.
[III 2, 52] XII 1, 9 adn.
[metam. XV 216 sqq.] ib.

Pacuvius VI 14, 6; XIII 8, 4; XIV 1, 34. epigr. sepulcr. I 24, 1; 4 cf. Ind. rer.
Chryse IV 17, 15
Niptris [II 26, 13]; XIII 30, 3
Paulo IX 14, 13
Pamphila lib. XI. XV 23, 2
comm. XXIX. XV 17, 3
Panaetius XII 5, 10; XVII 21, 1 cf. Ind. rer.
de officiis lib. II. XIII 28
Parthenius IX 9, 3; XIII 27, 1
Peregrinus Proteus v. Ind. rer.
Persaeus v. Ind. rer.
Phaedo II 18, 1 sqq.
de Socrate sermones ib. § 5
Philemo XVII 4, 1 sq.
Philippides v. Ind. rer.
Philippus rex v. Ind. rer.
epp. libri IX 3, 3
ad Aristotelem ep. ib. § 3 sqq.
Philistio Locrus XVII 11, 6
Philochorus III 11, 2; XV 20, 5
Philolaus Pythagoricus v. Ind. rer.
Philostephanus IX 4, 3 cf. Polystephanus
Philoxenus XIX 2, 5
Pindarus XVII 10
[Paean.] XX 7, 2
Pyth. I 21(40)sqq. XVII 10, 8 sqq.
Plato I 9, 9 sq.; II 18, 1; V 15, 7; 16, 4; VIII 8; XIV 3; XVI 8, 9; XVII 12, 3. versus Platonis (?) XIX 11, 2 sq. Platonica disciplina eiusque sectatores VII 10, 1; XV 2, 1; XVIII 13, 7 v. Ind. rer. s. v. Plato, Academia.
Gorgia p. 484 sq. St. X 22, 3 sqq. [p. 508 coll. p. 489] XII 9, 6 adn. p. 525. VII 14, 6 sqq.
(in Gorgiam comm. cf. Calvisius Taurus)
de legibus libri X[II]. XX 1, 4
lib. I p. 637 sqq.; 647 sqq. XV 2, 3 sqq.
II p. 666; 671 sq. ib.
III p. 694. XIV 3, 4
Parmenide p. 156. VII 13, 10 sq.
Phaedo II 18, 2
p. 60. VII 1, 6
Phaedro p. 230 sqq. I 9, 9
Philebus IX 5, 7
Protagoras V 3, 1
de rep. XIV 3, 3
lib. V p. 457; 460. XVIII 2, 8
VIII p. 568 cf. Theaeteto
IX p. 571. IV 11, 3
Symposion I 9, 9
p. 180 sq. XVII 20
Theaeteto (immo Theage p. 125 cf. de rep. VIII p. 568). XIII 19, 2
Timaeus III 17, 5
[p. 45] V 16, 4
[p. 67] ? v. V 15, 7 adn.
[p. 86] ? XVII 12, 3
p. 91 cf. p. 70. XVII 11, 1; 6
Plautius III 3, 10
C. Plinius Secundus in libris naturalis historiae XVII 15, 6; (historiae naturalis praef. 8)
[praef. § 23 sqq.] praef. § 4 sqq.
lib. VII § 16 sqq. IX 4, 7 sqq.
§ 34. ib. § 16
§ 36. ib. § 13 sqq.
§ 40. III 16, 22 sq.
§ 42. ib. § 24
X § 137. X 12, 7
XXV § 52. XVII 15, 6 cf. adn.
XXVIII § 112 sqq. X 12, 1 sqq.
studiosorum libris IX 16, 2 sqq.
Plutarchus cf. Ind. rer.

περὶ ἀοργησίας I 26, 7
de Herculis quantum inter homines fuit animi corporisque ingenio atque virtutibus I 1, 1
in Hesiodum commentarius IV. XX 8, 7
de Homero lib. I. IV 11, 11 sq. II. II 8, 1 sqq.; II 9
περὶ πολυπραγμοσύνης XI 16
περὶ ψυχῆς lib. I. I 3, [9] ? cf. adn.; 31; XV 10
symposiac. VII 1. XVII 11, 1 sq.
VII 3, 11. XVII 11, 6
VII 5, 3. III 5 cf. adn.
VIII 4, 5. III 6
VIII 8. IV 11, 13
Polybius VI 14, 10
Polystephanus (immo Philostephanus) IX 14, 3 adn.
[Pompeius] Lenaeus XVII 16, 2 sqq.
L. Pomponius
Aeditumo XII 10, 7
Gallis transalpinis XVI 6, 7
Mevia X 24, 5
Porcetra XVIII 6, 6
Pompylus v. Ind. rer.
M. Porcius Cato Censorius II 17, 7; III 14, 19 (cf. or. de bello Carth.); IV 9, 12; 12, 3 (cf. orationes); V 21, 6 (cf. origines); X 21, 2; XI 8; XVI 12, 8; XVIII 7, 3; XIX 10, 10 (liber vetus or. contra Ti. exulem II 14, 1 or. de Ptolomaeo c. Thermum XVIII 9, 1) cf. Ind. rer.
de agricultura c. CLI (CLII al.) III 14, 17 sq. = de re rust.
epistolicarum quaestionum (? cf. Terentius Varro) lib. I. VI 10, 2
de moribus carm. XI 2
originum libris II 22, 28 sq. (cf. lib. V); III 7 (cf. lib. IV); X 24, 7; XVIII 12, 7 (cf. lib. I)
lib. I. I 16, 4 cf. XV 9, 5 et XVIII 12, 7 adn.
II. XVII 13, 4
III. ib. § 3
IV. II 19, 9; 28, 5 sqq.; V 21, 17; X 1, 10; XI 1, 6; 3, 2 cf. III 7, 19 et V 4, 5 adn.
V. VI 3, 7 sqq. (add. XIII 25, 13 sq.); XI 3, 2; XV 9, 5; 13, 5; cf. II 22, 28 sq. et or. pro Rodiensibus
VI. XX 5, 13
VII. XIII 25, 15 cf. VI 3, 7 adn. et or. de Lusit.
in orationibus XIII 25, 12. [in orationibus censoriis] IV 12, 3 adn.
or. de Achaeis II 6, 7
de aedilibus vitio creatis XIII 18
de bello Carthag. IX 14, 10 cf. III 14, 19
de consulatu suo IV 17, 15
de decem hominibus, cum Thermum accusavit XIII 25, 12
de dote X 23
de falsis pugnis X 3, 15 sqq.
de re Floria IX 12, 7 sq.; X 13, 2
in M. Fulvium Nobiliorem V 6, 24 sqq.
contra Furium X 24, 10
[suasio in legem M. Popili] V 21, 17 adn.
de Lusitanis, cum Ser. Galbam accusavit I 12, 17; XIII 25, 15 (cf. orig. lib. VII)
ad milites contra Galbam I 23, 1 sq.

ne imperium sit veteri ubi novus venerit XX 2, 1
apud censores in Lentulum V 13, 4
Numantiae apud equites XVI 1, 3 sq.
de praeda militibus dividenda XI 18, 18
de Ptolomaeo contra Thermum XVIII 9, 1; 5; XX 11, 5
de Rodiensibus in senatu VI 3, 7 sqq.; XIII 25, 13 sq. cf. orig. lib. V
de sacrificio commisso VI 22, 3 = in L. Veturium XVII 2, 20
pro se contra C. Cassium X 14, 3
si se Caelius tr. pl. appellasset (de inscr. cf. adn.) I 15, 8 sqq.
de suis virtutibus [contra Thermum] XVI 14, 2
contra Tiberium exulem II 14
pro L. Turio contra Cn. Gellium XIV 2, 21; 26
in L. Veturium v. de sacrificio commisso
qua Voconiam legem suasit VI 13, 3; XVII 6, 1 sqq.
de re militari VI 4, 5
de re rust. c. I. X 26, 8 = de agricult.
M. Porcius M. f. Cato [Licinianus] v. Ind. rer.
de iuris disciplina libri XIII 20, 9
M. Porcius Cato Nepos v. Ind. rer.
oratt. XIII 20, 1; 4; 10; 12; 16
Porcius Licinus XVII 21, 45; XIX 9, 10; 13
Posidippus II 23, 1
A. Postumius Albinus XI 8 historiae principio XI 8, 3
Postumius Festus v. Ind. rer.
Prodicus v. Ind. rer.
Protagoras v. Ind. rer.
Publilius mimographus XVII 14
Pyrro XI 5, 4
Pythagoras v. Ind. rer.
Pythagorei [aur. verba v. 54] VII 2, 12

T. Quinctius Atta
in Aedilicia VI 9, 10
in Conciliatrice VI 9, 8

[P.] Rutilius [Rufus] VI 14, 10

Sabinus medicus commentator Hippocratis III 16, 8
C. Sallustius Crispus X 21, 2; XVIII 4 (libri IX 14, 26; XX 6, 14) cf. Ind. rer.
in Catilina c. 3, 2. IV 15
5, 4. I 15, 18
7, 5. IX 12, 9
11, 3. III 1
[23, 1] ? v. II 17, 7 et IV 17, 6 adn.
ib. 3. VI 17, 7 sq.; 11
33, 2. X 21, 2; XX 6, 14
in historiis [I 15, 13] (cf. lib. IV); [ib. 16] ? v. adn.; [II 17, 7; IV 17, 6]; II 27, 2 (cf. lib. I); IX 12, 22; X 7, 1 (cf. lib. III); [21, 2] ?
lib. I. IX 12, 14 sq.; X 26, 1 sqq.; 10; [XV 13, 8] cf. II 27, 2 adn.
lib. II. X 20, 10; XIII 30, 5
[lib. III] v. X 7, 1 adn.
lib. IV. XVIII 4, 3 sqq. cf. I 15, 13 adn.
Iugurtha c. 10, 2. X 21, 2
19, 7. ib.
70, 2. I 22, 15

71, 3. X 21, 2
86, 2. XVI 10, 14; 16
[93, 3] v. IX 12, 22 adn.
97, 3. IX 14, 26
Santrae VII 15, 5
Sappho XIX 9, 4; XX 7, 2
Sempronius Asellio I 13, 10; II 13, 3
historiae (rer. gest.) lib. I. V 18, 7 sqq.
lib. IV. XIII 3, 6
lib. V. II 13, 2 sqq.
lib. XIII. IV 9, 12
lib. XIV. XIII 22, 8
C. Sempronius Gracchus I 11, 10 sqq.; X 3; XX 6, 11
or. qua legem Aufeiam (?) dissuasit XI 10
de legibus promulgatis IX 14, 16 sqq.; X 3, 2 sqq.; 11
in P. Popilium principio XI 13
de P. Popilio circum conciliabula I 7, 7 sq.; 13
cum ex Sardinia rediit ad pop. in contione XV 12
C. Sempronius Tuditanus VII 4, 1; 4
in comment. XIII. XIII 15, 4
Servilianus v. Ind. rer.
Sinnius Capito V 20, 1
epp. liber V 21, 9
ep. prima ad Pacuvium Labeonem ib. § 10 sqq.
litt. ad Clodium Tuscum V 20, 2
Socrates v. Plat. Phaedr. et Gorgias et Ind. rer.
Solon v. Ind. rer.
Sophocles v. Ind. rer.
in trag. *Αἴας ὁ Λοκρός* XIII 19, 2
Electra VI 5, 5 sq.
[in Hipponoo] XII 11, 6
in trag. *Φθιώτιδες* XIII 19, 3
Sotion Peripateticus, *κέρας Ἀμαλθείας* (cf. praef. 6) I 8
Speusippus v. Ind. rer.
Suetonius Tranquillus XV 4, 4 cf. Ind. mon. s. v. pratum
ludicrae hist. lib. I. IX 7, 3
Sulpicius Apollinaris cf. Ind. rer.
ep. quadam XV 5, 3 sqq.
ad Erucium Clarum ep. XIII 18, 3
Ser. Sulpicius Rufus IV 2, 12; VII 5, 1
de dotibus IV 3, 2; IV 4
ad M. Varronem ep. II 10, 1
[iuris civilis lib. II] ? IV 1, 17 cf. adn.
de sacris detestandis lib. II. VII 12, 1; 4
in reprehensis Scaevolae capitibus IV 1, 20

Terentius [Afer] VI 14, 6 cf. Ind. rer. (libri veteres IV 16, 2)
Heautontim. [II 1, 16 (v. 228)] IV 9, 11
II 3, 46 (287). IV 16, 2
Phorm. [I 2, 38 (88) sq.] VI 7, 4
I 3, 20 (172). XX 6, 4; 11
Terentius Scaurus de Caesellii erroribus XI 15, 3 sqq.
M. Terentius Varro I 20, 4; 8 (cf. lib. discipl.); II 21, 8 sqq. (cf. de l. L.); 25, 10 (cf. adn.); 28, 3 (cf. adn.); III 3, 2 sqq. (cf. de com. Plaut.); III 14 (cf. lib. disc.); IV 9, 1; 16, 1; V 21, 6; VI 14, 6; IX 9, 10 (cf. de serm. Lat.); X 7, 2 (cf. adn.); 27, 5 (cf. ant. rer. hum.); XI 6, 5 (cf. de gente p. R.); XVI 8, 2 (cf. adn.); 16, 2 sqq. (cf. ant. rer. div.); 18, 6 (cf. adn.); XVII 4, 3 (cf. adn.); 21, 24 (cf. adn.); XVIII 9, 4 (cf. de com. Plaut.);

XIX 10, 10; 14, 1 sq. (sat. Ὑδροκύων lib. vetus XIII 31, 6) cf. Ind. rer.
[in annalibus] ? XVII 4, 3 adn.
[lib. II] ? XVII 21, 24 adn.
in antiquitatibus rer. divinarum XVI 17, 2 (cf. lib. XIV)
lib. II. X 15, 32
[VI]. XVII 21, 24 adn.
VII. XVIII 12, 9
XIV. I 18, 1 sqq. (in primore libro § 2 in posteriore parte § 4); III 16, 5 sq.; 9 sq.; XV 30, 7; [XVI 16, 2 sqq.; 17, 2]
rer. humanarum XI 1, 1; 4 (cf. XV 30, 7 adn.)
lib. I. XIII 17, 2 sqq.
[XIII] ? v. X 7, 2 adn.
XIV. I 18 lemm. cf. adn.
[XVI.] V 4, 5 adn.
XVII. I 16, 3
XXI. XI 1, 5; XIII 12, 5 sqq.; 13, 4 sqq.
XXV. XVII 3, 4 sq.
lib. de bello et pace I 25, 1 sqq.; 10 cf. adn. et X 27, 5 adn.
de diebus III 2, 2 sqq. cf. adn.
de comoediis Plautinis lib. I. III 3, 9 sqq. cf. § 2 sqq.; [XVIII 9, 4] ?
in libris disciplinarum XVIII 15, 2
[lib. II] ? v. XVI 8, 2 adn.
[lib. IV] ? I 20, 4; 8 cf. X 7, 2 adn.; XVI 18, 6 adn.; XVIII 15, 2 adn.
lib. V. X 1, 4 sqq. cf. III 14, 1 adn.
ad Ser. Sulpicium ep. II 10
epistolicarum quaestionum (cf. praef. 9)
[lib. I] ? v. VI 10, 2 adn.
lib. IV. XIV 8, 2. ib. in litteris ad Oppianum XIV 7, 3 sqq.
[de gente populi R.] ? v. XI 6, 5 adn.
hebdomad. vel de imaginibus lib. I. III 10; 11, 3; 7 cf. XVII 4, 3 adn.
isagogicus ad Pompeium comm. XIV 7, 2 sq.
de ling. Lat. ad Ciceronem lib. VI § 59. X 21, 2
[VII § 74 sq.] ? II 21, 8 sqq.
VIII (fragm.) II 25, 5 sqq.; 9
X § 81. VI 11, 8
XXIV. XVI 8, 6 cf. adn. et § 2 adn.
in logistoricis (s. logistoriis v. IV 19 lemm. et § 2).
[XVII 4, 3] ? v. adn.
Cato de lib. educ. IV 19, 2; XX 11, 4
Oreste de insania XIII 4, 1
Pio de pace XVII 18
Sisenna de historia XVI 9, 5
de poetis [XVII 4, 3] ? cf. adn.
lib. I. I 24, 3; XVII 21, 43; 45
[de principiis numerorum] ? XVI 18, 6 adn.; XVIII 14, 2 adn.
de re rust. lib. III 3, 1 sq. II 20, 1
III 3, 8. ib. § 3
III 16, 12. ib. § 9
satirae cynicae s. Menippeae II 18, 7; XIII 31, 1
δὶς παῖδες οἱ γέροντες VII 5, 10
ecdemeticus XIX 8, 17
περὶ ἐδεσμάτων VI 16, 1 sqq.; XV 19
ἱπποκύων III 18, 5
nescis quid vesper (serus XIII 11, 1) vehat I 22, 4 sq.; 10; XIII 11
de officio mariti I 17, 4
σκιομαχία XIII 23, 4

testamentum III 16, 3 sq.
ὑδροκύων XIII 31, 2 sq.
τὸ ἐπὶ τῇ φακῇ μύρον XIII 29, 5
de sermone Lat. (de lingua Lat. cf. XVIII 12, 8 adn.)
ad Marcellum XVIII 12, 8 (cf. lib. III)
lib. II. XII 6, 3; 10, 4
III. XVI 12, 7 sq. [XVIII 12, 8] ? cf. adn.
[V] ? IX 9, 10 v. adn.
[de vita populi R.] ? X 23, 1
Theocriti Bucolica IX 9, 3 sqq.
III 3 sqq. ib. § 7 sqq.
V 88 sq. ib. § 4 sqq.
(VI 18) v. I 20, 7 adn.
Theodectes X 18, 6
Mausolus tragoedia X 18, 7
Theognis v. Ind. rer.
Theophrastus IV 13, 2; VI 8, 2; XVI 15, 1 cf. Ind. rer.
de amicitia VIII 6
lib. I. I 3, 10 sqq.
Theopompus X 18, 6; XV 20, 1 sqq.; XVI 15, 1
Thucydides I 11, 1 sqq. cf. Ind. rer.
lib. V 70 ib. § 5
Timaeus in historiis XI 1, 1
Timon in sillo III 17, 4 sqq.
Trabea comicus XV 24
C. Trebatius IV 2, 9 sq.
de religionibus lib. II. VII 12, 4 sqq.
M. Tullius Cicero I 5, 2; V 8, 4; VI 9, 15; X 1, 7 sq.; X 3; 21, 1 sq.; 24, 1; XI 11, 1; XII 2, 2 sqq.; XIII 17, 2; XV 28; XVII 2, 5; 13, 2; XVIII 7, 8; XX 6, 11 (cf. adn.); (libri I 7, 1; 16, 15; IX 14, 6; XII 10, 6; XIII 21, 16) cf. M. Tullius Tiro, Ind. monum. s. v. *Λειμῶνες*, Ind. rer.
Brut. § 57 sqq. XII 2, 4
148. XI 2, 4
orator. § 158. XV 3
159. II 17
168. XIII 21, 24
XVIII 7, 7
de or. lib. I § 51. I 15, 7
II 268. IV 8, 8
III 142. I 15, 5 sq.
III 225. I 11, 15 sq.
or. Antonianar. (s. in Antonium)
I § 10. XIII 1, 1 sqq.
II § 71. I 22, 17
II § 76. XIII 22, 1; 6
II § 77. VI 11, 3 sqq.
VI § 15. I 16, 5
pro A. Caecina § 31 (30 al.) VII 16, 12
pro Caelio § 6. XVII 1, 4 sqq.
pro Cluentio § 72. XVI 7, 10
pro Milone § 53. I 16, 15
in L. Pisonem § 1. XIII 25, 22 sq.
pro Cn. Plancio § 1. IX 12, 4 sq.
[§ 16 et 17.] XX 6, 11
§ 68. I 4, 2 sqq.
de imp. Cn. Pompei § 30. I 7, 20
§ 33. I 7, 16 sq.
de provinc. cons. § 19. XV 5, 5 sq. cf. III 16, 19
§ 29. XV 5, 7 cf. III 16, 19
pro Quinctio XV 28, 2 sqq.
pro C. Rabirio § 13. XII 3, 1
pro S. Roscio XV 28, 2 sqq.
§ 131. IX 14, 19
contra Rullum de l. agr. Kal. Ian. fragm. XIII 25, 4 sqq.; 24 sqq.; 32
II § 59 ib. § 6
II § 100. VII 16, 7
pro P. Sestio § 28. IX 14, 6 sq. § 58. XII 13, 25 sqq.
pro P. Sulla (cf. I 5, 3) § 72. VII 16, 6

in Verrem
or. de accus. constituendo (s. de constit. accus.) § 3. IV 9, 7
[§ 10] ? v. XX 6, 11 adn.
§ 11. XIII 25, 10 sq.
§ 19. XIII 25, 9
act. II
I (immo II § 192). VII 16, 13
II § 191. XIII 21, 16 sqq.
III § 207. XII 13, 17 sqq.
IV § 96. XII 10, 6
§ 99. XIII 21, 22
§ 122. II 6, 8
V § 161 sqq. X 3, 7 sqq.
§ 167. I 7
§ 169. XIII 21, 15
contra contionem Q. Metelli XVIII 7, 7; 9
epp. ad Atticum lib. IX 5, 2. IV 9, 6
ad L. Plancum, in ep. Asin. Pollionis ad. Cic. (epp. X 33, 5) I 22, 19
ad Ser. Sulpicium (ib. IV 4, 4.) XII 13, 21 sqq.
de amicitia § 11 sqq. VIII 6
§ 30. XVII 5
§ 36 (cf. § 42). I 3, 18
§ 61. I 3, 13
de divin. lib. § I 53. XV 13, 7
I § 62. IV 11, 3 sq.
I § 87. XV 13, 7
de fato fragm. VII 2, 15
de finibus lib. II § 39. XV 13, 9
de officiis XIII 28, 1
de rep. lib. II (immo III § 32). I 22, 8; 10
V § 11. XII 2, 7 sqq.
VI § 2. VII 16, 11
Tusculan. disp. lib. I § 14. XVI 8, 8
III § 75. X 18, 2
de gloria lib. II. XV 6
de iure civ. in artem redig. I 22, 7; 10
laus Catonis XIII 20, 3 sq.; 14
oeconomico XV 5, 8
M. Tullius Tiro I 7, 1; IV 10, 6; VI 3, 8 sq.; XII 3, 3 sq.; XIII 9, 1 sq.; 21, 16; XV 6, 2 cf. Ind. rer.
epistula X 1, 7 sq.
ad Q. Axium ep. VI 3, 10 sqq.
in pandectis (cf. praef. 7) XIII 9, 3 sqq.

Valerius Aedituus XIX 9, 10 sqq.
Q. Valerius Antias V 21, 6; VI 19, 8; VII 8, 6
historia (annal.) III 8, 4; VII 7, 6
lib. XXII. VI 9, 12
XXIV. I 7, 10; 13
XXXXV. VI 9, 9
LXXV. ib. § 17
Valerius Catullus XIX 9, 7 (libri VI 20, 6)
carm. 27, 1 sqq. VI 20, 6
92. VII 16, 2 sqq.
Valerius Maximus factorum et dictorum memorabilium lib. [IV 2, 1] XII 8, 5 sq. cf. adn. princ.
[ib. § 3] XII 8, 1 sqq. cf. adn. princ.
IX (immo VIII 1 ambust. 2) XII 7, 8
M. Valerius Messala augur XIII 14, 5 sq.
de auspiciis lib. I. XIII 15, 3 sqq.; 16, 1 sqq.
Valerius Probus I 15, 18; III 1, 5 sq.; VI 7, 3; 9, 11 sq.; IX 9, 12 sqq.; XIII 21; XV 30, 4
commentationes XV 30, 5
ep. ad Marcellum IV 7

de occulta litterarum significatione in epp. C. Caesaris scriptura XVII 9, 5
Q. Valerius Soranus v. Ind. rer.
C. Valgius Rufus de rebus per epistulam quaesitis lib. II. XII 3, 1 sq.
Velius Longus de usu antiquae lectionis XVIII 9, 4
P. Vergilius Maro I 21, 7; IX 9, 3; XII 2, 2; 10; XIII 21, 3; XVII 10; XX 10, 2 cf. Ind. rer.; in Verg. comm. VI 20, 1; XVIII 5, 12 (?) v. adn. cf. Annaeus Cornutus, Iulius Hyginus grammatici (libri Vergiliani I 21, 2; II 3, 5 sq; IX 14, 7; XIII 21, 4)
Aen. XVII 10, 7
I 2 sq. X 16, 6
241. XIII 21, 12
498 sqq. IX 9, 12 sqq.
636. IX 14, 8
703 sq. IV 1, 15
II 224. XIII 21, 6
436. IX 12, 17
460. XIII 21, 6
469 sq. II 3, 5
554. XIII 21, 12
722 etc. (fulvus leo) II 26, 11
III 106. XIII 21, 5
119. XIII 27, 3
460. XV 13, 10
475. ib.
570 sqq. XVII 10, 10 sqq.
618 sq. V 8, 5
IV 261. II 26, 11
365 sqq. (367). XII 1, 20
590. II 26, 12
696. XIII 1, 5
V 309. II 26, 12
372. V 8, 5
V 374 etc. (arena fulva) II 26, 11
401 sq. V 8, 5
738 sq. III 2, 14 sqq.
VI 14 sq. VII 6, 1 sqq.
17. X 16, 7
122 sq. ib. § 12 sq.
167. V 8, 11
273 sq. XVI 5, 11 sq.
365 sq. IV 17, 9; X 16, 2 sqq.
438. II 6, 13
465. IV 16, 7
617 sq. X 16, 12 sq.
760 sqq. II 16
838 sqq. X 16, 14 sqq.
VII 93. XVI 6, 3
187 sq. V 8
279 etc. (fulvum aurum) II 26, 11
688. ib.
VIII 404 sqq. IX 10
643. XX 1, 54
710. II 22, 2
IX 616. VI 12, 6
X 314. II 6, 4
350 sq. XIII 21, 11
706. IX 12, 22
XI 487 sq. II 6, 22
678. II 22, 23
751 sq. II 26, 11
770 sq. II 6, 21
XII [247] v. II 26, 11 adn.
407 sq. VIII 5
Bucolica IX 9, 4
III 64 sq. ib. § 4 sqq.
VI 75 sqq. II 6, 1
IX 23 sqq. IX 9, 7 sqq.
Georg. I 25 sq. XIII 21, 4
I 199 sqq. X 29, 4
208. IX 14, 7
259 sqq. X 11, 6
296. II 3, 6
395 sq. VI 17, 8; 11
437. XIII 27, 2
II 18 sq. IV 17, 5

II 224 sq. VI 20, 1 sqq.
246 sq. I 21
438 sq. VI 17, 9; 11
479 sq. IV 17, 11 sq.
III 4 sq. II 6, 3
10. I 22, 12
82. II 26, 18
115 sqq. XVIII 5, 7
126 sq. I 22, 18
IV 6 sq. V 12, 18
198. IV 16, 7
479 v. Aen. VI 438

M. Verrius Flaccus [XIII 25, 25] ? cf. add.; XVI 14, 3 sq.; XVIII 7, 5 sqq.
de obscuris Catonis lib. II. XVII 6, 2 sqq.
rerum memoria dignarum lib. I. IV 5, 6
de verborum significatu lib. IV. V 17, 1 sq.; 18, 2

Volcacius Sedigitus
indices Plaut. III 3, 1
de poetis XV 24

Xenophanes III 11, 2
Xenophilus Pythagoricus cf. Ind. rer.
Xenophon XIV 3
Cyropaedia ib. § 3
dictorum atque factorum Socratis comm. lib. I 1, 11 ib. § 5 sq.

Zeno Stoicus IX 5, 5; XVII 15, 1; XIX 1, 14 cf. Ind. rer.

II. INDEX MONVMENTORVM LEGVM LIBRORVM SCRIPTORVMQVE INCERTORVM ETC.

Academia cf. Ind. rer. s. v. Academia et Academici
vetus IX 5, 4
Actiones antiquae XX 10, 1sq. civiles II 6, 16 cf. Ind. rer.
Aenigma XII 6
Ἀμαλθείας κέρας praef. 6 cf. Sotion
Ἀνθηρά praef. 6
Annales (v. V 18) III 7 lemm.; 15, 4; IV 18 lemm.; VI 1 lemm.; 19 lemm.; IX 4, 15. ann. antiqui I 19, 1; VII 7, 1 cf. § 6 ann. veteres VI 19, 8. ann. libri IX 11, 2 (cf. Claudius Quadrigarius). libri annales II 11, 1. ann. monumenta II 16, 3; VI 19, 5. ann. scriptores I 11, 9
Annales maximi lib. XI. IV 5, 6
Antiquae lectiones praef. 6 cf. Caesellius Vindex. antiqui nostri XVIII 9, 11. antiquiores XI 2 lemm.; XVII 1, 9. a. nostri V 20, 6 cf. XIX 8, 15. antiquitus XI 1 lemm.; 2, 3 cf. maiores, veteres
Antiquitates II 15, 2; V 13, 3. Romanae XIII 12, 2
Astrologi cf. Ind. rer.
Auctoris incerti fragm. I 15, 16 (cf. adn. et Ind. auct. s. v. Ennius et Sallustius) cf. poetae et veteres; aliarum (quam Chrysippi sc.) opinionum disciplinarumque auctores VII 2, 4
Augures P. R. qui libros de auspiciis scripserunt XIII 14, 1 cf. VII 6, 3 sqq.

Carmen antiquum IV 9, 1. Latinum II 22, 2 (cf. Ind. auct. s. v. Horatius). orthium ab Arione cantatum XVI 19, 14. carminum scriptores antiqui II 13, 1 cf. poetae
Chronica XV 16, 1. chronici libri XVII 21, 1
Commentarii XVIII 5, 12 cf. adn. et Ind. auct. s. v. Antonius Iulianus et Verg. ad ius pontificum pertinentes XVI 6, 13. iurisperitorum XIV 2, 1 cf. s. v. liber et Ind. auct. s. v. Lucilius, Plato, Vergilius
Comoediae X 3, 4. antiquiores XIII 11, 7. Lat. poetarum sumptae ac versae de Graecis II 23, 1
Comprecationes deorum inmortalium XIII 23, 1 cf. precationes
Confusae quaestiones praef. 9 cf. Iulius Modestus
Coniectanea praef. 9 cf. Alfenus Varus et Ateius Capito

Decemviri III 16, 12; VIII 1; XI 18, 6 sqq.; XIV 7, 5; XVII 21, 15; XX 1, 3 cf. leges XII tab.
Decreta pontificum IV 6, 10; V 17, 2. tribunicia IV 14, 6; VI 19, 5; 7, 8. decretum Hadriani III 16, 12. senatus II 24, 2
Dialectici cf. Ind. rer.
Διδασκαλικά praef. 8 cf. Accius
Docti homines XIX 8, 18. doctiores fere omnes VI 9, 1. docti veteres XIII 6, 1. doctissimi veterum XVIII 4, 10. novicii semidocti XVI 7, 13
Doctores et interpretes vocum Graecarum XVIII 9, 9

Edicta
aedilium curulium IV 2, 1; 6; 8; 10
Augusti vel Tiberii II 24, 15
censorum XV 11, 2
consulum XIII 15; tralaticium III 18, 7 sq.
perpetuum X 15, 31
praetorum (praetorium ?) XX 1, 37. veterum praetorum XI 17, 1. quoddam antiquius ib. § 2
Tiberii v. Augusti
Ἐγχειρίδια praef. 7
Εἰσαγωγαί, isagogae cf. Ind. rer.
Ἑλικών praef. 7
Enarratores vocum antiquarum XVIII 6, 8
Epistolicae quaestiones praef. 9 cf. Ind. auct. s. v. M. Porcius Cato et M. Terentius Varro
Epistula familiaris cuiuspiam Gellii cf. Ind. auct. s. v. Gellius. epistulae et poemata veterum XVI 9, 1. epistulae morales cf. Annaeus Seneca; cf. litterae et Ind. rer.
Etymologici II 22, 7
Exempla VI 19, 1
Εὑρήματα praef. 6

Fabulae scaenicae X 3, 19
Foedus inter P. R. et Carthaginienses VII 5

Geometrae I 20, 1
Graeci passim saepissime; poetae vel oratores XIII 25, 8. Graecorum nobilium plerique X 12, 9. multi scriptores XI 5, 6 cf. poetae et Ind. rer.
Grammatici VII 6, 12; IX 6, 1; X 29, 1; XIII 21 lemm.; XVII 2, 15; 13, 1; XVIII 5, 7; XIX 14, 5. qui comm. in Verg. composuerunt II 6. veteres IV 16, 3; XIII 21, 25. grammaticorum plerique XIII 3, 1. turba novicia XI 1, 5. vulgus II 21, 6 cf. Ind. rer.
Griphi cf. Ind. rer.

Historia (v. V 18) Graeca VI 1, 1; XVII 15, 3. Gr. et Lat. II 22, 1. naturalis praef. 8. *παντοδαπὴ ἱστορία* praef. 8. vetus historia rerum Poenicarum XVII 9, 16. historiae veteres VI 8, 1; X 25, 1. historiae Graecae monumenta X 17, 1. scriptores historiae VII 7, 8. antiqui II 13, 1. Graecarum hist. X 18, 1. Romanae hist. I 13, 10. temporum Augusti X 2, 2

Incertorum reliquiae v. auctoris et poetae
Inscriptiones Romae in foro

Traiani XIII 25, 1 sqq.; 28; in theatro Pompeii X 1, 6 sqq.
Isagogae cf. εἰσαγωγαί
Iureconsulti eorumque libri XX 10, 6. veteres IV 2, 2. plerique iuris veteris auctores V 19, 14. veteris iuris magistri, qui sapientes appellati sunt IV 1, 16. periti studiosique iuris XII 13, 2. ius publice docentes aut respondentes XIII 13, 1 cf. libri et Ind. rer. s. v. ius

Κέρας Ἀμαλθείας v. Ἀμαλθείας
Κηρία praef. 6

Laudationes funebres XIII 20, 17
Lectionis suae titulus praef. 6. lectiones antiquae ib. cf. antiquae lectiones
Leges Draconis XI 18
duodecim tabularum III 2, 13; VII 7, 3; VIII 1; XI 18, 6 sqq.; XV 13, 11; XVI 10, 5 sq.; 15; XVII 2, 10; 21, 15; XX 1, 3 sqq.; 10, 8 sq. cf. Decemviri
Lycurgi II 15, 2
Romanae multae VI 18, 1
Semproniae [de capite civium R.] X 3, 13
Solonis II 12; XI 18, 5 sqq.
sumptuariae II 24; XX 1, 23
Λειμῶνες praef. 6 cf. M. Tullius Cicero
Lex Aebutia XVI 10, 8
Aemilia sumptuaria II 24, 12
Antia sumptuaria ib. § 13
Aternia XI 1, 2
Atinia XVII 7
Aufeia? XI 10, 1 cf. adn.
Cornelia Cn. Lentuli Clodiani XVIII 4, 4
Cornelia Sullae sumptuaria II 24, 11
Fannia sumptuaria ib. § 3 sqq.; XX 1, 23
Horatia VII 7, 2 sq.
Hortensia Q. Hortensii dict. XV 27, 4
Iulia de civitate universo Latio danda IV 4, 3
Iulia [Augusti] iudiciaria XIV 2, 1 [de marit. ord.] cap. VII. II 15, 4. sumptuaria II 24, 14
Licinia Stolonis VI 3, 40; XVII 21, 27; XX 1, 23
Licinia sumptuaria II 24, 7 sqq.; XV 8 lemm.; XX 1, 23
Numae regis IV 3, 3
Papia I 12, 11 sq.
Porcia [de provocatione] X 3, 13
[Saufeia]? v. XI 10, 1 adn.
Voconia XVII 6, 1 cf. plebiscitum Voconium
Liber commentarius de familia Porcia XIII 20, 17
Pythagoricae disciplinae III 17, 5
quidam ex lectionibus variis hominis cuiusdam litterati elaboratus XIV 6
Libri VII 16, 8
de auspiciis cf. augures
censorii II 20, 1
Graeci [axiomatis definitionem continentes] XVI 8, 3 sq.
iureconsultorum XX 10, 6. iurisperitorum IV 2, 13 cf. iureconsulti
medicinae disciplinae XVIII 10, 8 sq.
veterum memoriarum V 5, 1
eorum, qui de militari disciplina scripserunt X 9, 2

utriusque linguae de officio iudicis XIV 2, 1
philosophiae sectatorum I 3, 9 sq. philosophorum II 29, 18; XVIII 4, 6
rerum verborumque veterum XIII 25, 25 cf. Verrius Flaccus
sacerdotum P. R. XIII 23, 1 sq. qui de sacerdotibus publicis compositi sunt X 15, 1
Sibyllini I 19 cf. oracula
veterum VII 5, 10; VIII 12; XIII 3, 3; 23, 4; XVI 9 lemm.; XVII 2, 18; XIX 8, 16; 13, 2. de morbo affectuve irae exponentes I 26, 3. complurium veterum II 13, 2. v. de dierum temporibus et finibus III 2, 14
eorum, qui vitas resque gestas clarorum hominum memoriae mandaverunt I 3, 1 cf. scriptores
de vita Scipionis Africani III 4 cf. scriptores
Litterae IV 20, 1. veteres X 8, 2; 27, 1; XVIII 5, 6 cf. epistula
Λύχνοι praef. 7

Maiores nostri XII 5, 13 cf. antiqui, veteres
Medici III 16, 1; IV 19, 2. musici III 10, 13. veteres XVIII 10, 11 cf. libri
Memoria vetus XV 4, 1. memoriae recentes VI 8, 1; veteres IV 6, 1 cf. libri, scriptores
Memoriales praef. 8 cf. Masurius Sabinus
Metrici XVIII 15, 1
Monumenta rerum ab Alexandro gestarum XIII 4, 1. rerum Graecarum XVII 9, 18 sqq. cf. annales, historia
Musae praef. 6 cf. Aurelius Opilius
Musici XVI 18, 1 m. medici cf. medici

Oracula Sibyllae IV 1, 1 cf. libri
Orationes antiquae XIII 23, 1 sq. oratores antiqui II 13, 1. veteres V 21, 6; XI 13, 2 cf. XIX 8, 15 et Graeci

Πάγκαρπος praef. 9
Πανδέκται praef. 7 cf. Tullius Tiro
Παντοδαπὴ ἱστορία praef. 9 cf. Favorinus
Παραξιφίδες praef. 7
Πάρεργα praef. 8 cf. Accius
Πέπλος praef. 6 cf. Aristoteles
Peripatetici cf. Ind. rer.
Philosophi III 16, 1; IV 19, 2; V 15, 1; VI 3, 47; VII [2, 4 sq.]; 11, 1; 13, 8; 14, 5; IX 5 lemm.; X 4, 2; XII 4, 2; XIV 4, 5. Latini I 26, 10. veteres IX 5, 1. XII 5, 7; XVII 12, 1 cf. libri et Ind. rer.
Plebisscitum Atinium XIV 8, 2
Stolonis cf. lex Licinia Stol.
Voconium XX 1, 23 cf. lex Voconia
Poemata veterum v. epistulae
Poetae incerti versus Graeci XIX 11, 1 sq. (cf. Plato); v. Latini ib. § 3 cf. auctoris incerti et veteres; poetae Graeci cf. Graeci; poetae melici carmen vetus II 22, 1. poetarum recentium *ἐλεγεῖα* erotica XIX 9, 4. poeta vetus XII 11, 7 cf. XIX 8, 15. poetae veteres III 3, 13; 16 lemm.; V 21, 6; IX 4, 14; XIV 1,

34; XVIII 2, 12. poetarum nobilium tragoediae VI 5, 2
Πραγματικά praef. 8 cf. Accius
Pratum praef. 8 cf. Suetonius
Precationes antiquae V 12, 1 cf. comprecationes
Προβλήματα praef. 7 cf. Aristoteles
Proverbia. Graeca I 8, 4; X 11, 5; XIII 18, 3; 31, 3; XVII 21, 31; cf. II 6, 9; 22, 24; XII 5, 6 (Aristoph.); XIII 29, 5 (Varr. sat.); XVII 12, 4 (Hesiod.); Latina praef. 19; III 9, 6 sq.; 16, 13 sq.; XIII 18, 3; XVII 5, 14 cf. I 3, 19 (Lucil.); 9, 8; 10, 2; IV 1, 6; 11; V 21, 4 cf. versus populares
Pyrronii philosophi XI 5
Pythagorici v. Ind. rer.

Quaestiones cf. confusae quaestiones et epistolicae quaestiones

Rhetores v. Ind. rer.
Rogatio adrogationis V 19, 9
Stolonis v. lex Licinia Stol.

Sapientes v. iureconsulti et Ind. rer. s. v. sapientes septem
Scripta vetera IX 9, 12; X 20, 9; XI 6, 1; 6; XII 9, 1. veterum XI 3, 1; XII 2, 1; XVIII 12, 10
Scriptores
annalium I 11, 9
memoriarum de moribus legibusque Laced. XI 18, 17
de numeris Latine XVIII 14, 2
de officiis Graeci et Latini II 7, 2 (cf. XII 4, 2)
de victu atque cultu P. R. X 23, 1 sq. cf. Terentius Varro
de virgine capienda I 12
de vita et moribus Xenophontis Platonisque XIV 3, 1
de vita et rebus Africani VI 1, 2; 6 cf. libri
de vitis atque aetatibus doctorum hominum XIII 2, 1 cf. libri
Scriptor classicus adsiduusque aliquis, non proletarius XIX 8, 15. scriptores idonei XI 6, 3. nobiles IX 11, 1. quidam XX 7, 2. quidam non ignobiles XIII 25, 31. veteres I 7, 18; V 6, 27; 21, 3; VII 16 lemma; VIII 2; IX 4, 3; XVI 5, 11; XVIII 6, 7; XIX 8, 13; 11, 2 cf. annales, Graeci, historia, libri, Ind. auct. s. v. Lucilius
Semidocti cf. docti
Senatusconsulta IV 6, 2; XV 11, 1 cf. decretum
Sermones cf. vulgus
Sibylla cf. libri, oracula
Silvae praef. 6
Stoici cf. Ind. rer.
Στρωματεῖς praef. 7 cf. Caesellius Vindex

Tabulae Caeritum XVI 13, 7 duodecim cf. leges
Τεχνικοί v. Ind. rer.
Τόποι praef. 8
Tragoediae v. poetae

Versus antiquissimus Graecus II 6, 9. populares Latini IV 5, 5; XV 4, 3 cf. poetae inc. et proverbia
Veteres II 3 lemm.; IV 1, 2; 7, 2; 16 lemm.; VII 5, 6 cf. § 10; IX 12, 4; 14, 2; X 24, 3; 8; 25, 3; 29, 3; XI 1, 6; XII 13, 7; XIII 17, 2; 21, 19 sqq.; 23, 5; 17; XV 9, 4;

XVI 7, 12; XVII 2, 15; 21; XVIII 5, 8; 9, 4; 7; XIX 8, 6. docti XIII 6, 1, nostri I 15, 20 (poetae com. ? cf. adn.); 22, 10; 14; II 3, 1; 21, 9; 26, 19; VII 14, 4; XII 6, 1; XIII 9, 5; 11, 7; XX 1, 28. veterum elegantissimi III 16, 19; XVIII 7, 8. veterum qui electius locuti sunt XVIII 7, 2. qui probe atque signate locuti sunt II 6, 6. vet. hominum qui proprie atque integre locuti sunt VI 11, 2. veteres Latini V 12, 4; XIII 6 lemm. Romani II 28, 2; XIII 9, 4. rustici XI 7, 5. vetustiores XV 13, 9. vetustiores Latini V 20, 1. vetustas XX 6, 12. pleraque omnis vetustas X 24, 4 (cf. IX 14, 2; XVIII 5, 8); cf. antiqui, maiores et v. praeterea annales, docti, grammatici, ICti, historia, libri, litterae, memoria, oratores, poetae, philosophi, scripta, scriptores etc.

Vulgus (s. Volgus) II 20, 8; XIII 17, 1; XVIII 4, 10

vulgi sermones XII 9, 1. grammaticorum vulgus v. grammatici

III. INDEX RERVM.

A vocalis XIX 14, 6. in e mutata XV 15, 4
Ab praepositio in au mutata XV 3, 2
Abdera V 3, 3
Abdomina thynni X 20, 4
Ablativus secundae declin. in u XIII 21, 15 sq. per defectionem dictus V 8, 3 sqq.
Abluvium apud Laberium XVI 7, 2
Abnoctandi ius tribunis ademptum XIII 12, 9 cf. III 2, 11
Abnumero XV 3, 4
Aborigines V 21, 7; XVI 10, 7
Abortio III 16, 21
Abstemias mulieres Romae atque in Latio olim egerunt X 23, 1. prandium abstemium XIII 31, 16
Academia III 13, 1; 5; VI 14, 9; XX 1, 9; 21. Academia vetus cf. Ind. mon. Academici ut a Pyrroniis differant XI 5, 6 sqq.
Acarnae cephalaea X 20, 4
(Acatia) v. X 25, 5 adn.
Acca Larentia VII 7
Accentiunculae XIII 6, 1
Accentus IV 7; VI 2, 11; VI 7; [X 4, 4]; XIII 26, 3; XVII 3, 5 cf. accentiunculae et προσῳδίαι etc. (v. XIII 6, 1)
Accipiter X 12, 2
Accipitret XIX 7, 11
L. Accius apud Pacuvium XIII 2; XVII 21, 49 v. Ind. auct.
('Accii idem quod Titii') v. III 16, 14 adn.
Accusativus tertiae declin. sing. in im XIII 21, 6. plur. in is ib.
Accusator cf. iudicium
Acerbitas et acerbitudo XIII 3, 2
Acetum cur haud fere umquam congelascat XVII 8, 14
Achaei I 11, 8
Achaicum bellum X 16, 17
Achilles III 11, 5. eius clipeus XIV 6, 4. Achilles Romanus appellatus L. Sicinius Dentatus II 11, 1
Ἀχθοφόροι V 3, 2
Aciei instruendae varia genera X 9. acii genetivus IX 14, 9; 14
C. Acilius v. Ind. auct.
Acina apud Catullum VI 20, 6
Acritas et acritudo XIII 3, 2
Acroatici libri cf. ἀκροατικά
Acte v. Ἀκτή
Actio ex sponsu IV 4, 2. in quadruplum XI 18, 10. actiones v. Ind. monum.; actiones rei uxoriae v. divortium; legis actiones XVI 10, 8
Actito IX 6, 3
Actuariae naves X 25, 5

Ad praeverbium quando acuatur VI 7
Addicti XX 1, 48; 51 cf. XVII 2, 10
Adfabre ubi acuendum VI 7, 5
Adfectiones etc. v. Affectiones etc.
Ἀδιάφορα I 2, 9; II 7, 18; IX 5, 5 cf. indifferens. ἀδιαφορεῖν XVI 9, 8
Adiectiva in osus exeuntia IV 9, 12. in undus exeuntia XI 15
Adlegatus pro adlegatione XIII 21, 19
Admiratio V 1, 5 sq.
Ádmodum VI 7, 2
Adolescendi corporis humani modus summus III 10, 10
Adoptatio V 19. adoptivus filius num adoptatori prosit inter praemia patrum ib. § 15
Ἄδοξοι ὑποθέσεις XVII 12
Adpótus pronuntiandum VI 7, 7
Adprimus VI 7, 11; adprime XVII 2, 14; ubi acuantur VI 7, 7
Adprobus et adprobe ubi acuantur VI 7, 5; 8 sq.
Adrogatio V 19
Ἁδρὸν dicendi genus VI 14, 1
Adsentio, adsentior II 25, 9; XVIII 12, 10
Adsiduus scriptor XIX 8, 15 cf. assidui
Adulescentium indoles non tam bene dictis iuvatur quam pessime dictis inficitur XII 2, 14
Adultera uxor a marito impune necatur X 23, 4 sq. adulterio et adulteritas apud Laberium XVI 7, 2
Adverbia in im apud Sisennam saepenumero obvia XII 15
Advocati I 22, 6; II 12, 6; XI 9, 1; XV 5, 3
— ae dativus XIII 26, 4
Aeacus Iovis filius XV 21. Aeacides X 16, 16
Aedes sacrae non omnes templa sunt XIV 7, 7. aedes Iunonis IV 3, 3. Palatinae IV 1, 1. Vediovis V 12, 2. Victoriae X 1, 7. aedium fabri cf. fabri
Aediles curules IV 2, 1; 14, 2 sqq.; VII 9, 2 sqq.; XIII 13, 4. aediles plebei X 6, 3; XVII 21, 11
Aeditnentes apud Lucretium XII 10, 8. aeditimus, aeditumus, aedituus vocc. XII 10. aeditui Capitolii II 10, 4. aeditumi templi Iovis Capitolini VI 1, 6
Aegritudo cf. os
Aegyptii X 10, 2; XI 18, 16; XIV 1, 11. sacerdotes XX 8, 7. Aegyptius Homerus dictus III 11, 6. Aegyptia palma VI 16, 5. lens XVII 8
Aegyptus V 14, 2; X 10, 2. olim Aeria dicta XIV 6, 4
Aelurorum oculi XX 8, 6
L. Aemilius Paulus XIII 3, 6
M. Aemilius Lepidus XII 8, 5 sq.
Q. Aemilius Papus cos. III 8, 6 sqq. censor XVII 21, 39
Aemulatio XIV 3, 7
Aeneas II 16, 4; X 16, 2 sqq.
Aenigma v. Ind. monum.
Aequinoctium III 10, 4 cf. sol
Aer fulva apud Ennium II 26, 12; XIII 21, 14
Aerarii IV 20, 6. in aerarios referre IV 12, 1; IV 20, 6 v. censor. aerarium XIII 25, 30 v. praefectus; tribunus aerarius v. tribunus

Aeria cf. Aegyptus et Creta
Aeris confessi rebusque iure iudicatis quot dies iusti sint ex XII tabulis XV 13, 11; XX 1, 42. aes εἰς ἄρτους IX 2, 1. aes et libra XV 27, 3. aes militare VI 10, 2
Aeschylus XVII 21, 10 v. Ind. auct.
Aetatum fines X 28, 1 sq.
Aethalides IV 11, 14
Aetnae flagrantia a Pindaro et a Vergilio descripta XVII 10
Affatim quo modo pronuntiandum VI 7, 2 sqq.
Affectiones s. affectus animi I 26, 10; XIX 12, 3 sqq. affectus partic. III 16, 17 sqq.; XV 5, 5 sqq.
Affines II 29, 11 sqq.; V 13, 2
Africae gentes IX 4, 7. Africanae syrtes v. Syrtes. africus ventus II 22, 12; II 30, 1; 3
Agendi verba sensu passivo adhibita XVIIII 12
Ager effatus XIIII 14, 1 Faliscus XX 8, 1 Lucanus X 16, 3
Agere cum populo XIIII 16, 1
Ἀγγεῖον XVIII 10, 9
Agnus femina IV 3, 3. agni caprarum ovium lacte alti XII 1, 15
Agon Mausoli laudibus dicundis X 18, 5 sq.
Ἀγοραῖοι XVII 3, 2
Agrippae nomen XVI 16, 1. Agrippae campus XIV 5, 1 v. Menenius
Ahenobarbus v. Domitius
Ahenum II 3, 3
— ai genetivus XIII 26, 4
Aiax XV 6, 4
Aius deus XVI 17, 2
Αἴθοψ οἶνος apud Homerum XVII 8, 10
Αἰθρηγενέτης Boreas apud Homerum II 22, 9
Αἱμονία vetus Thessaliae nomen XIV 6, 4
[Αἶσα] ? v. Epirus
Αἰσθήσεις VI 6, 1; XIX 2, 1
Αἰσχύνη XIX 6, 3
Ἀκαλήφη IV 11, 13
Ἀκόλαστοι, ἀκόλαστον VI 11, 2; XIX 2, 2; 5
Ἀκουστικοί I 9, 4
Ἀκρατεῖς XIX 2, 2; 5
Ἀκροατικά Aristotelis XX 5, 1; 3. ἀκροατική disciplina eiusdem ib. § 4. acroatici libri ib. § 6 sq.
Ἀκτή, vetus Atticae nomen XIV 6, 4
Alae in re militari X 9, 1; XVI 4, 6
Albania IX 4, 6
Albus color II 26, 8; 12; 23
Alcibiades I 9, 9; 17, 2; XV 17, 1
Alcinus XIX 9, 8
Alco meretrix IV 11, 14
Alcyones III 10, 5
Alexander Magnus VII 8, 1 sqq.; IX 3, 3; XVII 21, 28; 32; 34; XX 5, 7. eius equus V 2 v. Aristoteles, Olympias et Ind. auct.
Alexander Molossus XVII 21, 33
Alexandrina bibliotheca VII 17, 3. Alexandrinum bellum ib.
Aliensis dies (A. pugna) IV 9, 6; V 17, 2
Altricis ingenii partes in moribus inolescendis XII 1, 14
Alucinari XVI 12, 3
Alumine oblitum lignum ardere nequit XV 1, 6 sq.
Alvus XVII 11, 2
Alyattes Lydiae rex I 11, 7

Ἀλύειν XVI 12, 3
Amaror I 21, 5
Amarus X 5, 3
Amata virgo Vestalis inter capiendum a P. M. appellatur I 12, 14; 19
Ἄμαξα sidus II 21. maior et minor ib. § 3
Ambigua verba v. verba et vocabula
Ambitiosus IX 12, 1
Ambracia cf. haedus
Ambulare de navibus X 26, 7 sq.
Amicitiae amor secundum Ciceronem VIII 6
Amicorum utilitati quatenus sit inserviendum I 3. amicorum levis plerumque fiducia II 29, 7 sqq.; 17. amicus minoris condicionis qualis esse debeat auctore Ennio XII 4. amicitia cur sit expetenda XVII 5
Amor et odium intra quem modum sint coercenda I 3, 30. amor nostri et caritas nobis innata XII 5, 7 cf. amicitia
Ἀμπελῶνες II 20, 9
Amphora XVIII 1, 9 sqq.
Ἀμφισβητούμενον ἄντι ὁμολογουμένον XVII 5, 3
Ἀναγνώστης XVIII 5, 2 (cf. III 19, 1)
Ἀναίσθητος I 26, 10
Ἀναλγησία, ἀνάλγητος I 26, 10; XII 5, 10
Ἀναλογία (s. analogia) II 25; XV 9, 4 cf. Ind. auct. s. v. C. Iulius Caesar
Ἀνανεοῦται XV 25, 1
Anates Ponticae XVII 16, 1
Ἀνατομαί X 10, 2
Anaxagoras XV 20, 4; 8
Ancilla Caesaris Augusti simul quinque pueros enixa X 2, 2
Ancipitia vocabula cf. vocabula
Ancora XIX 14, 7
Androcli servi et leonis mutua recognitio V 14, 10 sqq.
Androgyni IX 4, 16
'Ἀνέχου καὶ ἀπέχου' XVII 19, 6
Ἀνθρωποφάγοι IX 4, 6
Angarius XIX 14, 7
Anguis, matri Africani maioris visus VI 1, 1 sqq. item Olympiadi ib. 1
Animadversio militaris cf. poenae
Animalia alia alio sensu carent VI 6, 1. ex a. num Pythagoras esitaverit IV 11, 1; 6 sqq.
Animus num vacare debeat affectionibus XIX 12, 3 sqq. cf. ira et pavor; animi virtus cf. virtus
Anio XIII 23, 5 sq.
Anna Peranna v. Ind. auct. s. v. Laberius; Anna ac Peranna XIII 23, 4
L. Annaei Senecae de Ennio, Vergilio, Cicerone iudicium XII 2
Annales et historia V 18
Annius Milo XVI 8, 7; XVII 18
Anniversarium sacrificium XVI 4, 4
Annus civilis III 2, 12 sq. κλιμακτηρικός XV 7, 2. Romuli et Homeri decem mensium III 16, 16
Ἀνωμαλία II 25
Anticyra XVII 15, 6
Antigenidas XV 17, 1
Antigone XVIII 12, 9
Ἀντικείμενα XVI 8, 13 sqq.
Antiochus Magnus, Asiae rex IV 18, 3; V 5; VI 2,

5 sqq.; XII 13, 26. Antiochina pecunia IV 18, 7; VI 19, 8
Antiquitas honesta et bona et sobria et modesta I 10, 3 cf. XI 2, 5
Antisthenae (plur.) XIV 1, 29
Antistitae apud Ciceronem XIII 21, 22
Ἀντιστρέφοντα V 10 cf. V 11; IX 16, 7
Antonius Iulianus rhetor I 4; IX 1, 2; IX 15; XV 1; XVIII 5; XIX 9, 2; XX 9 v. Ind. auct.
M. Antonius triumvir III 9, 4; IV 6, 2; VI 11, 4; XV 4, 3
Anulus in eo digito gestatus, qui est in manu sinistra minimo proximus X 10. flaminis Dialis X 15, 6
Aonia, vetus Boeotiae nomen XIV 6, 4
Ἀοργησία I 26, 10
Ἀπάθεια XII 5, 10; XIX 12, 2 apathia ib. § 10
Ἀπαρέμφατον I 7, 6
Ἀπαρκτίας II 22, 15
Ἀπηλιώτης v. Ἀφηλιώτης.
Apex flaminis Dialis X 15, 9; 17
Ἀφηλιώτης II 22, 8
Apiaria II 20, 8
Apluda XI 7, 3 sqq.
Apodixis XVII 5, 5
Apollo V 12, 12
Ἀποπροηγμένα XII 5, 7
Ἀπορητικοί et Pyrronii et Academici dicti XI 5, 6; ἄπορον controversiae genus IX 15
Appius Caecus v. Claudius
Apuli II 22, 21
Aqua nivalis XIX 5. pluvialis et nix VIII 4. aquae fluviorum fontiumque gelu durantur XVII 8, 16
Aquilius Gallus XV 28, 3
Aquilo II 22, 9; II 30
Arbiter cf. iudex
Arbitratus pro arbitratione XIII 21, 19
Arbitrio libero quatenus homines utantur secundum Chrysippi sententiam VII, 2
Arbor felix X 15, 15; 28; XII 1, 16
Arboreta (apud Claudium Quadr.) et arbusta XVII 2, 25
Arcera in XII tabulis XX 1, 29
Arcesilaus philosophus III 5
Archelaus Macedoniae rex XV 20, 9
Archelaus Mitridati praefectus XV 1, 4
Archilochus XVII 21, 8
Architectus XIX 10, 4. Mylattensium I 13, 11 sq.
Archytas X 12, 10
Arduum apud Sallustium IV 15, 2 sqq.
Area Capitolina II 10, 2. fori XIIII 25, 2. Palatina XX 1, 1. Volcani IV 5, 4
Arena cf. Harena
Arescon e femina mas factus IX 4, 15
Argei X 15, 30
Argentum purum putum VII 5, 1
Ἀργέστης II 22, 12
Argivum bellum cf. Achaicum
Argumenta qualia esse debeant XVII 5, 5. arg. reciproca cf. ἀντιστρέφοντα
Argyranche XI 9, 1
Arillator XVI 7, 12
Arimaspi IX 4, 6
Arion XVI 19
Ariopagitae XII 7, 5 sq.

Aristagoras XVII 9, 21
Aristippus XIX 1, 10
Aristodemus actor fabularum XI 9, 2
Aristogiton IX 2, 10; XVII 21, 7
Aristoteles III 17, 3; IX 3, 3; XIII 5; XVII 21, 25; 35; XIX 5, 2; XX 5 cf. Ind. auct.
(Ἄρκτος) v. II 21, 3 adn.
Arma plurativo semper numero XIX 8, 4 sq.
Armilla praemium militare II 11, 2
Arra XVII 2, 21; arrabo ib.
Arretinum oraculum III 3, 8
Arrogatio v. adrogatio
Ἄρτεμις IX 9, 12 sqq. cf. Diana
Artemisia X 18
Arteriae III 10, 13; X 26, 9; XVII 11, 2 sqq.; XVIII 10, 5 sqq. ἀρτηρία τραχεῖα XVII 11, 3; 5
Artifex quando quis fiat VII 13, 5. artifices scaenici XX 4
Aruspices (s. Haruspices) Etrusci IV 5, 2; VI 1, 3
Arvales fratres VII 7, 8
Asculani XV 4, 3
Aselli Pessinuntii VI 16, 5
Asellus v. Claudius
Ἀσώματον V 15, 2
Ἄσωτος VI 11, 2
Asphodelus XVIII 2, 13
Asses librarii XX 1, 31. viginti quinque in XII tabb. XVI 10, 8
Assidui in XII tabb. XVI 10, 5; 8; 15 cf. adsiduus
Astrologi XIV 1, 18 cf. Eudoxus
Atabulus II 22, 25
Ἀθηνᾶ II 23, 9
Athenis antiquae leges Solonis axibus ligneis incisae II 12, 1. convivarum turba sedet XIII 11, 3. quando cenetur XVII 8, 1 sq.
Athenienses VI 14, 8; XV 20, 6; 10; XVII 8, 4. quod tempus diem dixerint III 2, 4. eorum saeva in Megarenses decreta VII 10, 2. pie Aristogitona et Harmodium colebant IX 2, 10. eorum legislatores XI 18, 1; 6. quando tibiis canere desierint XV 17. notationes chronologicae ad eorum historiam spectantes XVII 21, 9; 19; 23; 30. Atheniensis Homerus dictus III 11, 6. Ath. bibliotheca publica VII 17, 1 sq. pestilentia II 1, 5
Athletae XIII 28, 3 sq. cf. Echecles
L. Atilius V 17, 2
M. Atilius Regulus VII 3 et 4
Q. Atilius Serranus cos. XV 28, 3
Atque particula X 29
Atri dies cf. dies
Atrium XVI 5, 2
Attagena Phrygia VI 16, 5
Attalus rex XII 13, 26
'Atti idem quod Tetti' III 16, 14 cf. § 13
Attice ante Ἀκτή XIV 6, 4; in agro terrae Atticae Gellius noctes suas conscribere exorsus praef. 4. Attici adspirare amant verba II 3, 1 sq. antiquiores barbarismi voc. non utuntur XIII 6, 2 sqq.
Atypus IV 2, 5
Auditiones exotericae Aristotelis XX 5, 5
Aufero et aufugio XV 3, 2
Augere pro augeri XVIII 12, 7
Augures I 12, 15; 17; V

8, 2; VII 6, 4; XIII 15, 3; XIV 1, 34; XV 4, 3. auguralis virga V 8, 10
Augustus II 24, 15; VI 8, 2; IX 11, 10; X 2, 2; 11, 5; XIII 6, 4; 12, 2; XV 7, 3 cf. ind. auct.
Aurum, aureum II 26, 5 a. coronarium V 6, 6 Tolosanum III 9, 7
Aurunci I 10, 1
Auruncus deus V 12, 14
Auspicari magistratus quando soleant III 2, 10
Auspicium XVI 4, 4. auspicia patriciorum in duas divisa potestates XIII 15, 4. magistratuum maxima et minora ib.
Auster II 22, 14; II 30; XVI 11, 4
Αὐτόματος θάνατος XIII 1, 6 sqq.
Autumo XV 3, 4
Avarus X 5; XII 2, 13. avaritia apud Sallustium III 1; XI 2, 2
Avens apud Laevium XIX 7, 9
Aventinus mons XIII 14, 4
Aves quaedam memorabiles apud Plinium X 12, 7. praepetes apud Vergilium VII 6, 3 sq.; 8; 10; 12 inferae ib. § 11. obscenae XIII 14, 6
Avocare comitiatum et contionem XIII 16, 1
Ἀξίωμα (= profatum s. proloquium s. pronuntiatum XVI 8, 2; 8) XVI 8 *ἀ. διεζευγμένον* (disiunctum; di-s.dis-iunctivum V 11, 9) ib. § 12 sqq. *παραδιεζευγμένον* ib. § 14. *συμπεπλεγμένον* (coniunctum vel copulatum) ib. § 10 sq. *συνημμένον* (adiunctum vel conexum) ib. § 9
Axis in caelo III 10, 3. axibus ligneis Solonis leges incisae cf. Athenis
Q. Axius VI 3, 10; 55

Babylonii quod tempus diem dixerint III 2, 5; XIV 1, 11
Bagrada flumen VII 3
Baiuli V 3, 2
Balbus, vitiosus in edicto aed. cur. IV 2, 5
Balbus v. Cornelius
Balistae VII 3
Balneae Titiae III 1, 1. Calenae [et Ferentinae] X 3, 3. viriles Teani Sid. ib. Frontoni exstruendae XIX 10, 2 sqq. balnearum forma speciesque veris (?) ib. 3 cf. adn.
Barbam ante aetatem senectam radere, mos Romae olim fuit III 4, 2 sq.
Barbarismus V 20, 4. barbarismi verbum ante Augusti aetatem in usu non fuit XIII 6, 4. *βάρβαρον* V 20, 5
Beata vita v. vita
Bellaria XIII 11, 6 sq. bellaria Liberi ib. 7
Bellum Achaicum (Argivum) X 16, 17. Alexandrinum VII 17, 3. Carthaginiense (s. Carthaginiensium s. Poenicum s. adversus Poenos) primum III 7, 3; VII 3, 1; XVII 21, 40. secundum VI 1, 4; XVII 21, 1 [tertium] cf. Ind. auct. s. v. M. Porcius Cato; Cimbricum XVI 10, 14. civile XIII 20, 3; XV 18, 1. Gallicum XVI 13, 7. Indicum V 2, 4. Iugurthinum XVI 10, 14. Marsicum II 27, 2. Peloponnesiacum II 1, 5; XVII 21, 16. Senonicum V 17, 2; XVII 21, 21. sociale XV 4, 3. Veiens XVII 21, 13

cf. § 20. Vulscum ib. § 11. belli indicendi signa et verba sollemnia X 27, 3; XVI 4, 1
Benefactum semper manet XVI 1, 4
Beneficus et liberalis apud Ciceronem XVII 5
Biantis de re uxoria syllogismus V 11
Bibax et bibosus III 12, 1
Bibliotheca Alexandrina VII 17, 3. Atheniensis publica VII 17, 1 sq. domus Tiberianae XIII 20, 1. Pacis V 21, 10; XVI 8, 2. Patrensis XVIII 9, 5. templi Traiani XI 17, 1. Tiburs in Herculis templo IX 14, 3; XIX 5, 4
Bibulus cf. Calpurnius
Bidentes hostiae XVI 6
Bisaltia XVI 15. Bisaltici (?) IV 16, 8 adn.
Bithynia XVII 17, 2
Blaterones I 15, 20
Boeotia ante Aonia XIV 6, 4
Bona sine malis cogitari nequeunt VII 1, 2. bonum et malum quid sit ex sententia Stoicorum XII 5
Βοώτης XIX 9, 6 cf. II 21, 3 adn.
Boreas (*Βορέας*) II 22, 9; 30, 8; XIII 21, 11
Borysthenes IX 4, 6
Bosporicum mare congelascit XVII 8, 16
Botulus apud Laberium XVI 7, 11
Bovinator XI 7, 7
Breviloquentia apud Ciceronem XII 2, 7
Bruma III 10, 4. brumalis cf. sol; b. dies IX 7, 1
Brundisium VII 6, 6; IX 4, 1; XVI 6, 1; XIX 1, 1
Bruttiani X 3, 17; 19
Brutus cf. Iunius
Bucephalas equus Alexandri V 2. Bucephalon oppidum ib. § 5
Βούλιμος XVI 3, 9
Busiris II 6, 3
Butes V 8, 5

Caduceus et hasta signa duo belli aut pacis X 27, 3
Caecias II 22, 24
[Q. Caecilius] Metellus [Numidicus] XIII 29, 1 cf. Ind. auct.
Caecilius Statius poeta IV 20, 13; XVII 21, 49 cf. Ind. auct.
Q. [Caecilius] Metellus Pius XV 28, 3. procos. IX 1, 1
Sex. Caecilius ICtus XX 1
Caecitas IV 2, 4
Q. Caedicius tr. mil. III 7, 1; 20
M. Caelius Ciceronis cliens XVII 1, 4; 8; 11
M. Caelius tr. pl. I 15, 9 sq.
Caeli voc. num plurali numero omnino careat XIX 8, 5. caeli limites regionesque quattuor II 22, 3 sqq. cf. axis
Caeneis et Caeneus IX 4, 14
Q. Caepio v. Servilius
Caerimoniae IV 9, 8 voc. singulari numero indigens XIX 8, 13
Caerites XVI 13, 7. Caerites tabulae ib.
Caerulus (s. caeruleus) color II 26, 18; 22; II 30, 11
Caesar v. Iulius. Caesaris ludus XII 5, 13. salutatio IV 1, 1; XX 1, 2; 55. Caesarum familia et appellatio XIX 8, 3
Caesia II 26, 19

Calari XV 27, 2; calata comitia cf. comitia
Calciamentum VII 12, 3 cf. XIII 22, 1
Calendae (s. Kalendae) II 24, 11; 14; III 2, 6; V 17; XII 13
Caleni X 3, 3
Calēscit VII 15, 3; 6
Calidonia (?) apud Laberium XVI 7, 5
Callicles apud Platonem X 22, 2
Callimachus poeta XVII 21, 41 v. Ind. auct.
M. Calpurnius Bibulus cos. IV 10, 5
Calvisius Taurus philosophus I 9, 8 sqq.; I 26; II 2; VII 10 et 13; VIII 6; IX 5, 8; X 19; XII 5; XVII 8 et 20; XVIII 10; XIX 6, 2; XX 4 v. Ind. auct.
Camarae X 25, 5
Camella apud Laberium XVI 7, 9
Camillus v. Furius
Campana superbia I 24, 2
Campus Agrippae XIV 5, 1. Martius VII 7, 4; XV 27, 5
Candens XVII 10, 17 sq.
Canes in Capitolio VI 1, 6
Caninum prandium apud Varronem XIII 31, 12 sqq.
Cannabus XVII 3, 4
Cannae III 15, 4; VI 18, 2. pugna Cannensis V 17, 5
Caper IX 9, 9 sqq.
Capi de eligendis virginibus Vestae dictum I 12, 13
Capillo passo XV 15, 3
Căpio nom. subst. VI 10, 3
Capite censi XVI 10, 10
Capitium apud Laberium XVI 7, 9
Capitolium V 12, 3; X 24, 7. a Q. Catulo curatore restitutum II 10, 2. a Gallis captum XVII 2, 14; 24; XVII 21, 22 cf. aedituimus et favisae
Capra apud simulacrum Vediovis immolari solita V 12, 12. capram neque tangere neque nominare licuit flamini Diali X 15, 12 cf. agnus
Captiosae interrogationes I 2, 4; V 10, 11; VI 3, 35; VII 13, 7; XVI 2, 5; XVIII 1, 12; 2, 9 sq.; 13, 2
Căptito IX 6, 3
Capua VI 20, 1
Caput hominis tenuissimis osculis compactum est VII 1, 11
Carendum tui apud Laevium XIX 7, 7
Caria X 18, 2
Carmen cf. Ind. mon.; in c. tria dicendi genera VI 14
Carmentis fanum XVIII 7, 2. Carmentum duarum arae XVI 16, 4
Carneades Academicus VI 14, 9; XVII 15; 21, 1; 48 cf. Ind. auct.
Carnem incoctam neque tangere Diali mos est neque nominare X 15, 12
Carthaginienses III 14, 9; VI 1, 4; 12, 7; VII 4, 1; X 1, 10; 27, 3. epistulae eorum clandestinae XVII 9, 11 cf. bellum, foedus, Poeni
Carthago, civitas Hispaniae VII 8, 3
Sp. Carvilii Rugae divortium IV 3, 2; XVII 21, 44
Casinum IX 4, 15
Cassiopeia XIX 1, 1
Cassita in fabula Aesopi II 29, 3 sqq.
C. Cassius Longinus cos. [a. u. 583] IX 4, 15

C. Cassius [Longinus, Caesaris percussor] III 9, 4 sq.
Castor; per C. cur viri Romani non iuraverint XI 6 cf. me castor
Castrensis corona V 6, 2; 17; 19
T. Castricius rhetor I 6, 4; II 27, 3; XI 13; XIII 22
Casus dandi, interrogandi, rectus, vocandi ap. Nigidium XIII 26 cf. nominativus, genetivus etc.
Catamitus VI 11, 6
Catapultae VII 3
Catascopium X 25, 5
Cateiae ib. § 2
Catilina cf. Sergius
Cato cf. Porcius
Catomum (Catonium al.) apud Laberium XVI 7, 4
Catulus cf. Lutatius
Caudicae X 25, 5
Caudium XVII 21, 36
Caupuli X 25, 5
Caurus II 22, 12; 22
Cautiones rei uxoriae IV 3, 1 sq.
Cebes II 18, 4
Cecurri VI 9, 14 cf. § 11
Celatim XII 15, 1 sq.
Cella Iovis Capitolini VI 1, 6
Celoces X 25, 5
Celsinus v. Iulius
Cenandi tempus Athenis XVII 8, 1 sq.; cenarum deliciae VI 16
Censor, censores I 6, 4; III 18, 5; IV 3, 2; IV 12 et 20; VI 18, 10; VI 22; XII 8, 5 sq.; XIII 15, 4; XIV 2, 8; XV 11, 2; XVI 13, 7; XVII 21, 44 v. aerarii, equites. censorium opus facere XIV 7, 8
Census v. VI 13; XVI 10
Centumvirales causae cf. lex
Centuriae quot legionem efficiant XVI 4, 6. centuriata comitia cf. comitia
Cepe XX 8, 7
Cephalaea acarnae X 20, 4
Cephisia I 2, 2; XVIII 10, 1
Cercius cf. Circius
Cercuri X 25, 5
Cercyon Neptuni filius XV 21
Cereales ludi XVIII 2, 11
Ceres IV 6, 8; XIII 23, 4
Cernendi natura V 16
Certamen athletarum Eleusinum, Olympium, Theseum XV 20, 3, sacrum V 9, 6. certamina scaenicorum XVII 4 cf. XV 20, 2
Cerva Sertorii XV 22, 3
Cetegus cf. Cornelius
Chaeronea v. proelium
Chalcedonia pelamys VI 16, 5
Chalcidicensis colonia X 16, 8
Chaldaei (mathematici) I 9, 6; III 10, 9; XIV 1; XV 20, 2; (populus) XIV 1, 9
Χαλεπόν IV 15, 6
Chamaeleon X 12, 1 sqq.
Χαρακτῆρες (dicendi genera) VI 14
Χάρις παρὰ τοῖς ἀνθρώποις I 3, 27
Χειμεριναὶ τροπαί II 22, 5
Χιλιάς, χιλιάδες, χίλιοι I 16, 8
Chilo Lacedaemonius I 3
Chiridotae tunicae VI 12, 2
Chirographi exhibitio XIV 2, 7
Χιτωνίσκοι μαλακοὶ et *Χλανίσκια κομψὰ* Demostheni probro data I 5, 1

Chrysippus VI 16, 6; VII 1 et 2; XI 12, 1 cf. Ind. auct.
Cibus hominum antiquissimorum qualis fuerit V 6, 12. c. ut in stomachum descendat XVII 11. ciborum delicatorum peregrinorumque enarratio VI 16
Cicero v. Tullius
Cilices scari VI 16, 5
Cimbricum bellum XVI 10, 14
Cimmerium mare XVII 8, 16
Cinaedi III 5, 2; VI 12, 5
Cippus apud Laberium XVI 7, 9
Circae filius XVI 11, 1
Circenses ludi III 10, 16
Circius II 22, 20; 28
Circuli septem in caelo circa axis longitudinem III 10, 3. c. ἰσημερινός II 22, 5
Circus maximus V 14, 5
Cis, citra XII 13, 7 sq.
Cispius mons XV 1, 2
Citatus qui non responderit, quibus multis afficiatur XI 1, 4; XVI 4, 3 sqq.
Cithara praecinente Cretenses pugnam inire solebant I 11, 6
Citra v. cis
Cives Romani contra ius contraque leges virgis caesi aut necati X 3, 7 sqq. civica corona V 6, 11 cf. II 11, 2. civilis annus et civilis dies III 2. civitas XVIII 7, 5. lege Iulia Latinis data IV 4, 3
Clamor militum Romanorum pugnam ineuntium I 11, 9
Classis procincta I 11, 3; X 15, 4. classici VI 13. cl. scriptor XIX 8, 15
Claudii a Sabinis orti XIII 23, 8
Claudius imperator XIII 14, 7
Ap. Claudii Caeci filia X 6
Ap. Claudius Caudex cos. XVII 21, 40
[C.] Claudius Centho, Ap. Caeci filius, cos. XVII 21, 42
P. Claudius [Pulcher] X 6, 2
Ti. Claudius Asellus II 20, 6; III 4, 1; IV 17, 1; VI 11, 9
Claustritumus apud Laevium XII 10, 5
Cleopatra II 22, 23
Clientes V 13, 2 sqq.; XIII 19, 8; XX 1, 40 cf. patroni
Climacteres III 10, 9 cf. annus
Clodianus v. Cn. Cornelius Lentulus
P. Clodius I 16, 15; II 7, 20; X 20, 3
Clodius Tuscus V 20, 2
Clunacula X 25, 2
Cocio apud Laberium XVI 7, 12
Cognati II 29, 11 sqq.; V 13, 2 sqq.; X 23, 1
Cogo, coegi II 17, 11. cogi sapiens num possit XII 5, 11
Cohortes quot legionem efficiant XVI 4, 6
Coicior in fullonicam apud Laberium XVI 7, 5
Coitus XIV 1, 20. coitum quomodo Hippocrates nuncupaverit XIX 2, 8 cf. concubium et sternuisse
Cōligatus II 17, 8
Colonia ut a municipio differat XVI 13, 3 cf. Chalcidicensis
Colonus, qui fundum, quem conduxerat, vendit, furti condemnatur XI 18, 13
Colophonius Homerus dictus III 11, 6
Colorum genera et vocabula Graeca et Latina II 26

Columbae simulacrum volatile e ligno ab Archyta constructum X 12, 9 sq.
Comere caput et capillum depectere nefas flamini Diali ad Argeos eunti X 15, 30
Comicorum Graecorum certamina XVII 4. comici Latini quo successu Graeca exemplaria sint imitati II 23. eorum gradatio Sedigito auctore XV 24
Cominius v. Pontius
Comitia (singulari numero carent XIX 8, 4 sq.), calata XV 27, 1; 3 centuriata ib. § 2; 4. curiata ib. et V 19, 6. tributa XIII 15, 4; XV 27, 4 cf. concilia
Comitialis morbus XVII 15, 6; XIX 2, 8
Comitiatum et contionem avocare XIII 16, 1
Communia verba XV 13. media et communia (ancipitia) vocabula XII 9
Commutationes apud Claudium Quadr. XVII 2, 26
Comparativus vocabulorum neutrorum numero plurativo recto casu V 21, 8
Comperendinationes XIV 2, 1
Compitalia X 24, 3
Compluria et compluriens V 21
Comprecationes deorum immortalium XIII 23
Con praepositio quando in compositis producatur II 17, 4; IV 17, 6 sqq.
Conceptis verbis iurare II 24, 2; VI 11, 9
Concilia et comitia XV 27, 4
Cŏncrepuit II 17, 2
Concubium Veneris et Vulcani apud Vergilium IX 10
Condictus dies cum hoste XVI 4, 4. condicere in diem perendini X 24, 9
Cōnexus II 17, 8
Cōnfecit II 17, 2
Confessum aes in XII tabulis XV 13, 11; XX 1, 42; 45
Confiteor XV 13, 10
Congelascere; qui liquores omnino et qui magis aut minus saepe congelascant XVII 8 cf. XIX 5, 6 sqq.
Congius XVIII 1, 10
Cōnicere IV 17, 2; 4; 7 sq.; conicere causam V 10, 9 cf. coicior et subicere
Conlegae consulum praetores XIII 15, 4
Cŏnposuit II 17, 2
Consermonari apud Claudium Quadr. XVII 2, 17
Consertum; manum ex iure consertum XX 10
Considerator XI 5, 2
Consiliosus IV 9, 12
'Consilium malum consultori pessimum' IV 5, 5
Consolor XV 13, 1
Consuetudo II 25, 5; XII 13, 16
Cōnsuevit II 17, 2
Consul tertium v. tertium; consul filius et pater proconsul II 2, 13. consules II 15, 4 sqq.; 24, 2; V 4, 3; XII 13, 1; XIII 12, 6; 15, 4 sqq.; 16, 1; XIV 7, 4 sqq.; XVI 4, 3; XVII 21, 27 v. senatus, comitia, magistratus etc. consulares primi in senatu rogati XIV 7, 9
Contagium XVII 15, 7. anceps voc. XII 9, 2
Contemplo XVIII 12, 5

Contio XVIII 7, 2; 6 sqq. contionem habere XIII 16 cf. comitiatum; contionaria C. Gracchi tibia s. fistula I 11, 10
Contraria apud dialecticos XVI 8, 14
Controversiae IX 15 (cf. *ἄπορον*) et 16
'Contumelia (s. iniuria) factum itur' X 14
Conviciis cum iniquissimis hominibus non esse decertandum VII 11
Convivae quot et quales legendi XIII 11, 2. quid in convivio debeat legi I 22, 5; XIII 11, 5 cf. quaestiones convivales et sermones convivales
Cōpertus II 17, 7; IV 17, 6
Copiari apud Claudium Quadr. XVII 2, 9
Coqui olim equis viliores XI 2, 5
Cor Ennius masculino genere non dixit VI 2, 3. corda Ennii tria XVII 17, 1
Corbitae X 25, 5
Corinthus I 8, 4; XVI 19, 4; 17; XVII 21, 23 cf. Ephyre; Corinthii XVI 19, 23. navitae Corinthii ib. 8 sqq.
Coriolanus v. Marcius
Cornelius sacerdos Patavinus XV 18, 2 sq. cf. lemm.
Cn. [P. apud alios; Cornelius] Dolabella XII 7
Cn. Cornelius Dolabella IV 16, 8 cos. XV 28, 3
Cn. [Cornelius] Lentulus Clodianus XVIII 4, 4
[L.] Cornelius Balbus XVII 9, 1
L. Cornelius Scipio Asiaticus IV 18, 8; VI 19, 2; XVI 4, 2
L. [Cornelius] Sulla Felix (XV 28, 3) II 24, 11; X 20, 10; XIII 14, 4; XV 1, 6; 28, 3; XVIII 4, 4 v. Ind. auct.
M. Cornelius Cetegus XII 2, 3; 11
M. Cornelius Fronto II 26; XIII 29, 2; XIX 8; XIX 10; XIX 13, 1
P. Cornelius Dolabella cos. III 9, 4
P. Cornelius Rufinus IV 8, 7 sqq.; XVII 21, 39
P. Cornelius Scipio, Africani pater VI 1, 2
P. Cornelius Scipio Africanus maior IV 18, 8; VI 1; VI 19, 3; VII 8; XII 8 v. Ind. auct.
P. Cornelius Scipio Africanus minor III 4, 1 sq.; XIII 3, 6; XVI 8, 10 v. Ind. auct.
P. Cornelius Scipio Nasica IV 20, 11
P. Cornelius, cui primum cognomen Sullae inpositum I 12, 16
P. Cornelius Sulla [cos. a. u. 688] I 5, 3; XII 12, 2
Cornicen XV 27, 2
Corona; sub corona venire VI 4, 3 sq. coronarum militarium varia genera V 6 cf. II 11, 2. coronarium aurum V 6, 6
Corpora hominum antiquorum proceriora et robustiora III 10, 11. corporis animique adfinitas IV 13, 4 cf. vox
Corpulento et nimis pingui equiti a censore equus adimi solebat VI 22, 1
Ti. Coruncanius IV 6, 10 cf. Ind. auct.
Corvinus v. M. Valerius
L. Cossitius IX 4, 15

Crassator (Grassator vg.) XI 2, 5
Crassus v. Licinius
Crastini die v. dies
Cremera XVII 21, 13
Crepidae et crepidulae XIII 22, 5; 7. crepidarii ib. 7 sq.
Creta II 2, 1; XV 2, 1. olim Aeria XIV 6, 4; Cretenses in acie cithara usi I 11, 6
Critolaus Peripateticus VI 14, 9; XVII 21, 44 v. Ind. auct.
Crocum, croceum II 26, 5
Croesi filius mutus V 9
Crystallus ex nive concretus XIX 5, 5; 9
Cubus cf. κύβος
Cucurri VI 9, 1
Cum cf. con
Cumprime ap. Claudium Quadr. XVII 2, 14
Cuneus in re militari X 9, 1 cf. V 2, 4
Cuppediae VI 16
Cupressus generis masculini ap. Ennium XIII 21, 13
Cupsones (?) v. VIII 13 adn.
Curiae XIV 7, 7 cf. Hostilia, Iulia, Pompeia. curiata comitia cf. comitia, lictor
M'. Curius I 10, 1; X 16, 16; XIV 1, 24
Curriculum stadii I 1, 2
Cursim XII 15, 1
Cursus navium X 26, 6
Curulis magistratus III 18, 4; 6. c. sella ib. § 4 cf. aediles
Cyclops, Cyclopes III 11, 5; IX 4, 6. Neptuni filius XV 21
Cydarum X 25, 5
Cylindrus lapis VII 2, 11
Cynthus IX 9, 13
Cyrus X 16, 4; XIV 3, 4
Daedalus VII 6, 1; 4
Danuvius XIV 1, 9
Δαφνῶνες II 20, 9
Darius [Hystaspis] XVII 9, 20 sq.
Darius [Codomannus] XX 5, 7. eius uxor VII 8, 3
Dativus (s. casus dandi, ut IX 14, 21 cf. casus) quartae declinationis in u IV 16, 5. quintae in e IX 14, 21
De praepositio VII 16, 3
Debitio gratiae et d. pecuniae I 4. debitorum perfidorum secundum XII tabulas poenae XX 1, 41 sqq.
Decemviri X 3, 17; XIII 25, 6. decemviri legibus scribundis cf. Ind. monum.
Decima una ex Parcis III 16, 10 sq.
Decimi mensis partus ib. § 10
Decuriae XVIII 7, 5
Defectiones lunae solisque II 28, 4 sqq.
Defendere apud Claudium Quadr. IX 1, 8 sq.
Definitio IV 1, 11
Δειλινὸς περίπατος XX 5, 5
Delicia singulariter apud Plautum XIX 8, 6. deliciae cenarum Romanarum exquisitae VI 16
Delphi XII 5, 1
Delphini venerei et amasii VI 8. delphinus et Arion XVI 19, 16 sq.; 23
Delubra religiosa IV 9, 4; 7; 9
Demades XI 10, 1; 6
Δημαγωγοί III 13, 3
Δημηγορίαι XVIII 7, 2
Demetrius Πολιορκητής XV 31
Democritus philosophus V 3, 4; 15, 8; X 17; XVII 21, 18 cf. Ind. auct.

Demosthenes I 5, 1; 8, 3; III 13, 1; VIII 9; XI 9; 10, 1; XV 28, 6 sq.; XVII 21, 31; 35 cf. Ind. auct.
Denarius cf. δραχμή
Denicales v. feriae
Dentes quando gignantur et cadant III 10, 12. dente aliquo carens mancipium an rethiberi possit IV 2, 12. dentes quot habeant oves XVI 6, 15
Deorsum v. sursum
Depalmare XX 1, 13
Depectere capillum cf. comere caput
Deponentia passive adhibita XV 13
Deprecor apud Catullum et alias VII 16
Depudicavit apud Laberium XVI 7, 2
Deque X 29, 3
Descendidi VI 9, 17 sq.
Destringor, destrinxi II 25, 7
Detestatio sacrorum XV 27, 3
Diagoras Rodius III 15, 3
Dialectica praef. 13; XIII 10, 1; XVI 2, 1; 8, 15 sqq. dialecticae gyri atque maeandri ib. § 17. disciplinae dialecticae ib. § 1 rhetoricae dialecticaeque XIII 8, 2. syllogismi captionesque dialecticae I 2, 4. dialectica (neutr. plur.) XVII 19, 3. dialectici VI 3, 35; XVI 2 lemm.; 8, 1; 8. dialecticus ex Platonis diatriba XVIII 13, 7
Dialis v. flamen
Diana IX 9, 13 sqq.; XV 22, 5. D. Ephesiae templum incensum II 6, 18 cf. Ἄρτεμις
Diarium V 18, 8
Diatriba I 26, 1; XVII 20, 4. Platonis XVIII 13, 7
Dicaearchia VI 8, 5
Dicendi tria genera VI 14
Dictator XIV 7, 4. Carthaginiensium X 24, 7
Dictito IX 6, 3
T. Didius II 27, 2
Dido IX 9, 14
Dies Aliensis cf. Aliensis; apud Athenienses III 2, 4. apud Babylonios ib. § 5. apud Vmbros ib. § 6. civilis III 2, 1 sqq.; 7 sqq.; 14 sqq. natalis ib. § 1 sqq. (apud Vmbros § 6); XIX 9, 1. perendini X 24, 9. status condictusve (cf. X 24, 9) cum hoste XVI 4, 4. d. atri IV 6, 10; V 17, 1 sqq. inominales ib. § 3 sqq. iusti in XII tabb. XX 1, 42. nefasti vg. dicti V 17, 1. postridie Kal. Non. Id. ib. (a. d. IV Kal. Non. Id. ib. § 3). religiosi IV 9, 4 sq.; 10. die genetivus IX 14, 25 sq. dies et dii genetivi ib. § 4 sqq. die crastini X 24, 8 (cf. II 29, 7). pristini ib. et § 10. proximi ib. § 10. quarto et die quarte ib.
Diespiter V 12, 5
Διεζευγμένον ἀξίωμα XVI 8, 12 (cf. ὑγιὲς et νόμιμον δ. II 7, 22)
Differentia et genus, partes definitionis iustae IV 1, 10
Diffissio XIV 2, 1. diffissus dies ib.
Digamma XIV 5, 2
Digitus minimo proximus cur a Graecis Romanisque anulo sit decoratus X 10, 1
Dignor XV 13, 10
Dii quibus hominibus sint propitii I 6, 8. non longaevi appellantur, sed immortales

II 16, 10. alii eorum ut prosint, alii ne obsint coluntur V 12, 8. futuri temporis scientia praecipue ab hominibus differunt XIV 1, 6 v. comprecationes
Di(s. Dis)iunctum (s. -tivum) proloquium V 11, 8 sqq.; XVI 8, 12 sqq.
Δίκη· ἡ περὶ Ὠρωποῦ δίκη III 13, 5
Dilargiri XV 13, 8
Dimidius et dimidiatus III 14. dimidium plus esse toto apud Hesiodum XVIII 2, 13
Dimissio sanguinis v. sanguinem
Dio Syracosius III 17, 2
Diogenes Cynicus II 18, 9; XVIII 7, 4; 13, 8
Diogenes Stoicus VI 14, 9; XVII 21, 48 cf. Ind. auct.
Diomedis et Glauci arma II 23, 7. equi III 9, 2 sq.
Dionysia saltatricula I 5, 3
Dionysia (dies festi) VIII 11. Διονυσιακοὶ τεχνῖται XX 4
Dionysii, Siciliae tyranni, quibus temporibus vixerint XVII 21, 19
Diovis V 12, 1
Discessio III 18, 2; XIV 7, 9
Disciplina ἀκροατική cf. s. v. ἀκροατ.; regula disciplinaque, quae a grammaticis reperta est XIII 21 lemm.; d. iuris v. Ind. auct. s. v. M. Porcius Licin.; d. observatioque iuris antiqui III 2, 14. d. medicina XVIII 10, 8. Platonica VII 10, 1. rhetorica XII 12, 1. Romana X 6, 1. Stoica I 2, 3; XIX 1, 4. disciplinae dialecticae XVI 8, 1. liberales VII 17, 1. philosophiae X 19, 1. altiores μαθήματα a Graecis appellatae I 9, 6 cf. XIV 3, 5. rhetoricae VI 3, 52. rhetoricae dialecticaeque XIII 8, 2. rhetorum VI 3, 19 cf. Ind. mon. s. v. auctoris. disciplinosus IV 9, 12
Disiunctum v. diiunctum
Dispessis manibus apud Plautum XV 15, 4
Diurnare apud Claudium Quadr. XVII 2, 16
Divinatio II 4, 1; 6
Divites nimis delicati ab Arcesilao castigati III 5, 1
Divortium X 23, 4. primum quando Romae factum IV 3, 1 sq.; XVII 21, 44
Doctrinae philosophiae I 2, 4
Dolabella v. Cornelius
Dolentia apud Laevium XIX 7, 8
Doloris vis et natura XII 5; XIX 12
Dolus anceps voc. XII 9, 1
Dominatu in dativo apud Caesarem IV 16, 8
Dominus convivii XIII 11, 5
Domitianus imperator XV 11, 4
Domitius Insanus grammaticus XVIII 7, 1
Cn. Domitius Ahenobarbus XV 11, 2
Domuis genetivus IV 16, 1
Domus veterum Romanorum XVI 5, 9. d. Tiberiana v. bibliotheca
Dos XVII 6, 1
Δραχμή I 8, 5
Draco Atheniensis XI 18, 1
Drusus v. Livius
Dubitanter apud Laevium XIX 7, 7

Dulciore locus Nestor apud Laevium XIX 7, 13
Duovicesimus V 4
Duritia et duritudo XVII 2, 20

E XIX 14, 6. e et i litteris veteres plerumque indifferenter usi X 24, 8 cf. a
Ἑβδομάς v. septenarius numerus
Ebrietatem Plato num commendaverit XV 2, 3 sq.
Ἐχεκλῆς athleta Samius V 9, 5
Ἐχεμυθία Pythagoreorum I 9, 5
Echini XX 8, 4
'Edepol' XI 6, 4 sqq.
Edulcare apud Matium XV 25, 2
Edulium praestantium genera nominaque VI 16, 4 sq.
Effascinationes IX 4 lemm.
Effatus ager XIII 14, 1
Ego v. pronomina
Egregi an egregie in casu vocativo dicendum XIV 5
— ei XIII 26, 4
Εἱμαρμένη VII 2, 1; 3; XIII 1, 6; 7 adn.
Εἰς ἄρτους v. aes. εἰς μέσον θεῖναι XVII 2, 11. εἰς πέμπτην, εἰς τετάρτην X 24, 1
Εἰσαγωγαί in disciplinas dialecticas XVI 8, 1 cf. isagogae
Eisocratium v. Isocratium
Ἐκεχειρία I 25, 9
Ἐκποδὼν ποιεῖν IX 1, 9
Electra VI 5, 5
Elegans, elegantia XI 2
Eleusina initia XI 6, 5. Eleusinum certamen XV 20, 3
Elissa XIII 1, 5
Ellebori genera XVII 15
Ἕλλην I 18, 2
Eloquentia v. loquentia
Elucus XVI 12, 3 cf. IV 19, 1
Elutriare lintea apud Laberium XVI 7, 5
Emancipatio I 12, 9 cf. familia
Ἠμαθία vetus Macedonidis nomen XIV 6, 4
Empedocles XVII 21, 14 cf. Ind. auct.
Emplastrum οὐθετέρως apud Laberium dictum XVI 7, 13
Ἐμποδὼν ἔχειν IX 1, 9
Q. Ennius XVII 7, 1; 21, 43; 49 cf. Ind. auct. Ennianista XVIII 5, 3
(Ἐννοσίγαιος) v. II 28, 1 adn.
Ἐνόρχας apud Theocritum IX 9, 7; 9 sq.
Enses X 25, 2
Enthymema (s. ἐνθύμημα) I 4, 2; VI 3, 27; XII 2, 14; XVII 20, 4. ἐνθυμημάτια VII 13, 4
Ἑωθινὸς περίπατος XX 5, 5
Ἐπαγωγή VI 3, 35; 44
Epaminondas XVII 21, 26
Ἐπακτρίδες X 25, 5
Ἔπη XVIII 9, 10
Ἐφεκτικοί et Pyrronii et Academici dicti XI 5, 6
Ἐφημερίς V 18, 7 sq.
Ἐφόδιον et ἐφοδίασον XVII 2, 13
Ephyre vetus Corinthi nomen XIV 6, 4
(Ἐπιβάτιδες) v. X 25, 5 adn.
Epictetus I 2, 6; II 18, 10; XV 11, 5; XVII 19, 1 cf. Ind. auct.
Epicurus II 6, 12; V 15, 8; 16, 3; IX 5, 2; XVII 21, 38 cf. Ind. auct.
Ἐπιγλωττίς XVII 11, 4 sq.
Ἐπίκοινον XIII 7, 3
Epilogi rhetorum XIV 2, 1
Ἐπιμελοῦμαι ὑμῶν XX 6, 2

Ἐπίπεδον I 20, 2
Epirus X 16, 16 [Epirus antea Αἶσα] ? XIV 6, 4 adn. cf. Pyrrus
Epistula cf. litterae; Ind. auct. s. v. Alexander M., Aristoteles, Ateius Capito, Augustus, Q. Fabius Max., C. Fabricius, A. Gellius, Horatius, C. Iulius Caesar, Olympias, Philippus, Sinnius Capito, Sulpicius Apollinaris, Ser. Sulpicius Rufus, M. Terentius Varro, M. Tullii Cicero et Tiro, Valerius Probus; add. ib. L. Annaeus Seneca, M. Porcius Cato (?), C. Valgius Rufus; Ind. mon. s. v. epistula. epistulae clandestinae Lacedaemoniorum et Carthaginiensium XVII 9
Ἐπίτασις VI 7, 5
Epitritos numerus XVIII 14, 3 sqq.
Epulum Iovi libatum XII 8, 2
Eques pro equo XVIII 5, 4. equitare ib. § 9 sq. equites pedarii III 18, 5. equester locus XIX 9, 1. equitum census IV 12, 2 sq.; 20, 11; VI 22 cf. alae
Equi v. Bucephalas; Diomedes; Seianus; equus mordax aut calcitro IV 2, 5. equorum simulacra in foro Traiani XIII 25, 1. equos carius olim quam coquos emebant XI 2, 5. equinus color III 9, 3
Erasistratus v. Ind. auct.
Erat v. esse
Ercto non cito I 9, 12
Erit v. esse
Errabundus XI 15, 2
Errare XVI 12, 2
Erraticae stellae (errones) III 10, 2; XIV 1, 11; 18
Erucius Clarus VII 6, 12; XIII 18, 2 cf. Ind. auct.
Eruditio institutioque in bonas artes XIII 17, 1. e. sera v. ὀψιμαθία
Ἐρυθρὸς color II 26, 6
Ἐρύμανθος IX 9, 12
Ēsito IX 6, 3
(Ἔσκον, ἔσχον) cf. VII 15, 6 adn.
Esse: est, erat, fuit saepe absunt V 8, 7. est et erit quando tempus suum retineant, quando vim eius amittant XVII 7, 6 sqq.
Esuritionem quae faciant XVI 3, 3
Ἡσυχάζοντες I 2, 4
Ἐτησίαι II 22, 31
Etrusci aruspices v. aruspices
Euandri mater I 10, 2
Euathlus V 10
Euclides Socraticus VII 10, 4 cf. Ind. auct.
Eudemus Rodius philosophus peripateticus XIII 5, 3 sqq.
Eudoxus astrologus XVII 21, 23
Eunuchus venumdatus num rethiberi possit IV 2, 6
Εὐφωνία XIII 21 lemm. cf. sonitus
Euphorbus IV 11, 14
Eupsones (?), verbum Graecum ap. Afros, VIII 13 cf. adn.
Euripides XV 20; XVII 21, 18; 42. eius mater XV 20, 1. pater ib. § 2 sq. cf. Sophocles et Ind. auct.
Εὐρόνοτος II 22, 10
Europa, pars orbis X 7, 2
Eurotas IX 9, 13
Eurus II 22, 7 sq.
Euryclia XIV 6, 3

Eurystheus II 6, 3
Evaporatio XIX 5, 6
'Ex animi sententia' IV 20, 3 sq.
'Ex iure manum consertum' XX 10
Exactus pecuniam apud Metellum Numidicum XV 14, 3
Exadversum ubi acui debeat VI 7, 4
Exempla maximae poenae a veteribus dictae VII 14, 4. exemplis peccata non excusantur X 19
Exercitus intra urbem imperari nequit XV 27, 4
Exhibitio chirographi XIV 2, 7
Eximere diem dicendo IV 10, 8
Ἐξωμίδες VI 12, 3
Exortus II 22, 3 sqq.
Ἐξωτερικὰ Aristotelis XX 5, 1 sq. exotericae auditiones ib. 5 exot. libri ib. 6
Expassus XV 15, 1 sq.
Expensi latio XIV 2, 7
Explicuit et explicavit I 7, 20
Expostulationes mutuae post offensiunculas VIII 6
Exsequiae XIX 8, 13
Extergeor, extersi II 25, 7

Fabam neque tangere Diali mos est neque nominare X 15, 12. fabis (fabulo § 1) num Pythagoras abstinuerit IV 11, 1 sqq.
Fabii ad Cremeram XVII 21, 13
[M.] Fabius Licinus cos. X 6, 4
Q. Fabius [Maximus Verrucosus] V 6, 10; X 27, 3 cf. II 2, 13
Q. Fabius, Q. F., quemadmodum erga patrem proconsulem sese gesserit II 2, 13
Fabri aedium XIX 10, 2
C. Fabricius Luscinus I 10, 1; I 14; III 8; IV 8; XVII 21, 39
Fabulae scaenicae X 3, 19
Faciem non os vultumque, sed totum corpus significare XIII 30. facies, facie, faciei, facii genetivi IX 14, 1 sqq. facie, faciei, facii dativi ib. § 21 sqq.
Facinus anceps voc. XII 9, 1
Făctito IX 6, 3
'Factum itur contumelia' X 14, 3
Faculam militibus auferre licet XVI 4, 2
Facundiosus IV 9, 12
Faeneror XVIII 12, 10. faenerator XVI 12, 5
Falcati currus V 5, 3
Faliscus ager XX 8, 1
Fames; de fame toleranda XVI 3. fami genetivus IX 14, 4; 9 sqq.
Familiae funestae purgatio IV 6, 8. testamentum per familiae emancipationem XV 27, 3
Famosus IV 9, 12
C. Fannius Strabo cos. II 24, 2 sqq.; XV 11, 1
Fasces ac secures X 3, 13. uter prior ex consulibus fasces sumat II 15, 4 sqq.
Fascinare et fascinum XVI 12, 4
Fatum; Chrysippi de fato doctrina VII 2. fatum atque natura apud Ciceronem XIII 1. Fata tria III 16, 9 sq.
Fatiscor XVII 2, 6
(Fatua) v. V 8, 6 adn.

Fauces orci apud Vergilium XVI 5, 11 sq.
Fauni V 21, 7; XVI 10, 7
Favisae Capitolinae II 10
Favonius II 22, 12
Favorinus philosophus I 3, 27; I 10; 15, 17; 21, 4; II 1, 3; 5, 1; 12, 5; II 22 et 26; III 1; III 3, 6; 16, 17; III 19; IV 1; V 11, 8 sqq.; VIII 2 et 14; IX 8, 4; 13, 5; X 12, 9; XII 1; XIII 25, 2; XIV 1; XIV 2, 11; XVI 3; XVII 10, 1; 12, 1; 19, 1; XVIII 1 et 7; XIX 3; XX 1, 2 sqq. v. Ind. auct.
Fax noctis prima III 2, 11; XVIII 1, 16
Febris IV 2, 4; XVIII 10. f. quartis diebus recurrentis laudes XVII 12, 2
Fecunditas XVI 12, 8
Felix arbor v. arbor
Feminae apud maiores viris praelatae V 13, 5. nullam comitiorum communionem habent ib. 19, 10. in mares mutatae IX 4, 13 sqq. feminis solis tunicas chiridotas convenire VI 12, 2 cf. mulier
Fenerator v. faenerator
Ferentinum X 3, 3
Feriae II 24, 11; II 28; X 24, 3; XVI 10, 1. aestivae IX 15, 1; XVIII 5, 1. denicales XVI 4, 4. Latinae XIV 8, 1. praecidaneae IV 6, 9 sq. [Saturnalium] XVIII 2, 16 cf. § 1. feriatus dies XIII 22, 1
Ferrum vitae humanae simile XI 2, 6
Fertum v. strues
Festinare XVI 14
Festus v. Postumius
Fetiales XVII 21, 36. quomodo bellum indicat fetialis XVI 4, 1
Fetus XVI 12, 8
Fibrae murium XX 8, 4
Ficedula XV 8, 2
Fidenates XVII 21, 17
Fides a populo Romano prae reliquis virtutibus culta XX 1, 39
Fides v. nerviae, graculo
Fiducia v. spes
Fidus (?) Optatus grammaticus II 3, 5
Figura XIII 30, 2
Filia tubicinis sacrorum I 12, 7
Filiorum erga patres officia II 2 et 7
Finis generis feminini XIII 21, 12 (cf. I 3, 16)
Fistula C. Gracchi contionaria I 11, 10 sqq. fistulae duae ab oris faucibus deorsum proficiscentes XVII 11, 2
Flagitia vitiis graviora I 17, 6
Flamen Dialis I 12, 15. religiones ei impositae multae X 15. fl. Quirinalis VII 7, 7. flamines I 12, 6; XV 27, 1
Flaminia, fl. D. domus X 15, 7
Flaminica Dialis ib. § 26 sqq.
Flammeus color II 26, 5
Cn. Flavius Anni f. VII 9
Flavisae II 10, 3
Flavus (flavens § 12) color II 26, 8; 12 sq.; 21 sqq.
Flocces XI 7, 3 sqq.
Fluctuis genetivus IV 16, 1
Fluvii fontesque gelu durati XVII 8, 16. fluvii imperii Romani maximi X 7
Foedifragus apud Laevium XIX 7, 5
Foedus Carthaginiensium et Romanorum v. Ind. monum.

Folia olearum IX 7
Follem militibus auferre licet XVI 4, 2
Fontes v. fluvii
Φώρ I 18, 5
Forfices in re militari X 9, 1
Forma feminarum stata s. uxoria V 11, 10 sqq.
Formidolosus IX 12, 1
Formosus IV 9, 12
Fortescere apud Laevium XIX 7, 8
Fortitudo vera et proba XII 5, 13 sq.
Fortuna XIII 23, 4
Forum Augusti IX 11, 10. Traiani XIII 25, 1
Fraces olei XI 7, 6
Frameae X 25, 2
Frater unde ex P. Nigidii sententia XIII 10, 4. fratres arvales VII 7, 8
Frequentativorum ferme omnium prima syllaba quomodo pronuntietur IX 6
Fretu ablat. apud Ciceronem XIII 21, 15
Frons in re militari X 9, 1. f. virili genere apud Caecilium XV 9, 3
Fronto v. Cornelius
Fructus palmae arboris II 26, 9
Fruniscor XVII 2, 5
Frustra esse, frustrari XVIII 2, 7
Fufetia VII 7, 1
Fuit v. esse
Fulgur piaculis luendum IV 5, 2
Fullonica ap. Laberium v. coicior
M. Fulvius Flaccus cos. XVII 21, 40
M. Fulvius Flaccus [Nobilior] V 6, 24; 26; XII 8, 5 sqq.
Fulvus color II 26, 8; 11; 13
Fumus plurali numero cur careat XIX 8, 13
C. Fundanius X 6, 3
Fundum conductum qui vendit furti condemnatur XI 18, 13
Fundus factus populus XVI 13, 6
Funis feminini generis XIII 21, 21
Funus familiare XVI 4, 4
Fur I 18, 3 sqq. f. manifestus et nocturnus quomodo puniatur ex XII tabulis XX 1, 7. furem num occidere liceat XI 18, 7. qua poena Draco, qua Solon, qua decemviri affecerint ib. 3. fures publici ib. 18
Furiosi homines IV 2, 15
L. Furius cos. IX 11, 3
M. Furius Camillus XVII 2, 14; 21, 20
Furtum XI 18, 19 sqq. f. sine ulla adtrectatione factum ib. § 14; 23 sq. militibus interdictum XVI 4, 2. furta quam severiter olim punita sint VI 15. furtorum quaestio per lancem et licium XI 18, 9; XVI 10, 8 cf. Ind. mon. s. v. lex Atinia
Furvus color I 18, 4; 6

G littera XIX 14, 7
Gaesa X 25, 2
Gaetuli XIV 1, 9
Gaia Taracia VII 7, 1
Gaius Augusti nepos XV 7, 3
Galba v. Sulpicius
Galli II 22, 20; V 4, 3; IX 11, 4; 13, 7; XVII 2, 14; 24; 15, 7; 21, 22; 24
Gallianum Antistii Labeonis (? cf. adn.) XIII 12, 4
Gallica vox 'petorritum' XV 30, 6 sq. Gallicus gladius IX

13, 17. Gallice II 25, 8. Gallicae XIII 22, 1; 3; 6
Gaudium insperatum repente cognitum multis mortem attulit III 15
Gauli X 25, 5
Γέγραφα VI 9, 13
(Gellianus) ? cf. XIII 12, 4 adn.
Cn. Gellius XIV 2, 21; 26 cf. Ind. auct. s. v. Cn. Gellius et M. Porcius
L. Gellius V 6, 15; [XVIII 4, 4]
Gelu v. congelascere
Genethliaci XIV 1, 1
Genetivus (s. casus patrius, ut IX 14, 18, interrogandi cf. casus) IV 16, 3; IX 14, 18; XIII 26, 3; XX 6, 8. genetivus quartae declinationis in uis IV 16. quintae in es, ei, ii, e IX 14, 1—20; 25 cf. praecox
Genitales menses III 16
Genumana salicta XIX 13, 5
Genus IV 1, 10 cf. differentia
Geometrae v. Ind. mon. geometriae partes XVI 18, 6
Geseoretae X 25, 5
Gĕstito IX 6, 3
Gladiatores VI 3, 31; XII 5, 13 cf. Androclus
Gladiorum vocabula X 25, 1 sqq. gladius Hispanicus IX 13, 14
Glans IV 1, 8. Hiberica VI 16, 5
Γλαυκῶπις II 26, 19
Glaucus ap. Homerum II 23, 7
Glaucus color II 26, 18; 30, 11
Globus in re militari X 9, 1
Gracchus v. Sempronius
Gracile dicendi genus VI 14, 2
Graculus; 'Nihil cum fidibus graculo' praef. 19
Graeci cannabo et stuppa naves suebant XVII 3, 4. num vincant Romanos in leviore poeseos genere et erotico XIX 9. Graeci philosophi Romam veniunt legati VI 14, 8; XVII 21, 48. Graeca facundia I 2, 1; III 7, 1. Graecae linguae diphthongus ου a Nigidio reprehensa XIX 14, 8 cf. lingua. Graeca quomodo vertenda sint Latine IX 9; XI 16 cf. Ind. mon. Graecia ad capiendum ingenii cultum ab adulescentibus Romanis petita I 2, 1; XVIII 2, 2 etc. 'Graecum' voc. I 18, 2. Graeciense scimpodium XIX 10, 1
Graminea corona V 6, 9 sq.
Grammatica praef. 13 grammatici II 21, 6; IV 1; V 4, 2 sqq.; VI 17; XIV 5, 1; 6, 3; XV 9, 3; XIX 10, 7; XX 10 cf. Ind. mon.
Γραμμή I 20, 7; 9
Granius praeco IV 17, 2
(Grassator) v. Crassator
Gratia, anceps voc. XII 9, 1 cf. debitio, reditiones. Gratiarum numerus in convivio XIII 11, 2
Gratiosus IX 12, 1
Griphi I 2, 4
Grues Melicae VI 16, 5
Gubernius apud Laberium XVI 7, 10
Gula delicatorum hominum luxurians ab Euripide confutata VI 16, 6 sq.
Gurdus apud Laberium XVI 7, 8
Gutus Samius XVII 8, 5 sq.
Gyri dialecticae v. dialectica

H spiritum qua ratione veteres verbis quibusdam inseruerint II 3

Habeo curam 'vestri' an 'vestrum' rectius dicatur XX 6
Hadrianus imperator III 16, 12; XI 15, 3; XIII 22, 1; XVI 13, 4 v. Ind. auct.
Haedus ex Ambracia VI 16, 5. haedi lacte ovium alti XII 1, 15
Halcyones v. alcyones
Halucinari II 3, 3
Hamilcar, Hamilcâris IV 7, 2 sq.
Hannibal (-bâlis IV 7, 2 sqq.) II 6, 7; IV 18, 3; V 5; VI 1, 4; 2, 4 sqq.; X 3, 19; [24, 6 sq.]
Harena pluraliterne dicatur XIX 8, 3; 6
Harmodius IX 2, 10; XVII 21, 7
Harpalus X 16, 4
Haruspices v. aruspices
Hasdrubal (-bâlis IV 7, 2 sq.) XVII 9, 16
Hasta X 25, 2. hasta et caduceus signa duo belli aut pacis X 27, 3. hastam et hastile militi auferre licet XVI 4, 2. hastae praemium militare II 11, 2. hastae Martiae IV 6, 1 sq.
Hebdomades lunae XV 2, 3 cf. III 10, 7. annorum et librorum ib. § 17
Hector XV 6, 3 sq.
Hederam neque tangere Diali mos est neque nominare X 15, 12
Helicon III 11, 3
Hellanicus XV 23, 1 cf. Ind. auct.
Helluari II 3, 3
Helops Rhodius VI 16, 5
(Hemioliae) v. X 25, 5 adn. hemiolios numerus XVIII 14, 3 sq.
Hercules I 1; III 9, 2; X 16, 13; XI 6, 1 sqq. (cf. me hercle); XIX 5, 4. Herculaneum sacrificium XI 6, 2
C. Herennius X 20, 10
Heres neque intestati neque intestatae virgo Vestalis I 12, 18
Herie Iunonis XIII 23, 2
Hermaphroditi IX 4, 16
Hermundulus populus XVI 4, 1
Herodes Atticus I 2; IX 2; XVIII 10, 1; XIX 12 cf. Ind. auct.
Herodotus XV 23, 2 cf. Ind. auct.
Heroici versus v. hexametri
Hersilia XIII 23, 13
Hesiodus III 11; XVII 21, 3 cf. Ind. auct.
'Hesterna noctu' VIII 1 lemm.
Hexametri versus v. versus
Hiatus apud poetas suavis VI 20, 3
Hiberica glans VI 16, 5
Hiberus II 22, 29
Hiempsal IX 12, 14
Hierocles Stoicus IX 5, 8
Hierocles, persona Caeciliana VI 7, 9
Hippagines X 25, 5
Hipparchus Pisistrati filius XVII 21, 7
Hippias tyrannus IX 2, 10; XVII 21, 7
Hippocrates XVII 21, 18; XIX 2, 8 v. Ind. auct. Hippocratae nobiles quot fuerint XIV 6, 3
Hispani, qui citra Hiberum colunt II 22, 29. Hispania XVII 3, 1; 4. Hispanicum verbum 'lancea' XV 30, 7. Hispanicus gladius IX 13, 14; 17

Histiaeus XVII 9, 18 sqq.
Historia et annales V 18. historiae opus (res gestas scribere) arduum auctore Sallustio IV 15, 2 sqq.
Homerus III 11; VI 14, 7; XVII 21, 3 v. Ind. auct.
Homo quoto mense post semen conceptum nascatur III 10, 7. suae fortunae faber VII 2, 12. secundum naturam sentiens animi affectionibus vacare nequit XIX 12, 3. hominis definitio IV 1, 12. homines felices et infelices quomodo sese gerant VI 3, 14. monstruosi IX 4, 6. h. cur exercendi sint XI 2, 6. sui amantes XII 5, 7. ad cavendas iniurias animo prompto semper atque intento esse oportet XIII 28, 4. res post futuras praenoscere non possunt XIV 1, 6. cur benefici XVII 5, 4. multi cf. mortales
Honera pro onera II 3, 3
Honos anceps voc. XII 9, 3 sqq.
Honustus pro onustus II 3, 3
Hora Quirini XIII 23, 2
Horatii trigemini I 10, 1
Horatii Coclitis statua IV 5, 1
M. Horatius Pulvillus cos. XVII 21, 13
Q. Hortensius dictator XV 27, 4
[Q.] Hortensius [Hortalus] orator I 5, 3 cf. Ind. auct.
Hortor passive dictum XV 13, 1
Hospites quo loco a Romanis habiti V 13, 2; 5 sq.
Hostia si deo, si deae immolata II 28, 2 sq. hostiae maiores IV 6, 2. succidaneae ib. § 2 sqq. praecidaneae ib. § 7 sqq. bidentes XVI 6, 1
Hostilia curia XIV 7, 7
A. Hostilius Mancinus IV 14, 3 sqq.
C. [Hostilius] Mancinus cos. VI 9, 12
[L. Hostilius] Tubulus II 7, 20
Tullus Hostilius XVII 21, 8
Hostis; condictus dies cum hoste XVI 4, 4 (cf. X 24, 9)
Humanitas et humanus XIII 17
Hyacinthus delphini amasius VI 8, 5

I modo consonans modo vocalis XIX 14, 6 ex e et i ib. §. 8 cf. e
Ἵ pronomen (?) apud Atticos adspiratum II 3, 2 cf. adn.
Iacere in compositionibus IV 17, 7. iacere, iactare II 6, 5. iactuum diversorum condicio et vis cf. ictus
Iaculorum vocabula X 25, 1 sq.
Ialysi imago apud Rhodios XV 31, 3
Ianus pater V 12, 5
Ἰαπυγία II 22, 21
Iapyx ventus II 22, 2; 21 sqq.
Ἱχθὺς voc. apud Atticos adspiratum II 3, 2
Ictus contigui magis rectioresque fiunt, si sursum versum sagittam atque lapidem et omne fere missile telum iacias quam si deorsum IX 1, 1 sqq.
Idaeus praeco XIII 25, 18
'Idem Atti quod Tetti' (Accii q. Titii al. cf. adn. § 14) III 16, 13 sq.
Idiotae I 2, 6
Idus II 21, 7; 24, 11; 14; V 17
—ie et —iei et —ies et —ii genetivi sing. IX 14

Iecur murium XX 8, 4
Ietae III 11, 6
Ignarus voc. anceps IX 12, 20
Ignis qua ratione possit ab aedificiis retineri XV 1. cur urinam lacessat XIX 4, 3. ignis rubor II 26, 5. igneus ib. cf. flammeus
Ignominia militaris v. poenae —ii gen. sing. cf. —ie; nom. plur. XIII 26, 4
Ilignea corona V 6, 12
Ilium captum XVII 3, 1. Ἰλιόθεν I 2, 8
Illyrii IX 4, 8
Imagines in speculis XVI 18, 3
Imbres et tonitrus quando oriantur X 12, 3
Immaturus X 11, 4
Imparilitas V 20, 1
Impendio fieri infit apud Laevium XIX 7, 10
Imperium; i. viri in mulierem X 23, 4 cf. Manilia et Postumiana i.
Impete magno apud Laevium XIX 7, 7
Impius in vocativo XIV 5, 3
Impolitia IV 12, 2
Impotentia plurali numero caret XIX 8, 6
In a veteribus pro intra dictum XII 13, 7; 8. pro contra XVII 2, 12. in compositis quando producatur II 17; IV 17, 9. in medium relinquere XVII 2, 11. in mentem esse, in potestatem esse I 7, 16 sq.
Inaequalitas declinationum II 25, 3
Inamabilis II 6, 13 sq.
Incendium in monte Cispio XV 1, 2. incendia quomodo impediantur ib. § 3 sqq.
Incestus nomen subst. XIII 21, 19
Incipere IV 17, 8
Incohare II 3, 3
Incontinentia v. intolerantia
Increpat XIX 14, 7
Incurrit ib.
Indefinitum verbum, quod Graeci appellant ἀπαρέμφατον I 7, 6
Indiae in montibus et apud extrema Indiae mirabilia IX 4, 9 sq.
Indifferens (ἀδιάφορον) II 7, 18; IX 5, 5; XII 5, 4 cf. ἀδιάφορα
'Indiget multis qui multa habet' v. multis
Ĭndoctus II 17, 2
Industria anceps voc. XII 9, 1
Indutiae I 25; XIX 8, 13
Inedia quando mortem efficiat III 10, 15 cf. fames
Inexplicabile (ἄπορον) IX 15, 6
Infames materiae sive inopinabiles (ἄδοξοι ὑποθέσεις) XVII 12
Infans ut in utero formetur III 10, 7. ipsius matris lacte nutriendus XII 1. infantis prima vox quae sit XVI 17
Īnfelix II 17, 2
Inferae aves VII 6, 10
Inferiae singulari numero carentes XIX 8, 13
Infestus IX 12
Infit v. impendio
Infra classem apud Catonem VI 13, 2
Infrequens miles XVI 4, 5
Ingeniosus IV 9, 12
Ingenia tempore mutantur XIII 2, 5
Ingenuus XIX 14, 7
Ingredi et transgredi de navigantibus X 26, 7
Ĭnhumanus II 17, 2

Iniectio manus secundum XII tabulas XX 1, 45
Iniicere IV 17, 9 cf. in
Inimicitia et inimicitiae XIX 8 4; 6
Initia Eleusina XI 6, 5
Iniuria anceps voc. IX 12, 13. 'iniuria factum itur' v. contumelia. iniuriae ut cavendae ex Panaetii sententia XIII 28, 3 sq. iniurias quomodo XII tabb. puniverint XX 1, 31 sqq.
Inlatabile I 20, 9
Inlatebrare apud Claudium Quadr. XVII 2, 3
Inlaudatus II 6, 3; 9 sqq.
'Inlotis pedibus' I 9, 9; XVII 5, 14
Inominalis dies V 17, 3
Inopinabiles materiae v. infames
Insanus II 17, 2
Inscientia plurali numero caret XIX 8, 6
Insece et insecenda (inseque, insequenda) XVIII 9
Intentio VI 7, 5
'Inter os et offam' v. offa
Intercedendi ius VI 19, 8; XIII 12, 9; XIV 7, 6. intercessio testium XIV 2, 7 cf. § 4
Interpretor passive XV 13, 1
Interrex XIV 7, 4
Interrogandi casus v. genetivus
Intestati intestataeve heres non est virgo Vestalis I 12, 18
Intolerantia et incontinentia XVII 19, 5
Intolerantibus pro intolerandis apud Laevium XIX 7, 8
Intra XII 13
Invidiosus IX 12, 1
Iocus (persona) I 24, 3
Ionium mare XIX 1, 1
Ios insula III 11, 6
Iovis V 12, 4. Iovispater ib. § 5 cf. Diespiter, Diovis, Iupiter, Lucetius
Ira num conveniat sapienti I 26, 10
Isagogae; puerilium isagogarum commentationes I 2, 6 cf. *Εἰσαγωγαί*
Ischiacorum dolores modulis tibiae minui IV 13
Ἰσημερινὸς circulus (*κύκλος*) II 22, 5
Ἰσχνὸν dicendi genus VI 14
Isocrates X 18, 6; XVII 13, 2 cf. Ind. auct. Isocratii XVIII 8, 1. Isocratium ib. § 2
Isopsephi versus XIV 6, 4
Ἰσοκατάληκτα XVIII 8, 1
Ister X 7, 1 sq.
Ἱστιοκῶποι X 25, 5
Ἱστορία V 18, 2
Italia III 8, 1; IV 4, 1; X 3, 19. transpadana XV 18, 1. unde nomen traxerit XI 1, 1. olim armentosissima ib. § 1 sq. Italiae incolae primarii I 10, 1
Italicenses XVI 13, 4
Ἰταλοί XI 1, 1
Iudex; de officio iudicis XIV 2 et 4; iudicem arbitrumve ob rem dicendam pecuniam accepisse convictum capite puniebant XII tabb. XX 1, 7. iudex extra ordinem Gellius a consulibus datus XII 13, 1. idem a praetoribus lectus in iudices, ut iudicia privata susciperet XIV 2, 1. iudices in actione ex sponsu IV 4, 2
Iudicium de accusatore constituendo II 4, 1. iudicia privata XIV 2, 1
Iulia curia XIV 7, 7

C. Iulius L. f. pontifex IV 6, 2
C. Iulius Caesar IV 10, 5; XV 4, 3; XV 18; XVII 14, 2; XIX 8. divus Iulius XIII 14, 4 v. Ind. auct.
C. Iulius Caesar Aug. n. v. Gaius
C. Iulius Caesar Octavianus v. Augustus
Iulius Celsinus XIX 7, 2; 10, 1; 11
Iulius Paulus I 22, 9 sqq.; V 4, 1; XVI 10, 9 sqq.; XIX 7, 1
Iumentum in XII tabulis XX 1, 26; 28
M. Iuncus V 13, 6
Iuniores et seniores X 28, 1
[M. Iunius] Brutus ICtus VI 15, 1; XVII 7, 3
Iuno IV 3, 3; XIII 4, 2; 23, 2
Iupiter V 12, 4 sq. Hammon XIII 4, 2 sq. Olympius I 1, 2. Iovem lapidem iurare I 21, 4. Iovis Capitolini cella VI 1, 6. epulum in Capitolio XII 8, 2. filii XV 21. Iovi hostia alba immolatur X 15, 32 cf. Iovis
Iurare cf. Iupiter; i. verbis conceptis II 24, 2; VI 11, 9; XVI 4 lemm. iuratus VI 18, 8
(Iurites) v. Virites
Ius Romae publice docentium aut respondentium stationes XIII 13, 1. i. Faunorum et Aboriginum XVI 10, 7. intercedendi v. intercedendi; pontificium v. pontificium; sponsaliorum IV 4, 3. trium liberorum III 16, 21. vocandi XIII 12, 4. senatus habendi v. senatus. i. vocandi XIII 12, 4. iuris antiqui observatio disciplinaque III 2, 14. in ius vocatus XX 1, 11
Iusiurandum adrogationis V 19, 6. iudicis (Gellii): non liquere XIV 2, 25. militum geminum XVI 4, 2; 4. de uxoribus IV 3, 2; IV 20. virorum et mulierum Romae XI 6. iuris iurandi apud Romanos sanctimonia VI 18
Iusti dies XX 1, 43
Iustitia cogitari nequit, nisi est iniustitia VII 1, 4. eius imaginem quomodo Chrysippus depinxerit XIV 4
Iustitium XX 1, 43
Iuventa X 28

Καθήκοντα I 13, 1
Kalendae, Karthago etc. v. Calendae, Carthago etc.
Κανονική XVI 18, 1
Κάρδοπος XIII 25, 8
Κατάγλωσσοι I 15, 17
Κεκράτηκα VI 9, 13
Κέλητες X 25, 5
Κήδομαι ὑμῶν XX 6, 2
Κίκονες I 2, 8
Κιρρὸς color II 26, 6. οἶνος XIII 31, 14
Κλεαρίστα IX 9, 5
Κλέπτης I 18, 5
Κλιμακτήρ XV 7, 3 cf. annus
Κοιλία· ἡ κάτω κοιλία XVII 11, 2
Κόλασις VII 14, 2 cf. adn.
Κόλον XII 5, 2; XVII 11, 2
Κολῳᾶν I 15, 11
Κρηπῖδες XIII 22, 7
Κρικωτὴ sphaera III 10, 3
Κρίσιμοι dies III 10, 14
Κρύσταλλος XIX 5, 5; 9
Κρωβύλη II 23, 9
Κύαμοι IV 11, 1 sq.; 9 sq.
Κύβος I 20, 3 sqq.
Κυλίνδειν κῦμα de aquilonis flatibus apud Homerum II 30, 8 sq.
Κυριεύοντες I 2, 4

Labeae in loquendo variis modulis motae X 4, 4
Laberius tr. mil. III 7, 21
Laberius mimographus v. Ind. auct.
Laboriosus IX 12, 1; 10
Lacedaemonii in ineunda pugna tibiis usi I 11. eorum in maiores natu pietas et reverentia II 15, 8. ius habebant et usum furandi XI 12, 17. eorum epistulae clandestinae XVII 9, 6. triginta tyrannos Athenis praeficiunt ib. 21, 19. ab Atheniensibus ad Corinthum victi ib. § 23. a Thebanis ib. § 26. quid de sententia quadam ab homine improbissimo prolata statuerint XVIII 3. principum apud eos ordo ib. § 5
Lacernis indui senatores Romanos dedecet XIII 22, 1
Lachrimae II 8, 3
Lacte proprio matres partus suos alere debent XII 1. lactis, quo homo et bestiae nutriuntur, vis ib. § 14; 20
C. Laelius XVI 4, 2; XVII 5, 1
Laestrygones Neptuni filii XV 21
Laetabundus XI 15, 8
Laetitia II 27, 3
M. Laevinus v. Valerius
Λαγωός I 18, 2
Lais I 8, 3
Lana v. agnus et haedus
Lancea X 25, 2; XV 30, 7
Lanx v. furtum
Lapis v. ictus; l. cylindrus v. cylindrus
Largior passive dictum XV 13, 8
Latio expensi XIV 2, 7
Latium IV 4, 1; VI 12, 1; X 23, 1
Lato (?) XIIII 23, 4 (*corr.* lito)
Latona (*Λητώ*) IX 9, 12 sqq.
Laudare in prisca lingua Latina II 6, 16. laudari frigide turpius quam acerbius vituperari XIX 3, 2. laudationes funebres v. Ind. mon.
Λαύρη XIV 6, 3
Laurens ager X 2, 2. Laurentina via ib.
Lavandaria apud Laberium XVI 7, 5
Lavinium X 16, 8
Lavo et lavor, lavi II 25, 6 sq.
Leaenae quotiens et quot catulos pariant XIII 7 v. leo
Lebadia XII 5, 1
Lectica struppis deligata X 3, 5
Lēctito IX 6, 3. lēctor a legendo XII 3, 4. legerim v. scripserim
Legati Athenienses ad Romanos VI 14, 8 sqq. Milesii ad Athenienses XI 9, 1 sq. Rhodienses ad Demetrium Poliorcetem XV 31, 4. ad Romanos VI 3, 5 sq. Samnitium ad C. Fabricium I 14
Legio quot centurias, quot manipulos, quot cohortes habeat XVI 4, 6
Λελάληκα VI 9, 13
Λέλουκα ib.
Lembi X 25, 5
Lenaeus v. Pompeius
Lens Aegyptia XVII 8, 2
Lentulus v. Cornelius
Lenunculi X 25, 5
Leo Androclo servo fidelissimus V 14. *Λέων* de leaenis Homerus XIII 7, 3
Leonidas Lacedaemonius III 7, 19
Lepidus v. Aemilius

Leporaria II 20, 1 sq.
Lepus I 18, 2. lepores in Bisaltia XVI 15
Lesbii XVI 19, 23. Lesbium vinum XIII 5, 5 sqq.
Λητώ v. Latona
Leucae oppidum I 13, 11
Leuctra XVII 21, 26
Levenna apud Laberium XVI 7, 11
Levitas VI 11
Lex X 20, 2; XV 27, 4. legis actiones centumviralium causarum XVI 10, 8
Liberalis XVII 5, 10
Liberi bellaria XIII 11, 7
Liberi de uno filio filiave II 13. cur parentum saepe evadant dissimiles XII 1, 19. liberos alendos esse ipsarum matrum lacte XII 1. liberum quaerundorum gratia uxores se habituros esse mariti iurabant apud censores IV 3, 2
Libertini ab ingenuis num adoptentur V 19, 11
Liber, libri cf. Ind. mon. s. v. et Ind. auct. passim. libri acroatici et exoterici Aristotelis XX 5, 6. librorum inscriptiones variae praef. 4 sqq. publice legendorum vicissitudines Athenis VII 17, 1 sq. libraria, librarius V 4, 1 sq.; XIII 31, 1; XVIII 4, 1 cf. sigillaria
Libripens XV 13, 11
Liburni XVII 3, 4
Licinius cliens Q. Lutatii Catuli I 11, 16
Licinius tr. pl. VI 9, 9
L. Licinius Crassus orator XI 2, 4. censor XV 11, 2
L. Licinius Lucullus cos. XI 8, 2 sq.
M. Licinius Crassus V 6, 23
P. Licinius Crassus Mucianus I 13, 9 sqq.
Q. (immo P.) Licinius Crassus cos. IX 4, 15
Licium XII 3, 3 cf. furta; lĭcium ib. § 4
Lĭctor XII 3, 4. lictores II 2, 13; 15, 6; XII 3; XIII 12, 6. lictor curiatus XV 27, 2
Lignum alumine oblitum non incenditur XV 1, 5 sqq. ligna militibus auferre licet XVI 4, 2. lignari XVII 2, 9
Lĭgo XII 3, 1; 4
Limum XII 3, 3
Linea I 20, 7
Lingua non libera nec vaga esse debet I 15, 1 cf. sqq. non vulganda est, sed recondenda secundum Hesiodum ib. § 14. Graeca (cf. Graeci) prolixior fusiorque quam Latina II 26, 7. Samnitium XI 1, 5
Lingulae X 25, 2 sq.
Lintres ib. § 5
Λίψ II 22, 12
Lis pecunia aestimata IV 4, 2. litem contestari V 10, 8
Liticines XX 2, 2
Litterae C. Fabricii et Q. Aemilii ad regem Pyrrum III 8, 6 sq. Histiaei XVII 9, 18 sqq. cf. epistula. litterarum quarundam iucunda consonantia VI 20. litterarum in C. Caesaris epistulis occulta significatio XVII 9, 2
Lituus V 8. 'Quirinali lituo' apud Vergilium ib. § 1 sq.; 6. lituis animus excitatur evibraturque I 11, 1
Livius Drusus tr. pl. XVII 15, 6
Loci praepetes VII 6, 8 sq.
Locuples X 5, 2

Λόγος· Protagorae dictum '*τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν*' V 3, 7. *λογικὰ ζῷα* XIV 1, 23
Longae naves X 25, 5. Longi versus v. versus
Longaevus apud Vergilium II 16
Longinus v. Cassius
Loquacitas vitium importunum plenumque odii I 15
Loquentia an eloquentia in loco quodam Sallustii legi debeat I 15, 18
Lorarii X 3, 19
Lorea potus muliebris X 23, 2
Lua Saturni XIII 23, 2
Lucanus ager X 16, 3
Lucetius V 12, 6 sq.
Lucilius XVII 21, 49 cf. Ind. auct.
Lucullus v. Licinius
Ludi cf. Caesaris ludus, circenses, Megalenses, plebeii, Romani ludi. Ludus (persona) I 24, 3. ludibundus XI 15, 2
Luere piaculis fulgur IV 5, 2
Luna; lunae curriculum I 20, 6; III 10, 6. hebdomades XV 2, 3. lunae solisque defectiones II 28, 4. lunae motus cum aestu oceani congruentes XIV 1, 3. quam *συμπτωσίαν* multa habeant cum luna crescente et deficiente XX 8
Luscitiosus servus num rethiberi possit IV 2, 11
Lusitanus quidam Sertorio cervam albam dono dedit XV 22, 4
[Q. Lutatius] Catulus (cos. a. u. 652) I 11, 16
Q. [Lutatius] Catulus (cos. a. u. 676) curator restituendi Capitolii II 10, 2
Lutescere apud Furium Antiatem XVIII 11, 3 sq.
Luteus color II 26, 14 sq.
Lutulentus XI 15, 6
Luxuria in cenis II 24; VI 16; XV 8, 1 cf. XI 2, 5
Luxurii IX 14, 9; 16 sqq.
Lycium VII 16, 1; XX 5, 4
Lycurgus legislator Lacedaemonius II 15, 2
Lysiae in Platonis Phaedro oratio I 9, 9. Favorini de eo iudicium II 5

T. Maccius Plautus III 3; XVII 21, 47 cf. Ind. auct.
Macedo philosophus XIII 8, 4 sq.
Macedones et Macedonia (Macedonis XIV 6, 4) XV 20, 9 sq. cf. Alexander, *'Ημαθία*, Philippus
Macetae IX 3, 1
Machaerae X 25, 2
Maeandri v. dialectica
Magistratuum gradus et potestates XIII 12 sq. et 15 sq. magistratibus provinciis sortitis muli et vehicula praebenda XV 4, 3 cf. curules. qui magistratibus praeministrant XII 3, 3
Magistri conviviorum XV 2, 4. equitum II 19, 9; X 24, 7
[Maharbal] X 24, 7
Maia Volcani XIII 23, 2
Μάκτρα XIII 25, 8
Mala et malum VII 1, 1; 2, 12; IX 5, 6; XII 5
Malas malaxavit apud Laberium XVI 7, 7
Maledicendum non esse impudentibus et improbis VII 11
Malitia VI 11, 9; XVIII 1
Mammae liberis alendis destinatae non arefaciendae XII 1, 7 sq.
Mancinus v. Hostilius

Manciolis tenellis apud Laevium XIX 7, 10
Mancipia sub corona venum euntia VI 4 cf. servi et Ind. mon. s. v. edictum aedilium curulium
Mancipatio V 19, 3; XV 27, 3
Mandata num intervenientibus casibus antea non provisis neglegi debeant I 13
Manilia meretrix IV 14, 3 sq.
C. Manilius cos. XVII 21, 43
[M'.] Manilius ICtus XVII 7, 3
Manipuli quot legionem efficiant XVI 4, 4
Manlia s. Manliana imperia I 13, 7; IX 13, 20
C. Manlius, tr. pl. VII 11, 2
L. [Manlius] Torquatus I 5, 3
M. Manlius [Capitolinus] XVII 2, 14; 21, 24
T. Manlius Torquatus IX 13
Manuari et manuarius apud Laberium XVI 7, 2 sq.
Manubiae XIII 25 cf. praeda
'Manum ex iure consertum' v. consertum. manibus passis XV 15, 1 sqq. manibus dispessis ib. § 4
Marathonia pugna XVII 21, 9
Cn. Marcius Coriolanus ib. § 11
M. Marcius praetor VI 9, 9
Q. Marcius Rex cos. XIII 20, 10
Mare austris spirantibus glaucum et caeruleum, aquilonibus obscurius atriusque II 30, 11. ingelabile XVII 8, 16. maris in tempestate cur et quatenus sapientis quoque animus moveatur XIX 1
Mares ex feminis mutati IX 4, 13 sqq.
Maritus; maritorum officia erga uxores I 17, 2. m. et patrum praemia et honores II 15, 3 sqq. v. adultera, divortium, matrimonium, vir, uxores
C. Marius X 1, 3; XVI 10, 14; XX 6, 11
M. Marius quaestor Sidicinus X 3, 1 sqq.
Mars IV 6, 2; XIII 23, 2 v. Moles et Nerio. Marspiter V 12, 5
Marsi XVI 11, 1 sq. Marsicum bellum II 27, 2
[Marsus], Circes filius XVI 11, 1
Martiae hastae IV 6, 1 sq.
Martius (s. Tiberinus) campus VII 7, 4; XV 27, 5
Massilia X 16, 4
Mater familias et matrona XVIII 6, 4. matris honestae esse liberos proprio lacte nutrire XII 1
Materiae infames (ἄδοξοι ὑποθέσεις) XVII 12, 1
Μαθήματα I 9, 6; XIV 3, 5. *μαθηματικοί* Pythagorici I 9, 6 cf. Chaldaei
Matrima et patrima virgo Vestalis debet esse I 12, 2
Matrimonia I 6, 1; IV 3, 1 cf. divortium, maritus, uxor
Matrona v. mater familias
Mature, maturare, maturus X 11
Maurice II 25, 8
Mausolus, rex Cariae X 18, 2. sepulcrum eius [Mausoleum] ib. § 4 sq. agon laudibus eius dicundis ib. § 5 sq.
'Me castor' XI 6, 1 sqq.
Media vocabula v. communia
Medici cf. Ind. mon. medicinae rei Mitridates studio-

sus XVII 16, 2. rerum ad medicinae disciplinam pertinentium imperitos esse non oportet homines liberos liberaliterque institutos XVIII 10, 8
Mediocre dicendi genus VI 14, 2. mediocritas I 26, 10
Medium vinum XIII 31, 14
Megalensibus patricii mutitare solent II 24, 2; XVIII 2, 11
Megarenses VII 10, 2
'Me hercle' XI 6, 1 sqq.
Mei genetivus et dativus quomodo scribendi XIII 26, 4. mei genetivus XX 6, 7 sqq.
Μελαγχολία XVIII 7, 4
Melicae grues VI 16, 5
Μελισσῶνες II 20, 9
Mellaria ib.
Μέλος XVI 18, 4
Membra apud Vergilium IX 10, 2; 6. de membro rupto quid XII tabb. statuant XX 1, 14 sqq.
Memnon nocticolor apud Laevium XIX 7, 6
Memordi VI 9, 2 sqq.; 14 sq.
Memoria; de natura memoriae VIII 7. m. hominum morte deleri non dēbet V 13, 6. Memoriae et Vsus filia Sapientia Afranio auctore XIII 8
Menander III 16, 3; XVII 4, 1; 21, 42 v. Ind. auct.
Mendacium dicere et mentiri XI 11, 1
Mendicimonium apud Laberium XVI 7, 2
Menelaus VI 14, 7; XII 2, 7
Menenius Agrippa cos. XVII 21, 13
Menippus philosophus servus II 18, 7
Mensae rationes XIV 2, 7
Mensae secundae XIII 11, 6 cf. VII 13, 2
Mense quoto post semen conceptum homo nascatur III 10, 8; III 16
Mentiri v. mendacium
Meretricum vitia atque deformitates in Plauti q. f. Nervularia significata III 3, 6
Meridies II 22, 3 sqq.
Meropa VI 3, 28
Mesanculae X 25, 2
Μέσα II 7, 18. *μέσον* dicendi genus VI 14, 1
Messalla v. Valerius
Metellus v. Caecilius
Mettus Fufetius XX 1, 54
Μετρική XVI 18, 5. metrici v. Ind. monum.
Μετριότης I 26, 10
Metus anceps voc. IX 12, 13
Mihi v. pronomina
Milesii I 11, 7. eorum legati ut a Demosthene sint elusi XI 9. Milesiae virgines ut a consilio suo voluntaria morte sese interimendi sint deterritae XV 10
Militare aes VI 10, 2
Milites quo iureiurando a tribuno soliti sint obstringi XVI 4, 2. die praefinito adesse iussi, ut consuli citanti responderent ib. § 4. militi ignominiae causa vena solvitur X 8; v. coronae
Mille et milli quomodo adhibeant scriptores I 16
Milo v. Annius
Milo Crotoniensis XV 16
Miltiades XVII 21, 9
Minerva XIII 23, 4
Minima multa XI 1, 3 sq.
Minos Iovis filius XV 21
C. Minucius Augurinus VI 19, 2

Q. Minucius Thermus cf. Ind. auct. s. v. M. Porcius Cato
Mirabilia varia IX 4
Miracula septem terrae cf. septem
Miseriam summam sola malitia posse effici XVIII 1, 4
Missile telum v. ictus
Mitridates XI 10, 4; XV 1, 4; 6; XVII 16, 2; 5; 17, 2. Mitridatios antidotus XVII 16, 6
Μοχθηροὶ καὶ φορτικοί XVIII 4, 10
Moderamenta XIII 6, 1
Moechimonium apud Laberium XVI 7, 2
Moenia plurativo semper numero XIX 8, 4 sq.
Moera III 16, 11
Molae trusatiles III 3, 14
Moles Martis XIII 23, 2
Momordi VI 9, 1
Monocoli IX 4, 9
Monstra hominum varia ib. § 9 sqq.
Morbus ut a vitio differat IV 2, 2. morbosne natura ipsa rerum vel providentia fecerit VII 1, 7 sqq. morbi vis et natura XII 5, 3. morbus in duodecim tabulis XX 1, 25 sqq. morbus comitialis XVII 15, 6; XIX 2, 8. sonticus XVI 4, 4; XX 1, 27 cf. *κρίσιμοι* dies
Mores antiqui XI 2, 5 in XII tabb. conspicui longa aetate oblitterati XX 1, 6. mores et victus veterum mulierum X 23 cf. s. v. cenandi, cibus, delicia, luxuria, philosophia et Ind. mon. s. v. leges sumptuariae
Moriens quo temporis momento moriatur VII 13, 5. morituri inedia quoto die mortem oppetant III 10, 15
Morosus IV 9, 12
Mors multis gaudio insperato adlata III 15
Morta una ex Parcis III 16, 11
Mortales multi et multi homines quomodo differant XIII 29
Mortualia XVIII 7, 3
Mŏveo, mōtus IV 17, 10. motus terrae cf. terra. mōtito IX 6, 3
[P. Mucius] Q. pont. max. pater Scaevola XVII 7, 3
Q. Mucius Scaevola P. M. V 19, 6; XI 2, 4; XVII 7, 3 cf. Ind. auct. s. v. Q. Mucius et s. v. Laelius Felix
Mulier sterilis venumdata num rethiberi possit IV 2, 9. mulieres et pupilli non adrogantur V 19, 10. mulierum Romanarum iusiurandum XI 6. m. cognatis osculum ferebant X 23. mulieribus vinum bibere vetitum ib. § 1 sqq. m. quo potu utantur ib. § 2. vir cum divortium fecit, mulieri iudex pro censore est etc. ib. § 4. mulier, quae magnam dotem viro attulit, postea irata facta XVII 6, 1. mulieres praeficae XVIII 7, 3 v. adultera, cognati, feminae, uxor, maritus, matrimonia, oscula, tutela, vir; muliebris mundus cf. mundus. mulierosus IV 9, 2; 12.
Muli v. magistratus. mulio consul factus v. Ventidius Bassus
'Multa qui habet multis indiget' IX 8 cf. XIII 24, 1. multi mortales cf. mortales
Multa suprema, minima XI

1, 2 sqq. multae voc. unde ortum ib. § 5. multam dicere, facere ib. § 6 sq.
Multicolora, multiiuga, multiformia XI 16, 4
Multigrumi fluctus apud Laevium XIX 7, 15
L. Mummius X 16, 17; XVI 8, 10
Mundus muliebris generis neutrius apud Lucilium IV 1, 3
Muneror XVIII 12, 10
Municipes et municipia et ut municipium a colonia differat XVI 13
Muraena Tartesia VI 16, 5
Muralis corona V 6, 2; 19
Mures et luna XX 8, 4
Murrina potus muliebris X 23, 2
Murtea corona cf. ovalis
Musarum numerus in convivio XIII 11, 2
Musica XIII 31, 3. musici cf. Ind. mon.
Musonius philosophus V 1; IX 2, 8; XVI 1; XVIII 2, 1
Mutant pro mutantur apud Varronem XVIII 12, 8 sq.
Mutis hominibus repentino quodam casu vox reddita V 9
Mutitare II 24, 2; XVIII 2, 11
Mutuatica pecunia XX 1, 41
Mylattensium architectus I 13, 11 sqq.
Myoparones X 25, 5
Myops IV 2, 11 v. luscitiosus
Μύρον· τὸ ἐπὶ τῇ φακῇ μύρον XIII 29, 5
Mys, Epicuri servus II 18, 8

N adulterinum XIX 14, 7
Cn. Naevius XVII 21, 45 v. Ind. auct.
M. Naevius tr. pl. IV 18, 3
Nani (*νᾶνοι*) XVI 7, 10; XIX 13, 2 sq.
Nasamones XVI 11, 4
Nascatur homo quoto mense post semen conceptum III 10, 7; 16
Natalis dies quomodo determinandus III 2, 1 sqq.
Natura hominibus amorem sui induit inolevitque XII 5, 7. n. cernendi V 16. vis et natura morbi cum ratione et natura animi composita XII 5, 3. naturae principale consilium non fuisse, ut faceret homines morbis obnoxios, censet Chrysippus VII 1, 8. n. sollertia XII 1, 13. n. quadam vi et ratione an positu fortuito nomina verbaque facta sint quaerere philosophos X 4 cf. fatum
Naupactus VI 8, 2
Nausicaa IX 9, 12; 14
Nautici Romani II 22, 8
Navalis corona V 6, 18 sq.
Naves ut Liburni atque ut Graeci suerint XVII 3, 4. longae X 25, 5. navium (s. navigiorum) genera et nomina X 25, 1; 5
Navigantes ingredi et transgredi recte dicuntur X 26, 7 sq. cf. § 1 sqq.
Naxos III 15, 1
Ne XIII 23, 19. ne-quoque XVII 2, 18
Neaera XIII 23, 16
Necessitas et necessitudo XIII 3
Nefasti dies IV 9, 5; V 17, 1
Negotiositas (*πολυπραγμοσύνη*) XI 16, 3
Neptunus II 28, 1; III 16, 15; XVII 14, 4. Neptuni

Salacia XIII 23, 2. filii XV 21. Neptunuspater V 12, 5
Nequitia VI 11
Νηρεΐδες XIII 23, 3
Neria, Nerio, Nerienes Martis XIII 23
Nero nomen XIII 23, 8
Nervi XIII 23, 9. nervus a digito ad cor pergens X 11, 2
Nervias in fidibus brumali die alias digitis pelli, aliter sonare IX 7, 3
Nescius anceps voc. IX 12, 18 sq.
Nestor VI 14, 7 'trisaeclisenex' apud Laevium XIX 7, 13
Νεῦρα XIII 23, 9
Nicias Pyrri amicus III 8, 5 v. Timochares
Nicomedes Bithyniae rex V 13, 6; XI 10, 4
Nicopolis XV 11, 5
Niger color II 26, 8. nigror ib. § 14
P. Nigidius Figulus iuxta Varronem doctissimus IV 9, 1. cf. 16, 1. cum eodem compositus et comparatus XIX 14, 1 sqq. cf. Ind. auct.
Nilus X 7, 1; XIV 1, 9
Niobe XX 7
Nitēscit VII 15, 3
Nix v. aqua
Noctescere ap. Furium Antiatem XVIII 11, 3 sq.
Nocticolor v. Memnon
Noctu hesterna VIII 1
(Νωδός) v. IV 2, 11 adn.
Nolae nomen a Vergilio ex Aeneide esse sublatum VI 20, 1
Nolo VI 11, 8
Nomen mihi est triplici modo constructum XV 29, 1. nomen Latinum I 2, 4. nomina civium male meritorum oblivione punita IX 2, 10. n. alia plurali tantum numero dici, alia singulari XIX 8. n. non positiva (θέσει) esse, sed naturalia (φύσει) Nigidio auctore X 4. quaerere ea de re philosophos ib. § 2
Nominativus (s. casus rectus cf. casus) plur. secundae declin. in ii XIII 26, 4. n. comparativorum neutrorum V 21, 8
'Non liquet' v. iusiurandum
Nona una ex Parcis III 16, 10
Nonae II 24, 11; 14; V 17
Nos v. pronomina. nostrum et nostri ubi locum habeant XX 6, 3 sqq.; 11
Notae censoriae IV 12 et 20 cf. VI 22. n. vocum XIII 6, 1
Νοτίς, Νότος II 22, 14
Nova via XVI 17, 2
Novicius et novus VII 5, 1
Novissimus et novissime X 21
Nox pro noctu in XII tabulis VIII 1
Nuces Thasiae VI 16, 5
Numa rex I 12, 10; IV 3, 3
Numeri innumeri (personae) I 24, 3. numerorum figurae quaedam vocabula in lingua latina non habent XVIII 14, 1 sqq.
Nummosus IV 9, 2
Nundinae singulari numero carentes XIX 8, 13
Nuptiis ducenos aeris lex Licinia indulsit II 24, 7
Νουθεσία VII 14, 2 cf. adn.
Nutrices infantum quales plerumque esse soleant XII 1, 17. non nutricum, sed matrum lacte infantes nutriendos esse ib. § 5 sqq.

O littera XIX 14, 6
Ob praepositio quando in compositis producatur IV 17, 6 sqq.
Obba apud Laberium XVI 7, 9
Obesum XIX 7, 8
Ŏbices IV 17, 10 sqq.
Ōbiicere IV 17, 1; 10 cf. ob
Oblittera gens apud Laevium XIX 7, 4
Obnoxius VI 17. obnoxie apud Plautum ib. § 4
Obscenae aves XIII 14, 6
Obsidionalis corona V 6, 2; 8 sqq.
Obsignatio tabularum XIV 2, 7 cf. § 4
Occaso sole in XII tabulis XVII 2, 10
Occasus II 22, 3 sqq.
Occecurrit apud Aelium Tuberonem VI 9, 11
Oceanus cum luna simul senescit adolescitque XIV 1, 3
Oculorum vis V 16
Offa; 'inter os et offam' XIII 18
Offendere IX 1, 9
Officiorum quis gradus et ordo V 13 cf. filiorum
Officiosus IV 9, 12
Oleaginea corona V 6, 4
Olearum folia converti IX 7
Oleum; o. cur saepe congelascat XVII 8, 8. o. ex rosa XIV 6, 3 cf. fraces
Olympias, Philippi regis uxor VI 1, 1; XIII 4 v. Alexander et Ind. auct.
Olympicum stadium I 1, 2 sq.
'Ομοιόπτωτα, ὁμοιοτέλευτα XVIII 8, 1
'Ομολογούμενον v. ἀμφισβητούμενον
Onychinum tegimen apud Laevium XIX 7, 15
C. Oppius XVII 9, 1 v. Ind. auct. s. v. C. Oppius et s. v. Q. Aelius Tubero
Opposita XVI 8, 13
'Οψιμαθία XI 7, 3 cf. XV 30, 1
Optatus v. Fidus
'Οπτική XVI 18, 1
Opulescere apud Furium Antiatem XVIII 11, 3 sq.
Opus; o. censorium facere XIV 7, 8. opus est XVII 2, 15
Oraculum Arretinum III 3, 8
Oratio in pectore nasci debet, non in ore I 15, 1. in oratione tria dicendi genera VI 14, 1
Orbis in re militari X 9, 1
Orchi (orci al.) thesaurus I 24, 2. orci vestibulum et fauces apud Verg. XVI 5, 11 sq.
Orestis corpus III 10, 11
Oriades IX 9, 13
Oriae X 25, 5
Oriolae ib.
'Ορισμοί I 25, 11
Ornithones II 20, 2
Oropus ('Ωρωπός) III 13, 5; VI 14, 8
Os v. offa, vox; oris et vultus serenitatem Stoici hominis numquam aegritudine obnubilari I 2, 5
Osce XVII 17, 1
Oscedo IV 20, 9
Oscitatio assidua a Peregrino increpata VIII 3. o. in nixu letalis III 16, 24
Oscula a Romanis mulieribus cognatis lata X 23, 1
Ostia XVIII 1, 1
Ostrea cum luna συμπτωσίαν habent XX 8, 3 sq. o. Tarentina VI 16, 5

Ostrum, ostrinus color II 26, 5
—osus inclinamentum IV 9 cf. III 12
[M'.] Otacilius Crassus cos. X 6, 4
Ὠθεῖν κῦμα de austri flatibus apud Homerum II 30, 7 sqq.
ου XIX 14, 8
Ovare, ovatio V 6, 21 sqq.; 27. ovalis corona ib. § 20 sqq.
Oves virili genere in multa vel minima vel suprema dictae XI 1, 4. o. bidentes XVI 6, 6 sqq. ovium lac XII 1, 15

Pabulum militibus auferre licet XVI 4, 2. pabulor XVII 2, 9
Pacificatoris partes num agere liceat iudici XIV 2, 15
Pacis bibliotheca V 21, 9; XVI 8, 2. templum V 21, 9
Pactiones secundum XII tabulas XX 1, 46
Pacuvius poeta XIII 2; XVII 21, 49 v. Ind. auct.
Pacuvius Labeo V 21, 10
Paelex IV 3, 3
Paene XVII 1, 9
Paenitere XVII 1, 5 sqq.
Paenuria ib.
Paestum olim Ποσειδώνιον appellatum XIV 6, 4
Παιδεία XIII 17, 1
Palatium XII 12, 2; XIX 13, 1. Palatinae aedes IV 1, 1. P. area XX 1, 1. P. mons XIII 14, 2
Pales XIII 23, 4
Palinurus X 16, 2 sq.; 9
Πάλλαξ, παλλακίς IV 3, 3
Palma II 26, 9; III 6, 2. Aegyptia VI 16, 5
Paludamentum VII 12, 3
Panaetius XVII 21, 1. ἀναλγησία et ἀπάθεια Stoicorum a P. improbata XII 5, 10 v. Ind. auct.
Pancratiastae XIII 28, 3 sq.
Panda XIII 23, 4
Πανδέκται XIII 9, 3 cf. praef.
Pando v. passis manibus. pansum XV 15, 2
Paphlagonia XVI 15
Papirius Praetextatus I 23
Παράδειγμα VII 14, 4
Παράδεισοι II 20, 4
Παραδιεζευγμένον ἀξίωμα XVI 8, 14
Παραγωγαί XI 15, 6
Παραιτεῖσθαι VII 16, 11
Παρακείμενον VI 9, 13
Παρακολούθησις VII 1, 9
Parasitus in Plauti q. f. Boeotia III 3, 5
Παραστιχίς XIV 6, 4
Parcae III 16, 9 sqq.
Parcus III 19, 2 sqq.
Parendum num sit semper patri II 7
Parentes liberos si pergunt errare exheredant I 6, 8. quanto honore sint habiti V 13, 2 v. pater
Πάρισα XVIII 8, 1
Parones X 25, 5
Parsimonia veterum Romanorum II 24
Parthi XV 4, 4
Particularum quarundam in oratione Latina varietas XI 3, 1
Participium praeteriti IX 6, 3
'Partim hominum venerunt' X 13
Partu uno quot infantes simul gigni possint, partus quoto mense edatur post semen conceptum etc. III 10, 7; III 16; X 2; XVI 16, 1 cf. puerperii

'Passis manibus' et 'passis velis' et 'capillo passo' XV 15, 1 sqq.
Passum potus muliebris X 23, 2
Patavium XV 18, 1
Pater primum nomen habitum V 13, 4. p. familias XII 12, 4. erga patres liberorum officia II 2 et 7. patrum praemia et honores cf. maritus
Πάθη I 26, 10; XIX 12, 3
Patiendi verba activo sensu a veteribus saepe adhibita XVIII 12
Patrensis bibliotheca XVIII 9, 5
Patricii XIII 15, 4; XV 27, 4; XVIII 2, 11 v. magistratus, praenomina
Patrima v. matrima
Patronus proximum nomen post patrem habitum V 13, 4. patroni causam dicentes ib. § 5; VI 3, 17 sq. cf. clientes
Paulus v. Aemilius et Iulius
Pavimentum VII 12, 3
Pavoris vis et natura XIX 1
Pavus e Samo VI 16, 5
Peccatorum puniendorum rationes VII 14. p. exemplis non purgantur X 19. p. nullum tempore non revelatur XII 11, 5. peccatu ablativus XIII 21, 16
Pectunculus [Siculus] (?) (cf. adn.) VI 16, 5
Peculatus VI 19, 8
Pecunia quibus modis argumentisque data probetur XIV 2, 7. p. mutuatica XX 1, 41. p. a reo mutuo accipere nefas XII 12 cf. debitio
Pedarii (s. pedanei, s. pedani ? v. III 18, 9 sq. ibique adn.) III 18. pedarii equites ib. § 5 sqq. p. senatores ib. § 1 sqq.
Pedestre scutum IX 13, 14
Pelamys Chalcedonia VI 16, 5
Pelasgi I 10, 1
Peleus III 11, 5
Peloponnesiacum bellum II 1, 5; XVII 21, 16
Pelusiotae XX 8, 7
Πέμματα XIII 11, 6 sq.
Πέμπτη v. εἶς
Pennae praepetes VII 6, 1 sqq.
Pēnsito IX 6, 3
Penus IV 1
Πεποίηκα VI 9, 13
Peposci VI 9, 9; 14
Πεπρωμένη XIII 1, 7 cf. adn. et VII 2, 1 adn.
Pepugi VI 9, 10; 14 sq.
Peranna cf. Anna
Perdices bina corda habere scripsit Theophrastus XVI 15
Peregrinus Proteus philosophus VIII 3; XII 11
Perendini dies X 24, 9
Perennare XVII 2, 16
Periander Corinthi rex XVI 19, 4
Pericles I 3, 20; XV 17, 1
Periculum anceps voc. XII 9, 2
Peripatetici XVIII 1; XIX 5, 2
Περίπατος δειλινὸς et ἑωθινός XX 5, 5
Περιπλομένου ἐνιαυτοῦ apud Homerum III 16, 15 sqq.
Περισσόν I. 22, 9
Pernicii genetivus IX 14, 9; 12; 19
Persae XVII 21, 9; 32
Persaeus Zenonis Stoici servus II 18, 8
Perses, Macedonum rex, Philippi filius VI 3 passim
Persona V 7

Pes; pedis debilitas IV 2, 4
Pessinuntii aselli VI 16, 5
Pestilenta loca apud Laevium XIX 7, 7. pestilentia Atheniensis II 1, 5
Petilii duo, tr. pl. IV 18, 7
Petorritum vox Gallica XV 30, 6 sq.
Phaedon Socratis servus II 18, 1 cf. Ind. auct.
Φαινεράτωρ XVI 12, 5
Phalarica X 25, 2
Phalerae praemium militare II 11, 2
Φαντασίαι XI 5, 6; XIX 1, 15
Pharsalici campi XV 18 lemm.
Phaseli X 25, 5
Φιλανθρωπία XIII 17, 1
Philemo v. Menander
Philippides comicus III 15, 2
Philippus, rex Macedoniae II 27, 5; VI 1, 1; XVII 21, 28 cf. Ind. auct.
Philolaus Pythagoricus III 17, 1
Philosophus ut sit audiendus V 1. quomodo dolorem ferat XII 5. pavor num philosopho sit dignus XIX 1 cf. c. 12. ph. iactabundi et fallaces severiter ab Herode Attico aliisque castigati I 2; IX 2; X 22; XIII 8, 5; XIII 24; XVII 19. philosophi, qui servitutem servierunt II 18. severe atque imperiose praecepta dare solent II 29, 1. quomodo *αἰσχύνην* definiant XIX 6, 3. philosophi Graeci ex Italia SCto eiecti XV 11, 1; 3 sqq. cf. Platonicus, sapiens et Ind. mon. s. v. libri et philosophi
Philosophia; a ph. nimis colenda dehortatur Neoptolemus Ennianus V 16, 5 cf. 15, 9. ad ph. capessendam adhortatur Taurus VII 10. ph. quomodo degeneret et depravetur X 22 cf. XIII 8; XVII 19, 4. ph. remotior subtiliorque XX 5, 3. philosophiae doctrinae I 2, 4. litterae atque doctrinae XVII 19, 4. mores XIV 3, 7. 'philosophiae' IV 1, 13; V 3, 6. ph. physicae II 28, 1
Phocis X 16, 4
Φοῖνιξ color II 26, 6; 9; III 9, 9
Φώρ I 18, 5
Phormio Atheniensis XVII 21, 23
Φορτικοί XVIII 4, 10
Φρέαρ I 18, 2
Phrygia attagena VI 16, 5
Phthisis IV 2, 4
Φύσει (naturalia) *τὰ ὀνόματα* sint an *θέσει* (positiva) X 4
Φυσικοί, Pythagorici summi ordinis I 9, 7
Φυσιογνωμονεῖν ib. § 2
Piacula II 28, 3; IV 5, 2; 6, 1; XVI 4, 4; 6, 10
Pictores antiquiores XIV 4, 2
Pigitum XV 13, 9
Pigneror XVIII 12, 10
Pignoriscāpio VI 10; XIV 7, 10
Pilleatus servus v. servi
Pilum X 25, 2
Pinus caesa num ex iisdem radicibus pullulet VIII 4
Piraeus XV 1, 6
Pisae Olympicae I 1, 2
Piscinae II 20, 2; 6 sq.
Pisistratus Nestoris f. apud Homerum XIV 6, 3
Pisistratus tyrannus Atheniensium VII 17, 1; XVII 21, 5

Pittacium apud Laberium XVI 7, 9
Placidae X 25, 5
Planetes XIV 1, 11 sqq.
Planipes saltans I 11, 12
Plantae Herculis quantae fuerint I 1, 2
Planum, schema geometricum I 20, 1 sq. plane apud Plautum VI 17, 4. planus pro sycophanta XVI 7, 10
Plato II 8, 9; III 13; 17, 1 sqq. inter eius et Lysiae orationem quid intersit differentiae II 5, 1. Xenophontis aemulus XIV 3. quo tempore vixerit XVII 21, 29 v. Ind. auct. Platones XIV 1, 29. Platonicus philosophus XV 2, 1. Platonicos locos Latina oratione interpretaturo Gellio quid usu venerit VIII 8 cf. Ind. auct. s. v. Plato
Plebeii ludi II 24, 3
Plebisscitum X 20, 6; XV 27, 3
Plebs et populus X 20, 5
Πλειάδες XIX 9, 6 cf. vergiliae
Plerique omnes VIII 12 lemm.
Plurativo (s. multitudinis) numero quae verba careant, quae singulari XIX 8
Plura et pluria V 21
Plutarchus I 26, 5; II 8 et 9 cf. Ind. auct.
Poenae militares X 8; XVI 4, 5. p. servorum furti manifesti prensorum XI 18, 8. poenarum variae rationes VII 14
Poeni cum Romanis de orbis imperio decertantes X 27 cf. bellum et Carthaginienses
Poeniceus color II 26, 8 sq.; III 9, 9
Poeta quaedam κατὰ πρόληψιν historiae dicere potest X 16, 8. p. Romani an tam fluentes carminum delicias fecerint quam Anacreon ceterique id genus p. Graeci XIX 9, 7 sqq. poetis apud veteres Romanos honos non erat XI 2, 5
Pollux XI 6, 4 sqq. cf. edepol
Πόλοι III 10, 3
Polus histrio VI 5, 1
Polycrita femina nobilis Naxia III 15, 1
'Πολυμαθίη νόον οὐ διδάσκει' praef. 12
Polyphontes rex VI 3, 28
Πολυπραγμοσύνη XI 16, 4
Poma militibus auferre licet XVI 4, 2
Pomerium auguribus quid, quique eius proferendi habeant ius XIII 14. centuriata comitia intra pomerium fieri nefas XV 27, 4
Pompeia curia XIV 7, 7
[Cn.] Pompeius Strabo, Pompei Magni pater XV 4, 3
Cn. Pompeius Magnus IV 10, 5; X 1, 6; 20, 3; 10; XIII 25, 6; XIV 7, 1; XV 18, 1; XVII 17, 2
M. Pomponius praetor XV 11, 1
Pomptinus ager IX 11, 4
Pompylus, Theophrasti servus II 18, 8
Ponticae anates XVII 16, 1
Pontifices I 12, 15; II 28, 6; IV 6, 2; V 17, 2; 19, 6; X 15, 18; XI 3, 2. pontificis sponsa I 12, 7. pontificium ius I 12, 17; XVI 6, 14 cf. Ind. mon. s. v. commentarii
C. Pontius Samnis I 25, 6; II 19, 8
Pontius Cominius XVII 2, 24

Pontones X 25, 5
M. Popilius censor IV 20, 11
P. Popilius I 7, 7; XI 13, 1
Poposci VI 9, 1
Populabundus XI 15, 7 sq.
Populus fundus factus XVI 13, 6. agere cum p. XIII 16, 2 sq. p. et plebs X 20, 5 cf. Hermundulus. p. Romanus passim; p. R. omnibus virtutum generibus exercendis e parva origine emicuit, sed omnium maxime fidem coluit XX 1, 39 (cf. VI 18, 1); p. R. cum Poenis conlatus X 27, 1 sq. cf. sacerdotes
Porca praecidanea IV 6, 8. porcetra XVIII 6, 4
Porcia familia XIII 20
Porcius tr. pl. XIII 12, 6 cf. adn.
Porcius Licinus XVII 21, 45 cf. Ind. auct.
L. Porcius Cato Saloniani f. XIII 20, 13
M. Porcius Cato Censorius IV 18, 7; XIII 20, 3 sqq.; XIII 24; XVII 21, 47 cf. Ind. auct.
M. Porcius M. Censorii f. Cato [Licinianus] XIII 20, 7; 9
M. Porcius M. f. M. n. Cato Nepos ib. § 1 sqq.; 9 sqq.
M. Porcius Cato Nepotis f. ib. § 12 cf. adn. et § 3 sq.
M. Porcius M. Censorii f. Cato Salonianus ib. § 7 sq.; 15
M. Porcius Cato Vticensis pater ib. § 3 sq.; 11 sqq.
M. Porcius Cato Vticensis IV 10, 8; XIII 20, 3 sq.; 11; 14
Portus; p. Brundisinus IX 4, 1. praepes apud Ennium dictus VII 6, 6 cf. IX 1, 1. Velini apud Vergilium X 16, 1 sqq.; cf. I 16, 2 adn.
Ποσειδώνιον cf. Paestum
Postliminium VI 18, 7 sq.
Postprincipia XVI 9, 5; 18, 6
Postriduani dies V 17, 2
Postuma proles apud Vergilium II 16
Postumiana imperia cf. Olus Postumius
Postumius Festus XIX 13, 1; 4
A. Postumius cos. IV 6, 2
Olus Postumius Tubertus XVII 21, 17. Postumiana imperia ib. et I 13, 7
Sp. Postumius cos. XVII 21, 36
Postumus Silvius II 16, 3
Postverta dea XVI 16, 4
Potus num delabatur in stomachum an in pulmonem XVII 11, 1
Praecidaneae hostiae IV 6, 7
Praeco v. Granius, Idaeus
Praecox in gen. 'praecocis', non 'praecoquis' X 11, 9
Praeda XIII 25, 3 sqq.; 24 sqq. cf. manubiae
Praefectus aerario XIII 25, 30. urbi XI 7, 3; XIV 7, 4. u. Latinarum causa creatus XIV 8
Praeficae mulieres XVIII 7, 3
Praefiscine et praefiscini X 24, 8
Praematura ingenia XIII 2, 5. praemature X 11, 8
Praemia militaria V 6. p. patrum V 19, 15
Praeministrare; qui magistratibus praeministrabant XII 3, 3
Praémodum VI 7, 12

Praemorsisse apud Plautum VI 9, 7
Praenestini XVI 13, 5. Praenestinus Gellii recessus XI 3, 1
Praenomina patriciorum quorundam capite damnatorum eiusdem gentis hominibus olim interdicta IX 2, 11
Praepes, praepetes VII 6 cf. aves, locus, pennae, portus, volucris
Praepositiones verbis praefixae quando producantur, quando corripiantur IV 17. p. quarundam verbis aut vocabulis praepositarum natura II 17
Praesentarium venenum VII 4, 1
Praeteritum tempus cf. *παρακείμενον*
Praeterpropter XIX 10, 4 sqq.
Praetextati senatorum filii cum patribus olim in curiam ingrediebantur I 23, 4. Papirius Praetextatus ib. § 1 sqq.
Praetor, praetores V 19, 2; X 3, 3; 24, 3; XIII 13; 15, 4; 16, 1; XIV 2, 1; 7, 4; XX 1 sparsim; 10, 8. praetorum quorundam lepida dicta I 22, 6; XV 5, 3 sq.
Praeverbium ad VI 7, 5
Prandeo, pransus sum II 25, 7 (cf. XV 13, 5)
Prandium v. abstemium et caninum
Praxiteles XIII 17, 3 sq.
Prensionem qui magistratus habeant XIII 12, 4 sqq.
Pridie X 24, 8
Princeps senatus IV 10, 1 sqq.; XIV 7, 9
Principia cf. postprincipia; pr. orationum VI 3, 12 sqq.
Priva apud veteres X 20, 4
Privilegium X 20, 1 sqq.; 9 sq.
Pro praepositio XI 3.. in verbis compositis quando producatur II 17, 3 sqq.
Procincta classis I 11, 3. Procinctus; testamentum in procinctu XV 27, 3
Proclive et proclivi X 24, 8
Proconsul v. consul
Procurare ostenta et prodigia IV 5, 2; 6, 1 sq.; 8; XVI 6, 10
Prodicus XV 20, 4
Prodigere XV 5, 2
Prodromi II 22, 25
Προηγμένα XII 5, 7
Proelia quomodo varii populi ingrediantur I 11. p. apud Chaeroneam XVII 21, 30. ad Salamina ib. § 12 cf. pugna
Prŏfanum II 17, 5
Profata XVI 8, 2 cf. *ἀξίωμα*
Prōferre II 17, 5
Prŏfestum II 17, 5. profesti dies II 24, 14
Prōficere II 17, 5
Prŏficisci ib.
Profligare XV 5. prōfligare II 17, 5
Prŏfugere ib.
Prŏfundere ib.
Progenii genetivus IX 14, 9; 13
Progredi de scaphis X 26, 10
Proiicere IV 17, 15
Proletarii XVI 10. proletarius scriptor XIX 8, 15
Proloquia XVI 8, 2 sq.; 6 sq. cf. *ἀξίωμα*
Promercalia IV 1, 23
Pronomina ego, tu, mihi, tibi, nos, vos quomodo pronuntientur X 4, 4. pr. quo-

modo declinentur ex grammaticorum doctrina XX 6 cf. mei, nostrum, vestrum, ἵ, ὑμῶν
Pronuntiatum apud Ciceronem XVI 8, 8 cf. ἀξίωμα
Properare X 11, 6; XVI 14
Properatim XII 15, 1
Propicium VII 5, 1
Propinquorum levis plerumque fiducia II 29, 17 cf. § 11 sqq. a propinquis clientibus opem ferre institutum erat V 13, 6
Prorsa (Prosa al.) dea XVI 16, 4
Προσῳδίαι XIII 6, 1; 26, 3; prosodiae XVIII 12, 8 cf. accentus
Prosumiae X 25, 6
Πρῶτα; τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν XII 5, 7
Protagoras V 3; 10, 3; Protagorion ἀντιστρέφον V 11, 2
Πρότασις V 11, 8
Proteus v. Peregrinus
Protogenes pictor XV 31, 3
Proverbia v. Ind. mon.
Providentia VII 1, 1; IX 5, 8
Provocatio ad tribunos plebis IV 14, 4
Prudentia indiserta stulta loquacitate melior I 15
Ψύχειν XIII 31, 17
Psylli IX 12, 12; XVI 11, 3
Ptolomaei VII 17, 3; XVII 21, 41
Pudere personaliter XV 13, 9
Pudor cur sanguinem diffundat XIX 6. pudoricolor aurora apud Laevium XIX 7, 6
Pueri, pueritia X 28, 1. puerorum victus ut moderandus sit IV 19. pueri in furto deprensi XI 18, 8
Puerperii numerus X 2 cf. partu
Pugiones X 25, 2
Pugna v. Aliensis; Cannensis; Marathonia; Salaminia cf. proelium
Pulmonis natura atque officium XVII 11
Pulveret apud Plautum XVIII 12, 4
Pulverulenta loca apud Laevium XIX 7, 7
Pulvillus v. Horatius
Pumiliones XVI 7, 10; XIX 13, 2
Punicorum quorundam nominum accentus IV 7
Puniendorum peccatorum rationes VII 14
Pupilli V 13, 2; 4 sq.; 19, 10
Pupugi VI 9, 1
Purpurat apud Furium Antiatem XVIII 11, 3 sq.
Purum putum VII 5, 2. puricium ib. § 3
Putare ib. § 6
Puteoli XVIII 5, 1. Puteolanum mare VI 8, 2
Puteus I 18, 2
Putum cf. purum
Pygmaei IX 4, 10
Pyramides apud geometras I 20, 3
Pyranthius (?) v. Pyrrus
Pyrronii philosophi XI 5 ut ab Academicis differant ib. § 6 sqq.
Πυρρὸς color II 26, 6
Pyrrus rex III 8; X 16, 16; XIV 1, 24; XVII 21, 37
Pyrrus Pyranthius (?) IV 11, 14 cf. adn.
Pythagoras I 1, 1; I 9; 20, 6; IV 11; XIV 6; XVII 21, 6. Pythagorae nobiles quot fuerint XIV 6, 3. Pytha-

gorici I 9; IV 11, 3; 11 sqq. v. Ind. auct. s. v. Pythagorei
Pythia certamina XII 5, 1

Quadrantalia (κύβοι) I 20, 3
Quadrati versus cf. versus
Quadrigae pluraliter dictae XIX 8, 4 sqq.
Quaesitores XI 5, 2
Quaestio cf. furtum. quaestiones et sermones convivales (quaestiunculae sympoticae VII 13 lemm.) I 2; VII 13; XIII 11, 2 sqq.; XVII 8; XVIII 2
Quaestores XIII 12, 6; XIII 13; 25, 29 sq. quaestor Sidicinus X 3, 3 cf. consules, praetores magistratus etc.
'Quarto' et 'quartum' v. tertium
Quatere, quassare II 6, 5
Quercus, cibus victusque antiquissimus V 6, 12 cf. Milo Crotoniensis
Quiĕscit VII 15
Quin particula XVII 13
P. Quinctium qua aetate Cicero defenderit XV 28
Quindecem (s. Quindecim cf. I 12, 6 adn.) viri I 12, 6; 19, 11
Quinquatrus II 21, 7
Quirinus XIII 23, 2. Quirinalis flamen VII 7, 7. Q. lituus V 8, 1 sq.; 6
Quirites XV 27, 4
'Quoad vivet' et 'quoad morietur' VI 21
(Qu_ s. Quo_psones) v. VIII 13 adn.

Radere barbam cf. barbam
Răptito IX 6, 3
Raro, rarenter II 25, 8
Ratariae X 25, 5
Ratio ut nascatur in homine XII 5, 11. ratio praedae factae ab imperatore reddenda IV 18, 7. rationes mensae XIV 2, 7. poenarum v. poenae
Recentatur apud Matium XV 25, 1
Recepticius servus apud Catonem XVII 6
Recipere ib. § 6 sqq.
Reciproca argumenta V 10, 2 cf. ἀντιστρέφοντα
Recuperatores a praetoribus dati iniuriis aestumandis XX 1, 13
Reditiones in gratiam nobilium virorum memoratu dignae XII 8
Refrigerare apud Varronem XIII 31, 17
Regulus v. Atilius
Religiosus IV 9. religiosa delubra ib. § 4; 7; 9. religiosi dies ib. 4 sq.; 10
Relinquere in medium apud Claudium Quadr. XVII 2, 11
Remittere animum XVIII 2, 1
Remus a Romulo in Aventino monte auspiciis superatus XIII 14, 5
Renum munus XVII 11, 2
Res profligatae XV 5, 2
Rescire II 19
Restare et superesse I 22, 17
Retae XI 17, 4
Retanda flumina in praetorio edicto XI 17, 2
Rethibitio mancipiorum vitiosorum IV 2
Reus, rei II 4; III 4, 1; VI 3, 18; IX 15, 7
Rex sacrificulus X 15, 21. regum (sacrificulorum sc.) inauguratio XV 27, 1

Rhetor, rhetores I 6, 4; X 19, 1. rh. antiquiores XIV 4, 2. ex Italia SCto eiecti XV 11, 1. rhetorum disciplinae VI 3, 19. epilogi XIV 2, 1. rhetorica disciplina XII 12, 1. rhetoricae disciplinae VI 3, 52. d. rhetoricae dialecticaeque XIII 8, 2. rhetoricus sophista XVII 5, 3. rhetoriscus ib. 20, 4

Rhodanus, Rhodus, Rhodienses etc. v. Rod—

Rica VII 10, 4; X 15, 28

Ridibundus XI 15, 2

Risus (persona) I 24, 3

Robigus deus V 12, 14

Robur X 12, 3. roboraria II 20, 5 sq.

Rodanus X 7, 2

Rodus XIII 5, 3; XV 31, 1. Rodienses VI 3 sparsim; XV 31, 4. Rodiensis civitas VI 3, 1 sq. Rodium vinum XIII 5, 5 sqq. Rodius helops VI 16, 5

Rogare praetorem consulemve iure praetor non potest XIII 15, 4. rogatio V 19, 9; X 20, 7

Roma sparsim; Romae convivarum turba stat XIII 11, 3. adsidue domus ardent XV 1, 3. urbs Roma V 6, 10. Romanus, Romani sparsim; R. veteres parsimonia excellebant II 24, 1. cum in omnibus aliis vitae officiis, tum in constituendis religionibus castissimi cautissimique erant ib. 28, 2. iusiurandum inviolate sancteque apud eos servatum VI 18, 1 (cf. XX 1, 39). litteras Graecas nesciverunt et rudes Graecae linguae fuerunt XIII 9, 4. quomodo de vestitu virorum senserint VI 12. cf. cives, lingua, poetae, populus etc. Romanae disciplinae dignitas inviolabilis X 6, 1. R. virtutis felicitatisque fama quando apud exteras gentes enitescere inceptaverit XVII 21, 33. Romanorum dies civilis III 2, 16 cf. § 1 sqq.; 7 sqq. Romanorum antiquissimi aetati senectae summos honores tribuerunt II 15, 1 sqq. R. militum clamor in congressibus proeliorum I 11, 9

Romulus I 16, 3; VII 7, 6; XI 14; XIII 14, 2

Rosae cur apud Homerum nusquam commemorentur XIV 6, 3

Q. Roscius histrio V 8, 4

S. Roscius qua aetate a Cicerone sit defensus XV 28

Ruber color II 26, 5 sq.; 8. rubor ib. 5; 9

Rubidus color ib. 8; 14

Rufus color ib. 4 sqq.; 11; 14; 16

Rugare XVIII 12, 3

Rumices X 25, 2

Rumpiae ib. 2; 4

Russus color II 26, 6; 8

Rusticus sermo II 21, 8; XI 7, 5; XIII 6, 3

Rutilus color II 26, 8 sq.

Ῥυθμός XVI 18, 4

Sabina verba XI 1, 5; XIII 23, 7

Sacellum VII 12, 5 sq.

Sacerdotes; s. Aegyptii XX 8, 7. populi Romani I 12, 3; X 24, 9 cf. Cornelius, Vesta

Sacra diurna et nocturna III 2, 8. sacrorum detestatio XV 27, 3

Sacrificor XVIII 12, 10. sacrificium quibus diebus non recte fiat V 17, 2. s. anniversarium XVI 4, 4. Herculaneum XI 6, 2. sacrificulus rex cf. rex
Saepta II 20, 5
Sagitta cf. ictus
Salacia Neptuni XIII 23, 2
Salamis XV 20, 5. Salaminia pugna XVII 21, 12 cf. proelium
Salernum I 16, 2
Sallustius I 15, 18; IV 15, 1; XVII 18 cf. Ind. auct.
Salonius, cliens Catonis XIII 20, 8. Salonianus cf. M. Porcius
Saltem particula XII 14
Saltuatim XII 15, 1 sq.
Salutatio Caesaris cf. Caesar
Samnites XI 1, 5; XVII 2, 21. Samnitium bellum XVII 21, 36. legati I 14. lingua XI 1, 5
Samos cf. pavus
Sanates in XII tabulis XVI 10, 8
Sanctitas, sanctimonia, sanctitudo XIII 3, 2; XVII 2, 19
Sandaliarius vicus Romae XVIII 4, 1
Sanguis, sanguineum II 26, 5. venae solutio et sanguinis dimissio inter ignominias militares habita X 8. sanguinem cur pudor diffundat, timor contrahat XIX 6
Sapiens num irascatur I 26. num affectionibus animi carere et vacare possit v. philosophus. quid eum, qui sapiens rerum esse humanarum velit, facere oporteat XIII 8, 2 sq. sapientes v. Ind. mon. s. v. iureconsulti. s. septem I 3, 1; III 10, 16; XI 18, 5. Sapientia cf. Memoria
Sardinia XIII 29, 5; XV 12, 1;
Sarpedon, Iovis filius XV 21
Sarra, vetus Tyri nomen XIV 6, 4
Σατράπης X 18, 2
Saturionem fabulam Plautus in pistrino scripsit III 3, 14
Saturnalia II 24, 3; XVIII 2, 1; 13, 1
Saturnus V 12, 5; XIII 23, 2
Sauromatae IX 4, 6
Saxa rubra VI 11, 6 s. Tarpeium v. Tarpeium
Scaenici artifices XX 4. sc. fabulae X 3, 19
Scaevola v. Mucius
Scalas escendenti flamini Diali quid sit observandum X 15, 29. sc. Graecae ib.
Scaphae X 25, 5
Scari Cilices VI 16, 5
Σκεπτικοί XI 5, 6
Σχήματα geometrarum I 20, 1
Scicidi VI 9, 15 sqq.
Scimpodium Graeciense XIX 10, 1
Scipio v. Cornelius
Scire II 19, 5
Sciron, Neptuni filius XV 21
Scirpi XII 6, 1
Scopuli Sirenii XVI 8, 17
Scorpii X 25, 2
Scribendarum epistularum clandestinarum variae rationes XVII 9. scripserim, legerim, venerim cuius temporis verba sint XVIII 2, 14. Scrīptito IX 6, 3. Scriptor classicus adsiduusque, non proletarius XIX 8, 15. scriptum facere VII 9, 2
Scrofa et porcetra XVIII 6, 4

Scruta, scrutarius III 14, 10
Sculna apud Varronem XX 11
Scutum pedestre IX 13, 14
Scythae IX 4, 5; XVI 3, 4; 8. Scythicum mare XVII 8, 16
Sectiones partitionesque corporis debitorum in XII tabb. XX 1, 19; 48 sqq.
Sectius apud Plautum XVIII 9, 6
Secundis rebus hominibus animus excellere solet VI 3, 14. secundo sole v. sol
Secures v. fasces. securim apud Vergilium XIII 21, 6
Seianus equus III 9
Cn. Seius III 9, 2
Σεισίχθων II 28, 1
Seleucus Nicanor VII 17, 2
Sella curulis III 18, 4
Seminis humani vis et natura XII 1, 14; 20
Semiphalarica X 25, 2
Sempronius Asellio sub P. Scipione tr. mil. ad Numantiam II 13, 3 cf. Ind. auct.
C. Sempronius Gracchus I 11, 10; X 3, 1 cf. Ind. auct.
M. Sempronius Tuditanus cos. XVII 21, 42
Ti. Sempronius, aed. pl. X 6, 3
[Ti.] Sempronius Gracchus cos. iterum (a. u. 541) II 2, 13
Ti. Sempronius Gracchus Ti. et C. Gracchorum pater VI 19, 6; XII 8
Ti. Sempronius Gracchus quaestor VI 9, 12. tr. pl. II 13, 4 sq.
Senarii v. versus
Senatus XVIII 7, 5. s. in Capitolio epulari solebat diebus sollemnibus XII 8, 2. senatus habendi ius quibus fuerit XIV 7, 4 sq.; 8, 1. de senatu habendo consulendoque praecepta XIV 7. quomodo in senatu pro salute sociorum agendum sit VI 3, 16 sqq. senatu dativus IV 16, 5. senatu movere IV 8, 2; XVII 21, 39. senatusconsultum; s. quot modis fiat III 18, 1 sq.; XIV 7, 9; 12 sq. cf. intercessio. senatores curuli magistratu functi curru in curiam vecti III 18, 4. s. quibusque in senatu sententiam dicere licet ib. § 7 sq. senatorum sententias rogandorum quis ordo olim fuerit IV 10; XIV 7, 9. multa senatoribus absentibus dicenda XIV 7, 10 cf. pedarii senatores
Seneca v. Annaeus
Senectae aetati olim a Romanis summus honor habitus II 15
Seniores X 28, 1
Senonicum bellum V 17, 2; XVII 21, 21
Sensus; de sensibus quorundam doctrinae VI 6; XIX 2
Sententiarum in senatu dictio v. senatores
Sentior nemo dicit II 25, 9
Septem in orbe terrae miracula III 10, 16; X 18, 4. septem sapientes v. sapientes
Septemviri epulones I 12, 6
Septenarii numeri vis III 10
Septentriones II 22, 3 sqq.; III 10, 2. septentrionum verum ἔτυμον II 21, 8 sqq. septentrionarius ventus II 22, 15
Sepulchrum II 3, 3
'Sequestro positum' XX 11, 5
Sera eruditio v. Ὀψιμαθία

[L. Sergius] Catilina II 7, 20. Catilinae coniuratio V 6, 15
Sermo; s. rusticus v. rusticus. sermones convivales v. quaestiones conv. Sermocinari et sermonari XVII 2, 17
Serpens; s. insolita magnitudine ab Regulo depugnatus VII 3 cf. Marsi
Serra in re militari X 9, 1
Serranus v. Atilius
Q. Sertorius II 27, 2; X 26, 2; XV 22
Servi philosophi II 18. s. adoptari num possint V 19, 13 sq. pilleati in venditionibus VI 4. furti manifesti prensi XI 18, 8. servae barbarae nationis nutrices Romae XII 1, 17 cf. mancipia, recepticius
Servilianus I 2, 1
Servilius Geminus XII 4, 1
Q. Servilius Caepio III 9, 7. cos. XV 28, 3
Ser. Sulpicius v. Sulpicius
Servius Tullius v. Tullius
Sestertii cf. talentum
Sexagesimus tertius annus senioribus periculosus XV 7
Sextum X 1, 10
'Si deo, si deae' v. hostia
Sibones (sibonae ? v. adn.) X 25, 2
Sibyllae oracula IV 1, 1. Sibyllini libri I 19
Sicae X 25, 2
Sicani I 10, 1
Siciles X 25, 2
L. Sicinius Dentatus II 11
Sicinnium, sicinnistae XX 3
Siculus (?) pectunculus VI 16, 5 adn.
Sidera; num ex coetu motibusque siderum et stellarum fata hominum dici possint XIV 1. cf. ἅμαξα (septentriones), Βοώτης, Πλειάδες (vergiliae), stellae, taurus, Ὑάδες (suculae)
Sidicinus quaestor X 3, 3
Sigillaria II 3, 5; V 4, 1
Significor XVIII 12, 10
Signorum militarium simulacra in foro Traiani XIII 25, 1
Silenta loca apud Laevium XIX 7, 7
Silentium maxima admiratio parit V 1, 5. silentium in convivio XIII 11, 3
Silvii Albae regnantes XVII 21, 3. Postumus Silvius II 16
Simulacra in fastigio fori Traiani XIII 25, 1
Sirenii scopuli XVI 8, 17
Sithonia vetus Thraciae nomen XIV 6, 4
Siticines apud Catonem XX 2
Σκεπτικοί et Pyrronii et Academici dicti XI 5, 6
Σκυτάλη Lacedaemoniorum XVII 9, 14
Smyrna IX 4, 15. Smyrnaeus Homerus dictus III 11, 6. Smyrnaea mulier XII 7, 1
Sociale bellum XV 4, 3
Socrates I 17; II 1; 18, 1; VII 10; VIII 11; X 22, 4; 17 (cf. Ind. auct. s. v. Plat. Gorg.); XII 9, 6 (cf. Ind. auct. s. v. Plat. Gorg.); XIV 3, 5 sqq.; 6, 5; XV 20, 4; XVII 21, 18; XVIII 4, 1; XIX [1, 10]; 2, 7; 9, 9 (cf. Ind. auct. s. v. Plat. Phaedr.). Socratae (nom. pl.) XIV 1, 29. Socratica cohors II 18. 1
Sol occasus III 2, 3; XVII

2, 10. sole secundo II 22, 31. lunae solisque defectiones II 28, 4 sqq. solis exortus et occasus aequinoctialis, brumalis, solstitialis II 22, 3 sqq.
Solarium III 3, 5
Soleae, soleatus XIII 22
Solidum, schema geometricum I 20, 1; 3
Soliferrea X 25, 2
Soloecismus V 20 cf. I 7, 3; XV 9, 3. soloecum V 20, 6. σόλοικον ib. § 5
Solon II 12, 1 sq.; XI 18, 5; XVII 21, 3 sqq.
Solstitium III 10, 4. solstitialis cf. sol; s. dies IX 7
Somniculosus IX 12, 11 sq.
Somnus XIII 9, 5. s. nimius pueris nocet IV 19, 1
Sonitus vocum a scriptoribus elegantissimis maior ratio habita quam regulae grammaticae XIII 21
Sonticus morbus XVI 4, 4; XX 1, 27
Sophismata XVIII 2, 10; 13, 2 cf. I 2, 4; V 10 et 11; VI 3, 35; VII 13, 7; XVIII 1, 12
Sophista, sophistae V 3, 7; VI 3, 34; XVII 21, 1; XVIII 4, 1. s. rhetoricus XVII 5, 3. s. veteres XVII 12, 1
Sophocles XIII 19, 3; XVII 21, 18; 42 v. Ind. auct.
Σωρεῖται I 2, 4
Soror XIII 10, 3
Soterici lecti XII 2, 11 sq.
Spadix (σπάδιξ) color II 26, 8 sq.; III 9, 9
Spari X 25, 2
Σπάρτα (an σπαρτά ? § 5) apud Homerum, σπάρτοι, spartum XVII 3
Spathae X 25, 2
Species XIII 30, 2. specii et specie genetivi IX 14, 15; 25. speciosus IV 9, 12
Speculorum imagines XVI 18, 3
Spepondi VI 9, 14 sq.
Spes fiduciaque non in alio habenda II 29, 2
'Σπεῦδε βραδέως' X 11, 5
Speusippus philosophus III 17, 3. IX 5, 4
Sphaera, quae κρικωτὴ vocatur III 10, 3
Σφυγμός XVIII 10, 10 sq.
Spolia militaria II 11, 3. provocatoria ib.
Sponsa pontificis I 12, 7. sponsaliorum ius et sollemnia apud veteres Latinos IV 4. sponsus, sponsa ib. § 2. ex sponsu agere ib.
Squalere II 6, 4; 19 sqq. (cf. VI 14, 5; IX 4, 4). squalor II 6, 25
Stadiorum Graecorum longitudo I 1, 2 sq. st. Olympicum ib.
Stare pectus sentibus apud Lucilium VIII 5
Stationes ius publice docentium aut respondentium Romae XIII 13, 1
Statius, servile nomen IV 20, 11
Status condictusve dies cum hoste XVI 4, 4. stata forma v. forma
Stellae cf. erraticae, planetes, sidera
Στερεόν I 20, 2
Στέρησις I 26, 10. κατὰ στέρησιν V 12, 10
Sterila uxor a Sp. Carvilio dimissa XVII 21, 44 cf. IV 3, 2

Sternuisse a coitu abortivum III 16, 24
Stipulationes in sponsalibus IV 4, 2
Stitisses II 14
Stlattae X 25, 5
Stoici de natura vocis humanae V 15, 6. de videndi rationibus V 16, 2. de dolore XII 5; XIX 12. de pallore metuque XIX 1. de vita beata XVIII 1, 4 sqq. eorum ἀπάθεια XIX 12, 2 sqq. Stoicus verus atque sincerus I 2 cf. disciplina
Stolidus XVIII 4, 5 sqq.
Stomachi habitus atque natura XVII 11
Stribiligo V 20, 1
Strŭctor a strŭendo XII 3, 4
Strues fertumque X 15, 14
Struppis lectica deligata X 3, 5
Stupēscit VII 15, 3; 6
Stuppa XVII 3, 4
Suaviloquens iucunditas apud Ciceronem XII 2, 7
Suavitas et suavitudo XIII 3, 2
Sub praepositio quando in compositis producatur IV 17, 6 sqq.
Sub corona venire v. corona
Subductisupercilicarptores apud Laevium XIX 7, 16
Sŭbices IV 17, 13 sq.
Sūbiicere IV 17, 3; 5 cf. sub
Subnixo animo apud Claudium Quadr. XVII 2, 4
Subscriptio in reum II 4, 1
Subsidia in re militari X 9, 1
Subsolanus ventus II 22, 8
Subulcus XIII 9, 5
Subvades in XII tabb. XVI 10, 8
Succidiae humanae XIII 25, 12. succidaneae hostiae IV 6, 4
Suculae stellae XIII 9, 4
Sues XIII 9, 5
Suffragii ius XVI 13, 7
Sulla v. Cornelius
Sulpicius Apollinaris II 16, 8 sqq.; IV 17, 11; VII 6, 12; XI 15, 8; XII 13; XIII 18, 2; XIII 20; XVI 5, 5; XVIII 4; XIX 13, 1; XX 6 cf. Ind. auct.
P. Sulpicius Gallus VI 12, 4
Q. Sulpicius tr. mil. V 17, 2
Ser. Sulpicius Galba I 12, 17
Ser. Sulpicius [Rufus] ICtus II 10, 1; VII 5, 1 cf. Ind. auct.
Sumptuariae leges II 24 cf. Ind. mon.
Super XIII 9, 5
Superbia VI 3, 50 sq. cf. Campana superbia
Superesse I 22
Supinus XIII 9, 5
Suprema multa XI 1, 2; 4
Sursum si iacias cur contigui magis rectioresque ictus fiant quam deorsum IX 1, 1 sqq.
Suspiciosus IX 12, 1; 7 sq.
Susque deque fero, habeo, sum XVI 9
Syades XIII 9, 5
Sycophantae XIV 1, 32
Συγκαταθέσεις XIX 1, 16
Syllogismi I 2, 4; II 8, 1; V 11; XV 2, 6 cf. sophismata
Συμπεπλεγμένον ἀξίωμα XVI 8, 10
Συμφωνία διὰ τεσσάρων III 10, 13
Sympoticae quaestiunculae v. quaestiones
Synanche XI 9, 1
Συνημμένον ἀξίωμα XVI 8, 9

Sypnus (?) *pro* 'somnus' *corr.* XIII 9, 5
Syria XV 4, 4
Syrtes Africanae XVI 11 lemm.

Tabulae; t. Caerites XVI 13, 7. tabularum obsignatio XIV 2, 7 cf. § 4
Taenarus XVI 19, 16; 23
Talabarriunculi apud Laberium et talabarriones XVI 7, 6
Talentum Atticum XI 9, 2. quot sestertiis constet III 17, 3; V 2, 2. talentum magnum XI 10, 6
Talio; taliones in XII tabulis XVI 10, 8; XX 1, 14 sqq.
Tangere, taxare II 6, 5. tetigi VI 9, 14
Ταυυπτέρυξ VII 6, 12
Gaia Taracia VII 7, 1
Tarentina ostrea VI 16, 5
Tarpeium saxum XVII 21, 24; XX 1, 53
Tarquinius Priscus XVII 21, 4
Tarquinius Superbus I 19, 2; XVII 21, 6
L. Tarquinius [Collatinus] XV 29, 2
Tartesia muraena VI 16, 5
T. Tatius XIII 23, 13
Tauri sideris caput XIII 9, 4; 6
Taurus mons XII 13, 25 sqq.
Taurus philosophus v. Calvisius
Taxare v. tangere
Taygetus (*Τηΰγετος*) IX 9, 12
Teanum Sidicinum X 3, 3
Τεχνικοί XVII 5, 3
Τεχνῖται, οἱ περὶ τὸν Διόνυσον XX 4
Telemachus XIV 6, 3
Telum missile v. ictus; telorum vocabula X 25, 1 sq.; 4
Temetum X 23, 1
Tempestas, anceps voc. XII 9, 1. tempestatis maritimae descriptio XIX 1, 1 sqq.
Templum, locus per augures constitutus XIV 7, 7. t. Herculis XIX 5, 4. Pacis V 21, 10. Traiani XI 17, 1
Tempora opposita atque ita cohaerentia, ut alterius finis cum alterius initio misceatur VI 21, 3. tempore revelantur omnia XII 11, 4 sqq. Temporis filia Veritas ib. § 7 cf. praeteritum
Terentius [Afer] XV 24; XVII 21, 49 cf. Ind. auct.
M. Terentius Varro III 10, 17; XIII 12, 6 cf. P. Nigidius et Ind. auct.
Tergiversator XI 7, 9
[Terminus] XII 6
Ternio (*τριάς*) apud geometras I 20, 6
'Terram movisse' nuntiabatur feriaeque ob terrae tremores indicebantur II 28; IV 6, 1. terrai in genetivo XIII 25, 4
'Tertium quartumque' X 1, 11. 'tertium' et 'tertio' ('quartum' et 'quarto') consul X 1
Tesserae I 20, 4. tesserulae X 27, 5; XVIII 13, 1
Testamentum VII 12. testamenti genera XV 27, 3
Testimonium; adversus cognatos pro cliente testatur, testimonium adversus clientem nemo dicit V 13, 4. testimonii dicendi ius virginibus Vestalibus tributum VII 7, 2. falsum testimonium dixisse

convicti de saxo Tarpeio ex XII tabulis deiciebantur XX 1, 53
Testium intercessio XIV 2, 7 cf. § 4
Testor passive XV 13, 1
Τετάρτη v. *εἰς*
Tetendi, tetigi, tetuli VI 9, 14
Θάλασσα; *ἡ εἴσω θάλασσα* X 7, 1
Θάνατος αὐτόματος XIII 1, 6 sqq.
Thasiae nuces VI 16, 5
Theatri Pompeii inscriptio X 1, 7 sqq.
Thebae III 10, 16. Thebani XVII 21, 26. Thebanus ager XVII 3, 4
Θεῖναι εἰς μέσον XVII 2, 11
Themistocles XVII 21, 12
Theognis I 3, 19
Theophrastus II 18, 8; VIII 6 et 9; XIII 5, 3 cf. Ind. auct.
Θεριναὶ τροπαί II 22, 5
Thermopylae III 7, 19
Q. Thermus v. Minucius
Thersites I 15, 11. Thersitae laudes XVII 12, 2
Thesaurus orchi (orci) I 24, 2. thesauri apud Graecos II 10, 3
Theseus X 16, 13. Theseum certamen XV 20, 3
Thessalia XV 18, 1; 3. olim *Αἱμονία* XIV 6, 4
Thetis apud Homerum XII 1, 20
Thracia III 9, 2. olim Sithonia dicta XIV 6, 4. Thracus homo XIX 12, 7. Thraeca natio X 25, 4
Thucydides XV 23; XVII 21, 16
Thynni abdomina X 20, 4
Thysdritanus civis IX 4, 15
Tiberianae domus bibliotheca XIII 20
Tiberinus campus v. Martius
Tiberis; trans Tiberim venum ire XX 1, 47
Tiberius imperator II 24, 15; V 6, 14; XVI 13, 5
Tibi v. pronomina
Tibia contionaria C. Gracchi I 11. tibiarum apud Lacedaemonios in ineundis proeliis usus ib. t. incentiones salubres IV 13. tibiis uti quando Athenienses desierint XV 17, 1
Tibicen, tibicines I 11, 3; IV 13, 1. leve et futtile hominum genus XX 4, 1. tibicinium IV 13, 2
Tibur; in Tiburte XIX 5, 1. Tiburs bibliotheca IX 14, 3. in Herculis templo XIX 5, 4
Timarchus ab Aeschine accusatus XVIII 3
Timochares Pyrri amicus III 8, 1; 5 cf. Nicias
Timor cur alvum citam faciat XIX 4. cur sanguinem contrahat XIX 6. timor num sapiente sit dignus v. sapiens et philosophus
Τιμωρία VII 14, 3
Tis cf. tu
Titiae balneae III 1, 1
Toga viri Romani sola olim amicti VI 12, 3
Tollere apud Varronem I 17, 4 sq. tollo, tetuli VI 9, 14
Tolosanum oppidum III 9, 7. T. aurum ib.
Tonitrus v. imbres
Tonorum in eloquendo gradatio XIII 26, 1; 3
Torquatus cognomen IX 13, 19

Torques, praemium militare II 11, 2; IX 13, 18
Τραχεῖα ἀρτηρία XVII 11, 3; 5
Τραγήματα XIII 11, 7. τραγημάτια VII 13, 12
Tragulae X 25, 2
Traiani templum XI 17, 1. bibliotheca ib. forum XIII 25, 1
Transfretari, transfretatio, transgredi, transgressio, transgressus de navibus et navigantibus X 26, 4
Tremores terrae cf. 'terram movisse'
Tres et tris XIII 21, 10 sq. tresviri reip. constituendae (cf. XIV 7, 5 adn.) creati III 9, 4; XIV 7, 5. t. [capitales?] XIII 12, 6
Τριάς I 20, 6
Tribunus aerarius VI 10, 3
Tribunus militaris XVI 4, 2. tr. militares pro consulibus (consulari imp.) XIV 7, 5; XVII 21, 19
Tribuni plebei (plebi, plebis) III 2, 11; IV 14, 4; VI 19, 3; XIII 12, 4; 6; 9; XIV 7, 4; 8, 2; XV 27, 4; XVII 21, 11
Tribus XVIII 7, 5. tributa comitia v. comitia
Tributus, non tributum apud veteres XIII 21, 19
Trifaces X 25, 2
Triginta dies dabantur confessi aeris ac debiti iudicatis ex XII tabulis XX 1, 42 sqq.
Trigon II 21, 10
Triones II 21, 8
Tripus qui in monte Helicone ab Hesiodo positus tradebatur III 11, 3
Triquetra I 20, 2; II 21, 9
Tris v. tres
'Trisaeclisenex' Nestor apud Laevium XIX 7, 13
Triticum plurali numero caret XIX 8
Τρίτον καὶ τέταρτον X 1, 11
Triumphus, triumphi II 11, 4; V 6, 5; 21. triumphalis corona ib. § 5
Troia XVII 21, 3
Τροπαὶ θεριναὶ et χειμεριναί II 22, 5
Trusatiles molae III 3, 14
Tu, tui XX 6, 8 sq. (tis apud Plautum cf. ib. § 9 adn.) cf. pronomina
Tubae I 11, 1; V 8, 8. tubicines XX 2, 1 sq. tubicinis sacrorum filia I 12, 7
Tubulus v. Hostilius
Tuditanus v. Sempronius
Tui v. tu
Tullia Tarquinii Superbi filia XVIII 12, 9
M. Tullius Cicero V 6, 15; X 3, 1; 20, 3; XII 12; XV 28; XVII 1; XIX 14, 1 cf. Ind. auct.
M. Tullius Tiro I 7, 1; VI 3; XIII 21, 16; XV 6, 2 cf. Ind. auct.
Servius Tullius X 16, 3; 28, 1; XIII 14, 4; XVII 21, 5
Tullus Hostilius v. Hostilius
Tunica VI 12, 1 sqq. chiridota ib. § 2. longa muliebris VII 10, 4. tunicam intimam sub divo exuere flamini Diali non licet X 15, 20. tunicis uti senatoribus indecorum XIII 22, 1
Turbulentus XI 15, 6
L. Turius XIV 2, 21; 26
Turres in re militari X 9, 1; XV 1, 6. turrim apud Vergilium XIII 21, 6

Tuscus v. Clodius
Tutela; t. pupillaris muliebri praelata V 13, 5. tutelae in officiis gradus ib. cf. § 2 v. pupilli
Tūtor a tŭendo XII 3, 4. tutorum munera et potestas V 13, 5; 19, 10
Typhones XIX 1, 3
Τύποι I 25, 11
Tyranni triginta Athenarum XVII 21, 19
Tyros olim Sarra dicta XIV 6, 4

V littera modo consonans modo vocalis XIX 14, 6
Vades in XII tabb. XVI 10, 8. vadimonium sistitur II 14, 3. promittitur VI 1, 9
Vagire XVI 17, 2
Valeri in vocativo prima syllaba acuta pronuntiandum XIII 26
Valerius Messala a Q. Metello Numidico accusatus XV 14, 1
M. Valerius Laevinus XIII 13, 4
[M.] Valerius Maximus Corvinus IX 11. statua ei ab Augusto in foro posita ib. § 10
M. Valerius Messala augur v. Ind. auct.
M. Valerius Messala cos. II 24, 2; XV 11, 1
Q. Valerius cos. XVII 21, 42
Q. Valerius Soranus II 10, 3
Valitudo anceps voc. XII 9, 1
Vani XVIII 4, 5
Varro v. Terentius
Vaticanus ager XVI 17; XIX 7, 1. deus XVI 17
Vber dicendi genus VI 14, 2
Vbera mammarum quo consilio natura feminis dederit XII 1, 7
Ve particula V 12, 9; XVI 5, 5
Vecors V 12, 10
Vĕctito IX 6, 3
Vediovis V 12, 1; 8
Vegrandis V 12, 10
Vehemens II 3, 3; XVI 5, 6 cf. vemens
Vehere II 6, 5 cf. vexare
Vehicula v. magistratus
Veiens bellum XVII 21, 13 cf. § 20. Veii ib. § 20
Velia X 16, 3 cf. portus
'Velis passis' XV 15, 1 sqq.
Vellicatim XII 15, 1 sq.
Velocitatis mirae homines IX 4, 6
Vemens V 12, 10 cf. vehemens
Vena XVIII 10, 5 sqq. venae (vel potius arteriae) in homine septenario numero moventur III 10, 13. venae solutio v. sanguis
Venationis pugna in circo V 14, 5
Venditio captivorum (servorum) VI 4, 1 sqq. cf. venditio mancipiorum. [infrequentium XVI 4, 5 ? cf. adn.]. mancipiorum variorum IV 2. praedae XIII 25, 6; 26 sqq. suum feminarum IV 2, 8
Venenum (anceps voc. XII 9, 2). III 8 (cf. Pyrrus etc.); VII 4, 1 (cf. praesentarium, Regulus); XVII 16 (cf. anates Ponticae, Mitridates)
Venerim v. scripserim
Veneror XV 13, 10
Venia quando peti soleat XI 8, 4
Venter timore repentino cur effluat XIX 4. ventriculus XVII 11, 2
[P.] Ventidius Bassus XV 4

Ventorum vocabula regionesque II 22
Venus V 6, 22; XV 13, 10; XVIII 12, 4; XIX 2, 3; 9, 12 cf. Volcanus
Verant apud Ennium XVIII 2, 12; 16
L. Veratius XX 1, 13
Verbum indefinitum I 7, 6. v. substantivum esse v. esse. verba inaudita et insolentia cum nimis obsoleta tum nova fugienda I 10; XI 7. v. adulterina et barbara VIII 2. frequentativa IX 6. significatione reciproca in utramque partem dicta IX 12. v. non positiva esse sed naturalia X 4. v. ambigua XI 12 (cf. vocabula). v. pluribus idem significantibus cur optimi quique auctores saepe utantur XIII 25, 9 sqq. v. pleraque Latina ex ea significatione, in qua nata sunt, decesserunt XIII 30, 1. v. communia XV 13 (cf. vocabula). v. agendi pro patiendi et patiendi pro agendi verbis posita XVIII 12. v. alia cur plurali numero, alia singulari careant XIX 8. v. XII tabb. longa aetate oblitterata XX 1, 6. verba dedit apud Claudium Quadr. XVII 2, 24. verbosus IV 9, 12
Vereor passive XV 13, 1; 9
Vergiliae septem III 10, 2; XIII 9, 6 cf. Πλειάδες
Vergilius I 21, 7; II 26, 11; XVII 10, 2 cf. Ind. auct.
Veritas Temporis filia XII 11, 7
Verruca apud Catonem III 7, 6; 13
Versus per singula vocabula singulis syllabis increscens XIV 6, 4. v. longi s. hexametri (heroi lemm.) XVIII 15. quadrati II 29, 20; IV 7, 4. senarii XVIII 15, 1
Verti quomodo Graeca Latine debeant v. Graeci
Veruta X 25, 2
Vesanus V 12, 10
Vescus ib.; XVI 5, 6 sq.
Vesica XVII 11, 1
Vesta VII 7, 2. Vestae aedes XIV 7, 7. Vestalis virgo (Vestae sacerdos) quo ritu quibusque caerimoniis a pontifice capiatur, aliaque ad virgines Vestales pertinentia I 12; VII 7, 2; X 15, 31
Vestibulum XVI 5
Vesticeps V 19, 7
Vestimentum VII 12, 3
Vestrum, vestri XX 6. vestrorum pro vestrum ib. § 12
Ti. Veturius cos. VII 21, 36
Vetus XVI 5, 6
† vetutiae moedia navium vocc. X 25, 5 cf. adn.
Vexare II 6, 1 sqq.; 5 sqq. —uis et —ui et —u IV 16
Via Laurentina X 2, 2. v. nova XVI 17, 2
Viaticum apud Claudium Quadr. pro paratu XVII 2, 13
Viator, viatores IV 10, 8; XII 3, 1; XIII 12, 6
Victoria praepes VII 6, 5. Victoriae aedes a Pompeio dedicata X 1, 7
Victoriosus IV 9, 12
Vicus Sandaliarius v. Sandaliarius
Videndi ratio V 16
Vinctus, si aedes eius Dialis introierit, solvitur X 15, 8
Vindicia XX 10, 7

Vinum mulieribus Romanis olim interdictum X 23. v. exoticum, Lesbium et Rodium XIII 5, 5 sqq. v. ut sumendum sit secundum Platonem XV 2, 4; XVII 8, 10. vini genera XIII 31, 14 sqq. vina dulciora in comoediis antiquioribus Liberi bellaria dicta ib. 11, 7. vinosus III 12, 3; IV 9, 2; 12; VI 12, 5. vinulentus XI 15, 6
Viperarum morsibus tibicinium mederi IV 13, 2
Vir; viri in uxorem imperium et potestas X 23, 4 sq. cf. adultera, divortium, feminae, maritus, matrimonia, uxor. viri inlustres qui floruerint post u. c. ante secundum bellum Punicum XVII 21. virorum Romanorum iusiurandum XI 6
Virescere apud Furium Antiatem XVIII 11, 3 sq.
Virgis caedi viris honestis civibusque Romanis indignum X 3, 7. virga auguralis V 8, 10
Virgo Vestalis v. Vesta
Viridis color II 26, 4; 8; 11 sq.; 17 sqq.; 23
Virites (Iurites al.) Quirini XIII 23, 2
Virosus VI 12, 5
Virtus num sola vitam beatam efficiat v. Stoici. hominibus per consilium naturae gignitur VII 1, 13. v. animi XVIII 1, 4. virtutum inter se consimilium aequiperatio plerumque et parilitas speciem aemulationis creat XIV 3, 8
Visa animi XIX 1, 15
Vita humana ferro similis XI 2, 6. vitam beatam quid efficiat v. Stoici
Vitium quid, et ut a morbo differat IV 2. v. flagitiis leviora I 17, 6. quomodo nascantur VII 1, 13. quae duo maxima Epictetus statuerit XVII 19, 5
Vītor a vīendo XII 3, 4 cf. adn.
Vituperari acerbe minus turpe quam laudari frigide XIX 3
Vivaria quo nomine veteres appellaverint II 20, 1; 4
Vlixes I 15, 3; II 26, 13; V 1, 6; VI 14, 7; XIV 6, 3
Vls, ultra XII 13, 7 sq.
Vmbri diem quomodo terminaverint III 2, 6
V̄nctito IX 6, 3
Vndae cur alio modo aquilonibus, alio austris flantibus moveantur II 30
Vocabula ancipitia (media et communia) XII 9 cf. verba. v. comparativa cf. comparativus
Vocalium natura ex Nigidii doctrina XIX 14, 5 sq.
Vocationem (ius vocandi) qui magistratus habeant XIII 12, 4 sqq.
Vocativus (s. casus vocandi cf. casus) vocabulorum in ius XIV 5, 2. in casu v. nomina ut Valerius ubi acuenda sint XIII 26
Vocatus in ius XX 1, 11
Voculationes XIII 6, 1; 26, 3
Volcani et Veneris conubium IX 10, 1. Volcani area IV 5, 4. Maia Volcani XIII 23, 2
Volnere tardus apud Vergilium IX 12, 17
Volscum bellum XVII 21, 11
Volturnus II 22, 10
Voltus v. os
Voluntas sola num poena sit digna VI 3, 35 sqq.

Voluptas; variae philosophorum de v. opiniones IX 5. v. maxima secundum Epicurum XII 5, 7 sq. v. cito abit XVI 1, 4. v. turpis atque improba XIX 2
Vos v. pronomina
Vox corpusne sit an incorporeum V 15. vocem in pectore, non in ore nasci debere I 15, 1. in voces petulantiores Romae publice vindicatum est X 6, 1. vocum notae XIII 6, 1
Vrbes et urbis apud Vergilium XIII 21, 5
Vrinam cur ignis lacessat XVIII 4, 3; 6
Vrsa quomodo fetus lambendo conformet et fingat XVII 10, 3
Vrtica, animal marinum IV 11, 13
Vsurpari quo modo possit mulier ex XII tabulis III 2, 12 sq.
Vsus cf. Memoria. Vsus(Vsu al.)cāpio VI 10
Vtica XIII 20, 3. Vticenses municipes XVI 13, 4
Vtor passive XV 13, 1
Vtrem militibus auferre licet XVI 4, 2
Vul— cf. Vol—
Vxor cf. sterila. iusiurandum de uxoribus IV 3, 2; 20, 3 v. divortium, maritus, vir. uxoria forma v. forma. uxoriae rei variae difficultates et molestiae I 6, 3. u. rei actiones et cautiones quamdiu Romae fuerint nullae IV 3, 1 sq. Biantis de re u. syllogismus lepidissimus V 11

Xanthippe I 17, 1; VIII 11
Ξανθὸς color II 26, 6
Xeniades II 18, 9 sq.
Xenophilus IV 11, 7
Xenophon XIV 3 cf. Ind. auct.
Xerxes VII 17, 1; XVII 21, 12

Ὑάδες XIII 9, 4 sqq.
Ὑμῶν cf. ἐπιμελοῦμαι, κήδομαι
Ὑπέρ, ὕπνος, ὕπτιος, ὑφορβός XIII 9, 5
Ὑπογραφαί I 25, 11
Ὑποθέσεις ἄδοξοι XVII 12

Zeno Citiensis XVII 21, 38
Zeno Stoicus II 18, 8; IX 5, 5; XVII 15 v. Ind. auct.
Ζέφυρος II 22, 12
Ζεύς IX 9, 12. Z. ὁ Ὀλύμπιος II 23, 9
Zmyrna v. Smyrna
Ζῷα λογικά XIV 1, 23
Zodiacus III 10, 4; XIII 9, 6